MIRCEA ELIADE

OPERE

EDIŢII CRITICE

MIRCEA ELIADE

OPERE

2

ROMANE

Ediţie îngrijită şi variante
de
MIHAI DASCĂL

Note şi comentarii
de
MIHAIDASCĂL

MIRCEA HANDOCA

EDITURA MINERVA - BUCUREŞTI - 1997

Coperta şi supracoperta de *DUMITRU VERDEŞ.*

Cartea a apărut cu sprijinul
MINISTERULUI CULTURII.

ISBN 973-21-0539-9

ISBN 973-21-0326-4

NOTA ASUPRA VOLUMULUI II

După exilarea scriitorului, întreaga sa arhivă din ţară a rămas în păstrarea sorei sale, Corina Alexandrescu, care a vegheat asupra ei cu sfinţenie şi nu tară un anume risc (pentru unele din paginile acesteia, în deceniul '50-'60, se puteau face ani grei de temniţă), dar la senectute, sfătuită - după propriile-i mărturisiri - şi de Mircea Eliade, a vândut Bibliotecii Centrale Universitare un număr important de manuscrise, între ele fiind şi cele ale romanelor *fsabel si apele diavolului* (două redacţii), *Mailreyi, Lumina ce se stinge. Şantier, Domnişoara Christina, Şarpele, Nuntă în cer* (două redacţii). Neşansa a făcut însă ca acest gest de reală mărinimie să aibă în timp un deznodământ imprevizibil şi dramatic. Cum aminteam şi în aparatul critic al volumului *Opere,* I (p. 228), toate aceste manuscrise par să fi ars, alături de alte inestimabile valori patrimoniale, în incendiul care a mistuit clădirea bibliotecii în seara zilei de 22 decembrie 1989. Evenimentul a intrat, de altfel, şi în atenţia câtorva gazete ale momentului, fiind deplânsă cu deosebire dispariţia manuscrisului romanului *Maitreyi,* pe care un eseist mai speculativ o considera chiar o stranie continuare - dincolo de litera scrisă - a afabulaţiei romaneşti, concepută de autor ca operă deschisă: „Destinul manuscrisului completează istoria romanului: la modul simbolic, *Maitreyi,* eroina brahmană, a ars la 22 decembrie 1989 o dată cu filele manuscrisului aflat la Biblioteca Centrală Universitară. Incinerarea ritualică dorită de ea în spaţiul bengalez s-a petrecut în patria autorului (şi personajului) la timp de Revoluţie." (Aureliu Goci, *„Maitreyi" si manuscrisul ars in Revoluţie,* în *Dimineaţa,* an. III, nr. <85>597, 5 mai 1992, p. 2, rubrica „Simpozion".)

Lucrând ediţia critică încă din anii 1987-1988 şi operând numeroase confruntări ale ediţiilor romanului cu manuscrisul (simbolizat prin *A* în paradigma *Variantelor),* am avut fericitul prilej să-1 cunoaştem în detaliu şi să-1 exploatăm din punct de vedere textologic. II putem descrie de aceea cu lux de amănunte, sprijinindu-ne şi pe însemnările făcute atunci.

Reprezenta o redacţie olografă destul de lizibilă, care părea o combinaţie de redacţie I cu file recopiate de redacţie II introduse în locul celor lucrate mai intens şi greu de descifrat. Avea 223 de pagini, plus alte 8 renumerotate de la 1 (şi intitulate

Epilog), formatul lor variind între 17 cm lăţime şi 20,50/21,50 cm înălţime. Toate erau scrise cu cerneală neagră (circa 27 de rânduri pe pagină), prezentând însă, alături de corecturi făcute cu aceeaşi cerneală, şi unele operate cu cerneală verde, probabil în etape succesive. Varianta era acefală, începând direct cu capitolul I, dar pe un plic având şi funcţionalitate de copertă, cineva (după scris pare să fi fost chiar romancierul) făcuse cu creionul următoarea menţiune: „Mss. original în lb. română. 26 dec. 1932 - 15 febr. 1933." Lipsea de asemenea fila cu *motto-\i* în bengali, la care autorul se gândise probabil mai spre finalul elaborării manuscrisului, întrucât îl exersase grafic (parcă spre a nu-l uita) pe spatele ultimelor trei-patru pagini ale capitolului XIV, la p. 223, verso, reuşind să-l cristalizeze foarte caligrafic în această formulare, care diferă de cea ajunsă în variantele editate doar prin dispunerea cuvintelor pe rânduri:

„ . . . Tomar ki mane acche,
Maitreyi? Yadi thake,
tahale ki kshama karte parol..."

In text puteau fi observate şi două mici contexte eliminate prin haşurare. Primul, la p. 26 (ediţia de faţă, p. 17, între r. 35-36):

„Acolo am rămas până spre sfârşitul lui septembrie, o sarcină grea pe spinarea Societăţii, dar intervenţiile atât de serioase ale inginerului nu s-au lovit niciodată de o prea mare rezistenţă".

Al doilea, la p. 98 (în ediţia de faţă, p. 61, r. 5-6, ca variantă primă a acestei fraze: „Rămăsesem îngândurat şi dezgustat, muşcându-mi pe furiş buzele şi privind cele dintâi stele într-un cer încă palid"):

„Rămăsesem puţin îngândurat, privind în sus, încercând să înţeleg dacă într-adevăr iubesc atât de mult pe această fecioară".

Lipsea de asemenea, inexplicabil, p. 199 (în ediţia de faţă, paragrafele cuprinse între p. 128, r. 36, şi p. 129, r. 22), manuscrisul fiind predat, se pare, bibliotecii fără ea.

Din intervenţiile abundente ale autorului în pasajele referitoare la tatăl Maitreyiei, Narendra Sen, deducem că, la început, o bună bucată de timp, a fost tentat să-l numească Narendra (Narendranath) Mitra, apelativ la care într-un anume moment al elaborării a hotărât să renunţe, corijând şi paginile în care îl folosise.

De pe la jumătatea textului apoi, numele Maitreyi era menţionat întreg doar la genitiv şi dativ, în restul cazurilor fiind redus la un simplu M.

Contrasă fusese şi secvenţa lexicală *Nota autorului* (> N.A.), prin care se individualizau în roman reflecţiile protagonistului dintr-o perspectivă ulterioară timpului naraţiunii. în ediţia definitivă însă, găsind poate artificiul epic prea puţin accesibil cititorului de rând, scriitorul va reveni asupra prescurtării primului cuvânt, preferându-l întregii construcţii (N.A. > *Notă).*

Epilogul nu avea titlu şi individualitate în numerotarea paginilor decât în manuscris, în variantele ulterioare pierzându-le pe amândouă prin

includerea în ultimul capitol. El se încheia brusc, fără datare (fapt perpetuat şi în prima ediţie a romanului).

Cuprinsului nu i se găsise utilă prezenţa, întrucât capitolele nu purtau titluri în frontispiciu ca în *Isabel şi apele diavolului,* ci doar cifre romane. De altfel, nu va fi socotit necesar nici în celelalte variante.

In text se puteau observa uşor şi câteva indicaţii destinate dactilografei, plasate în genere între paranteze. La p. 69, de pildă (în ediţia de faţă, p. 44, între r. 29-30), scriitorul menţiona: „la transcris, se continuă textul direct"; iar la p. 143 (în ediţia de faţă, p. 87, r. 1-2) devenea chiar mai explicit: „p. dactilograf: a se bate în continuare ultimul rând din p. 142", acesta fiind:. „Nu concep un creştinism fără libertate şi fără primatul spiritualităţii...", enunţ scris mai puţin clar în p. 143.

Se poate deduce, aşadar, că romanul a mai avut o variantă dactilografiată, destinată în primul rând juriului care trebuia să decidă asupra ei în cadrul concursului de romane inedite al Editurii Cultura Naţională. De fapt, în *Memorii* va elucida definitiv problema, servindu-ne aceste informaţii edificatoare: „...manuscrisul fusese deja dactilografiat de către secretara unui coleg de liceu, aşa că am putut depune exemplarele la timp. Nu-mi mai rămânea altceva de făcut decât să aştept. Entuziasmul+rlTeici dactilografe îmi dăduse curaj-. M-a asigurat că nu citise în viaţa ci un roman mai «sfâşietor de frumos». «îţi vine să plângi», a adăugat. «De fapt, eu am plâns...», mi-a mărturisit în cele din urmă." *(Memorii,* I, Bucureşti, Editura Humanitas, 1991, p. 268.)

E posibil ca în această dactilogramă (în mai multe exemplare, am văzut) să se fi produs un număr de lecţiuni deformate, perpetuate apoi în variantele care-i succed (vezi în ediţia de faţă, p. 10, r. 31: „sălbăticia" > „sălbătăcia"; p. 11, r. 10: „24 de ani" > „24 ani"; p. 43, r. 34: „ineficient" > „insuficient"; p. 100, r. 17: „posesiune" > „pasiune" etc).

Textul dactilografiat sau şpalturile lui tipografice suportă apoi o nouă şi „activă" lectură a romancierului, în urma căreia rezultă ediţia I a romanului, înainte de tipărirea ei însă, scriitorul desprinde trei fragmente cu oarecare autonomie narativă, pe care le publică în gazete în lunile martie şi aprilie, poate mai ales pentru a face publicitate apropiatei intrări a romanului în librării. Pe fiecare dintre ele continuă totuşi să lucreze cu o vizibilă grijă pentru detaliul stilistic.

De pildă, în fragmentul publicat în *România literară* la 18 martie 1933 (S în paradigma *Variantelor)* elimină un număr apreciabil de cuvinte, urmărind parcă o mai bună fluenţă şi autenticitate a frazei, dar şi un context mai larg (în ediţia de faţă, p. 72, r. 3-4), dacă operaţia nu este cumva contribuţia tipografilor revistei.

Cel de-al doilea fragment, publicat în *Vremea* la 26 martie 1933 (C în paradigma *Variantelor),* oferă de asemenea o sumă de stilizări amănunţite (substituiri varii de cuvinte, schimbări de timpuri şi moduri verbale etc), culminând cu pierderea unei propoziţii, care poate fi atribuită autorului tot cu o anume probabilitate.

Cel de-al treilea fragment (D în paradigma *Variantelor)* apare în *România literară* la 22 aprilie 1933 şi continuă să surprindă prin numărul şi nuanţele remedierilor, tară a ajunge însă la dislocări frastice.

Prima ediţie a romanului, apărută la Editura Cultura Naţională în 1933 *(E* în paradigma *Variantelor),* este şi primul lui mare moment de reelaborare şi restructurare stilistică, de o deosebită anvergură, propunându-şi la nivel morfologic obţinerea unei mai sporite percutante şi proprietăţi terminologice („miezul" > „interiorul"; „sumă" > „mulţime"; „auzind" > „ascultând"; „bătrân" > „bărbat" etc), iar la nivelul sintaxei narative, limpezirea unor enunţuri, fie prin restrângere şi concentrare, fie prin amplificare (vezi în ediţia de faţă, p. 133, r. 26-p. 134,r. 11; p. 136, r. 12-21; p. 142,r. 39-p. 143, r. 16; p. 145, r. 17-28; p. 146, între r. 1 şi 2; p. 147, r. 1-7; p. 149, r. 29-p. 150, r. 1; p. 151, r. 7-8 etc). Afectat sensibil din această operaţie iese îndeosebi finalul romanului (ceea ce în manuscris se numea *Epilog* şi avea opt pagini), care prin prelucrare pierde titlul şi un sfert din text (primele două pagini, până la cel dintâi spaţiu marcat de asteriscuri), devenind capitolul XV. Paginile excluse (cuprinse în manuscris între paranteze drepte, ce păreau să indice dactilografei omiterea lor la transcriere) introduceau în roman un nou personaj, pe care l-am putea numi „naratorul". El se prezenta ca prieten intim al protagonistului (individualizat acum prin iniţiala numelui de familie: „Allan G..."), care plecând din India, într-un acces de sinceritate, îi încredinţase jurnalul sinuoasei sale experienţe asiatice, cu rugămintea de a-l folosi la cristalizarea unei noi cărţi. Din acest jurnal („un caiet de aproape 100 pagini"), „naratorul" desprinsese - ne spune - doar „episodul Maitreyi", nutrind nădejdea că într-o zi îl va publica integral. în urma lecturii, el lua însă o distanţă netă faţă de autorul confesiunilor, considerându-l prea subiectiv şi „păcălit de propriile-i certitudini". îşi permitea de aceea să-i contrazică în genere opiniile asupra altor personaje şi chiar asupra sieşi, corijându-le în mare măsură. Cu această ocazie, furniza şi câteva insolite informaţii asupra evoluţiei lor dincolo de orizontul temporal al romanului.

Allan, de pildă, i se părea „naratorului"" cu totul deosebit de eroul cărţii, atribuindu-i în plus o luciditate şi o „capacitate de renaştere" ieşite din comun. El era prezentat ca un inadaptat incorigibil, complăcându-se cu destinul său, care îl făcuse la momentul povestirii tranzitoriu, după opinia sa amploaiat feroviar în insula Bali.

Deşi manuscrisul se termina cu despărţirea de Jenia Isaac, prin vocea noului personaj, „naratorul", paginile eliminate din *Epilog* vorbeau de o icmlniirccrc **II** eroinei la Calcutta şi de o reeditare a asaltului ei erotic asupra lui Allmi **NIIIIIIM** că, din nou refuzată, ea îşi punea în practică dictonul preferiţi ..Tul **HJIII** nimic!", autoflagelându-se prin experienţa prostituţiei, iltipA uttie, linul npritJ) In timp din declin de narator, cu ajutorul „indirect" al lui **AIIIIII**. n|iiiigcn din nun într-un *ashram* din sudul Indiei, legată prin liliAmAiilul lAi'i'iii penliii cinci uni Jenia îi apărea acestuia, spre deosebire tic fcit t'ii'ioiuilA di' uniunii **fl111• 11l1• 11•** i. ..mult mai sinceră şi mai inteligentă".

Acelaşi lucru gândea despre tatăl Maitreyiei, Narendra Sen, văzut ca „un "bărbat cu desăvârşire strălucitor", căruia Bengalul îi datora enorm, deşi boala îi înjumătăţise şansele de a se număra printre cei mai cunoscuţi fruntaşi ai lui.

Doar Mantu, Harold şi Guertie i se păreau a se suprapune perfect portretelor din jurnalul lui Allan.

Un fapt curios şi surprinzător: „naratorul" mărturisea că nu o cunoscuse pe Maitreyi decât prin intermediul unei fotografii şi se arăta deprimat că nu o întâlnise efectiv pentru a-i citi drama în priviri. Ultima frază a paginilor eliminate („Dar aş fi vrut să-i văd ochii..."), aparţinându-i „naratorului", o vom regăsi în finalul romanului ca aparţinând lui Allan („Aş vrea să privesc ochii Maitreyiei"). Aici îşi găseşte însă cu adevărat motivaţia şi scapă de retorismul întregului fragment, a cărui înlăturare salvează romanul de o ancorare strictă în contingent, lăsându-l să curgă, cu infinit mai multă modernitate şi fluenţă narativă, ca o depoziţie de martor la persoana I.

Se pare că binele de a-i sugera necesitatea acestor restructurări i-l face lui Eliade prietenul şi congenerul său, Şerban Cioculescu, spirit acid şi anticalofil, care simte incongruenţa pasajului în arhitectura narativă a romanului.

Fragmentul epic eliminat va vedea lumina tiparului după mai bine de o jumătate de secol, când *Revista de istorie şi teorie literară* (an. XXXIV, nr. 2-3, aprilie-septembrie 1986, p. 136-137) publică textul *Epilogului,* socotindu-l (greşit!) inedit în integralitate.

Deşi ediţia a II-a a cărţii *(F* în paradigma *Variantelor)* apare la circa două luni după prima, în cadrul aceluiaşi an, scriitorul găseşte timp şi îndreptăţire pentru alte intervenţii stilistice. Ele sunt însă mărunte substituiri terminologice, dictate de o mai vădită distanţare în timp de text („jasmin" > „iasomie"; „nu învăţaseră încă" > „încă nu învăţaseră"; „reflectând" > „pe gânduri"; „poate" > „poată"; „rochie europeană" > „rochie de stambă"; „ţigancă nubilă de la noi" > „ţigancă europeană"; „nervii erau" > „îmi simţeam nervii"; „Rămăsei mut" > ‚Amuţii, puţin plictisit de întrerupere"; „el" > „acela"; „tactică" > „strategie"; „două mile" > „doi kilometri"; „patru" > „trei"; „ajungea" > „se ducea"; „braţele" > „braţul"; „Am răscolit" > „Răscolesc" etc).

Din această ediţie, textul începe să fie datat în final prin sintagma: „Ianuarie - februarie 1933"'.

De aceeaşi natură, dar nesemnificative numeric în raport cu ele sunt şi cele operate în ediţia a III-a (G în paradigma *Variantelor),* tipărită după alte patru luni („fals" > „falş"; „încalcă" > „calcă"; „adus" > „dus" etc).

Aşadar, procesul reevaluării stilistice a textului debutează cu un moment de explozie între manuscris şi ediţia I, şi înregistrează un declin vizibil în ediţia a II-a şi a III-a, fenomen care pare să sugereze că forma la care ajunsese romanul începuse să-l satisfacă pe romancier. Faptul putea fi însă valabil doar la sfârşitul lui 1933, întrucât peste câţiva ani, în ultimele luni ale.lui 1937, când i se solicita reeditarea cărţii în cunoscuta serie de „ediţii definitive" a Editurii „Cugetarea" - Georgescu Delafras, scriitorul se arăta

din nou nemulţumit de formula narativă în care se prezenta, trecând la cea de-a doua mare acţiune de restructurare stilistică a ei. De altfel, în această ultimă cristalizare ni s-a transmis, revizuirile ulterioare amendând-o în laturi minore.

Este bine de subliniat însă de la început că noua tentativă de reîmprospătare a textului nu are anvergura morfosintactică a celei din perioada pregătirii primei ediţii, menţinându-se cu deosebire în limitele unei detaliate primeniri a lexicului. Scriitorul se depărtase de momentul incandescent al elaborării, când era captiv unui bagaj lexical caracteristic prozei de până la anul plecării în India (1928), asezonat cu numeroase construcţii neologistice, rod al folosirii îndelungate a englezei ca instrument de comunicare şi studiu. Se eliberase apoi de graba cu care îl concepuse pentru a-l putea prezenta la concursul amintit al Editurii Cultura Naţională; şi avea acum experienţa a altor şase romane scrise şi publicate *(întoarcerea din rai, Lumina ce se stinge, Huliganii, Şantier, Domnişoara Christina, Şarpele),* a trei volume de eseuri *(Oceanografie, Alchimie asiatică, Cosmologie şi alchimie babiloniană),* a unei monografii despre *India* (şi ea în două ediţii), a unei lucrări despre tehnicile *Yoga* publicată la Paris, ca să nu mai vorbim de imensa producţie de articole risipite în gazete.

Preocuparea de a turna romanul într-o „ediţie definitivă" are de aceea rosturi constructive şi benefice în plan stilistic. Se apelează, de pildă, la timpuri verbale mai congruente ritmului interior al naraţiunii, substituind (pe unde mai rămăsese de la ediţiile anterioare) prezentul povestirii cu imperfectul rememorării; se încearcă o debarasare de unele variante lexicale arhaice („Steteam" > „Stăteam"; „coperişul" > „acoperişul"; ,jeţ" > „fotoliu"; „bucurie aproape entuziastică" > „nemărginită bucurie"; „conştiinţii" > „conştiinţei"; „întregei" > „întregii" etc), dar şi de unele neologisme cu circulaţie restrânsă („Bqy-ul" > „Feciorul"; „dandy" > „tânăr elegant" etc); se urmăreşte pe scară largă o mai mare precizie terminologică a cuvântului, o sporire şi adâncire a posibilităţii lui de nuanţare epică („Ideea" > „Gândul"; „detaliile" > „amănuntele"; „creier" > „suflet"; „burlac" > „celibatar"; „excitantă" > „turburătoare"; „feminin" > „delicat"; „intrigat" > „mirat"; „nedumirit-o" > „nedumerit-o"; „închipuiam" > „visam"; „invenţiunea" > „închipuirea"; „jenase" > „stingherise"; „ripostai" > „răspunsei"; „neînsemnate" > „puţin grave"; „real" > „concret"; „ezitare" > „şovăire"; „Efuziunea" > „Emoţia"; „insignifiant" > „neînsemnat" etc). O singură dată doar, scriitorul simte nevoia rescrierii unui întreg context. Este vorba de o frază arborescentă în care un personaj eurasian (Harold) face remarci grobiene şi întrucâtva rasiste la intimitatea tinerelor indiene (vezi *Variante,* p. 123, r. 12). Pasajul va fi drastic redus (la o propoziţie) şi atenuat în limitele decenţei.

în ediţia a V-a a romanului, din 1942 (/ în paradigma *Variantelor),* ajunge, aşadar, textul mai bine sedimentat stilistic al „ediţiei definitive", dar autorul pare să manifeste unele rezerve şi faţă de acesta, deoarece continuă să-l rescrie pe alocuri, folosindu-se de prilejul reeditării („dedea" > „dădea"; „învestmântată" > „înveşmântată"; „odăiei" > „odăii"; „dragostii" > „dragostei"; „celalt" > „celălalt"; *„prima noctis"* > *„prima nox"* etc).

Fragmentul din roman inclus de Vladimir Streinu în crestomaţia de proză intitulată *Literatura română contemporană,* publicată la Editura Dacia, din Bucureşti, în 1943 *(J* în paradigma *Variantelor),* este preluat din paginile revistei *România literară,* an. II, nr. 62, 22 aprilie 1933, p. III, şi supus unui număr de intervenţii, pe care, deşi au sens în context („Ritmul" > „Ritul"; „luciditate" > „pudicitate" etc), ezităm să le trecem în contul romancierului.

Aceeaşi reţinere o avem şi faţă de cele (foarte puţine) operate în ediţia din 1946 a romanului *(K* în paradigma *Variantelor),* an în care autorul, rupând definitiv relaţiile cu ţara şi traversând (se vede din *Memorii,* II, şi *Jurnal,* I) un anevoios proces de adaptare la noul context istoric, social, geografic în care e obligat să se implanteze, nu credem că a avut răgazul şi dispoziţia să se aplece asupra unei reeditări oarecare. Cine i s-a substituit însă (din familie sau editură) a citit textul cu o atenţie remarcabilă, întrucât a făcut o mare descoperire. în penultimul paragraf al cap. III, în pasajul: „După ce plecară (Maitreyi şi tatăl ei, *n. ed.),* fetele se apropiară bufnind de patul meu şi începură să mă felicite ironic.

- Hei, Allan, eşti pierdut băiete! vorbi Geurtie", în locul celui pe care Geurtie îl avertizează „ironic" că „s-a pierdut" în faţa Maitreyiei, timp de cinci ediţii, apare greşit „Harold", eroarea pornind din manuscris şi perpetuându-se. Ediţia a Vl-a, tipărită de Editura „Cugetarea"-Georgescu Delafras, operează această cuvenită şi salutară rectificare, pe care o creditâm şi noi, corijând textul de bază.

*

Prezentul volum are ca text de bază cea de-a V-a ediţie a romanului *(I),* apărută - cum aminteam - la Editura „Cugetarea" - Georgescu Delafras în 1942. Am optat pentru această variantă din două motive:

1) este ultima ediţie a cărţii publicată în ţară (şi susceptibilă deci de supravegherea personală a autorului) înainte ca acesta să se autoexileze;

2) reprezintă în operaţia de cristalizare definitivă a textului o etapă de evident progres, remedierile stilistice întreprinse acum continuând (şi desăvârşind într-o anume măsură) eforturile de modernizare a lexicului epic începute în ediţia din 1938.

La confruntarea textului de bază cu manuscrisul în cadrul operaţiei de decantare a variantelor filologice, au ieşit la iveală numeroasele erori de tipar cu care romanul se încărcase de-a lungul celor patru ediţii, mai ales datorită faptului că, la reeditare, romancierul dădea în tipografie ultima ediţie şi făcea, se pare, doar o simplă lectură liberă a şpalturilor. Ne vom asuma de aceea, cu prilejul acestei ediţii critice, obligaţia firească de a le corecta, menţionându-le mai jos. Ele se fac vizibile însă - mai greu, e drept - şi în aparatul de variante. Aşadar:

a) cuvinte sau secvenţe lexicale deturnate prin lecţiuni incorecte de la forma sau sensul lor originar, atestat de manuscris:

p. 16, r. 2: „veni" > „venea";

p 19, r. 31-32: „când ne va ajunge prezența" > „când ea va ajunge prezență";

- p. 21, r. 34: „tonică" > „tainică" (într-o variantă, G, trecând și prin faza: „tanică";
- p. 23, r. 8: „spune" > „spuse";
- p. 26, r. 13: „spui" > „spun";
- p. 29, r. 21: „se aflӑ" > „se afla";
- p. 34, r. 23: „mâncăm" > „mâneam";
- p. 40, r. 41: „pare-mi-se" • „pasemite";
- p. 43, r. 34: „insuficient" > „ineficient";

p. 44, r. 15: „scrise" > „scrisese";
- p. 50, r. 14: „pasiunea" > „posesiunea";
- p. 52, r. 36: „primejdia" > *primejdia";*

p. 53, r. 36: „Senzuală" > „Senzual";
- p. 55, r. 31: „Dupâ-amiază" > „După-amiaza";
- p. 68, r. 33: „apărătoarea" > „apărătoare";
- p. 73, r. 25: „spun" > „pun";
- p. 80, r. 3: „aducea" > „aduce";
- p. 80, r. 26: „gura" > „gură";
- p. 80, r. 36: „informam" > „înfioram";
- p. 81, r. 20-21: „Nu mai era senzualitatea fiorului" > „Nu mai era senzualitate fiorul";
- p. 84, r. 28: „luase" > „lăsase";
- p. 86, r. 11: „cât" > „tot";
- p. 86, r. 31: „cumpărăm" -> „cumpăram";

p. 87, r. 15-16: „de-acuma" > „de-acum"-

-p. 89, r. 23: „fir" > „fier";
- p. 96, r. 1: „găsise" > „găsind";

p. 100, r. 17: „pasiune" > „posesiune";

p. 122, r. 20: „m-au dus" > „m-au adus";
- p. 128, r. 32: „portofoliu" > „portofeliu";
- p. 131, r. 4: „mașină" > „mașina";
- p. 136, r. 6: „imaginație" > „imagine";
- p. 140, r. 23: „i-au relevat" > „i-au revelat";

p. 142, r. 21: „alerg" > „aleg";

b) cuvinte absente din textul de bază și prezente doar în manuscris (toate cu logica lor de neignorat în contextul epic):
- p. 11, r. 10: „24 ani" > „24 *de* ani";
- p. 22, r. 36: „înfuriat de" > „înfuriat *și* de";
- p. 30, r. 10: „mă adresai către" > „mă adresai *eu* către";
- p. 31, r. 26-27: „sau auzeam" > „sau *îi* auzeam";

p. 61, r. 30: „raft, transcrise" > „raft *și* transcrise";

P- 112, r. 3: „sus, eu" > „sus, *și* eu";

p 125. i VS-36: „Nici 24" > „Nici *la* 24";

c) alternanțe lexicale populare și dialectale ale unor cuvinte care în manuscris sunt redate *constantin* spiritul limbii literare:
- p. 10, r. 31: „sălbătăcia" > „sălbăticia";
- p. 21, r. 12; p. 102, r. 30: „falș" > „fals";
- p. 32, r. 34; p. 101, r. 32: „ultimile" > „ultimele",
- p. 43, r. 23: „obicinuit" > „obișnuit";
- p. 48, r. 37: „biurou" > „birou";
- p. 50, r. 6: „plaje" > „plajă";
- p. 68, r. 8: „desemnând" > „desenând";
- p. 70, r. 39: ‚jeratec" > „jăratec";

p. 86, r. 1: „consimțimântul" > „consimțământul";
- p. 86, r. 8: „octomvrie" > „octombrie";
- p. 95, r. 23: „nopței" > „nopții";
- p. 109, r. 15 și 30: „septemvrie" > „septembrie".

Din moment ce Eliade scria (și probabil rostea) în 1933: „sălbăticia", „obișnuit", „birou", „consimțământ", „fals", „septembrie", „octombrie" etc. (mărturie stând manuscrisul), ar fi absurd să credem că în 1942, când scrisul său se maturizase stilistic, ar fi putut scoate din făgașul literar curent aceleași cuvinte prin transcrieri regionale sau populare vetuste. Evident că la fel gândim și în legătură cu celelalte situații, deoarece nu ni-l putem închipui pe scriitor deteriorându-și intenționat textul și preferând unor termeni cu tenuitate și relief stilistic alții comuni sau hilari.

Sunt, apoi, greu de acceptat și unele supoziții potrivit cărora Eliade, fiind departe de țară după 1940 (ca atașat și consilier cultural pe lângă ambasadele românești din Londra și Lisabona), nu și-a putut asista îndeaproape ediția din 1942 a romanului *Maitreyi.* Amintim însă că, la numai câteva luni, publica și o „ediție a II-a, revizuită" a *întoarcerii din rai* (Editura „Cugetarea" - Georgescu Delafras, 1943), în care se lansa într-o reelaborare de substanță și de nuanță. Dacă distanța de țară nu i-a stânjenit această inițiativă, de ce l-ar fi împiedicat, cam în același timp, să-și „recitească" mai ofensiv (cum obișnuia la fiecare reeditare) și romanul *Maitreyi,* tipărit de aceeași editură. Cine i-a revăzut ediția a III-a a *Huliganilor* (Editura „Cugetarea" - Georgescu Delafras, 1943) sau a II-a a *Domnișoarei Christina* (Editura Contemporană, 1943) ? Cine i-a mijlocit editarea și cine i-a făcut corecturile tipografice ale unor volume noi precum: *Salazar și revoluția din Portugalia* (Editura Gorjan, 1942), *Mitul reintegrării* (Editura Vremea, 1942), *Comentarii la legenda Meșterului Manole* (Editura Publicom, 1943), *Insula lui Euthanasius* (Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1943) ? Evident, noi opinăm că însuși Eliade, cuprins parcă acum de o febrieitantă combustie creatoare și ținând cu viața intelectuală autohtonă și editurile românești o legătură și mai strânsă decât înainte.

Criteriile filologice de transcriere sunt enunțate în nota generală asupra ediției critice, publicată în volumul ei inaugural *(Opere,* I, București,

Editura Minerva, seria „Opere", 1994, p. XXXIX-XLII1). Conform ei, dezacordurile gramaticale (puţine, de altfel, şi de acelaşi tip precum în scrisul şi altor scriitori contemporani romancierului) au fost corijate tacit, cu o singură excepţie, pe care o menţionăm aici, evitând să încărcăm subsolul paginii respective. Pasajul: „Plec mai mult capul pe fereastră şi atunci zăresc în curte, *trântită* pe cele două trepte, trupul aproape descoperit al Maitreyiei..." (p. 10, r. 24-26) > „Plec mai mult capul pe fereastră şi atunci zăresc în curte, *trântit* pe cele două trepte, trupul aproape descoperit al Maitreyiei...".

*

Notele, comentariile istorico-literare şi variantele sunt elaborate în întregime (ca şi la primul volum al seriei) de Mihai Dascăl, îngrijitorul şi coordonatorul ediţiei critice, ele incluzând în compartimentul de început (ediţii româneşti şi versiuni în alte limbi ale romanului, p. 155-160) şi informaţia furnizată de Mircea Handoca, a cărui arhivă ne-a stat cu generozitate la dispoziţie. Scrisorile (edite sau inedite) avându-1 ca destinatar sau expeditor pe Mircea Eliade, precum şi fotografiile de familie reproduse în prezentul volum provin din această arhivă.

Fragmentele citate din cartea Maitreyiei Devi *(Na hanyate,* Calcutta, 1974) sunt reproduse după versiunea română apărută la Editura Românul în 1992, semnată de Ştefan Dimitriu şi Theodor Handoca. Traducerea are ca sorginte versiunea engleză a romanului (*// does not die,* Calcutta, 1976).

Transpunerea din câteva limbi străine a unor texte indispensabile elaborării aparatului critic (scrisori, recenzii, cronici, eseuri) s-a făcut cu concursul mai multor colaboratori, între care amintim: pentru engleză, Adriana Cişmaş, Oana Nica, Rodica Mustăţoiu, Daniela Neacşu; pentru franceză, Luiza Dascălu; pentru bengali, Carmen Muşat-Coman etc. Le mulţumim tuturor, cu respect, pe această cale.

Un sprijin prompt, care ne-a îndatorat profund, am primit şi de la Adelina Patrichi, realizatoarea unui film de televiziune, în trei episoade, despre Maitreyi, difuzat pe postul naţional în cuprinsul anului 1997. Dânsa ne-a oferit date insolite, colaterale peliculei, privitoare la Chitrita Devi (prototip al personajului Chabu din roman) şi ne-a intermediat cunoaşterea unui bogat material referitor Ia filmul artistic de lung metraj (având şi o variantă pentru televiziune) *La nuit bengali,* turnat în 1988 după romanul lui Eliade (cu Hugh Grant în rolul lui Allan şi Shabana Azmi în rolul Maitreyiei), dar nedifuzat în România şi nefişat încă de bibliotecile româneşti de specialitate.

MIHAI DASCĂL

...Tomar ki mane acche,
Maitreyi? Yadi thake, tahale
ki kshama karte paro?... *

***...Oare îţi mai aduci aminte de mine, Maitreyi ? Şi dacă îţi aminteşti, cum poţi samă ierţi ?...** *(Trad. beng.)*

I

Am şovăit atâta în faţa acestui caiet, pentru că n-am izbutit să aflu încă ziua precisă când am întâlnit-o pe Maitreyi. în însemnările mele din acel an n-am găsit nimic. Numele ei apare acolo mult mai târziu, după ce am ieşit din sanatoriu şi a trebuit să mă mut în casa inginerului Narendra Sen, în cartierul Bhowanipore. Dar aceasta s-a întâmplat în 1929, iar eu întâlnisem pe Maitreyi cu cel puţin zece luni mai înainte. Şi dacă sufăr oarecum începând această povestire, e tocmai pentru că nu ştiu cum să evoc figura ei de-atunci şi nu pot retrăi aievea mirarea mea, nesiguranţa şi turburarea celor dintâi întâlniri.

îmi amintesc foarte vag că, văzând-o o dată în maşină, aşteptând în faţa ltli „Oxford Book Staţionar}'" - în timp ce eu şi tatăl ei, inginerul, alegeam cărţi pentru vacanţele de Crăciun -, am avut o ciudată tresărire, urmată de un foarte surprinzător dispreţ. Mi se părea urâtă, cu ochii ei prea mari şi prea negri, cu buzele cărnoase şi răsfrânte, cu sânii puternici, de fecioară bengaleză crescută prea plin, ca un fruct trecut în copt. Când i-am fost prezentat şi şi-a adus palmele la frunte, să mă salute, i-am văzut deodată braţul întreg gol şi m-a lovit culoarea pielii; mată, brună, de un brun nemaiîntâlnit până atunci, s-ar fi spus, de lut şi de ceară. Pe atunci locuiam încă în Wellesley Street, la Ripon Mansion, şi vecinul meu de cameră era Harold Carr, impiegat la „Army and Navy Stores", a cănii tovărăşie o cultivam, pentru că avea o sumă de familii prietene în Calcutta, unde îmi petreceam şi eu serile şi cu ale căror fete ieşeam săptămânal la dancinguri. Acestui Harold încercai să-i descriu - mai mult pentru lămurirea mea decât a lui - braţul gol al Maitreyiei şi straniul acelui galben

întunecat atât de turburător, atât de puţin femenin, de parcă ar fi fost mai mult al unei zeiţe sau al unei cadre decât al unei indiene.

Harold se bărbierea în oglinda cu picior de pe măsuţa lui. Văd şi acum scena: ceştile cu ceai. pijamaua lui *inauve* mânjită cu cremă de ghete (a bătut sângeros pe *boy* pentru întâmplarea aceasta, deşi o murdărise chiar el. când se întorsese într-o noapte, beat. de la balul Y.M.C.A.), nişte gologani de nichel pe patul desfăcut şi eu încercând zadarnic să-mi desfund pipa cu un sul de hârtie, pe care îl răsuceam până ce se subţia ca un chibrit.

- Nu zău. Allan. cum de-ţi poate plăcea ţie o bengalcză? Sunt dezgustătoare. M-am născut aici. în India, şi le cunosc mai bine decât tine. Sunt murdare, crede-mă. Şi apoi. nu e nimic de făcut, nici dragoste. Fata aceea n-are să-ţi întindă niciodată mâna...

Ascultam toate acestea cu o nespusă desfătare, deşi Harold nu înţelesese nimic din cele ce îi spusesem eu şi credea că. dacă vorbesc de braţul unei fete, mă şi gândesc la dragoste. Dar e ciudat cât de mult îmi place să aud vorbindu-se de rău de cei pe care îi iubesc sau de care mă simt aproape, sau care îmi sunt prieteni Când iubesc cu adevărat pe cineva, îmi place să ascult lumea bârfindu-1; asta îmi verifică oarecum anumite procese obscure ale conştiinţei mele, pe care nu le pricep şt de care nu-mi place să-mi aduc aminte S-ar spune că. paralel cu pasiunea sau interesul meu sincer faţă de cineva, creşte şi o pasiune vrăjmaşe, care cere suprimarea, alterarea, detronarea celei dintâi Nu ştiu. Dar surprinzându-mă plăcut impresionat de critica idioată pe care Harold - prost şi fanatic ca orice eurasian - o făcea femeilor bengaleze, mi-am dat îndată seama că ceva mai adânc leagă încă amintirea Maitreyiei de gândurile sau dorurile mele. Lucrul acesta m-a amuzat şi m-a turburat totdeodată. Am trecut în odaia mea. încercând automat să-mi desfund pipa. Nu ştiu ce-am mai făcut după aceea, pentru că întâmplarea nu se află notată în jurnalul meu de-atunci. şi nu mi-am adus aminte de ea decât cu prilejul coroniţei de iasomie, a cărei poveste am s-o scriu eu mai departe, în acest caiet.

Mă aflam, atunci, la începutul carierei mele în India. Venisem cu o sumă de superstiţii, eram membru în „Rotary-Club". foarte mândru de cetăţenia şi descendenţa mea continentală, citeam mult despre fizica matematică (deşi în adolescenţă visasem să mă fac misionar) şi scriam aproape zilnic în jurnal. După ce am predat reprezentanţa locală a uzinelor ..Noel and Noel" şi fusesem angajat pentru desen tehnic la noua societate de canalizare a deltei, am cunoscut mai de aproape pe Narendra Sen (care de pe atunci încă era foarte cunoscut şi respectat în Calcutta. fiind cel dintâi inginer laureat din Edinburgh). şi viaţa mea a început să se schimbe. Câştigam mai puţin acum. dar îmi plăcea munca. Nu eram nevoit să mă coc în birourile din Clive Street, să semnez şi să descifrez hârtii, şi să mă îmbăt în fiecare seară de vară ca să mă feresc de neurastenie. Eram plecat la fiecare două-trei săptămâni, aveam iniţiativa lucrărilor din Tamluk, şi creştea inima în mine când vedeam construcţia înălţându-se de câte ori trebuia să vin de la centru şi să lucrez pe teren.

Lunile acelea au fost, într-adevăr, fericite pentru mine. căci plecam în zori cu expresul Howrah-Madras şi ajungeam înainte de prânz pe şantier. Mi-au plăcut întotdeauna călătoriile în colonii. în India, cele în clasa I sunt chiar o adevărată vacanţă. Gara o simţeam prietenă de câte ori scoboram din taxi şi alergam vioi pe peron, cu casca maron trasă bine pe ochi. cu servitorul după mine. cu cinci reviste ilustrate subsuoară şi două cutii de tutun ..Capstan"" în mâini (căci fumam mult la Tamluk şi, de câte ori treceam prin faţa tutungeriei din Howrah, mi se părea că nu cumpărasem destul .,Capstan", iar amintirea unei nopţi fără tutun de pipă. silit să fumez mahorcă lucrătorilor, mă înfiora). Nu intram niciodată în vorbă cu vecinii mei de compartiment, nu-mi plăceau acei *bara-sahib* cu studii mediocre la Oxford, nici tinerii cu romane poliţiste în buzunări. nici indienii bogaţi, care învăţaseră să călătorească în clasa I, dar încă nu învăţaseră cum să-şi poarte vestonul şi cum să se scobească în dinţi. Priveam pe fereastră câmpiile Bengalului - niciodată cântate, niciodată plânse - şi rămâneam apoi mut faţă de mine, fără să-mi spun nimic, fără să-mi cer nimic

Pe şantier eram singurul stăpân, pentru că eram singurul alb. Cei câţiva eurasieni. care supravegheau lucrările aproape de pod, nu se bucurau de acelaşi prestigiu; veneau la lucru în clasa [a] III-a, îmbrăcaţi în obişnuitele costume kaki - pantaloni scurţi şi bluze cu buzunare largi la piept -, şi înjurau lucrătorii într-o hindustani fără greş. Perfecţiunea aceasta în limbaj şi bogăţia vocabularului de insulte îi scoborau în ochii lucrătorilor. Eu, dimpotrivă, vorbeam prost şi fără accent, şi asta le impunea, căci dovedea originea mea streină, superioritatea mea. De altfel, îmi plăcea mult să stau cu ei de vorbă, serile, înainte de a mă retrage

în cort. ca să scriu şi să fumez ultima pipă, pe gânduri. Iubeam bucata aceasta de pământ aproape de mare. câmpia aceasta plină de şerpi şi dezolată, în care palmierii erau rari şi tufele parfumate. Iubeam dimineţile, înainte de răsăritul zorilor, când tăcerea mă făcea să chiui de bucurie; o singurătate aproape umană, pe acest câmp atât de verde şi atât de părăsit, aşteptându-şi călătorul sub cel mai frumos cer care mi-a fost dat să-1 văd vreodată.

Mi se păreau zilele de şantier adevărate vacanţe. Lucram cu poftă, porunceam în dreapta şi stânga plin de voie bună şi, dacă aş fi avut un singur tovarăş inteligent pe acolo, sunt sigur că i-aş fi spus lucruri minunate.

S-a întâmplat să întâlnesc pe Lucien Metz chiar într-una din zilele când mă întorceam - ars de soare şi cu o poftă nebună de mâncare - de la Tamluk. L-am întâlnit pe peron. în timp ce aşteptam ca servitorul să-mi găsească un taxi (venise tocmai expresul de Bombay, şi era o afluenţă neobişnuită). Pe Lucien îl cunoscusem cu doi ani mai înainte, la Aden, când eu mă coborâsem acolo pentru câleva ceasuri - în drum spre India -, iar el aştepta un vapor italian ca să-1 ducă înapoi în Egipt. Mi-a plăcut de la început acest gazetar incult şi impertinent, cu mult talent şi multă perspicacitate, care scria un reportaj economic frunzărind pe bordul unui vapor listele de preţuri şi comparându-le cu cele din port, şi era în stare să-ţi descrie perfect un oraş numai după un ceas de plimbare în goana unui automobil. Când l-am cunoscut eu, vizitase de mai multe ori India, China, Malaya şi Japonia, şi era unul din aceia care vorbeau de rău pe Mahatma Gandhi, nu pentru ceea ce făcea el. ci pentru cele ce nu făcea.

- Hei, Allan! mă strigă el, câtuşi de puţin uimit că mă întâlnise. Tot în India, *mon vieux?* Ia spune, te rog, tipului ăsta - care se preface că nu-mi înţelege englezeasca - să mă ducă la Y.M.C.A., nu la hotel. Am venit să scriu o carte despre India. O carte de succes, politică şi poliţistă. Am să-ţi spun...

într-adevăr, Lucien venise să scrie o carte asupra Indiei modeme şi se afla de vreo câteva luni aici, luând *interview-uh,* vizitând închisorile, fotografimd. Mi-a arătat chiar în acea seară albumul lui şi colecţia de autografe. Ceea ce îl încurca, oarecum, era capitolul asupra femeilor; nu văzuse încă *adevăratele* femei indiene. Ştia foarte vag despre viaţa lor în *purdah,* despre drepturile lor civile şi. mai ales, despre căsătoriile între copii. M-a întrebat de mai multe ori:

- Allan. e adevărat că tipii ăştia se însoară cu fetiţe de opt ani? Ba da. am citit eu o carte a unui tip, unul care a fost pe aici treizeci de ani magistrat.

Am petrecut o foarte agreabilă seară împreună, pe terasa „Căminului", dar cu toate eforturile mele nu i-am putut spune prea mare lucru, căci nici eu nu cunoşteam îndeaproape viaţa interioară a indienelor şi nu le văzusem, până atunci, decât la cinematograf şi la recepţii. M-am gândit însă că l-aş putea ruga pe Narendra Sen să-1 invite o dată la ceai şi să-1 lămurească. Poate m-am gândit că, cu acest prilej, voi putea şi eu privi mai îndeaproape pe Maitreyi, pe care nu o mai văzusem de-atunci, deoarece excelentele mele raporturi cu Sen se reduceau la munca noastră în comun la birou şi conversaţiile în maşină. Mă invitase până acum de două ori să iau ceaiul cu el, dar cum îmi preţuiam mult timpul liber, dedicându-1 în întregime fizicei matematice. îl refuzasem.

Când i-am spus că Lucien scrie o carte despre India, pe care o va tipări la Paris, şi când i-am mai spus anume ce capitol îi e greu să scrie, Sen m-a rugat să-1 chem îndată la ceai, chiar în după-amiaza aceea. Bucuria mea. urcând scările la „Cămin", să-i împărtăşesc vestea! Lucien nu fusese până atunci într-o casă de indieni bogaţi şi se pregătea să compună un reportaj desăvârşit.

- Sen ăsta al tău din ce castă e? se informă el.

- Brahman veritabil, dar câtuşi de puţin ortodox. E membru fondator la „Rotary-Club", e membra la „Calcutta-Club". joacă *tennis* perfect, conduce automobilul, mănâncă peşte şi carne, invită europeni la el în casă şi îi prezintă nevesti-si. Are să te încânte, sunt sigur.

Trebuie să mărturisesc că surpriza mi-a fost tot atât de mare ca şi a lui Lucien. Casa inginerului, în Bhowanipore, o cunoşteam, căci fusesem o dată acolo, cu maşina, să ridic nişte planuri. Dar niciodată n-aş fi bănuit că în interiorul unei case bengaleze se pot găsi asemenea minunăţii, atâta lumină filtrată prin perdele transparente ca şalurile, atât de dulci la pipăit covoare şi sofale din lână de Kashmir, şi măsuţe cu picior asemenea unui talger de alamă bătută, pe care se aflau ceştile de ceai şi prăjiturile bengaleze, aduse de Narendra Sen pentru lămurirea lui Lucien. Stam şi priveam încăperea, parcă atunci aş fi picat în India.

Vieţuisem doi am aici, şi niciodată nu fusesem curios să pătrund într-o familie bengaleză. să le cunosc viaţa lor interioară, să le admir cel puţin lucrăturile, dacă nu sufletul. Trăisem o viaţă de colonii, singur cu munca mea pe şantier sau în birouri şi citind cărţi sau văzând spectacole pe care le-aş fi putut foarte uşor afla şi în continentele albe. în după-amiaza aceea am cunoscut cele dintâi îndoieli şi îmi aduc aminte că m-am întors puţin abătut acasă (Lucien era entuziasmat şi îşi verifica impresiile, întrebându-mă pe ici, pe colo dacă a înţeles bine tot ceea ce îi spusese gazda) şi cu o sumă de gânduri pe care niciodată nu le adăpostisem până atunci. Totuşi n-am scris nimic în jurnalul meu, şi astăzi, când caut în acele caiete orice urmă care să mi-o poată evoca pe Maitreyi, nu găsesc nimic. E ciudat cât de incapabil sunt să prevăd evenimentele esenţiale, să ghicesc oamenii care schimbă mai târziu firul vieţii mele.

Maitreyi mi s-a părut, atunci, mult mai frumoasă, în *sari* de culoarea ceaiului palid, cu papuci albi cusuţi în argint, cu şalul asemenea cireşelor galbene, şi buclele ei prea negre, ochii ei prea mari, buzele ei prea roşii creau parr o viaţă mai puţin umană în acest trup înfăşurat şi totuşi transpărut, care trăia, s-ar fi spus, prin miracol, nu prin biologie. O priveam cu oarecare curiozitate, căci nu izbuteam să înţeleg ce taină ascunde făptura aceasta în mişcările ei moi, de mătase. în zâmbetul timid, preliminar de panică, şi mai ales în glasul ei atât de schimbat în fiecare clipă, un glas care parcă ar fi descoperit atunci anumite sunete. Vorbea o englezească fadă şi corectă, de manual, dar de câte ori începea să vorbească, şi eu. şi Lucien nu ne puteam opri să n-o privim; parcă ar fi chemat, vorbele ei!

Ceaiul a fost plin de surprize. Lucien lua note după ce gusta din fiecare prăjitură şi întreba necontenit. Pentru că vorbea prost englezeşte şi pentru că inginerul îl asigurase că înţelege franceza (fusese de două ori la Paris, la congrese, şi avea în biblioteca lui nenumărate romane franţuzeşti, pe care, de altfel, nu le citea), el întreba din când în când în *argot-ul* lui parizian, şi atunci inginerul îi răspundea zâmbind: *„Oui, oui, cest ca",* privindu-ne apoi extraordinar de satisfăcut. Lucien s-a rugat să-i fie îngăduit să privească mai de aproape costumul Maitreyiei, bijuteriile şi ornamentele, şi inginerul a acceptat cu humor, aducându-şi fata de mână, căci Maitreyi se rezemase de fereastră, cu buza de jos tremurând şi cu şalul căzându-i pe frunte. A fost o scenă neasemuită acel examen al veştmintelor, acea cântărire în mâini a bijuteriilor, urmată de exclamaţii şi entuziasm, de întrebări şi răspunsuri transcrise stenografie de Lucien în carnetul lui de note. în timp ce Maitreyi nu mai ştia unde să se uite şi tremura toată. palidă, înspăimântată, până ce mi-a întâlnit ochii, şi eu i-am zâmbit, şi atunci parcă ar fi găsit un ostrov pe care să se odihnească şi şi-a fixat privirile în ochii mei, liniştindu-se lin, fără spasme, firesc. Nu ştiu cât a durat privirea aceea, dar ea nu se asemăna cu nici o privire întâlnită şi îmbrăţişată până atunci, şi după ce a încetat examenul şi Maitreyi a fugit iar lângă fereastră, ne-am sfiit amândoi să ne mai privim, într-atât fusese de clandestină şi de caldă comuniunea noastră.

Pentru că nu o mai puteam privi pe ea, am privit - cu alţi ochi - pe inginer şi m-am întrebat cum poate fi un om atât de urât şi atât de inexpresiv părintele Maitreyiei. Acum puteam vedea şi eu, mai de-aproape şi în voie, faţa inginerului, care se asemăna atât de mult cu o broască, ochii atât de bulbucaţi şi gura atât de mare, într-un cap rotund şi tuciuriu, cu fruntea joasă şi părul negru, încreţit, iar trupul scund, umerii încovoiaţi, pântecul diform şi picioarele scurte. Simpatia şi dragostea pe care o răspândea acest patron al meu erau cu atât mai greu de înţeles. Cel puţin pentru mine, Narendra Sen era un bărbat seducător, deştept şi subtil, instruit, plin de humor, blând şi drept.

Cum stam şi-1 priveam aşa, intră - aducând cu ea o atmosferă stranie de căldură şi panică - soţia inginerului, Srimati Devi Indira, îmbrăcată într-o *sari* albastră, cu şal albastru muiat în aur şi cu picioarele goale, tălpile şi unghiile roşite. Doamna nu ştia aproape deloc englezeşte şi zâmbea întruna. Probabil că mâncase în acea după-amiază mult *pan.* căci avea buzele sângerii. Cân i am privit-o, am rămas uimit; n-aş fi crezut că e mama Maitreyiei, ci mai degrabă sora ei cea mare. într-atât era de tânără, de proaspătă şi de timidă. O dată cu ea venise şi cealaltă fată, Chabu, de vreo zece-unsprezece ani, care purta părul tuns şi rochie de stambă, dar fără ciorapi şi fără pantofi; iar pulpele şi braţele ei goale, şi faţa ei oacheşă, frumoasă, mă făceau s-o compar în gând, amuzat, cu o ţigăncuşe.

Ce a fost atunci, mi-e peste putinţă să povestesc aici. Aste trei femei, găsindu-se laolaltă în faţa noastră, se strânseră una lângă alta, cu aceeaşi panică în ochi, şi inginerul încercă zadarnic să le încurajeze, să le facă'să vorbească. Doamna a voit să servească

inimi, tini s-a râ/gândit şi a lăsat-o pe Maitreyi să facă aceasta. Din uraşala nu ştiu cui. ceainicul s-a vărsat pe lavă şi pe pantalonii lui Lucien. şi atunci toţi s-au repezit să-1 ajute, inginerul şi-a pierdut calmul şi a început să-şi certe familia, aspru. în bengali, iar Lucien se scuza în franţuzeşte, fără să izbutească să se facă înţeles. Narendra Sen vorbi. în cele din urmă:

- *Scusez-moi! Ici votre place.*

Fetele au alergat numaidecât să schimbe faţa de mătase a fotoliului, şi inginerul continua să le certe, în timp ce noi doi nu ştiam ce să facem cu mâinile şi pe cine să privim. Chiar Lucien era puţin încurcat, deşi la plecare. în maşină, a făcut haz nespus de acest accident. Numai doamna rămăsese cu acelaşi zâmbet pe buzele înroşite şi aceeaşi timiditate caldă în ochi.

Conversaţia n-a mai durat mult. Inginerul i-a arătat lui Lucien manuscrisele sanscrite din biblioteca unchiului său. fost prim-*pandît* al guvernului, apoi o serie de tablouri şi cusături vechi. Eu mă apropiasem de fereastră şi priveam în curte, o curte ciudată, cu ziduri înalte, cu arbuşti şi glicine, iar dincolo, peste casă. se înălţa buchetul de freamăt al unui cocotier. Priveam fără să ştiu de unde vine farmecul acela, liniştea aceea nemaiîntâlnită în Calcutta. Şi deodată,aud un râs nestăvilit, contagios, un râs de femeie şi de copil în acelaşi timp. care trecea de-a dreptul în inimă şi mă înfiora. Plec mai mult capul pe fereastră şi atunci zăresc în curte, trântit pe cele două trepte, trupul aproape descoperit al Maitreyiei, cu părul în ochi, cu braţele pe sâni. şi o văd mişcând din picioare, cutremurându-se de râs. în cele din urmă repezindu-şi papucii, cu o aruncătură de gleznă, tocmai în celălalt capăt al zidului. Nu mă săturam privind-o, iar acele câteva minute mi s-au părut nesfârşite. Nu ştiu ce spectacol sacru îmi apărea mie râsul ei şi sălbăticia acelui trup aprins. Aveam sentimentul că săvârşesc un sacrilegiu privind-o. dar nu găseam puterea să mă despart de fereastră.

Plecând, îi auzeam râsul prin toate sălile prin care am trecut.

Eram o dată la Tamluk şi pornisem să mă plimb în susul apei. Atunci am simţit cât sunt de singur. Mi-aduc aminte că, numai cu două zile mai înainte, se logodise Norinne şi chefuisem noaptea întreagă; băusem mult, dansasem până la ameţire, sărutasem toate fetele şi plecasem în zori cu automobilele la Lacuri. Plănuisem şi o serată a pijamalelor, aşa cum fusese şi cea din martie trecut, când am avut eu conflictul şi *malch-vA* de box cu Eddy Higgerig. Pe Norinne o iubisem şi eu într-o vreme, aşa cum iubim noi, tinerii de 24 de ani; aş fi strâns-o în braţe, aş fi dansat cu ea şi aş fi sărutat-o. Atât. Şi umblând agale, cu pipa într-o mână şi biciuşca în cealaltă - soarele nu incendiase încă întinderea, şi păsările ciripeau încă prin acei mâcieşi cu miros de tămâie şi scorţişoară mi-am dat deodată seama că se petrece ceva neobişnuit cu mine, că am rămas singur şi am să mor singur. Gândul acesta nu mă întrista; dimpotrivă, eram liniştit, senin, împăcat cu toată câmpia din jurul meu, şi dacă mi s-ar fi spus că trebuie să mor într-un ceas. nu mi-ar fi părut rău. M-aş fi întins pe iarbă, mi-aş fi pus braţele sub cap şi, privind oceanul acela albastru de deasupra mea, aş fi aşteptat să se scurgă minutele, fără să le număr şi fără să le precipit, aproape fără să le simt. Nu ştiu ce măreţie firească şi inumană trăia atunci în mine. Aş fi făcut orice, deşi nu mai doream nimic. Gustul singurătăţii mele în această lume de minuni mă ameţise. Mă gândeam la Norinne. la Harold, la ceilalţi toţi şi mă întrebam cum au intrat ei în viaţa mea. ce rost am eu printre existenţele lor atât de tihnite şi de mediocre. Umblam fără să înţeleg nimic.

Când m-am întors la şantier, veneam cu o poftă nebună de singurătate, de linişte, şi mă bucuram că am să rămân aici. în cort. încă o săptămână, în care timp n-am să citesc jurnale şi n-am să văd lumini electrice. M-a întâmpinat omul de serviciu:

- *Sahib,* aveţi o telegramă din Calcutta.

Am crezut că e vorba de o recepţionare a materialelor şi nu m-am grăbit s-o deschid. Când am citit-o însă, am rămas câteva minute surprins şi decepţionat. Narendra Sen mă chema de urgenţă la centra. A trebuit să plec chiar în acea seară, şi am regretat privind pe fereaslra vagonului câmpia cu aburi, cu umbre palide de palmieri izolaţi, care mă primise dimineaţa atât de generoasă în sânul vieţii ei Iară începui şi fără sfârşit. Cât aş fi vrut atunci să fiu liber, să rămân în cortul meu cu lampă de gazolină şi să ascult milioanele de greieri şi lăcuste din preajma mea...

- Allan. îţi dau o veste bună pentru d-ta. îmi vorbi inginerul. Ne trebuie un om destoinic în Assam, să inspecteze terasamentul şi podurile pe linia Lumding-Sadyia. M-am gândit numaidecât la d-ta, şi Consiliul te-a acceptat, pe răspunderea noastră. Ai trei zile ca să-ţi aranjezi afacerile şi să predai Tamlukul...

Mă privea cu o imensă bunăvoinţă, şi faţa lui urâtă se iluminase de o căldură şi o dragoste care aproape mă stânjeneau Am aflat mai târziu că avusese mult de luptat cu Consiliul, susţinându-mă pe mine, un alb, căci Societatea era svarajistă şi încerca să elimineze pe ultimii funcţionari străini, înlocuindu-i cu indieni. Postul era şi mai important, şi mai bine plălit, de la 250 la 400 de rupii lunar, ceea ce întrecea chiar leafa de reprezentat la „Noel and Noel". Aveam de lucru într-o regiune nesănătoasă şi necivilizată, fireşte, însă dragostea mea de junglă - cu care venisem în India şi pe care n-o putusem încă satisface complect - biruia. Am primit şi am mulţumit cu căldură. Inginerul îmi puse mâna pe umăr.

- Ni-eşti foarte drag, Allan, şi mie, şi soţiei mele, şi ne gândim adesea la d-ta. Păcat că nu ne înţelegi limba...

Lucrurile acestea nu mi-au dat atunci de gândit. M-am întrebat, foarte vag, de ce m-a preferat Sen pe mine înaintea tuturor conaţionalilor săi şi-mi răspundeam, simplu, că a făcut-o pentru calităţile mele. Am fost întotdeauna conştient de spiritul meu constructiv, de energia mea de alb civilizator, de folosul meu pentru India.

Când a aflat Harold, a ţinut numaidecât să sărbătorim înaintarea mea în grad şi în leafă printr-un mic banchet în ..China-Town ". Am invitat fetele şi am plecat cu două automobile, zgomotoşi, bine dispuşi şi frivoli. Ieşind din Park Street şi dând în Chowringhee Road. maşinile noastre s-au luat la întrecere, fiecare dintre noi urlând la şofeur (al nostru era un sikh magnific, care făcuse războiul în Franţa şi striga: *„Diable. diable! Vin roage, vin blanc!"),* bătându-1 pe spate. încurajându-1. Geurtie. care se aşezase pe genunchii mei, mă strângea alarmată (aflase de simţitoarea urcare a salariului) şi-mi spunea mereu:

- Am să cad! Ţi-e frică dacă am să cad?

La întretăierea lui Dhurmtollah Street, taxiul nostru a trebuit să aştepte trecerea tramvaiului. Ceilalţi ne luaseră înainte, şi eram cu toţii întristaţi de acest nenoroc. Atunci ne-am încrucişat cu maşina inginerului, şi am avut o neaşteptată tresărire văzându-1 pe el alături de soţie şi de Maitreyi. M-am roşit prosteşte, saliitându-1, şi mi-a zâmbit dispreţuitor, iar d-na m-a privit cu o spaimă şi o uimire pe care nu ştiam cum s-o înţeleg. Singură Maitreyi şi-a ridicat palmele în dreptul frunţii şi mi-a răspuns la salut, amuzată nespus de compania în care mă aflam şi de fata pe care o ţineam în braţe. Am încercat şi eu să schiţez acel salut indian, şi am simţit, în acea clipă, cât de ridicolă era situaţia. Am avut atunci câteva clipe de panică, până ce maşina a putut pleca. întorcând capul, am zărit încă fâlfâind şalul de culoarea ceaiului palid al Maitreyiei.

Tovarăşii mei s-au amuzat de respectul şi jena cu care salutasem .„un negru".

- Am să te văd curând ducându-te să te scalzi în Gange. Allan! îmi spuse răutăcios Geurtie.

- Cum de poţi avea relaţii cu o familie de negri''! se scandaliza încă o dată Harold.

Şoferul însă. care observase scena, era încântat. Când i-am plătit în faţa restaurantului, mi-a spus în franţuzeşte, ca să nu înţeleagă ceilalţi:

_ *Ţ£, bien. sahib. jeune fille ă vous; bahut achhal.*

A doua zi de dimineaţă, când m-am întâlnit cu Narendra Sen. m-a întrebat cu cel mai firesc ton:

- Cu cine erai aseară, Allan'?

- Prieteni, sir. am răspuns eu, supărător de politicos.

- Dar fata din bra{ele dumitale? Era foarte frumoasă. îţi place?

'- Sunt prea ieftine ca să-mi placă, mr. Sen. Dar a trebuit să dau un *farewell-party* prietenilor mei, şi pentru că erau mulţi şi voiam să economisesc maşinile, am luat fiecare câte o fată în braţe. Nimic impropriu, sir, ca să zic aşa...

Se vede că a simţit exagerarea cu care îi vorbeam, căci m-a bătut pe umăr şi mi-a spus:

- Dumneata, Allan, ai alte drumuri înainte. Viaţa anglo-indienilor ăştia nu e demnă de dumneata. Eu aş crede că îţi strică mult faptul de a trăi într-o pensiune anglo-indiană; n-ai să iubeşti niciodată India, alături de ei...

Mă mira interesul pe care îl purta inginerul vieţii mele intime. Până atunci nu mă întrebase decât dacă mă împac cu mâncarea, dacă am un *boy* cumsecade, dacă nu sufăr de căldură şi de zgomot, dacă iubesc *tennis-u\.*

A trebuit să începem repede lucrul, să semnez o mulţime de hârtii, şi la plecare, Sen m-a invitat să mănânc cu el la „Rotary-Club". Toate scuzele mele - că nu sunt bine îmbrăcat, că mă simt obosit etc. - nu l-au putut convinge. A trebuit să accept, şi *speech-u* pe care 1-a ţinut în acea zi inginerul, în faţa unei săli selecte şi entuziaste, m-a mulţumit şi m-a flatat oarecum, căci îmi dovedea încă o dată că mă aflam la masa unui om remarcabil.

în acea noapte plecam spre Shillong, Harold singur conducându-mă la gară şi dându-mi ultimile sfaturi de cum să mă păzesc de şerpi, de lepră, de *malaria* şi de stomac.

- Să bei *brandy* cu *soda* şi whisky cu *soda\...* mi-a strigat el încă o dată, urându-mi drum bun.

III

Astăzi am răsfoit multă vreme jurnalul meu din Assam. Cu câtă trudă descifram însemnările de peste zi şi le transcriam în caietul început o dată cu noua mea viaţă. Eram cuprins de un sentiment ciudat: că trăiesc o existenţă de pionier, că munca mea de construcţii ferate în junglă este mult mai eficace pentru India decât o duzină de cărţi asupra ei, că lumea aceasta atât de veche şi munca noastră laolaltă atât de nouă îşi aşteaptă încă romancierul; căci altă Indie decât cea a reportagiilor de călătorie şi a romanelor mi se dezvăluia mie atunci, printre triburi, alături de oameni cunoscuţi până atunci numai etnologilor, alături de flora aceea otrăvită a Assamului, în ploaia continuă, în căldura umedă şi ameţitoare. Voiam să dau viaţă acestor locuri înecate în feregi şi liane, cu oamenii lor atât de crunţi şi inocenţi. Vroiam să le descopăr estetica şi morala, şi culegeam zilnic anecdote, luam fotografii, schiţam genealogii. Cu cât mă afundam mai mult în sălbăticie, cu atât creştea în mine o neştiută demnitate şi un nebănuit orgoliu. Eram bun şi drept în junglă, mai corect şi mai calm ca în oraşe.

Dar ploile... Ce nopţi de luptă cu neurastenia, ascultând ritmul acela neuitat al apei pe acoperiş, revărsări fără pomină, zile întregi, întrerupte numai de ceasuri de bură pulverizată şi fierbinte, prin care treceam ca printr-o seră, căci picăturile acelea nevăzut de mici purtau cele mai istovitoare parfumuri, şi anevoie puteam răbda capul plecat, ci trebuia să-1 răstorn pe umeri şi să alerg cu nările şi buzele răsfrânte. Stăteam serile în odaia mea confortabilă şi răcoroasă sau mă plimbam pe veranda *bungalow*-ului, încercând să regăsesc gustul tutunului (pe care nici cele mai

exagerate precauţii ale mele nu-l feriseră de umezeală), şi câteodată simţeam că n-am să mai pot îndura. îmi venea atunci să strâng pumnii şi să lovesc lemnul balustradei, să urlu şi să pornesc prin ploaie afară, în întunerec, oriunde, într-un ţinut în care cerul să nu toarne veşnic şi iarba să nu fie atât de înaltă, de umedă, de cărnoasă. Aş fi vrut să văd iarăşi flori, să mă plimb pe câmpii, asemenea celor din Tamluk, să simt briză sărată sau vânt uscat de deşert, căci aburii şi miresmele acelea vegetale mă înnebuniseră.

Eram singur cu cei trei servitori şi paznicul *bungalow-u\ui,* şi când pica vreun călător, inspector la vreo plantaţie de iută sau *Departament-Agent,* sau negustor de ceai în drum spre China, beam împreună o sticlă de whisky. Beam în fiecare seară, cum terminam inspecţia şi veneam la *bungalow* să-mi iau baia. Era un ceas în care anevoie îmi mai simţeam carnea; dacă mă zgâriam atunci, nu mă durea. Şi totuşi îmi simţeam nervii ca o plasă de argint-viu, tremuram, aveam răsuflarea fierbinte, ameţeam de câte ori trebuia să mă ridic de pe scaun şi priveam în gol, fără voinţă, fără timp. Feciorul îmi aducea pe măsuţă sticla de whisky şi butelia cu *soda,* şi beam rar, cu bărbia rezemată pe piept, în pijama, întins moale pe *chaise-longue-\x* portativ, până ce simţeam o căldură blândă dezmorţindu-mi trupul şi, atunci, săream în sus, îmi strângeam tâmplele, mă îmbrăcam şi plecam să mă plimb prin ploaie. Respirând văzduhul acela cu picături pulverizate şi calde, tânjeam o viaţă modestă şi fericită, o fermă prin apropierea unui oraş, unde aş fi putut ajunge în fiecare zi cu automobilul. Erau ceasurile mele de slăbiciune acele rătăciri prin ploaie. Rămâneam până ce mă apuca pofta de lucru sau de somn. Dormeam mult şi greu, mai ales când am lucrat acele trei săptămâni la patruzeci de mile nord de. Sadyia. Veneam la *bungalow* cu maşina, câteodată chiar după miezul nopţii, căci trebuia să ocolim drumurile joase şi alegeam numai şoselele de pe pantă. Adormeam îmbrăcat şi nespălat, după ce înghiţeam o ceaşcă de ceai cu rom mult şi chinină, căci a doua zi, înainte de nouă, trebuia să fim porniţi la drum. Neglijasem tot mai mult toaleta. Nu mai era nici un alb prin toată regiunea în acele luni de *monsoon* în toi; numai câteva familii de eurasieni, la care mă abăteam câteodată, din plictiseală, ca să mai aud vorbindu-se englezeşte şi să bem împreună.

Duminecile, în timp ce servitorii mei plecau cu trenul la Shillong după provizii, dormeam până la prânz, mă deşteptam cu

capul greu şi gura încleiată, şi rămâneam ziua întreagă în pat, transcriindu-mi în jurnal însemnările. Voiam să public mai târziu o carte despre adevărata viaţă a albului în Assam şi mă analizam cât puteam mai precis; zilele mele de marasm şi neurastenie, alături de zilele, mai numeroase, fireşte, de pionierat, de orgolios efort, de creştere.

In tot decursul lui iulie n-am fost decât o singură dată la Shillong şi, acolo, am sorbit soarele, am văzut farăşi cinematograf, mi-am reparat patefonul, mi-am cumpărat romane poliţiste, singurele pe care mai eram în stare să le citesc de când venisem în Assam. Totuşi, ştiam că munca mea e bine apreciată la centru, şi aceasta nu prin agentul nostru din Shillong - un irlandez îngâmfat, care încercase să mă facă să aştept la uşă -, ci direct de la Narendra Sen, care-mi scria aproape săptămânal câteva rânduri dictate dactilografului, calde şi prieteneşti. în octombrie aveam concediu o lună. Dar puteam veni la Calcutta şi pe la mijlocul lui august, dacă predam raportul şi încheiam inspecţia şi reparaţia acelor puncte dificile din apropierea Sadyiei.

S-a întâmplat însă ceva de care mă temeam, în ceasurile mele de totală depresiune. La începutul lui august m-am îmbolnăvit de *malaria,* o *malaria* gravă, întovărăşită de un surmenaj nervos. Venisem cu câteva ceasuri mai devreme la *bungalow* şi mi s-a părut ceaiul fără nici un gust. Aveam febră şi tremuram. M-am culcat după ce înghiţisem trei pahare cu *brandy,* amintindu-mi sfaturile lui Harold. Dar a doua zi am început să aiurez, şi fiind chemat un eurasian, mr. Frank, el înţelese că e *malaria,* şi m-au dus chiar în după-amiaza aceea la Sadyia. Soarele ardea de minune, şi vedeam flori şi paseri, iar în gară m-a zguduit prezenţa unei femei; nu mai întâlnisem femei albe de patru luni.

De-atunci nu-mi mai amintesc nimic. Ştiu că am fost dus la Shillong şi instalat în spitalul european de acolo, că s-a telegrafiat la Calcutta şi, până să sosească înlocuitorul meu, a venit mr. Sen să mă vadă, la spital. Peste cinci zile, într-un compartiment clasa I, cu două surori de caritate şi cu Harold, plecam spre Calcutta, unde am fost internat direct în spitalul de medicină tropicală.

...M-am deşteptat într-o dimineaţă şi am privit surprins încăperea aceea albă - mirosind a zahăr ars şi a amoniac - şi pe doamna care citea confortabil într-un jeţ aproape de fereastră. Câteva minute am ascultat şuierul ventilatorului, încercând să aflu cine îmi vorbise mie, chiar atunci, de *Lord Jim* al lui Joseph

Conrad. îl auzisem, îi ştiam glasul şi cât n-aş fi dat să mă pot ridica din pat şi să-i spun că romanul e mediocru, că nici pe departe nu-l pot asemăna cărţii mele favorite *Almayer's Folly,* scrisă de Conrad în tinereţe.

- Cine n-a citit *Almayer's Folly* nu cunoaşte încă talentul lui Conrad, spusei eu tare către doamna care îşi continua lectura cu faţa întoarsă către fereastră.

- Dumnezeule! vasăzică, n-ai surzit?! exclamă surprinsă la culme doamna, apropiindu-se de mine şi sunând. Vrei ceva?

- Vreau să mă rad, spusei eu calm, mângâindu-mi obrajii, pe cafe-i simţii scofâlciţi şi reci sub barba crescută în voie. Vă rog să mă iertaţi dacă mă prezint astfel în faţa D-niei voastre. Cred că am fost adus aici în timp ce aiuram. Vă rog încă o dată să mă iertaţi.

Femeia râse cu poftă. Apoi, serioasă deodată:

- Bine că v-aţi venit în fire. Desperasem. Ar trebui să telefonez d-lui Carr. Bietul băiat a întrebat în fiecare zi de dumneavoastră...

Gândul că Harold s-a interesat de mine m-a mişcat atât de profund, încât mă podidiră lacrimile. Mi se părea că sunt singur, părăsit undeva ftră prieteni şi fără cunoscuţi, şi mi-era teamă de moarte. Mă vedeam mort aici, la cinci săptămâni depărtare de ţara mea, şi gândul acesta mă paraliza, frica îmi îngheţase obrajii.

- Ce ai? întrebă ciudat doamna.

- Nimic; vreau să mă rad, minţii eu, căci mi se părea că n-are să mă înţeleagă.

Dar lacrimile nu conteneau, şi atunci o întrebai şoptit:

- Credeţi că am să mă fac bine, că am să mai văd New Yorkul şi Parisul? Am să mai fiu iarăşi zdravăn?

Nu-mi aduc aminte ce a răspuns, deşi ziua deşteptării mi-a rămas bine fixată în minte. Au venit câţiva doctori, europeni, apoi a intrat Harold, care mi-a strâns mâna două-trei minute în şir.

- Bine, mă?! Bine, mă?! întrebă el, privindu-mă.

Mi-a spus o mulţime de lucruri care m-au amuzat: Geurtie flirtează acum cu un manager de la „Middle Bank", un tip subţire, care nu îndrăzneşte decât s-o sărute şi o duce la cinema în locuri de trei rupii şi opt annas. Norinne, căsătorită, e mai puţin frumoasă. în odaia mea din Wellesley Street s-a mutat o familie de anglo-indieni sărmani; el, tânăr, aduce fetiţe de şcoală în odaie şi le pipăie în faţa nevestei, însărcinată în ultima lună, care îi spune:

- Jack, iar ai să te turburi...

în timp ce noi vorbeam prostii, veni inginerul, care îmi strânse mâna cu căldură şi mă mângâie pe frunte, privindu-mă lung. I-l prezentai pe Harold, care-i spuse obraznic:

- încântat să vă cunosc, mr. Sen.

- Allan, ai întrecut măsura lucrând, de aceea ai căzut bolnav, mă consolă inginerul. Să n-ai nici o grijă, am aranjat eu totul.

Vedeam că e stânjenit de Harold şi că mi-ar fi spus mai multe dacă am fi rămas singuri. A făgăduit să revină a doua zi, pe seară, după ce va termina lucrul.

- Tipul ăsta e groaznic, reflectă Harold. Mă mir de ce-ţi poartă atâta interes. Nu cumva vrea să te însoare cu fiică-sa?

- Eşti absurd, Harold, mă revoltai eu ipocrit, roşind.

Imaginea Maitreyiei, de care mă despărţisem de mult, îmi apăru iarăşi în faţa ochilor, de astă dată mai caldă, mai umană, aproape zeflemitoare, cu zâmbetul ei fardat (căci, ceea ce e curios, faţa ei şi faţa d-nei Sen se împlineau una pe alta în memoria mea, şi gura înroşită de *pan* a mamei trecea alături de ochii mari şi părul negru, adunat pe ceafă, al fetei). Rămăsei câteva clipe contemplând-o, cu o mirare şi o dulce suferinţă ispitindu-mi sufletul (să fi fost absenţa ei, să fi fost teama că în curând va trebui s-o văd şi poate să-i vorbesc?). Prezenţa lui Harold mi se păru deodată o impietate, şi nu ştiam cum să-mi explic sentimentul acesta ciudat; nu era în nici un caz dragoste, şi nici respect nu era, pentru că Maitreyi mi se păruse până atunci o bengaleză îngâmfată şi stranie, care dispreţuieşte albii şi e atrasă totuşi de ei. Tot ce mi-a spus Harold nu m-a mai interesat. Aş fi vrut să plece, să pot rămâne singur. Se întâmplau prea multe într-o singură zi. Printre acele multe ghiceam prea bine că se află şi imaginea Maitreyiei, răsărită deodată într-o conştiinţă scăpată de febră, imagine pe care nu ştiam unde s-o aşez şi ce să-i spun când ea va ajunge prezenţă.

Nu fusesem niciodată bolnav, şi convalescenţa aceasta, care se vestea lungă, mă neliniştea. Aş fi vrut să zvârl de pe mine cearceaful, să-mi caut pe undeva hainele şi s-o pornesc haihui prin Calcutta, de luminile căreia mi-era dor. Aş fi vrut să ajung în „Oraşul chinezesc" şi să mănânc *dau* - acei tăieţei fierţi în unt, cu praz şi vegetale multe, cu homari şi gălbenuşuri de ouă şi să mă opresc la întoarcere la „Firpos", să ascult /azz-ul cu un *cocktail* bun în faţă. Toată sănătatea mea de alb orgolios se împotrivea regimului anost al sanatoriului. Nu puteam face nimic, nici cel puţin fuma.

Mă plângeam a doua zi fetelor - Geurtie şi Clara -, care veniseră cu ciocolată, ţigări şi fructe:

- Aş vrea să fug de aici şi să-mi fac de cap.

Harold plănuia un chef monstru, cu prelungire la Lacuri. în noaptea când voi ieşi din sanatoriu. Geurtie, precisă, căută o bucată de hârtie şi un creion, ca să facă lista invitaţilor. Pe cei doi Simpson nu îi va chema, pentru că Isaac se ascunde prin colţuri şi bea whisky pur, iar Gerald fură ţigări; l-a văzut chiar ca la logodna Nonnnei. Va trebui, neapărat, s-o invităm pe Catherine. care a întrebat tot timpul de mine şi i-a părut atât de rău când a aflat că sunt bolnav la sanatoriu. Despre fraţii Huber, cu frumoasa Ivy. vom mai vorbi. Ceilalţi, se ştiu.

Ascultând-o cum înseamnă nume şi decide pentru mine. nu ştiam dacă trebuie să mă întristez sau să mă amuz. O priveam, şi ochii îmi alunecau adesea de pe chipul ei în gol.

- D-l Sen. anunţă sora.

Am avut atunci aceeaşi dezorientare pe care o am de câte ori trebuie să pun faţă în faţă pe un indian pe care îl respect cu tineri sau tinere eurasiene. Fetele au întors curioase capetele către uşă. A intrat, cu acelaşi zâmbet lărgindu-i gura, Narendra Sen; iar după el, cu ezitări şi paşi moi, Maitreyi. Am simţit cum mi se opreşte inima şi mi-am dat îndată seama că sunt nebărbierit de o zi, că mă aflu într-o pijama streină care mă defavorizează, că, în sfârşit, sunt ridicul. Am strâns mâna inginerului, prefăcându-mă suferind (ca să-mi acopăr orice eventuală inepţie), şi am dus palmele la frunte, salutând cu o comică seriozitate pe Maitreyi. Dar care nu-mi fu mirarea când, prezentând-o fetelor, se îndreptă hotărât către ele şi le strânse mâinile, întrebându-le politicos:

- *How do you do?...*

- Fiică-mea cunoaşte două coduri de eleganţă, râse inginerul (trăgând cu ochii la Geurtie, pe care a spionat-o apoi tot timpul, mai ales după ce spunea ceva de spirit). Codul acesta, occidental, îl aplică însă numai faţă de doamne şi domnişoare.

Eu stam ca pe ghimpi. Fetele începură să vorbească între ele, chemându-1 şi pe Harold, iar inginerul explică ceva în bengali fiicei sale, care privea jur-împrejur cu o curiozitate aprinsă şi zeflemitoare totodată. Atunci am observat că, de câte ori ascultă atent ceva care i se spune cu seriozitate, pe buzele Maitreyiei flutură un imperceptibil zâmbet de ironie, de sălbatec sarcasm, pe care anevoie l-ai fi crezut pe faţa aceea atât de inocentă şi înspăimântată. Mă întreb atunci, puţin mâniat de stângăcia mea. ce mă turbură în prezenţa acestei fete, care nu are nimic fascinant, pe care n-aş putea-o iubi niciodată, cu care mă voi întâlni sporadic şi inutil,

- Când veniţi la noi, d-le Allan?

Glasul ei sună straniu, şi cei trei întoarseră capetele s-o privească.

- îndată ce mă voi face bine... (Şi ezitai, căci nu ştiam cum să-i spun: miss nu se potrivea, *devi* nu îndrăzneam; încurcătura mă făcea să roşesc şi începui să mă scuz.) Iertaţi-mă dacă m-aţi găsit nebărbierit şi odaia aşa cum e. deranjată. M-am simţit atât de rău astăzi (şi schiţai acelaşi gest fals. de extenuare, rugându-mă în gând să plece odată şi să curme o situaţie care mi se părea insuportabilă).

- Ştii, Allan, că m-am hotărât să te invit să locuieşti la mine. vorbi inginerul. Soţia mea mi-a dat ideea. D-ta nu eşti obişnuit cu mâncările acestea de la noi şi, dacă va trebui să rămâi în Calcutta. mi-e teamă că viaţa de aici. aşa cum eşti slăbit de boală, te va ruina. Apoi, mai e un lucru; ai economisi o sumă importantă de bani şi, după un an, doi, ai putea pleca să-ţi vezi familia. Pentru noi, prezenţa d-lale. cred că nu mai e nevoie să-ţi spun...

îşi încheie vorba cu acelaşi zâmbet umed şi lung de broască. Maitreyi mă privi drept în ochi. fără să-mi spună ceva, fără să întrebe, aşteptând. Ce ciudă mi-e acum că n-am notat, îndată după plecarea îor, foarte turburătoarea stare de suflet pricinuită de cuvintele lui Narendra Sen. Mi-aduc aminte vag (şi vagul acesta se datoreşte nu atât depărtării în timp. cât nenumăratelor sentimente şi revolte pe care le-am încercat eu de-atunci şi care aproape au neutralizat, au estompat în cenuşiu şi banal preliminariile), mi-aduc aminte că strigau în mine două suflete; unul mă îndemna către viaţa nouă, pe care nici un alb, după ştiinţa mea, nu o cunoscuse de-a dreptul din izvor, o viaţă pe care vizita lui Lucien mi-o relevase ca pe o minune, pe care prezenţa Maitreyiei o făcea mai tainică şi mai fascinantă ca o legendă, către care mă simţeam atras şi dezarmat; şi celălalt suflet se revolta împotriva conspiraţiei acesteia din umbră a şefului meu pentru a-mi paraliza libertatea şi a mă implica într-o existenţă cu rigori şi mistere, unde petrecerile meîe tinereşti vor trebui sacrificate, băuturile excluse, cinematografele rărite. Simţeam tot atât de organic şi tot atât de „ale mele'" ambele îndemnuri. Dar nu puteam întârzia peste măsură răspunsul şi mulţumirile mele.

- Vă rămân atât de îndatorat, mr. Sen. Dar mi-e teamă să nu vă deranjez, îngânai eu cu ochii la fete, care savurau cu ciudă prizonieratul meu (inginerul şi cu Maitreyi erau chiar lângă pat. Harold şi fetele aproape de fereastră).

- Nu vorbi prostii, râse Narendra Sen. Sunt atâtea odăi libere, jos, lângă bibliotecă. Şi apoi, prezenţa d-tale va fi încă un ferment în opera de civilizare a familiei mele, crede-mă. („A spus asta pe un ton ironic?" mă întrebam.)

îmi aduc aminte că, vorbind odată cu fetele despre inginer şi despre frumoasa lui fiică, le-am spus în glumă că am nevoie de ajutorul lor, şi iată cum: dacă ne vom întâlni - fiind de faţă şi inginerul, şi ele, şi eu -, Geurtie să mă întrebe inocentă: ,.Allan. ce-ţi mai face iubita?" Eu mă voi preface stingherit, voi încerca să fac semne, dar Geurtie va vorbi înainte: „Haide, nu te mai preface că nu ştii despre cine e vorba! Te întreb ce mai face Norinne (sau Isabel, sau Lilian, orice nume de fată îi va veni în minte)?"

Uitasem aproape de gluma aceasta, când Geurtie se îndreptă către mine şi mă întrebă, clipind şireată din ochi:

- Allan, ce-ţi mai face iubita?!

Şi, fără să mai aştepte un răspuns (inginerul rămase cu sufletul îngheţat pe buzele lui groase, Maitreyi ridică uşor capul s-o privească), Geurtie continuă, pare-se foarte bine dispusă:

- Haide, nu te mai preface! Trebuie s-o întrebi şi pe ea înainte de a te muta la mr. Sen. Nu e aşa?

- Fără îndoială, încuviinţă, încercând să rânjească, inginerul.

Maitreyi o privea cu o adevărată mirare, apoi îşi pironi privirile în ochii tatălui.

- Ţi-am adus ceva de citit, Allan, vorbi inginerul repede, ca să curme scena. Fiica mea a ales *Out of the East* a lui Lafcadio Hearn. Dar acum e prea târziu ca să-ţi mai citească.

- N-am să pot ceti deloc, *babă,* vorbi Maitreyi. Englezeasca mea e incomprehensibilă (spuse cuvântul acesta cu o vădită grijă de pronunţie şi accent).

- Dar, Allan, nu mi-ai spus nimic despre iubita ta, reveni Geurtie, nemulţumită că intervenţia ei n-a corespuns aşteptărilor.

- Oh! Lasă-mă, că n-am nici o iubită! strigai eu, înfuriat şi de prostia mea, şi de prostia ei.

- Minte, spuse ea mai încet, aproape confidenţial, către inginer. E un marc crai.

Scenă. Inginerul îşi privea fiica zăpăcit şi încurcat. Maitreyi îi privea pe toţi. cu ochii ei absenţi, inumani. Harold credea că bătălia a fost câştigată şi-mi făcea semne de lângă fereastră. Mie mi se părea totul ridicul la culme; şi cum într-o situaţie ridiculă sunt incapabil să iau vreo hotărâre, ci aştept să intervină vreo minune s-o curme, îmi fixasem ochii într-un punct fix şi-mi frecam fruntea, să mă scot astfel din eventual, printr-o durere mimată.

- E timpul să-1 lăsăm pe Allan să se odihnească, spuse mr. Sen, strângându-mi mâna.

- Venim şi noi acum, adaogă Harold, luându-şi rămas-bun de la inginer şi de la Maitreyi (pe care, de altfel, nu ştia cum s-o salute).

După ce plecară, fetele se apropiară bufnind de patul meu şi începură să mă felicite ironic.

- Hei, Allan, eşti pierdut, băiete! vorbi Geurtie.

- Dar nu e urâtă, spuse în treacăt Clara, numai că mi se pare murdară, ca orice indiană. Cu ce-şi dă pe păr?

Pe mine, laşitatea mă cuceri deodată. începui să bârfesc şi pe inginer, şi pe Maitreyi, fară să cred un cuvânt din cele ce spuneam, dar ascultând amuzat cele ce-mi vorbeau fetele şi Harold. Orice urmă de fascinaţie şi respect pieri din conştiinţa mea. Mai ales că nu înţelegeam nimic din cele ce se petrecuseră.

- Hai să revedem lista, îşi aminti Guertie. Cred că ar fi bine să invităm şi pe fraţii Huber. Cel mare, David, are maşină... ***Â-****propos,* ce zici de prezenţa mea de spirit cu „iubita"? Te-am salvat, Allan, să ştii...

IV

Mă deşteptam în fiecare dimineaţă cu o nouă mirare. Patul meu de campanie se afla chiar lângă uşă. şi cele dintâi priviri descopereau o încăpere ciudată, cu fereastra înaltă şi zăbrelită, pereţii vopsiţi în verde, un vast fotoliu de paie şi două taburete, alături de o masă de lucru, câteva litotipii bengalice. bătute în ţinte de partea dreaptă a bibliotecii. îmi trebuiau câteva minute ca să-mi amintesc unde mă aflu, să înţeleg acele zgomote surde care veneau de afară, pe fereastra deschisă, sau de pe coridor, prin uşa lată, pe care o închideam noaptea cu o bară de lemn. Dedeam la o parte învelitoarea spumoasă care atârna deasupra patului şi plecam să mă spăl în curte, într-o cabină de tablă care acoperea cada de ciment, în care senatorii turnau de cu seară câteva duzini de găleţi cu apă. Era un ceremonial nou şi reconfortant duşul acesta improvizat în mijlocul curţii. Scoteam apa cu o cană şi o zvârleam pe trup, tremurând tot, căci era iarnă şi curtea pietruită. Dar eram mândru de curajul acesta al meu; ceilalţi aduceau cu ei şi câte o găleată cu apă caldă şi, când au aflat că îmi iau întotdeauna duşul rece, nu şi-au putut ascunde mirarea şi admiraţia. Câteva zile, toată casa n-a vorbit decât despre baia mea de dimineaţă, fără apă caldă. Aşteptam să-mi spună ceva şi Maitreyi, pe care o întâlneam devreme de tot, la ceai, într-o *sari* albă, simplă, şi cu picioarele goale. Şi într-o zi mi-a spus (primele ei cuvinte neoficiale):

- în ţara dumneavoastră trebuie să fie foarte frig. De aceea sunteţi albi...

A pronunţat cuvântul „alb"' cu oarecare invidie şi melancolie, uitându-şi fără voie câteva clipe mai mult privirea pe braţul meu, aşa cum se rezemase de masă. jumătate gol în bluza de lucru. Am fost surprins şi încântat ghicind invidia aceasta, dar zadarnic încercam să continuu conversaţia. Maitreyi şi-a sfârşit ceaiul, ascultându-ne, pe mine şi pe inginer, şi aprobându-mă de câte ori o întrebam direct.

Nu vorbeam aproape niciodată împreună. O zăream trecând pe coridor, o auzeam cântând, ştiam de ea că îşi petrece o bună parte din zi închisă în odaie sau pe terasă şi mă înciuda grozav fiinţa aceasta atât de aproape de mine şi totuşi atât de streină. Mi se părea, de altfel, că eram tot timpul observat, nu din cine ştie ce bănuială, ci pentru că se temeau toţi să nu fiu stingherit în noua mea locuinţă. Când rămâneam singur, râzând de tot ceea ce îmi apărea straniu şi neînţeles, primeam la fiecare ceas prăjituri şi fructe, ceai cu lapte sau nuci de cocos bine curăţite. Mi le aducea un servitor, cu bustul descoperit şi păros, singurul cu care puteam schimba câteva cuvinte în hindustani. îl observasem cum priveşte lacom lucrurile mele, aşa cum sta turceşte lângă uşă şi mă sorbea din ochi, neîndurându-se să plece, întrebându-mă dacă patul e destul de bun, dacă învelitoarea mă apără bine de ţânţari, dacă îmi place laptele cmd, dacă am fraţi şi surori, dacă mi-e dor de ţară. şi ştiam că într-o cameră de sus îl aşteaptă d-na Sen şi celelalte femei (pe care nu le cunoscusem), şi lor le va repeta cuvânt cu cuvânt tot ceea ce vorbisem.

Maitreyi mi se părea mândră şi dispreţuitoare. Adesea, la masă, îi surprindeam un zâmbet distant şi puţin răutăcios. Pleca întotdeauna mai devreme, ca să mănânce *pan,* şi cum trecea într-o odaie vecină, începea să râdă şi să vorbească bengali. Cu mine nu vorbea niciodată când ne aflam mai mulţi laolaltă; iar dacă o întâlneam singură, nu îndrăzneam eu. Mi-era teamă să nu calc vreo regulă din acel necunoscut ceremonial al bunei-purtări indiene. De aceea mă prefăceam adeseori că n-o văd şi mă retrăgeam în odaia mea. Mă întrebam câteodată ce crede ea despre mine. ce fel de suflet ascunde sub expresia aceea atât de schimbătoare a feţei (căci erau zile când se urâţea şi zile când era frumoasă de nu mă puteam sătura privind-o). Mă întrebam, mai ales, dacă e stupidă ca toate celelalte fete sau dacă e, într-adevăr, simplă ca o primitivă, aşa cum îmi închipuiam eu că sunt indienele. Şi apoi. ca să nu mă las furat de gânduri inutile, scuturam cenuşa pipei şi mă reîntorceam în lectură. Biblioteca inginerului ocupa două odăi la parter, şi în fiecare zi aduceam pe masa mea alte cărţi.

O dată - trecuseră numai câteva săptămâni de la venirea mea în Bhowanipore - m-am întâlnit cu Maitreyi în verandă. O salutai aproape automat, împreunând palmele în dreptul frunţii, căci nu ştiu de ce mi se părea stupid să ridic cascheta colonială în faţa unei indiene (poate credeam că aş putea-o jicni cu un salut strein rasei ei; sau poate o salutam aşa ca să-i capăt încrederea).

- Cine v-a învăţat salutul nostru? întrebă ea. zâmbindu-mi neaşteptat de prieteneşte.

- Dumneata. (îmi amintii scena, penibilă, a întâlnirii din maşină.)

Mă privi o clipă, figura i se descompuse de o frică aproape carnală, buza îi tremură şi fugi pe coridor, fără să-mi spună un alt cuvânt. Intrai în cameră stânjenit. Mă hotărâi să-i spun inginerului toate acestea, să-i mărturisesc cât de încurcat sunt, să-i cer să mă înveţe ceva.

La câteva zile după aceea, când eu mă întorsesem de la birou şi stăteam trântit pe pat, obosit, fără gânduri, Maitreyi a bătut la uşa mea.

- Vă rog să-mi spuneţi când se întoarce tata, vorbi ea, rezemându-se intimidată de uşă.

Sării în sus zăpăcit (mărturisesc că nu ştiam cum să mă port cu fata aceasta) şi-i spusei tot ce ştiam, în mai multe cuvinte decât ar fi fost nevoie şi fără să îndrăznesc s-o poftesc înlăuntru, să şadă.

- Mama m-a trimis să vă întreb, adăugă ea, timidă, ţintuindu-şi totuşi privirile în ochii mei. Nu vă distraţi destul în casa noastră şi de aceea rămâneţi ceasuri întregi singur, aici, în odaie. Mama spune că, dacă lucraţi după apusul soarelui, vă îmbolnăviţi

- Ce-aş putea face altceva'.' o întreb.

- Dacă vreţi, vorbiţi cu mine... Sau vă plimbaţi.

- Nu mai am prieteni, îi spun sincer, apropiindu-mă de uşă, nu mai am la cine să mă duc. Mă plimb destul când mă întorc de la lucru.

- Vă distraţi mult mai bine acolo, în Wellesley Street, vorbi ea, zâmbind.

Apoi, parcă şi-ar fi amintit ceva, se îndreptă către verandă.

- Mă duc să văd dacă au venit scrisori.

Rămăsei rezemat de uşă, aşteptând-o. Fredona un cântec fără melodie, aşa cum auzeam serile, înainte de a adormi, din odaia ci. Ştiam că sus. cu ferestrele în ulicioara ce străbate maidanul şi cu o uşă în balconul bine înveşmântat în glicine cu floare roşie, se află odaia ei. O auzeam cântând şi certându-şi sora cea mică. o simţeam vag când ieşea în balcon, şi de acolo venea glasul scurt, de pasăre surprinsă, când răspundea la vreo chemare de jos: *„ Giace!".*

Se întoarse cu câteva scrisori şi se opri în faţa mea. încercând să lege cheia de colţul *san-ei.*

- Eu am grija cutiei de scrisori, spuse mândră. Dar mie nu-mi scrie nimeni, adaogă, puţin întristată, privind numele pe plicuri.

- Cine să vă scrie?

- Oamenii De ce mai e poştă, dacă nu primesc scrisori de la oameni pe care nu-i văd?

O privii fără să înţeleg. Rămase şi ea, câteva clipe, gândindu-se speriată la ceva şi închizând ochii.

- Mi s-a părut c-am făcut o greşeală de gramatică, îşi mărturisi ea turburarea.

- N-a fost nici o greşeală.

- Atunci de ce mă priveaţi aşa?

- Nu prea înţelegeam. Cum să vă scrie oameni necunoscuţi?

- Nu se poate, nu e aşa? Şi tata spune acelaşi lucru. Tata spune că sunteţi foarte inteligent, e adevărat?

Zâmbii prosteşte şi încercai să fac o glumă, dar ea continuă:

- Vreţi să vedeţi terasa?

Acceptai cu bucurie, căci tânjeam să mă tolănesc acolo, pe acoperişul casei, să privesc în voie cerul, grupurile de cocotieri şi grădina, să văd de sus cartierul acesta numai parcuri şi vile, în care mă rătăceam la început aproape în fiecare zi.

- Pot veni aşa cum sunt?

Mă privi mirată. Explicai:

- Sunt în pantofi de *tennis,* fără ciorapi, n-am guler, n-am haină.

Continuă să mă privească. Apoi întrebă deodată, straniu de curioasă:

- La d-stră cum se suie lumea pe terasă?

- Noi n-avem terase.

- Deloc, deloc?

- Deloc.

- Trebuie să fie trist. Cum vedeţi, atunci, soarele?

- Pe stradă, la câmp, cum se vede soarele.

Se gândi o clipă.

- De aceea sunteţi albi Sunteţi foarte frumoşi. Şi eu aş vrea să fiu albă. Nu se poate asta, nu e aşa?

- Nu ştiu, dar bănuiesc că nu. Pudră.

Avu o uitătură de dispreţ.

- Pudra se spală. D-stră v-aţi pudrat când eraţi mic?

- Nu, nimeni nu se pudrează când e mic...

Mă privi fericită.

- Dacă vă pudraţi, vă îmbolnăveaţi. Şi Tolstoi spune aşa.

Iarăşi mă mirai, şi o priveam probabil foarte amuzat, căci numaidecât deveni serioasă.

- Nu cunoaşteţi pe contele Lew Tolstoi (pronunţă pe Lew în englezeşte: *Liu),* marele scriitor rus? Scrie foarte frumos; şi a fost bogat, dar la bătrâneţe a lăsat totul şi s-a retras în pădure; parcă ar fi fost indian...

îşi aduse aminte de terasă şi mă pofti. Urcarăm amândoi scările, eu puţin intimidat, pentru că trebuia să trec prin faţa odăii femeilor, ea încercând să vorbească tare, ca să o audă maică-sa şi - cum mi-a mărturisit în urmă - să ştie că „mă distrează". (Gazda mea nu dormise câteva nopţi, gândindu-se cât de greu îmi va fi mie fără „distracţii": fără muzică, fără prieteni, fără patefon.) Când ajunsei sus, mă cuprinse deodată o nemărginită bucurie. Niciodată n-aş fi ghicit cât de schimbată se vede lumea de pe acoperişul unei case, cât de liniştită apare cetatea, cât de verde e cartierul nostru. Treceam în fiecare zi pe lângă arborii din Bhowanipore, dar niciodată n-aş fi crezut că sunt atât de mulţi. Mă rezemai de parapet şi privii în jos, în curte. îmi amintii ziua când am zărit-o pe Maitreyi trântită pe trepte şi râzând. Mi se părea c-au trecut ani de-atunci. Trecuseră ani şi de când Maitreyi venise să mă întrebe, fricoasă, la uşa odăii mele: „Vă rog să-mi spuneţi când se întoarce tata"... N-o înţelegeam; mi se părea că e un copil, o primitivă. Mă atrăgeau vorbele ei, mă încântau gândirea ei incoerentă, naivităţile ei, şi multă vreme, mai târziu, mi-a plăcut să mă consider om întreg alături de această barbară.

- Sora mea nu vorbeşte bine englezeşte, îmi spuse venind cu Chabu de mână, dar înţelege totul. Vă roagă să-i spuneţi o poveste...Şi mie îmi plac poveştile.

Rămăsei iarăşi sec şi inert în faţa fetelor astea, care se ţineau de mână, sub cerul unui început de seară aşa cum niciodată nu văzusem. Am avut o senzaţie ciudată de vis, de decor schimbat

într-o clipită. Parcă s-ar fi ridicat de undeva o cortină. Sau poate mă schimbasem eu; nu ştiu.

- N-am mai citit de mult poveşti, răspunsei după o destul de lungă pauză. Şi apoi, mai e ceva: eu nu ştiu să povestesc. E un dar ăsta, al poveştilor. Nu-1 are oricine.

Se întristară amândouă, atât de spontan şi de sincer, încât mă simţii vinovat şi începui a mă gândi dacă nu cumva tot îmi mai aduc ceva aminte din poveştile pe care le citisem în copilărie. Nu-mi venea nici una în minte. Mă simţeam neghiob, şi conştiinţa opacităţii mele mă paraliza. Trecui repede în revistă: Perrault, Grimm, Andersen, Lafcadio Hearn. Mi se păreau toate cunoscute. Mi se părea că aş fi ridicol să le spun povestea Scufiţei Roşii sau a principesei adormite, sau a comorii fermecate. Aş fi vrut să ştiu o poveste minunată, cu aventuri şi complicaţii multe, care să-i placă şi Maitreyiei. Să fie, în sfârşit, demnă de un tânăr inteligent şi citit; să fie originală, impresionantă, simbolică. Şi nu-mi trecea prin minte nici o astfel de poveste simbolică.

- Spune-mi o poveste cu un pom, vorbi Chabu, privindu-şi sora ca să înţeleagă dacă se exprimase bine.

Mă gândii că aş putea improviza ceva şi începui:

- A fost odată un pom şi, la rădăcina pomului, se afla ascunsă o comoară. Un cavaler...

- Ce e aia cavaler? întrebă Chabu.

Soră-sa o lămuri în bengali, în timp ce eu încercam să ghicesc ce am să spun mai departe.

- Un cavaler visă într-o noapte că o zână îi arată locul comoarei. (Mi se păru atât de ridicol ceea ce spusesem, încât îmi fu ruşine să privesc fetele şi mă aplecai să-mi înnod şireturile pantofilor.) Cu ajutorul unei oglinzi fermecate, cavalerul găsi comoara. (îmi era peste putinţă să continuu. Mi se părea că Maitreyi înţelege jena mea, dar când ridicai ochii, o văzui că asculta foarte atentă şi, aparent, foarte interesată de cele ce vor urma.) Care îi fu însă mirarea, când peste comoară descoperi un balaur viu, cu ochi de jeratec şi gura de foc. (Roşii pronunţând ultimele cuvinte.) Atunci...

- Dar pomul? întrerupse Chabu. Ce-a zis pomul?

- Acela nu era un pom fermecat şi n-avea darul vorbirii; aşa că n-a zis nimic.

- Dar de ce trebuie să fie.fermecat ca să poată vorbi? întrebă Chabu.

Mă simţii puţin încurcat şi-mi spusei în gând: panteism.

- In sfârşit, aşa e povestea; nu toţi pomii au suflet, numai cei fermecaţi.

Chabu vorbi ceva foarte aprins cu Maitreyi, şi pentru întâia dată regretai că nu le înţeleg deloc limba. Erau sunete dulci, italieneşti, şi vocale prelungite, parcă dintr-uh moment în altul ar fi trebuit să se continue în cântec.

- Ce spune? mă adresai eu către Maitreyi.

- Mă întreabă dacă pomul ei are suflet. Eu i-am spus că toţi pomii au suflet.

- Dar arc ea un pom al ei?

- Nu e chiar pom. E arbustul din curte, acela cu ramurile pe balustrada verandei. Chabu îi dă în fiecare zi de mâncare: turtă şi prăjituri, şi firimituri din tot ce mănâncă ea.

Eram fericit şi-mi repetam în gând: panteism, panteism. Mă gândeam ce documente rare am eu în faţă.

- Bine, Chabu. dar pomul nu mănâncă turte.

- Dar *eu* mănânc! răspunse ea foarte mirată de observaţia mea.

Mi se părea că descoperirea aceasta nu trebuie pierdută şi, pretextând că mă duc să fumez o pipă, mă coborâi în odaia mea. închisei uşa cu bara şi scrisei în jurnal: „Prima discuţie cu Maitreyi. De remarcat primitivismul gândirii ei. Un copil care a cetit prea multe. Astăzi, pe terasă, o întâmplare penibilă cu povestitul. Sunt incapabil să spun poveşti; probabil, jena mea de tot ceea ce e inocent şi naiv. Revelaţia a fost Chabu, un suflet panteist. Nu face deosebire dintre sentimentele ei şi ale obiectelor; de pildă, dă turte unui pom, pentru că ea mănâncă turte, deşi ştie că *pomul* nu poate mânca. Foarte interesant."

După ce am însemnat în jurnal acele câteva linii, m-am întins pe pat şi m-am lăsat în voia gândurilor. Nu ştiu ce îndoieli m-au străbătut atunci, căci m-am ridicat după câteva minute, am redeschis jurnalul şi am adăugat: „Poate mă înşel...'".

Seara am lucrat cu inginerul în biroul lui. înainte de a ne despărţi, îşi rezemă mâna de umărul meu şi-mi spuse:

- Soţia mea ţine foarte mult la d-ta, Allan. Vreau să te simţi atei ca la d-ta acasă. Poţi circula în voie prin toate odăile. Noi nu suntem ortodocşi şi nu avem gineceu. Dacă ai nevoie de ceva. te

rog spune-i soţiei mele sau Maitreyiei. Cred că sunteţi destul de buni prieteni...

întâmplările acestei zile mă ispiteau să spun ..da". îi mărturisii totuşi dificultăţile mele.

- Orice fată indiană se poartă aşa cu un strein...

începu apoi să-mi povestească. O dată, trebuind să ia ceaiul la legaţia italiană, consulul a voit să ajute pe Maitreyi să traverseze o curte interioară - căci ploua şi nu aveau decât o singură umbrelă - şi i-a luat braţul. Atât a speriat-o pe Maitreyi gestul acesta al unui necunoscut, încât a rupt-o la fugă prin ploaie, a ieşit în stradă, a sărit în maşină şi nu s-a oprit din plâns până în Bhowanipore. după ce s-a repezit în braţele mamei. Şi asta se întâmplase numai cu un an înainte, când Maitreyi avea aproape 15 ani şi trecuse examenul de matriculaţie la Universitate, şi se pregătea pentru *Bachelor of Arts.* Altă dată. când o familie europeană îi invitase în lojă la Operă şi un tânăr elegant încercase să-i apuce mâna, în întunerec, Maitreyi îi spuse la ureche, destul de tare ca să audă vecinii: „Am să te bat cu papucul peste gură!". Panică. Loja, în picioare. D-na X (numele ei este prea cunoscut în Calcutta pentru a-l putea menţiona aici) a intervenit. Discuţii, explicaţii, scuze.

- Am făcut vreo greşeală de gramatică? întrebă Maitreyi.

Aceasta mă Ucu să râd cu poftă, deşi mă întrebam dacă fata aceasta ascunde inocenţă ori un perfect rafinament, cultivând humorul şi amuzându-se pe spinarea noastră. Gândul acesta îmi venea mereu în minte de câte ori. în urmă. o ascultam vorbind sau îi auzeam râsul din celelalte odăi.

- Nu ştii că Maitreyi scrie versuri? mă întrebă, foarte mândru, inginerul.

- îmi închipuiam numai, i-am răspuns.

Descoperirea aceasta mi-o făcea oarecum antipatică. Toate fetele scriu versuri, şi toţi copiii-minune. înţelegeam că inginerul vrea să-şi scoată fata un soi de copil-mmune, şi aceasta mă dezgusta. De câte ori mai înainte îmi spusese: „Maitreyi are geniu!", şi în acele zile o priveam cu oarecare ciudă. Poate de aceea e atât de încrezută, reflectam eu.

- Scrie poeme filozofice, care îi plac foarte mult lui Tagore. adaogă, observându-mă.

- Da? (Mă prefăcui cât mai indiferent.)

Când coboram scările, o întâlnii pe Maitreyi ieşind din bibliotecă.

- Nu ştiam că eşti poetă. vorbii cu un ton pe care îl voiam ironic

Se roşi şi se rezemă de zid. începea să mă supere sensibilitatea aceasta bolnăvicioasă.

- La urma urmelor, nu e nimic rău dacă scrii versuri, adăogai. Totul e să le scrii frumoase.

- De unde ştiţi că nu sunt frumoase" mă întrebă, jucându-se cu volumul pe care îl adusese din bibliotecă.

- Nu mă îndoiesc. Mă întrebam, numai, ce poţi ştii d-ta din viaţă ca să scrii poeme filozofice.

Se gândi o clipă, apoi începu să râdă. Râdea tot mai sincer, apăsându-şi braţele pe sâni cu un gest ciudat de pudoare.

- De ce râzi''

Se opri deodată.

- N-ar trebui să râd?

- Nu ştiu. Nu înţeleg nimic. La urma urmelor, fiecare face ce-i place. Te-am întrebat de ce râzi; credeam că poţi să-mi spui.

- Tata spune că sunteţi foarte inteligent (schiţai un gest de nerăbdare). De aceea vă întreb mereu; mi-e teamă să nu fac greşeli, să nu vă supăr.

Avea o expresie care mă făcu fericit.

- Şi de ce nu vrei să mă superi?

- Pentru că sunteţi oaspetele nostru. Un oaspete e trimis de Dumnezeu...

- Şi dacă oaspetele e un om rău? o întrebai aşa, ca pe un copil, deşi faţa ei ajunsese serioasă, aproape încruntată.

- Dumnezeu îl cheamă înapoi, răspunse ea, prompt.

- Care Dumnezeu?

- Dumnezeul lui.

- Cum, fiecare om are un dumnezeu *al lui?*

Accentuai ultimele cuvinte. Mă privi, se gândi, închise ochii şi-i deschise cu o privire nouă, umedă, calină.

- Am greşit, nu e aşa?

- Cum vrei să ştiu eu? vorbii, ca să-mi ascund încurcătura. Eu nu sunt filozof.

- Eu sunt. spuse ea. repede, fără să clipească. îmi place să gândesc, să fac versuri, să vise/..

îmi spusei în gând: ..Habar n-are de filozofie!"', şi zâmbii.

- Aş vrea să fiu bătrână. începu ea deodată, cu un glas cald. melancolic, care mă străbătu. Bătrână ca Robi Thakkur.

- Cine e Robi Thakkur? întrebai, turburându-mă fără înţeles.

- Tagore. Aş vrea să fiu bătrână ca el. Când eşti bătrân, iubeşti mai mult şi suferi mai puţin.

Apoi se ruşina de cele spuse şi făcu un gest de fugă. Se opri şi se controla, căci mă privise şi înţelese probabil cât eram de stânjenit, acolo, rezemat de scară şi neştiind cum trebuie să mă port cu ea.

- Mama a fost foarte supărată: a cetit într-o carte că în Europa se serveşte supă în fiecare seară. La noi n-aţi avut niciodată supă, de aceea aţi slăbit. Noi nu păstrăm fiertura aceea, o dăm la paseri.

- Nici mie nu-mi place supa, încercai eu să o liniştesc.

- Aş fi vrut să-ţi placă! spuse, şi-i sclipiră o clipă ochii.

- La urma urmelor, ce importanţă ar fi avut?

- Pentru mama...

Ar fi vrut să spună ceva. dar se opri. Eram şi eu stingherit de această întrerupere şi nu ştiam cc să cred despre lucirea aceea mânioasă a ochilor. ..Poate că am supărat-o", îmi spusei în gând.

- Te rog să mă ierţi dacă am greşit cu ceva, vorbii eu blând. Nu ştiu cum să mă port cu indienii...

Când i-am vorbit, ea deja se pregătea să urce scările, dar s-a oprit să mă asculte. Mă privi iarăşi, de astă dată atât de straniu (oh! cum am să pot eu sugera privirile ei, niciodată aceleaşi, niciodată), încât rămăsei şi eu cu ochii deschişi, sorbind-o.

- De ce mi-aţi cerut iertare'.' De ce vreţi să mă faceţi să sufăr?

- Nici gând, mă scuzai eu zăpăcit. Mi s-a părut că te-am supărat şi atunci...

- Cum poate să ceară iertare un bărbat unei fete'.'

- Când greşeşti ceva. trebuie... în sfârşit, aşa se obişnuieşte...

- Unei fete?

- Şi unui copil, mă lăudai eu. Cel puţin...

- Aşa fac toţi europenii?

Ezitai.

- Adevăraţii europeni, da.

Se gândi şi închise o clipă ochii, dar numai o clipă, căci izbucni în râs şi iarăşi îşi prinse sânii sub braţe, sfioasă.

- Poate că îşi cer iertare numai între ei, albi între albi. Mie mi-ar cere cineva iertare?

- Desigur.

- Ş i lui Chabu?

– Şi ei.

- Chabu e mai neagră decât mine.

- Nu e adevărat.

îi străluciră iarăşi ochii.

- Ba da. Eu şi cu mama suntem mai albe decât Chabu şi cu tata. N-aţi observat?

- Ei şi, ce are a face?

- Cum, asta e indiferent? Chabu are să se mărite mai greu, pentru că e mai neagră şi va trebui să i se dea mai mulţi bani...

Spunând asta, se roşi şi se turbură toată. De fapt, şi eu eram destul de încurcat, căci acum ştiam mult mai mult despre căsătoria indiană decât ştiam pe vremea vizitei lui Lucien şi înţelegeam cât e de penibil pentru o fată indiană să vorbească despre asemenea târguri. Norocul nostru că pe Maitreyi o chemă d-na Sen de sus. şi alergă atunci fericită, cu cartea subsuoară.. strigând:

- *Giace!*

Mă întorsei în odaia mea cu desăvârşire încântat de tot ce descoperisem în acea zi. Mă spălai, căci se apropia masa (mâneam foarte târziu, pe la 10-11, după obiceiul bengalez, iar după masă, toţi se duceau să se culce), şi deschisei jurnalul ca să adaug ceva. Aşteptai câteva secunde cu stiloul în aer, apoi închisei caietul, spunându-mi: „Prostii...".

V

Aş vrea să mărturisesc de la început şi răspicat că niciodată nu m-am gândit la dragoste în cele dintâi luni petrecute în tovărăşia Maitreyiei. Mă ispitea mai mult faptul ei, ceea ce era sigilat şi fascinant în viaţa ei. Dacă mă gândeam adesea la Maitreyi, dacă în jurnalul meu din acel timp se găsesc notate o seamă din cuvintele şi întâmplările ei, dacă, mai ales, mă turbura şi mă neliniştea, aceasta se datora straniului şi neînţelesului din ochii, din răspunsurile, din râsul ei. Este adevărat că spre fata aceasta mă simţeam atras. Nu ştiu ce farmec şi ce chemare aveau până şi paşii ei. Dar aş minţi dacă n-aş spune că întreaga mea viaţă din Bhowanipore - nu numai fata - mi se părea miraculoasă şi ireală. Intrasem atât de repede şi fără rezervă într-o casă în care totul mi se părea neînţeles şi dubios, încât mă deşteptam câteodată din acest vis indian, mă întorceam cu gândul la viaţa *mea,* la viaţa noastră, şi-mi venea să zâmbesc. Ceva se schimbase, desigur. Nu mai mă interesa aproape nimic din vechea mea lume, nu mai vedeam pe nimeni în afară de musafirii familiei Sen şi începusem aproape să-mi schimb chiar lecturile. încetul cu încetul, interesul pentru fizica matematică a scăzut, am început să citesc romane şi politică, apoi tot mai multă istorie.

S-a întâmplat însă altceva. Maitreyi mă întrebă într-o zi dacă vreau să învăţ bengaleza. mi-ar da ea lecţii. Eu îmi cumpărasem deja, din cea dintâi săptămână, un manual simplu pentru conversaţia bengalezi din care citeam pe ascuns, trudindu-mă să prind înţelesul acelor cuvinte pe care le striga Maitreyi când era

chemată sau când se supăra. învățasem, astfel, că *giace* înseamnă „vin acum'"; iar *ki vishan!* - pe care îl auzeam în orice discuție - un fel de exclamație şi mirare, ceva cam „ce extraordinar!"". Manualul meu nu prea m-a învățat mult şi, când Maitreyi mi-a propus să luăm lecții împreună, am primit. în schimb, eu trebuia să-i dau lecții de franceză.

Chiar în acea zi, imediat după masă, ne-am aşezat la lucru în odaia mea. Mă sfiisem întâi să luăm lecțiile în odaia mea şi propusesem biblioteca, dar inginerul m-a sfătuit să rămânem la mine, unde e mai multă linişte. (Eforturile vizibile pe care le făcea Sen ca să mă împrietenească cu Maitreyi şi toleranța excesivă a d-nei Sen mă stinghereau tot mai mult. mă făceau bănuitor, răutăcios. Câteodată mă întrebam chiar dacă nu şi-au pus în gând să mă căsătorească cu fata lor, deşi, logic, lucrul acesta era o imposibilitate, şi ei toți şi-ar fi pierdut casta şi numele dacă ar fi îngăduit o asemenea nuntă.)

Ne-am aşezat amândoi la masă, eu destul de departe de ea, şi Maitreyi şi-a început lecțiile. Am înțeles îndată că nu voi putea învăța bengaleza decât singur. îmi explica atât de frumos şi mă privea atât de aproape, încât o ascultam fără să rețin nimic. Spuneam numai, din când în când: „Da"...

O observam şi mă lăsam prins de privirile mele, de acea voință fluidă, care nu are nimic de-a face cu ochii, deşi porneşte prin ei. N-am văzut niciodată o figură mai insurgentă, refuzându-sc cu mai multă îndârjire plasticei. Păstrez încă trei fotografii de ale Maitreyiei, dar când le scot din sertar şi le privesc, nu o recunosc în nici una.

A urmat după aceea, aşa cum ne-a fost vorba, lecția de franceză. Eu am început să-i explic pronumele şi pronunția alfabetului, dar Maitreyi mă întrerupse.

- Cum se spune: „Sunt o fată tânără'"'

I-am spus cum se spune, şi repeta fericită:

- *Je suiş jeune fiiie, je suiş jeune fille!*

Pronunța cu precizie uimitoare. Dar lecția mea era zadarnică, pentru că mă întrerupea mereu ca să-i spun franțuzeşte o sumă de propoziții şi cuvinte fără nici un rost.

- Vorbiți ceva, îmi traduceți, şi eu repet, găsi ea metoda cea mai bună.

Am început atunci o serie de conversații foarte ciudate, pentru că Maitreyi mă întreba mereu dacă îi traduc *exact* cele ce spuneam întâi în franțuzeşte.

- Eu aş spune ceva şi aş traduce altceva, îmi mărturisi.

După câteva lecții nu mai mă privea, ci se juca cu creionul pe caiet în timp ce îi vorbeam. Scria de zeci de ori: Robi Thakkur. Robi Thakkur, apoi se iscălea, desena o floare, caligrafia: „Calcutta", „îmi pare rău", „De ce?'" sau improviza versuri în bengaleza. Iar eu, când nu-i puteam privi ochii, vorbeam ca în fața unei streine. Totuşi, nu cutezam să o rog să înceteze.

- De ce nu vrei să-mi spui că nu-ți place să scriu în timp ce d-ta vorbeşti? mă întrebă ea, brusc, privindu-mă drept în ochi şi cu un glas de o feminitate care m-a surprins.

Am răspuns ceva în treacăt şi mi-am continuat lecția, stingherit, e drept, dar şi puțin înfuriat. Ea şi-a plecat din nou ochii pe caiet şi a scris: „E târziu, prea târziu, dar nu e târziu".

- Ce înseamnă asta? o întrebai, căci nu mă putui opri să nu-mi arunc ochii pe caiet.

- Mă jucam numai, răspunse ea, ştergând cele scrise literă după literă şi desenând câte o floare deasupra fiecărui cuvânt. Mi-a venit ceva în cap: am să dau lecții de franceză lui Chabu.

Îmi amintesc că m-a apucat un râs nebun, care a înveselit-o şi pe ea.

- Crezi că n-aş putea? Aş fi un profesor mai bun decât d-ta, chiar la franceză...

Vorbi cu seriozitate şăgalnică, privindu-mă pe furiş, aşa cum nu o văzusem niciodată mai înainte, şi aceasta mă făcu să tresar şi să mă bucur, căci mi se părea mult mai feminină, mai a *mea* astfel. O înțelegeam mai bine când se juca femeieşte decât atunci când rămânea o barbară fără început şi fără sfârşit, o „panteistă". cum o numeam eu. Nu ştiu ce i-am spus pe franțuzeşte şi n-am vrut să-i traduc. Aceasta a însuflețit-o, s-a roşit şi m-a rugat să-i repet încă o dată fraza. A memorat-o perfect şi a luat de pe masă dicționarul englez-francez, începând să-1 răsfoiască la cuvintele care i se păreau ei că sunt în acea frază misterioasă, pe care nu vroiam s-o traduc. (De fapt, nu era nimic; îi spusesem o banalitate oarecare.) N-a găsit nici unul din acele cuvinte în fraza mea, şi aceasta a nemulțumit-o grozav.

- Nu ştii să te joci, îmi spuse.

- Nici nu vreau să mă joc la lecție, răspunsei eu, .încercând să par mult mai sec decât eram.

Asta i-a dat de gândit şi a închis o clipă ochh, după obiceiul ei. Avea pleoapele mai palide, cu o foarte uşoară şi fermecătoare umbră viorie.

- Mă duc să văd dacă au venit scrisori, spuse ea şi se ridică repede de la masă.

O aşteptai puţin cam plictisit, căci vedeam că nu învaţă nimic şi mă temeam să nu creadă inginerul că din vina mea nu învaţă. Se întoarse foarte repede, foarte abătută, cu două flori rupte din glicina verandei. Se aşeză şi mă întrebă:

- Nu reîncepem lecţia? *Je suiş jeune fille...*

- Bine, văd că ştii asta, dar mai departe?...

- *J 'apprends le francais...*

- Asta e de săptămâna trecută.

- Pe fata aceea din maşină o învăţai franţuzeşte? mă întrebă ea din senin, privindu-mă iar, oarecum înspăimântată.

înţelesei că se gândeşte la Geurtie, pe care o văzuse stând în braţele mele, şi roşii.

- Ar fi fost foarte greu, mă apărai eu. Fata aceea era foarte proastă. Chiar dacă aş fi învăţat-o cinci ani...

- Câţi ani ai avea peste cinci ani? mă întrerupse Maitreyi.

- Treizeci pe treizeci şi unul, răspunsei măgulit.

- Nici jumătate cât el, şopti mai mult pentru sine

Plecă ochii în caiet şi începu să scrie. „Robi Thakkur", şi în caractere bengaleze, şi în caractere europene. Aceasta mă enervă din mai multe motive; întâi, pentru că mă intriga pasiunea ei pentru un bărbat de şaptezeci de ani; al doilea, pentru că se depărtase discuţia de la Geurtie (prin care, crezui eu un moment, aş fi făcut-o un pic geloasă); în sfârşit, pentru că bănuiam că îşi bate joc de mine şi se preface mai naivă decât este. N-aş fi suportat pentru nimic în lume să-şi bată joc de mine o fată de şaisprezece ani, pentru care nu simţeam nici un fel de dragoste, ci numai delicii intelectuale. De aceea nu i-am luat în seamă multă vreme o serie de acte foarte abile şi discrete, prin care ea poate încerca să mă prindă în cursă şi să mă facă ridicul. La urma urmelor, gândeam eu, sunt cel dintâi tânăr pe care Maitreyi îl cunoaşte mai de aproape, locuiesc alături de ea. sunt alb, şi ar avea atâtea motive să mă placă. Gândul acesta îmi da curaj. îmi plăcea să-1 cultiv, pentru că mă ştiam imun, simţeam că voi putea rămâne deasupra jocului, implicat în eventuala ei pasiune, dar liber faţă de mine însumi-. Jurnalul acelor săptămâni dovedeşte îndeajuns aceasta. Urmăream jocul Maitreyiei cu multă luciditate. Pentru că, într-adevăr, de când îi pierise timiditatea de la început şi începuse să vorbească deschis cu mine. Maitreyi îmi făcea impresia că se joacă.

Se ridică strângându-şi cărţile şi luă în mână o floare.

- Le-am ales pe cele mai roşii, spuse ea, privind ciorchinele glicinii.

Se pregătea să plece.

- la-le pe amândouă, îi atrasei eu luarea-aminte, înfundându-mi tutun în pipă, ca să-i arăt cât de puţin ţineam la florile ei.

Se întoarse şi o luă şi pe cealaltă, îmi mulţumi pentru lecţie şi plecă. Dar se întoarse repede în uşă, zvârli o floare pe masa mea (pe cealaltă o şi pusese în păr) şi fugi. O auzeam cum urcă scările, patru câte patru. Nu ştiam ce să cred: declaraţie? Deschisei jurnalul şi însemnai scena cu un comentariu stupid.

A doua zi, la ceaiul de dimineaţă şi înainte de a pleca la birou, Maitreyi mă întrebă în treacăt ce-am făcut cu floarea.

- Am presat-o, minţii eu, ca s-o fac să bănuiască cine ştie ce idilă incipientă în sufletul meu.

- Eu am pierdut-o pe scară, mărturisi întristată.

M-am gândit toată ziua la această scenă şi-mi imaginam o serie de întâmplări cu desăvârşire absurde. Când m-am întors de la birou, m-am privit în oglindă şi, pentru întâia oară în viaţa mea. mă voiam mai frumos. Dar am un rest de humor care nu mă părăseşte niciodată şi, surprinzându-mă în faţa oglinzii, aşa cum mă maimuţăream ca un actor de cinema, începui să râd cu poftă şi mă trântii pe pat, fericit că sunt totuşi un tânăr inteligent şi lucid. Atunci intră şi Maitreyi, cu cărţile la braţ.

- Facem lecţie astăzi? mă întrebă ea. foarte timidă.

Am început cu bengaleza, la care eu progresam mult, pentru că învăţam serile singur şi vorbeam tot timpul cu Chabu numai în bengali. Ea îmi dete o temă de tradus şi, în timp ce eu scriam, mă întrebă:

- Unde ai pus floarea?

- Am presat-o.

- Arată-mi-o şi mie.

Eram destul de încurcat, pentru că, de fapt, zvârlisem floarea pe fereastră.

- Nu pot, mă prefăcui eu.

- O ţii într-un loc ascuns de tot? mă întrebă ea, extrem de interesată.

Tăcui, lăsând-o să creadă asta, şi continuarăm lecţia. După ce a plecat, am ieşit pe verandă, am rupt o floare care mi se părea mie că seamănă mai mult cu cea primită şi am presat-o, ofilind-o puţin

cu cenuşa de la pipă, ca şi cum ar fi fost culeasă cu o zi mai înainte. întâlnii pe Maitreyi la masă. îi luceau ciudat ochii. îi venea mereu să râdă.

- Mama spune că ne ţinem de prostii...

O privii îngheţat şi-mi oprii apoi ochii pe d-na Sen, care surâdea foarte mărinimoasă. Gândul că ni se încurajează şi glumele sentimentale mă dezgusta. Mi se părea că e un complot general la mijloc, ca samă îndrăgostesc de Maitreyi. Aşa îmi explicai atunci de ce suntem lăsaţi mereu singuri, de ce inginerul se retrage tot timpul în odaia lui, cetind romane poliţiste, de ce nici o femeie din câte stau sus nu coboară niciodată să ne spioneze. îmi venea să fug chiar atunci din casă, căci nimic nu-mi repugnă mai profund decât un complot matrimonial. Plecai ochii în jos şi mâneai tăcut. Eram numai noi trei: Maitreyi, d-na Sen şi cu mine. Inginerul cina la prieteni. Maitreyi vorbi tot timpul cât a durat masa. De altfel, observasem de mult că nu tace decât când e de faţă tatăl sau vreun bărbat strein. Cu noi, ceilalţi din casă, era foarte vorbăreaţă.

- Ar trebui să te plimbi puţin, serile, vorbi Maitreyi. Mama spune că iar ai slăbit...

Răspunsei ceva indiferent şi pe u. .on distant, ceea ce observă numaidecât d-na Sen. începu s-o întrebe pe Maitreyi în bengali, şi ea răspundea îmbufnată, dând din picioare pe sub masă. Mă prefacui că nu bag nimic în seamă, dar mă durea s-o văd întristată pe d-na Sen, pe care o iubeam ca pe o mamă, deşi arăta atât de tânără şi de sfioasă. Când plecai, Maitreyi veni după mine pe coridor. Aceasta nu se mai întâmplase niciodată, să se apropie de odaia mea, noaptea.

- Te rog să-mi dai înapoi floarea.

Observai numaidecât că era emoţionată. Făcuse chiar o foarte serioasă greşală de gramatică. Nu îndrăzneam s-o poftesc înlăuntru la mine, dar ea intră direct, fără să aştepte. îi arătai floarea presată şi o rugai să mi-o înapoieze, căci eu vreau totuşi s-o păstrez (sau cam aşa ceva; spusei în orice caz o stupiditate, care se voia misterioasă şi oarecum sentimentală). O luă, tremurând, în mână, o privi puţin şi apoi începu să râdă, cu atâta poftă, încât trebui să se rezeme de uşă.

- Asta nu e floarea mea, spuse ea, foarte fericită.

Probabil pălii puţin, căci mă privea biruitoare.

- Cum îţi vine să spui asta? mă prefacui eu indignat.

- Floarea aceea avea, împletit, un fir din părul meu...

Mă privi încă o dată, pasemite foarte amuzată, şi fugi. O auzii, până târziu după miezul nopţii, cântând în odaia ei.

VI

într-o zi, d-l Sen bătu la uşa mea. Ieşii în prag şi îl văzui gata de plecare, iar pe Maitreyi înveşmântată în cea mai frumoasă *sari* pe care o avea, de culoarea cafelei crude, cu şal maron şi papuci de aur.

- Fiică-mea ţine o conferinţă despre esenţa frumosului, îmi spuse.

Eu îi privii surprins şi zâmbii cu o mirare şi încântare prefăcută. Maitreyi se juca indiferentă cu şalul. Avea un sul manuscris în mână şi coafura foarte îngrijită. Fără îndoială că se parfumase cu „Keora atar", pentru că pătrundea până la mine esenţa aceea zăpăcitoare.

- îi urez din inimă tot succesul. Numai să nu se intimideze, adăogai eu, privind-o.

- Nu e întâia dată când vorbeşte, lămuri d-l Sen. rf'olios. Păcat că nu pricepi destul de bine bengaleza ca s-o asculţi şi d-ta...

Am intrat în odaia mea oarecum intimidat,, cu o turbure dezamăgire în suflet. Mi-am reluat lectura cu greu, căci figura Maitreyiei conferenţiind despre frumos mă obseda. „Ori e o farsă la mijloc, ori eu sunt un dobitoc", îmi spuneam. Niciodată n-aş fi crezut că fata aceasta poate gândi probleme atât de responsabile. Repetam prostit: esenţa frumosului...

Când am auzit maşina oprindu-se în faţa casei, peste vreo două ceasuri, am ieşit într-adins pe verandă ca să-i întâmpin. Maitreyi mi s-a părut puţin cam tristă.

- Cum a fost? întreb eu, adresându-mă aniândorora.

- Nu prea au înțeles-o toți, răspunse inginerul. A fost prea profundă, a vorbit de lucruri prea intime: despre creațiune şi emoție, despre interiorizarea frumosului, şi publicul n-a putut-o urmări întotdeauna.

Am crezut o clipă că Maitreyi se va opri să mai stea cu mine de vorbă, dar a trecut prin fața uşii fără să mă privească şi a alergat sus. Am auzit-o închizând ferestrele în odaia ei. Nu-mi găseam locul, şi atunci mi-am luat cascheta şi am pornit să mă plimb în parc. Coborând treptele verandei, mă auzii chemat din balcon.

-Unde te duci?

Maitreyi sta aplecată pe balustradă, într-o *sari* albă, de casă, părul lăsat pe umeri şi brațele goale. îi spusei că mă duc să mă plimb prin parc şi să-mi cumpăr tutun.

- Poți trimite pe servitor să cumpere tutun.

- Şi eu ce să fac? întrebai.

- Dacă vrei, vino sus, să stăm de vorbă...

Invitația aceasta mă turbură mult, pentru că, deşi puteam circula liber prin toată casa, nu fusesem încă niciodată în odaia Maitreyiei. Ajunsei acolo într-o clipă. Mă aştepta la uşă, cu o față obosită, ochii rugători şi buzele straniu de roşii. (Amănuntul acesta m-a frapat; am aflat mai târziu că, de câte ori ieşea în oraş. îşi vopsea buzele cu *pan,* după ceremonialul eleganței bengaleze.)

- Te rog să-ți laşi pantofii aici, îmi spuse ea.

Rămăsei în ciorapi, şi aceasta mă făcu să mă cred ridicul, zăpăcindu-mă şi mai mult. Mă pofti să stau lângă uşa ce da în balcon, pe o pernă. Odaia părea mai degrabă o celulă. Deşi era tot atât de mare ca şi a mea, nu avea decât un pat, un scaun şi două perne. în balcon mai era o măsuță de scris, care aparținea probabil tot odăii. Nici o cadra pe pereți, nici un dulap, nici o oglindă.

- în pat doarme Chabu. spuse ea. zâmbind.

- Şi d-ta?

- Pe rogojina asta.

Mi-o arătă de sub pat; o rogojină subțire ca pânza, făcută din pai de bambu. Eram emoționat; parcă m-aş fi aflat dintr-o dată în fața unei sfinte. Am adorat-o, aproape, în acea clipă. Dar ea avu un râs ascuns şi-mi spuse aproape de ureche:

- De multe ori dorm în balcon: bate briza şi aud strada, jos.

O stradă pe care nu mai trecea nimeni după ora 8 seara, mai mult un colț de parc decât o stradă.

- îmi place să aud strada, vorbi ea, privind peste balustradă. Drumul ăsta de jos cine ştie .unde duce?

- în Clive Street, spusei eu, crezând că fac o glumă.

- Şi din Clive Street?

- La Gange.

- Şi apoi?

- La mare.

Tresări şi se apropie iar de mine.

- Când eram mică de tot, mai mică decât Chabu, mergeam în fiecare vară la Puri, pe malul mării. Bunicul avea un hotel acolo. Valuri ca la Puri nu cred că mai există în alte mări. Cât casa asta...

îmi închipuii valurile cât casa şi. alături, pe Maitreyi conferențiind despre esența frumosului. Nu-mi putui stăpâni un zâmbet superior, de luciditate.

- De ce râzi? mă întrebă, tristă.

- Mi se părea că exagerezi.

- Şi atunci trebuia să râzi? Bunicul meu a exagerat mai mult ca mine: a făcut unsprezece copii...

Se întoarse iar pe balcon. Crczui că am supărat-o şi mormăii o scuză oarecare.

- Degeaba, acum nu-mi ceri iertare ca întâia oară, vorbi ea, zâmbind rece. Nici d-ta nu crezi ce spui. îți place Swinburne?

Eram obişnuit cu vorbirea ei dezordonată şi i-am răspuns că-mi place destul Swinburne. îmi aduse de pe măsuță un volum uzat şi îmi indică un pasagiu din *Anactoria.* subliniat cu creionul, îl cetii tare. După câteva versuri, îmi luă cartea din mână.

- Poate îți place alt poet, căci Swinburne nu-ți place îndeajuns.

Eram jicnit, şi începui să mă scuz, pretextând că întreaga poezie romantică nu valorează cât un singur poem al lui Valery. Mă asculta foarte atentă, privindu-mă în ochi. ca la cele dintâi lecții de franceză, şi aprobându-mă cu mişcări supuse din cap.

- Vrei să bei o ceaşcă cu ceai? mă întrerupse ea tocmai când criticam „poemul filozofic" ca atare, numindu-1 hibrid şi ineficient.

Amuții, puțin plictisit de întrerupere. Ea ieşi pe coridor şi strigă jos, în curte, la bucătar, să pregătească ceaiul.

- Sper că n-ai să mi-1 verşi şi mie pe pantaloni, cum l-ai vărsat anul trecut pe pantalonii lui Lucien!

Credeam că are să râdă. dar ea rămase deodată împietrită în mijlocii] odăii, exclamă ceva în bengali şi fugi numaidecât. După paşi. bănuii că s-a dus spre biroul inginerului, care era alături de odaia de primire. Se întoarse cu două cărţi.

- Le-am primit azi-dimineaţă de la Paris şi am fost atât de cufundată în conferinţa aceea a mea, încât am uitat de ele.

Erau două exemplare din *L înde avec Ies Anglais* a lui Lucien şi, fiind trimise de editor, nu aveau nici un fel de dedicaţie.

- Una e a d-tale. spuse Maitreyi.

- Ştii ce facem? Eu îţi dăruiesc cu dedicaţie exemplarul meu, şi d-ta, tot cu dedicaţie, exemplarul d-tale.

Bătu din palme. îmi aduse cerneală şi de-abia îşi putea stăpâni nerăbdarea, în timp ce eu scriam: „Prietenei mele, Maitreyi Devi, de la un elev şi profesor, în amintirea etc". Acel „etc." a intrigat-o. Pe exemplarul ei scrisese doar atâta: „Prietenului".

- Şi dacă această carte e furată de cineva?

- Ce are a face, şi acela poate să-mi fie prieten.

Se aşeză pe rogojină, cu bărbia rezemată de genunchi, şi mă privi o clipă cum îmi beam ceaiul. Se înserase bine. Jos. în stradă, se aprinsese felinarul, şi umbra cocotieralui crescuse ciudat de mare şi albastră. Mă întrebam ce vor fi făcut celelalte suflete din această casă, de ce nu le aud niciodată nici gura, nici pasul, dacă nu cumva e o conspiraţie să ne lase întotdeauna singuri, de astă dată chiar în odaia ei, drept singura lumină numai boarea albastră a felinarului.

- Astăzi începe prietenia noastră, nu e aşa? mă întrebă Maitreyi foarte dulce, luându-mi ceaşca goală.

- De ce astăzi? Eram prieteni mai de mult, de când am început a vorbi împreună serios.

Se aşeză iarăşi pe rogojină şi îmi spuse că, dacă am fi fost prieteni buni de tot, mi-ar fi destăinuit tristeţea ei. Am rugat-o, şi tăcea mereu, privindu-mă. Am tăcut şi eu.

- Robi Thakkur n-a fost astăzi la conferinţă, vorbi.

Mărturisirea aceasta mă făcu să sufăr. Aş fi vrut să spun ceva care s-o jicnească, să-i spun că se înşeală dacă mă consideră prieten, că e ridiculă şi îndrăgostită.

- îl iubeşti, insinuai eu, răutăcios.

Mă pregăteam să încep ceva care s-o supere.

Dar ea îşi întoarse brusc faţa de la mine şi mă întrebă deodată, aspru:

- D-stră vă place să staţi în întunerec cu fetele?

- N-am stat niciodată, spusei la întâmplare.

- Aş vrea să rămân singură, vorbi ea după o pauză, sfârşită, obosită, ducându-se să se întindă pe rogojina din balcon.

leşii, îmi pusei cu greutate pantofii, căci era întunerec, şi coborâi tiptil scările, cu o ciudată mâhnire şi furie în suflet. Am fost foarte emoţionat văzând pretutindeni lămpile aprinse.

Din jurnalul acelei luni:

„Nu are o frumuseţe regulată, ci dincolo de canoane, expresivă până la răzvrătire, fermecătoare în sensul magic al cuvântului. Recunosc că nu mi-am putut lua gândul de la ea toată noaptea. Şi acum, în loc să lucrez, mă gândesc la ea, imagine pală în *sari* albastră de mătase întunecată cu înflorituri de aur. Şi părul... Persanii aveau dreptate, în poeme, asemănându-1 şerpilor. Ce va fi, nu ştiu. Probabiî voi uita..."

„Când voi găsi liniştea, omule, Dumnezeule, prietenul meu?"

„Chabu a scris o poveste, şi Maitreyi mi-o traduce astăzi, pe terasă, râzând. S-ar putea rezuma astfel: «Un rege avea un fiu cu numele de Phul. O dată, acesta a ajuns pe cal într-o pădure mare. îndată, tot ce era în pădure s-a prefăcut în flori, numai prinţul şi calul au rămas aceiaşi. întors la palat, fiul povesti regelui întâmplarea, dar acesta nu-1 crezu şi îl mustră că spune minciuni. Chemă pe *pandit-ul* regal şi-i porunci să citească prinţului pilde şi sfaturi despre minciună. Pentru că totuşi prinţul nu voia să recunoască, regele adună întreaga armată şi se duse în pădure, îndată, ei toţi se prefăcură în flori. A trecut o zi. Atunci veni Phul, fiul regelui, aducând cu el cărţile în care se găseau pilde şi sfaturi despre minciună. Luă cărţile şi începu să risipească foile în vânt. Şi cum se risipeau foile, aşa înviau soldaţii regelui şi regele însuşi...»"

„Observ câteva trăsături murdare în caracterul inginerului. E plin de el însuşi, e de necrezut cât de superior se consideră. Astă-noapte, pe terasă, mi-a cerut discret amănunte despre cocotele din

Paris. Ar vrea să plece pentru câteva luni în Franța, să-și îngrijească presiunea arterială. Suferă, la răstimpuri, de un fel de *mouches-volantes,* din pricina sângelui."

„Vărul inginerului, Mantu, vine acum din Delhi, unde era profesor secundar, ca să ocupe un post de lector în «Government Commercial School». Pare să aibă treizeci de ani, e scund şi slab, şi locuieşte într-o cameră vecină cu a mea. Ne-am împrietenit foarte repede. îmi mărturiseşte că a venit să se însoare. El nu vrea, dar d-l Sen vrea. Presimte nu ştiu ce rău şi se teme.

E un băiat bun, care vorbeşte englezeşte închizând ochii. Râde mult."

„Ceremonia mariajului lui Mantu, începută acum patru zile, s-a sfârşit ieri-noapte. Ospețe au fost şi în casa miresei (neagră, comună, dar foarte simpatică), şi în casa inginerului. Remarc atitudinea lui Sen în această căsătorie; de fapt, el a aranjat totul şi mi se plânge că Mantu «sugerează» prea mult şi se precipită. Mantu îl respectă într-atât, încât i-ar fi dat şi virginitatea miresei, după cum e obiceiul în anumite părți ale Indiei, ca învățăcelul să acorde *prima nox* lui *guru* (Mantu îmi spune mereu că inginerul nu îi e numai văr, ci şi *guru).*

Am fost peste tot, am văzut toate amănuntele, totdeauna în frunte, în costum indian de mătase (mărturisesc că mă prinde foarte bine, iar apariția mea sinceră, spontană, silindu-mă să vorbesc tot timpul bengaleza, mi-a creat o mare popularitate). Recunosc că «societatea» indiană mă încântă, prietenii indieni sunt nestemați. Câteodată sunt îndrăgostit ciudat, în sensul divin al cuvântului (ca în India), socotind orice femeie «mamă». Niciodată n-am simțit o mai devotată, mai curată şi liniştitoare dragoste filială ca pentru d-na Sen, pe care - cum e obiceiul aici - fiecare o cheamă «mamă». Când zăresc pe stradă *sari* albastre (ca ale d-nei Sen), chiar fără a vedea fața femeilor, simt aceeaşi emoție. Simt că sunt «fiu», că nicăieri nu voi găsi o mai dezinteresată, mai curată şi mai înaltă pasiune maternă ca în India.

Mi-a plăcut să mă închipui căsătorit cu Maitreyi. Nu pot minți: eram fericit. Am visat-o tot timpul cât a durat căsătoria lui Mantu; logodnică, amantă. Dar nu mi-am pierdut niciodată capul. *{Notă.* Adică voiam să mă conving că nu e atât de frumoasă, îi criticam

şoldurile prea mari pentru mijlocul prea subțire, inventam tot felul de scăderi fizice, crezând astfel că mi-o îndepărtez. De fapt, cum se întâmplă adesea, tocmai aceste scăderi mi-au apropiat-o.)

Nu ştiu dacă toate insinuările pe care prietenii casei mi le fac sunt simple glume sau pornesc din sursă sigură, şi serios orientată către mariajul meu, a inginerului. O dată, la masă, am înțeles că şi d-na Sen ar dori acelaşi lucru. Nu pot spune că e conspirație *{notă:* deşi crezusem multă vreme astfel), pentru că ei socotesc căsătoria o fericire şi o datorie, mă iubesc mult şi sincer, şi apoi Maitreyi e atât de cunoscută în elita bengaleza, încât foarte uşor şi-ar găsi un soț superior mie.

Mă gândesc: ce aş deveni eu căsătorit cu Maitreyi? E posibil să-mi pierd într-atât luciditatea, încât, prins în cursă, să accept? Fără îndoială,e cea mai talentată şi mai enigmatică fată din câte am cunoscut, dar eu *pur şi simplu* nu pot fi căsătorit. Ce ^-ar face libertatea mea? Mă închipui soțul Maitreyiei; aş fi prea fericit. Unde vor fi călătoriile mele pe unde nu-mi vine a crede şi cărțile pe care le cumpăr în fiecare oraş ca să le vând în oraşul următor?

Dar până atunci, ce fericit mă simt. Şi câte am văzut. Noaptea de ieri - *prima nox* - în iatacul inundat cu flori, fetele cântând în balcon, Maitreyi cetindu-şi poemul, «scris anume pentru această ceremonie»."

„O observație pe care am repetat-o până la saturație în ultimele zile: de câte ori înțeleg că se vorbeşte despre o eventuală căsătorie a mea cu Maitreyi sau de câte ori bănuiesc aceasta, o emoție bruscă şi violentă mă străbate. Baza e sexuală: nervozitate excesivă, abstinență prelungită, neastâmpăr pur genital, nelinişte internă şi groază de destin. Mă tem din ce în ce mai mult, dar situația primejdioasă mă pasionează şi nu mă îndur să mă explic, să spun net că nu mă însor. Nici nu pot fugi. Ar fi stupid să fug. Sunt iremediabil un om moral, deşi demonul meu mă ispiteşte contrariul. *{Notă.* Jurnalul e mai întotdeauna un prost psiholog, după cum această povestire va confirma. De aceea extrag notele de față; ca să-mi dau încă o dată seama cât de absurd pluteam în închipuire.)"

„Mantu a mărturisit astăzi femeilor ceea ce îi spusesem eu: că nu mă însor şi că nu mă voi însura niciodată. Maitreyi e acum mânioasă şi disprețuitoare; nu mai vine la lecții, nu mai mă caută când mă întorc de la lucru ca să stăm de vorbă. D-na Sen nu-mi mai arată aceeaşi afecție.

M-am simţit stingherit de această schimbare, deşi o doream şi mă temeam de dragostea aceea interesată de mai înainte.

Maitreyi a râs astă-seară enorm, ascultând glumele lui Khokha. *(Notă.* Un tânăr, rudă săracă de a inginerului, pripăşit în Bhowanipore cu prilejul nunţii lui Mantu şi care dormea pe coridor.) Eu scriam în odaia mea. Am avut o sufocare penibilă de gelozie, de care mi-e ruşine. *(Notă.* De fapt, nu eram prea îndrăgostit atunci. Totuşi, eram gelos pe oricine o făcea să râdă pe Maitreyi.)'"

„Mi-era indiferentă Maitreyi atât timp, cât mă ştiam căutat cu afecţiune de întreaga familie; mă temeam când am bănuit o cursă matrimonială; dar de îndată ce hotărârea mea de a rămâne celibatar a fost cunoscută şi Maitreyi s-a schimbat cu totul faţă de mine, a început să-mi fie dragă *{notă:* nu e adevărat), şi sufăr un pic de gelozie, de singurătate, de menirea mea.

S-au schimbat multe; mănânc numai cu inginerul şi cu Mantu, femeile mănâncă după noi. Nu mai au nici o veselie mesele noastre fără Maitreyi. Aş vrea mult să plec în vreo inspecţie prin sudul Bengalului şi, la întoarcere, să pretextez ceva şi să mă mut în altă parte. Experienţa începe să dureze prea mult."

„De două zile e întunecat şi plouă. Azi, adevărate torente. Am ieşit pe verandă să văd străzile inundate. Am întâlnit pe Maitreyi. splendid îmbrăcată (vişiniu de catifea cu mătase neagră), privind şi ea. (Ştiam că a scris poeme asupra ploaiei, poate chiar astăzi, sus, în camera ei.) Am vorbit puţin şi rece. Mă privea indiferentă, distrată. Aş fi ghicit eu vreodată că se află în ea atâta experienţă feminină şi poate intui atât de precis toate atitudinile cemte de noua situaţie?

Mă simt străin în casa aceasta, unde am cunoscut cea mai sinceră şi cea mai indiană afecţiune. Deodată, totul a îngheţat în jurul meu, şi spontaneitatea mi-a dispărut. La masă sunt posac şi tăcut, în odaia mea mă simt aproape bolnav. E drept, la răstimpuri, am accese de bucurie panică şi dansez fredonând (lucru care mi se întâmplă atât de rar)."

„De ieri, relaţiile mele cu Maitreyi şi familia s-au restabilit pe vechiul temei de intensă afecţie. Poate pentru că am explicat inginerului - când mă întorceam cu maşina de la birou - indiscreţia lui Mantu; «Care nu a înţeles prea bine concepţia mea

asupra mariajului», adaog eu. *{Notă.* Mi se pare că acea răceală, pe care jurnalul o atribuia paralizării proiectelor de căsătorie cu Maitreyi. se datora, de fapt, unei neînţelegeri; Mantu spusese că eu îmi bat joc de căsătorie, şi cum indienii nu concep datorie mai sacră decât aceasta, fireşte că au reacţionat, poate fără voie.)

Cu Maitreyi am râs mult ieri; astăzi am vorbit mult în bibliotecă, am cetit *Şakuntala* împreună, pe covor, căci venise profesorul ei particular şi mă rugasem să fiu şi eu îngăduit să asist la lecţie. Noaptea, pe terasă, recită fără pomină din *Mahuya* lui Tagore. După aceea se retrage fără s-o simţim, căci poezia e cuvântul ei ultim, şi după ce 1-a spus frumos, se posomorăşte.

O iubesc?"

VII

Din jurnalul lunii următoare:

„Noi doi, singuri, discutând despre virilitate; Walt Whitman, Papini şi ceilati. Ea a cetit puţin, dar mă ascultă. Ştiu că mă place. Mi-o spune. Mărturiseşte că s-ar da ca într-un poem din Tagore, pe plajă, în început de furtună. Literatură."

„Patima creşte, delicios şi firesc amestec de idilă, sexualitate, prietenie, devoţie. Când stau lângă ea pe covor, cetind împreună, dacă mă atinge, sunt excitat şi mă turbur nebuneşte. Ştiu că şi ea e turburată. *(Notă.* Nu e adevărat. Maitreyi n-a simţit niciodată patima în timpul acela.) Ne spunem multe prin literatură. Câteodată ghicim amândoi că ne vrem. *(Notă.* Inexact; Maitreyi era câştigată numai de *joc.* de voluptatea amăgirii, nu de ispită. Nici nu-şi închipuia, pe atunci, ceea ce poate însemna posesiunea.)"

„Cea dintâi seară şi noapte (până la 11) petrecută singur cu Maitreyi, traducând *Vallaka* lui Tagore şi discutând. Inginerul, întorcându-se de la un dineu în oraş, ne-a surprins în odaia ei, la taifas. Eu, calm, am continuat să vorbesc. Maitreyi s-a zăpăcit, a apucat volumul de poeme şi l-a deschis; iar când a intrat d-l Sen în odaie, i-a spus:

- învăţăm bengali. .

Aşadar, şi ea minte?! *(Notă.* Jurnalul acesta e exasperant. De ce trebuie să sufăr atâta ca să înţeleg un singur om'.' Pentru că, mărturisesc, nu înţelegeam nimic din Maitreyi pe atunci, deşi credeam că o iubesc şi că sunt iubit. Ea nu minţea, ci *uita* numai. Uitase că venisem la ea pentru *Vallaka* şi. când a intrat

inginerul, şi-a adus aminte, firesc. Dacă ar fi fost altcineva, ar fi continuat conversaţia, dar în faţa părintelui nu vorbea niciodată, de aceea s-a reîntors la carte.)"

„l-am adus astăzi lotuşi, atât de mulţi. încât luându-i în braţe şi mulţumindu-mi, nu i se mai vedea faţa. Sunt sigur că Maitreyi mă iubeşte. *(Notă.* Cât mi-a trebuit până să înţeleg!) Scrie poeme pentru mine şi-mi recită ziua întreagă versuri. Eu nu o iubesc. O admir enorm şi mă excită: totul, carnea, ca şi sufletul. Am surprins ceva nou în ea. Vorbeam cu Lilu şi i-am spus că voi repeta anumite lucruri, auzite de la ea, soţului.

- Şi ce îmi va putea face? întrebă insinuant Lilu.
- Ştiu eu, nu mă pricep în lupte conjugale, am răspuns.
- O va pedepsi, *într-un fel sau altul,* accentua Maitreyi şi repetă cuvintele, râzând, când am rămas singuri.

Aşadar, şi *ea ştie?...* De altfel, mi-a mărturisit că ar vrea să se dea într-o nebunie, intoxicată de dragoste sau de patos. Aflu sincerităţi inaccesibile celorlalţi, pe care nu le-aş fi bănuit în cele dintâi zile ale prieteniei noastre. *(Notă.* Adevărul era că Maitreyi se *juca* pur şi simplu şi, chiar după ce Lilu îi destăinuise în cc constă dragostea de soţie, ea nu înţelegea nimic şi repeta anumite lucruri, numai pentru că o desfătau.)"

„Escapada noastră - Maitreyi, Lilu, Mantu şi cu mine - la un cinematograf de cartier, unde rula .un film indian cu Himansural Ray. Cât de mult ne-am vorbit, apropiaţi, şi cât am râs. Dar la plecare a avut o criză şi şi-a pierdut conştiinţa. Nu ştiam cum să mi-o explic: întunerecul. subiectul filmului sau spasm sexual, datorit apropierii mele? Ştiu că e neînchipuit de senzuală, deşi pură ca o sfântă. De fapt, acesta e miracolul femeii indiene (verificat şi de confesiunile prietenilor mei bengalezi): o fecioară care ajunge amantă perfectă în cea dintâi noapte."

„Maitreyi îmi insinuează o idilă cu un tânăr superb, un bengalez la studii în Anglia. Aşadar, urmează itinerariul tuturor mediocrităţilor sentimentale... *(Notă.* Ea voia numai să-mi mărturisească hotărârea de a renunţa la tot ceea ce se întâmplase *înainte* de mine.)"

„Aduc iarăşi flori. Ea e supărată că am dat şi celorlalte fete, şi d-nei Sen. Cred că Mantu a observat familiaritatea noastră, căci

intervine prompt când suntem singuri şi, deşi Maitreyi îi spune că e *private talk.* el tot rămâne.

Am fost la cinematograf cu inginerul, care îmi vorbeşte trist de amânarea călătoriei în Franţa. Mi s-a părut mie sau a insinuat o eventuală unire a mea cu Maitreyi? Când mă întorc, mă întreb dacă într-adevăr *mi-e dragă,* deşi tot timpul, în maşină, eram intoxicat de imaginea patului nostru nupţial."

„Continuu o strategie care mă amuză. Mă feresc să întâlnesc pe Maitreyi, prefăcându-mă că mi-e teamă, că sunt îndrăgostit nebun etc. Mi-a vorbit azi-dimineaţă, aproape forţându-mă s-o primesc în camera mea. Intimitatea aceasta cu o indiană e ceva nemaipomenit. Nici eu nu ştiu cum s-o sfârşi. Mă turbură, mă fascinează, dar nu sunt îndrăgostit. Mă amuz, numai."

„Neaşteptată *volte-face* din partea Maitreyiei. Eu mersesem prea departe, simulând o devoţie de copil (credeam că acesta e drumul către inima oricărei indiene). Dar Maitreyi nu e numai o fecioară indiană, ci şi un suflet original, cu o voinţă stranie. O dezgustă devoţia, adorarea bărbaţilor, îmi spune (înţelegându-mă şi pe mine alături de ceilalţi admiratori platonici). E comun, e banal, copilăresc. Urăşte sau dispreţuieşte pe admiratori. Visează un bărbat excepţional, deasupra sentimentelor şi sentimentalismului. Atitudinea mea o enervează.

Bun! Dacă e adevărat ce spune, schimb tactica. Deja, farmecul senzual care mă copleşea în timpul convorbirilor noastre a dispărut îndată ce mi-a mărturisit acestea. Sunt de-acum mult mai liber, mai liberat. Ard de nerăbdare s-o întâlnesc iarăşi în camera mea, s-o văd cum va reacţiona. Voi arăta Maitreyiei că nu-mi pasă de dragostea ei. Ştiu că mă iubeşte. Nu se poate ascunde. Ştiu că e legată de mine. Iar dacă am rămâne singuri 24 de ceasuri, mi s-ar da fără şovăire.

Dar de ce mă insultă, pentru Dumnezeu? De ce îmi spune că îi repugnă dragostea comună? Este altceva mai bun?"

„Nici o femeie nu m-a turburat atâta. Suferinţa mea senzuală e un blestem, în această lună aridă, cu atâtea lucrări pe cap. Să fie, oare, misterul trupului ei? Mă îndoiesc: mă turbură orice conversaţie care îmi insinuează *primejdia,* adică unirea mea cu Maitreyi, care se pune la cale. Ştiu că sunt în primejdia aceasta.

Am atâtea probe zilnice. D-na Sen, îndeosebi, mă covârşeşte cu simpatia-i maternă. Inginerul mă numeşte «copilul» său *(Notă.* Nu înţelegeam nimic, fireşte.)"

„Seara, la masă, d-na Sen se plânge că o chem încă «doamnă», iar nu «mamă», cum e obiceiul în India. Are o blândeţe sfântă şi comunicativă, o inocenţă deconcertantă. O iubesc.

Se fac comentarii insinuante. Mantu cere să-1 numesc «unchi», iar Lilu «tanti», deşi nu are încă 17 ani. Mă amuz.

Problema Maitreyiei. Dintr-un nimic ne-am supărat (de altfel, aceasta ni se întâmplă de două ori pe zi), şi a încercat tot felul de gesturi erotic-sentimentale ca să mă împace. Am lucrat mohorât tot timpul, închis la mine în cameră. Eram, însă, fericit, căci speram să se strice prietenia noastră prea familiară şi pasiunea noastră nemărturisită. Mi-era teamă că ajunsesem prea departe şi mă legam de orice pretext ca să dau înapoi. Dar, nu; ea şi-a cerut scuze, şi jocul a reînceput. Simt că n-am să pot să mă stăpânesc mult."

„Aproape am sărutat-o astăzi după-amiază, singuri noi doi în odaie. Am făcut eforturi să n-o îmbrăţişez, într-atât era de excitată ea şi atât de înnebunit eu. M-am mulţumit să-i strâng şi să-i muşc braţul. Mai mult n-am vrut. Mi-e teamă, mi-e spaimă de mine. *(Notă.* Maitreyi n-a fost o clipă «excitată», cum credeam eu. O turbura numai atitudinea mea. Ea voise să se joace, iar eu ajunsesem mult mai departe.)

Maitreyi e o fată rară; dar soţie nu va fi tot atât de mediocră ca oricare alta?

A venit mai târziu, spre seară, cu acel admirabil şal stacojiu, care o lasă aproape goală şi îi vădeşte sânii bruni într-o paloare ucigător de turburătoare. Ştiu că a îmbrăcat acest costum obscen şi fermecător pentru mine; inginerul e absent, altminteri n-ar fi avut curajul să-1 îmbrace. *(Notă.* De fapt, nu era decât un costum de Rajputana, care se poartă de-a dreptul pe trup, nu peste pieptar, cum e obiceiul în Bengal.)

Maitreyi vine mereu în camera mea, vine fără nici un motiv şi întotdeauna insinuează sau provoacă. Pasiunea o face frumoasă. Senzual, carnal, e peste fire de ispititoare. Fac eforturi ca să o judec hidoasă, grasă, urât mirositoare şi să mă pot stăpâni. E un fel de «meditaţie prin imagini contrarii» ceea ce încerc eu. Adevărul

este că nervii mi se consumă inutil, şi, de fapt, nu înţeleg încă nimic precis. Ce vor cu mine?"

„De dimineaţă, ceartă cu Maitreyi. Ea se simte jicnită pentru toate nimicurile şi ameninţă să nu vorbească cu mine o săptămână. Azi i-am spus că nu-mi pasă, orice ar face ea. Faptul acesta m-a calmat şi m-a ajutat să lucrez. Lilu a venit să intervină, spunându-mi că «poeta e nespus de deprimată». I-am răspuns că eu nu sunt supărat, dar dacă lucrul acesta o amuză...Cât de banale sunt toate femeile, înţelegeam eu. Aceeaşi melodie, aceeaşi în Europa sau în Asia, cu femei inteligente, stupide, perverse sau fecioare.

Seara am fost la cinematograf singur, petrecând de minune. La cină, Maitreyi s-a aşezat lângă mine, într-o *sari* superbă, veche de o sută de ani. Era plânsă, tăcută; de-abia a mâncat. «Mama» a înţeles totul. Mi-a mulţumit că am vorbit cu ea. După cină avem o mică «explicaţie». Maitreyi îmi spune că n-am înţeles-o atunci când am crezut că dispreţuieşte dragostea, simpatia..."

„Lupta a durat un sfert de oră. I-am strivit mâinile. Era fermecătoare zbătându-se; faţa i se contorsiona, lăcrăma, se ruga în gând la Tagore. încerca să-şi scoată mâinile prinse de încheieturi în pumnul meu; căci aceasta era lupta. Eram calm, experimentând detaşat de durerea fizică şi de orgoliu.

în sfârşit, a trebuit să recunoască, era înfrântă. Aceasta i-a dat o bucurie amestecată cu senzualitate amară. Ştiu că era fericită că *eu* am înfrânt-o. Dar suferea că maestrul ei spiritual, *guru,* nu o ajutase. Etc.

Când ne-am dus spre odaia ei, noi doi singuri, ea mi-a şoptit:

- Mi-ai frânt mâinile!

I le-am luat fără să reflectez şi, mângâindu-le, le sărutam. Aceasta e extraordinar pentru India. Să ştie cineva, ar ucide-o! *(Notă.* Exageram.)

După masă, fără să-mi vorbească, mi-a zvârlit în odaie o floare..."

„Cinematograf cu Maitreyi şi ceilalţi. A stat lângă mine, fireşte. In întunerec mi-a spus că lucruri importante sunt de lămurit. Apoi, când a aflat că mă joc, că puţin îmi pasă de «sentimentele» ei, că o urăsc (minţeam), şi-a pierdut calmul ei de regină (Cleopatra?) şi a început să plângă. Nu am fost emoţionat.

A plâns a doua oară, la ieşire, violent. Eu i-am spus: «Maitreyi!» şi am tăcut penibil. în aceeaşi seară a plâns iarăşi la mine în odaie, nervos, acoperindu-şi faţa în şal. Totdeauna fără nici o lămurire. Dar a avut puterea să râdă când au venit ceilalţi."

„Neaşteptate «explicaţii» cu Maitreyi. Ea a fost mai tare astăzi. A plâns numai o singură dată. Eu m-am arătat nervos, desperat, insinuând o plecare urgentă. Finalul a fost violent; am rugat-o să plece din odaia mea. M-am trântit pe pat, simulând o criză mai mare decât simpla mea încurcătură. Am fost ridicol. Am făgăduit Maitreyiei că vom ajunge iarăşi «prieteni». Ce stupid! Printr-o tactică idioată am «mărturisit» o sută de minciuni care mă banalizează până la greaţă, am făcut «scene» etc, etc, iar ea a fost de un calm admirabil. Mi-a spus că îşi are partea ei de vină în «glumele» noastre sentimentale. Pentru aceasta suferă, căci s-a coborât în ochii mei. Dar lucrurile *trebuie* să se sfârşească aici; să fim iarăşi prieteni.

Noaptea."

„Oh! Dar lucrurile nu sunt atât de simple. O iubesc mult, feroce, şi mi-e teamă de Maitreyi. Mi-a spus că suferă de răul pe care mi l-a făcut.

Mi-e teamă, dar mă bucur. Sufletul nu mi-e încă uscat de gândurile noi şi nerezolvate. Pot fi încă pătimaş îndrăgostit, deşi nu sentimental. Dar, de fapt, ce-mi pasă mie dacă sunt sau nu sentimental?"

„Intoxicaţie? Cad victimă propriei mele farse? Astăzi, de dimineaţă şi până seara târziu, am fost «fericit», înţelegând prin acest cuvânt tern un fluviu iraţional de sentimente majore, vitale, restaurând pofta de existenţă şi de joc Eram gata să-i spun Maitreyiei: «Vrei să fii soţia mea?» şi sunt gata şi acum. Aş fi atât de fericit soţul ei! Atât de purificat, de senin..."

„După-amiază, conversaţie cu Maitreyi asupra mariajului. Mă gândesc mult şi mă închipui soţul ei, şef de familie şi miracol etic. Satisfacţii, linişte.

Seara îmi spune că e desperată că nu i-a scris Tagore. Poetul e pentru ea mai mult decât *guru,* e prieten, confident, logodnic, zeu, poate amant. îmi mărturiseşte că nimeni nu bănuieşte

legătura lor. O iubire indiană. Sunt gelos? M-am hotărât să-i spun că e inutilă dragostea noastră (de acum, ea ştie tot, fie că i-am mărturisit, fie că i-am sugerat sau a înțeles singură: *notă:* totuşi, nu ştia nimic, nu înțelesese nimic precis), pentru că nu voi accepta ca soția mea să fi iubit întâi pe altul. Ea a observat supărarea mea, oarecum severă şi emfatică. După cină n-am vorbit nimic. Mi-a trimis cuvânt prin Khokha, spunându-mi că am jicnit-o. N-am răspuns.

Câteodată, afacerea aceasta mă enervează, alteori mă amuză. în general, sunt intoxicat de dragoste, visez căsătorie şi fii. Mă face să-mi pierd mult timp. Concentrarea mintală e dificilă. Dar nu voi renunța la dragoste."

„Noaptea a fost cutremur. Am avut febră tot timpul. Azi-dimineață, când am întâlnit pe Maitreyi, i-am dăruit o carte scumpă."

„Zi de extraordinară emoție, pe care mi-e peste putință s-o însemn aci. Pe scurt, Maitreyi m-a certat întrebându-mă unde vreau să ajung, căci nestăpânirea mea o compromite, că Mantu şi Khokha au început să afle etc. Plângea cu spasme. Eu n-am scos un cuvânt. Eram mâhnit, o jicnisem. Dar şi pozam enorm.

Din nefericire, Khokha era pe verandă, alături de odaia mea, şi a auzit tot. Când Maitreyi a aflat asta, a început să plângă mai desperat. Mi-a scris pe marginea unui plic că ar vrea să moară. Pentru o indiană, ceea ce ştie Khokha acum e dezonoare.

Totuşi, când s-a liniştit, mi-a deretecat prin odaie şi mi-a aranjat florile pe masă. Eu n-am vorbit."

„Maitreyi a început să scrie o carte de poeme asupra «iluziilor şi miragiilor frumoase»."

„Azi, pe când îi povesteam destrăbălările fetelor din Europa, ea m-a întrebat dacă sunt pur, şi numai gândul că s-ar putea să nu fiu a înspăimântat-o într-atât, încât a început să plângă. Setea aceasta violentă, mistică, după puritate m-a emoționat.

Pe seară, ajungând iarăşi să vorbim despre căsătoria ei - cu un strein, un tânăr bengali, care desigur că nu o va face fericită, recunoaşte Maitreyi -, i-am mărturisit că marele meu păcat e acela de a fi născut alb (cred puțin în această mărturisire), că dacă aş fi fost indian, aş fi avut alte şanse etc. Aceasta a nedumerit-o iarăşi, şi eu i-am pus marea întrebare: de ce nu putem fi noi căsătoriți? De ce nu e îngăduită unirea noastră? Ea m-a privit înmărmurind şi a cercetat cu ochii în toate părțile, să vadă dacă nu m-a auzit cineva.

A început a spune că aşa e hotărât de soartă sau de Dumnezeu (eu o întrebasem dacă Dumnezeu a hotărât astfel sau prejudecățile, dar mi-a răspuns că Dumnezeu îşi manifestă dorința prin prejudecăți), că poate dragostea mea e numai o iluzie trecătoare etc. Fapt e că dragostea aceasta - pe care o socotisem la început imposibilă, minoră, fantezistă - şi atitudinea Maitreyiei - pe care o crezusem multă vreme îndrăgostită de mine, în timp ce ea nu e de nimeni - mă stăpânesc şi mă duc departe; într-un suflet al meu. neştiut până acum. într-o margine de gând, unde mă simt fericit şi splendid. Nu ştiu cum să exprim toate sentimentele acestea revelate. Mă gândesc serios la unire..."

*

Din ziua aceea am văzut-o cu greutate. Rămânea tot timpul în odaia ei, scriind şi cântând. I-am trimis câteva bilete inocente prin Lilu. la care nu mi-a răspuns. Am crezut o sumă de lucruri în prima noapte, apoi mai puține, apoi n-am mai crezut nimic. Am observat că pot trăi foarte bine şi fără Maitreyi.

VIII

Nu mult după aceea am întâlnit într-o după-amia/.ă pe Harold. Mi s-a părut mai rece, mai răutăcios.

- E adevărat că te însori cu fata inginerului? mă întrebă el, între altele.

Roşii şi începui să-mi bat joc, aşa cum fac de câte ori sunt pus în încurcătură, mai ales dacă trebuie să apăr pe cineva drag. Harold a trecut repede peste glumele mele şi-mi spuse că a aflat aceasta de la birou, unde mă căutase o dată ca să mă invite la un picnic. A mai aflat tot atunci că vreau să mă lepăd de legea mea şi să trec la hinduism. Şi, deşi el însuşi este un mare păcătos şi se duce la biserică numai pentru Iris, vestea aceasta l-a îngrozit îndeajuns. îmi spuse că Sen e un monstru, că am fost fermecat, că ar trebui să dau cinci rupii la .,Sisters of the poor" ca să se roage pentru mine.

- Ce mai fac fetele? întrebai.

- Te regretă. îmi mărturisi. Probabil că economiseşti mult acolo, în Bhowampore, reîncepu el, după o clipă. Nu plăteşti casă. nu plăteşti masă şi nu ieşi niciodată în oraş. Ce faci toată ziua?

- învăţ bengaleza ca să-mi iau examenul de *Provincial-Manager,* minţii eu. Şi apoi, e o lume nouă, nici nu ştiu cum trece timpul...

îmi ceru cinci rupii împrumut, ca să se ducă seara la balul Y.M.C.A.

Nu tc tentează? mă iscodi el.

Inlr-adcvăr. nu mă tenta. Mă gândii fără melancolie la acei ani de risipa şi eroare petrecuţi la Wellesley Street, în Ripon Street. îl privii pc Harold. şi nu-mi evoca nimic trupul lui vlăjgan, faţa

oacheşă cu ochi frumoşi, în cearcăne. Un strein, acest camarad al meu, cu care alergasem după atâtea fete şi pierdusem atâtea nopţi. Viaţa pe care o începusem mi se părea atât de sacră, încât nici nu mă încumetam să i-o destăinui. îmi făgădui să mă viziteze într-o zi şi îşi notă cu atenţie adresa. („Pentru vreun eventual mare împrumut", mă gândii eu.)

Acasă îi găsii pe toţi în sufragerie, luând ceaiul. Erau acolo şi Mantu, şi soţia lui, Lilu, şi Khokha, şi surorile lui Khokha (două din acele femei-umbre. pe care nu le vedeam aproape niciodată). Le povestii cu multă sinceritate întâlnirea mea cu Harold şi dezgustul de viaţa pe care o duc europenii şi eurasienii din acest oraş, viaţă pe care am dus-o şi eu atât timp. Mărturisirea aceasta a mea i-a desfătat. Femeile mă sorbeau cu ochii şi mă tot lăudau în *argot-ul* lor neînţeles, iar Mantu îmi strângea mâinile şi închidea ochii, după obiceiul lui. Numai inginerul, după ce îmi atrase atenţia asupra zelului meu prea entuziast, se retrase să-şi citească nelipsitul său roman poliţist.

M-am dus cu Maitreyi, cu Khokha şi cu Lilu sus pe terasă. Aşteptam seara întinşi pe covoare, vorbind rar şi căutându-ne fiecare cea mai comodă poziţie, cu perna sub cap. Eu venisem în sandale şi-mi jucau picioarele în aer, încercând să le rezem decent şi oarecum întâmplător de parapet. învăţasem în aceste ultime luni un întreg ceremonial al picioarelor; ştiam, de pildă, că de câte ori lovesc pe cineva, fără voie, trebuie să mă plec şi să-i ating cu mâna dreaptă piciorul; că niciodată nu trebuie să schiţez, nici în glumă, gestul lovirii cu piciorul în cineva, şi alte multele. De aceea ezitam înainte de a mă rezema comod de parapet. Auzii atunci pe Lilu vorbind ceva în şoaptă Maitreyiei.

- Spune că ai un picior foarte frumos, un picior alb, de alabastru, mă lămuri Maitreyi, fără să-şi poată ascunde o privire de neînţeleasă invidie şi necaz.

Roşii, şi de plăcere (căci, urât fiind, mă încântă peste fire orice laudă adusă fiinţei mele fizice), şi de timiditate; nu ştiam cum să tâlcuiesc privirile Maitreyiei. îmi fixa picioarele cu un zâmbet dispreţuitor, rău, umilit. Eu începui a vorbi stupidităţi, ca să curm tăcerea, spunând că aceasta nu are o importanţă, căci niciodată nu se văd picioarele, cel puţin la noi. albii.

- La noi e altfel, mă întrerupse Maitreyi, îmblânzită. La noi. prietenii îşi arată dragostea atingându-şi picioarele goale J) c ţ a ţ^ ori stau de vorbă cu prietenele mele, eu le strjag^jejţttur/ U^te aşa...

îşi desprinse. îmbujorându-se, piciorul din *sari* şi-l apropie de Lilu. Se petrecu atunci ceva ciudat. Aveam impresia că asist la o scenă de dragoste dintre cele mai intime. Lilu strânse între gleznele ei pulpa de jos a Maitreyiei. tresărind şi zâmbind ca descătuşată dintr-un sărut. Erau adevărate mângâieri alunecările acelea leneşe pe pulpă, cu degetele strânse, călcâiul aplecat, şi apoi strânsoarea. în care carnea se strivea caldă, tremurând. Sufeream cumplit, şi de gelozie, şi de revoltă, împotriva dragostei acesteia absurde. între carnea a două femei. Maitreyi îşi retrase brusc piciorul din îmbrăţişare şi-1 trecu peste laba lui Khokha. îmi venea să-mi muşc buzele, să fug. căci văzusem deodată cum piciorul acela negru şi murdar al lui Khokha, scorojit de arşiţă şi de trotuare, primeşte apropierea caldă ca pe o ofrandă a trupului Maitreyiei. Khokha avea un zâmbet de câine mângâiat, şi regretai că nu pot vedea ochii Maitreyiei, să ghicesc în ei voluptatea pe care o trăda pulpa în apropierea cărnii băiatului.

Mă gândii atunci că râsul Maitreyiei - pe care îl provoca acel *clown* urât - trăda aceeaşi abandonare, aceeaşi posesiune. M-am întrebat, mai târziu, dacă nu există şi altfel de posesiuni decât cele cunoscute, mai rafinate şi mai inefabile, obţinute pe furiş, cu o atingere sau cu o glumă, când femeia se predă total căldurii sau spiritului celuilalt şi e luată în întregime, aşa cum niciodată nu o vom putea lua noi, chiar în cele mai definitive şi mai nebuneşti ceasuri de dragoste. Multă vreme după aceea am fost gelos nu pe tinerii frumoşi, pe poeţii şi muzicanţii care se adunau în casa Sen şi cu care vorbea Maitreyi, privindu-i lung, zâmbindu-le, iubindu-le cărţile, ci pe oricine o făcea să râdă până la lacrimi, pe Khokha şi pe Mantu, mai ales pe acesta din urmă, care, fiindu-i unchi, îşi putea îngădui să-i strângă braţul, vorbindu-i, sau o putea bate pe umăr şi scutura de păr. Gesturile acestea de abandonare inocentă mă chinuiau mai mult decât orice rival. Mi se părea că Maitreyi e neştiutoare de violul săvârşit pe furiş asupra-i de către o carne sau un spirit strein. Şi, ca să spun totul, mă făceau să sufăr îndeosebi posesiunile spirituale: un poet tânăr, Acintya, pe care Maitreyi nu-l văzuse decât o singură dată şi nu-i vorbea decât la telefon, când trimitea poeme pentru revista *Prabuddha Bharatta;* un matematician care venea foarte rar şi despre care Maitreyi îmi vorbise cu entuziasm, mărturisindu-mi că îi plac bărbaţii înalţi; şi mai presus de toţi, *guru-l* ei, Robi Thakkur. Cu o mare abilitate încercam să-i insinuez că se

abandonează prea mult, fie cu spiritul, fie cu carnea. Dar mă privise atât de inocentă, de mirată şi sinceră, încât am renunţat. De altfel, acestea se petreceau în urma celor povestite adineaori. într-o vreme când eu primisem destule probe că nu am de ce mă teme de nimeni.

...Rămăsesem îngândurat şi dezgustat, muşcându-mi pe furiş buzele şi privind cele dintâi stele într-un cer încă palid. Conversaţia continua într-o bengaleza colocvială, din care nu pricepeam decât foarte puţin; de altfel, nici nu încercam să pricep şi nu tresăream decât la râsul Maitreyiei, pe care Khokha îl alimenta cu nesfârşite calambururi şi schimonoseli. Probabil că ea observă sfiala mea. căci mă întrebă, în englezeşte, dacă nu sunt prea obosit şi dacă n-aş voi să mă distrez ajutând-o în ceasurile mele libere să termine catalogul bibliotecii d-lui Sen. Aceasta m-ar recrea îndeajuns, după munca mea la birou, şi am putea sta de vorbă mai mult. (Pentru că, de fapt, în ultimele zile aproape că nu mă întâlnisem cu Maitreyi.) Nu ştiam nimic de catalog şi aflai că d-l Sen, care strânsese până acum vreo patra mii de volume - fie moştenite, fie cumpărate -. intenţiona să-şi tipărească într-o broşură de lux catalogul bibliotecii, ca să poată fi dăruită, în caz de moarte, unui colegiu local. Mi se păreau ridicule toate acestea, dar primii.

- Tata nu îndrăznea să te roage să mă ajuţi, mărturisi Maitreyi. Se temea să nu-ţi pierzi prea mult timp. Eu sunt mică, n-am ce face toată ziua şi-mi place să copiez titlurile cărţilor...

îmi amintesc că în seara aceea, rămas singur, mă blestemam că primisem prea repede o propunere care mă va face să-mi pierd aproape tot timpul liber. (După câte înţelesesem eu, trebuiau copiate titlurile pe mici bucăţele de hârtie, apoi clasate alfabetic, cu numărul lor respectiv de raft şi transcrise din nou într-un dosar, pentru a fi date la tipar. Munca aceasta îmi repugna.) Şi mă temeam, de asemenea, că jocul nostru ar putea să reînceapă într-un timp când eu izbutisem să mă cuminţesc.

Pe Maitreyi am întâlnit-o a doua zi după-amiază, înainte de ceai, în pragul bibliotecii, aşteptându-mă.

- Vino să-ți arăt ce-am făcut, mă chemă ea.

Adusese vreo cincizeci de volume pe o masă şi le aşezase cu cotoarele în sus, în aşa fel, încât să poată fi cetite unul după altul.

- D-ta începi din capul ăsta al mesei, iar eu de dincolo. Să vedem la ce volum ne întâlnim, vrei?

Părea foarte emoţionată, îi tremura buza şi mă privea clipind des din pleoape, ca şi cum s-ar fi silit să uite ceva, să destrame o imagine din faţa ochilor.

M-am aşezat la scris cu o presimţire ciudată că se va întâmpla ceva nou şi mă întrebam dacă nu cumva aştept dragostea Maitreyiei, dacă surpriza pe care o presimţeam nu era o eventuală împărtăşire, o luminare a ascunzişurilor sufletului ei. Dar mă trezeam prea puţin clătinat de întâmplările acestea eventuale. Scriind, mă întrebam: o mai iubesc? Nu; mi se părea că o iubesc, numai atât. înţelesei pentru a suta oară că mă atrăgea altceva în Maitreyi: iraţionalul ei, virginitatea ei barbară şi, mai presus de toate, fascinul ei. îmi lămurii perfect aceasta; că eram vrăjit, nu îndrăgostit. Şi, ciudat, înţelegeam nu în ceasurile mele de luciditate - multe-puţine câte mai aveam -, ci în clipele din pragul experienţelor decisive, în clipele *reale,* când începeam să trăiesc. Reflecţia nu mi^a relevat niciodată nimic.

Pusei mâna pe un volum şi întâlnii mâna Maitreyiei. Tresării.

- La ce volum-ai ajuns? mă întrebă.

1-1 arătai. Era acelaşi la care ajunsese şi ea: *Tales of the unexpected* de Wells. Roşi deodată, de bucurie, de încântare, nu ştiu, dar îmi spuse cu un glas stins:

- Ai văzut ce „neaşteptat" avem înaintea noastră?

Zâmbii sugestionat şi eu puţin de coincidenţa aceasta, deşi majoritatea volumelor de pe masă aveau titluri caracteristice: *Visul, Ia-mă cu tine, Ajutor!, Nimic nou?* şi altele. Căutam un răspuns cu mai multe înţelesuri, dar veni Chabu să ne cheme la ceai, şi ne-am ridicat de la masă foarte fericiţi amândoi, continuând să ne privim. în timpul ceaiului, eu am vorbit cu multă exuberanţă despre ultimele mele lecturi, toate relative la Krishna şi la cultul *vaishnav,* şi povesteam cu atâta entuziasm şi sinceritate scene din viaţa lui Chaitanya, încât d-na Sen nu putu să se mai stăpânească şi se apropie de mine cu două lacrimi mari în ochi, spunând:

- Parcă ai fi un *vaishnav...*

Eram fericit că-mi vorbise aşa. Mărturisii că socotesc

vaishnav-ismvd una din cele mai elevate religii, şi de aici porni o discuţie asupra religiilor, susţinută mai ales de Mantu şi de mine, pe care Maitreyi o asculta cu ochii în gol, fără să spună un cuvânt.

- Ce ştiţi voi despre religie? izbucni ea deodată, roşind, apoi pălind, gata să plângă.

Rămăsei surprins, neştiind dacă trebuie să mă scuz sau să mă explic. Mantu voi s-o mângâie, dar ea se smulse şi fugi în bibliotecă. îmi sfârşii ceaşca de ceai, intimidat. Nu mai vorbea nimeni. M-am retras în odaia mea, ca să răspund scrisorilor, cu o nelinişte şi nerăbdare necunoscute până atunci. Dar, pe când scriam, am simţit deodată nevoia de a vedea pe Maitreyi şi m-am dus.

Ziua aceea îşi are o mare însemnătate în povestirea de faţă. Transcriu dinjurnal. „Am găsit-o abătută, aproape plângând. I-am spus că am venit pentru că m-a chemat, şi aceasta a surprins-o. Ne-am despărţit, apoi, pentru cinci minute, ca să sfârşesc scrisoarea. Când m-am întors, dormea pe canapeaua din faţa mesei.

Am deşteptat-o. A tresărit; ochii îi erau măriţi. Am început s-o privesc ţintă; ea îmi sorbea privirile, ochi în ochi, întrebându-mă la răstimpuri, şoptit: «Ce?». Apoi n-a mai fost în stare să vorbească, nici eu n-am mai putut s-o întreb; ci ne priveam fix, fermecaţi, stăpâniţi de acelaşi fluid suprafiresc de dulce, incapabili să ne împotrivim, să ne scuturăm de farmec, deşteptându-ne. Mi-e greu să descriu emoţia. O fericire calmă şi în acelaşi timp violentă, în faţa căreia sufletul nu opunea nici o rezistenţă; o beatitudine a simţurilor care depăşea senzualitatea, ca şi cum ar fi participat la o fericire cerească, la o stare de Har. La început, starea se susţinea numai prin priviri. Apoi am început să ne atingem mâinile, fără a ne despărţi totuşi ochii. Strângeri barbare, mângâieri de devot. *(Notă.* Cetisem recent despre dragostea mistică a lui Chaitanya şi de aceea îmi exprimam experimentările mele în termeni mistici.) Au urmat, firesc, sărutările pe mâini. Era atât de pierdută, îşi muşca atât de pătimaş (şi totuşi cast) buzele, încât aş fi putut-o săruta pe buze, aş fi putut face tot. M-am reţinut cu multă greutate. Situaţia era de-a dreptul riscantă. Puteam fi văzuţi de oricine scobora scările. Ea este de o emotivitate mistică. *(Notă.* în jurnalul meu de atunci, influenţat de anumite lecturi *vaishnav-e,* întrebuinţam foarte des termenul de «mistic». De altfel, comentariul acestei întâmplări, aşa cum îl

găsesc într-un caiet rătăcit, este străbătut de la un capăt la altul de «experienţa mistică». Eram ridicul.) Am întrebat-o. încă o dată. de ce nu putem fi, noi doi. uniţi. S-a cutremurat. Ca s-o încerc, i-am cerut să recite de două ori acea *mantra* pe care a învăţat-o Tagore. ca să se apere de primejdiile contra purităţii. Totuşi, după ce le-a repetat, farmecul stăruia. Cu aceasta i-am dovedit, căci credeam şi eu, că experienţa noastră nu-şi are rădăcini sexuale, ci e *dragoste,* deşi manifestată în sincerităţi carnale. Am simţit şi verificat această minune umană: contactul cu suprafirescul, prin atingere, prin ochi, prin carne. Experienţa a durat două ceasuri, istovindu-ne. O puteam relua de câte ori ne fixam privirile în ochii celuilalt."

Ea îmi ceru să lepăd sandalele şi să-mi apropii piciorul de piciorul ei. Emoţia celei dintâi atingeri n-am s-o uit niciodată. M-a răzbunat pentru toate geloziile pe care le îndurasem până atunci. Am ştiut că Maitreyi mi se dă toată în acea abandonare a gleznei şi a pulpei, aşa cum nu se mai dăduse vreodată. Scena de pe terasă o uitasem. „Nimeni n-ar putea minţi atât de dumnezeieşte, ca să pot fi păcălit de atingerea aceasta", îmi spuneam. Mi-am ridicat fără voie piciorul sus pe pulpe, până aproape de încheietura aceea a genunchiului, pe care o presimţeam halucinant de dulce, de fierbinte, pe care o ghiceam brună şi virgină, căci, fără îndoială, nici un trup omenesc nu se înălţase atât de departe în carnea ei. în acele două ceasuri de îmbrăţişare (erau oare altceva mângâierile gleznelor şi pulpelor noastre?) - pe care jurnalul le schiţează atât de sumar, atât de şters, încât multă vreme după aceea m-am întrebat dacă mai trebuie să continuu însemnarea etapelor noastre - am trăit mai mult şi am înţeles mai adânc fiinţa Maitreyiei decât izbutisem în şase luni de eforturi, de prietenie, de început de dragoste. Niciodată n-am *ştiut mai* precis ca atunci că posed ceva, că posed absolut.

Nu îi spusesem încă răspicat că o iubesc. Amândoi ghiciserăm asta; aşa mi se păruse mie. Şi eu tâlcuisem, multă vreme, orice gest al ei ca pe un semn de simpatie sau dragoste. Nu mă îndoiam o clipă că mă iubeşte şi nu mă îndoiam că ea ştie tot atât de bine aceasta despre mine. De aceea mă mâhneau şi mă neliniştea u răzvrătirile ei (muţenia aceea speriată, ochii aceia de panică, mâinile cu care îşi acoperea faţa) de câte ori îi vorbisem până acum de o unire a noastră. Nu înţelegeam; căci mi se părea că ea şi părinţii favorizează necontenit aceasta.

îi spusei atunci că o iubesc. Nu ştiu cum au răsunat cuvintele

mele, căci ea îşi acoperi ochii şi nu răspunse. Mă apropiai şi repetai mai cald, mai sincer acele câteva cuvinte de iubire pe care le puteam spune în bengali. Voi să se ridice.

- Lasă-mă, îmi spuse cu un glas depărtat, strein. Văd că n-ai înţeles iubirea mea. Te iubesc ca pe un prieten, foarte scump prieten. Altfel nu pot, altceva nu vreau...

- Dar aceasta nu e prietenie, e dragoste, îi răspunsei eu, recăpătându-mi pe neaşteptate şi humorul, şi luciditatea.

- Câte feluri de dragoste nu cunoaşte sufletul? adaogă ea, privindu-mă.

- Dar pe mine mă iubeşti, e inutil să te ascunzi, stăruii. Nu mai putem unul fără altul, ne-am chinuit de ajuns până acum ascunzându-ne. Mi-eşti dragă, Maitreyi, mi-eşti dragă...

îi vorbeam amestecând cuvintele, o frază în bengali şi cinci în englezeşte.

- Spune-mi asta şi pe limba ta, mă ragă. I-am spus tot ce mi-a trecut prin minte. Se făcuse noapte, se aprinseseră lămpile pretutindeni. Voii să aprind şi eu becul din bibliotecă.

- Lasă aşa, vorbi Maitreyi.

- Dacă vine cineva şi ne găseşte pe întunerec?

- Ce-are a face? Aici suntem fraţi...

Mă prefacui că nu înţeleg, dar mă întorsei aproape de ea şi-i luai mâinile, mângâindu-le.

- De ce nu auzi anumite cuvinte? mă întrebă ea, şi ghicii după glas că e gata să râdă.

- Pentru că vorbeşti prostii, răspunsei, foarte sigur pe mine şi pe dragostea Maitreyiei.

Se petrecu atunci un lucru neaşteptat. Maitreyi începu să plângă şi se smulse din mâinile mele. Voia să fugă. O înlănţuii în braţe şi-mi apropiai capul de părul ei, vorbindu-i în şoapte, încercând s-o farmec, s-o rog să nu mai plângă, să mă ierte. Dar nu mă putui împotrivi parfumului şi căldurii, şi ispitelor acelui trup neatins încă de nimeni şi o sărutai. Maitreyi se zbătu şi ţipă, ferindu-şi gura. Mi-a fost teamă să nu ne audă cineva şi-i dădui drumul. Fugi din braţele mele cu un suspin care mă umili, dar nu se îndreptă spre uşă, ci spre fereastră. Acolo, la lumina felinarului din stradă, o putui vedea. Mă cutremurai. Avea o căutătură stranie, desperată şi plânsă, părul i se răvăşise pe umeri, buzele şi le muşcase. Mă privea ca pe un duh sau pe un nebun. îmi arătă cu degetul locul unde o sărutasem, pe obraz. Nu putea vorbi, nu se putea apăra.

Mă apropiai, o luai în brațe şi o sărutai iarăşi, înnebunit de neînțelegere, întunecat de pasiune. O sărutai pe gură şi-i întâlnii buzele umede, fragede şi parfumate, cum niciodată n-aş fi crezut că îmi va fi dat să sărut. In cea dintâi clipă se strânseră sub gura mea, încercând să se apere, dar era atât de slabă, încât le deschise şi le lăsă sărutate, muşcate, supte. îi simțeam sânii, o simțeam toată, şi se abandonase atât de decisiv trupului meu, încât avusei chiar o urmă de melancolie că mi se dăruise atât de repede. Nu ştiu cât a durat această primă îmbrățişare. Am ghicit că se sufocă, se zbate, şi i-am dat drumul. S-a prăvălit deodată la picioarele mele. Am crezut că e leşinată şi m-am plecat, palid, s-o ajut, dar ea îmi îmbrățişa picioarele, plângea şi se ruga să nu o mai ating, mă implora în numele Dumnezeului meu, în numele mamei mele, în numele d-nei Sen. Mă cutremurai şi tăcui. O lăsai să se ridice singură. îşi şterse lacrimile în fugă, îşi potrivi părul, mă privi, fără s-o văd, căci eu eram în lumina palidă a felinarului, iar ea la întunerec, şi plecă oftând.

M-am întors în odaia mea, agitat, zeci de sentimente străbătându-mă, chinuit şi de bucuria că este a mea, şi de orgoliu, de remuşcare, de teamă. N-am putut face nimic până la masă. Mă întrebam dacă voi avea curajul să o privesc în timpul mesei. Mă întrebam mai ales ce va crede despre mine, dacă nu va spune ceva d-nei Sen sau lui Lilu. Nu ştiam nimic, nu credeam nimic. La masă n-a venit, dar, îndată după aceea, Lilu se apropie de mine şi-mi spuse:

- Poeta vă trimite biletul acesta.

îl deschisei cu răsuflarea oprită. Ca să nu înțeleagă nimeni, era scris în franțuzeşte: *„Vous venir matin six heures en bibliotheque"*.

IX

Mă duceam la birou de-abia la zece, iar ceaiul îl luam cu toții la opt dimineața. Puteam sta deci neturburați de vorbă două ceasuri, în noaptea aceea am adormit greu, cu febră şi visuri atroce; mi se părea c-o pierd pe Maitreyi, că un înger cu barbă albă mă izgoneşte din casa aceasta, că Sen mă priveşte absent de pe terasă. Mă deşteptam mereu, cutremurat, cu fruntea rece şi umedă. Parcă săvârşisem un mare păcat.

Am găsit-o pe Maitreyi la birou, într-o *sari* albă, cu un şal cenuşiu pe umeri, scriind fişe pentru catalog. I-am urat bună-dimineața extrem de încurcat, neştiind dacă trebuie s-o sărut sau să-i zâmbesc numai, sau să mă port ca şi cum nimic nu s-ar fi întâmplat de curând între noi. Cea dintâi întâlnire după un episod decisiv în dragoste mi-a cerut întotdeauna un efort de atenție şi de imaginație. Nu ştiu cum să mă port, ce „atitudine" să iau; nu ştiu dacă trebuie să fiu rigid sau delicat, nu ştiu mai ales ceea ce crede ea şi cum ar vrea ea să fiu. Nehotărârea aceasta mă face să ezit înainte de orice gest, să mă contrazic, să mă scuz, să fiu, în general, ridicol.

Maitreyi, dimpotrivă, arăta liniştită, resemnată, hotărâtă, deşi cearcănele şi paloarea feței trădau o noapte de rugăciune şi de meditație. (Mi se păruse mie sau îi auzisem spre dimineață glasul, îngânând în balcon o rugăciune monoton cântată, întreruptă şi reluată de mai multe ori şi apoi stinsă brusc, ca într-un plâns?)

M-am aşezat în fața ei, la acelaşi birou, pe scaunul pregătit mai dinainte de Maitreyi. Am început a scrie mecanic, copiind titlurile cărților, fără să ridic ochii de pe fişe.

- Ai dormit bine? o întreb eu după câteva minute, ca să curm tăcerea.

- N-am dormit deloc, îmi răspunse, calmă. M-am gândit că e timpul să pleci din casa noastră. De aceea te-am şi chemat...

încercai s-o întrerup, dar Maitreyi avu un gest de desperată implorare, şi o lăsai să vorbească, din ce în ce mai turburat şi mai surprins de cele ce ascultam. Vorbea jucându-se cu condeiul pe o coală de hârtie, fără să mă privească, desenând şi ştergând, scriind rânduri pe care nu le puteam ceti. făcând semne şi figuri pe care nu le înţelegeam. Jocul acesta mi-a amintit începuturile prieteniei noastre şi cele dintâi lecţii de franceză. Aş fi vrut s-o întrerup, ca să-i spun câte greşeli făcuse în biletul de aseară, dar mi-am surprins josnicia acestui humor şi am tăcut. Nici vreme de reflecţii melancolice nu aveam. Maitreyi îmi spunea lucruri pe care nu ştiam cum să le cred. Mă turburau şi mă surprindeau, jicnindu-mă şi în orgoliul, şi în certitudinea mea. Niciodată nu o ascultasem vorbind atât de mult singură, fără să schimbe subiectul, fără să mă întrebe, fără să aştepte răspuns sau comentarii. Parcă ar fi vorbit într-o odaie goală. Eu nu mai eram.

Mă înşelam, spunea ea, crezând că mă iubeşte aşa cum o iubesc eu. Sufletul ei era de mult dat altuia, lui Robi Thakkur. îl iubeşte de când avea treisprezece ani şi i-a cetit pentru întâia oară cărţile. Verile şi le petrecea, până mai anul trecut, la Shantiniketan, găzduiţi - ea şi familia - chiar la poet acasă. Câte nopţi nu petrecuseră ei doi pe terasă, singuri, Maitreyi la picioarele bătrânului, ascultându-1 mângâiată pe păr! La început nu ştia ce este sentimentul acesta care o face să trăiască aproape fără trezire, ca într-un vis nemaipomenit de frumos; credea că e veneraţie şi iubire filială pentru *gitru-l* ei. Până ce, într-o seară, poetul i-a spus că aceasta e dragoste. A leşinat atunci pe terasă. S-a deşteptat, nu ştie după cât timp, la el în odaie, întinsă pe pat, cu faţa udă. Plutea în odaie un parfum proaspăt de iasomie. *Guru* continua s-o mângâie şi i-a dat atunci acea *mantra* apărătoare de păcate. Să rămână pură toată viaţa, aşa i-a spus. Să scrie versuri, să iubească, să viseze şi să nu-1 uite niciodată pe el. Şi nu l-a uitat. Are o cutie întreagă cu scrisori de la el, trimise din toate părţile lumii pe unde a umblat. Cutia e de lemn parfumat şi i-a fost dată de poet acum doi ani, împreună cu o şuviţă din părul lui...

(„Ce cabotin dezgustător, gândeam eu, ars de gelozie, de furie, de neputinţă. Ce corupător, ce misticism carnal, ce amestec hidos

de'devoţie şi fraudă. Cum am putut crede că fecioara aceasta a fost pură? Cum am putut crede că *eu* sunt cel dintâi care îi atinge trupul?")

Totuşi, niciodată n-a sărutat-o, nici n-a mângâiat-o decât pe păr, adaogă Maitreyi, ca şi cum mi-ar fi ghicit gândul. De altfel, nici nu l-a mai văzut de mult, căci el călătoreşte neîncetat; şi apoi (ezitarea ei, în această clipă!), se pare că d-na Sen a observat anumite excese sentimentale faţă de *guru* şi n-a mai lăsat-o să-1 vadă. Dar nu l-a uitat o clipă. Ar fi vrut să ajungem buni prieteni, să-mi împărtăşească mie toate acestea, să-1 iubim împreună. Mie nu mi-a fost decât o prietenă, m-a iubit ca o prietenă, niciodată nu s-a gândit la o altfel de dragoste, şi jocul nostru trebuia să rămână joc, fără îmbrăţişări şi fără sărut. (Roşi şi şopti aceste cuvinte cu multe greşeli, şi de gramatică, şi de pronunţie. De aceea repetă fraza în bengali.) Gesturile ei au fost sincere şi calde, căci într-un fel mă iubeşte mult şi îi place să stăm împreună, să glumim, să ne privim în ochi şi să ne atingem mâinile, dar toate acestea nu sunt nimic altceva decât prietenie. Dacă am crezut altfel, e din vina ei, care mi-a ascuns multe şi m-a provocat să cred orice altceva, să cred chiar că mă iubeşte.

Când a încetat, obosită şi palidă, m-am ridicat de la locul meu (nici nu-mi dam seama ce fac, într-atât eram de năuc) şi m-am dus spre ea. Mă privea cu panică şi milă. I-am luat capul între mâini şi, ştiind că nu poate ţipa, nu poate striga după ajutor, am sărutat-o pe gură. Ştiam amândoi că în orice clipă se poate coborî cineva de sus şi ne-ar fi putut vedea de pe scară, dar aceasta mă făcea să prelungesc şi mai mult sărutarea, aproape sufocând-o.

- De ce faci asta? vorbi ea. Sunt slabă, ştii că nu mă pot împotrivi, dar nu simt nimic când mă săruţi. Simt buzele ca şi cum ar fi ale lui Chabu, ale unui copil. Nu mă cutremură! Nu te iubesc!...

O lăsai din strânsoare şi trecui în odaia mea. Plecai de-a dreptul la lucru, fără să mai aştept ceaiul, oarecum înseninat de mărturisirea Maitreyiei, deşi gelos şi înfuriat. Mi se părea că tot ce face fata aceasta este contra firii.

în ziua aceea nu o întâlnii şi nu o căutai. Seara, la masă, o aveam iarăşi la dreapta mea. Am coborât printre cei dintâi. Nu veniseră decât Mantu, Lilu, Maitreyi. Am început a discuta politică: arestarea primarului oraşului, discursul lui Sarojini Naidu, numărul închişilor în revoluţia civilă. îmi făgăduisem să nu

privesc pe Maitreyi şi să nu o ating nici din întâmplare. Dar simţii deodată piciorul ei cald. gol, sub masă, aşezându-se tremurând peste al meu. înfiorarea care m-a străbătut atunci m-a trădat. Maitreyi şi-a ridicat, fără să se observe, marginea *sari-ei,* şi eu mi-am plimbat piciorul de-a lungul pulpelor ei, fără nici o încercare de a mă împotrivi farmecului, căldurii, senzualităţii. Ea era palidă, cu buzele roşii, privindu-mă cu ochii adânciţi, înspăimântaţi, dai* carnea ei mă chema, mă îmbia, şi a trebuit să-mi înfig unghiile în piept ca să mă trezesc o clipă. Observaseră şi ceilalţi, cred, pierderea noastră. De atunci, îmbrăţişarea pulpelor pe sub masă a rămas una din bucuriile noastre zilnice. Căci numai acolo îi puteam mângâia astfel pulpele, genunchii. Dacă aş fi atins-o cu mâna, Maitreyi ar fi socotit încercarea aceasta un act de dezgustătoare lubricitate şi s-ar fi îndoit numaidecât de curăţenia simţurilor mele.

După masă, Maitreyi mă opreşte în prag.

- Vrei să vezi ce-am lucrat până acum?

Aprinse lumina în bibliotecă, dar, în loc să se apropie de masa unde se aflau fişele, se îndreptă către cealaltă odaie, unde nu era lampă. Se uită în dreapta şi în stânga, nu cumva să o surprindă cineva, şi apoi îmi întinse braţul, gol până la umăr.

- încearcă orice poţi cu el, sărută-1, mângâie-1; ai să vezi că nu simt nimic...

Cu mult înainte, vorbiserăm o dată împreună despre voluptate, şi îi spusei că cineva care ştie iubi cu adevărat poate experimenta voluptatea oricât de neînsemnată ar fi atingerea trupului celuilalt. Ii explicasem atunci că, pentru mine, posesiunea e mult mai neînţeleasă şi mai complicată decât se pare. E foarte greu să *ai* ceva cu adevărat, să-1 capeţi sau să-1 cucereşti. Mai mult ne închipuim că posedăm decât posedăm.

Banalităţile acestea, pe care i le spuneam în treacăt, sigur fiind că altceva mai responsabil n-ar fi în stare să reţină, au frământat-o îndeajuns pe Maitreyi. încerca acum să-şi verifice sentimentele prin această „voluptate" esenţială de care îi vorbisem atunci.

Ii luai braţul şi-1 privii o clipă fascinat. Nu mai era braţ de femeie acela. Căpătase o transparenţă şi o căldură autonomă, parcă întreaga pasiune se concentrase sub pielea aceea brună, mată, şi întreaga voinţă de victorie alături. Trăia prin sine; nu mai aparţinea fetei care îl întinse pe jăratec ca să-şi încerce dragostea. îl ţineam în mâinile mele ca pe o ofrandă vie. zăpăcit

eu însumi de intensitatea cu care palpita şi de ciudăţenia faptului care trebuia să urmeze. începui să-1 strâng, să-1 mângâi, să-1 sărut, sigur fiind că îmbrăţişez întreaga făptură a Maitreyiei, că pe ea o mângâi, de ea toată mă bucur. Simţeam cum se pleacă sub voluptate, cum cedează agonizând, simţeam că se deşteaptă la o zi nouă, căci printre săruturi îi observam faţa mereu mai palidă, ochii tot mai aprinşi, voinţa tot mai rătăcită. în acea chemare a dragostei mele, plimbată pe carnea braţului gol, o chemam pe ea. Lunecările degetelor mele către umeri se îndreptau spre ea, toată. Şi o ghicii atunci cum se clatină şi se reazămă mereu, tot mai mult, de mine, până ce şi-a încolăcit celălalt braţ de umerii mei şi a început să mă strângă, lăcrămând, fără suflare. Peste câteva clipe o avui în braţe, dându-mi-se ea (căci nu făcui nici un gest ca să-i violentez alunecarea, hotărât fiind să-i chinui numai braţul), şi când o sărutai de astă dată pe gură, înţelesei că nu mai era o sărutare de viol, căci buzele ei se deschideau ca să mă soarbă, dinţii ei încercau să mă străbată, încleştarea nu mai era nici împotrivire, nici abandonare, ci coincidenţă cu dorul meu, cu sângele meu. Am înţeles atunci că orice s-ar fi întâmplat mai înainte în emoţiile şi în gândirea Maitreyiei, oricine le-ar fi răscolit mai înainte de mine, urmele acelea s-au şters, arse de ziua aceasta nouă la care se năştea fecioara. O nemaipomenită beatitudine mă invada atunci pe toate porţile sufletului şi ale trupului. îmi simţeam fiinţa plenar şi continuu, un val inefabil mă înălţa din nimic, fără să mă despartă totuşi de mine însumi, fără să mă rătăcească. Niciodată n-am trăit mai total şi mai nemijlocit ca în acele clipe, care mi s-au părut fără durată. încleştarea aceea la sânul Maitreyiei era mai mult decât dragoste.

Ea s-a deşteptat, cu palmele întoarse acoperindu-şi ochii. S-a depărtat de mine agale, privindu-mă, câteodată tresărind, apoi acoperindu-şi iar faţa. Trecu pe lângă masa cu cărţi şi spuse automat, arătându-mi-le:

- Iată ce-am lucrat astăzi...

Au fost o ghicire nefirească vorbele ei. Căci în acea clipă intră Khokha şi-i spuse că d-na Sen o cheamă sus, în odaia ei. Am stins luminile, încercând să mă stăpânesc; pentru că eram buimac şi fericit, şi aproape că-mi venea să-i spun lui Khokha ce fericire mi se dăruise mie din senin, fără să o merit.

în camera mea nu-mi găseam locul. Priveam pe fereastra cu gratii, mă trânteam pe pat, mă ridicam şi umblam prin odaie.

Doream s-o mai văd o dată pe Maitreyi, să adorm cu figura ei, cu amintirea buzelor neîntreruptă de apariţia lui Khokha. Mi se părea că nu ne-am despărţit aşa cum trebuie, în intimitatea noastră descoperită astăzi. Nu ne puteam despărţi decât printr-o îmbrăţişare, şi venirea lui Khokha o împiedecase. Sunt sigur că şi Maitreyi simţea acelaşi lucru, că o auzeam păşind uşor, deasupra, în odaia ei, ieşind în balcon, întorcându-se. Pe zidul din faţă îi puteam vedea umbra de câte ori se apropia de fereastră. Dar s-a stins lumina, şi o ciudată părere de rău mă împietri lângă gratii. Auzii atunci un fluierat, în care s-ar fi putut ghici o melodie, dar eu ghicisem altceva. Mă apropiai de fereastră şi fluierai şi eu; nu mi se răspunse nimic. Trebuie să fie în balcon, gândii; şi, deschizând cu multă luare-aminte uşa odăii mele şi uşa, mai grea, a coridorului, ieşii în verandă. Nu mă încumetai să cobor în stradă, căci lumina felinarului era prea puternică. Fluierai din nou.

- Allan, Allan! mă auzii chemat din balcon.

îmi spunea întâia oară pe nume. Mă coborâi şi o zării rezemată de balustradă, numai cu un şal pe umeri, părul atârnându-i negru peste braţe, printre glicine. Era o -lariţie legendară, de basm oriental, forma ei aproape nudă printre ciorchinele de flori, într-un balcon luminat palid de un felinar de cartier. Am privit-o fără să-i spun un cuvânt. După moleşala braţelor abandonate peste balustradă şi după resemnarea cu care îşi sprijinea capul pe umăr, înţelesei că nici ea nu mai are putere să spună ceva. Ne priveam numai. Apoi, ea a căutat sub şal, la sân, şi mi-a zvârlit ceva alb şi cu alunecare leneşă în aer; o coroniţă din flori de iasomie. N-am mai văzut-o în clipa următoare. Nici nu i-am putut mulţumi.

M-am întors fericit şi împăcat în camera mea, după ce am închis uşile cu aceeaşi grije. întâlnii pe coridor pe Khokha.

- Am fost să beau puţină apă proaspătă, îmi spuse el, încurcat, înainte să-i fi vorbit.

Nu m-am întrebat atunci ce căuta el mereu în preajma noastră şi dacă nu cumva ne spionează. Purtam coroniţa de iasomie cu prea multă mângâiere şi bucurie ca să mă gândesc la altceva. Am înţeles mai târziu că acesta era semnul logodnei, că fecioara care dăruieşte o asemenea coroniţă unui tânăr e considerată pe veci a lui, căci schimbul acesta de flori avea valoarea unui legământ dincolo dc împrejurări şi de moarte. Dar atunci nu-i cunoşteam îneâ simbolul şi o strângeam în mâini, şi o sărutam, pentru că **fusese** n Maitreyiei, se lipise de sânul ei, şi de acolo mi-o zvârlise

ea, nepreţuit dar mie. Şi şezând eu pe pat, şi privind florile de iasomie, mă duse deodată gândul la începuturile începutului, când de-abia o văzusem pe Maitreyi şi nu-mi plăcuse; când credeam că nimic nu mă va lega de ea niciodată, şi înţelesei că, de fapt, eu o. iubisem de atunci, deşi nu-mi lămuream aceasta şi nu voiam să mi-o lămuresc.

A fost o noapte de legănări între vis şi amintire, cu parfumul iasomiei ispitindu-mi gura Maitreyiei, o noapte în care mi s-a părut că aud întâia oară cocorii Bengalului, strigătele lor deasupra câmpiilor inundate de la marginea golfului. Am văzut atunci, pe acea poartă de fericire deschisă spre lume, o viaţă de legendă, pe un tărâm cu şerpi şi *tam-tam,* în care eu păşeam alături de Maitreyi, doi amanţi ai drumurilor.

*

A doua zi am avut mult de lucru la birou şi m-am întors târziu după masă. Maitreyi mă aştepta cu dejunul în sufragerie. îşi adusese fişele şi le clasifica alfabetic, într-o cutie cu tot atâtea despărţituri şi litere. A pălit văzându-mă şi mi-a adus îndată să mănânc. S-a aşezat apoi aproape de mine, cu şalul trecut peste cap până aproape de frunte, privindu-mă. Cât suferearn eu atunci, neştiind ce să-i spun, temându-mă să nu par vulgar (căci eram obosit şi mâneam lacom), oprindu-mă din foamea mea ca să-i arunc o privire prin care să-i mărturisesc că n-am uitat-o, că mi-e tot atât de scumpă ca şi în noaptea trecută!

- Te-ai gândit la mine azi? o întrebai eu, amintindu-mi că amanţii îşi pun asemenea întrebări dulci.

închise ochii, şi îi zării două lacrimi, mai degrabă sticlin, căci bobul nu crescuse atât ca să se desprindă de pleoape.

- De ce plângi? o întrebai brusc, încercând să par mai emoţionat decât eram. (Şi totuşi, o iubeam, Doamne, o iubeam nebuneşte! Atunci de ce nu puteam suferi alături de ea? De ce mi-era foame, iar pe ea o podideau lacrimile?)

Nu-mi răspunse nimic, şi după ce mă ridicai de la masă ca să o mângâi pe păr, mă reîntorsei ca să beau apă, să mănânc o banană, în sfârşit, să iau ceva ca s-o pot apoi săruta. (Aveam încă superstiţia şi pudoarea albului; de a nu vorbi cu gura plină, de a nu săruta cu buzele murdare etc, ca şi cum acestea ar fi avut ceva de-a face cu dragostea.)

- Allan, vreau să-ţi arăt ceva, îmi spuse ea cu cel mai umil şi mai melodios glas al ei. (Vorbea în bengali ca să mă poată tutui, căci o exaspera placiditatea frazelor englezeşti, întotdeauna la persoana [a] Il-a plural.)

îmi arătă cutiuţa dată de Tagore, cu şuviţa de păr alb, parfumată şi cârlionţată, înlăuntru.

- Fă ce vrei cu ea; dacă vrei, arde-o. Nu o mai pot ţine sus la mine. Nu l-am iubit pe el. A fost rătăcire dragostea mea pentru el, căci trebuia să-mi fie numai *guru,* iar eu am crezut că l-am iubit altfel. Dar acum...

Mă privi aproape somnambulic; privirile ei treceau prin mine, pe deasupra mea, ca să se unească cu cine ştie ce făptură din viziunea ei, poate tot eu, Allan, dar un Allan mai plin şi mai cald, cerut şi sorbit de toată setea dragostei ei.

- Acum te iubesc numai pe tine; niciodată n-am iubit mai înainte. Mi s-a părut că iubesc. Acum ştiu, acum e altfel.

Am vrut s-o îmbrăţişez, dar se cobora Mantu pe scară, şi m-am mulţumit numai să-i strâng braţul. I-am înapoiat cutia, căci mi s-ar fi părut ridicol să mă răzbun pe biata şuviţă de păr alb. Şi apoi, ce aveam eu cu trecutul ei, cu amintirile ei? Era un ceas, acela, în care simţeam atât de cert că sunt *cel dintâi* şi singurul, încât nu mi-era teamă de nimic. Trecutul ei nu mă tortura, aşa cum m-a torturat după aceea, de câte ori mi se părea că Maitreyi se depărtează de mine, că poate mă compară cu *celălalt,* că trăieşte într-un timp în care eu nu apărusem încă în viaţa ei şi care mă chinuia îndeajuns cu nepătrunsul lui.

Dar ea înţelese, probabil, altfel gestul meu: ca un refuz, o indiferenţă faţă de sacrificiul ei, de nuditatea ei.

- Nu vrei să iei şuviţa aceasta? mă întrebă ea încă o dată, nevenindu-i să creadă.

- Ce vrei să fac cu ea? Ârde-o tu mai bine, îi răspunsei cât se poate mai cald.

- Dar pentru mine nu mai preţuieşte nimic acum, se miră ea.

Nu prea înţelegeam, şi am luat şuviţa, împachetând-o frumos şi punându-mi-o în buzunarul vestei. Am plecat apoi să-mi iau baia, şi fluieram cu atâta bunăvoie în timp ce-mi zvârleam apa rece pe trup, încât Lilu, care trecea prin curte, îmi ciocăni la peretele de tablă al cabinei şi mă întrebă:

- Ai visat urât?

Gluma aceasta, în aparenţă insipidă, se lega de un foarte serios joc al nostru din luna trecută, prin care eu încercam să-mi ascund melancolia şi neliniştea („problema Maitreyi", cum o numeam în jurnal) spunând că am avut coşmare. Amintirea acelor timpuri de incertitudine şi agonie făcea şi mai viguroasă bucuria şi siguranţa mea de acum. Mă întorsei în odaia mea, tremurând de voluptate şi victorie.

Nici n-am apucat să mă îmbrac bine, şi Maitreyi bătu la uşă. Cum intră, trase perdeaua în urma ei (uşa ar fi fost mai riscant s-o închidă) şi mi se zvârli în braţe.

- Nu mai pot fără tine, îmi spuse.

O sămtai. Se zbătu şi fugi lângă uşă.

- Oare nu e păcat? întrebă.

- De ce să fie păcat? o liniştii. Noi ne iubim.

- Dar ne iubim fără ştirea mamei şi a lui *babă,* se cutremură ea.

- într-o zi o să le spunem.

Se uită la mine ca şi cum aş fi rostit o vorbă de nebun.

- Nu se poate să spui asta!

- într-o zi va trebui, repet eu. Va trebui să te cer de soţie. Am să le spun că ne iubim, şi d. Sen nu poate să ne refuze. Ştii cât de mult ţine la mine, ai văzut cum el însuşi m-a adus în casă, m-a îndemnat să mă împrietenesc cu tine.

Nu mai continuai, căci Maitreyi dădea semne de o suferinţă şi de o turburare neaşteptată. Mă apropiai iarăşi, încercai să o iau în braţe, dar se împotrivi.

- Tu nu ştii un lucru, îmi spuse. Nu ştii că noi te iubim *altfel* (ezită şi se corectă), ei te iubesc *altfel,* şi eu ar fi trebuit să te iubesc tot aşa, nu cum te iubesc acum. Trebuia să te iubesc tot timpul ca la început, ca pe un frate...

- Nu vorbi prostii, o întrerupsei eu, sărutându-i braţul. Nici ei nu se gândeau îa „frate".

- Ba da, se răzvrăti Maitreyi. Tu nu ştii nimic...

începu să plângă.

- Doamne, Doamne, de ce s-a întâmplat astfel?

- îţi pare rău? o întrebai eu.

Se lipi de mine.

- Ştii că nu-mi pare rău, că orice s"-ar întâmpla nu te voi iubi decât pe tine, că sunt a ta. Şi într-o zi mă vei lua cu tine în ţara voastră, nu e aşa? Voi uita India atunci, vreau *eu* s-o uit...

Mă mângâia plângând şi se lipea de trupul meu cu o prospeţime şi totuşi cu o siguranţă pe care n-aş fi bănuit-o la o fată care îşi sărutase iubitul pe gură de-abia cu o zi mai înainte.

- Dar lor să nu le spui nimic. N-au să primească niciodată să fiu soția ta. Ei te iubesc, pentru că vor să fii al lor, să fii copilul lor.

Mă surprindeau şi mă bucurau cele ce ascultam, dar Maitreyi se cutremură.

- Ei mi-au spus mie: „Maitreyi, o să ai de acum un frate, pe Allan. Cată să-l iubeşti, va fi fratele tău, şi *babă* îl va înfia, şi la ieşirea la pensie ne vom duce cu toții în țara lui; acolo, cu banii noştri, vom trăi ca un rajah; acolo nu e cald şi nu e revoluție, şi albii nu sunt răi ca englezii de aici, şi ne vor socoti frații lor..." Şi eu, acuma, ce-am făcut? Cum te iubesc eu acum, tu înțelegi cum te iubesc eu acum?

A trebuit s-o prind în brațe, căci se prăbuşea. Am aşezat-o pe fotoliu, năucit. Am stat mult împreună, fără să ne spunem o vorbă.

X

Au început de atunci altfel de zile. Despre fiecare din ele aş putea scrie un caiet întreg, într-atât erau de bogate şi într-atât au rămas de proaspete în amintirea mea. Ne aflam pe la începutul lui august, în vacanță. Rămâneam aproape tot timpul împreună, eu retrăgându-mă în odaia mea numai ca să mă schimb, să scriu în jurnal şi să dorm. Restul timpului învățam împreună, căci Maitreyi se pregătea în particular pentru *Bachelor ofArts,* şi eu o ajutam. Ceasurile noastre de atunci, ascultând comentariile *Şakuntalei,* unul lângă altul, pe covor, nepricepând un singur cuvânt din textul sanscrit, dar şezând alături de Maitreyi, pentru că îi puteam strânge pe furiş mâinile, o puteam săruta pe păr, o puteam privi şi necăji, în timp ce profesorul, un *pandit* miop, îi corecta traducerea sau răspunsurile la chestionarul gramatical. Cum îmi interpreta ea pe Kalidasa şi cum găsea în fiecare vers de dragoste un amănunt din dragostea noastră tăinuită. Ajunsesem să-mi placă numai ceea ce îi plăcea şi ei; muzica, poezia, literatura bengaleza. Mă străduiam să descifrez în original poeziile *vaishnav-e,* citeam emoționat traducerea *Şakuntalei,* şi nimic din cele ce mă interesau odinioară nu mai îmi reținea acum atenția. Priveam rafturile cu cărțile de fizică fără nici un fior. Uitasem tot, în afară de munca mea (pe care o sfârşeam în silă, aşteptând să mă întorc mai curând acasă) şi de Maitreyi.

Câteva zile după mărturisirea noastră veni să-mi spună că mi-a ascuns atunci ceva. Eram atât de infatuat de siguranța dragostei Maitreyiei şi de voluptatea care mă cuprindea întotdeauna în apropierea ei, încât o luai îndată în brațe şi începui s-o sărut.

- Trebuie să mă asculți, repetă ea. Trebuie să știi tot. Tu ai mai iubit vreodată *așa,* ca acum?

- Niciodată, răspunsei repede, fără să știu dacă mint sau exagerez numai.

(De altfel, ce erau acele dragoste efemere și senzuale din tinerețea mea, alături de patima asta nouă, care mă făcea să uit tot și să mă mulez după sufletul și vrerile Maitreyiei?)

- Nici eu, mărturisi Maitreyi. Dar alte iubiri am mai avut. Să ți le spun?

- Cum vrei.

- Am iubit întâi un pom, din aceia pe care noi îi numim „șapte frunze", se pregăti ea să povestească.

începui să râd și o mângâiai protector, ridicul.

- Asta nu e dragoste, scumpa mea.

- Ba da, e dragoste. Și Chabu iubește acum pomul ei; dar al meu era mare, căci ședeam pe atunci în Alipore, și acolo erau arbori mulți și voinici, și eu m-am îndrăgostit de unul înalt și mândru, dar atât de gingaș, atât de mângâietor... Nu mai mă puteam despărți de el. Stam ziua întreagă îmbrățișați, și-i vorbeam, îl sărutam, plângeam. îi făceam versuri, fără să le scriu, i le spuneam numai lui; cine altul m-ar fi înțeles? Și când mă mângâia el, cu frunzele pe obraz, simțeam o fericire atât de dulce, încât îmi pierdeam răsuflarea. Mă rezemam de trunchiul lui, ca să nu cad. Fugeam noaptea din odaie, goală, și mă urcam în pomul meu; nu puteam dormi singură. Plângeam, sus, între frunze, până ce se apropia ziua, și începeam să tremur. O dată era să mă prindă mama, și am tras o spaimă de am rămas multe zile în pat. De atunci m-am îmbolnăvit eu de inimă. Și nu puteam sta în pat dacă nu mi se aduceau în fiecare zi ramuri proaspete din pomul meu cu „șapte frunze"...

O ascultam cum se ascultă o poveste, dar în același timp simțeam cum se depărtează de mine. Cât de complicat îi era sufletul! înțelegeam încă o dată că simpli, naivi și clari suntem numai noi, civilizații. Că oamenii aceștia, pe care îi iubeam atât de mult, încât aș fi voit să ajung unul din ei, ascund fiecare o istorie și o mitologie peste putință de străbătut, că ei sunt stufoși și adânci, complicați și neînțeleși. Mă dureau cele ce spunea Maitreyi. Mă dureau cu atât mai mult, cu cât o simțeam în stare să iubească totul cu aceeași pasiune, în timp ce eu voiam să mă iubească veșnic numai pe mine. O ființă care iubește întruna, pe oricine; poate fi chin mai insuportabil pentru un amant?

Mi-o închipuiam goală și adolescentă, încleștându-se de pom cu toată nebunia pasiunii ei. Era o imagine care mă turbura, mă irita, căci mi se părea că voluptățile cunoscute de ea atunci nu i le voi putea dărui niciodată eu, nici nu le voi putea șterge. Era altfel de dragoste unirea aceea cu frunzele și cu ramul. M-au torturat, mai târziu, multe întrebări: cum se dădea ea lui? Cum o înfiorau pe carnea goală frunzele acelea cu șapte degete? Ce cuvinte i-a spus când s-a simțit pentru întâia oară posedată, robită numai lui?...

îmi adusese, învelită în hârtie argintie, o crenguță cu frunze, presată, parfumată, uscată. Am avut o nestăvilită pornire de furie văzându-le și le-am luat, am încercat să le privesc disprețuitor, dar nu m-am putut stăpâni și le-am fărâmat în palme, mușcându-mi buzele.

- Și el tot așa a vrut să facă, îmi mărturisi Maitreyi. Dar pe el nu l-am lăsat...

îngălbenii. Vasăzică, și *el* tot așa de mult a iubit-o, și tot atât de crâncen a suferit ghicindu-se anticipat în dragoste, printr-un pom. Unde îmi era siguranța întâietății mele, liniștea mea? Maitreyi începu să-mi sărute mâinile și să-mi spună că acum i-a uitat și pe *guru,* și pe arbore, că nu mă iubește decât pe mine, că celelalte dragoste n-au fost *așa.* Rămăsei mut, cu o sfâșietoare durere în suflet; se năruise ceva, simțeam o sfârșeală și o furie împotriva mea, necunoscute până atunci. „Asta e gelozie?" mă întrebam.

- Dacă nu te-aș iubi numai'pe tine, n-aș avea curajul să-ți spun toate acestea, plângea Maitreyi. Trebuie să-mi spui și tu toate fetele pe care le-ai iubit înainte de mine...

- N-am iubit niciodată, răspunsei eu, întunecat.

- Cum ai putut trăi fără dragoste? se minună ea. Și ești mult mai mare decât mine, te-ai fi putut dărui în voie atâtor iubiri...

Ezitai o clipă, pe gânduri, Maitreyi mă ghici.

- Nu, nu dragostele *tale,* fetele pe care le-ai ținut în brațe. Să nu-mi spui de ele. Murdărie, nu dragoste, au fost acelea...

începu să plângă în hohote. Pe coridor trecu șoferul, care se opri o clipă, mirat de plâns, apoi plecă mai departe, cu pași lini. (Și el era unul care ne spiona, am observat mai târziu aceasta.) Maitreyi încercă să se stăpânească adunându-și șalul la gură.

- De ce mă chinui? se revoltă ea, deodată. De ce crezi că n-am fost pură în dragostea mea și în trupul meu?

Rămăsei încremenit. „Eu o chinui? mă întrebam. îmi spune lucruri care mă ard, și tot ea se răzvrătește. Eu, care n-am spus

nimic, care o iubesc ca un nebun, neputând să mă împotrivesc nici patimii mele, nici dorinţelor ei. Eu, care vreau nebuneşte ca întreg trecutul să se şteargă, iar Maitreyi mi-1 aduce necontenit în faţă, îl vieţuieşte continuu." (Judecam şi suferearn ca un civilizat, ca unul care preferă întotdeauna să uite şi să acopere cu cenuşă, să ignore sau să tolereze, numai liniştea şi confortul lui să nu fie stingherite. Maitreyi nu cunoştea nici una din aceste superstiţii albe şi mi se oferea continuu, întreagă, cu tot ce trecuse şi fecundase sufletul ei până atunci. Căci trupul, am ştiut aceasta, şi-1 păstrase neatins; cel puţin, neatins de nici o mână virilă.)

Mi-a mai spus, tot în după-amiaza aceea, de o altă dragoste a ei. Avea pe atunci doisprezece sau treisprezece ani şi se dusese cu d-na Sen la marele templu de la Puri, la Jaganath. Pe când ocoleau, laolaltă cu mulţimea, coridoarele întunecate din jurul sanctuarului, cineva se apropie pe nesimţite de Maitreyi şi îi puse o ghirlandă de flori peste cap. La cea dintâi haltă în lumină, d-na Sen observă ghirlanda şi, aflând că i-a fost pusă pe întunerec, i-o scoase şi o păstră pe braţul ei. Dar cum intră în întunerec, Maitreyi simţi iarăşi o ghirlandă în jurul gâtului. Şi pe ea i-o scoase d-na Sen, la lumină. De data asta o luă la braţ, dar se petrecu acelaşi lucru de cum păşiră în întunerec. Când ajunseră la sanctuar, d-na Sen avea pe braţ şase ghirlande. Se uită în dreapta şi în stânga foarte mâhnită, pentru că o ghirlandă atârnată de gâtul unei fecioare înseamnă logodnă. Şi atunci apăru un tânăr de o rară frumuseţe, cu lungi plete negre pe umăr, cu ochi pătrunzători şi gură roşie (suferii cumplit ascultând pe Maitreyi descriindu-mi-1), care căzu la picioarele d-nei, îi atinse tălpile cu mâna şi îi spuse: „Mamă". Atât. A dispărut apoi.

L-a iubit pe tânărul acesta ani de-a rândul, chiar după ce începuse să se îndrăgostească de Tagore. (Amănuntul l-am reţinut; dacă se întâmplă să iubească pe Tagore, deşi e îndrăgostită acum de mine? Sau dacă, după mine, în timpul cât o iubesc eu, va mai veni altul?) Pe urmă i-a mărturisit lui Tagore episodul din templu, şi „poetul" i-a spus că tânărul acela era un mesager al dragostei, că cele şase ghirlande erau nu ştiu ce lucru simbolic, şi altele. Ascultând-o, mă înfioram de câtă junglă se află încă în sufletul şi mintea Maitreyiei. Câte întunecimi, ce floră tropicală de simboluri şi semne, ce atmosferă caldă de eventualităţi şi senzualitate. Unde eram eu, în toate acestea? Şi eram iubit de o fecioară de 16 ani, pe care nu o sărutase încă nimeni pe gură în afară de mine...

- Acum sunt numai a ta, numai a ta, izbucni Maitreyi, înlănţuindu-mă. Numai tu m-ai învăţat ce este dragostea, numai tu m-ai înfiorat; ţi-e m-am dat. Când ai rupt frunzele, eram fericită. Ce mult îmi place să te văd mânios ca un vânt, să mă calci în picioare, să nu-ţi pese de mine. Te iubesc aşa. De ce te temi?...

într-adevăr, nu aveam nici un motiv să mă tem. Maitreyi mă căuta mereu în odaia mea, în acel ceas al după-amiezii când toţi dormeau sus, sub ventilatoare. Aproape mi se dădea acolo, pe jeţul imens, făcut din pai de bambus. Sărutările alunecau acum pe trup, coborând de-a lungul gâtului, pe umerii goi sub şal, pe braţe, pe piept. Când i-am mângâiat întâia dată sânii, cu o mână sinceră şi înfometată, s-a adunat întreagă într-un singur fior îngheţat. S-a destins apoi şi şi-a descheiat pieptarul, cu tot ce mai rămăsese spaimă şi voluptate în priviri. Mi i-a dat înnebunită, înfricoşată, aşteptând parcă un trăsnet care să ne năruie pe amândoi. Niciodată n-am văzut sâni mai frumoşi, la nici o statuie din lume, căci paloarea aceea întunecată a trapului Maitreyiei se îmbujorase acum sub cea dintâi dezvelire, şi frumuseţea perfectă, de sculptură, a bustului se iluminase aşteptându-mă. Trapul tot era o aşteptare, faţa încremenise, ochii mă priveau ca pe o minune. Nu mai era senzualitate fiorul acela care o străbătea şi o ucidea alături de mine. Eu mă trezeam lucid şi aţâţat, experimentând în etape dragostea, în timp ce ea se dăruise toată miracolului unei atingeri bărbăteşti de trupul ei, fiind încă fecioară. Am înţeles mai târziu că voluptatea aceasta adâncită în carne, când era încă numai îndrăgostită, o crucifica. A avut atunci curajul să mă întrebe, cu un braţ încleştat pe speteaza jeţului şi cu mâna cealaltă mângâindu-mi părul:

- Nu e păcat?

I-am răspuns ca de obicei, cu o consolare stupidă, câteva fraze fără nici un conţinut şi am continuat să mă pierd în descoperirea treptată a trupului ei. Când o priveam, la răstimpuri, uimit eu însumi de abandonarea atât de complectă, o zăream cum stă cu capul pe jeţ, ochii închişi, tremurând, lacrimile alunecându-i pe obraji, lipindu-i şuviţe de păr la colţul buzelor şi pe bărbie.

- Când vom fi uniţi, o consolam eu, ne vom iubi fără hotare. Te voi avea toată, atunci.

- Dar *acum,* nu e păcat? revenea ea, strângându-şi ochii, muşcându-şi buzele.

- Acum te sărut numai şi-ţi mângâi numai o parte din trup. Atunci va fi altfel, vei fi a mea, a mea...

- Nu sunt şi acum? spunea ea, cu un glas stins. Nu e *păcat?*

Mi-au trebuit câteva zile până am înţeles ce vroia ea să-mi spună. Era păcat, pentru că ea simţea voluptatea complect şi se temea ca roua dragostei astfel risipită să nu strice orânduiala lumii. O dată ce-mi dăduse buzele şi mă îmbrăţişase, cu trupul ei tot lipit de al meu, noi eram uniţi. Şi dragostea trebuia să se săvârşească până la capăt, altminteri voluptatea ajungea viciu, iar bucuria unirii noastre, o tristeţe a cărnii. Păcatul nu erau încercările de a-i cunoaşte tot mai mult trupul, ci limitarea îmbrăţişărilor mele, care o făceau să cunoască cele mai definitive spasme fără ca rodul acestor bucurii să se adune, să crească. Risipirea rodului era păcat, în simţirea şi judecata ei indiană. După datina lor, trebuia să fim uniţi în pat, şi din mângâierile noastre să răsară roade vii, prunci... Căci, altminteri, dragostea se pierde, bucuria ajunge stearpă, iar unirea noastră, viciu...

M-am cutremurat înţelegând că nu senzualitatea şi dragostea ei pentru mine o sileau să-mi ceară aceasta, ci o superstiţie, o teamă de *karma,* de zei, de strămoşi. în noaptea aceea mă gândeam unde se găseşte adevărata sinceritate a simţurilor, adevărata inocenţă a cărnii, la ei sau la noi. civilizaţii? Oare Maitreyi n-a activat ca o hipnotizată, ca un automat, de când m-a sărutat întâia oară? Şi spontaneitatea, vastitatea dragostei ei faţă de mine nu sunt oare simple consecinţe ale celei dintâi căderi, acte determinate de conştiinţa ei barbară, superstiţioasă?

Ajunsesem să evit pe cât puteam îmbrăţişările prelungi în singurătate, pentru că adoram aproape pe d-na Sen şi respectam pe d-l Sen, şi aşteptam să găsesc un prilej de a le cere pe Maitreyi pentru mine înainte de a o avea. Am fost un om moral, de aici mi se trag toate tragediile. Am iubit întotdeauna pe mai multe planuri, n-am ştiut să sacrific totul pentru un singur sâmbure de adevăr sau de viaţă, de aceea m-am lovit de toate pragurile şi m-au dus valurile cum au vrut.

De altfel, iubeam atât de mult pe Maitreyi, încât preferam o comuniune mai caldă, mai completă, aşa cum o aveam în plimbările cu maşina prin împrejurimile Calcuttei, zeci de kilometri făcuţi până aproape de miezul nopţii, dincolo de Barackpur, de Hoogly, de Chandernagore. Cu ea (spun cu ea - deşi eram întotdeauna întovărăşiţi de d-na sau de d-l Sen, de Lilu şi Mantu, de Chabu sau de Khokha - pentru că nu ne vedeam şi nu ne simţeam decât pe noi, pe noi doi), cu ea am vizitat atâtea sate din jurul Calcuttei, am dorit atâtea case ascunse între cocotieri. unde ghiceam din ochi că ne-ar fi plăcut să ne ascundem, am lăsat atâtea amintiri pe şoselele acelea întunecate de umbra arborilor care le încolonau. Atâtea lacuri artificiale pe marginea cărora ne-am aşezat amândoi, strângându-ne pe furiş mâinile, în timp ce ceilalţi aduceau din maşină coşuleţe cu *sandwich-mi* şi fructe. Atâtea halte în noapte, pe şoseaua Chandernagorului, încremeniţi cu toţii de tăcere, de arbori, de licuricii care zburau în jurul nostru ca într-o Urwald. Cu deosebire îmi amintesc o noapte, când ni s-a oprit maşina chiar pe şoseaua aceea feerică a Chandernagorului. şi şoferul a pornit cu Mantu să caute nişte scule într-un sat din apropiere. Inginerul, obosit, a rămas să dormiteze în maşină, iar noi trei, Maitreyi, Chabu şi cu mine, am plecat să recunoaştem pădurea. Vară fără lună, cu atâtea stele câte are Bengalul şi licurici aşezându-ni-se pe umeri, pe faţă, pe gât, ca într-un basm cu bijuterii. Nu ne spuneam nimic şi, pe nesimţite, ne-am înlănţuit, temători de Chabu, încurajaţi de tăcerea şi întunerecul acela fermecat. Nu ştiu ce suflet necunoscut din mine izbucni atunci chemat de toată această Indie nebănuită. Pădurea părea că n-are nici început, nici margini. Arbori de eucalips, fără vârstă, prin care cerul se ghicea anevoie, într-atât erau de mincinoşi licuricii şi de depărtate stelele. Ne-am oprit în faţa unui eleşteu artificial. unul din acele bazine în care agricultorii cresc peşte. Am amuţit acolo toţi trei. Cine ştie ce minuni se urzeau atunci printre lotuşii cu frunzele strânse, în apa aceea fără tresărire, în care se oglindeau zborurile boabelor de aur? Mă scuturam mereu, pentru că preajma noastră se prefăcuse în basm, şi omul tânăr din mine, omul ceasului acela de amăgiri, se lăsa adormit de sfinţenia şi irealul prezenţei noastre în faţa acestui eleşteu încremenit. Am stat aşa mult timp şi n-am cutezat atunci s-o sărut pe Maitreyi. Nu mai doream nimic, nu mai simţeam nevoia vreunui gest. Era o seninătate nefirească în sufletul meu, deşi taina şi miracolul din jur mă exaltase, mă narcotizase, mă răzvrătise. Nu ştiu cum s-a petrecut aceasta...

Altă dată, am găsit o casă părăsită, la marginea unui câmp de orez, în care eu mă avântasem şi mă întorsesem ud până aproape de genunchi. Am stat pe zidul ruinat al casei, pe pietrele acelea ameninţate de vegetaţie, uscându-mă. Nu răsăriseră încă stelele, şi

seara era caldă, cu adieri de eucalips. Alături, încercând să stea tot atât de confortabil, deşi venise într-o *sari* cu fir, Maitreyi căuta cu privirea începutul pădurii, dincolo de câmp. Nu ştiu ce tainică împărtăşire a dorinţei noastre de fugă, de izolare împreună, a trecut atunci peste tot. Pădurea ne îmbia cu desimea ei de arbori şi umbre, cu păsările ei fericite. Ne-am privit, şi o emoţie dincolo de fire ne-a invadat, ca şi atunci în bibliotecă. Am ajutat-o să sară de pe zid şi i-am sărutat în fugă părul, dar sărutul a fost sufletu-mi întreg, căci Maitreyi s-a abandonat cu ochii închişi, fără să se mai gândească la Lilu şi la d-na Sen, care ne-ar fi putut vedea din maşină. Ne întorceam întotdeauna lângă ei cu inimile înspăimântate: dacă ne-au văzut?

Plimbările acelea mi-au rămas acum mai proaspete şi ucigător de dulci în amintire. Căci dacă amintirea cărnii se trece uşor, dacă unirea, cât de perfectă, a trupurilor e asemenea setei şi foamei, şi se uită, nimic din opacitatea aceasta nu era în comunicarea noastră din afară de oraş, când ochii îşi spuneau singuri tot şi o simplă îmbrăţişare înlocuia o noapte de dragoste. Numai acolo mai puteam regăsi fiorul acelor priviri fixe, hipnotice, nesăţioase, descoperite în cea dintâi zi a noastră, în bibliotecă. Când ne opream la bariere, în plină lumină, ochii noştri se căutau, se găseau şi se înlănţuiau exasperaţi, dăruindu-şi atât de nebuneşte privirile, încât mă întreb şi acum cum de nu au ghicit ceilalţi patima noastră. Să fi crezut, oare, că e dragostea pe care o voiseră ei?

O dată am văzut Chandernagorul noaptea. Bulevardul iluminat pe amândouă părţile nu mi-a putut şterge impresia de obosită melancolie pe care mi-o lăsaseră ruinele palatului, atât de glorios cândva în această veche şi uitată de Dumnezeu colonie franceză. La întoarcere m-am gândit serios cât de puternică şi de nepieritoare este această Indie, care rabdă şi înghite totul fară să-i pese de năvălitori şi de stăpâni. Alergam într-o maşină a secolului al XX-lea şi alături de mine aveam un suflet nepătruns şi neînţeles, tot atât de himeric şi de sfânt ca şi al celeilalte Maitreyi, sihastra din *Upanişade.* I-am atins braţul ca să mă deştept. Fata *aceasta* mă iubeşte pe mine?

La Belur-Math, în *ashram-ul* lui Swami Vivekananda, veneam de cele mai multe ori, mai ales sărbătorile, pentru că Gangele curge acolo chiar pe treptele *math-w\w* şi priveliştea e minunată. aerul, îmbălsămat. Acolo ne plimbam noi nestingheriţi, fără multe

cuvinte şi fără gesturi de dragoste. Acolo mi s-a părut că aflu o linişte pe care sufletul meu n-o cunoscuse nicăieri mai înainte. Erau dragostea pentru Maitreyi sau convingerile mele bine justificate, acelea care m-au făcut pentru întâia oară să mă gândesc la convertire? Voiam să trec la hinduism, şi atunci n-ar mai fi existat nici o piedică în drumul unirii noastre. Şi mă întrebam aşa. dacă e adevărat că toate religiile sunt bune, că acelaşi Dumnezeu se manifestă în fiecare din ele, atunci de ce n-aş putea îmbrăţişa credinţa Maitreyiei? Nu-mi lepăd legea din spaimă sau de pofta câştigului, ci pentru că dragostea mă pune la această încercare. Dacă o dogmă moartă poate stăvili o dragoste vie, ce fel de dragoste e aceea? Dacă sunt convins că adevărul e pretutindeni, în toate credinţele, de ce nu schimb în fapte convingerea aceasta? E foarte uşor să spun, ca orice misionar modernist, că toate religiile sunt bune. M-am săturat de vorbe. Vreau să-mi dovedesc mie însumi că hinduismul e tot atât de bun ca şi creştinismul, dacă cred, într-adevăr, într-un singur dumnezeu; după cum amândouă legile ar fi inutile, dacă n-aş crede.

Când i-am spus Maitreyiei acest lucru, acolo, la Belur-Math, a rămas o clipă uluită de hotărârea mea şi mi-a mărturisit că, dacă trec la hinduism, nimeni nu ne-ar mai putea despărţi. Mi-a citat câteva cazuri de asemenea convertiri. (Pe un francez, profesor la Shantiniketan, căsătorit cu o bengali, îl cunoscusem chiar eu şi rămăsesem impresionat de seninătatea şi fericirea lui, sădit într-un pământ strein, având fii şi fiice pe care îi creştea ca adevăraţi copii indieni.) Şi în aceeaşi seară, la întoarcerea în Bhowanipore, Maitreyi mărturisi d-nei Sen hotărârea mea. A fost atât de fericită, încât se coborî la mine să-mi spună că „mama" e copleşită de bucurie, că toate femeile de sus nu vorbesc decât de asta şi că acum, aşteptând ceasul prielnic, aş putea-o cere fără teamă. Ne-am îmbrăţişat atunci cu o siguranţă şi o împăcare de sine care mi-au dat mai târziu de gândit. „Oare toleranţa aceasta, patronarea aceasta generală, nu va fi hotarul dragostei noastre?" mă întrebam.

D-l Sen, când a auzit de convertire, s-a supărat şi mi-a spus că nu trebuie să mă entuziasmez atât de repede pentru o religie în care nu mă atrage, deocamdată, decât ineditul şi ceremonialul; că religia mea e mult mai bună decât a lui, şi dacă el nu şi-o poate lăsa pe a sa, pentru că şi-ar pierde locul în societate, eu nu am nici un motiv să încerc această experienţă. De altfel, el nu va

accepta decât după ce va primi consimțământul celor din țară. Nu trebuie niciodată să uit că o religie se păstrează nu din convingere, ci din dragoste și respect pentru cei aproape nouă și care cred încă în ea. (,JJar dragostea mea *nouă* și *vie?* "îmi spuneam ascultându-1, pentru că avea și el dreptate, dar aveam și eu.) Această opoziție netă și viguroasă a d-lui Sen ne-a deprimat, pe mine și pe Maitreyi. Ne-am hotărât ca eu să plec o lună la Puri, prin octombrie, și să mă întorc convertit gata. Atunci, nici o discuție nu va mai fi posibilă.

De altfel, s-a întâmplat ca d-1 Sen, care suferea de câteva luni de presiune arterială tot mai gravă, să aibă două-trei atacuri repetate de *,jnouches-volantes",* și aceasta a alarmat toată casa. Plimbările noastre cu mașina s-au rărit, mai toată vremea trebuind să stau în odaia d-lui Sen, cetindu-i fie romane, fie cărți de psihologie și medicină. (Căci inginerul, de când s-a văzut silit la imobilitate, a început să se gândească la suflet și la boală, și dorea să se documenteze.) Făceam cu schimbul, Mantu, eu și Maitreyi. D-1 Sen nu suferea, dar era nevoit să petreacă o bună parte din zi întins pe pat, cu ochelari negri la ochi. Boala aceasta, care dura de câteva luni, aproape că nu o observasem, într-atât eram de preocupat și fascinat de jocul dragostii noastre.

Am înțeles atunci câte lucruri se petrecuseră în jurul meu fără ca eu să le bag în seamă. Revoluția civilă amenința iarăși, cu cei 50 000 de naționaliști în temnițe. A trebui să asist la câteva scene brutale, câteva șarje de poliție căiăreață, o devastare a cartierului sikh din Bhowanipore, copii bătuți și femei rănite, ca să mă revolt și eu de-a binelea. Dar atunci n-am mai judecat și osândeam pe britoni fără rezervă, mă înfuria orice nouă brutalitate pe care o aflam din ziare, priveam scârbit orice alb întâlnit în tramvaie și am renunțat la tutunul englezesc, la pasta de dinți englezească, la orice lucru adus din Anglia. Nu mai cumpăram decât obiecte *swadeshi* sau, dacă nu găseam de acestea, marfă japoneză. De altfel, viața mea în Bhowanipore mă silise să renunț de mult la majoritatea cumpărăturilor europene.

Câteva zile după devastarea cartierului sikh, mă vizitează Harold. Ghicisem; venise pentru un împrumut, de data asta mare, o sută de rupii. Aveam banii la „Chattered Bank" și i-am dat cecul, încântat că-1 pot servi (bietul băiat nu-și plătise chiria de trei luni și nu mai avea ce să mai mănânce până la leafă), dar în același timp înfuriat că ajut un dușman al Indiei. Ajunsesem

aproape șovinist și, după ce Maitreyi ne-a servit ceaiul și a întârziat puțin de vorbă în camera mea, am încercat să aduc discuția despre Gandhi și despre revoluția civilă. Harold, ca orice eurasian, nu putea nici să audă de asemenea lucruri și era fericit de teroarea dezlănțuită de poliție și armată; dar în ziua aceea venise să-mi ceară 100 de rupii și nu putea să mă contrazică. Am avut atunci intuiția lașității lui și m-am recunoscut atât de bine în jena lui de a discuta o credință, încât m-am întristat. Dar mai era ceva; Harold venise și pentru a mă spiona, să vadă cum locuiesc aici, dacă duc, într-adevăr, o viață de „brută neagră", cum credea el, sau am oarecare confort. Venise, mai ales, pentru Maitreyi; și când a văzut-o servind ceaiul, roșind, privindu-mă pe furiș, zâmbind, familiară cu odaia și cu prezența mea, a înțeles și mi-a spus-o.

- Dragul meu Allan, ești pierdut fără putință de scăpare de-acum...

- Ar fi cea mai mare fericire a mea dacă aș izbuti să fiu primit în lumea aceasta, îi răspunsei întărâtat, privindu-I drept în ochi. O lume vie, cu oameni vii, care suferă și nu se plâng, care au încă o etică, iar fetele lor sunt sfinte, nu târfe ca ale noastre. Să mă căsătoresc cu o albă? îl întrebai eu, încercând să fiu sarcastic, cu o fată care n-a cunoscut niciodată virginitatea și nu va cunoaște niciodată desăvârșita abandonare? E o lume moartă lumea noastră, continentele noastre albe. Nu mai găsesc nimic acolo. Dacă aș fi primit, cum mă rog lui D-zeu să fiu, într-o familie indiană, aș găsi puteri să-mi refac viața aceasta clădită pe nimicuri, pe interese stupide și pe abstracțiuni. Aș vrea s-o iau de la capăt, să cred în ceva, să fiu fericit. Nu pot fi fericit decât într-o dragoste perfectă și nu găsesc asemenea dragoste decât aici, în casa, în cartierul ăsta...

Vorbisem aprins, sincer, revelându-mi mie însumi anumite gânduri, pe care nu le întregisem până atunci. Harold mă privea surprins, amuzat, stânjenit. Nu avea ce să-mi răspundă, pentru că nu pricepuse mai nimic din acea „moarte a continentului alb", care mă obseda pe mine de atâția ani, și apoi, nici nu avea chef de vorbă, nerăbdător fiind să plece și să soarbă un pahar de whisky, din care nu mai gustase cam de mult. Mă întrebă într-o doară:

- Dar religia ta?

- Pentru mine, creștinismul nu s-a născut încă. N-au fost decât biserici creștine, dogme și rituale. Creștinismul se naște aici, în India, pe pământul cel mai împăcat cu D-zeu, unde oamenii sunt

însetaţi de iubire, de libertate şi de înţelegere. Nu concep un creştinism fără libertate şi fără primatul spiritualităţii...

Harold. care mă auzise pe mine vorbind numai de construcţii şi de fizică sau comentând ultimele întâmplări frivole, rămase şi mai surprins ascultându-mi apologia noului creştinism indian. De fapt, în acele clipe ezitam chiar eu, căci îmi dădeam perfect seama că tot zelul meu se datora dragostei pentru Maitreyi şi consecinţelor ei religioase şi politice. „Nu cumva tot ce facem e determinat de asemenea robiri sentimentale?" mă întrebam eu mai târziu, în acele luni în care încercam din nou să aflu adevărul. Adevărul.

- Eu nu te prea înţeleg. îmi spuse Harold. Să dea D-zeu să fie bine şi să te apere de farmece, adaogă el, ridicându-se să plece.

Eram oarecum încălzit de discuţie şi mă plimbam prin odaie, întrebându-mă dacă am spus tot ce gândesc, când Maitreyi intră şi mă îmbrăţişa.

- Bine c-a plecat. îmi spuse. Mi-era dor de tine...

Strângând-o în braţe, am simţit pentru întâia dată teama că dragostea Maitreyiei ar putea cândva să mă obosească. Aş fi vrut să rămân şi eu singur, măcar un ceas după plecarea lui Harold, căci prezenţa lui mă agitase şi voiam să meditez, să fac un efort de înţelegere, să-mi precizez anumite hotărâri. Iar Maitreyi de-abia aştepta ca să plece musafirul, pentru ca să-mi cadă în braţe. Simţeam că mi se răpeşte ceva al meu, mi se calcă un petec de loc rezervat numai mie. Mă dămisem cu desăvârşire Maitreyiei şi nu rămâneam o clipă singur; chiar în preajma somnului, imaginea ei mă urmărea. Când aveam nevoie de singurătate, de ce nu mi-o ghicea? De ce nici dragostea cea mai mare nu poate ghici dorinţa celuilalt?...

O păstram încă în braţe, odihnindu-mi buzele pe creştetul ei parfumat cu ulei dc *coco.* Atunci intră Khokha, ne văzu o clipă şi se retrase strigând:

- Pardon...

întorcându-mă din oraş, găsii pe masa mea un bilet: „Vino în bibliotecă!" întâlnii pe Maitreyi, care îmi spuse înspăimântată:

- Khokha ştie!

încercai să par neturburat şi s-o conving că aceasta nu înseamnă nimic. Maitreyi mă privea fix, strângându-mi mâinile, căutând parcă în certitudinea mea un sprijin.

- Trebuie să ne logodim înainte de a-i spune lui *baba.* El este acum bolnav, e greu să-i spunem, îl va turbura mai mult.

- Dar nu suntem noi logodiţi de atâta vreme? mă mirai eu. Nu mi-ai dat ghirlanda şi nu te-am strâns în braţe?

- Acum ne-a văzut Khokha, îmi explică Maitreyi, uitându-se în toate părţile cu teamă. Trebuie să întărim unirea noastră, să nu fim blestemaţi, să nu supărăm ritmul.

încercai aceeaşi deziluzie şi desfătare pe care o aveam de câte ori descifram în dragostea şi sufletul Maitreyiei jungla superstiţiilor. Ritmul, *karma.* strămoşii... Câte puteri trebuiau întrebate şi invitate pentru asigurarea fericirii noastre?...

- Ţi-am ales piatra pentru inel, îmi spuse Maitreyi, dezlegând din colţul *sa>i-ei* o nestemată verde-neagră în forma unui cap de şopârlă, străbătută în creştet de o geană sângerie.

începu să-mi explice inelul. Va fi lucrat după ceremonialul căsătoriei indiene - din fier şi aur -, ca doi şerpi încolăciţi, unul întunecat şi altul galben, cel dintâi reprezentând virilitatea, celălalt feminitatea. Piatra o alesese ea dintr-o grămadă întreagă, adunată din strămoşi şi păstrată în sipetul d-nei Sen. N-avea nici un preţ, şi nimeni nu putea spune că a furat-o luând-o fără ştirea mamei. De altfel, mai erau multe altele la fel, acolo, în sipetul cu

bijuterii. (De ce încerca ea să se scuze şi să se apere atâta? Am aflat mai târziu; se temea să n-o judec „creştineşte"', printr-un criteriu moral sau civil.) Nu toate logodnele sunt sfinţite aşa. De obicei, mă lămuri Maitreyi. numai soţia primeşte o brăţară în care s-au împletit, pe dinăuntru, cele două fire de aur şi de fier: soţul poartă numai un inel. Dar pentru că ea nu putea purta brăţara de logodnică, trebuia să adunăm ambele simboluri într-un singur inel...

Mi-a vorbit mult în seara aceea, şi eu o ascultam vrăjit: deşi rămăşiţa de luciditate pe care o mai aveam se răzvrătea împotriva acestui ceremonial incert şi mistificat. Mi se părea că e un viol săvârşit asupra dragostei noastre orice tendinţă de legiferare şi exteriorizare simbolică. Ceea ce iubeam eu mai însetat în dragostea noastră era tocmai spontaneitatea şi autonomia ei.

Totuşi, când bijutierul mi-a adus meiul, l-am luat în mâini şi l-am învârtit în toate felurile cu o copilărească bucurie. Era durat cu atâta măiestrie, încât putea trece drept un inel oarecare, mai original ca altele, e drept, dar camuflându-şi perfect simbolul. Toţi cei din casă l-au privit astfel şi. dacă Lilu şi Mantu au făcut reflecţii asupra unei eventuale sau anticipate căsătorii cu o indiană, toate acestea s-au desfăşurat într-o atmosferă de glumă. De altfel, inginerul era încă bolnav, concediul i se prelungise, şi toţi din casă nu se preocupau decât de îngrijirea lui.

A doua zi, Maitreyi s-a prefăcut mai obosită decât era şi a cerut să se plimbe cu maşina la Lacuri, către seară, când ştia că aproape toată lumea era ocupată. Singură Chabu a voit să ne întovărăşească, dar cum ea nu prea se afla tocmai bine de câteva zile (tăcea întruna, fără să spună ce are, privea fix în gol, cânta fără nici o noimă), d-na Sen n-a lăsat-o şi ne-a dat drept tovarăşă pe sora lui Khokha, o văduvă tânără şi timidă, care muncea ca o roabă şi nu avea altă dată prilejul să se plimbe cu maşina. La plecare, eu m-am suit lângă şofer, iar ele două la spate, dar îndată ce am ajuns la Lacuri, văduva a rămas în maşină (pe care o trăsesem alături de alee, lângă un eucalipt uriaş), şoferul a plecat să-şi cumpere limonada şi noi doi am pornit pe marginea apei.

Lacurile erau tot ce iubeam eu mai mult în Calcutta; tocmai pentru că erau singurul lucru artificial în acest oraş ridicat din junglă. Aveau o linişte de *aquarium* şi. în timpul nopţii, păreau îngheţate sub boarea brăţării de globuri electrice. Parcul mi se părea nesfârşit, deşi ştiam bme că e îngrădit, pe de o parte, de linia

ferată, iar de cealaltă, de şosea şi de mahalale. îmi plăcea să rătăcesc pe alei şi să cobor pe marginea apei. unde arbori mai tineri, răsădiţi după terminarea lucrărilor, creşteau în voie, cu o perfectă individualitate, ghicind parcă jungla care fusese odinioară pe acolo şi străduindu-se să recâştige acea libertate pierdută. Lângă un asemenea buchet de pomi ne-am oprit noi atunci. Ne ascundeau fără grijă, din toate părţile. Maitreyi mi-a scos inelul din deget şi l-a închis în pumnii ei mici.

- Acum ne logodim. Allan, îmi spuse ca, privind înainte spre apă.

începutul acesta solemn mă irită puţin. Nu puteam scăpa de luciditate. (Şi o iubeam. Dumnezeule, cât o iubeam!) Mi se părea că va fi o scenă din romane, din baladele acelui Ev Mediu indian, cu dragoste legendare şi demente. Purtam cu mine spaima şi superstiţiile unei întregi literaturi, pe care. dacă nu o cetisem, o văzusem evoluând lângă mine. în adolescenţă şi în cei dintâi ani ai tinereţii. Mă stingherea, ca pe orice civilizat (eu, care credeam că mă pot dispensa de civilizaţie, o pot dezrădăcina din mine), fiece gest solemn, fiece cuvânt responsabil, fiecare făgăduinţă.

Maitreyi continuă totuşi cu o simplitate care începu să mă cucerească. Vorbea apei, vorbea cerului cu stele, pădurii, pământului. îşi sprijini bine în iarbă pumnii punând inelul şi făgădui:

- Mă leg pe tine, Pământule, că eu voi fi a lui Allan, şi a nimeni altuia. Voi creşte din el ca iarba din tine. Şi cum aştepţi tu ploaia, aşa îi voi aştepta eu venirea, şi cum îţi sunt ţie razele, aşa va fi trupul lui mie. Mă leg în faţa ta că unirea noastră va rodi, căci mi-e drag cu voia mea, şi tot răul. dacă va fi, să nu cadă asupra lui, ci asupră-mi, căci eu l-am ales. Tu mă auzi, Mamă-Pământ, tu nu mă minţi, maica mea. Dacă mă simţi aproape, cum te simt eu acum, şi cu mâna, şi cu inelul. întăreşte-mă să-1 iubesc totdeauna, bucurie necunoscută lui să-i aduc, viaţă de rod şi de joc să-i dau. Să fie viaţa noastră ca bucuria ierburilor ce cresc din tine. Să fie îmbrăţişarea noastră ca cea dintâi zi a *monsoon-whxi.* Ploaie să fie sărutul nostru. Şi cum tu niciodată nu oboseşti, maica mea, tot astfel să nu obosească inima mea în dragostea pentru Allan, pe care cerul l-a născut departe, şi tu, maică, mi l-ai adus aproape.

O ascultam tot mai fascinat, până ce nu i-am mai putut înţelege cuvintele. Vorbea o bengaleza de prunc, simplificată, aproape cifrată. Auzeam sunetele, ghiceam pe ici, pe colo câte un cuvânt,

dar îmi scăpa tâlcul acestei incantații. Când a tăcut, parcă mi-era teamă s-o ating, într-atât mi se părea de fermecată, de inaccesibilă. A vorbit tot ea întâi. (Rămăsesem cu o mână pe genunchi și cu cealaltă apăsată palmă pe pământ, parcă mă legasem și eu, printr-o magie a gestului.)

- Acum nu ne mai desparte nimeni, Allan. Acum sunt a ta, cu desăvârșire a ta...

0 mângâiai, căutând cuvinte pe care nu i le mai spusesem până atunci, dar nu găsii nimic inedit, nimic care să corespundă cât de cât febrei mele interioare și transfigurării ei. (De mult încetase de a mai fi Maitreyi din mașină; avea o fixitate ciudată a feței, care m-a urmărit multă vreme după aceea.)

- într-o zi ai să mă faci soția ta și ai să-mi arăți lumea, nu e așa?

îmi spuse aceasta pe englezește și i se păru că s-a exprimat vulgar.

- Vorbesc acum foarte prost englezește, nu e așa, Allan? Cine știe ce lucruri ai gândit despre mine, auzindu-mă... Dar aș vrea să văd lumea cu tine, s-o văd cum o vezi și tu. E frumoasă și mare, nu e așa? De ce se bat oamenii în jurul nostru? Aș vrea să fie toți fericiți. Ba nu, vorbesc prostii. Ce bine îmi pare că e așa, ce bine îmi pare...

începu să râdă. Mă trezii cu o Maitreyi din iarnă, cu acea fată inocentă și sperioasă, vorbind discontinuu și paradoxal. Se ștersese parcă întreaga ei experiență, care o maturizase, o adunase, o apropiase de femeie.

Am înțeles în zilele următoare că logodna aceasta îi redase liniștea și patima ei de joc, de liberă bucurie. Din ceasul în care a mărturisit unirea noastră, teama i-a pierit, obsesia păcatului n-a mai chinuit-o. Regăseam în ea pe aceeași neînțeleasă Maitreyi, pe care o priveam la început cu stupoare și admirație și care îmi intrase pe nesimțite în suflet, în timpul jocului, prin acele curse de o desăvârșită platitudine intelectuală pe care credeam că i le-am întins eu.

A trebuit să plecăm repede spre mașină, căci se întunecase de-a binelea. A fost, acela, singurul ceas când n-am îmbrățișat pe Maitreyi. Am găsit pe însoțitoarea noastră moțăind în fundul mașinii, cu șalul bine tras pe creștet, și ne-a privit cu o bucurie de complice când ne-a văzut venind, unul lângă altul, eu mai înalt decât Maitreyi, dar ea mai tânără și neînchipuit de frumoasă, cu

expresia ei atentă la tot din jur, cu bucuria regăsitei libertăți în jocul feței. (Am aflat mai târziu, tot de la Maitreyi, că sora lui Khokha știuse cea dintâi de dragostea noastră și o protejase pe cât i-a stat în putință; că ea - care suferise atâta din cauza unei căsnicii nepotrivite, fiind măritată, la 12 ani, cu un bărbat pe care nu-1 văzuse niciodată și de care se temea, pentru că o violase brutal și o bătea în fiecare noapte, înainte și după dragoste -, ea o sfătuise mereu pe Maitreyi să nu se lase intimidată de legile castei și de rigorile familiei, ci să treacă la fapte, iar în cazul unei opoziții îndărătnice, să fugă cu mine în lume. Pe această prietenă a mea și tovarășe a Maitreyiei, singura care a consolat-o în zilele ei de blestemată mizerie, o vedeam foarte rar, îi vorbeam numai întâmplător și nu i-am știut niciodată numele. Am recitit de mai multe ori jurnalul ca să-1 regăsesc; nu l-am găsit, pentru că nu-1 notasem. Și totuși, femeia aceasta a fost singura care ne-a iubit înțelegător și dezinteresat pe noi doi în casa Sen.)

Chiar în noaptea aceea, lui Chabu i-a fost mai rău și a trebuit să doarmă în odaia d-nei Sen. Nimeni nu bănuia ce ar putea să aibă, dar simptomele erau îngrijorătoare, căci Chabu voia mereu să se plece pe fereastră sau pe balcon, și tot i se părea că vede ceva jos, în stradă, ceva care o cheamă.

Eu m-am culcat puțin obosit de întâmplările zilei și începusem probabil să visez ceva ciudat, cu plimbări pe ape, cu lebede, cu licurici, căci m-am trezit oarecum uluit, auzind câteva bătăi în ușă. Am întrebat cine e, dar nu mi-a răspuns nimeni. Mi-era puțină frică, s-o mărturisesc, și am aprins lampa. Ventilatorul alerga cu acel zgomot de care îți dai seama numai când îl oprești. Am deschis și am rămas împietrit. Venise Maitreyi, tremurând toată, în picioarele goale, ca să nu facă zgomot, și cu o *sari* verzuie, subțire. Nu știam ce să fac.

- Stinge lumina, îmi șopti ea, intrând în cameră și tupilându-se repede în dosul fotoliului de paie, ca să nu fie văzută întâmplător din stradă.

Am stins lumina și m-am apropiat de ea, întrebând-o stupid:

- Ce e cu tine? De ce ai venit, Maitreyi? Ce ai, Maitreyi?

Nu mi-a răspuns nimic, ci numai și-a deznodat marginea *sari-ei* și a rămas goală până la pântec, în câteva gesturi pe care le-a împlinit cu ochii închiși, strângându-și buzele și oprindu-și

micvoic suspinul. Vedenia trapului ei gol, în acea foarte palidă boare luminoasă din odaie, m-a izbit ca un miracol pe care niciodată nu l-aş fi putut intui în toate amănuntele lui precise şi carnale, faci dacă mă gândeam adesea la prima noapte pe care o vom petrece împreună şi dacă îmi închipuiam însetat patul nostru unde o voi cunoaşte pe ea, niciodată nu-mi puteam închipui trupul adolescent al Maitreyiei, dezvelindu-se de bunăvoie şi din proprie pornire, noaptea, în faţa mea. Acest lucru nu mi-1 puteam închipui, deşi visam uneori o unire vertiginoasă, în împrejurări stranii. Mă lovea, în acest act, tocmai simplitatea şi naturaleţea lui; fecioara care vine singură în odaia logodnicului, pentru că nimic nu-i mai desparte de acum.

Incet-încet am cuprins-o în braţe, ezitând la început să o apropii prea mult de mine, aşa prea goală cum era, dar întâlnindu-i şoldurile încă acoperite de *sari,* am coborât într-o singură mângâiere mâinile de-a lungul spatelui ei arcuit şi am dezvelit-o până la pulpe, tremurând tot de acest sacrilegiu şi îngenunchind în faţa acestui trap gol, care depăşise pentru mine orice frumuseţe şi participa acum la miracol.Şi-a înlănţuit ea singură braţele de umerii mei, implorându-mă să mă ridic, fără o vorbă (căci tremura toată, şi imensa bucurie care o adusese în odaia mea nu putea izgoni totuşi spaima ceasului acela). S-a apropiat de pat cu paşi mici şi moi, şi întreg trupul căpătase un alt ritm în acea înaintare. Am vrut s-o duc în braţe, dar s-a împotrivit şi s-a culcat ea singură, sărutându-mi perna. Numai o clipă am văzut-o, întinsă ca un bronz viu pe cearceaful alb, tresărind, răsuflând şi chemân-du-mă. în clipa următoare închideam ferestrele cu oblonul de lemn, şi încăperea noastră se topi în întunerec. Am simţit-o lângă mine, strângându-se toată, parcă ar fi încercat să se ascundă, să se uite. Nu mai era sete trupească aceea, ci sete de mine tot; ar fi vrut să treacă în mine toată, aşa cum trecuse sufletul ei. Nu-mi mai amintesc nimic apoi; căci am cunoscut-o fără să ştiu, fără memorie. Câteva ceasuri după aceea, apropiindu-se zorile, ea s-a ridicat de lângă mine şi şi-a pus *sari-**a*** fară să mă privească. Mi-a spus numai atât, când i-am deschis uşa (cu câte precauţii, cu câte bătăi de inimă):

- Unirea noastră a fost poruncită de Cer. Nu vezi că astăzi, în ziua inelului, Chabu n-a dormit cu mine?

Am ascultat-o urcând scările spre odaia ei, dar n-am mai auzit nimic, într-atât aluneca de uşor pe lângă perete.

*

Dimineaţa, ea a fost aceea care m-a chemat la ceai. Adusese şi flori din grădină şi mi le-a aranjat în vase cu un zâmbet preţuind cât o îmbrăţişare. Era izbitor de palidă, părul lăsat pe umeri (îl încurcasem eu, mi-a spus mai târziu, şi i-a fost peste putinţă să-1 pieptene) şi buzele muşcate. Privii cu o imensă beatitudine urmele primei noastre nopţi de dragoste. Maitreyi era acum de o frumuseţe aţâţată, parcă întreg trupul se deşteptase în ea, şi buza aceea de jos, cărnoasă şi fragedă, îşi purta muşcăturile ca o victorie, ispitind privirea şi turburând-o. M-am întrebat cum de a trecut neobservată schimbarea aceasta, cum de au fost atât de uşor acceptate explicaţiile ei. (Că boala lui Chabu n-o lăsase să doarmă, că, venindu-i să plângă toată noaptea, şi-a muşcat buzele până la sânge, că boala tatălui o obosise prea mult etc.)

Ziua a trecut repede, aproape fară s-o văd. Căci a trebuit să rămân tot timpul la birou, lucrând cu înlocuitorul d-lui Sen. Când m-am întors acasă, am găsit-o pe Maitreyi aşteptându-mă în verandă, lângă cutia cu scrisori. Mi-a arătat un inel făcut dintr-un ac de cap încolăcit pe deget, purtând în loc de piatră o boabă de glicină.

- La noapte să nu mai încui uşa cu bara, mi-a spus ea, fugind.

A venit spre miezul nopţii; de astă dată fără să tremure. Aproape a râs când m-a îmbrăţişat. Eram fericit că păcatul n-o deprimă, că nu vine în ceasurile de dragoste cu teama că face un rău. N-am recunoscut-o, într-atât erau de sincere îmbrăţişările ei, atât de însetate chemările ei, atât de măiestre mângâierile. Când am surprins-o mângâindu-mă, nu-mi venea să cred că fusese fecioară cu o noapte înainte. Aveam impresia că nu o mai stinghereşte nimic, deşi nu avusese un singur gest impudic sau de inconştient exhibiţionism. Se regăsise pe sine în .îmbrăţişarea noastră, regăsise jocul şi-1 împlinea dăruindu-mi-se toată, fără nici o restricţie, fără nici o teamă. Fata aceasta, care nu cunoscuse nimic din dragoste, nu se temea de ea. Nu o obosea nici o mângâiere, nu o surprindea nici un gest bărbătesc. Curajul tuturor îmbrăţişărilor

îl accepta aproape fără pudoare, găsind o maximă voluptate oriunde, nedezgustând-o nimic, neobosind-o nimic. Dacă nu s-ar fi temut să fie auzită, ar fi cântat după fiecare îmbrățișare, ar fi strigat de durere şi de bucurie în clipa unirii, ar fi dansat prin odaie, cu paşii ei moi şi neumani. Descoperise gesturi de amantă care mă umileau. Eu, care credeam că experiența mea anterioară îmi va da oarecare superioritate, cel puțin tehnică, în nopțile noastre de dragoste, fusesem de mult depăşit în închipuirea mângâierilor. Siguranța cu care săruta, perfecțiunea îmbrățişării ei, ritmul uluitor al trupului ei, pe fiecare ceas altul, pe fiecare ceas mai curajos, mai nou, mai spontan, toate acestea aproape că mă umileau. Ghicea orice sugestie şi desăvârşea orice început cu un instinct pe care i-l invidiam. Descifra doml trapului meu cu o preciziune care la început mă stingherise. Ştia perfect clipa când voiam să rămân singur, alături de ea. în pat, departe de atingere, ținându-i numai mâna, şi se retrăgea simplu, ca pentru o clipă de odihnire. Când rămâneam pe gânduri, ea se încolăcea lângă pernă, îmbrățişând-o, şi închidea ochii, ca şi cum mi-ar fi cerat să n-o turbur. Descoperisem o lampă mică, de noptieră, pe care o puneam înapoia jețului, acoperind-o cu şalul ei, şi care ne dădea în odaie o lumină umilă, în care formele ei se rotunjeau şi se bronzau. Maitreyi nu putuse suporta multă vreme întunerecul. Vroia să mă aibă cu toți ochii, cu toată setea ei de mine, şi îmbrățişarea din întunerecul celor dintâi nopți o înspăimântase.

Adesea mă întrebam când doarme, căci pleca întotdeauna în zori. iar peste două-trei ceasuri (în care timp medita şi scria, ca să mă desfete pe mine a doua zi, la birou, cu poeme şi scrisori făcute pentru dragostea noastră) se cobora să pregătească ceaiul. Tot ea era aceea care îmi bătea în uşă dimineața, foarte discret şi foarte prudentă. Iar de câte ori întârziam cu spălatul, mă mustra copilăreşte. Avea atunci un glas de mătuşă, ceva familiar şi protector, aproape matern, care la început mă jenase, pentru că eu aş fi voit-o pe ea numai îndrăgostită, dar care izbuti să mă farmece în cele din urmă, descopenndu-mi adâncimi şi specii de dragoste pe care nu le cunoşteam şi pe care le osândisem aprioric, fără să le bănuiesc dulceața.

Eram obosit în fiecare după-amiază şi la birou lucram prost, dezgustat, umilit de noul meu patron, un inginer proaspăt venit din America şi mare duşman al tradiției indiene. (Deşi bengalez. nu umbla îmbrăcat decât în costume europene, chiar acasă, şi era

cu desăvârşire ridicol.) Khokha a observat, fără îndoială, schimbarea mea, căci îmi spuse:

- Arăți foarte palid. De ce dormi cu ferestrele închise?

Aceasta mă făcu să înțeleg multe. Khokha ne spiona, cu şiretenie şi gelozie. Am fost de atunci sigur că el ştia de venirea Maitreyiei nopțile şi mi-a fost teamă să nu ne trădeze. De aceea mă purtam cât mai bine cu el, îi cumpăram țigări. îi dăruiam cărți. Era un băiat deştept şi ambițios, şi scria scenarii de filme pentru companiile indiene, care îi erau însă întotdeauna refuzate. Ne ura pe toți, deşi râdea mult şi se arăta prietenos.

Lui Chabu îi era tot mai rău. Doctorii chemați (la început indieni, apoi englezii cei mai renumiți) nu ştiură ce să spună. Probabil nebunie precoce, credeau unii; alții, o nevroză sexuală, provocată de o deplasare a uterului. (Biata fată făcuse în ultimul timp câteva sărituri primejdioase din pom şi sărea întotdeauna treptele, pe orice scară.) Chabu trebuia acum să stea în pat, într-o odăiță vecină cu dormitorul d-nci Sen. Nu vorbea mai nimic, şi când vorbea, pomenea de Robi Thakkur, de „calea"', adică dramul pe care îl vedea din odaia Maitreyiei şi, de câte ori rămânea singură, fugea în balcon, ca să-l privească, şi cânta de acolo, îi făcea semne cu brațele, plângea. De aceea era totdeauna păzită de Lilu şi de surorile lui Khokha. Ciudat, nu recunoştea decât pc Maitreyi şi pc mine; foarte rareori pe d-na Sen. (Mă întrebam, atunci, cum îşi poate păstra calmul şi zâmbetul biata d-nă Sen, cu soțul bolnav de ochi şi copilul aproape nebun, cum putea să vadă de toate în această casă mare, să fie atentă pentru fiecare din noi. să nu întârzieze niciodată cu masa. cu ceaiul... Mă mustram sincer că, în timpul acesta, eu mă culc cu Maitreyi. Aşteptam ziua când ea va şti şi ne va ierta. Plecarea mea la Puri, pentru o eventuală convertire, fusese din nou amânată din cauza bolii inginerului. De altfel, Maitreyi se împotrivea, iar d-nei Sen îi era teamă, deoarece mişcările politice deveneau tot mai sângeroase în sudul Bengalului.)

Chabu îmi văzu inelul şi mă ragă să i-l dau să se joace cu el. Am şovăit atunci, pentru că făgăduisem Maitreyiei că nu mă voi despărți niciodată de inelul acesta, nici chiar pentru un ceas. Am întrebat-o din ochi, şi a trebuit să încuviințeze şi ea această despărțire, căci Chabu plângea şi-mi cerea necontenit inelul. Când i l-am dat, l-a înnodat de o batistă şi şi-a pus batista la gât. Nu ştiu ce o atrăgea în piatra aceea neagră; o privea mereu, o răsucea în degete. încerca să vadă prin ea.

Cu toate intervenţiile medicilor, nebunia lui Chabu rămânea mereu aceeaşi. Au fost atunci chemaţi din nou vracii şi descântătoarele. Veni un unchi de al fetelor, un bătrân foarte blând şi liniştitor, care cânta ziua întreagă imnuri *vaishnav-e,* melodii sfâşietoare şi crude, ce-ţi muiau voinţa şi-ţi înduioşau sufletul, şi atunci asista întreaga casă, cu inginerul trântit pe un *chaise-longue,* cu perna sub cap şi cu ochelarii negri, iar femeile, cu Mantu, cu Khokha şi cu mine aşezaţi pe jos, ascultând cântecul cu capul rezemat în palmă. Atunci am văzut eu minunea aceea, emoţia care i-a covârşit pe toţi într-atât, încât însuşi inginerul plângea cu lacrimi rare, iar Maitreyi îşi ascunsese capul în şal şi suspina. M-am răzvrătit împotriva acestei pătimiri, care violenta sufletele, şi am ieşit din cameră. Nu puteam face însă nimic odată ajuns în odaie, căci *kirtan-u* străbătea prin toată casa şi îl auzeam mai turburător din izolarea mea. Acelaşi unchi, care încerca să liniştească mintea bietei Chabu prin cântec, adusese un leac popular, un fel de pastă de buruieni frământate cu miere, care trebuia pusă în creştetul capului, de-a dreptul pe piele. Şi am asistat la o scenă amară, când nimeni nu avea curajul să taie din rădăcină părul fetei, şi m-au hotărât pe mine s-o fac. Chabu nu-şi dădea seama de nimic. Am mângâiat-o pe frunte, o priveam în ochi şi am lăsat foarfecele să taie în voie, în timp ce îi vorbeam ca să nu audă scrâşnetul metalului, iar Maitreyi, din spatele patului, primea şuviţele în mâini şi le ascundea într-o năframă, ca nu cumva să le observe Chabu. Mi-a trebuit vreun sfert de ceas până să izbutesc să-i las creştetul gol, şi atunci, d-na Sen i-a lipit pasta aceea caldă. Chabu ne-a privit o dată pe toţi, a încercat să-şi pipăie capul, apoi şi-a smuls batista cu inel de la gât şi a început să plângă, lin, numai lacrimile alunecând şiroaie pe faţa ei neagră, frumoasă, fără să suspine, fără să se zguduie. N-am ştiut dacă plânge pentru că înţelesese că e pe jumătate cheală, deoarece ea plângea mereu, şi din senin, de când se îmbolnăvise, şi mai cu înverşunare atunci când voia să se ridice şi să privească pe fereastră, iar noi nu o lăsam.

Au fost zile de care nu-mi mai amintesc nimic acum, într-atât s-au scurs de agitate. Ştiu că veneam de la birou şi mă suiam direct sus, să aflu cum îi mai este inginerului şi lui Chabu, apoi scoboram să-mi iau baia şi să mănânc, mă duceam iarăşi sus, ca să stau de pază la căpătâiul fetei (pe mine mă chema adesea în aiurările ei, mă striga „Allan-**ofoafâ'"** şi, de câte ori veneam eu, se

liniştea puţin), iar noaptea o petreceam cu Maitreyi, care mi se dădea nebună, înspăimântată de tot ce se petrecea în jurul nostru, dorindu-mă tot mai sincer şi mai însetată. Mă deşteptam dimineţile cu o oboseală cumplită şi nelămurită teamă. D-1 Sen îşi amâna mereu operaţia la ochi, şi medicii îi recomandaseră linişte deplină, iar tot ce se întâmpla în casă şi tot ceea ce putea izbucni din ceas în ceas îi primejduia vederea. De aceea mă temeam să nu ne trădăm prea devreme, căci Maitreyi venea la mine, noaptea, când ceilalţi încă nu adormiseră bine, iar în odaia lui Chabu îmi strângea braţul, îşi rezema trupul de umărul meu, îmi săruta mâna, şi toate acestea puteau să fie observate în orice moment. De altfel, Khokha ne surprinsese îmbrăţişaţi de câteva ori, iar Lilu şi Mantu bănuiau foarte mult iubirea noastră, deşi nici pe departe faptul că eram amanţi.

Maitreyi avea totuşi câteodată o purtare pe care nu o înţelegeam, care mă făcea să mă îndoiesc sălbatec şi să mă chinui. Pentru că suferise cândva de *biri-biri,* i se umflau seara, imperceptibil, pulpele picioarelor, şi medicii îi recomandaseră masagii în zilele de umezeală mare. Erau dimineţi când Lilu sau surorile lui Khokha o masau pe tot trupul, goală, cu un soi de oloi greţos, pe care apoi cu anevoie îl puteau spăla. Dar câteodată, Maitreyi simţea dureri, şi trebuiau făcute imediat masagii numai pe pulpe, şi pentru aceasta chema pe Khokha în odaia ei. Lucrul ăsta mă irita, şi i l-am spus o dată Maitreyiei, dar ea mă privi uluită şi îmi răspunse că doar nu mă aşteptam să mă cheme pe mine pentru un lucru atât de puţin plăcut, pe care îl fac maseurii, pentru plată. Khokha nu era însă un profesionist, era tânăr şi o făcea să râdă, iar atingerea aceasta a trupului ei cu mâinile lui negre şi pofticioase mă făcea să mă cutremur. O dată, pe seară, Maitreyi strigă din balconul interior pe Khokha, apucată fiind de junghiuri (căci plouase două zile de-a rândul), şi pentru că el lipsea, îl chemă pe şofeur. Aceasta mă făcu să-mi pierd minţile, şi eram ispitit să mă urc la ea în odaie şi să-i spun ceva sălbatec, dar îmi fu ruşine de gândul meu, deşi nu mi-a fost ruşine, câteva minute după aceea, s-o spionez din grădină. într-adevăr, nu se vedea încă aprinsă lumina în odaia ei, deşi ar fi putut s-o facă, din decenţă şi din dragoste pentru mine. îmi închipuiam tot felul de scene dezgustătoare, îmi aminteam atâtea episoade din romanele citite, în care şoferii ajung amanţii femeilor de lume, atâtea reflecţii asupra necredinţei femeilor, asupra minciunei totale care

dospeşte ni sufletul lor. O sumă de mici detalii, nebăgate în seamă, îmi podidiră atunci mintea. O dată, Mantu închise uşa cu bara în camera Maitreyiei, şi îi auzeam de jos cum se luptă şi zbiară, căci, chipurile, era o luptă corp la corp, dar când au ieşit, Mantu era roşu şi zăpăcit, iar Maitreyi palidă, cu părul zbătut pe umăr. (E adevărat că ea îmi spusese mai de mult că Mantu e scârbos, că a vrut să o pipăie, şi ea l-a plesnit, că s-a plâns tatălui, dar de când acesta era bolnav. Mantu ajunsese indispensabil casei şi nu putea fi dat afară. De asemenea, îmi amintesc că Maitreyi îmi mai spusese că un alt unchi al ei, tot văr al inginerului, încercase o dată să-i sărute sânii şi s-o îmbrăţişeze, dar atunci d-l Sen a intervenit îndată, şi acel biet om îşi regretă şi acum gestul, căci a fost dat afară din slujba pe care o avea şi s-a retras în satui lui, unde duce o viaţă de câine. Maitreyi mi se plângea adesea de pasiunea aceasta carnală, pe care o deşteaptă în bărbaţi, chiar apropiaţi ei prin sânge, şi care o face să sufere atât, căci ar fi dorit să exalte altceva în oameni decât o simplă poftă de posesiune.) Mi-au trecut atunci prin faţa ochilor şi alte scene; Khokha, de pildă, cu care a întârziat Maitreyi mult pe verandă, în întunerec, şi a venit la masă turburată, iar băiatul nici n-a avut curajul să apară, într-atât, credeam eu, era excitat. Şi toate amănuntele acestea mă chinuiau, şi mi se părea că toţi o doresc pe Maitreyi, că ea se abandonează tuturor. De ce ne spionează şoferul, dacă nu o doreşte, dacă nu speră că, într-o zi. să rişte tot şi să intre în camera ei, chit că ar fugi chiar în acea noapte, fără leafă? îmi închipuiam lucruri cu desăvârşire absurde şi sufeream cumplit, căci imaginaţia nu mă cruţa o clipă, ci îmi filma cele mai chinuitoare amănunte. Eram incapabil să mă smulg din această durere bolnăvicioasă de a vedea pe Maitreyi în braţele altora.

M-am întors în odaia mea abătut de moarte şi, în timpul mesei, mi-am ferit picioarele, ascunzându-le sub scaun. Am pus bara de lemn la uşă când m-am culcat, hotărât să nu deschid Maitreyiei. orice s-ar întâmpla. Eram deştept când a venit şi a încercat uşa, dar m-am prefăcut că dorm şi că nu aud. A început să bată mai tare, apoi să mă cheme, tot mai puternic, în cele din urmă să zgâlţâie uşa. Mi-a fost teamă să nu audă cineva şi i-am deschis.

- De ce nu mă laşi să intru? izbucni Maitreyi cu faţa în lacrimi, palidă, tremurând. Nu mai mă vrei?

Am închis iar uşa şi, aşezându-ne amândoi pe pat, eu ferindu-mă s-o îmbrăţişez, i-am spus cum m-am priceput suferinţa mea.

Şi-a încolăcit braţele pe umerii mei şi a început să mă sărute, lacom, înfigându-şi în acelaşi timp unghiile în carnea mea. Continuam să vorbesc, nesimţitor la căldura trupului ei, spunându-i tot ce am suferit când am ştiut-o singură cu un bărbat străin, care-i masa pulpele. I-am arătat ce hidoasă este această abandonare în mâinile altuia.

- Aş fi preferat să mă siluiască, vorbi deodată Maitreyi, izbucnind în plâns.

- Cu tine. aşa cum eşti, senzuală şi inconştientă, i-ar fi fost foarte uşor s-o facă, răspunsei eu, pnvind-o sălbatec. Tot îţi plac ţie posesiunile acestea neverosimile, siluirile acestea barbare şi groteşti. în fond, extraordinar de ieftine, cu care ţi-a umplut capul bestia aceea bătrână, care ţi-a fost, chipurile, maestru spiritual...

Mă ridicai de lângă ea şi începui să mă plimb agitat prin odaie, spunându-i cruzimi şi jicnind-o cu fiecare cuvânt al meu. O uram cumplit în acele clipe, şi nu pentru vă mă înşelase, ci pentru că mă făcuse să cred orbeşte în dragostea şi puritatea ei. mă făcuse ridicul, silindu-mă să dau tot ce aveam, să mă descopăr în faţa ei, să îi asimilez dorurile şi voinţa; eram înnebunit la gândul că renunţasem la mine pentru o fecioară care mă înşeală cu primul-venit. Pentru că, deşi nu crezusem o clipă în realitatea „înşelării", mă sugestionasem vorbind şi sfârşisem prin a vedea în toată atitudinea Maitreyiei o farsă. Dacă ar fi fost o femeie albă, n-aş fi crezut toate acestea, pentru că, deşi le cunoşteam substanţa lor inconsistentă şi capriciile lor nebuneşti, le ştiam totuşi animate de oarecare mândrie, de oarecare cumpănire, care le-ar fi împiedecat să se dea primului-venit. Dar pe Maitreyi nu o înţelegeam, nu o puteam fixa într-un cadru bine stabilit de reacţiuni eventuale, şi mi se părea că, primitivă şi inconştientă cum era, s-ar fi putut dărui oricui, fără să se gândească o clipă la grozăvia acestui act, fără să fie responsabilă. în acele clipe de gelozie, transformată în ură, uitam toată experienţa mea din ultimele şapte-opt luni, uitam inocenţa aproape superstiţioasă a Maitreyiei şi le consideram pe toate amăgiri. Atunci am înţeles că nimic nu durează în suflet, că cea mai verificată încredere poate fi anulată de un singur gest, că cele mai sincere posesiuni nu dovedesc niciodată nimic, căci şi sinceritatea poate fi repetată, cu altul, cu alţii, că, în sfârşit, totul se uită sau se poate uita, căci fericirea şi încrederea adunată în atâtea luni de dragoste, în atâtea nopţi petrecute împreună, pieriseră acum ca prin miracol, şi nu supravieţuiseră în mine decât

un întărâtat orgoliu masculin şi o cumplită furie împotriva mea însumi.

Maitreyi ascultase toate acestea cu o suferinţă care mă exaspera şi mai mult. îşi muşca buzele până la sânge, mă privea cu ochii mari deschişi, ca şi cum nu s-ar fi dumirit dacă visează sau trăieşte această scenă aievea.

- Dar ce-am spus, Dumnezeul meu, ce-am spus? izbucni ea în cele din urmă.

- Vorbeai de un viol, lămurii eu, încercând să mă stăpânesc.

- Dar de ce nu înţelegi? se lamenta ea, plângând. Te-ai dezgustat de mine într-atât, încât nu vrei nici să mă înţelegi. Nu te gândeşti deloc la mine. Mi-ai spus odată că, dacă aş fi fost violată şi zvârlită afară din casă, tu m-ai iubi încă. Mă gândeam ce bine ar fi fost să se întâmple aşa. N-ar mai rămânea atunci nici o piedecă în calea unirii noastre. Allan, înţelege că noi nu vom putea fi uniţi şi vom muri aşa, cu păcatul nostru deasupra. Nici dacă te vei converti tu, nu vor accepta să-mi fii soţ. Ei vor altceva, de ce nu-ţi aminteşti? Dar dacă cineva m-ar necinsti, vor trebui să mă arunce pe străzi, pentru că, altminteri, păcatul ar cădea asupra casei întregi. Şi atunci aş putea fi soţia ta, voi fi şi eu creştină, pentru că pentru un creştin nu e păcat să fii necinstită cu forţa, şi tu m-ai iubi şi atunci. Nu e aşa că mă vei iubi mereu? Spune-mi, Allan, spune-mi că n-ai să mă uiţi. Ştii ce mă aşteaptă, dacă mă uiţi...

Eram emoţionat, o mărturisesc, parcă m-aş fi deşteptat dintr-un coşmar; furia îmi trecuse, şi mă dureau vorbele pe care i le spusesem. Aş fi vrut să-mi cer iertare, dar nu ştiam cum, mă stingherea orice gest pe care îl anticipam mental, orice gest de împăcare (mă vedeam căzut la picioarele ei, şi actul acesta mi se părea fals, ridicul, hidos; sau să-i apuc mâna, la început prieteneşte, apoi să i-o strâng mai călduros şi să i-o sărut? Nu-mi spunea nimic nici această încercare de apropiere, era mai mult un automatism, şi mi se părea că Maitreyi mi-ar surprinde îndată jena cu care l-aş face.) Nu ştiam ce să fac şi o priveam numai, încercând să pun toată căinţa şi toată dragostea mea în priviri. Dar Maitreyi avea ochii în lacrimi şi era prea rătăcită ca să vadă părerea mea de rău, şi atunci se prăvăli ea la picioarele mele, înlănţuindu-mi genunchii şi întrebându-mă dacă dragostea ei mă oboseşte, dacă mi-e teamă de păcatul nostru şi alte asemenea întrebări, care acum, când scriu, mi se par stupide, dar atunci

parcă ar fi fost purtate de foc, într-atât de sufocante şi de chinuitoare le simţeam. Am luat-o în braţe, şi Maitreyi a simţit după strânsoarea mea şi vorbele fară şir pe care le spuneam că dragostea mă arde tot atât de nesăţios şi a ghicit cât sufăr din orbirea mea, din neînţelegerea mea. Ne-am ferit amândoi să mai vorbim despre căsătorie, pentru că începeam să înţeleg că lucrurile nu sunt chiar atât de simple pe cât credeam eu la început, şi atunci preferam să evit gândul acesta decât să rabd imaginea unei posibile şi eventuale despărţiri de Maitreyi.

Ni s-a părut la amândoi că auzim paşi în dreptul ferestrei şi am tăcut, stingând lampa. Dar apoi paşii s-au îndreptat spre verandă, şi am auzit ciocănituri în uşa coridorului. înmărmuriserăm amândoi de spaimă. CiocănituriJ^e aiL încetat câteva minute, ca să revină la fereastra mea, oblonită. Am înţeles atunci că e Khokha, întors probabil târziu de la un cinematograf de cartier, şi m-am prefăcut că întârzii să-i deschid, ca să-i dau timp Maitreyiei să ajungă sus, în odaia ei. Khokha mă întrebă în treacăt:

- Vorbeai cu cineva'/

- Nu, răspunsei eu, scurt, închizând uşa.

Dar atunci auzii şi glasul d-nei Sen, sus pe galeria paralelă odăii în care dormea Maitreyi.

XII

Am crezut că s-a aflat tot şi m-am zvârcolit toată noaptea, fără să pot închide ochii. Spre dimineaţă, Maitreyi a venit iarăşi la mine, fără s-o simt, şi mi-a strecurat pe uşă un bilet. ,.Mama nu ştie nimic. N-ai nici o grijă. Nu te trăda. Maitreyi." Când l-am citit, mi se părea că sunt graţiat sau că mi se amână pedeapsa. I-am scris o lungă scrisoare Maiti. ^i, în care îi spuneam că trebuie să mai contenim cu imprudentele noastre întâlniri noaptea, acum când toată lumea veghează şi pe inginer, şi pe Chabu. Adevărul era că nu ştiam nici eu cum o să se termine legătura aceasta a noastră. Maitreyi făcuse o sumă de aluzii d-nei Sen, pretextând că eu m-am îndrăgostit de o prietenă a ei (pe care noi o poreclisem Anasuya încă pe când citeam şi comentam împreună *Şakuntala)* şi că nu ştiu cum să fac s-o cer în căsătorie; iar doamna Sen răspunsese că asemenea căsătorii, rezultate dintr-o simplă infatuare sentimentală, nu conduc decât la nenorociri pentru ambii soţi, pentru că nimic durabil şi nimic fericit nu poate ieşi dintr-o pasiune, când această pasiune n-a fost corectată de tradiţie, adică de familie, de oameni care cunosc ce înseamnă căsătoria şi dragostea, fapte mult mai grele decât ne închipuim noi, tinerii, căci a fi căsătorit nu înseamnă „a culege flori împreună", nici a se lăsa consumaţi de o pasiune efemeră şi amăgitoare. Mărturisesc că m-am recunoscut pe de-a-ntregul în judecata d-nei Sen, căci n-aveam alt izvor decât pasiunea şi nu ne gândisem decât la noi, iubmdu-ne. Iar doamna Sen, discutând camuflata mea dragoste pentru Anasuya, spunea Maitreyiei că o căsătorie nu se întemeiază niciodată pe dragoste, ci pe sacrificiu, pe renunţare, pe abandonarea desăvârşită în voinţa destinului. Era

aceasta o concepţie pe care nici indianizarea mea cea mai sinceră nu o putea accepta. Dar ea mă făcuse să înţeleg câte obstacole voi întâlni în ziua când mă voi hotărî să o cer pe Maitreyi de soţie. Mă gândeam chiar dacă soluţia ei - violul - n-ar fi mai eficace. Atunci se vor afla în faţa unui fapt împlinit şi vor trebui să mi-o dea, căci nimeni altul nu ar fi luat-o. De-abia acum înţeleg cât de mult o iubeam pe Maitreyi, dacă mă gândeam la asemenea soluţii fantastice.

Zilele s-au scurs aceleaşi, cu repetate spaime şi cu tot mai primejdioase riscuri, până la faptul pe care îl voi povesti mai jos. Un singur eveniment a întrerupt şirul acesta de zile desperate şi fără memorie (căci, dacă n-aş avea jurnalul, nu mi-aş aminti nimic din acea vreme, într-atât de viu şi de atent eram la cele ce se petreceau în jurul meu şi niciodată nu aveam răgaz să-mi amintesc sau să meditez, să leg faptele unele de altele, să reactualizez anumite scene; aşa că acum trebuie să mă conduc după firul acelor foarte sumare însemnări, ca şi cum aş descifra viaţa altuia, căci memoria acelor zile şi nopţi de arzătoare agonie nu o mai am.) Acel eveniment a fost ziua de naştere a Maitreyiei, la 10 septembrie. Inginerul a ţinut să o sărbătorească cu tot fastul, deşi el era încă bolnav, iar Chabu aproape inconştientă. împlinea Maitreyi 17 ani, şi vârsta asta are nu ştiu ce tâlc ascuns în India; în plus, volumul ei de versuri, *Udclhitta,* tipărit cu câteva zile mai înainte, fusese primit de presa bengaleza ca o adevărată revelaţie, şi domnul Sen ţinea să invite toată elita literelor şi artelor din Calcutta la această ceremonie, pe care o voia transformată în *tournoi* artistic. Venea tot ce are mai de seamă Bengalul, în afară de Tagore, care se afla încă în Europa. Era aşteptat Chatterji, autorul lui *Sri Kantha,* şi dansatorul Uday Shankar, pe a cărui frumuseţe de zeu şi fascinant ritm eu fusesem multă vreme gelos, căci la un festival de al lui, în august, Maitreyi mă uitase cu desăvârşire şi-l privea rezemată cu braţele de balcon, robită, halucinată. Câteva zile după aceea nu vorbise decât de el şi ţinuse numaidecât să-1 cunoască, să „înveţe", spunea ea, „taina dansului". Tot atunci trebuia să vină şi redacţia revistei *Prabuddha Bharatta,* printre care Maitreyi număra numeroşi admiratori, ca acel foarte original poet Acintyia, mult discutat atunci, pentru că începuse să publice un roman asemănător lui *Ulysses* al lui James Joyce şi-şi ridicase împotriva sa toată pleiada de bătrâni scriitori bengalezi.

Eu eram puţin intimidat de pregătirile care se făceau pentru 10 septembrie. Ştiam că în ziua aceea Maitreyi îmi va aparţine mai puţin ca niciodată, căci era orgolioasă şi curtenitoare, şi va încerca să seducă pe toţi musafirii. îi cumpărasem şi eu câteva cărţi în dar, şi am vrut să i le dau chiar în zorii acelei zile. Noaptea rămăsese la mine numai o jumătate de ceas, căci muncise ca o roabă să deretice casa (scara era toată înveşmântată cu covoare vechi, se puseseră vase cu flori pretutindeni, se goliseră două încăperi de sus pentru primire, aducându-se saltele şi şaluri care le transformară în două imense divanuri, pe care trebuia să te urci cu picioarele goale ca să-ţi poţi lua locul; femeile toate munciseră cumplit pentru această ceremonie, iar Maitreyi, care voia să decoreze covoarele de pe scară cu tablouri, scăpase jos o cadra cu un portret magnific al lui Tagore, dat chiar de poet cu o dedicaţie, şi faptul acesta a cutremurat-o, căci vedea în el un semn foarte rău, mai ales că rama se făcuse ţăndări şi pânza se crăpase).

Am întâlnit-o în zori în bibliotecă, unde i-am adus cărţile, fiecare cu o dedicaţie inocentă, şi am îmbrăţişat-o urându-i o viaţă senină şi toată fericirea pe care o merită. Aveam lacrimi în ochi spunându-i acele câteva cuvinte banale. Mi s-a părut totuşi că era oarecum absentă. S-a desprins din braţele mele mult mai uşor ca alteori.

După-amiaza a fost pentru mine o nesfârşită mascaradă, îmbrăcasem costumul bengalez, de mătase, şi trebuia să întreţin pe toţi acei oameni iluştri ca o adevărată gazdă, căci inginerul era imobilizat pe un jeţ în mijlocul odăii (singurul scaun de-acolo; toţi ceilalţi şedeau pe saltele), doamna Sen şi celelalte femei aveau grijă de doamne, care stăteau în altă odaie, nevăzute, iar Mantu rămăsese jos, pe coridor, să servească de ghid musafirilor. Numai Maitreyi mai venea pe la noi, ca să împartă volume din *Uddhitta* şi să aducă dulciurile. Vedeam cum o sorb toţi din ochi (căci era admirabilă atunci, palidă şi blândă, cu braţele goale ieşind dintr-o *sari* de mătase albastră), cum o doresc, şi spectacolul acesta mi-era insuportabil, pentru că nimeni de-acolo nu ştia că Maitreyi este a mea şi numai a mea, şi poate că fiecare îşi crea mental o sumă de eventualităţi asupra ei. Când a venit frumosul Uday Shankar (e drept, mai puţin frumos văzut de aproape decât era pe scenă, dar, oricum, cel mai fascinant bărbat pe care l-am cunoscut, tocmai pentru că, alături de un trup viril şi elastic, avea

o extraordinară supleţe în gesturi şi în priviri, o feminitate care nu te stingherea, o căldură şi o comunicativitate extraordinară). Maitreyi s-a îmbujorat toată şi I-a chemat să mănânce pe balcon, pentru că atât se îmbulzeau în jurul lui vizitatorii, încât bietul Uday nu putea să înghită. Căutam să-mi ascund turburarea, pentru că ghiceam în dansatorul acesta magnific ceva mai mult decât un bărbat seducător, ghiceam de-a dreptul o magie, care ar fi făcut să-şi piardă minţile un oraş întreg, nu numai o îndrăgostită zăpăcită cum era Maitreyi. Ştiam că lui nu i-ar fi putut rezista nimeni şi, dacă îl invidiam pentru aceasta, nu îl uram, căci mi-ar fi plăcut să descopăr în privirile Maitreyiei preferinţa pentru el, ca să mă pot dezbăra şi eu de dragoste. Ştiam că în clipa când voi *vedea* cu certitudine o preferinţă, dragostea mea se va nărui fără nici o şovăire. îmi spuneam că, dacă Maitreyi nu poate opune magiei lui Uday Shankar mistica dragostei noastre, nu merită decât să fie părăsită ca cea din urmă femeiuşcă.

Am ieşit întâmplător pe coridor şi am văzut-o pe Maitreyi şezând lângă Uday, întrebându-1 foarte sfioasă lucruri pe care nu le puteam auzi. M-a mirat cât de senin priveam spectacolul acesta. Peste câteva minute mă întâlnesc cu Maitreyi pe scară, şi ea îmi spune, strângându-mi braţul pe furiş.

- Am încercat să aflu de îa Shankar cheia dansului, dar nu-mi poate spune nimic. E un mare prost. Nu înţelege ritmul şi vorbeşte ca din cărţi. Mai bine nu-l invitam. Pe scenă era ca un Dumnezeu, dar când l-am rugat să-mi vorbească, a bâlbâit prostii, ca un simplu meseriaş... Cum de nu l-a făcut înţelept dansul?

Nu ştiam cum să-i mulţumesc pentru aceste câteva cuvinte. Ea mă îndreptă în bibliotecă şi-mi spuse, aprinsă, mângâindu-mi mâna:

- Mi-eşti drag, Allan, mi-eşti din ce în ce mai drag...

Mă pregăteam s-o strâng în braţe, când am auzit oarecare larmă sus, doamna Sen strigând pe Maitreyi, şi alte glasuri de femei alarmate. Am alergat amândoi cu o inexplicabilă spaimă în suflete, parcă am fi presimţit o nenorocire. Am găsit pe Chabu zbătându-se să sară peste balcon, în stradă, şi câteva femei încercând s-o ţină în braţe. Biata fată fusese lăsată aproape singură, în această zi în care nimeni nu-şi mai ştia unde e capul, şi atunci ea se îmbrăcase cu cea mai frumoasă *sari* pe care o avea (de obicei umbla îmbrăcată în rochiţe scurte, europeneşti şi, când punea *sari,* părea mult mai înaintată în ani) şi voise să asiste şi ea

la sărbătoare. Când ieşise pe coridor, a văzut lume prea multă şi s-a speriat. Atunci s-a dus în balcon, unde stătuse Shankar cu puţine minute în urmă şi, de acolo, a început să contemple ..calea" şi să cânte, după obiceiul ei. Au observat-o două invitate, în clipa când voia să încalece balustrada, şi au sărit s-o prindă. S-a zbătut mult, şi toată lumea se înghesuise pe coridor (inginerul îşi pierduse iarăşi cumpătul şi-şi certa brutal nevasta). A trebuit s-o iau în braţe şi s-o duc ca pe un copil în odaia ei, căci pe mine m-a recunoscut numaidecât şi s-a lipit de pieptul meu, plângând, strigându-mă:

- Allm-dadâ, Al\an-dadâ

Când am aşezat-o pe patul ei. m-a întrebat, posomorându-se deodată:

- Vor s-o vândă pe Maitreyi?

*

A doua zi, toţi erau obosiţi de marea ceremonie, care costase aproape cinci sute de rupii şi atâta trudă. Se ţinuseră discursuri, fusese masă îmbelşugată pe terasă, şi Maitreyi primise numeroase cadouri, mai ales cărţi. Numai în dimineaţa zilei de naştere, cineva trimisese un buchet imens de flori, cu un plic, şi când Maitreyi a văzut scrisul, s-a turburat toată şi a cetit repede scrisoarea, temându-se neîncetat să nu o surprindă cineva. Auzind paşi pe scară, a intrat repede în odaia mea şi mi-a dat scrisoarea:

- Ascunde-o în birou şi vezi să n-o ia nimeni. Am să ţi-o cer mai târziu, îmi spuse ea, roşie.

Mărturisesc că nu înţelegeam nimic, dar nici nu bănuiam ceva rău, pentru că. altminteri, nu mi-ar fi dat să păstrez o scrisoare pe care, deşi scrisă în bengaleza, o puteam descifra sau puteam niga pe un prieten indian să mi-o traducă precis. Păstrez şi acum acea scrisoare, deşi nu m-am încumetat încă s-o citesc. Mă gândesc adesea ce adorator i-a trimis atunci florile, şi de ce a minţit Maitreyi, spunând că primise buchetul de la o prietenă de şcoală care nu putuse veni...

Au urmat apoi aceleaşi zile şi aceleaşi nopţi, de foarte puţină durată, e drept, căci numai la o săptămână după ziua de naştere a Maitreyiei s-a întâmplat faptul pentru care am început eu a scrie

acest caiet. Ar trebui să povestesc mai pe larg aceste ultime zile, dar nu-mi amintesc mai nimic, iar jurnalul - care nu prevedea o schimbare atât de apropiată - nu păstrează decât scheletul unei vieţi pe care acum nu o mai pot intui şi nu o mai pot evoca. Mai târziu, şi chiar în timpul când am scris această povestire, m-am gândit asupra destinului meu de a nu ghici niciodată viitorul, de a nu prevedea niciodată nimic dincolo de faptele de fiecare zi. Cine ar fi crezut că, pe nesimţite, schimbări atât de mari se pot împlini...

Mergeam în fiecare seară la Lacuri şi, câteodată, o luam şi pe Chabu. Inginerul a fost acela care ne-a convins că şi eu, şi Maitreyi trebuie să ne odihnim, serile, de viaţa agitată pe care o dusesem în ultimele săptămâni, îngrijind bolnavi. E drept că Maitreyi începuse să slăbească, iar Chabu, care se liniştise deodată după criza din 10 septembrie, avea şi ea nevoie de plimbări în aer liber, după atâta timp petrecut închisă într-o singură cameră. Şi plecam astfel în fiecare amurg, ca să nc întoarcem la nouă sau zece noaptea. Chabu nu vorbea aproape nimic şi sta de obicei pe bancă sau la marginea apei, privind, cântând uşor, lăcrămând. Noi doi rămâneam aproape de ea şi ne vorbeam mult. ne îmbrăţişam în ascuns, ne căutam mâinile, făceam planuri. Maitreyi îmi spunea mereu, ca un *leitmotiv* care o obseda:

- într-o zi ai să mă iei de aici, şi am să merg în lume, ai să-mi arăţi şi mie lumea...

începuse să se gândească serios la fugă, mai ales că eu îi mărturisisem că am economii importante la bancă, deoarece din leafa mea de 400 de rupii nu cheltuiam aproape nimic de când venisem la Bhowanipore.

într-o seară (era 16 septembrie), lui Chabu i-a fost rău pe când privea lacul, şi am luat-o în braţe ca s-o întind pe o bancă. Acolo ne-am aşezat, Maitreyi şi cu mine, aproape de ea, şi o mângâiam pe cap, îi vorbeam frumos, încercam s-o fac să râdă, căci Chabu, în aceste ultime zile, râdea de toate nimicurile, şi asta îi făcea bine, spuneau doctorii.

- De ce nu iubeşti pe ***dadă?*** se adresă ea deodată către Maitreyi.

Nouă ne-a venit să râdem, pentru că Chabu vorbea adesea prostii şi nu ne temeam de ea.

- Ba îl iubesc foarte mult, răspunse Maitreyi, zâmbind.

- Dacă îl iubeşti, sărută-1, ceru Chabu.

Maitreyi începu să râdă mai tare şi-i spuse că vorbeşte prostii şi că o fată cuminte ca ea nu trebuie să vorbească prostii.

- Dragostea nu e prostie, spuse Chabu, foarte serioasă. Haide, sărută-1. Uite, eu îl sărut.

într-adevăr, se ridică de pe bancă şi mă sărută pe obraz, şi atunci, tot râzând, Maitreyi mă sărută pe celălalt obraz.

- Eşti mulţumită acum? o întrebă.

- Tu trebuia să-1 săruţi pe gură, răspunse Chabu.

- Haide, stăpâneşte-te, făcu Maitreyi. roşind.

Dar eu eram fericit că această soră mai mică a mea (într-adevăr, o iubeam foarte mult pe Chabu) a înţeles dragostea noastră, şi îi spuneam Maitreyiei să mă sărute. Cum ea nu voia, eu mi-am strecurat mâna spre sânul ei, pe sub şal, şi mi-am oprit palma adunată mângâietor pe sânul stâng, apăsând ca să-i simt inima şi în acelaşi timp s-o silesc să mă sărute. (Maitreyi nu putea suporta mângâierea aceasta fără ca să-mi cadă imediat în braţe.) Din întâmplare, Chabu a vrut să pună şi ea mâna pe pieptul Maitreyiei, ca s-o roage să mă sărute. Şi a întâlnit acolo mâna mea, pe care mi-am retras-o cât am putut mai repede, dar nu înainte de a atrage atenţia lui Chabu. Ea începu să râdă.

- A i văzut că *dadă* îşi ţine mâna la pieptul tău? izbucni Chabu, biruitoare.

- Nu vorbi prostii, se răsti Maitreyi. Era mâna mea.

- Parcă eu nu ştiu, parcă eu n-am simţit inelul lui *dadă...*

M-a înfiorat puţin precizarea aceasta, dar cum ştiam ce Chabu vorbeşte multe lucruri fără şir, nu m-am temut de consecinţele ei. De sărutat pe gură, Maitreyi nu m-a sărutat, şi în curând a trebuit să ne întoarcem la maşină, căci se înnoptase bine. Până acasă am uitat întâmplarea.

în noaptea aceea. Maitreyi nu a venit la mine. Din prudenţă, îmi mărturisi ea a doua zi. Nu-mi amintesc cum am petrecut timpul până aproape de ora şase, când m-am îmbrăcat în costumul meu bengalez, aşteptând să plecăm cu maşina. Dar nu venea nimeni să mă anunţe. Puţin enervat, am întrebat şoferul dacă nu mergem în seara aceasta la Lacuri, şi el îmi răspunse (mi se păruse mie sau fusese, într-adevăr, obraznic?) că a primit ordin să ducă maşina la garaj. Peste câteva minute întâlnii pe Lilu pe coridor, îmi spuse că doamna Sen nu mai lasă nici pe Maitreyi, nici pe Chabu să iasă la Lacuri. Toate acestea mi se păreau foarte turburi;

şi mă înciuda misterul, mi se părea că mi se ascunde un adevăr de care am absolută şi neîntârziată nevoie. Am încercat s-o întâlnesc pe-Maitreyi, fără să izbutesc, şi atunci am rămas în odaia mea, muncit de gânduri. (Ciudat, nu-mi era teamă; doream numai să ştiu precis ce s-a întâmplat, de ce dăduse doamna Sen ordin şoferului să ducă maşina la garaj şi de ce nu puteam vedea pe Maitreyi.)

La masă, când m-a chemat servitorul (de obicei mă anunţa cineva al casei), am găsit pe doamna Sen şi pe Maitreyi. Nu vorbeau. Voiam să par neturburat şi cred că am izbutit de minune. Doamna Sen îmi căuta ochii, şi eu nu mi-i feream. Mă minunau privirile ei drepte, scrutătoare. încercând parcă să pătrundă în adevăratul meu suflet; faţa căpătase o concentrare ciudată, cu un zâmbet batjocoritor înverşunându-i buzele înroşite, ca totdeauna, de *pan.* Mă servea tăcută, politicoasă şi apoi se aşeza iarăşi cu coatele pe masă şi mă privea. Se întreba, poate, cum am izbutit s-o înşel atâta vreme, cum am păcălit-o cu puritatea şi respectul meu. Ghiceam în prezenţa ei ostilă şi ironică o necurmată întrebare: am putut fi eu oare aşa? Nu ştiu ce fel de .,aşa" ştia doamna Sen, dar simţeam întrebarea şi de aceea căutam să par cât mai degajat, vorbeam, o priveam în ochi, întrebam cum îi mai merge domnului Sen, de ce nu vin şi ceilalţi la masă, ca şi cum nimic nu s-ar fi întâmplat. Maitreyi îmi strângea picioarele să mi le frângă. îşi punea toată pasiunea ei ultimă şi toată spaima ei în această încleştare a pulpelor. Voia să mă mângâie mai dulce ca niciodată, şi simţeam talpa ei caldă atingându-mi încet, blând, alinător, pulpa; parcă ar fi vrut să mă consoleze, să mă întărească în această primejdie, pe care eu o ghiceam, dar nu o cunoşteam. Apoi îmi prindea piciorul între pulpele ei şi-1 strângea ca într-o îmbrăţişare de pe urmă. ca şi cum s-ar fi străduit să-mi comunice o căldură şi o pasiune pe care să n-o uit când voi rămâne despărţit de ea, departe.

Pe doamna Sen a chemat-o cineva sus, şi îndată ce-am rămas singuri, Maitreyi mi-a şoptit muşcându-şi buzele ca să-şi stăpânească emoţia:

- Chabu a spus tot mamei, dar eu am tăgăduit. Să n-ai nici o teamă, rămân a ta. Dacă te întreabă, să nu mărturiseşti nimic, altminteri, cine ştie...

Au podidit-o lacrimile şi a vrut să-mi apuce braţul, după obiceiul ei, dar se cobora doamna Sen pe scară, şi atunci mi-a şoptit printre dinţi:

- Vino mâine înainte de zori în bibliotecă...

Acestea au fost ultimele cuvinte pe care mi le-a spus Maitreyi. căci doamna Sen a luat-o sus. şi eu m-am dus în camera mea extrem de abătut, zăpăcit şi aproape incapabil să înţeleg ce s-ar putea întâmpla a doua zi.

N-am putut dormi deloc, ci fumam pipă după pipă, înjeţul larg şi odihnitor, aşteptând zorile. Băteau unul după altul ceasurile în noapte, şi eu evocam cu fiecare din ele venirea Maitreyiei în acea odaie şi aproape că nu-mi venea să cred că ar fi posibil să n-o mai văd aici, lângă mine, gata să se dezbrace de îndată ce eu închideam ferestrele, gata să mă îmbrăţişeze şi să plângă. Mă gândeam că nu e posibil ca, numai după două-trei săptămâni de dragoste, Maitreyi să-mi fie luată. Cum stam singur, în întunerec, o revedeam în toate colţurile, în toate atitudinile ei de îndrăgostită, uitam toate chinurile pe care le îndurasem din pricina ei, toate îndoielile, şi simţeam cum creşte în mine. fără hotare, o dragoste pe care Maitreyi niciodată n-o bănuise. Aşteptam zorile ca să-i pot spune că o simplă despărţire de o noapte şi ameninţarea dragostei noastre îmi revelase adevărata iubire şi numai acum am înţeles cât îmi era de dragă, acum, când mă temeam că o pot pierde. Aproape că am plâns, acolo, singur, gândindu-mă că aş putea-o pierde; numai gândul că n-am s-o pot avea din nou alături de mine mă înfiora şi îmi întuneca mintea. Nu credeam că aş fi putut supravieţui sănătos unei despărţiri de Maitreyi. Dacă atât timp cât o ştiam a mea, de nimeni stingherit să-i vorbesc şi să mi-o apropii când vream, o iubeam, apoi acum, când eram despărţiţi prin nu ştiu ce primejdie, dragostea crescuse până la sufocare şi simţeam că înnebunesc aşteptând ceasul când am s-o pot vedea şi strânge din nou în braţe.

în timpul nopţii am ieşit de mai multe ori în curte, să spionez, şi vedeam mereu lumină în camera inginerului, auzeam acolo glasuri, câteodată un scâncet, pe care nu-1 ghiceam al cui poate să fie (Maitreyi, Chabu, sora lui Khokha?). Toate acestea mă alarmau nespus. Mă întorceam iarăşi în jeţul meu şi mă trudeam să înţeleg ce poate să însemne vorbele Maitreyiei: ..Chabu a spus tot...". Ce ar fi putut spune Chabu în nebunia ei? Tot ce-a putut vedea şi înţelege ea? Mă gândeam că poate a surprins-o vreodată pe Maitreyi venind sau plecând din odaia ei, dar am aflat mai târziu că cele ce spusese ea au fost lucruri mai puţin grave. în ziua aceea, doamna Sen o spăla pe cap, şi Chabu plângea mereu. A întrebat-o de ce plânge, şi a răspuns că pe ea nu o iubeşte nimeni, iar pe Maitreyi toată lumea. Toată lumea a venit de ziua ei, aducându-i daruri. Şi mai ales eu o iubesc mult pe Maitreyi. „De unde ştii?" a întrebat-o doamna Sen, în glumă. ***„Allm-cladâ*** o sărută şi ţine mâna la pieptul ei, iar pe mine nu mă sărută nimeni..." Suferea şi plângea atât de sincer, încât doamna Sen a întrebat-o de mai multe ori, şi Chabu a mărturisit tot ce-a văzut: cum stam noi doi împreună şi râdeam, şi ne sărutam, şi ne strângeam în braţe la Lacuri (iar eu. care credeam că Chabu nu observă nimic...). Doamna Sen a chemat îndată pe Maitreyi şi a întrebat-o dacă e adevărat cele spuse de Chabu. Apoi a poruncit şoferului să ducă maşina în garaj şi a luat-o pe Maitreyi sus, pe terasă, a pus-o să jure pe strămoşi şi pe zei. şi a început s-o descoase, ameninţând-o. Maitreyi a tăgăduit totul, recunoscând numai că m-a sărutat dc câteva ori în glumă, iar eu am sărutat-o pe frunte, dar altceva nu s-a întâmplat. Şi a rugat-o în genunchi să nu mai spună nimic inginerului, căci am să sufăr eu, şi eu nu sunt vinovat. Dacă i se cere, Maitreyi nu mă va mai vedea niciodată, căci numai ca a fost aceea care a păcătuit. (Se gândea, am aflat mai târziu, că între timp va putea fugi cu mine. îi era teamă numai de domnul Sen, care ar fi putut-o închide în camera ei sau mărita în câteva zile, înainte ca ea să aibă timp să mă vadă şi să poată aranja fuga.) în noaptea aceea au încuiat-o în odaia doamnei Sen. iar doamna Sen a spus totul inginerului, stând până târziu la sfat despre cele ce trebuie să facă, aşa fel încât nimic să nu se afle de către vecini, căci atunci blestemul va cădea asupra întregii familii...

Toate acestea le-am ştiut numai a doua sau a treia zi, de la Khokha, dar în noaptea aceea bănuiam lucruri mult mai grave, bănuiam că Chabu a surprins-o într-o noapte şi a spus aceasta d-nei Sen. înainte de patru dimineaţa m-am dus în bibliotecă, s-o aştept pe Maitreyi cu veşti Am stat acolo până ce s-a luminat bine, ascuns după rafturi, dar Maitreyi n-a venit, şi nici sora lui Khokha sau Lilu, prin care ar fi putut să-mi trimeată un bilet scris. La şapte s-a coborât d-na Sen jos să pregătească ceaiul, şi a trebuit să mă strecor cu multă grijă în odaia mea, că să nu fiu observat.

Aşteptam tocmai să mă cheme la ceai, când inginerul intră la mine în odaie, cu ochelarii negri ascunzându-i bine privirile, puţin tremurând de slăbiciune, şi începu oarecum emoţionat, dar prieteneşte:

- Dragă Allan, m-am hotărât să-mi fac operaţia aceea de ochi, pe care mi-o cer de atâta timp doctorii. Va trebui să stau la sanatoriu probabil vreo două-trei luni şi atunci m-am gândit să trimit familia la Midnapur, la nişte rude de ale mele. Şi pentru că şi d-ta eşti puţin obosit, ai face bine să te recreezi undeva în munţi.

- Când trebuie să plec? articulai eu cu un calm care mă mira. (De altfel, nu-mi dădeam încă bine seama ce se petrece cu mine şi am săvârşit. în acea zi. o sumă de lucruri fără să-mi dau seama de ele.)

- Chiar astăzi, căci după-masă eu mă duc la sanatoriu, vorbi inginerul, observându-mă la adăpostul sticlelor negre.

- Bine, dar nu am unde să mă duc, trebuie să-mi găsesc casă, trebuie să-mi iau lucrurile acestea...

Găsii putere să mă împotrivesc, deşi tot sângele parcă mi se scursese din vine, şi arătai nevolnic acele câteva lucruri pe care le aveam: un pat, un şifonier, biblioteca, două cufere, masa de scris. Inginerul zâmbi foarte politicos.

- Un băiat energic ca d-ta iese întotdeauna din încurcătură. Dacă pleci chiar acum, găseşti casă până la unu. Khokha îţi va aduce lucrurile după-amiază cu un camion. Poate ai să locuieşti cu unul din prietenii d-tale până când vei pleca la munte, şi apoi ai să te aranjezi mai bine...

Tremuram tot când s-a ridicat să plece. Eu m-am îndreptat instinctiv către şifonier, să-mi iau casca şi să plec îndată, dar d-na Sen, care stătuse pe coridor şi ascultase tot, intră în odaie şi-mi spuse zâmbind:

- Nu poţi pleca de aici până nu mănânci...

- Nu mai pot mânca nimic, spusei eu, stins.

- Am să te rog eu, şi ai să mănânci, continuă d-na Sen, pe acelaşi ton. Ceaiul e gata.

- La ce bun, acum? întrebai eu, tot mai stins. (Simţeam că aş putea să mă prăvălesc din clipă în clipă, căci ştiam că plec şi nu o văzusem încă pe Maitreyi, şi nu ştiam ce face ea acolo sus.)

Inginerul plecă, şi izbucnii în plâns nebuneşte, smulgându-mi părul, muşcându-mi pumnii. Mă întinsei în fotoliu sfârşit, aproape sufocat de o durere pe care nu ştiam pe ce nume să-i spun, căci nu mai era nici dragoste, nici suferinţă, ci un sentiment de totală năruire, ca şi cum m-aş fi trezit deodată singur într-un cimitir, fără nimeni lângă mine căruia să mă plâng, de la care să aştept

mângâiere. Parcă fusesem rupt în zece bucăţi, căci îmi simţeam trupul numai o rană, sufletul risipit, nu mai aveam nici voinţă, nici putere să mă dezmeticesc o clipă. Intră Lilu. în lacrămi şi ea,

şi îmi întinse repede un petec de hârtie. „Nu mă lasă să te văd. Nu-ţi zădărnici viaţa, nu te lăsa înfrânt. Pleacă în lume şi arată tuturor curăţenia ta. Fii om. Ai să afli de mine în curând. Maitreyi." Era un scris împleticit, într-o englezească improvizată, cu pete de cerneală. Ascunsei repede hârtia în palmă, căci venea d-na Sen, cu servitorul, aducându-mi ceaiul.

- Nu pot mânca, nu pot mânca nimic, spusei eu, plângând.

- Te rog eu să iei o ceaşcă de ceai, vorbi blând d-na Sen.

Am crezut că întrevăd în glasul ei milă şi puţină înţelegere şi, amintindu-mi cât de bună fusese cu mine, cât de mult mă iubise şi mă chema fiul ei, căci atâta dorise să aibă un fiu, alături de cele două fete, nu m-am mai putut stăpâni şi am căzut la picioarele ei, îmbrăţişându-i-le, plângând.

- Iartă-mă, mamă, nu mă lăsa să plec de aici! izbucnii eu, iartă-mă, iartă-mă...

Lilu plângea, rezemată de uşă. D-na Sen n-a făcut o singură mişcare de mângâiere, ci a rămas dreaptă şi zâmbitoare cât timp eu m-am zbătut la picioarele ei. Am simţit gheaţa aceasta şi m-am ridicat, ştergându-mi ochii, suspinând.

- Ia-ţi ceaiul, vorbi

Am pus mâna pe ceaşcă, dar m-a înăbuşit un hohot şi mi-am ascuns faţa cu braţul. Lilu n-a mai putut răbda şi a fugit pe coridor, plângând. D-na Sen a rămas tot acolo, lângă uşă, privindu-mă cu acelaşi surâs îngheţat, puţin batjocoritor, îndemnându-mă:

- Ia-ţi ceaiul...

Am curăţit ca prin somn o banană şi am sorbit din ceaşca în care se răcise ceaiul. îmi contenise plânsul deodată şi suspinam numai. Când m-a văzut că mi-am sfârşit ceaşca, d-na Sen a ieşit pe coridor şi a chemat servitorul să ridice tava.

- Pot vedea copiii înainte de a pleca? mă rugai eu, cerşind.

D-1 Sen intră chiar atunci şi-mi spuse:

- Maitreyi e puţin bolnavă, nu se poate da jos din camera ei.

- Chiar [illegible] Chabu...

Apoi, adresându-se către d-na Sen:

Cum ieşi d-na Sen din odaie, inginerul îmi întinse un plic închis şi-mi spuse:

- Să citeşti asta numai după ce părăseşti casa mea. Şi dacă vrei să-mi mulţumeşti pentru binele pe care ţi l-am făcut, aici. în India, respectă cele ce te rog eu...

Plecă înainte ca eu să am timp să mai spun o vorbă.Luai plicul cu un tremur de slăbiciune şi-1 vârâi automat în buzunar. Când o văzui pe Chabu. o cuprinsei numaidecât în braţe şi începui s-o leagăn plângând.

- Ce-ai făcut, Chabu, ce-ai făcut?

Biata fată nu înţelegea nimic, dar văzându-mă plângând. începu şi ea să plângă şi să mă sărute pe obraz, căci eu îmi aplecasem capul către trupul ei plăpând şi o legănam aşa, în neştire.

- Ce ai făcut, Chabu? atât îi puteam spune.

- Dar eu ce ştiam? întrebă ea, încercând parcă să se trezească. De ce plângi, *dadă?* Tu de ce plângi?

Am lăsat-o din braţe ca să-mi şterg faţa. De altfel, d-na şi d-l Sen veniseră din nou şi şedeau în uşă. amândoi de gheaţă, parcă mi-ar fi spus: „Haide, e timpul să pleci'"...

Am sărutat-o încă o dată pe Chabu pe amândoi obrajii, apoi venindu-mi în fire, mi-am luat casca, am îngenuncheat în faţa d-nei şi d-lui Sen, punându-mi palmele pe piciorul lor drept - cel mai venerabil salul pe care îl ştiam eu - şi am plecat.

- *Good-bye,* Allan, îmi spuse inginerul. întinzându-mi mâna.

Dar eu mă prefacui că nu văd şi trecui înainte, pe coridor. Chabîi alergă după mine, hohotind.

- Unde pleci, *dadă?* Unde pleacă *AMan-dadă?* întrebă pe maică-sa.

- *Dadă* e bolnav şi se duce să se vindece, îi spuse d-na Sen într-o bengaleza şoptită, apucând-o în braţe, ca să nu iasă în stradă după mine.

Când am coborât treptele verandei, mi-am ridicat ochii spre balconul cu glicine şi am văzut o clipă pe Maitreyi. Atunci m-am auzit strigat, un ţipăt scurt şi înspăimântat, şi am zărit-o cum cade lată în balcon. Am vrut să mă întorc, dar m-am întâlnit cu inginerul pe coridor.

- Ai uitat ceva, Allan? mă întrebă el. bănuitor.

- Nimic, sir, n-am uitat nimic...

Am plecat repede. M-am suit în cea dintâi maşină şi am dat adresa lui Harold. Când porneam, am încercat să mai privesc încă o dată casa din Bhowanipore. dar mi s-au înlăcrămat ochii, maşina a virat, şi n-am mai văzut nimic.

M-am trezit când maşina tocmai ocolea către Park Street. Am desfăcut plicul lui Sen şi am cetit, cu inima strânsă, cele ce-mi scria el, în englezeşte, fără cuvântul de început, pe o coală care purta în colţul de sus cuvintele „Strict confidenţial"" subliniate.

„D-ta eşti străin, şi eu nu te cunosc. Dar dacă eşti capabil să consideri ceva sacru în viaţa d-tale, te rog să nu mai intri în casa mea, nici să încerci să vezi sau să scrii vreunui membru al familiei mele. Dacă vrei să mă vezi personal, caută-mă la birou, şi dacă ai vrea vreodată să-mi scrii, scrie-mi numai acele fapte pe care un necunoscut le poate scrie unui necunoscut sau un funcţionar superiorului său. Te rog să nu pomeneşti de această notă nimănui şi rupe-o după ce o vei ceti. Raţiunea acestei purtări trebuie să-ţi fie evidentă, dacă ţi-a mai rămas cât de puţină minte în nebunia d-tale. îţi cunoşti ingratitudinea şi ofensa pe care mi-ai adus-o!

Narendra Sen

P.S. Te rog nu fi inoportun, încercând să te explici şi adăogând astfel alte minciuni la depravatul d-tale caracter."

XIII

Nu l-am găsit pe Harold acasă, dar gazda mi-a descuiat camera şi m-a lăsat să intru şi să mă trântesc pe pat, cu faţa în sus, sub ventilator. Biata d-nă Ribeiro nu ştia cum să se poarte cu mine şi cum să mă întrebe.

- Nu mi s-a întâmplat nici o nenorocire, mrs. Ribeiro, o asiguram eu. Trebuie să fie operat astăzi inginerul Sen, patronul meu, şi asta mă nelinişteşte.

Nu voiam să mă trădez, nu voiam să spun nici lui Harold pricina pentru care plecasem din Bhowanipore. M-ar fi dezgustat cumplit bârfeala lor, căci nu mă îndoiam că Harold ar fi repetat tuturor „prietenilor" eurasieni întâmplarea mea, şi fetele ar fi încercat să mă consoleze cu veşnicele lor stupidităţi sentimentale, îndemnându-mă să beau şi să fac dragoste, iar eu eram incapabil să primesc orice consolare, fie ea cât de brutală. Mi se părea că nu am voie nici să menţionez numele Maitreyiei în mijlocul lor. Eram însă atât de năuc, atât de desăvârşit mă predam durerii, încât nu mă gândeam la nimic precis, ci încercam numai să intuiesc, să simt concret despărţirea mea de Maitreyi. Nu izbuteam; tresăream speriat de câte ori revedeam imaginea ei ultimă, trupul ei căzut în balcon, şi o alungam. Nu ştiam pe ce să-mi fixez gândul şi alegeam câteva scene mângâietoare pentru mine (coroniţa de iasomie, biblioteca, Chandernagorul), pe care le contemplam liniştindu-mă, dar îndată filmul se desfăşura către final, revedeam pe d-na Sen la masă, privindu-mă rău, sau pe d-l Sen spunându-mi: „Dacă vrei să-mi mulţumeşti pentru binele...", şi aceasta îmi amintea iarăşi, tot atât de acut şi de sfâşietor, despărţirea mea de Maitreyi, şi trebuia să închid ochii, să mă mişc în pat, să oftez adânc ca să alung gândurile.

D-na Ribeiro, după ce lipsise vreun ceas, prinsă de treburile casei, intră iar în cameră, întrebându-mă ce doresc să beau; un ceai, whisky sau bere? Refuzai cu un gest atât de obosit, încât bătrâna se apropie de patul meu, serios îngrijorată.

- Dar d-ta eşti bolnav, Allan, îmi spuse.

- Nu ştiu ce e cu mine, mă prefacui eu. Am fost extenuat în ultimele luni, căci nu m-am dus nicăieri în vara aceasta, şi nenorocirea inginerului m-a mişcat profund. Vreau să plec din Calcutta pentru câtva timp...D-ta mai ai vreo cameră liberă, d-nă Ribeiro?

Când a auzit de cameră liberă, gazda s-a turburat toată de fericire, m-a îndemnat să văd odaia de alături de Harold, m-a întrebat de ce nu mai rămân în Bhowanipore, apoi, văzând că cercetările acestea mă obosesc, a schimbat vorba, s-a interesat de temperatura mea, m-a sfătuit să plec îndată din Calcutta pentru două-trei săptămâni, undeva la munte (Darjeeling, de pildă, sau Shillong, sau chiar la mare, la Gopalpur-at-Sea, unde *father* Justus s-a vindecat de surmenaj, pentru că aerul e admirabil şi la hotel nu mai locuia aproape nimeni). O ascultam cum vorbeşte şi o aprobam întocmai, numai ca să nu mă silească să răspund, să discut, să gândesc. Mi-a adus îndată din *hali* jurnalul, *The Statesman,* ca să caute adrese de pensiuni, şi comenta fiecare localitate, îmi spunea cine a fost acolo şi cu ce prilej, iar eu, ascultând-o, mi se părea că trăiesc un vis, într-atât era de neverosimilă prezenţa mea aici, şi chiar viaţa mea, trupul întreg pe care mi-l întinsesem pe pat, ţigările pe care le fumam, în timp ce eu *trebuiam* să mor, căci fusesem despărţit de Maitreyi. „Cum de pot fi asemenea lucruri pe lume - mă întrebam eu, fără să gândesc întrebarea, ci simţind-o numai -, cum de se poate ca un ceas după plecarea din Bhowanipore să pot asculta vorbăria acestei bătrâne, care nici nu bănuieşte ce epavă are în faţă?" Totul mi se părea iraţional, imposibil, şi ghiceam că aş înnebuni dacă aş rămâne multă vreme cu asemenea oameni alături, dacă nu mă înfund undeva în singurătate, să uit, să mă uit. Plecarea îmi apărea singura salvare, cel puţin pentru un timp. Mă hotărâsem să plec chiar a doua zi, oriunde.

-Telefonează, te rog, la d-l Sen, South 1144, mă adresai eu d-nei Ribeiro, şi spune-i să-mi trimeată lucrurile aici...

D-na Ribeiro s-ar fi simţit oricând jicnită să telefoneze unui „negru", dar în acel ceas era atât de fericită, încât am ascultat-o

cum vorbea politicos, probabil lui Mantu. şi cum mulțumea pentru bunăvoință.

- Mă duc să aranjez odaia. îmi spuse.

M-am bucurat că pleacă şi că pot acum ofta în voie şi plânge. Mă străbătu deodată gândul că am îmbătrânit şi că părul mi-e alb de supărare, şi sării în sus. ca să mă uit în oglindă. De-abia mă recunoscui. Fața îmi era palidă, suptă, uscată, şi sprâncenele răvăşite, parcă le smulsesem; nu ştiu ce dungă se adâncise la colțul buzelor, care mă schimba cu desăvârşire, dându-mi un aer de aprigă voință. Mă minunai descoperind pe fața mea o hotărâre virilă şi putere de a acționa. însuşiri pe care le pierdusem de mult. (De atunci nu mai cred în expresia oamenilor. Mi se pare că regulile schimbării feței nu au nimic de-a face cu adevăratele experiențe sufleteşti. Poate numai ochii, singurii, pot trăda un om.) M-am întors abătut în pat şi am aprins altă țigare.

Când a venit Harold, m-a întâmpinat cu urale. D-na Ribeiro îi lămurise în câteva cuvinte vizita mea. El încercă să mă facă să vorbesc, dar pretextai o durere de cap şi-i spusei numai în treacăt de ce am venit. Ceru numaidecât băuturi. îmi spuse că orice febră şi orice durere trece cu whisky. Băui şi eu un pahar, dar amețeala mă făcea să simt şi mai viu depărtarea de Maitreyi. Aproape că îmi venea să urlu. Când a sosit Khokha, credeam că am să-1 îmbrățişez de emoție. Parcă aducea cu el toată dragostea, toată India. Venise într-o *dhoti* destul de murdară, cu picioarele lui crăpate, fără sandale, şi toți din casă îl priveau cu dispreț, cu scârbă, dar el, ştiindu-se „la mine", intra şi ieşea mândru, aducând lucrurile din camion, conducând hamalii prin *hali.* Ardeam de nerăbdare să-mi spună ce s-a mai întâmplat acolo. în Bhowanipore. Când am plătit camionarul şi hamalii, l-am luat cu mine în cameră, am cerut ceai d-nei Ribeiro şi am deschis o nouă cutie de țigări. Harold spumega că nu rămân cu el de vorbă, dar probabil că a ghicit în plecarea mea bruscă de la Sen ceva mai mult decât îi mărturisisem şi nu cuteză să vină şi să ne întrenipă.

Khokha îmi aduse un exemplar din *Uddhitta,* pe care Maitreyi scrisese ultimele ei cuvinte: „Către dragul meu, către dragul meu, Maitreyi, Maitreyi". „Numai atât?'" mă întristam eu. Khokha îmi spuse să mă uit şi la sfârşitul cărții. „Adio, scumpul meu, n-am spus nimic care să te facă pe tine vinovat. Am spus numai că m-ai sărutat pe frunte. Trebuia să spun; era mama noastră şi ştia. Allan, prietenul meu, dragul meu, adio! Maitreyi.'"

Am rămas mut, privindu-i scrisul. Khokha fuma, tăcând şi el o bucată de vreme, apoi vorbi deodată, parcă şi-ar fi continuat un gând.

- ... Şi atunci trebuia să se afle. Prea ați fost imprudenți. Vă vedea toată lumea când vă sărutați pe jeț. Şoferul a spus şi lui Mantu. şi lui Lilu. N-a avut nimeni curajul să vă atragă atenția...

Mă întreb dacă şi Khokha ştie numai cât ştiu ceilalți sau a înțeles mai mult. Dar mi-am dat seama cât de puțin important e acum lucrul acesta şi m-am lăsat dus de alte gânduri.

- Chabu şi-a revenit, vorbi iarăşi Khokha. Cum a văzut-o pe Maitreyi leşinată, parcă s-a deşteptat din somn. A întrebat de tine: „Unde e *dadâ?'* aşa întreba pe toată lumea şi se ținea de d-na Sen, trăgând-o de *sari* şi întrebând. I-am spus că vin să te văd. şi atunci mi-a dat biletul ăsta...

Pe o foaie ruptă dintr-un caiet de şcoală, Chabu scrisese în bengali, cu cea mai frumoasă caligrafie a ei: „Dac/o iubit, mă poți ierta tu vreodată? Nu ştiu cine m-a pus să spun: credeam că nu fac nici un rău spunând, căci nici voi nu faceți rău iubindu-vă. Maitreyi suferă cumplit. Poți s-o faci să nu mai sufere? Atunci unde e dragostea voastră? Aş vrea să mor."

- Plângea când l-a scris şi mi-a spus să ți—1 dau neapărat şi să-i telefonezi într-o dimineață. Nu mai e nebună acum, nu mai pare nebună. Săraca...

Tăcu iarăşi o bucată de vreme, apoi oftă deodată.

- Ce ai, Khokha? îl întrebai eu.

- Ah, ce să-ți mai spun ce am când te văd pe tine cât suferi!...

Vorbise emfatic, teatral, silindu-se să obțină o mască îndurerată, care să-mi atragă atenția. Dar tonul cu care spusese acele câteva cuvinte mă făcu îndată să mă simt străin de el. Poate a ghicit şi Khokha această jenă, căci a schimbat vorba.

- Când am început să iau lucrurile din camera ta, Maitreyi a fugit jos şi a început să le îmbrățişeze, să țipe. A trebuit s-o ia cu forța înapoi. D-1 Sen, care e o brută, a lovit-o peste față cu pumnii până a podidit-o sângele. A leşinat în odaia ei...

Ascultam lăcrămând, dar fără ca durerea să-mi crească. „Ce ne putea face mai mult decât să ne despartă? Dacă m-ar bate oricât, dacă m-ar pălmui, aş suferi oare mai mult?" O vedeam cu fața însângerată, dar nu rănile ei îmi sfâşiau inima, ci însăşi făptura ei. prezența ei, pe care o ştiam departe.

-...Au închis-o în odaie, aproape goală, ca să nu se mai poată coborî în camera ta. Cât era leşinată, o stropeau cu apă, ca să învie, apoi, când se deştepta, o băteau ca să spună. ..îl iubesc. îl iubesc", atât auzeam, de jos, cum urlă. „El nu e vinovat, ce aveţi cu el?" mi-a spus soru-mea că le ţipa. „Ce aveţi cu el...?"

Şi totuşi, mie nu-mi făcuseră încă nimic. „Mai bine m-ar fi pălmuit", gândeam. De ce n-a avut curajul d-l Sen să mă pălmuiască? De ce mi-a întins mâna laş, spunându-mi: „ *Good-bye,* Allan!"

- înainte de a veni ei s-o ia sus. Maitreyi mi-a şoptit: „îi telefonez mâine". Dar poate n-are să izbutească. D-1 Sen o păzeşte închisă. îl auzeam vorbind cu mama de căsătoria ei cât mai repede.

Am înlemnit. Khokha observă spaima mea şi continuă mai arzător:

- Vor s-o mărite cu un profesor din Hoogli. şi asta îndată ce se vor întoarce din Midnapur Ştii că vor să plece la Midnapur°

- Ştiu, răspunsei eu, aproape indiferent.

- Sunt brute, toţi sunt brute, se aprinse Khokha. Nu îi urăşti?

- De ce i-aş urî? Eu le-am făcut tot răul. Ce vină pot avea ei? Afară, doar, de faptul că m-au adus în casă...

- Voiau să te înfieze, mă lămuri Khokha.

Zâmbii. Ce deşarte, ce inutile mi se păreau toate acestea, toate faptele care s-ar fi putut împlini, dacă eu eram altfel, toată fericirea pe care aş fi putut-o avea, dacă... Mi se părea fără sens să mă gândesc la cele ce s-ar fi putut întâmpla. Eram singur, singur, aceasla era durerea, prezentul. Nu puteam înţelege nimic altceva.

Khokha mă privi. îmi văzu lacrimile şi oftă.

- Mama mea c foarte greu bolnavă, şi eu n-am nici un ban. nici o rupie să-i dau Mă gândeam să-ţi cer un împrumut până voi primi onorariul de la „Bengal Film Company"..

- Cât vrei?

Tăcea. Eu nu cutezam să-1 privesc în ochi. Mă durea minciuna lui, căci ştiam că maică-sa nu e bolnavă şi că de ea are grijă un cumnat al lui, negustor în Kalighat.

- Treizeci de rupii ţi-e de ajuns? îl întrebai şi, fără să mai aştept răspuns, am scris cecul şi i l-am dat.

îmi mulţumi stânjenit şi începu să vorbească iar de Maitreyi. L-am rugat, stins, să plece.

- Khokha, mi-e somn, mă doare capul...

Seara, vestite de Harold, au venit fetele să mă vadă. Au pus patefonul în ***hali,*** au comandat whisky şi oranjadă şi-şi exagerau veselia ca samă consoleze pe mine. (Harold le spusese că sufăr de o depresiune nervoasă, un surmenaj sau ceva asemănător, şi că, înainte de a pleca din oraş, trebuie „să mă amuz" ca să uit.)

- Hei, Allan, îmi spunea Geurtie, ce stai aşa posac, băiete? Nu ai tu fata ta lângă tine?

Mi se aşeză pe genunchi, şi mie îmi era atât de odioasă atingerea aceea. încât mă cutremuram tot, şi o rugai să mă lase, căci sunt obosit şi bolnav.

- Nu cumva eşti îndrăgostit? clipea ea, şiret, din ochi. Te-o fi fermecat vreo indiană. Vreo nespălată neagră, cum îţi place ţie...

Hohoteau toţi. D-na Ribeiro, care îmi aranja odaia alături, veni şi ea.

- Lăsaţi băiatul în pace. Hai. Allan. bea un pahar de whisky. Să vezi cum trec toate. O operaţie la ochi nu e chiar un lucru atât de grav...

- Dar ce crezi mata, mrs. Ribeiro, că Allan de operaţia aceea plânge? întrebă sarcastic Geurtie. Are el altceva, mai grav, i-o fi fugit vreun lăutar cu fata...

- Taci din gură, mă răstii eu, înfuriat deodată, sculându-mă de pe scaun.

- Te rog să fii mai politicos cu mine, îmi răspunse Geurtie, roşind. Aici nu eşti la negrii tăi din Bhowanipore.

- Geurtie! ţipă Clara, apucându-i braţul. Lasă-1, bietul băiat.

- Prea l-aţi cocoloşit toţi, „bietul băiat" în sus, „bietul băiat" în jos. Plânge ca o muiere şi se consolează cu bengalezii lui murdari. N-are el dreptul să mă insulte pe mine, o creştină.

- Dar şi el e creştin! interveni Clara.

- Ha, aşa crezi tu, că mai e creştin, râse Geurtie. Ce spui, Harold? Dar când îţi vorbea ţie de hinduism şi de vacile lui, şi înjura pe Domnul nostru lisus Chnstos? Şi acum îmi spui mie să tac din gură...

Harold era extrem de încurcat, pe d-na Ribeiro o covârşise panica.

- Ia astâmpăraţi-vă! vorbi.

- Eu mă duc, le spusei, sfârşit, şi mă ridicai.

Geurtie mă privi îmbufnată.

- Se duce să se roage la templul lui. Nu-i ajută Dumnezeu...

Am avut o noapte sălbatecă. De cum am rămas singur (umblasem mult pe străzi, fumând în neştire şi căutând tot mahalele indigene, a căror larmă şi forfot, şi limbă îmi aminteau de zilele mele cu Maitreyi) şi m-am dezbrăcat, chinul, pe care oboseala îl adormise oarecum, mă năvăli iar, de data aceasta fără să-i mai pot întâmpina nici o rezistenţă. Zadarnic muşcam perna, zadarnic mă loveam să nu ţip. Spuneam întruna: „Maitreyi, Maitreyi, Maitreyi"... până ce nu mai înţelegeam nimic din acest nume de fată, sunetele lui nu-mi mai evocau nimic şi rămâneam năuc, cu faţa între perne, fără să ştiu ce s-a întâmplat cu mine, ce s-a rupt înlăuntrul meu, ce se petrece. Gândurile îmi alergau de la un fapt la altul fără nici o legătură, revedeam Tamlukul, Sadyia, alte nenumărate locuri, pe care le cunoscusem, fără să înţeleg nimic. îmi era numai spaimă să mă gândesc la orice îmi putea evoca figura Maitreyiei în seara despărţirii sau glasul d-lui Sen spunându-mi: *„Gooci-bye,* Allan!", sau privirile d-nei Sen stăruind: ..Ia-ţi ceaiul!"... De câte ori scenele acestea încercau să reînvie în minte, mă zbăteam. îl auzeam pe Harold cum sforăie, din odaia cealaltă, auzeam la răstimpuri ceasul de la biserica protestantă cum numără în noapte. Ca să mă liniştesc, mă gândeam la moarte. Să mă înec în Gange, şi să afle Sen cât de curat o iubeam pe Maitreyi. A doua zi, ziarele ar fi vorbit de acest tânăr european, sinucis fără motiv, prins în marginea oraşului de barcagiii care se întorc seara. Maitreyi ar fi leşinat auzind, d-na Sen s-ar fi căit, căci ar fi înţeles şi ea atunci cât de sincer, de total, o iubisem pe Maitreyi. Gândul morţii era singura alinare. întârziam cu voluptate asupra fiecărei imagini, asupra fiecărui gest: cum scriu scrisoarea d-lui Sen, cum mă îndrept spre pod şi acolo plâng puţin, dar numai puţin, câteva lacrimi, şi apoi, pe balustradă, privesc în jos cum curg apele galbene, cu mâl mult, ameţesc şi gata... Reluam filmul, mereu de la început. Aşa am adomit în zori.

M-a trezit Harold, ca să-mi spună că mă cheamă cineva la telefon. Am alergat ca un nebun în *hali.* numai în pijama. Am recunoscut îndată glasul Maitreyiei, pe care l-am sorbit însetat, deşi mă temeam să-i vorbesc, ca să nu mă audă Harold sau vreun alt pensionar al d-nei Ribeiro. îmi spunea lucruri pe care le ghiceam mai mult, căci vorbea încet, ca să nu deştepte pe ceilalţi, probabil, şi izbucnea mereu în plâns. Parcă venea din închisoare glasul ei, dintr-o celulă ferecată. într-atât îi era de sfâşietor plânsul şi de dornic de libertate glasul.

- Allan, mai mă cunoşti tu? Sunt eu, tot eu. rămân aceeaşi, Allan. orice s-ar întâmpla... Fii bărbat şi lucrează înainte, nu deznădăjdui... Nu mai pot, Allan, iartă-mă... nu mai pot. Aş vrea să-ţi spun...

Glasul i-a amuţit deodată. Venise cineva, probabil d-na Sen. Am strigat în zadar:

-AllolAUo!

Nu mai răspundea nimeni. M-am întors abătut de moarte în odaie. Aş fi vrut să fug. pereţii mă sufocau, mă chinuiau lucrurile acelea ale mele. jeţul de pai. pe care de atâtea ori se aşezase Maitreyi. Fiecare din ele îmi evoca o scenă, un cuvânt, şi eram incapabil să mă trezesc, să pun odată capăt amintirilor acestea de cumplită tristeţe, care mă făcuseră din om neom, numai într-o zi.

- Cum îi merge inginerului. Allan, i s-a făcut operaţia? mă întrebă Harold.

- încă nu, răspunsei în treacăt. Poate i se face azi...

-Bietul om...

M-am trântit pe pat, fumând iarăşi. Ajunsesem acum aproape inert, numai mâinile îmi tremurau, încolo faţa îmi încremenise fără expresie, fără mobilitate, nu mai puteam nici plânge, ci stam aşa, sub ventilator, fără să ştiu ce am să fac. ce are să se întâmple.

Pe la zece se opri în faţa casei un comisionar, cu bicicleta, întrebând de mine. D-na Ribeiro îmi aduse un plic. Omul nu aştepta răspuns. îmi scria Sen.

„Domnule,

înţeleg acum că nu ai nici respect, nici onoare. Te credeam numai nebun, dar văd că procedezi ca un şarpe din iarbă, cămia, dacă nu îi striveşti capul când trebuie, se întoarce şi te muşcă. Nici la 24 de ore de când ţi-ai dat cuvântul că nu încerci să comunici cu nici un membru al familiei mele, ţi l-ai călcat ca un laş, făcând să sufere o biată copilă, asupra căreia, din nenorocire, ai avut oarecare influenţă. Dacă mai încerci o dată asemenea lucruri, voi face

tot ce-mi va sta în putere ca să fii expatriat. Credeam că vei avea bunul-simţ să părăseşti oraşul acesta. Prin telefon am dat ordin să te concedieze astăzi. Singunil lucru pe care îl ai de făcut e să-ţi iei salariul şi să pleci îndată, ingratitudinea d-tale trebuie să aibă o limită.

Narendra Sen."

Am cetit scrisoarea uluit. Nu pentru că mă concediase, deoarece eu însumi mă hotărâsem să plec, căci n-aş mai fi putut da a doua oară ochii cu Sen după cele ce-mi spusese Khokha. Eram uluit, pentru că înţelegeam că Maitreyi va face tot mai multe asemenea greşeli, de pe urma cărora va suferi mereu, şi suferinţele ei le înzeceau pe ale mele, căci ştiam că nu-i pot fi de nici un folos, şi mă chinuiam inutil, singur, depărtat. Am strâns plicul şi am plecat, luându-mi numai casca.

- Vii la masă, Allan? mă întrebă d-na Ribeiro.

- Desigur.

- Ţi-am gătit mâncărurile favorite, mi le-a spus Harold, ai să vezi... Şi nu te mai gândi...

Am zâmbit şi am ieşit pe poartă, năuc, fără nici o ţintă. Mă gândeam că ar fi bine să ridic ceva bani de la bancă, dacă într-adevăr trebuia să părăsesc oraşul într-o zi sau două. Dar nu-l părăseam din ordinul lui Sen, nu mă intimidau ameninţările lui. Plecam, pentru că ştiam prea bine că numai aşa i-aş putea fi de vreun folos Maitreyiei; că numai aşa ea mă poate uita. Gândeam ca un adolescent. Am ajuns la bancă pe jos, deşi distanţa din Royd Lane în Clive Street era destul de mare. După ce mi-am împachetat bine bancnotele în portmoneu şi mi-am împărţit argintul prin toate buzunarele, am pornit mai sus, spre gară. Când am trecut podul de la Howrah, m-am aplecat să privesc Gangele, murdar şi înţesat de bărci, şi gândul sinuciderii mi-a apărut deodată în laşitatea şi tot ridicolul lui. în gară m-am oprit să beau un pahar de limonada. Se făcuse ceasurile douăsprezece. Am ieşit şi am apucat-o la dreapta, pe şoseaua de centură, care duce în satele dimprejurul oraşului şi trece prin Belur. Când am intrat de-a binelea în şoseaua umbroasă, m-am simţit mai puternic, mai liniştit şi m-am aşternut înverşunat la drum. Nu mă opream deloc, nici să fumez, ci mergeam întruna, cu paşi mari, hotărâţi. Treceau pe şosea maşinile care fac cursa Gară-Hoogli, şi aproape toate se opreau lângă mine, căci li se părea ciudat să vadă

un european mergând pe jos, pe un drum afară din oraş. M-am oprit numai la o baracă sărmană, unde o bătrână vindea limonada. *pan* şi ardei; m-am oprit să beau ceva rece. Parcă m-a mângâiat întâlnirea aceea, căci i-am vorbit bătrânei în bengali, nu în hindustană, cum s-ar fi cuvenit, şi limba aceasta a Maitreyiei îmi era un adevărat balsam.

Am ajuns pe la două jumătate la Belur-Math, după ce mă plouase doi kilometri şi îmi udase hainele până la piele; am ajuns stropit de noroi, cu o privire rătăcită, care l-a înspăimântat pe Swami Madhvananda, un călugăr pe care îl cunoscusem mai de mult, de când veneam aici cu maşina inginerului. M-am dus pe malul Gangelui să mă usuc şi, cum stam trântit acolo pe iarbă, cu ochii în soare, revedeam toate plimbările noastre, alături de Maitreyi, mă revedeam fericit şi fără griji. Nu mai m-am putut stăpâni şi, pentru că nu puteam plânge, am scos carnetul din buzunar şi am început să scriu, numai pentru mine. (Recitesc astăzi acele însemnări scrise cu sânge, şi mi se par atât de reci, atât de oarecare. De pildă: „De ce-au trecut toate? Un pustiu imens în mine. Nimic nu mai are sens. Când aud un cântec bengalez, sus la *math,* îmi vine să plâng. Maitreyi, Maitreyi, Maitreyi. Nu o voi mai vedea niciodată..." Cât de incapabili suntem să redăm, chiar atunci, substanţa unei bucurii sau unei dureri prea mari. Am ajuns să cred că pentru aceasta numai memoria, numai distanţa le poate da viaţă. Jurnalul e sec şi nesemnificativ.)

Swami a încercat să afle ce e cu mine. dar când i-am spus că am venit pe jos din Calcutta şi că n-am mâncat, căci nu pot mânca nimic, s-a speriat şi m-a rugat să plec îndată, nu cumva să mă îmbolnăvesc, să iau *malaria* (ştia că suferisem cu un an înainte de *malaria)* şi câte altele. Avea un ton poruncitor şi probabil că mă dispreţuia mult. covârşit de patimă şi durere cum eram. Călugării aceştia indieni nu te pot consola niciodată, căci li se pare nevrednic de consolat acel suflet robit durerii, şi idealul lor de atroce detaşare nu are nimic de-a face cu omenescul care suferă, cu mizeria experienţei. Trăiesc oarecum prea dumnezeieşte oamenii aceştia, al căror ideal este suprema placiditate.

De altfel, cum eu nu venisem la *math* pentru consolare, ci numai pentru că acolo aş fi putut-o revedea pe Maitreyi a mea, cea din amintire, cea adevărată, nu m-au jicnit prea mult vorbele lui Swami; m-au făcut, numai, să mă simt mai singur. Am plecat, mulţumind pentru fructele şi dulciurile pe care mi le adusese un

frate. Nu am mai luat drumul întoarcerii, ci am pornit mai departe, pe aceeaşi şosea, spre Ranaghat. Ajung în Bally aproape de apusul soarelui. Caut şi aci Gangele, îl privesc lung, fumând alene, îl privesc cum curge lin şi vast către oraşul nostru. Stau pe o piatră, înconjurat de câţiva copii, care la început îmi strigă într-o engleză stropşită: „Maimuţă albă!", apoi văzând că nu mă supăr, ci îi privesc îngândurat, cu lacrimi, se apropie de mine, stânjeniţi, până încep să vorbesc cu ei în bengali şi le împart gologani. Mă conduc cu alai, până la capătul satului. O seară puţin răcorită de ploaie, dar senină şi îmbietoare la drum. Curând rămân singur pe şosea. Trec câteodată maşinile spre Calcutta, cu faruri mari, aprinse. Câte un om, doi,_grăbiţi. Mă întreb, aşa, ce devreme se culcă oamenii în India!... îmi amintesc atunci de Bhowanipore, şi parcă un val cald mi se urcă în gâtlej. Grăbesc pasul. Nu mă opresc decât la o dugheană ca să-mi cumpăr ţigări „Scissors", singurele pe care le găsesc. Ardea o lampă de acetilenă, şi câţiva drumeţi se odihneau fumând *huka,* cu pufăituri lungi, potolite. M-au privit toţi cu mirare, şi unul a ieşit chiar în şosea, să mă vadă cum pornesc mai departe, singur, în întunerecul dinainte.

Nu ştiu până la ce ceas am mers şi prin ce sat am trecut. Nu-mi era nici somn, nici obosit nu mă simţeam, ci marşul acesta în întunerec începuse chiar să mă încânte, adormindu-mi oarecum gândurile şi flatându-mă puţin, căci credeam' că o fac aceasta din prea mare suferinţă, o fac pentru Maitreyi. Am găsit pe drum, la câţiva metri de şanţ, o fântână cu acoperiş şi acolo m-am oprit să mă odihnesc. Am adormit în neştire, cu capul rezemat de cască, de-a dreptul pe lespezi. Aceleaşi visuri, cu Maitreyi, care mă deşteptau la răstimpuri şi mă făceau să tremur de frig, de singurătate. Au venit oameni la fântână, şi zgomotul m-a deşteptat. (Straniu, cu toată durerea mea, eram conştient că port asupra-mi cinci sute de rupii şi, de câte ori se apropiau oamenii, duceam instinctiv mâna la portofeliu.) Mă priveau toţi miraţi, necutezând să mă întrebe nici unul, căci deşi hainele îmi fuseseră stropite cu noroi şi pantofii de pânză desfiguraţi, se vedea totuşi că sunt un *sahib,* şi încă un *sahib* alb.

Mi-am răcorit faţa şi am plecat mai departe, de astă dată mai repede şi mai preocupat, căci şoseaua începea să fie mai frecventată acum, la revărsarea zorilor. Priveam mai mult în jos. Mă opream numai când, printre palmieri sau la vreun cot al şoselei, puteam zări fluviul. Nu ştiu ce mângâiere îmi dădea

Gangele, pe care îl ştiam că se îndreaptă acolo de unde venisem eu, spre oraşul Maitreyiei. Aproape că nu-mi mai dădeam seama de obârşia durerii mele. Nu mă întrebam ce va spune Harold sau d-na Ribeiro. Aveam o singură bucurie: că poate va veni Khokha şi, aflând că am plecat de o zi şi nu m-am întors, va spune aceasta inginerului. Aş fi vrut ca Sen să creadă că am murit, să reflecteze puţin asupra celor ce făcuse.

în acea zi am mâncat într-un han din apropiere de Ranaghat. Am mâncat orez cu *carri* şi peşte fiert, şi am mâncat cu mâna, ca un indian, spre uimirea şi încântarea celorlalţi comeseni, care mă auziseră, de altfel, vorbind o elegantă bengali. Numai înfăţişarea mea le dădea de gândit. Ghiceam că am o faţă descompusă, cu barba crescută, cu părul strivit în timpul somnului, hainele murdare şi mâinile negre.

începusem să mă uit, să uit de mine, şi aceasta îmi dădea şi mai multă poftă la drum. Am mers până la apusul soarelui fără să mai întâlnesc sate, întâmpinând numai care cu boi şi câte un camion hodorogit. A fost o zi de cumplită arşiţă ziua aceea, şi mă opream la fiecare fântână să beau şi să-mi răcoresc faţa. M-am culcat o dată cu răsăritul stelelor, lângă un mango uriaş, crescut singuratic la capătul unui heleşteu părăsit. M-au chinuit multă vreme ţânţarii, dar în cele din urmă oboseala m-a covârşit, şi nu m-am deşteptat decât târziu în zi, cu mădularele supte, aproape fără să-mi dau seama unde mă aflu... Visasem probabil ceva înspăimântător, căci m-am deşteptat transpirat şi tremurând. Am luat-o aproape la goană pe şosea, înainte. A fost o zi de umblet în neştire, din care nu-mi aduc nimic aminte, în afară de faptul că am întrebat ca prin somn pe un căruţaş unde mă aflu şi cum pot ajunge spre o gară. M-a îndreptat către o haltă din apropiere de Burdwan, pe care am găsit-o în înnoptat. Primul tren venea tocmai spre ziuă şi nu oprea aci. A trebuit să mă sui într-un personal pe la miezul nopţii, într-un vagon de clasa [a] III[-a] (căci nu aveam curajul să intru într-un alt compartiment), cu care am ajuns la Burdwan.

M-au orbit şi speriat la început farurile electrice prin staţii. Eram ca un bolnav deşteptat prin alarmă, aproape buimac, neştiind la ce ghişeu să mă îndrept ca să-mi cumpăr biletul de *inter-class* (de data aceasta mi-era ruşine să mă înghesui alături de bătrâne şi zdrenţăroşi, în faţa ghişeului de cl[asa a] III[-a]; ruşine nu de mine, ci de cei câţiva eurasieni şi englezi de pe peron, care-mi

priveau foarte bănuitori hainele). Am aşteptat zgribulit acceleratul de Lucknow, sorbind ceaiuri multe şi încercând să reconstitui de la început escapada mea. Erau lacune de ceasuri, de nopţi, şi golul acesta din memorie mă obseda. „Dacă am înnebunit?" mă întrebam. îmi porunceam să nu mă gândesc la nimic. „Totul va trece, totul trece", mi-am spus. (De atunci am învăţat eu refrenul acesta, care mi-a ajuns mai târziu un adevărat *leitmotiv* al vieţii mele.)

în Howrah eram din nou emoţionat, parcă tot aşteptam să întâlnesc pe cineva din Bhowanipore. (îmi amintii că fusese vorba de o plecare la Midnapur, şi deşi lucrul acesta mă chinuia de ajuns, pentru că mă depărta şi mai mult de Maitreyi, totuşi avea şi el o parte de mângâiere, deoarece nu mă mai aflam în acelaşi oraş cu Sen şi nu riscam să-1 întâlnesc.) Maşina m-a adus acasă tocmai în ceasul când poliţia din Park Street începuse cercetările pentru găsirea mea. D-na Ribeiro aproape că leşină când mă văzu coborând din taxi. cu casca ruptă, nebărbierit de patru zile. cu hainele pătate.

- Unde ai fost, pentru Dumnezeu, unde ai fost? A telefonat mereu South 1144 pentru d-ta, şi băiatul acela, mr. Chatterjee, Khokha, cum îi spuneţi acolo, a venit mereu să te caute... Doamne, Doamne...

Am lăsat-o vorbind şi m-am dus să mă spăl. O baie era singurul lucru pe care îl mai doream acum. Harold a telefonat de la birou să întrebe dacă s-au primit ceva veşti şi, când d-na Ribeiro i-a spus că am venit şi cum am venit, băiatul a luat o maşină ca să mă vadă mai repede.

- Bine, mă! Bine, mă! îmi strângea el mâinile în neştire.

Emoţia aceasta îmi făcu bine, şi-1 bătui pe umăr.

încercă să mă consoleze.

- Nu-i nimic, *old man.* Trece şi asta. Dar ce-i cu tine? Unde ai fost până acum?

- M-am plimbat. Nimic grav. O simplă plimbare...

Zâmbeam.

- Tu ce mai faci?

- Veniseră fetele ieri, alarmate. Am fi vrut să improvizăm ceva la „China Town", de bucurie că ai scăpat din ghearele idolatrilor. Bine, mă! Ce-i cu tine? A venit negrul ăla să te caute. Mi se pare că s-a cam supărat. Mă plictisea şi i-am spus s-o şteargă. „Acum e din nou creştin", aşa i-am spus...

Khokha îmi telefona imediat după masă, dintr-o librărie de pe Asutosh Mukerjee Road. unde avea el prieteni. îmi spuse în grabă că lucruri grave s-au întâmplat şi că trebuie să vină să mă vadă negreşit. L-am rugat să ia maşina. L-am aşteptat în verandă.

- Unde ai fost? mă întrebă el.

- Am să-ţi spun pe urmă, îi răspunsei puţin răstit. Povesteşte-mi ce mai e nou...

Foarte multe lucruri noi. Pe Maitreyi au vrut s-o mărite, dar ea a ţipat că va mărturisi soţului, în noaptea nunţii, că s-a culcat cu mine şi va compromite întreaga familie, căci va fi dată afară cu scandal, şi tot oraşul va afla de ruşinea ei. Inginerul, auzind-o, a lovit-o o dată peste faţă. de a trântit-o la pământ, în sânge. Dar a avut şi el imediat un atac, şi a fost dus la spital. Nu mai vede deloc. I se va face operaţia într-o zi sau două, dacă se va linişti. Dar el e atât de agitat, încât se tem şi doctorii. Pe Maitreyi au închis-o în odaie, după ce d-na Sen a chemat şoferul s-o bată cu vergile în faţa ci, până când a căzut în nesimţire. I-a cerut şi lui Khokha să facă acelaşi lucru, dar el a fugit. Chabu a încercat să se sinucidă cu creolină. E şi ea, acum, la spital. Maitreyi îmi trimite un plic în care de-abia avusese timp să închidă o ramură de oleandru înflorit, iar pc o frunză scrisese, cu creionul, apăsat: „Allan, ultimul dar de la mine"... Mă roagă să nu plec decât după cinci zile. Nu ştia nimic de fuga mea, şi mai bine că n-a ştiut. Ar fi crezut că m-am sinucis şi cine ştie cc prostie ar fi fost în stare să facă.

îl ascult ca prin vis. încercând să mă conving de gravitatea şi consecinţele veştilor aduse de Khokha, dar neînţelegând aproape nimic în afară de faptul că Maitreyi suferă şi mai mult şi că e închisă. Khokha îmi cere câteva rânduri scrise pentru Maitreyi, dar îmi aduc aminte de promisiunea către Sen şi îl refuz.

- La ce bun? îi spun trist. La ce bun acum? Să mă uite. Trebuie să mă uite, trei sau cinci ani, până va fi din nou a mea...

Mă trezesc aiurând. încep să plâng, stupid, apoi simt că totul se învârteşte în jurul meu şi îi spun:

- Dacă aş putea-o iubi, dacă aş putea!... Dar nu o iubesc.

Khokha mă priveşte rânjind.

- Aş vrea s-o iubesc, urlu, aş vrea să fiu în stare s-o iubesc...

Vine d-na Ribeiro, uimită, şi mă întreabă ce am.

- Aş vrea să iubesc pe Mailreyi, îi spun cu lacrimi. De ce nu pot s-o iubesc? Ce i-am făcut eu? Ce au cu mine? Ce aveţi cu mine?...

îmi amintesc apoi de un telefon dat de Maitreyi într-o dimineaţă.

- Adio. Allan, adio, scumpul meu. în viaţa viitoare ne vom întâlni iar, dragule. Ai să mă recunoşti atunci? Ai să mă aştepţi? Aşteaptă-mă, Allan, nu mă uita. Eu te aştept. Altul nu se va mai atinge de mine...

Eu nu-i puteam spune decât atât.

- Maitreyi, Maitreyi...

Am plecat în a şaptea zi de la despărţirea mea de Bhowanipore. Am plecat după ce ultimele două nopţi le petrecusem ascuns în faţa casei lor, spionând lumina în odaia Maitreyiei. A fost tot timpul întunerec.

Chabu a murit în aceeaşi zi.

XIV

Lunile pe care le-am petrecut în Himalaya, într-un *bungalow* dintre Almora şi Ranikhet, sunt prea triste şi prea senine pentru a le putea povesti, ca o urmare nefirească la dragostea şi despărţirea mea de Maitreyi.

Am ajuns aici după ce am fugit rând pe rând din Delhi, Simla, Naini-Tal, unde întâlneam prea mulţi oameni, şi mai ales prea mulţi albi. Mă temeam de oameni, pentru că trebuia să le răspund la salut, să vorbesc lucruri fără nici o importanţă, să-mi pierd timpul; şi, astfel, nu puteam rămâne atât de singur pe cât voiam eu. Singurătatea îmi era acum şi mângâiere, şi hrană. Puţini moderni, cred, au cunoscut o solitudine mai aspră şi mai deznădăjduită ca mine. Din octombrie până în februarie n-am văzut decât un singur om: pe paznicul *bungalow-ului.* Numai el putea intra în camera mea de lemn, numai cu el vorbeam, o dată sau de două ori pe zi, când îmi aducea mâncarea sau îmi schimba urciorul cu apă. Petreceam tot timpul în pădure, căci vecinătăţile Almorii cuprind cele mai frumoase păduri de pin pe care le are Himalaya, şi le cutreieram în lung şi în lat, reluând necontenit acelaşi film interior al dragostei mele cu Maitreyi, închipuind fel de fel de întâmplări, unele mai fantastice decât altele, prin care noi doi ajungeam fericiţi, întâlnindu-ne într-o singurătate nepătrunsă de nimeni sau în acea cetate moartă de la Fatehpur-Sikhri, sau în vreo colibă părăsită din junglă.

Asistam ziua întreagă la desfăşurarea aceluiaşi vis fantastic, care ne izola pe noi doi. pe mine şi pe Maitreyi, de cealaltă lume.

Fapte de mult uitate își recăpătau prospețimea, și închipuirea mea le împlinea, le adâncea, le lega între ele. Amănunte pe care atunci nu le luasem în seamă schimbau acum întregul câmp al viziunii mele interioare. Oriunde mă duceam, o întâlneam pe ea, printre pini și mesteceni, pe stânci, pe drumuri. Atât de mult trăiam cu povestea aceasta minunată, încât orice chemare din afară mă înspăimânta, aproape mă făcea să sufăr fizic. Știam că și Maitreyi, acolo, în celula ei din Bhowanipore, se gândește tot atât de adânc la mine, la viața noastră împreună, și comuniunea aceasta în închipuire ne lega parcă pe deasupra evenimentelor, ne lega în ciuda despărțirii și a morții.

Când era lună, trecem prin pădure, până la pârâul din vale, și întârziam mult pe o stâncă, privind apa, strigând: „Maitreyi! Maitreyi!" până ce oboseam și îmi auzeam glasul tot mai stins, aproape o șoaptă. Atunci mă întorceam acasă, pe același drum, cu o împăcare nespusă în suflet, căci mi se părea că Maitreyi îmi ascultase chemarea, că vorbele mele au fost purtate de apă și de vânt până la ea. Nu știu dacă viețuiam sau nu real, în atâtea luni de completă solitudine, dar aceasta era singura mea putință de supraviețuire. Nu mai eram de mult tânărul vânjos și optimist, știind ^ce vrea și ce poate, europeanul îndrăgostit de tehnică și pionierat, care debarcase cândva în India ca s-o civilizeze. Totul mi se părea zadarnic, fără sens. Totul, în afară de acele câteva luni ale dragostei și nenorocirii mele. Căci nu suferearn numai pentru că mă despărțisem de Maitreyi, sufeream și pentru crima săvârșită față de un binefăcător al meu, față de o mamă nemaiîntâlnită, față de viața micuței Chabu, pe care, fără îndoială, eu o îndreptasem către moarte. Toate certitudinile acestea mă împiedecau să respir în voie. Trebuia să le adorm, să le narcotizez printr-un vis tot mai puternic, în care nu exista nici moarte, nici păcat, nici despărțire.

Reciteam mereu jurnalul, dar niciodată nu aveam curajul să mă apropii de 18 septembrie. De altfel, ziua aceea era oarecum înmormântată pentru mine. într-un plic gros, sigilasem câteva bilete ale Maitreyiei, scrisorile inginerului, aceea a lui Chabu, ramura de oleandru, un ac de cap, câteva bucăți de hârtie cu însemnări de mâna Maitreyiei (multe din ele de pe vremea lecțiilor de franceză), într-un cuvânt toate urmele acelui episod definitiv al tinereții mele. (Plicul l-am deschis zilele trecute, când am scris

ultimele capitole. Câte lucruri deprimante aș putea spune eu despre relicve și amintiri!...) îmi plăcea, mai cu seamă, să recitesc preliminariile dragostei mele, să-mi bat joc de naivitatea mea, de infatuarea mea sentimentală, care mă făcuse să trăiesc atâta vreme o iluzie.

Nu primeam, nici nu scriam scrisori. O dată sau de două ori pe lună, paznicul *bungalow-ulai* se ducea la Naini-Tal pentru anumite provizii, pe care nu le putea găsi în satele din vale, și atunci trimeteam și eu câteva rânduri la bancă, pentru bani, sau o telegramă lui Harold, ca să știe că trăiesc încă. Prin apropierea Crăciunului am avut o surpriză care mi-a descoperit cât de mult sunt încă legat de trecutul meu și cât de primejdioasă ar fi o întoarcere la Calcutta. Khokha, interesându-se la bancă, a aflat de adresa mea la Naini-Tal *(poste-restante)* și mi-a scris. Când mi-am văzut numele pe plicul adus de paznic, parcă nu-mi venea a crede că-mi este adresat mie. Mi se părea că acel Allan nu mai există de mult, că îl lăsasem undeva în urmă. Am tras zăvorul la ușă și am cetit scrisoarea lui Khokha, palpitând, parcă m-aș fi aflat deodată în fața lui Sen sau a Maitreyiei, sau a d-nei Sen. îmi scria că familia petrecuse o lună la Midnapur, de unde chiar Maitreyi îmi trimitea câteva rânduri scrise pe petece de jurnale, pe afișe din gară, alături de flori umile de câmp, culese probabil în plimbările ei sub pază pe la marginea satului. Am înțeles că Maitreyi suferise prea mult ca să mai păstreze imaginea mea omenească, reală, carnală. Ea își crease acum un alt Allan, o întreagă mitologie, superbă și inaccesibilă, pe care o nutrea necontenit, ca s-o ridice cât mai sus, în plin ireal. îmi scria. „Cum te-aș putea eu pierde pe tine, când tu ești soarele meu, când razele tale mă încălzesc pe drumul acesta de țară? Cum să uit eu soarele?" Pe o altă hârtie mă numea „soare, aer, flori". „Nu te sărut eu acum, o dată cu buchetul pe care îl strâng la piept?" Sau: „Nopțile, tu vii la mine, cum veneam eu altădată, în camera noastră de dragoste din Bhowanipore. Dar eu veneam ca o femeie, căci mă făcuseși femeie; pe când tu vii acum ca un zeu din aur și din pietre scumpe, și te ador, căci tu ești mai mult decât dragostea mea, tu ești soarele meu, viața mea!"

M-am gândit, atunci, cât de ciudată este retragerea aceasta a ei în mitologie, cât de dureroasă pentru mine această abstractizare

continuă a mea. făcut din om zeu. din amant soare. Eu descoperisem visul, dar un vis în care întâlneam pe aceeaşi Maitreyi din Bhowanipore şi o strângeam tot atât de bărbăteşte în braţe. Visul meu, cât de fantastic ar fi fost, continua aceeaşi viaţă dusă împreună şi aceeaşi dragoste, desăvârşind-o. împlinind-o. Dar mitologia ei mă transformase de mult în imagine, în idee, şi nu mă regăseam, aşa cum aş fi vrut, cu scăderile şi patimile mele, în ..soarele" ei, în „florile" ei.

Am cetit scrisoarea cu o uşoară strângere de inimă. De ce se depărta Maitreyi de mine? De ce mă implora s-o uit, ca s-o întâlnesc într-o viaţă viitoare? Ce-mi păsa mie de viaţa viitoare şi de toţi zeii ei?...

Eram însetat de concret, de viaţa nemijlocită, de prezenţă. Pe mine mă chinuia tocmai amintirea ei carnală, tocmai ceea ce era viu şi imediat, şi neînlocuibil în făptura ei, şi pe această Maitreyi, de suflet şi carne, o doream, pc ea o întâlneam în filmul meu de toate zilele. Nu voiam cu nici un pr^< să dispar, în dragostea ei, înlocuit fiind de o idee, de un mit. Ni. voiam să mă consolez cu o dragoste eternă şi cerească; dragostea mea cerea împlinire, vieţuire pe pământ, nu pereche îngerească...

Khokha îmi dedea şi alte veşti: operaţia inginerului nu reuşise prea bine, şi concediul i se prelungea cu încă şase luni. D-na Sen a albit, faţa îi e acum ca de sfântă. Maitreyi a slăbit înspăimântător şi refuză cu încăpăţânare orice propunere în căsătorie. De când s-a întors din Midnapur, întreabă mereu de mine la telefon, în Royd Lane, şi crede că e minţită, că eu mă aflu din nou în Calcutta, dar nu vreau s-o văd. A fost o dată, el, Khokha, la gazda mea, şi d-na Ribeiro se plângea că nu mai ştie nimic de mine, că a fost vorba să mă duc pentru două-trei săptămâni, şi iată, sunt trei luni de când nu mai dau nici un semn de viaţă, în afară de telegramele către Harold. Pe Mantu, inginerul l-a dat afară din casă, pentru că fusese obraznic cu d-na Sen, iar acum bietul băiat o duce foarte prost, căci trebuie să-şi plătească datoriile făcute cu nunta, şi trăieşte despărţit de Lilu, ea la părinţi, iar el într-un cămin studenţesc, unde mănâncă numai pâine cu ceai, ca să-şi achite mai repede datoriile şi să poată fi iarăşi la un loc cu Lilu.

Khokha termina scrisoarea întrebându-mă când am de gând să mă întorc şi implorându-mă să nu-mi ratez cariera, nici să-mi spulber tinereţea pentru un simplu episod de dragoste. Toţi oamenii trebuie să treacă prin asemenea încercări. Şi ei trebuie să iasă mai întăriţi, mai puternici, nu să se retragă în fundul munţilor. Aceasta nu este o soluţie, încheia Khokha. Aşadar, când mă întorc?

Aceasta mă întrebam şi eu. Nu mă puteam împăca cu gândul unei noi vieţuiri în Calcutta. De altfel, nici nu ştiam ce voi mai putea face acolo, căci de lucru nu mai aveam, certificate nu obţinusem şi, la birou, ca să le cer, îmi era peste putinţă să mă duc. Aveam destui bani strânşi ca să pot trăi retras încă vreun an. Dar după aceea? O voi lua iar de la capăt, voi pleca mai departe, spre Java, de pildă, şi acolo voi avea curajul să încep o viaţă nouă... Gândurile acestea însă erau simple gânduri. Căci nu mă puteam închipui despărţit de India şi nu mă puteam închipui aşezându-mă din nou la lucru. Orice activitate, orice ambiţie, orice ţel mi se păreau atât de zadarnice, încât simpla lor amintire mă întrista de moarte. Stam pe veranda *btmgalow-uhxi.* când nu mai era nici un vizitator, şi priveam pădurile de pin, întrebându-mă: poate fi altceva mai bun? Poate altceva avea mai mult sens decât această pădure, de nimeni întrebată de ce creşte şi pentru cine îşi dezvăluie neîntâlnita ei frumuseţe? Aş vrea să fiu o buturugă, plutind alene, senină, beată, pe apele Gangelui. Să nu mai simt. să nu-mi mai amintesc de nimic. Oare nu poate fi un sens al existenţii această întoarcere la mineral, la cristal, de pildă? Să fii un cristal, să trăieşti şi să împărţi lumina ca un cristal...

O sumă de întrebări stupide, fără nici o legătură cu filozofia, îmi treceau atunci prin cap. Nu-mi luasem nici o carte cu mine şi gândeam, la întâmplare, tot ce-mi plăcea, tot ce mă consola. Tăcând întruna, vorbeam foarte mult cu oameni pe care îi închipuiam eu, toţi semănând cu mine, dar mult mai profunzi, mai bărbaţi, mai liberi. Tânjeam după libertate cum niciodată cred că n-a tânjit un prizonier. Mă simţeam atât de legat, din toate părţile. Aveam zone interzise în mintea mea; de pildă, zona de dincoace şi de dincolo de 18 septembrie...

*

Pe la începutul lui februarie a sosit. în plin miez de noapte, o necunoscută, care a deşteptat paznicul, cerând o cameră, dar într-o limbă atât de neînţeleasă, încât omul a venit la mine să-1 descurc. Am ieşit cu pelerina aceea îmblănită, himalayană, care îmi dă un aspect de muntean mongol. Pe un *chaise-longue* din verandă se trântise, istovită, o femeie, din care n-am văzut la început decât părul bălai şi mâinile puţin prea mari, cu care îşi ţinea strâns pe trup un *trench-coat* mizer. Nu ştia decât câteva cuvinte în hindustană, şi i s-a luminat toată faţa de bucurie când a dat cu ochii de mine. Respira agitată. în curte, un băieţaş cu bagajele. Veniseră pe jos din Ranikhet, pierzând de mai multe ori cărarea şi trebuind să treacă prin pârâu ca să urce spre *bungalow.* îmi spusese toate acestea palpitând, căci, după câte am înţeles, avusese vreo aventură neplăcută în Ranikhet şi plecase după căderea serii. Se numea Jenia Isaac, din Capetown. Africa de Sud, şi se afla de câteva luni în India, cutreierând Himalaya în căutarea unei mănăstiri care s-o primească. îmi făcu de la început impresia unei exaltate reci, lucide, exaltată mai mult din dezamăgire decât din sete pentru un altfel de adevăr. Când paznicul aprinse felinarul cel mare, am privit-o mai de aproape; destul de tânără, fără expresie, faţa rotundă, ochii albaştri, glas de fetiţă, contrastând cu trupul ei bine legat, înalt, puternic, cu braţe vânjoase şi piept larg. Era îmbrăcată ciudat, într-o toaletă de voiaj prin colonii, adaptată foarte curios la un drum de munte. Era atât de îngheţată, încât paznicul a trebuit să facă ceai mult, şi 1-a sorbit lacomă, vorbind mereu, întrebând, suspectându-mă. Mă plictisea oarecum această vizitatoare inoportună, dar m-am liniştit aflând că peste două zile cel mai târziu pleacă spre Maikhali. voind să ajungă la Bhadrinath. Până la Bhadrinath e un drum bun. de treizeci de zile. Am zâmbit ascultând-o, căci crestele erau acum cu desăvârşire îngheţate, cărările acoperite cu zăpadă, şi apoi, drumul către Bhadrinath nu trece pe la Maikhali, ci prin Hardwar. I-am dat toate lămuririle, sfătuind-o să se ducă la Kotwara, de unde ar putea lua trenul până la Hardwar. M-a întrebat dacă eu plec undeva, dacă am să stau mult aici. îmi repugnă orice încercare de a pătrunde în sufletul

meu, de a-mi cunoaşte prezentul, de a-mi ghici trecutul. I-am răspuns, scurt şi aspru, că nu ştiu ce am să fac, dar deocamdată am să rămân aici, pentru că acesta e un *bungalow* puţin cercetat de drumeţi, şi îmi prieşte de minune aerul pădurilor de pini...

A doua zi am plecat în zori, după obiceiul meu. Am ocolit muntele, mi-am luat baia sub stâncă, am mâncat turtele cu miere şi m-am întors noaptea. Paznicul îmi spuse că *mem-sahib* e bolnavă şi că a întrebat de mine. „Cum o fi ghicit el asta?" mă amuz eu, gândindu-mă la bruma de hindustană pe care o ştia Jenia Isaac. Ciocănesc la uşă, şi îmi răspunde un glas schimbat de febră. Asta m-a necăjit puţin, căci ideea că va trebui să stau mereu în preajma unei bolnave, şi încă a unei bolnave albe, îmi era insuportabilă. Am găsit-o cu temperatură, tremurând, dar destul de inimoasă. Mă rugă să scriu o listă de cuvinte hindustane uzuale şi să-i prepar o ceaşcă de cacao, căci paznicul nu se pricepe. Nu era deloc impresionată de faptul că se afla bolnavă aici, în creierul munţilor, singură, fără să cunoască limba şi fără să nădăjduiască vreun ajutor. îmi spune că suferă de febră de vreo trei săptămâni, că a zăcut pe moarte în casa unui bhutanez de lângă Almora, dar că nu îi e teamă. Am întrebat-o aşa, într-o doară, ce-a făcut-o să vină în India, şi ea roşeşte puţin; apoi, brusc:

- Vreau să găsesc absolutul!...

Mă ispiteşte un râs năpraznic. Simţul acesta al humorului, reînviat deodată în faţa răspunsului necunoscutei, mă întristează şi mă nelinişteşte. Credeam că nici o emoţie şi nici un ridicul nu mă mai poate impresiona. Credeam că am ajuns nesimţitor, şi proporţiile sau nuanţele nu mai îmi pot stimula atenţia; treceam pe lângă ele cum ai trece pe lângă o piatră. Dar seriozitatea Jeniei, când a spus „absolutul", m-a deşteptat deodată la o lume de farsă şi inepţie, de păcăleală şi somn. de ridicul şi dramă. Lumea în care vieţuisem şi eu atâta vreme...

Cu multă greutate am izbutit să schimb vorba, întrebând-o ce crede despre Gandhi şi despre mişcarea naţionalistă indiană. E un lucru pe care îl fac întotdeauna când vreau să ţin departe pe un om oarecare. Jenia îmi mărturiseşte că, deşi supusă engleză, aparţine unei familii de evrei finlandezi, stabiliţi pe la sfârşitul secolului trecut în sudul Africei, că nu poate suferi ipocrizia albilor, că a venit aici hotărâtă să uite tot şi să intre într-un

ashram. să caute adevărul, viaţa, nemurirea. O ascult, fără nici o schimbare a feţei, îi ascult toate superstiţiile culese despre India fachirică şi mistică, toate inepţiile din cărţile lui Ramacharaka, toată pseudocultura care circulă prin oraşele anglo-saxone. Simt că a rămas multă vreme singură şi că ar vrea să-mi spună tot, fericită că a găsit un om care s-o asculte şi .,s-o înţeleagă". Nu mai conteneşte cu confesiunile, îmi spune deodată că are încă patru surori, că era celistă la orchestra municipală din Capetown. că a dat concerte în Johannesburg, că avea 40 de lire sterline pe lună, dar nu se împăca cu familia („burghezi care vroiau s-o mărite!") şi atunci s-a retras la o fermă din apropiere, unde se ducea în fiecare noapte, după concert, cu un *baby-car,* pe care şi 1-a cumpărat numai din economiile ei...

Ar fi continuat cu mărturisirile, dacă nu m-aş fi scuzat că e prea târziu ca să mai pot întârzia în odaia ei, şi după ce am întrebat-o dacă mai doreşte ceva, m-am retras strângându-i foarte sobru mâna şi urându-i grabnică însănătoşire.

M-am gândit multă vreme, în acea noapte, la iluzia acestui „absolut" pe care îl căuta biata muzicantă şi am simţit o imensă milă reflectând că şi-a părăsit un cămin şi o libertate în civilizaţie, numai pentru că cetise cărţile acelui farseur englez cu pseudonimul de Ramacharaka. (Am aflat mai târziu că însăşi lectura acestor cărţi - „care i-au revelat o altă lume dincolo de simţuri" - fusese plină de peripeţii şi de mistere. O dată visase numele unei librării pe care nu o cunoştea: chiar a doua zi, automobilul ei a avut un accident pe una din străzile puţin populate, şi când a ridicat ochii, a văzut că se află în faţa librăriei din vis! A intrat şi a găsit într-un raft o sumă de cărţi de teozofie, ocultism şi yoga; dar a cumpărat numai cărţile lui Ramacharaka, prin care a avut „revelaţia Indiei")

Două zile n-am putut să-mi fac plimbările mele lungi, n-am putut visa şi medita cum obişnuiam de atâtea luni, pentni că Jenia era încă bolnavă şi avea nevoie de mine aproape la fiecare ceas. Simţise şi ea, în cele din urmă, că mă cam plictiseşte puţin, dar era atât de singură şi atât de nenorocită, încât îşi călca peste orgoliu şi trimetea mereu să mă cheme, născocind pretexte. în acele ceasuri de tovărăşie îşi continua confesiunile, ca şi cum i-ar fi fost peste putinţă să comunice sufleteşte cu mine înainte de a-mi spune

întreaga ei viaţă şi a-mi lumina toate ascunzişurile sufletului ei, pe care îl voia divers de al celorlalţi moderni, când. ca şi oricare altul, trăia şi ea un permanent bovarism, nutrindu-se cu idei maxime şi adevăruri cu majusculă. Jenia mi-a destăinuit astfel întregul ei dezgust de lume, de societate, de familie şi de dragoste, de nesfârşitele ei suferinţe, până ce şi-a regăsit libertatea, renunţând la totul. Numai despărţirea de muzică, de artă, a fost mai grea. Despre dragoste avea o părere prea rudimentară ca să-i dea de gândit. Nu se îndrăgostise niciodată, şi cel pe care crezuse un timp că 1-a iubit s-a logodit cu alta. Arunci a înţeles că numai i s-a părut că iubeşte. Ar fi vrut mult să cunoască experienţa dragostei complete înainte de a renunţa la viaţa aceasta efemeră pentru a căuta absolutul Deci, înainte cu două săptămâni de a părăsi Africa, s-a dat unui camarad, un neamţ simpatic, excelent dansator, care o curtase cândva şi care n-a vrut s-o creadă când i-a spus că era fecioară. Prietenul acela, brutal sau neîndemânatec. o făcuse să se dezguste definitiv de apropierea carnală a bărbaţilor. Era chiar încântată că viaţa pe care şi-o pregătea o va împiedeca să iubească şi să fie iubită. Ajunsese să creadă că orice bărbat e o brută, un porc sau un imbecil, şi că singurii masculi care merită vreo consideraţie sunt cei care renunţă la „plăcerile" lumii, adică sihastrii, filozofii, misticii. în capul Jeniei se băteau o sumă de idei inconsistente, alături de dezamăgiri sentimentale şi superstiţii femeieşti (cultul „omului superior", al „omului singur", izolarea, aventura, renunţarea). Aproape că mă îngrozeam ascultând-o, căci de când mă retrăsesem aici, ajunsesem să gândesc un lucru până la capăt, să cercetez o idee în toate implicaţiile ei, şi mă făcea fără voie să sufăr substanţa hibridă şi incongruentă a conştiinţei acestei tinere fete în căutare de absolut.

De câte ori mă întorceam în odaia mea. însemnam în jurnal judecăţi şi impresii, căci mi se părea că prezenţa Jeniei este mai mult decât o întâmplare oarecare; este însuşi contactul meu cu o lume, şi o gândire, din mijlocul căreia mă smulsesem cândva. O săptămână de la venire, în care timp Jenia avusese timp să se vindece şi să se întremeze, dar încă nu plecase, îmi schimbasem complect atitudinea faţă de ea. De unde la început mă plictisea şi mă irita, acum mă interesa ca un spectacol, ca o verificare. Cea

dintâi verificare am făcut-o cu privire la lumea noastră albă, europeană, pe care o părăsisem şi în care trebuia să mă întorc, mai curând sau mai târziu. A doua verificare, şi mult mai serioasă, a fost cu privire la însăşi viaţa şi tinereţea mea.

Trebuie să spun că aproape m-am înspăimântat când, surprinzând o dată pe Jenia pe jumătate goală în cameră, n-am avut nici o tresărire şi am privit-o ca pe un obiect oarecare. Am gândit mult în noaptea aceea, întrebându-mă dacă nu cumva dragostea mea prea mare pentru Maitreyi şi şocul atât de aspru al despărţirii, şi solitudinea n-au contribuit să mă neutralizeze sexualiceşte, n-au făcut din mine un neputincios sentimental şi fricos; dacă nu cumva trăiesc departe de lume, pentru că nu o pot înfrunta, şi m-am hotărât să renunţ la dragoste şi la femeie, pentru că nici una, nici alta nu mă mai pot ispiti. Am trecut ceasuri de cumplită groază, gândindu-mă că s-ar putea să fiu o simplă epavă, reacţionând automat şi păstrând toată viaţa semnul primei înfrângeri. Recunosc, lumea - cu femeile şi iluziile ei, cu realităţile şi luptele ei - nu mai mă interesa. Dar cu nestăvilită sete voiam să ştiu dacă m-ar mai putea interesa toate acestea. Nu cumva eu mă retrag şi mă simt dezgustat numai pentru că *trebuie* să fac astfel? Dacă eu nu mai sunt liber să aleg?

Priveam iarăşi pe Jenia, şi nu simţeam faţă de ea nici o turburare, nici un gând pătimaş, nici o libertate mentală, şi atunci încercam s-o iscodesc, s-o silesc să fie feminină, aşa cum, fără îndoială, fusese înainte de a pleca din Capetown; gândeam că poate astfel va izbuti să mă tenteze. Şi dacă ea mi-ar fi dovedit că omul din mine nu murise, că eu am rămas acelaşi, cu păcatele, cu micimile, cu patimile mele, atunci m-aş fi putu retrage din lume, aş fi fost liber să-mi aleg drumul pe care mi-l hotărâsem, aş fi fost liber să fac orice, tocmai pentru că puteam face contrariul. E adevărat că Jenia se arăta câteodată foarte feminină faţă de mine. De unde, de obicei. îmi ţinea discursuri asupra teozofiei şi „secretelor din centrul Tibetului" (căci avea o sumă de mituri în care credea orbeşte), vorbind cu ochii pe jumătate închişi, cu un glas puţin voalat, misterios, câteodată, dimpotrivă, râdea mult, îmi servea foarte drăgălaş o ceaşcă cu ciocolată, se pudra (renunţase la pudră şi *rouge* de cum ajunsese la Himalaya) şi tot încerca să mă facă să-i spun cum am ajuns eu în singurătate şi care este tâlcul inelului cu piatră neagră pe care îl port.

Este ciudat cât de mult mă gândeam la Maitreyi privind şi vorbind cu Jenia. O aveam mereu în minte, pe ea, singura, şi adesea, închipuindu-mă îmbrăţişând o femeie oarecare, pe Jenia, de pildă, mă nedumiream, de imposibilitatea acestei imagini, de irealitatea oricărei eventualităţi jjmoroase. Hotărât, o iubeam atât de nebuneşte pe Maitreyi, şi amintirea ei îmi anula atât de decisiv orice prezenţă străină. încât mă întrebam chiar dacă trăirea aceasta într-un trecut viu nu e degradantă. Mă surprindeam întrebându-mă cu spaimă ce am să fac eu tot restul vieţii, dacă nu voi repeta povestea lui Abelard şi a Heloisei. Aş fi vrut să mă simt iarăşi liber, să-mi verific libertatea, ca s-o pot iubi pe Maitreyi fără teama că mă retrag din faţa vieţii. Mi-este foarte greu să lămuresc aici toate acele sentimente obscure care m-au îndemnat atunci la o descătuşare, la o nouă experienţă. Poate nici eu nu le înţeleg. Poate.

Jenia îşi hotărâse plecarea într-o luni dimineaţa şi trimesese chiar vorbă la Ranikhet pentru hamal. Cu trei zile mai înainte devenise foarte insinuantă, profitând de multe vorbe inocente ale mele ca să râdă cu înţeles, plângându-se că renunţă la o viaţă pe care nu o cunoaşte, că n-ar vrea decât o singură experienţă, căci nimic nu merită să fie repetat în dragoste etc. Pe mine mă desfătau de minune toate aceste reveniri la feminitate. Şi pentru că sâmbătă seara a fost o lună minunată, şi pentru că aveam poftă să vorbesc, să înţeleg ce se întâmplă cu mine, de ce tac atât şi de ce mă ascund, am rămas amândoi pe verandă şi i-am povestit de-a fir-a-păr povestea Maitreyiei.

Aproape de miezul nopţii s-a făcut frig afară, şi am intrat în camera ei să termin povestea şi să bem o ceaşcă cu ceai. Când i-am spus totul şi i-am rezumat scrisoarea lui Khokha. şi i-am mărturisit hotărârea mea de-a o uita pentru a nu o face să sufere (nu înţelegeam ce poate însemna aceasta, dar era o frază care suna frumos, şi i-am spus-o; mai ales că, surprinzător pentru sinceritatea mea de cele mai multe ori stupidă, în seara aceea jucasem chiar puţin teatru), Jenia a rămas tristă, tăcută, cu o lacrimă la colţul genelor. Am întrebat-o, într-o doară, de ce plânge. N-a răspuns. M-am apropiat de ea, i-am luat mâinile, am întrebat-o din nou, i-am strâns braţul. Tăcea întruna. Şi atunci mi-am apropiat faţa mai mult, răsuflarea mea aproape de gura ei.

întrebând-o tot mai încet, mai insinuant. A oftat o dată lung, a închis ochii şi şi-a încolăcit braţele de umerii mei, sărutându-mă pe buze, muşcător, sălbatec. Am avut o ciudată bucurie când m-am dus să zăvoresc uşa.

*

S-ar părea că cele ce-am scris în ultimele pagini nu mai interesează povestea Maitreyiei. Şi totuşi, nu e decât o continuare a ei. La Maitreyi m-am gândit îmbrăţişând acel trup bălan şi robust de evreică finlandeză; pe Maitreyi o căutam în sărutare, de ea voiam să mă dezbar, pe ea voiam s-o uit. O căutam şi o izgoneam. Cerşeam un singur amănunt care să mi-o amintească; şi în acelaşi timp ştiam că m-ar fi zguduit şi m-ar fi dezgustat să-1 aflu, undeva, de-a lungul trupului ăsta alb, peste care dragostea trecuse fără să se oprească.

...Voiam s-o uit cu adevărat sau voiam să-mi dovedesc că numai pe ea am iubit-o şi că orice altă dragoste ar fi zadarnică? Nu ştiam dacă este o simplă verificare sau cea dintâi fugă, cea dintâi haltă în noroi. Nu-mi venea a crede că s-ar putea uita vreodată asemenea lucruri. Nu puteam crede că sunt şi eu asemenea celorlalte mii de muritori nefericiţi care iubesc şi uită, şi mor fără să socotească nimic etern, nimic definitiv. Numai cu câteva săptămâni mai înainte mă simţeam atât de legat şi atât de sigur în iubirea mea pentru Maitreyi. Să fie, oare, viaţa toată o asemenea farsă?...

îmi puneam astfel de întrebări stupide, pentru că îmi era teamă să constat imensa tărie a dragostei pentru Maitreyi. Fără îndoială că îmbrăţişările Jeniei m-au dezgustat profund. De acum sunt sigur că va trece mult timp până ce voi mai avea din nou curajul să mă apropii de femeie, şi aceasta numai dacă împrejurările se vor schimba. Pe Maitreyi o iubesc, numai pe ea! Şi scrâşneam din dinţi, născocind tot felul de mângâieri care o ucideau pe nevinovata Jenie, dar pe mine mă întărâtau şi mai mult, căci nu izbuteau să mă abrutizeze pe cât aş fi voit, nu izbuteau să şteargă din memoria vie a simţurilor mele pe cealaltă, pe singura, pe

Maitreyi.

Am întrebat:

- De ce mi-ai căzut în braţe, atunci?

- Aş fi vrut să mă iubeşti şi pe mine ca pe Maitreyi, mi-a spus, privindu-mă cu ochii ei albaştri, inexpresivi.

Am rămas mut. E cu putinţă atâta sete de amăgire, atâta dor de dragoste?

- îmi povesteai cum o iubeai pe Maitreyi, şi eu mă gândeam la mine, cât de singură şi nefericită am fost, şi mi-a venit să plâng...

Cred că a înţeles că niciodată nu o voi putea iubi; nici măcar trupeşte. Am plecat în zori din odaia ei, extenuat, inuman de lucid, şi ea a rămas pe patul răvăşit de spasmul tuturor încercărilor de a o uita pe Maitreyi.

...Am condus-o, luni, până la pârâul ce străbate pădurea cu pini. De ce mi-a scos-o Dumnezeu înainte? Jenia Isaac. ne vom mai întâlni noi vreodată?

Am rămas iarăşi singur; dezgustat, năuc, încercând să înţeleg ce are să se întâmple cu mine, încercând să mă întorc iar în dulcele meu somn alături de Maitreyi. Nu voi izbuti niciodată să scriu tot ce mi-a trecut atunci prin minte, în lungile săptămâni ce au urmat plecării Jeniei. îmi amintesc vag de insomniile mele, de zădărnicia zilelor.

Şi parcă totul a trecut într-o singură clipă, deşteptându-mă o dată dimineaţa ceva mai devreme, privind surprins soarele drept în faţă, lumina, verdeaţa. Scăpasem de ceva greu, de ceva ucigător. îmi venea să cânt, să alerg. Nu ştiu cum s-a întâmplat aceasta. Se coborâse ceva în mine, mă năpădise ceva.

Şi atunci m-am întors.

XV

...Caut ziua întreagă de lucru la birourile de pe chei. Promisiunea lui B. că îmi va găsi un post de traducător din franțuzeşte, la consulat, nu se realizează. Mai am vreo sută de rupii, deşi multă lume îmi datorează aici bani. Harold se poartă foarte urât. I-am cerut să împartă camera cu mine. căci de la 15 ale lunii sunt nevoit să mă mut. şi refuză pc un motiv stupid: că nu mai sunt creştin! Că nu poate dormi cu un idolatru! Adevărul este că ştie de acum totul, ştie că nu mai am bani, nici speranțe pentru o leafă mare. D-na Ribeiro, care îmi vede cămaşa murdară, a uitat acum tot binele pe care i l-am făcut, cu toată sărăcia mea. De-abia îmi dă un ceai când mă duc să-l văd pe Harold. Nu mai am nimic de vândut. Am rămas cu vreo şase-şapte cămăşi. Zi deprimantă; multe, prea multe plictiseli.

...întâlnire cu Khokha. îmi aduce iar o scrisoare de la Maitreyi. Refuz s-o primesc; îi spun că mi-am dat cuvântul (dar oare mi l-am dat? Nu ştiu nici acum) către inginer. Khokha pretinde că Maitreyi mă roagă mult s-o întâlnesc o dată, fie în parcul Bhowanipore, fie la un cinematograf; sau să-mi telefonez. Refuz totul, net, îndârjit, suferind cumplit. La ce bun s-o iau de la capăt când toate se vor încheia tot acolo, în lacrimi, în nebunie?

- Spune-i să mă uite! Allan a murit. Pe cine mai aşteaptă acum?

Mă gândesc dacă există vreo nebunie prin care, înfăptuind-o, Maitreyi ar ajunge din nou a mea, pentru totdeauna. Dar nu găsesc nimic, nu îmi închipui nimic. Să fug cu ea în lume... Dar cum s-o fur, cum să pătrund din nou în acel Bhowanipore păzit de Sen?... Şi poate mai e ceva; poate nu o mai merit. Nu ştiu nimic, nimic. Aş vrea să mă uite, să nu mai sufere. Dragostea noastră s-a oprit aici.

... De ieri-dimineață, telefoane la fiecare ceas. „Unde e Allan? Vreau să vorbesc cu Allan! Spune-i că este ceva urgent de la Maitreyi, de la iubita lui!*' Doamna Mctire sfârşeşte prin a se revolta. îmi spune:

- Allan, vino de sfârşeşte odată cu bruta asta neagră!

îmi vine s-o lovesc cu palma peste gură, dar zâmbesc sălbatec. „Aşa, aşa, mai mult, mai sângeros, până ce voi cădea în genunchi şi voi urla: «Dumnezeule, mi-e de ajuns...»."

...Seara, la Geurtie. E o fată bună, admirabilă, această Geurtie a mea. îi spun:

- Fată, o duc prost de tot. N-am de lucru...

Şi îmi dă, pe sub masă, o bancnotă de zece rupii.

- Lasă, Allan, râde ea, câte de astea ai cheltuit tu cu mine!... Ce vrei să bei?

- Whisky, cer eu, whisky, că numai aşa începi să uiți...

- Să uiți ce? se încruntă. Sărăcia sau dragostea?

- Te face să uiți ziua, Geurtie; e groaznic să trăieşti numai în zi, să nu mai întâlneşti odată noaptea, să nu mai dormi niciodată. Ce zi lungă, Geurtie, ce zi fără sfârşit...

...Nu mă aşteptam şi la asta. Iată-mă iubit şi - Doamne, Doamne! - *iubind pe* Geurtie. Mi se dă aşa, deodată, când eu venisem la ea pentru o cină mai ca lumea şi ca să-mi împrumute o pijama. De atâta vreme dorm cu pijamale străine. Şi mă pomenesc dormind în patul ei. Zău că viața aceasta este o minune!

- Tu eşti băiatul meu scump! mă mângâie ea.

Sunt insensibil. Parcă mi-ar fi spus: miroşi a apă de colonie. Tot atât de nesemnificativ mi se pare. Dar, cum am ajuns un laş în ultima vreme, de când mi-e foame, nu zic nimic, ci o mângâi şi eu: „Obraznico, obraznico!" îi spun, şi aceasta o încântă nespus. Pleacă la lucru la zece, dar după ce îmi dă *breakfast* şi-mi cumpără ţigări „State Express 555"! De când n-am mai fumat o ţigară atât de bună... Vreau să plec acasă, îi spun cât sunt de încurcat cu gazda, şi ea mă invită să locuiesc la ea.

- Ce-mi pasă mie de lume? se strâmbă.

Nu mă aşteptam la atâta curaj de la o eurasiană. Eu, care o credeam interesată numai de bani. (De altfel, ştiu că are doi tipi cu parale, doi *bara-sahib!)* îmi mărturiseşte că e îndrăgostită de mine din prima seară. Şi eu care nu ştiam nimic!

...Terminasem azi o conversaţie la telefon cu B., când aud şi recunosc, cu ce spaimă, glasul Maitreyiei:

- Allan! De ce nu mă laşi să-ţi vorbesc?! Allan, ai uitat?...

închid telefonul şi, aproape ţinându-mă de mobile, mă târăsc până în camera mea. Doamne, de ce nu pot să uit? De ce nu se stinge odată jarul ăsta, fără sens şi fără rod? Aş vrea să fac ceva care s-o dezguste pe Maitreyi de mine, s-o silească să mă uite. Căci noi nu puteam fi niciodată unul al altuia. Am să mă duc să locuiesc cu Geurtie şi am să-1 trimit pe Khokha să spună totul Maitreyiei.

..Tatonări cu „Burma Oii Company". Au nevoie de un agent fluvial. Cred că mă pricep şi la asta. Trebuie. Am petrecut după-amiaza la Biblioteca Institutului Tehnic, să văd ce înseamnă aceea agent fluvial. De două ori până acum s-a interesat poliţia de mine. Transportă mereu şomeuri, dincolo, în Europa. Asta ar însemna pentru mine cea mai cruntă înfrângere; să mă expatrieze... Geurtie mi-a mai dat douăzeci de rupii; cu lacrimi în ochi, săraca.

...Răscolesc astăzi prin hârtiile mele mai vechi şi dau peste scrisoarea trimisă Maitreyiei de ziua ei de un necunoscut, împreună cu acele flori magnifice. Doresc nebuneşte să ştiu ce scrie acolo şi, cum bengaleza mea e acum foarte incertă, mă rog de un farmacist din apropiere să mi-o traducă, lat-o: „Neuitata mea lumină, nu pot veni astăzi să te văd, căci pe tine nu te pot vedea decât singură, numai pentru mine, aşa cum te aveam eu cândva, în braţele mele, şi ziua aceea...".

Nu mai pot transcrie. Sufăr de o gelozie nebună, inumană. îmi venea să muşc lemnul mesei. Aş fi vrut să mă cheme Maitreyi la telefon atunci. Doamne, când mă înşel eu? Unde mă înşel eu? Sau toată lumea are, totdeauna, dreptate?...

...N-am mai scris de mult în jurnal. Sper s-o termin repede cu India. Am promisiuni sigure, deşi fară contract anticipat, la Singapore. Nu ştiu încă ce am de făcut acolo, dar văd că mi se pregătesc bani de drum. N-am spus nimănui. Prea m-am lăudat mult că am să găsesc post.

Cu Harold ain rupt-o definitiv. Dacă n-ar fi fost Clara acolo, l-aş fi doborât la pământ. Am grozavă poftă de bătaie. Geurtie, din cauza acestui incident, s-a certat cu Clara. De când m-am mutat cu Geurtie în aceeaşi cameră, lumea ne crede cei mai fericiţi „soţi" (căci nu ştiu cine le-a băgat în cap că noi suntem căsătoriţi „în secret"). Faptul este că Geurtie ştie adevărul: că sunt îndrăgostit nebun de Maitreyi şi că m-am mutat la ea numai ca să mă răzbun. (Toate astea simt poveşti: m-am mutat, pentru că nu mai aveam ce mânca.)

Khokha m-a căutat.de nenumărate ori. Am lăsat vorbă să nu fie primit. îmi trimite scrisori pe care le citesc numai pe jumătate, căci sunt scrise într-o englezească mizerabilă. îmi tot spune că Maitreyi s-a hotărât să facă o nebunie ca s-o dea afară din casă şi să vină după mine. Mă cutremur de câte ori încerc să mă gândesc şi de aceea evit cu îndârjire orice gând care ra-ai apropia de Maitreyi. Khokha îmi spune că ea ar tt în stare să se dea unui necunoscut, numai ca să fie zvârlită pe drumuri şi să poată să ajungă iarăşi alături de mine. Literatură.

...Mă întâlnesc cu J., nepotul doamnei Sen, venit aici pentru un angajament la o mare tipografie. Bucurie, îmbrățișări, amintiri. E cel dintâi cunoscut pe care îl văd în Singapore. îl invit la masă, şi după a treia ţigare îmi spune, privindu-mă în ochi, serios:

- Allan, ştii că Maitreyi te-a iubit foarte mult? A aliat toată lumea de dragostea aceasta...

Eu încerc să-1 opresc, căci dacă îmi place să întâlnesc câteodată oameni din acele locuri, apoi mi-e peste putinţă să-i aud compătimindu-mă sau comentând dragostea noastră Ştiu, acum. că s-au aflat multe. Dar la cel bun dacă s-au aflat?

- Nu, nu, stărui el, am să-ți spun lucruri triste.

- Nu cumva a murit? mă înspăimântai eu. (Deşi nu puteam crede în moartea ei, căci ştiu că am să simt ceasul acela, dacă se va întâmpla ca Maitreyi să moară înainte de mine.)

- Ar fi fost mai bine să moară, adaogă J., superstițios. Dar a făcut un lucru netrebnic. S-a dat vânzătorului de fructe...

îmi venea să urlu, să râd. Simțeam că, dacă nu mă apuc bine de masă, îmi pierd cunoştinţa. J. observă schimbarea mea şi mă consolează.

- A fost o lovitură grea pentru noi toți. Maica e aproape nebună de durere. Maitreyi a plecat la Midhapur, să nască, chipurile, în taină, dar toată lumea a aflat. Au încercat să cumpere pe nemernicul acela, dar acum sunt în proces...

Nu mai înțelegeam nimic. Şi nu înţeleg nici acum. Cine este în proces?

îl întreb dacă au dat-o afară pe Maitreyi.

- Sen nu vrea sub nici un chip s-o gonească. A spus că mai bine o omoară cu mâna lui decât s-o dea afară. Vor s-o facă poate filozoafă, mai ştiu eu ce... O păstrau pentru o partidă bună, dar acum se ştie aproape tot... Cine are s-o mai ia? Şi, totuşi, nu vor s-o gonească. Maitreyi ţipă întruna: „De ce nu mă daţi la câini? De ce nu mă aruncați în stradă?!" Eu cred că a înnebunit. Altminteri, cine ar fi făcut una ca asta?...

Sunt ceasuri de când mă gândesc. Şi nu pot face nimic. Să telegrafiez lui Sen? Să scriu Maitreyiei?

Simt că a făcut-o asta pentru mine. Dacă aş fi citit scrisorile aduse de Khokha... Poate plănuise ea ceva. Sunt foarte turbure, acum, foarte turbure. Şi vreau totuşi să scriu aici tot, tot.

...Şi dacă n-ar fi decât o păcăleală a dragostei mele? De ce să cred? De unde ştiu? Aş vrea să privesc ochii Maitreyiei...

Ianuarie - februarie 1933.

NOTE, COMENTARII, VARIANTE

I. GENEZA ROMANULUI

1. *Ediții în limba română.* Elaborat între 26 decembrie 1932 şi 15 februarie 1933, conform unei însemnări făcută cu creionul pe o copertă improvizată a manuscrisului (deşi volumul tipărit va da acesteia o formulare mai evazivă: „Ianuarie - februarie 1933"), romanul *Maitreyi* apare la sfârşitul lunii aprilie 1933 (revista *România literară* anunțându-i intrarea în librării încă din data de 15 a lunii) la Editura Cultura Națională din Bucureşti (director Alexandru Rosetti), după ce - la 14 martie 1933 - fusese încununat cu premiul „Techirghiol-Eforie" (20000 lei, plus editare imediată), acordat de respectiva editură în cadrul unui concurs de romane inedite, prin intermedierea unui juriu prestigios, compus din Cezar Petrescu, Mihai Ralea, Perpessicius, Şerban Cioculescu şi G. Călinescu. *In Memorii* (I, Bucureşti, Editura Humanitas, 1991, p. 268), încercând să individualizeze percutant intervalul elaborării, autorul îi mai adaugă, surprinzător, o lună. Scrie, de pildă: „Cred că am terminat romanul cu câteva zile înainte de 15 martie". Memoria îi joacă însă, tară îndoială, un renghi, întrucât, cum aminteam, pe 14 martie, juriul dăduse deja publicității rezultatul concursului (evident, după timpul necesar lecturii şi deliberării), iar începând cu 17 martie, admiratorii şi detractorii lui Eliade se puseseră şi ei pe treabă, umplând coloanele gazetelor cu marginalii la eveniment (vezi Mihail Sebastian: *Premiul „Techirghiol-Eforie" lui Mircea Eliade,* în *Cuvântul,* an. IX, nr. 2836, 17 martie 1933, p. 1; Mihail Sevastos: *Premiile literare,* în *Dreptatea,* an. VII, nr.1659, 5 aprilie 1933, p.1; Cezar Petrescu: *Cu prilejul unui premiu literar. Editori vechi si scriitori noi,* în *Curentul,* an. VI, nr. 1866, 12 aprilie 1933, p.-l-2 etc).

Intenția de a exploata într-un roman drama sa pasională de la Calcutta, care îi deturnase destinul de doctorand în filozofie indiană, îl preocupa pe Eliade încă de la revenirea în patrie (decembrie 1931), dar satisfacerea serviciului militar (ianuarie - noiembrie 1932), munca la o nouă teză de doctorat şi reintrarea în caruselul publicisticii autohtone îl ținuseră departe de proiect. Concursul Editurii Cultura Națională i-l adusese însă în atenție ca pe o tentație irezistibilă, preeipitându-i hotărârea de a-l realiza şi chiar ritmul redactării.

De altfel, într-un interval acordat *Vieții literare,* după apariția romanului, recunoaşte acest lucru: „Ideea mă urmărea de mult, dar graba realizării a fost produsă de premiu. In proiectele mele era să-l scriu la vară. Pe măsură ce-l scriam, îl dădeam dactilografei. Ultimul capitol a fost încheiat cu câteva ceasuri înainte de închiderea termenului pentru depunerea manuscriselor." (Gh. Preda, *Viața indiană.*

De vorbă cu cl-nul Mircea Eliade., în *l'iaţa literară,* an. VIII, nr. 145, 1-30 iunie 1933, p.1-2.)

La senectute, va acorda insă acestui impuls o mai mare însemnătate: .Adesea, răsuflăm uşurat când regăseam singurătatea mansardei Aveam tot mai multă nevoie de această singurătate. Teza era aproape sfârşită, şi Nina Mareş îmi dactilografia capitolele pe măsură ce i le duceam. Dar în afară de traducerea şi prelucrarea tezei, în afară de articolele pe care le scriam, de conferinţele la Radio şi participarea la simpozioane, un nou proiect începuse să mă ispitească. Citisem în ziare anunţul unui premiu literar pe care-l crease Editura Cultura Naţională pentru un roman inedit. Printre membrii comisiei figurau Perpessicius, Şerban Cioeulescu, G. Călinescu. Numele acestea mă încurajaseră să mă prezint. îmi spuneam că cel puţin voi fi judecat de critici literari autentici. La început, voiam să mă reapuc de romanul început la Calcutta, *Petru şi Pavel,* dar fragmentele pe care le recitisem mă dezamăgiseră. Am hotărât atunci să scriu *Maitreyi.* Pe de o parte, simţeam că trebuie să retrăiesc, ca să pot consuma definitiv, această dramă, care-mi schimbase radical viaţa, silindu-mă să renunţ la toate proiectele pe care le tăcusem în legătură cu şederea mea în India. Pe de altă parte, simţeam că aş putea termina romanul până la 15 martie, data prescrisă pentru depunerea manuscriselor, în timp ce *Petru şi Pavel* mi-ar fi cerut cel puţin şase luni de lucru. Cum manuscrisele trebuiau prezentate anonim, nu vorbisem nimănui de hotărârea mea.

într-o seară de decembrie m-am aşezat la masa de lucru şi, cu emoţie, am desfăcut plicul în care adunasem, în toamna anului 1930, câteva relicve: biletele pe care mi le trimisese Maitreyi după ce nu ne-am mai putut vedea, scrisorile lui Dasgupta, o fotografie veche, câteva fiori uscate, o şuviţă de păr. Apoi am început să recitesc jurnalul acelor ani, chiar şi paginile pe care nu îndrăznisem niciodată până atunci să le recitesc. Nu-mi dădeam seama, în acea seară, că hotărându-mă să scriu *Maitreyi,* îmi anulam ultima şansă de a mă reîntoarce în India." *(Memorii,* I, Bucureşti, Editura Humanitas. 1991, p. 257-258.)

Prima ediţie se epuizează până la sfârşitul lui iunie 1933, editura tipărind în luna următoare o a Il-a ediţie. Epuizând-o însă şi pe aceasta în cuprinsul verii, în octombrie 1933 o tipăreşte pe cea de-a 111-a, reuşind să vândă până la sfârşitul anului - performanţă atinsă în moment doar de editurile care tipăreau cărţile unor autori populari precum Cezar Petrescu sau Ionel Teodoreanu - circa 10 000 de exemplare. La 27 februarie 1937, scriitorul era avertizat printr-o adresă că şi această ediţie se epuizase, situaţie în care se putea considera eliberat de vechile clauze contractuale:

„Domnului Mircea Eliade.

Loco, str Palade nr 43.

Prin prezenta vă informăm că ediţia a treia a romanului dv. *Maitreyi* este complet epuizată şi, prin urmare, sunteţi liber a publica ediţiile următoare oriunde veţi crede de cuviinţă.

Vă salutăm, cu toată stima,
Editura Cultura Naţională S.A. "

E posibil ca această dezlegare să fi fost solicitată chiar de autor, la sugestia Editurii „Cugetarea" - Georgescu Delafras, care-l invitase să-şi retipărească *Maitreyi* sub egida ei într-o ..ediţie definitivă". După o atentă recitire a textului, soldată cu revizuiri stilistice importante, Eliade îşi publică, aşadar, cea de-a IV-a ediţie a romanului. Ea intră în librării la începutul anului 1938.

Următoarele două ediţii, a V-a (1942) şi a Vl-a (1946), sunt tipărite tot de Editura „Cugetarea" - Georgescu Delafras, preluând cu infime revizuiri textul „ediţiei definitive". Sigur este că mai ales ultima ediţie, cea din 1946, datorită contextului istoric care-i întrerupe brusc scriitorului legăturile cu viaţa culturală din ţară, nu este supravegheată de acesta.

După un sfert de veac de absenţă din peisajul editorial românesc, echivalând în general cu vitregia „obsedantelor decenii" de proletcultism ale căror victime sunt, un timp mai scurt, şi alţi mari scriitori români (Maiorescu, Lovinescu, Arghezi, Blaga, Ion Barbu etc), în 1969, Editura pentru Literatură retipăreşte *Maitreyi* în cuprinsul volumului *Maitreyi.Nuntă in cer,* prefaţat, printr-un amplu şi aplicat studiu, de Dumitru Micii. Este cea de-a VH-a ediţie (preliminată de o bogată corespondenţă a editurii şi a prefaţatorului cu autorul), care-i prilejuieşte lui Eliade o reală surpriză şi bucurie. „Pentru mine - va mărturisi el într-o scrisoare către Dumitru Micu, datată 21 decembrie 1969 -, reapariţia în librării după 24 de ani înseamnă aproape un al doilea debut literar.

Până la următoarea edițe a romanului, a VUI-a, trec alţi şaptesprezece ani. Ea apare în 1986 la Editura Minerva, în seria de mare tiraj „Arcade", într-un volum cu sumarul celei din 1969 (alăturând adică romanului *Maitreyi* şi *Nuntă în cer),* dar în îngrijirea lui Mihai Dascăl şi cu un aparat critic (postfaţă şi bibliografie) semnat de Gabriel Dimisianu. Ediţia fusese programată să apară încă din 1982, dar diligentele Editurii Minerva pe lângă forurile tutelare întâmpinaseră mari rezistenţe (legate probabil de refuzul lui Mircea Eliade de a intra în comunicare cu regimul din ţară sau poate de biografia sa anticomunistă), reeditarea nefiind posibilă decât după moartea scriitorului. De altfel, editura cunoscuse anterior dificultăţi similare şi cu un mai vast proiect de editare critică a operei lui Eliade, ce urma să se bucure de supravegherea autorului.

Ediţîa din 1986 va fi reeditată, fară aparatul critic final şi fară menţionarea îngrijitorului de ediţie, în 1991, la Casa Editorială „Odeon".

Tot în 1991 apare la Editura Minerva o nouă ediţie a romanului, beneficiind de astă dată de o confruntare atentă cu manuscrisul tăcut în 1987-1988, când acesta se mai afla în inventarul Bibliotecii Centrale Universitare. Volumul este prefaţat printr-un percutant text eseistic scris de Mihail Sebastian în 1933, iar îngrijirea textului este semnată de Mihai Dascăl.

La începutul anului 1994, Editura Minerva retipăreşte *Maitreyi* în colecţia „Cartea elevului", alături de nuvela *La ţigănci.* îngrijirea ediţiei şi crestomaţia paginilor de exegeză aparţin lui Mihai Dascăl, iar cronologia succintă a vieţii autorului, aflată în acelaşi sumar, lui Mircea Handoca.

Spre sfârşitul anului, conformându-se aceloraşi cerinţe de bibliografie şcolară, Editura Albatros, prin colecţia „Lyceum", reeditează iniţiativa Editurii Minerva, punând din nou alături romanul *Maitreyi* şi nuvela *La ţigănci* şi adăugându-le un

complex aparat critic (prefață, tabel cronologic, comentarii literare, referințe critice, bibliografie) semnat de Ion Bălu. Textul romanului preia ediția îngrijită de Mihai Dascăl în 1991 pentru Editura Minerva.

2. *Ediții în limbi străine.* Popularitatea rapidă și constantă a cărții în plan autohton îi facilitează intrarea în circuitul literaturii europene. Prima versiune străină editată a romanului este cea italiană, semnată de Giovanna Calvieri Caroncini și tipărită în 1945 la Roma, sub titlul *Passione a Calcutta,* de către Casa Editrice „La Caravella". Biblioteca Academiei Române deține însă (la cota ms. it. 45) și manuscrisul autograf al unei versiuni italiene anterioare (127 fi; 21,5 x 17 cm), realizată în 1938 de un student italian și rămasă, se pare, neterminată. Textul ei are corecturi abundente făcute de Eliade, care, încercând să o mai limpezească, îi recopiază chiar capitolul I. Șantierul traducerii este părăsit însă de amândoi, cauzele reale ale acestei decizii fiind lămurite abia în *Memorii:* „Asta se întâmpla în dimineața zilei de 14 iulie. După-amiază, a venit să mă vadă un student italian, care începuse să traducă *Maitreyi.* Abia apucase să citească o pagină, când am auzit bocanci și pași grăbiți urcând pe scări, și câteva clipe în urmă au năpădit în birou vreo șase-șapte agenți și doi jandarmi. Pătrunseseră în casă prin toate intrările deodată și au ocupat toate încăperile, chiar și odaia de baie, unde au lăsat un jandarm de pază. Șeful echipei m-a privit curios, a privit bibliotecile și, după ce a identificat pe studentul italian, mi-a spus, destul de politicos: «Veniți cu noi la Siguranță, să dați o declarație. Dar luafi-vă o pijama și ce mai trebuie. Poate o să fie nevoie de o anchetă...»" *(Memorii,* II, București, Editura Humanitas, 1991, p. 21-22.) Este vorba de arestarea intempestivă a scriitorului din vara anului 1938, alături de alți prieteni și colegi de generație, act prin care artizanii dictaturii regale încercau să-și intimideze și chiar să-și reprime adversarii politici.

In limba germană apare în 1948, la NymphenbUrger Verlagshandlung, Munchen, sub titlul *Das Mădchen Maitreyi (Domnișoara Maitreyi)* și în traducerea lui Gunther Spaltman. După un sfert de veac, în 1975, romanul este retradus de Edith Silbermann și publicat, sub același titlu, la Suhrkamp Verlag, Frankfurt pe Main, în colecția „Bibliothek Suhrkamp", sub numărul 429. Editura avea să retipărească această versiune și douăzeci de ani mai târziu, în 1995.

In 1950 este editat și în franceză, la Editura Gallimard, colecția „La Meridienne", sub titlul *La nuil bengali,* versiunea aparținând lui Alain Guillermou. In *Jurnal,* Eliade consemnează chiar data precisă a intrării cărții în librăriile pariziene, ea fiind 14 septembrie 1950. Tot acolo notează și câteva amănunte interesante privitoare la traseul întrucâtva sinuos al pregătirii ediției. Aflăm, de pildă, că inițiativa traducerii a avut-o, la începutul anului 1949, Brice Parain, care citind versiunea germană a romanului, a fost atât de sedus de ea, încât a propus Consiliului Editurii Gallimard traducerea lui urgentă. Editura s-a executat destul de repede, deoarece la 13 iulie 1949 ea fusese deja terminată. Nu i se accepta însă titlul, socotit necomercial, și i se căuta unul nou, ezitându-se între *Amour bengali* și *La nuil bengali.*

Versiunea avea să fie reeditată de editura elvețiană „Guilde du Livre", din Lausanne,în 1966, și de Gallimard, în 1979 și 1996, de fiecare dată în colecția „Folio"

încercări de traducere în franceză s-au tăcut și în țară, chiar la câteva luni după apariție. Autorul romanului fiind însă destul de tânăr și neavând faima europeană de care se bucura în 1950, ele au rămas nefinalizate. Merită totuși să le menționăm. Un anume Vasile Marcu, adresându-i-se scriitorului cu familiaritate de bun amic sau fost coleg, îi cere, de pildă, într-o scrisoare caligrafiată pe o hârtie purtând în frontispiciu antetul Administrației Financiare a județului Târnava-Mică și datată 19 octombrie 1933, urgentarea „contractului" (de care știu amândoi) cu o editură franceză pentru traducerea pe care o pregătește și din care îi promite o „mostră". Din text reiese că optase pentru *Maitreyi* și aștepta nerăbdător revizuirile și rectificările pe care știa că autorul le va întreprinde în ediția a III-a. „Nu uita să-mi trimiți *Maitreyi,* revizuită și întregită, pentru a putea continua traducerea, îi scria el în maximum două luni cred că va fi sub presă. Am recitit capitolul tradus și, ce să-ți spun, merge perfect în franțuzește (îți voi trimite o mostră).

în același timp, fă contractul cu editura franceză: cred că va fi și o bună afacere, pe lângă lansarea ta pe piața occidentală..."

Pe 11 decembrie 1933, S. Rivain, traducător și popularizator al multor nuvele și romane interbelice românești, își manifesta și el, într-o scrisoare către Eliade, dorința de a traduce *Maitreyi,* trimițându-i autorului o probă. Ambele proiecte par să fi rămas însă la acest stadiu, întrucât nu și-au lăsat urma în cataloagele și fișierele bibliotecilor.

Un an mai târziu, la 1 iunie 1934, scriitorului i se cerea din nou acordul pentru traducerea romanului, tot pri^tr-o scrisoare, solicitanta fiind de astă dată studenta Lydia Lax, care își dădea o adresă și un telefon din București:

„Stimate domnule Eliade,

Am plăcerea de a vă face cunoscut că am tradus în limba franceză romanul d-stră, *Maitreyi.* Cu autorizația d-stră, m-ar interesa foarte mult să perfecționez această lucrare spre a o tipări la unul dintre bine cunoscuții editori din Paris, dacă, bineînțeles, sunteți de acord.

Sperând că voi obține de la dv. un răpuns favorabil, vă stăm la dispoziție pentru a vă arăta cele traduse.

Primiți, vă rog, domnule Eliade, salutările mele distinse.

Lydia Lax.

Str. Vasile Conta no. 9. Tel. 2 56 18."

Eliade pare să fi fost încântat de eșantioanele din traducere, fapt pe care îl deducem și din această dedicație, mai mult decât complezentă, pe care o dă traducătoarei pe un exemplar din *Maitreyi,* la 16 iunie 1934:

„Domnișoarei Lydia Lax,

Căreia nu știu cum sâ-i mulțumesc pentru sacrificiul mental pe care îl face traducând această carte, dar față de care nu pot avea decât teama pe care o__ai_fâță de acela ce cunoaște mai mult decât trebuie din romanjajipeasfafc—rTv^U'ALÂ \

Versiunea a fost în eele din urmă finalizată şi trimisă de scriitor la Paris, lui Jacques Lassaigne, care urma să tacă demersurile pentru tipărire. într-o epistolă din 12 august 1935 către Eliade, el îşi mărturisea însă dorinţa de a fi dânsul *..le premier traducteur en francais"* al romanului, asociindu-şi eventual soţia, care cunoştea bine limba română. Poate şi din această cauză, iniţiativa Lydiei Lax nu se concretizează editorial.

Ediţia franceză publicată de Gallimard pare să fi inspirat şi versiunea spaniolă a lui Manuel Peyrou, editată în anul următor (1951) la Buenos Aires de „Emece Editores", în colecţia „Grandes Novelistas". Ea îi preia titlul *(La Noche Bengali).* fiind reeditată şi în 1962.

în versiune portugheză, *Maitreyi* avea să apară abia în 1961 (tot cu titlul ediţiei franceze: *Noite Bengali),* la editura lisaboneză „Ulisseia", colecţia „Successos literarios", nr. 24, semnată de Măria Leonor Buesco, soţia cunoscutului profesor şi traducător român stabilit în Portugalia, Victor Buescu.

în aria de cultură portugheză, unde scriitorul era prezent în presă şi chiar editat *(Os Romenos, Latinos do Oriente,* 1943), întrucât din 1941 devenise consilier al Ambasadei Române din Lisabona, se fac însă eforturi de traducere a romanului încă din anul 1945. Pe fundalul tulbure al sfârşitului de război, editarea întârzie însă, şi manuscrisul este pierdut. Ne parvin informaţii despre acest regretabil eveniment îndeosebi din scrisorile lui Victor Buescu, cel care, la rugămintea lui Eliade, face demersuri repetate - fără vreun rezultat însă - de a-i da de urmă (vezi scrisorile din 23 decembrie 1951 şi 10 martie 1952, în *Mircea Eliade şi corespondenţii săi,* I, Bucureşti, Editura Minerva, 1993, p. 118-119).

în limbile cehă şi slovacă, că romanul a fost tradus în 1988. La editura din Praga „Melantrich", colecţia „Panorama", nr. 78, apare, de pildă, volumul *Bengălska noc* (cuprinzând, alături de *Maitreyi,* şi *Nuntă în cer),* în traducerea Evei Strebingerova şi a lui Jiri Nasinec, ultimul semnând şi o postfaţă, iar la cea din Bratislava, numită „Slovensky Spisovatel", *Maitreyi. Slecna Kristina (Maitreyi. Domnişoara Christina).* Un proiect de traducere a romanului în aceste limbi exista însă încă din 1936, întrucât în arhiva scriitorului se păstrează şi două scrisori prilejuite de el. Astfel, la 28 decembrie 1936, Traian Ionescu-Nişcov, aliat la Praga ca funcţionar diplomatic, îi solicita câte un exemplar din romanele *Maitreyi* şi *Domnişoara Christina,* întrucât întrevedea posibilitatea traducerii măcar a unuia dintre ele. Iată cum îşi argumenta el iniţiativa:

„Stimate domnule Eliade,

Deşi nu vă cunosc personal, totuşi vă scriu rândurile acestea, nădăjduind că ele vă vor interesa chiar mai mult decât pe mine. Iată de ce e vorba: există la Praga o asociaţie cu caracter editorial, care traduce şi tipăreşte în limba cehă cele mai bune romane din literatura universală. Preţul de vânzare al unui volum, tipărit în cele mai bune condiţjuni tehnice, e de 29 coroane cehe, plătite lunar de fiecare membru al acestei asociaţiuni. în fiecare lună apare o carte nouă. care nu se împarte decât

membrilor, in comerţ nu se atlă. Numărul membrilor, răspândiţi în toată Europa, e de 9000. Numai o mică socoteală de cifre şi se poate vedea soliditatea financiară a acestei ingenioase organizaţiuni. Desigur că operele literare sunt alese de un comitet de scriitori şi profesori universitari, al căror gust şi sentiment de obiectivitate nu pot fi puse la îndoială.

In calitate de membru, am propus şi traducerea unui roman din literatura română. De aceea mă adresez dv. cu rugămintea de a-mi trimite romanele *Maitreyi* şi *Dfomnişoa/ra Christina,* în câte un exemplar, pentru ca împreună cu un ceh care cunoaşte limba românească să le prezentăm comitetului. Totodată, vă mai rog, dacă se poate, şi câteva aprecieri critice din gazetele româneşti, care să mărturisească temeinicia afirmaţiilor noastre că unul din romanele dv. merită să fie tradus în limba cehă.

Aş vrea însă să mă credeţi că toate acestea sunt şi vor fi până la o anumită dată numai proiecte, mai ales că clubul literar, de care am amintit mai sus, a alcătuit deja programul traducerilor pentru prima jumătate a anului 1937.

în aşteptarea răspunsului dv., vă rog să primiţi asigurarea sentimentului de stimă.

Traian Ionescu-Nişcov.
Fochova 62/111,
Praga/XII.

Praga, 28.XII. 1936."

Anul următor, la 29 martie 1937, Măria Kojechâ, traducătoarea pentru care optase Traian Ionescu-Nişcov, recomandându-se prin tălmăcirea mai multor romane româneşti *(Ion, Pădurea spânzuraţilor, Calea Victoriei* etc), îl anunţa pe Eliade că se oprise doar la romanul *Maitreyi,* de care se arăta efectiv sedusă. îi cerea, de aceea, asentimentul scris pentru editare, necesar „definitivării formalităţilor". Din păcate, nici această proiectată versiune n-a avut sorţi de realizare şi tipărire, stânjenită probabil de furtunile care s-au abătut la scurt timp asupra statului cehoslovac:

..Domnule Eliade,

Prin bunăvoinţa d-lui Tr. Ionescu-Nişcov, căruia i-aţi trimis romanele dv., *Maitreyi* şi *Donjnişoara Christina,* am putut lua cunoştinţă de conţinutul lor. Mi-a plăcut îndeosebi *Maitreyi,* pe care aş vrea să-l traduc în limba cehă. Cum sunt pe cale să tratez definitiv cu un editor publicarea lui, vă rog să-mi trimiteţi în scris cedarea dreptului de traducere pentru a putea proceda la definitivarea formalităţilor.

Eu am mai tradus în graiul nostru: *Ion, Pădurea spânzuraţilor. Calea Victoriei* şi *Diplomatul, actriţa şi tăbăcarul,* [pe] ai căror autori îi cunoaşteţi.

Cu deosebită stimă,
Măria Kojechâ.
Praga XI, Jeseniova 1275.
Cehoslovacia.

Praga, 29.111.1937."

în 1988 apare la **Varşovia, sub** egida **unei** cunoscute edituri, „Czytelnik", şi o traducere poloneză **a** romanului, semnată Irena Harasimowicz. Volumul este prefaţat de traducătoare şi postfaţat de Lech Budrecki. Ca şi în cazul versiunii cehe însă, el a fost precedat şi de proiecte interbelice, zădărnicite - bănuim - tot de război. Arhiva scriitorului conţine, de pildă, această epistolă, trimisă de la moşia Gruşeviţa, judeţul Hotin, de o anume Tomira Zori şi datată 20 aprilie 1939:

„Mult stimate domnule,

Aş vrea mult să traduc în poloneşte *(sic!)* cartea Domniei voastre, *Maitreyi.* M-a impresionat adânc măiestria stilului, fineţea analizei psihologice şi cunoştinţa obiceiurilor orientale, precum şi originalitatea romanului d-stră.

îmi veţi acorda permisiunea să traduc *Maitreyi!* Dacă da, vă rog să-mi trimiteţi cât mai curând consimţământul «oficial» şi condiţiuni sau adresa editorului d-stră, cu care aş putea să discut aceste condiţiuni.

Totodată, v-aş ruga câteva indicaţiuni biografice - fară date precise -, pentru prefaţă, şi fotografia.

Aştept cu mare nerăbdare răspunsul d-stră.

Cu cea mai profundă stimă şi admiraţie sinceră pentru talentul Domniei voastre.

Tomira Zori. "

în 1989, romanul *Maitreyi* este tradus şi în Bulgaria, fiind editat alături de *Şarpele* în cea mai importantă editură din Sofia, „Narodna Kultura". Versiunea este semnată de Valentin Haralampiev, iar prefaţa (având în obiectiv ambele romane), de Vasilka Aleksova.

Având obsesia indiscreţiilor săvârşite prin romanul său, pentru a-l feri de ochii Maitreyiei şi ai celor apropiaţi ei din cercurile intelectuale ale Calcuttei, Eliade nu a încurajat sau autorizat în timpul vieţii nici o traducere engleză a cărţii. După moartea sa însă, dar şi a Maitreyiei, în 1993, o editură din Manchester, „Carcanet", îşi ia libertatea unei astfel de versiuni, sub semnătura Catherinei Spencer. Transpunerea se face totuşi din franceză, după ediţia apărută la Gallimard în 1950, *La nuit bengali,* motiv pentru care **i** se preferă titlul: *Nopţi bengaleze.*

3. *Fragmente din roman publicate în periodice sau crestomaţii.* înainte de intrarea în librării a romanului, în scop publicitar mai ales, câteva capitole sau părţi bine individualizate din ele au fost publicate în periodice, uneori cu menţiunea că sunt „fragmente din roman". Le enumerăm mai jos în ordinea cronologică a apariţiei: *Maitreyi,* în *România literară,* an. II, nr. 57, 18 martie 1933, p. III; *Maitreyi,* în *„Vremea",* an. VI, nr. 281, 26 martie 1933, p. 6; *Maitreyi,* în *România literară,* an. II, nr. 62, 22 aprilie 1933, p. IV.

Ultimul dintre ele este inclus, la mai bine de un deceniu de la apariţia romanului (alături de eşantioane din *Isabel şi apele diavolului* şi *întoarcerea din rai),* şi în sumarul unei antologii reprezentative de proză naţională, alcătuită de criticul Vladimir Streinu *(Literatura română contemporană,* Bucureşti, Editura Dacia, 1943, p. 271-279).

4. *Ecranizări. Dramatizări radiofonice.* Deja cunoscut în spaţiul francofon prin cele trei reeditări ale versiunii lui Alain Guillermou din 1950, romanul a captat şi

interesul oamenilor de film, fiind ecranizat în 1988 de Nicolas Klotz, după un scenariu semnat de Jean-Claude Carriere. Producţia filmului este rezultatul unei asocieri între: Les Films Plain-Chant (F.P.C. Productions; C.F.C. Cyril de Rouvre-Christian Charret) şi Films A2, având şi concursul firmelor specializate: Canal +. George Reinharth Production (Zurich), Solîcas Sotimage et Inveslimage, Centre National de la Cinematographie şi Canal SEPT. Distribuţia impresiona prin câteva nume sonore: Hugh Grant (în rolul lui Allan), Shabana Azmi (în rolul Maitreyiei), John Hurt, Anne Brochet etc. Profesorul şi filmologul canadian de origine română Michel Buruiană lua act de existenţa peliculei în 1990 şi o semnala într-o gazetă din diasporă *(Universul,* an. IV, nr. 132, octombrie 1990, p. 10) sub titlul *Romanul „Maitreyi" de Mircea Eliade transpus pe ecran.*

Deşi la apariţie n-a stârnit un ecou deosebit, trecând aproape neobservat. în 1995, adică şapte ani mai târziu, *La nuit bengali* revenea în atenţie, transformat în film serial (trei episoade a 52 de minute fiecare). Pe 13, 20 şi 27 mai 1995 era programat, de pildă, pe Canal „Arte". Stârnită de acest eveniment, revista franceză *Premiere* îi consacra, în numărul din iunie 1995, un comentariu pe câteva coloane. găsind versiunea televizată „foarte îngrijită şi chiar inspirată pe alocuri", dar considerând că scenariul complicase inutil mesajul romanului: „Deşi adaptat de Jean-Claude Carriere după un roman de Mircea Eliade, scenariul este până la urmă cel care păcătuieşte. Problema nu constă în faptul că ghiceşti ce se întâmplă ca în majoritatea filmelor seriale de televiziune, ci mai degrabă că nu înţelegi prea bine ce se petrece sub ochii tăi şi nici din ce cauză. Cei sensibili la misterele Indiei vor fi totuşi fermecaţi de mobilitatea regiei, cu deosebire deplanurile de ansamblu şi travellingurile de toată frumuseţea..."

î" !997, romanul avea să devină şi suportul unui splendid eseu cinematografic *(.Eliade şi Maitreyi: dragoste sau foc de paie),* în trei părţi, difuzat de Televiziunea Română pe canalul 1 (I, 24 februarie, II, 3 martie; III, 3 aprilie), în cadrul rubricii „Cultura în lume".Realizatoarea lui, Adelina Patrichi, făcea cititorilor lui Eliade o veritabilă surpriză, aducând în prim-plan, printr-un seducător interviu, pe Chabu (numele ei literar de mai târziu fiind Chitrita Devi), sora mai mică a Maitreyiei, a cărei moarte - în romanul lui Eliade - era destinată să inducă o anume undă de tragic. „Am plecat după ce ultimele două nopţi le petrecusem ascuns în faţa casei lor, spionând odaia Maitreyiei, ni se confesează Allan. A fost tot timpul întunerec. Chabu a murit în aceeaşi zi."

Bolnavă realmente în epoca la care face aluzie romanul (de o gravă formă de anemie, aflăm astăzi), Chabii reuşeşte să se însănătoşească, depăşind cu bine bulversantul moment al anului 1930 prin care trece familia Dasgupta şi devenind, în timp, ca şi Maitreyi, o scriitoare cu incontestabilă faimă în Bengal,

Maitreyi a incitat şi la o dramatizare radiofonică, realizată de Rodica Suciu-Stroescu şi transmisă la Radio Bucureşti (programul • „România-Cultural"), pe 27 septembrie 1991, ora 11,00. în distribuţie au intrat actori cunoscuţi precum: Mirela Gorea, Adrian Pintea, Constantin Codrescu, Margareta Pogonat, Mihai Dinvale, Valeria Ogăşanu, Şerban Cellea, Mihai Mereuţă, Catrinel Dumitrescu etc., iar regia artistică a fost semnată de Lconard Popovici.

5. *„Maitreyi" între autenticitate şi ficţiune.* Problema autenticităţi biografice în *Maitrevi* a cunoscut, în procesul şi pe parcursul receptării romanului, interpretări variate. Uneori le-a alimentat chiar scriitorul, ştiind că o anume doză de picanterie, mai ales când are în subsidiar şi motivaţii reale, stârneşte interesul pentru carte, într-un interviu din 1934, de pildă, limita caracterul'Acţionai al romanului la zero. „Cartea aceasta este adevărată de la început până la sfârşit", declara el inflexibil interlocutorului. Iar ceva mai departe îi şi explica opţiunea pentru formulă: „Eu iubesc şi susţin o anumită autenticitate, şi cred că literatura personală are mult mai multe şanse să surprindă sufletul unei epoci. De altfel, cam tot ce scriu este personal; chiar când scriu lucrări ştiinţifice. Pentru mine, întreaga cultură trebuie să fie personală, viscerală, cum îi spuneam, pentru că la baza oricărui organism cultural există o intuiţie iraţională care nu se poate observa, nu se poate deduce, nici coordona, nu poate fi transmisă prin experienţa altora, nu poate fi învăţată." *(România literară,* an. III, nr. 89, 6 ianuarie 1934, p. 4.)

Mai târziu, probabil şi după ce află de şocul pe care iomanul i 1-a produs Maitreyiei, scriitorul devine mai atent la nuanţe şi mai sincer. în *L'epreuve du Labyrinthe* (Paris, Belfond, 1978), recunoaşte, de pildă, furat de intimitatea dialogului cu Claude-Henri Roquet, că *Maitreyi* e un roman numai „pe jumătate biografic".

Lămuri.- . v însă definitiv această problemă în *Memorii,* unde disociază cu precizie proporţiile şi limitele implicării • sale autobiografice în roman. Pasajul respectiv antrenează şi câteva date importante privitoare la epoca elaborării: „Scriam mai ales nopţile, când ştiam că nimeni nu va mai veni să bată la uşa mansardei. Primele capitole le-am scris repede, aproape fară dificultate. Dar pe nesimţite m-am trezit din nou în timpul acela fabulos din Bhowanipore şi mi-am dat seama că nu mai scriu un roman, aşa cum hotărâsem, ci o confesiune. Adesea transcriam pagini întregi *din Jurnal,* şi dacă *Jurnalul* acelei veri. 1930. ar fi fost mai copios, poate că l-aş fi transcris în întregime.O singură clip : mi-a dat de gândit indiscreţia pe care mă pregăteam s-o săvârşesc. în faţa hâi Jbe. scriind despre oameni şi întâmplări care au avut un rol hotărâtor în tinereţea mea, mi-era peste putinţă să inventez. Am schimbat, evident, numele personajelor, în afară de al lui Maitreyi şi al surorii ei, Chabu, dar am lăsat întocmai datele, adresele, numerele de telefon. Schimbasem, de asemenea, meseria lui Dasgupta şi a povestitorului, şi am modificat radical finalul, ca şi cum aş fi vrut să mă despart definitiv de Maitreyi (aruncând-o în braţele unui vânzător de fructe, împingând-o până în marginea sinuciderii). Şi, evident, scăldasem lumea aceea depărtată în lumina palidă, aurie. pe care o irizau amintirile şi melancolia. Dar nu e mai puţin adevărat eă, dacă ar fi fost citit de anumite persoane din Calcutta, romanul n-ar fi avut nevoie de nici o cheie ca să fie descifrat. Nu mă gândeam însă că ar putea fi citit la Calcutta. De fapt, nu mă gândeam nici că va fi citit de cititori necunoscuţi, aici, la Bucureşti, unde îl scriam. Nu «vizualizam» publicul. Cel mult, mă întrebam ce vor gândi prietenii, dacă romanul va avea norocul să fie premiat şi tipărit. Şi nici măcar nu puteam spune că scriam pentru mine sau pentru Maitreyi. Scriam oarecum «impersonal», ca o măturie *in aeternum." (Memorii,* I, Bucureşti, Editura Humanitas, 1991, p. 259-260.)

Aşadar, *Maitreyi* nu mai narează, precum *Isabel şi apele diavolului,* o aventură intelectuală virtuală, ci o experienţă existenţială trăită efectiv, transmisă cu fidelitate şi prelungită în ficţiune doar din când în când, pentru a o apropia mentalităţii cititorului european.

a) *Allan/Mircea Eliade - Narendra Sen/Surendranath Dasgupta.* Până unde conduce romancierul dorinţa de autenticitate descoperim, fascinaţi, în corespondenţa sa din această epocă, un adevărat „roman al romanului" pentru *Maitreyi.* De pildă, veninoasa epistolă din finalul capitolului al XH-lea, prin care Narendra Sen îi anunţa lui Allan ruperea relaţiilor, nu este altceva decât transpunerea în româneşte, cuvânt cu cuvânt, a scrisorii lui Surendranath Dasgupta, tatăl Maitreyiei, către oaspetele şi discipolul său Mircea Eliade, datată 18 septembrie 1930, ziua în care se declanşează marea dramă a îndrăgostiţilor. O reproducem mai jos spre exemplificare, alături de „copia" ei fidelă din roman:

„Strictly confidenţial.

Dr. M. Eliade,

You are aforeigner andI do not knowyou. But ifyou are capable of considering anything sacred in your life do not please enter into my house again or try to see or come in correspondence. with any memmber of my family. If you wish you may somelimes see me in the College or the University. Ifyou ever write you will please write to me only sucii facts as a stranger may write to a stranger or a pupil to a teacher. Please do not mention ofthis note to any one and leav it after reading. The reason of this kind of behavious to be manifest to you ifyou have any grain of sense left in you. You know your grave offence and ingratitucle

S. N. Dasgupta.

P.S. Please do not show any inoportunies or try to explein yourself by adding so brouders or falshood cm your depraved character."

„Dumneata eşti străin, şi eu nu te cunosc. Dar dacă eşti capabil să consideri ceva sacru în viaţa d-tale, te rog să nu mai intri în casa mea, nici să încerci să vezi sau să scrii vreunui membru al familiei mele. Dacă vrei să mă vezi personal, caută-mă la birou, şi dacă ai vrea vreodată să-mi scrii, scrie-mi numai acele fapte pe care un necunoscut le poate scrie unui necunoscut sau un funcţionar superiorului său. Te rog să nu pomeneşti de această notă nimănui şi rupe-o după ce o vei ceti. Raţiunea acestei purtări trebuie să-ţi fie evidentă, dacă ţi-a mai rămas cât de puţină minte în nebunia d-tale. îţi cunoşti ingratitudinea şi ofensa pe care mi-ai adus-o!

Narendra Sen.

P.S. Te rog nu fi inoportun, încercând să te explici şi adăogând astfel alte minciuni la depravatul d-tale caracter."

în *Maitreyi,* replica epistolară a lui Allan se lasă aşteptată. Cea a lui Eliade, în schimb, există, şi o reproducem mai jos în versiune română:

„Dragă profesore,

Plec acum la Rishikesh, şi nu veţi mai putea să mă revedeţi nici dumneavoastră, nici altcineva din familia dumneavoastră. Fiecare zi pe care o stau în India este

pentru mine o tortură, dar consider că aceasta este o binemeritată penitenţă, şi nu mă voi înapoia acasă. Vă rog, nu-mi consideraţi comportamentul actual drept o manifestare inutilă de romantism. Nimeni nu-l va înţelege, şi la înapoiere nu voi trece prin Calcutta şi nu voi scrie nimănui. Singura mea speranţă este că va veni o zi când amintirile se vor şterge de la sine. Aceasta este ultima scrisoare pe care v-o scriu din India. Sunt conştient de marele meu păcat. Aveţi toate motivele să mă consideraţi un *şarpe în* ***iarba,*** dar vă rog să nu-mi amplificaţi vina, socotindu-mă şi mincinos sau ipocrit. Cu câteva săptămâni în urmă am scris mamei acasă şi i-am cerut permisiunea de a deveni *hindus* şi de a încerca să mă căsătoresc cu o hindusă în acelaşi timp aşteptam răspunsul Regelui şi pentru actele universitare care aveau menirea de a-mi asigura existenţa în India până în anul 1934, cu un venit lunar de 35 lire sterline. Acestea sunt faptele. Poate că am fost nebun să cred că acest vis s-ar putea realiza, dar eu totdeauna am avut credinţa că sunteţi un filozof şi pentru dumneavoastră nu există bariere rasiale când convenienţele sociale sunt îndeplinite. Aţi insistat asupra faptului că, în India, filozofia este viaţă şi nu o chestiune livrescă, de aici a pornit greşeala mea. Iar greşeala a devenit mai mare, pentru că nu v-am dezvăluit-o dvs., ci altcuiva. Am înţeles acum că pierderea a ceea ce încă numesc iubire nu se compară cu nimic faţă de pierderea mamei mele şi a *guru*-\\r\. Puteţi zâmbi, căci invocaţi faptul că dvs. m-aţi făcut indian, iar acum nu mă mai pot înapoia la viaţa şi civilizaţia mea. Puteţi crede că mă comport într-o manieră europeană, dar după mulţi ani, când mă veţi ierta, veţi şti că nu am jucat teatru. Am de gând să accept iniţierea în hinduism acum. Voi fi un brahman pe viaţă. Orice aţi gândi despre mine, vă rog să îmi faceţi o ultimă favoare. Nu dezvăluiţi niciodată păcatul meu fraţilor mei mai mici. Sunt acum fără mamă şi tată. Dar v-am venerat pe dvs.

Al dvs., cu obedienţă,
Mircea Eliade."

Următoarea scrisoare a lui Dasgupta către Eliade devine sorgintea epistolei din roman a lui Narendra Sen. Aceasta n-o copiază însă identic, ci îi reface în mare doar vehemenţa, întrucât profesorul de filozofie face aluzii transparente la calitatea de doctorand român a scriitorului şi chiar la România, amănunte fără nici o legătură cu biografia şi ţara de obârşie a protagonistului. Iată în traducere românească scrisoarea neînduplecatului tată, trimisă în a doua parte a lunii ianuarie 1931:

„Confidenţial.

Presidency College,
Calcutta.
20.1. '31.

M. Eleade,

Am înţeles din scrisoarea dumitale anterioară că: sau vei deveni un sfânt *vaishnava,* sau vei părăsi India pentru o altă ţară, dar văd că ai revenit la Calcutta şi, după cum spui, ai de gând să rămâi pentru un timp. De asemenea, aţi promis să nu comunici cu nici un membru al familiei mele, dar am văzut că ai fost în corespondenţă cu Mantu.

După ce ţi-am descoperit adevăratul caracter, îmi este imposibil să îţi dau vreo dovadă de orice fel. Pe de altă parte, de când am scris Majestăţii Sale, Regele României, şi Universităţii din Bucureşti in favoarea dumitale, ridicându-ţi în slăvi calităţile, şi de când prin puterea acestora ţi-a fost acordată bursa, îmi datorez atât mie, cât şi acestor autorităţi străine o relatare exactă a poveştii dumitale şi cum ai încercat să violezi ospitalitatea sacră a unui profesor indian, căruia, şi recomandaţiilor căruia, îi datorezi aşa de mult. Nu am făcut-o mai de mult, căci nu am vrut să fiu vindicativ şi am crezut că ai plecat din India şi nu vei încerca să mai faci vreo răutate compatrioţilor mei. Dar de când te-ai întors la Calcutta, fară îndoială cu planuri diabolice, cred că nu trebuie să mai întârzii în a scrie autorităţilor din ţara dumitale. Am aflat, de asemenea, că ai scris Maharajahului pentru a te susţine. Acesta ar fi fost un lucru ruşinos pentru orice alt om, dar pentru dumneata nimic nu poate fi ruşinos. Eşti un mare maestru în arta disimulării. Dacă doreşti să răspunzi la această notă, scrie-mi pe adresa colegiului, dar nu încerca să mă vezi nicăieri. *Niciodată, niciodată, niciodată să nu încerci să vii la mine acasă, sub nici un motiv.* Dacă ai o urmă de ruşine în dumneata, nu ar trebui să mai stai în această ţară, să abuzezi de ospitalitatea ei. în ceea ce priveşte recomandările, consideră răspunsul negativ. Voi scrie Majestăţii Sale, Universităţii şi presei din ţara dumitale cu poşta aceasta sau următoare.

S. N. Dasgupta."

Ameninţările lui Dasgupta nu-l mai înspăimântă însă atât de uşor pe cel retras din lume şi cauterizat de liniştea şi modestia *ashram-mWot* himalayene. O dovedeşte, de pildă, o scrisoare către profesorul italian Macchioro, datată 15 martie 1931, în care se arată încă interesat de trecerea la hinduism, urmărit, se pare, la fel de intens, de gândul căsătoriei cu Maitreyi De altfel, într-o altă epistolă, trimisă în fară fostului său coleg Valeriu Livovski la 23 aprilie 1931, deci la o lună, găsim această frază, care-l arată pe Eliade captiv încă fascinului Maitreyiei: „Anul trecut am stat zece luni în casa profesorului meu indian, privilegiu unic unui european. Şi avea profesorul o fată!...în sfârşit, acestea au trecut de acum.. *"(Două scrisori inedite ale lui Mircea Eliade,* în *Flacăra,* serie nouă, nr 0, aprilie 1996, p. 10; arhiva Şerban Velescu.)

b) *Khokha, prototip real şi personaj.* Khokha, ruda săracă a Maitreyiei, e un personaj percutant în roman, cu un comportament labil, alternând între slugărnicie şi poza unei demnităţi rănite de vitregia condiţiei sociale, grandilocvent uneori, mai ales când încearcă să fie interlocutorul egal în pretenţii intelectuale al lui Allan, afişând o generozitate exagerată faţă de îndrăgostiţi, dar neuitând să-şi pretindă plata pentru ea.

Din scrisorile către Eliade, prototipul lui real, adevăratul Khokha, are acelaşi statut social şi vădeşte aceeaşi mobilitate a caracterului. Iată-1, de pildă, în acţiune, făcând pe mesagerul între Maitreyi şi Eliade şi încercând să le domolească suferinţa, dar neuitând să-i tapeze, sub pretexte diferite, de câteva rupii, dându-i îndrăgostitului nefericit sfaturi pretenţioase inspirate de filmele proaspăt vizionate

şi numindu-1 invariabil *.My dear Mircea".* in textele originale, Khokha (Sukumar Dasgupta) are ezitări iu transcrierea din bengali a numelui său (îl vom găsi semnând uneori *Khoca. Khoka. Koca* sau *Coca).*

Pentru a nu lăsa loc vreunei confuzii, noi vom opta însă pentru transcrierea lui Eliade din roman *(Khokha):*

„Madhupur.
Vineri, 25.IX.I930.

Dragă Mircea,

Pe data de 24 am mers cu familia la gară, unde profesorul m-a luat cu el ca să-1 ajut la bagaje. De aceea ţi-am teiegrafiat. Plec la Calcutta pe 29. Sper să.ne întâlnim acolo. Nu pleca din oraş până nu ajung şi eu. Dacă pleci, lasă-ţi lucrurile la d-na Perris şi spune-i să mi le dea mie; lasă-i şi o scrisoare. Poeta noastră e bine, dar nu şi-a depăşit încă perioada de criză.

Domnul s-o ajute!

Nu uita să-mi scrii. îţi dau din nou adresa mea de aici:

Sukumar Dasgupta
51 Mahim Halder St.,
Kalighat, Calcutta.

Primeşte din partea mea salutări şi *«.namaskar»*

Cu prietenie,
Khokha."

„51, Mahim Halder St.,
Kalighat.
[6 octombrie 1930; ştampila poştei.]

Dragul meu Mircea,

De când ai plecat din Calcutta, n-am primit nici o veste de la tine Te rog scrie-mi cum îţi merge acolo.

Imediat ce voi primi răspuns, o să-ţi scriu mai pe larg.

Am acasă două scrisori pentru tine. Cred că sunt de la tatăl tău. Comunică-mi, te rog, dacă vrei, să ţi le trimit sau nu.

Aştept nerăbdător scrisoarea ta binevoitoare.

Primeşte *«namaskar»* din partea mea.

Al tău,
Khokha.

P.S. Chiar acum am primit scrisoarea ta. O să-ţi răpund cât de curând."

„51, Mahim Halder Street,
Kalighat.
04.10.'30.

Dragul meu doc,

Chiar acum am primit scrisoarea ta. O aşteptam cu nerăbdare. Cartea poştală am trimis-o la adresa ta, pe care am luat-o din scrisoarea lui Mantu.

Mi-ai scris să nu te mai consolez. Nici nu am de gând să o tac, pentru că te cunosc. Dar, de dragul meu, te rog ai grijă de sănătatea ta. încearcă să te menţii în formă pentru viitorul război cu lumea.

Fii bărbat şi tâ-i să înţeleagă şi pe ceilalţi ce eşti şi ce poate un om să facă doar pentru a-şi dovedi lui însuşi ceea ce este! Nu te gândi că viaţa ta e pustie. în curând vei găsi o lume nouă în *ashram.* Citeşte sanscrita şi nu-ţi pierde timpul gândindu-te la ce a fost. Curentul vieţii trece şi nu se opreşte pentru nimeni.

încearcă să ajungi la ţărm, vâslind de unul singur împotriva curentului. Vei reuşi. Eu cred, şi toată lumea va spune la fel, că un om ca tine va ajunge curând la ţărm, dacă va încerca. Desigur că toată lumea de-aici crede acelaşi lucru ca mine (şi Ruby*, şi alţii).

Te rog, te rog, te rog, de dragul meu şi în numele Cerului, ai grijă de sănătatea ta.

încă un lucru. Nu uita că aici mai este cineva care a trecut prin aceeaşi criză ca şi tine. Iar eu sunt singurul om care o consolează. Dar acum sunt în Calcutta singur, ca să am grijă de casă. Iar ea este acum în Madhupur. Cred că situaţia ei e şi mai proastă decât a ta.

Totuşi, nu vreau să-ţi mai scriu acum despre ea.

Te rog, încearcă să-mi scrii măcar o dată pe săptămână.

Gândeşte-te la mine ca la un frate mai mie, ca la un prieten.

Dragostea mea pentru tine şi, ca pentru un frate mai mare, respectul meu *(«namaskar»).*

Cu prietenie,
Khokha.

P.S. Mantu ţi-a trimis unele din scrisorile tale la bancă. Te rog să te duci să le iei. Am retrimis două cărţi poştale pentru tine, de-acasă, la adresa 82 Ripon Street.

Şi aici, îţi trimit două scrisori de la tatăl tău, cred. Una dintre ele a fost recomandată şi am luat-o de la mesager.

Un bilet scurt este trimis aici, din Madhupur, şi nişte flori şi un spic de grâu cules de cineva pentru tine.

Scrie-mi dacă ţi-ai ţinu! *Jurnalul* sau nu. Răspunde imediat după ce primeşti această scrisoare.

Anunţă-mă dacă vrei să-ţi retrimit corespondenţa la tine sau la doamna Penis.

Cu prietenie,
Khokha."

„51, Mahim Halder Street,
Kalighat.
11.10.1930.

Dragă Mircea,

Poate că de data aceasta ai primit scrisoarea mea recomandată.

*** Apelativ familia/ pentru MaiU'eyi** *(n.ecl.)*

Am fost astăzi la «Glove». unde i-am văzut pe Regele şi Prinţul tău. Au făcut acest Ulm cu ocazia inspecţiei Gărzii de Onoare în sfârşit, ţi-am văzut pământul, Regele şi Prinţul pe ecran. Am fost foarte încântat. Ţi-am simţit absenţa acolo.

Dacă totul ar fi fost la fel ca acum două luni, ce-aş fi tăcut după vizionarea acestui film? Aş fi venit acasă şi ţi-aş fi vorbit de el toată noaptea, şi aş fi făcut totul ca să te pot vedea şi după aceea.

Dar - vai! - această lume nebună s-a schimbat pentru noi, şi întotdeauna se schimbă pentru orice fiinţă.

Când mă gândesc la tine! Numai că lupta vieţii a început şi continuă încă. Şi nu-mi pot imagina ce rezultat va avea. Nu te gândi nici o clipă că ai pierdut şi că lupta s-a încheiat. Acesta nu este decât începutul. Va trebui să-ţi croieşti drum în continuare pentru tine însuţi, ca să mergi prin această lume nebună pentru ceva, pentru ceva, pentru ceva.

Azi am văzut un film: *Această lume nebună.* Povestea-i aşa: o tânără spioană germană şi un tânăr spion francez. Se iubeau, dar copleşiţi de datoria faţă de ţările lor, nu s-au putut întâlni în această lume. Acea fată, loială patriei ei, şi-a predat iubitul. Ştia că pedeapsa pentru un spion era moartea. Iar după aceea, ştii ce a făcut? S-a sinucis. Acesta este sfârşitul filmului.

Analizează-ţi datoria şi întreab-o ce e de făcut acum. Urmează ceea ce îţi ordonă. Cred că atunci gândurile noastre se vor împlini. Să nu crezi că te consolez. Am vrut doar să vorbesc cu tine, să stau cu tine, să-ţi văd faţa umplându-mi scrisoarea. De aeeea, numai de aceea, scrisoarea mea e voluminoasă.

12.10.1930.

Acum îţi voi povesti despre familie. Toţi sunt acum amărâţi din cauza bolii micuţului Kabu. S-au întors aici din Madhupur, şi atunci l-am văzut pe Kabu «stând eu capul în poala mamei sale, cu o'pungă de gheaţă la cap». Sir Nilralăusarker a venit ieri şi a spus că are o formă serioasă de «febră tifoidă», care va dura cel puţin o lună ca să se vindece. Deci, o formă foarte gravă. Toţi sunt supăraţi acum. Dar eu cred că supărarea aceasta a început din data de 18 a lunii trecute

Să ne rugăm însă Domnului să se vindece repede micul Kabu, care te iubeşte foarte mult

Acum, «cineva» de aici m-a rugat să-ţi scriu câteva rânduri din partea ei.

1. Scrie-i ceva în scrisoarea mea, şi după ce va citi, scrisoarea îţi va li înapoiată. Iar dacă tu crezi că acest lucru este un păcat, atunci totul în această lume este păcat. A terminat de citit cele două scrisori de la tine şi poate să le spună din memorie. Deci vrea cuvinte noi, proaspete de la line.

O torturează acum ca pe un animal

De dragul ei, fii om şi dă-i voie să fie fericită cel puţin văzând în tine un om, un om adevărat.

Nu pleca din Rishikesh. Rămâi şi fă-ţi studiile acolo unde nimeni nu te va privi urât. Nu fugi încoace şi încolo. Concentrează-ţi mintea.

Ea nu te poate uita. Te va iubi atâta vreme, cât sufletul ei va exista, şi nu numai trupul care-l adăposteşte. Generaţie după generaţie, iubirea ei va veghea asupra ta.

M-a mai rugat să-ţi scriu multe alte lucruri, dar acum nu mi le pot aminti.

Cel puţin, permite-mi să aştept o scrisoare de la tine în fiecare săptămână

Astăzi am retrimis o scrisoare de-acasă către locul unde eşti acum. Dă-mi de ştire, dacă ai primit-o.

îţi scriu stând sus pe terasă. S-a lăsat seara şi nu mai pot să văd. îţi voi scrie după ce voi primi o scrisoare de la tine.

Cu dragoste şi prietenie,
Khokha. "

„51 Mahim Halder Street,
Kalighat.
20.10/30.

Ieri am primit scrisoarea ta după mult timp. Oricum, am primit-o şi sunt fericit. Te rugasem să scrii o scrisoare pe săptămână. Oare chiar nu poţi să-mi scrii în mod regulat o scrisoare în fiecare săptămână?

I-am dat biletul tău. Ea l,a citit, a plâns şi a râs de fericire.

Fratele meu mai mic, Kabu, e bine acum Chabu e de asemenea bine. Profesorul se află acum în spital.

Sunt foarte obosit în clipa de faţă din cauza tuturor acestor lucruri: familie - fericire - înţelepciune - bogăţii. Nu-ţi pot spune deocamdată de ce a intervenit această schimbare azi.

Nu te rog nimic altceva decât să-mi spui în fiecare săptămână cum stai acolo.

Chiar acum ţi-am trimis două scrisori şi un pachet de acasă. Anunţă-mă dacă le-ai primit sau nu. Sunt obosit azi.

Mă rog Domnului pentru fericirea prietenului meu.

Primeşte sincera mea prietenie

Al tău prieten,
Khokha.

P.S. Scrie-mi cu regularitate de oriunde ai fi şi despre orice vei face. Ai înţeles?
Khokha. "

„51 Mahim Halder St.
Kalighat.
5 nov. '30.

Dragul meu Mircea,

Iartă-mă că-ţi răspund cu întârziere. Câteva zile n-am avut deloc timp să trec pe acasă ca să văd scrisoarea ta. De-abia ieri am ajuns pe aici şi am citit-o, dar luându-mă cu alte treburi, n-am avut timp să-ţi scriu până acum.

Lui Kabu i-a scăzut febra de acum 5 zile. Azi e complet restabilit, dar primejdia încă n-a trecut. Totuşi, acum sunt speranţe în ce priveşte boala lui.

Mi-ai scris că între noi doi a fost o neînţelegere, dar mie nu mi se pare să ti fost aşa. Dar fiindcă ei au râs de tine şi de scrisoarea ta, zicând că Chaitanya aşa şi pe dincolo - cuvinte pe care n-am reuşit să le aud prea bine nici eu, nici Ruby -, iată de ce te-am sfătuit să nu le mai scrii niciodată. Asta nu înseamnă că între noi doi e o neînţelegere. Prietene, poate că eu nu ştiu ce înseamnă *vairagya,* dar nici nu vreau să ştiu, pentru că am familie şi mi-e dragă ambiţia.

Un lucru vreau să-ţi spun. şi anume, că munca unei pietre care nu are nici un fel de ambiţie în legătură cu strădania ei e o muncă lipsită de viaţă. Aşa se întâmplă cu acei «Bus», care trăiesc foarte puţin, dar muncesc pentru familie, pentru vecini, prieteni etc; deşi nu se pot bucura de roadele muncii, gândul că îşi fac datoria ca indivizi este adevărata bucurie a vieţii lor. Aş vrea să te bucuri şi tu de viaţă, măcar în felul ăsta. Dacă nu poţi munci pentru tine însuţi, atunci fă-o pentru ai tăi, pentru prieteni, mama, tata, sora ta, şi pentru ţara ta, dar mai presus de toate, pentru lumea aceasta.

Totuşi, eu nu te sfătuiesc să-mi urmezi vorbele, ci ascultă de propria ta *conştiinţa* şi încearcă să înţelegi încotro te îndreaptă *ea.*

In legătură cu sufletul, ideile mele nu reprezintă ceva deosebit, de aceea nu sunt în stare să discut despre *suflet.* Din puţina mea ştiinţă, am încercat să împărtăşesc aici câte ceva celui mai bun şi mai iubit prieten al meu. Dacă am spus ceva care să te supere, te rog să mă ierţi.

Despre ea ce să-ţi spun, e tot în starea aceea de criză. Mă rog la Dumnezeu pentru fericirea şi liniştea ta şi a ei, fiindcă amândoi îmi sunteţi prieteni. Nu pot să vă descriu cât de tare m-a zguduit povestea voastră.

Dar să nu uit. Răspunde-mi imediat la scrisoare, neapărat, fiindcă nu mai am veşti de la tine de mai multe zile.

Dacă ai nevoie de ceva de aici, scrie-mi te rog. RT.C.

Pot să-ţi trimit ziare, hârtie, plicuri, cărţi, cerneluri; nu şovăi să-mi scrii, dacă ai nevoie de ceva.

Ce mai fac mama şi sora ta? Lor le-ai scris ca să le spui ceva? De la familia ta n-am mai primit nici o veste şi nu ştiu care e motivul. Te rog să-mi scrii şi inie despre toate astea.

Cu toată dragostea,
al tău prieten,
Khokha.

P.S. Te rog răspunde-mi imediat, cât mai pe larg.

Kkokha. "

„51 Mahim Halder St.,
Kalighat,
Calcutta.
11.XI. 1930.

n - A r *Draga Mircea,*

Din păcate nu am mai primit nici un rând de la tine de vreo 20-25 de zile. Ce ţi s-a întâmplat? Sunt foarte îngrijorat din pricina ta. Te rog răspunde-mi urgent la scrisoare. Nu ştiu care este motivul tăcerii tale îndelungate.

Iţi trimit toată dragostea mea.
Cu prietenie,
Khokha. "

„ Calcutta, 21.XI.1930.
51 Mahim Halder St.,
Kalighat.

Dragul meu Mircea,

Imbucurătoarea ta scrisoare a sosit aici acum cinci zile, dar, din nefericire, eu am primit-o abia ieri. Oricum, îmi cer scuze pentru întârziere.

Mă bucur să aflu de la tine despre pasiunea noastră comună. De asemenea, sunt bucuros să aud că Societatea din Cihianywarner a ales cartea ta drept cel mai bun roman al anului 1930. Primeşte felicitările mele!

Mircea! De ce nu scrii surorii şi mamei tale despre acest lucru? Ar fi bine să ştie şi ele totul despre tine şi să te mai duci şi tu pe-acolo câtva timp. Iar dacă tu nu vrei să te duci, înştiinţează-le pe ele despre tot ceea ce faci, prin scrisori.

Oh! Nu am primii nici o scrisoare recomandată de atunci. Nu ştiu dacă Mantumoama a retrimis scrisorile tale la bancă sau nu. Ar trebui să te interesezi la Banca din Calcutta. Eu îţi trimit corespondenţa cu regularitate. Deci unde este problema?

Mă simt foarte rău acum - duc aceeaşi şi aceeaşi viaţă, am nevoie, nevoie de dragoste, nevoie de hrană corespunzătoare, nevoie de bani -, n-am primit nimic ca să pot pleca undeva. Nu ştiu cât timp mai trebuie să aştept.

Primeşte dragostea mea şi cele mai bune urări pentru lucrarea ta literară (care nu îţi place). Aşa-i?

Cu dragoste, al tău,
Khokha.

P.S. Scrie-mi despre tine în fiecare săptămână.'"

„51 Mahim Halder Street,
Kalighat.
23.XI.'30.

Dragul meu Mircea.

De două săptămâni n-am primit nici o scrisoare de la tine.

Tatăl meu a suferit un blocaj intestinal acum vreo trei săptămâni. Tu cunoşti foarte bine situaţia mea şi a familiei mele. A trebuit să plătesc aproape 90 de rupii familiei mele luna trecută şi încă mai am de plătit 130 de rupii urgent, din cauză că doctorii l-au sfătuit pe tata să mai stea la pat încă o lună cel puţin.

Sunt într-o situaţie dificilă acum. Nu e prima oară când te rog să mă ajuţi. Iţi datorez mult şi nu ştiu când voi putea plăti.

Cu toate acestea, am încă nevoie de ajutorul tău. Dacă ai putea trimite nişte bani bietului tău prieten! Dacă o faci, fă-o imediat, te rog! Am necazuri mari cu tatăl meu şi cu familia mea.

Al tău,
Khokha."

„51 Mahim Halder St.,
Kalighat.
25.11.'30.

Dragul meu Mircea,

Acum două zile ţi-am scris despre problemele mele financiare.

Ca prieten, te-am rugat să mă ajuţi şi de data aceasta. Ştii că tata e convalescent. Doctorul l-a sfătuit să mai stea la pat cel puţin încă o lună Am nevoie de bani. Nu-i pot cere nimic acum profesorului, îl ştii. Kabu şi Ruby au fost de asemenea bolnavi,

deci s-au cheltuit şi cu aceştia nişte bani. Ki nu mă pot ajuta deocamdată. Eşti ultima mea speranţă.

Te rog mult să ţii seamă de situaţia mea. Pune-te tu în locul meu şi apoi gândeşte-te cum stau lucrurile.

Orice ai de gând să faci pentru mine, fă-o repede.

Toată nădejdea mi-e în ajutorul tău acum.

Al tău,
Khokha.

P.S. Liloa a venit aici sâmbăta trecută. Pochis este încă supărată. Cum ar putea uita? Nu e aşa uşor să uiţi un trecut, care poate să ti fost frumos sau urât.

Scrie-mi despre tine şi despre cartea ta.

Al tău,
Khokha."

„51 Mahim Halder St.,
Kalighat.
1.XII. 1930.

Dragul meu Mircea,

Chiar acum am primit scrisoarea ta. Nu ştiu ce-o să mă fac. Nu mai aveam bani deloc şi de aceea, după multă chibzuinţă, te-am rugat cândva să mă ajuţi. Era ultima mea încercare. Iar tu ai fost ultimul pe care l-am rugat să mă ajute. Acum nu ştiu ce să fac şi de unde să fac rost.

Tata se simte mult mai bine, dar e încă foarte slăbit. Kabu e bine acum. Profesorul tot mai suferă cu ochii.

Am primit biletul tău, împreună cu scrisoarea, în urmă cu patru-cinci zile. M-am bucurat că mi-ai trimis fotografia ta. De atâta timp aşteptam ajutor din partea ta. Dacă ţi-am greşit cu ceva, te rog să mă ierţi.

Vremea nu stă în loc pentru mine. Ea trece, chiar dacă am sau n-am ce mânca. Nu-i pasă de mine.

Cu toate astea, sunt disperat acum, fiindcă n-am bani. Aşteptăm cu nerăbdare ajutorul tău. Iartă-mă. . iartă-mă...

Ştii foarte bine că omul aflat la necaz nu se mai sfieşte de nimic. De aceea am apelat la tine, nu ştiam cum îţi merge. Te rog să mă ierţi.

M. se simte mai bine acum. Dar tot n-a depăşit starea de criză.

Te-am rugat să mă ajuţi, fiindcă te consider cel mai bun prieten, iartă-mă, te rog, nu fi supărat pe mine.

Al tău prieten sărman,
Khokha."

„1/1 Mayerpore Road,
Alipore P.O.,
Calcutta.
[1930. sfârşitul lunii decembrie]

Draga . . . Mircea,

Din cauza unor probleme nu am putut să-ţi răspund. Observă, te rog, că ne-am mutat de la vechea adresă. De-acum înainte, te rog să-mi scrii la adresa de mai sus.

Tu îmi cunoşti situaţia bine. încerc de o lună şi mai bine să obţin nişte bani. Dar este foarte greu acum. Sunt într-o situaţie foarte dificilă Nu ştiu ce să fac.

Maitreyi are toate scrisorile tale şi nu-mi spune nimic. Gesturile şi acţiunile ei sunt complet schimbate. E prea tăcută acum. De câteva zile mă roagă să-ţi scriu, dar din cauza problemelor mele n-am putut s-o fac.

Te rog să-mi răspunzi imediat, sper că eşti bine acum. Spune-mi mai multe despre cei de acasă.

Ţi-am mai trimis o scrisoare recomandată primită de la ai tăi. Anunţă-mă, dacă ai primit-o.

Al tău,
Khokha.

P.S. Iarăşi te rog să mă ajuţi cu nişte bani, dacă poţi. Ia rugămintea aceasta ca din partea fratelui tău mai mic. Am ajuns la disperare fară nici o leţcaie.

Iartă-mă că te deranjez.
Al tău,
Khokha. "

„11 Mayerpore Road,
Alipore P.O.,
Calcutta.
[10.1.1931; ştampila poştei.]

Dragul meu Mircea,

N-am mai primit nici o scrisoare de la tine de 20-25 de zile. Te rog să-mi spui exact când vei sosi aici. Vreau să te văd cât mai repede. Să nu crezi că am să-ţi mai cer iar ceva. Oricum, sărăcia mea mă îndurerează mult. Să nu-ţi închipui însă că n-o să-mi plătesc datoriile. Astăzi sau mâine, trebuie să mi le achit. Acum, toată lumea are ceva împotriva mea, fiindcă sunt sărac; chiar propria mea familie.

Comunică-mi, te rog, adresa ta de la Calcutta.

Al tău,
Khokha. "

„1/1 Mayerpore Road,
Alipore, Calcutta.
11.11.1931.

Dragă Mircea,
*

Am auzit de curând că ai sosit aici acum o lună. Ţi-am scris între timp două scrisori la Rishikesh, dar n-am primit nici un răspuns.

Spune-mi, măcar de data asta cel puţin, care este motivul tăcerii tale îndelungate.

Cu mult drag,
al tău,
Khokha. "

„C/O Chandra Mohon Benerjee,
Telenipara. Hoogly.

Dragă Mircea,

îmi pare rău că nu te-am putut informa privitor la venirea ta aici, dar ploile au fost într-adevăr neplăcute şi au constituit o piedică pentru orice fel de muncă sau

distracţie. Doar ceva mat târziu vremea a început să se comporte civilizat, şi abia acum te pot invita cu încredere. Este greu să înfăptuim ceea ce credem noi că ar trebui tăcut, căci, aşa cum ştii, planurile oamenilor sunt puse la încercare de Mâna Providenţei, pleeăm spre un loc foarte îndepărtat, despre care pot să te informez, încrezător, că va ti o scenă minunată, de mare interes pentru ambele părţi.

Cât despre mine, sunt nerăbdător să aflu noutăţi despre ultimele tale scrieri şi publicaţii, noutăţi despre familia ta, despre problemele cu «Nepal Goot», când te-ai hotărât să te duci acasă şi etc., etc, în ceea ce te priveşte.

E prea lungă scrisoarea? Nu a fost posibil să aranjez înmânarea fotografiei pe care mi-ai dat-o.

Acum închei cu multă dragoste.

Al tău,
Khokha.

10 iulie 1931.

P.S. Sper să-mi răspunzi repede."

c) *Maitreyi şi Chabu concurându-şi dublurile literare.* In roman, după marea despărţire, Maitreyi îşi mai face simţită prezenţa printr-o dedicaţie întrucâtva cifrată, aruncată în fugă pe un exemplar din *Uddhitta,* volumul său de debut, ajuns la Allan, în Ripon Street, cu sprijinul lui Khokha (şi având pe prima pagină textul benign: „Către dragul meu, către dragul meu, Maitreyi, Maitreyi...", menit a ascunde această fierbinte mărturisire, plasată strategic pe ultima pagină: „Adio, scumpul meu, n-am spus nimic care să te facă pe tine vinovat. Am spus numai că m-ai sărutat pe frunte. Trebuia să spun; era mama noastră şi ştia. Allan, prietenul meu, dragul meu, adio! Maitreyi"), prin trei intervenţii telefonice, întrerupte brusc („Allan, mai mă cunoşti tu? Sunt eu, tot eu, rămân aceeaşi, Allan, orice s-ar întâmpla... Fii bărbat şi lucrează înainte, nu deznădăjdui... Nu mai pot, Allan, iartă-mă... nu mai pot. Aş vrea să-ţi spun..."; ‚Adio, Allan, adio, scumpul meu. In viaţa viitoare ne vom întâlni iar, dragule. Ai să mă recunoşti atunci? Ai să mă aştepţi? Aşteaptă-mă, Allan, nu mă uita. Eu te aştept. Altul nu se va mai atinge de mine..."; ‚Allan! De ce nu mă laşi să-ţi vorbesc?! Allan, ai uitat..."), printr-o mică însemnare încrustată cu creionul pe frunza unei ramuri de oleandru (‚AUan, ultimul dar de la mine...") şi câteva bileţele din perioada voiajului forţat la Midnapur, scrise pe frânturi de ziare sau afişe şi trimise în primul plic expediat de Khokha însinguratului din Himalaya. Asupra lor ne informează chiar protagonistul, care le analizează şi substratul psihologic. Cităm din roman: ‚Am tras zăvorul la uşă şi am cetit scrisoarea lui Khokha, palpitând, parcă m-aş ti aflat deodată în faţa lui Sen sau a Maitreyiei, sau a d-nei Sen. îmi scria că familia petrecuse o lună la Midnapur, de unde chiar Maitreyi îmi trimitea câteva rânduri scrise pe petece de jurnale, pe afişe din gară, alături de flori umile de câmp, culese probabil în plimbările ei sub pază pe la marginea satului. Am înţeles că Maitreyi suferise prea mult ca să mai păstreze imaginea mea omenească, reală, carnală. Ea îşi crease acum un alt Allan, o întreagă mitologie, superbă şi inaccesibilă, pe care o nutrea necontenit, ca s-o ridice cât mai sus, în plin ireal. îmi scria: «Cum te-aş putea eu pierde pe tine, când tu eşti soarele meu, când razele tale mă încălzesc pe drumul acesta de ţară? Cum să uit eu soarele?" Pe o altă hârtie mă

numea «soare, aer, flori!». «Nu tc sărut eu acum, o dată cu buchetul pe care îl strâng la piept?" Sau: „Nopţile, tu vii la mine, cum veneam eu altădată în camera noastră de dragoste din Bhowanipore. Dar eu veneam ca o femeie, căci mă tăcuseşi femeie; pe când tu vii acum ca un zeu din aur şi din pietre scumpe, şi te ador, căci tu eşti mai mult decât dragostea mea, tu eşti soarele meu, viaţa mea!»"

Arhiva din ţară a scriitorului, vegheată cu grijă de sora sa cât a fost în viaţă, păstrează mai multe texte caligrafiate de mâna Maitreyiei (alături chiar de frunzele de oleandru şi florile câmpiilor din Midnapur la care face aluzie romanul). Unele din ele sunt doar crochiuri complice din perioada incipientă a flirtului, când pe fundalul lecţiei de franceză îndrăgostiţii se tachinau, dându-şi replica pe aceeaşi foaie de hârtie (o astfel de filă are scris, de pildă, pretutindeni şi în toate direcţiile, numele „Mircea", alternat din când în când cu propoziţia: *„Mircea please...":* alta e plină de contexte nefinalizate în engleză şi ştersături, prin care răzbat, într-o românească neaoşă, şi enunţurile: „Te iubesc" şi „Te urăsc mult"), altele sunt mesaje de un intens dramatism, aparţinând momentului de vag şi dezastru sufletesc traversat după acel funest 18 septembrie 1930. Le reproducem mai jos, în traducere, cu menţiunea că toate scrisorile la care ne referim în acest context sunt redactate în limba engleză:

„Nu te mai pot vedea. Sunt departe de tine acum. Şi totuşi voi fi întotdeauna cu tine. Nu vreau să te pierd. Tu eşti Cerul meu, şi doar acolo o să te mai am.

«Ascunsă e iubirea sacră a vieţii
In adâncul inimii întunecate, precum piatra preţioasă în ţărână, care
*Neagră se arată în lumină...»**

Niciodată nu voi putea să te uit. îmi voi face datoria. Sunt obligată să fac asta.

Nu ic gândi că m-ai pierdut. Tu nu poţi să mă pierzi. Eu voi fi cu tine. Vei fi un om adevărat, bun, şi un.sfânt.

Rugăciunile mele, dorinţa şi iubirea mea te vor salva întotdeauna, şi întotdeauna, prin ele, voi fi cu tine.

Cu bine, suflet drag. într-o bună zi, când datoria mea va fi îndeplinită, te voi revedea.

Aşteaptă-mâ,
Maitreyi. "

„Mircea,

Oare atât de mult m-am depărtat de tine?

(5 nov. 1930)
Maitreyi"

Dacă aceste „documente sufleteşti" autentice ar fi intrat în roman, nu ar fi fost mai prejos decât cele închipuite de Eliade.

O copleşitoare surpriză ne face însă şi descoperirea între ele a unei epistole aparţinând micuţei Chabu, având acelaşi destinatar. Chabu doreşte să se convingă dacă Eliade o absolvă într-adevăr de vină (cum i se spusese probabil des pentru a i

•Text în bengali (citat dintr-un poem propriu?) *(n.ed.)*-

se menaja convalescenţa) şi dă câteva informaţii despre atmosfera grea din jurul „captivei" Maitreyi. Ea îşi începe scrisoarea printr-un ezitant *„My dear dadă",* dar renunţă imediat la engleză, haşurând şi ce scrisese şi concepând totul în bengali. Ultimele două rânduri devin însă deodată greu lizibile, parcă sub imperiul unui eveniment neprevăzut (apropierea cuiva de care trebuia să se ferească, plecarea iminentă a mesagerului, poate chiar o stare de rău etc). Din aceeaşi cauză, se pare, scrisoarea rămâne nesemnată. Conţinutul ei, apelativele folosite pentru Eliade şi Maitreyi *(dadă* - frate mai mare; *didi* - soră mai mare), identice cu cele din roman, faptul că se arată copleşită de o anume vinovăţie faţă de destinatar şi chiar perspectiva vizibil simplificatoare prin care priveşte lucrurile ne indică sigur ca autoare pe Chabu. Acceptăm însă şi ipoteza ca ea să fi dictat textul Maitreyiei. în sprijinul acestei idei ar putea fi asemănarea frapantă între grafia epistolei şi cea a unei dedicaţii în bengali făcută de Maitreyi pe pagina de gardă a romanului său dăruit Amitei Bhose Cităm scrisoarea în traducere, cu omisiunea celor două rânduri imposibil de descifrat:

„Dragă dadă,

M-ai iertat, dar cum eu sunt sora ta, oare m-ai iertat şi în această calitate? *Didi* plânge mereu, şi cred că se distruge astfel. Tata i-a intezis categoric să-ţi scrie. *Didi* însă e convinsă că tu vei ajunge un om mare, şi lumea va înţelege în sfârşit că nici acum nu eşti altfel. Despre ea, în schimb, spune că nu va fi decât o simplă muritoare. Oare mă vei ierta?..."

De acest bilet, parvenit prin Khokha, vorbeşte şi Eliade în roman, preferând să-l transcrie într-o versiune proprie, nu prea depărtată de tristeţea şi disperarea originalului, dar parcă mai puţin confuză. Iată pasajul:

,.- Chabu şi-a revenit, vorbi iarăşi Khokha. Cum a văzut-o pe Maitreyi leşinată, parcă s-a deşteptat din somn. A întrebat de tine: «Unde e *dadă?»,* aşa întreba pe toată lumea şi se ţinea de d-na Sen, trăgând-o de *sari* şi întrebând. I-am spus că vin să te văd, şi atunci mi-a dat biletul ăsta...

Pe o foaie ruptă dintr-un caiet de şcoală, Chabu scrisese în bengali, cu cea mai frumoasă caligrafie a ei: *«Dadă* iubit, mă poţi ierta tu vreodată? Nu ştiu cine m-a pus să spun; credeam că nu fac nici un rău spunând, căci nici voi nu faceţi rău iubindu-vă. Maitreyi suferă cumplit. Poţi s-o faci să nu mai sufere? Atunci unde e dragostea voastră? Aş vrea să mor.»

- Plângea când l-a scris şi mi-a spus să ţi-l dau neapărat şi să-i telefonezi într-o dimineaţă. Nu mai e nebună acum, nu mai pare nebună. Săraca..."

Textul autentic, tradus aici, este scris - exact cum ne încredinţează romanul - pe o foaie ruptă dintr-un caiet dictando, „de şcoală".

La senectute, în interviul pe care i-l acordă Adelinei Patrichi, Chabu (Chitrita Devi) contestă faptul că i-ar fi trimis vreun bilet îndrăgostitului alungat din Bhowanipore, dar îşi aminteşte că şi-a mărturisit Maitreyiei deznădejdea pentru suferinţa pe care i-o pricinuise, recunoscându-şi vinovăţia. E posibil de aceea ca Maitreyi să fi trecut imediat la redactarea lui, exersându-şi talentul literar pentru a-l face tânguios şi implorator, deci credibil. Citez:

„A.P.: In roman, el scrie că, fiind foarte necăjită pentru că aţi favorizat drama despărţirii lor, i-aţi scris lui un bileţel...

C.D.: Lui? Nu, doar i-am spus lui *didi.*

A.P: Dar lui nu i-aţi spus?

C.D.: N-am mai avut ocazia. Deja nu mai era în casă. Eram cu adevărat nefericită pentru ce făcusem..."

Cu aceeaşi precizie îşi aminteşte Chitrita Devi scena de la Lacuri, creditând, se pare, ipoteza că idila celor doi ajunsese destul de departe. De pildă, o auzim caracterizându-se pe sine ca o persoană „de modă veche" şi „opusul" surorii sale, întrucât nu preţuise niciodată dragostea înainte de căsătorie. De altfel, faţă de Maitreyi, şi chiar Eliade (care - deducem din roman şi *Memorii* ~ îi arătase o sinceră şi fraternă afecţiune, îngrijorat de suferinţele ei fizice), manifestă o detaşare rece, tăioasă uneori. Perspectiva ei asupra evenimentelor care au declanşat cele două romane, ca şi asupra celor care au devenit protagoniştii lor este de aceea cu atât mai insolită, cu cât se doreşte mai obiectivă şi mai omniscientă.

Se naşte astfel în faţa ochilor noştri un alt „roman", un roman al romanelor celor doi îndrăgostiţi, percutant şi imprevizibil, care le luminează din alte unghiuri, precum o făceau scrisorile lui Khokha. Cităm de aceea, mai jos, fragmente semnificative din acest interviu, legate strict de problematica celor două cărţi:

„Chitrita Devi: Literatura nu poate fi ruptă de viaţă. Toată literatura e, de fapt, biografie...Aşa cred eu...

Adelina Patrichi: Credeţi că a fost iubire adevărată între ei?

C.D.: Ea...cred că a făcut o pasiune pentru el...

A.P.: De tinereţe...

C.D.: Da. Cât despre el, cred că pur şi simplu a luat-o ca pe o distracţie.

A.P: Credeţi?

C.D.: Nu cred că a fost serios!

A.P: Ştiţi că romanul lui a primit un premiu important în România? Şi al ei în India?

C.D.: Da. Romanul ei a fost foarte popular şi faimos aici.

A.P.: Cum vi s-a părut ca persoană? Nu vă amintiţi nimic de Eliade?

C.D.: Oh, ba da, îmi amintesc...Dar nu prea înţelegeam ce se întâmpla...Era plăcut ca persoană? Nu am schimbat prea multe cuvinte cu el.

A.P: El scrie în carte că vă plăcea. Că vă iubea chiar, dar în sensul că...

C.D.: Ca pe un copil...

A.P: Sunteţi un personaj viu, prezent în carte.

C.D.: Asta-i foarte...Poate pentru că eram foarte inocentă. îmi amintesc ceva. Mă jucam într-o zi în faţa terasei cu o prietenă, Urna, care a murit mai târziu. Eram în vacanţă, cred. Urna mi-a zis deodată: «Vino repede să vezi ceva». Şi atunci l-am văzut pe Eliade pe terasă, pe o pătură, întins...

A.P: Se bronza!

C.D.: Da, făcea plajă...

A P: Da, se bronza, ca orice european.

C.D.: Să-l fi văzut cum arăta! Am luat-o la fugă.

A.P: Da, am citit şi în cartea ei.

C.D.: Eu n-am înțeles mai nimic atunci...Dacă mă întrebați despre faptul că eu am fost cea care i-am spus mamei...Ce am văzut? Am văzut ceva care în ochii mei era foarte ciudat, ceva ce n-am înțeles. I-am întrebat atunci: «Ce-i asta?» Ei au spus: «Nu, nimic!» Şi n-am putut suporta minciuna.

A.P.: înțeleg. Dar până la urmă dvs. ați declanșat totul...

C.D.: Da, eu am fost cea vinovată de tot ce s-a întâmplat apoi.

A.P.: Ştiţi, în ambele cărţi există descrisă aceeaşi scenă: cea de la Dhakuria, la Lacuri, unde dvs. veneaţi şi îi vedeaţi sărutându-se. Aşa s-a întâmplat cu adevărat?

C.D.: Nu sărutându-se. L-am văzut pe el...Am văzut altceva. Să vă spun? Bine, vă spun...

A.P.:Vă rog, povestiţi-mi.

C.D.: Ea avea un *sari* foarte subţire. Eu eram bolnavă, aveam anemie, aveam nevoie de aer curat. Deci din cauza mea au mers în ziua aceea acolo. [...] Aşa că, deodată. Pe bancă, era la lacul cel nou. Tocmai se amenaja. Stăteam întinsă pe bancă. *Didi* era şi ea, şi Eliade. Deodată m-am ridicat puţin şi am văzut ceva alb, semănând cu o mână, aici sub *sari.* Era foarte albă, nebronzată...Sari-ul era albastru, mâna prea albă sub el...I-am întrebat: «Ce e? Ce-i asta?» «Nu, nu, nimic .»mi-au zis ei N-am realizat imediat că era mâna lui Eliade. După aceea mi-am dat seama...

A.P: Şi atunci i-aţi spus mamei dvs. ce-aţi văzut.

C.D.: Vedeţi dvs., mama era o persoană foarte blândă. Obişnuia să primească în casă persoane suferinde, sărace, chiar dacă nu-i erau rude. Atunci era la noi o fată pe care mama a ajutat-o să intre la o şcoală, să înveţe. De fapt, ei i-am spus: *«Didi,* oare ce să-nsemne asta?» Bineînţeles, ea a priceput prea bine ce se petrecea...

A.P: Spre deosebire de dvs.

C.D.: «Poţi să-i spui mamei?» am întrebat-o. «Da, de ce nu?» «Bine, atunci spune-i!»Şi i-a spus. După asta s-a întâmplat ce ştiţi. Şi sora mea a scris toate astea.

A P: Cred că tatăl dvs. a înnebunit!

C.D.: Da. s-a înfuriat, a strigat.

A.P: Aţi suferit pentru ce aţi făcut?

C.D.: Da. Eram de-a dreptul nefericită. Mă simţeam vinovată pentru toată agitaţia iscată în casă. Eu făcusem totul. Eliade a fost alungat, *didi* plângea întruna.

C.D.: Ce fel de om era tatăl dvs.?

CD.: Era foarte drăguţ. Dar când se înfuria, se înfuria rău. Deseori...Mulţi apelau la el. îl respectau pentru erudiţia Iui.

A.P.: A ajutat pe mulţi...

CD.: Da. Chiar şi pe Eliade. Tata i-a aranjat bursa plătită de Maharajah. Apoi, Maharajahul a murit şi...După incident ne-am mutat într-o altă casă. Ca s-o facă pe sora mea fericită, s-o facă să uite, mama şi tata ne-au luat într-o călătorie. Am mers în Benares. Apoi s-au dus la Agra şi în alte locuri, numai ca s-o liniştească. Dar n-am fost geloasă că am fost lăsată acasă.

A.P: întotdeauna aţi fost lăsată acasă...

CP.: Mai târziu, sora mea a avut o viaţă foarte fericită la Mongpu. Un loc foarte frumos, liniştit.

A.P.: în munţi?

CD.: Da, în Himalaya. In munţi. De-aia i-a plăcut şi lui Tagore atât de mult. Copaci înalţi, o grădină mare. Lui *didi* îi plăcea să trăiască. Ea şi cumnatul meu tăceau excursii cu barca. A uitat complet de dragostea pentru Eliade.

A.P.: V-a spus ceva despre vizita pe care i-a făeut-o lui Mircea Eliade la Chicago, când era deja bătrână?

CD.: A povestit în carte.

A.P: Da.

C.D.: Aţi citit?

A.P: Da.

CD.: Cum Eliade o privea cu ochi goi, aţi citit?

A.P: Da. Ce spuneţi de asta?

CD.: La început am zis: «Ce, Eliade orbise?» După aia am înţeles că era orb în sensul că n-o vedea pe ea. Mulţi oameni au zis că a fost urât din partea lui să facă asta!

A.P.: V-a zis ceva sora dvs. despre asta?

CP: Nu. După apariţia cărţii, relaţiile noastre s-au cam rupt.

A.P: Ştiţi cumva opinia soţului lui Maitreyi despre toate acestea?

CD.: Da. N-am ştiut că ea îi spusese despre această poveste. Aşa scrie ea în roman. Se poate să-i fi spus, pentru că era un om foarte bun la suflet. Dar ştiu că, mai târziu, lui nu i-a mai plăcut ce s-a întâmplat...

A.P: Când ea a scris...

CD.: Când Maitreyi a plecat în America.

A.P: Dar când ea a scris cartea, nu a fost nefericit?

CD.: Ba sigur că da. Cum să nu fie?

A P: Se manifesta?

CD.: Nu. Era un tip foarte liniştit şi blând. Când ea a plecat la Chicago...Se vedea că'asta l-a făcut nefericit. După asta a fost un om terminat. Un om distrus...

A.P: De ce credeţi că s-a dus la Chicago?

CD.: Cred că a vrut să reînvie flacăra...Ce prostie din partea ei...

A.P: Soţul a murit înaintea ei?

CD.: Da. Era mult mai în vârstă.

A P: A murit repede după evenimente?

CD.: Da.

A.P.: Nu credeţi că faptul că s-a căsătorit cu altul a tâcut-o nefericită?

CD.: N-am văzut-o niciodată nefericită.

A P: Din cartea ei aşa se înţelege...

CD.: Poate din carte. îh realitate, n-a fost niciodată aşa. S-a bucurat de viaţă...Poate că nu i-a plăcut prea mult soţul...Nu era deloc chipeş. Dar era o persoană cultă. Ca student primise toate premiile posibile, la Universitate. Era erudit, dar şi plin de umor. Când vorbeai cu el, nu-ţi mai trebuia nimic!

A.P: Există şi asemenea persoane!

CD.: Da! Nu ştiu despre relaţiile de alt tip...A avut cu el doi copii...

A.P: Şi era chiar fericită?

CD.: Da. în fond, dacă nu era soţul ei, nici n-ar fi putut vreodată să-l ia pe Tagore la ei în casă. Soţul ei era întotdeauna de ajutor şi foarte bun la suflet.

A.P.: Poate i-a lipsit partea romantică.

C.D.: Poate...Dar de ce să-i lipsească? Poate că nici nu şi-a dat seama, dar o dată ce s-a apucat de scris...Atunci, toate i-au revenit în cap! Ştiţi, noi ne certăm mereu cu soţii noştri, sunt adevărate lupte...Dvs. nu obişnuiţi? în India e un lucru foarte obişnuit! Altfel cum să dureze dragostea? De-asta rămânem 50-60 de ani împreună. Dacă ar fi numai dragoste, tară luptă, ce-ar fi?

A.P. V-aţi certat cu soţul?

C.D.: Da, şi când o fac, tot ce mi-a lipsit, tot ce am aşteptat de la el, toate îmi vin în minte. Iar el zice: «Nu-mi amintesc despre ce vorbeşti!»

A.P: Deci dragostea trebuie aici să aibă şi o latură de luptă.

C.D.: De luptă, da. Poate că din cauza asta rezistă. E o balanţă. Suişuri şi coborâşuri...Soţul meu a zis: «Vreau să văd fata înainte de căsătorie». Nu prea se obişnuia. Sora mea nu l-a întâlnit pe cumnatul meu înainte de nuntă. Toată lumea a sfătuit-o să-l vadă, dar ea a zis NU. Iar el a zis că nici el nu vrea să vadă fata. Zicea: «Am auzit că fata e frumoasă, ceea ce eu nu sunt. Dacă mă vede, cine ştie ce va face?...»

A.P: Ce s-a întâmplat când dvs. v-aţi văzut soţul?

C.D.: Când l-am văzut...

A.P: V-a plăcut?

C.D.: Ei bine...Cu timpul poate...Eram foarte...cum să spun...eram...uit cu vintele.. .îmbătrânesc.

A.P: îngrijorată?

C.D.: Nu. Cred că pot spune «de modă veche». Nu-mi doream deloc să fac dragoste...înainte de nuntă. Eram exact opusul surorii mele. Cine poate şti adevărul când e vorba de dragoste? Cât poate cineva iubi?

A.P.: Spuneţi că n-a fost nefericită.

C.D.: Nu. A fost chiar foarte fericită. Avea o fire temperamentală. Uneori se enerva şi striga la alţii.Dar avea o mare putere de muncă. Era o femeie foarte capabilă. Mult mai capabilă decât mine. A făcut o mulţime de lucruri. Le-a început şi le-a dus până la capăt. Eu m-am gândit la multe, dar am renunţat la ele.

A.P: Despre Mircea...Cum a primit societatea bengaleza cartea lui? Apoi a ei...

C.D.: A lui n-a fost deloc populară. Nimeni n-o ştie. Dar pe a ei o ştie toată lumea. Fetelor tinere le place foarte, foarte mult cartea ei. Şi din cauză că le e interzis să facă ce scrie acolo...N-au şansa să trăiască aşa ceva.

A.P: A murit recent, nu?

C.D.: Cred că acum 5 ani.

A.P: De ce?

C.D.: Era bătrână...probleme cu inima...[...] O vizitam des pe *didi* în Mongpu, pentru că se simţea singură.

A.P: Când asta? După...

C.D.: După ce s-a căsătorit. îi arătam cum dansez. Nici prin cap nu mi-a trecut că are resentimente împotriva mea.

A.P: Poate că n-a avut...

C.D.: Nu vreau să vorbesc împotriva lor. Cumnatul meu era un om foarte deosebit. S-ar fi putut scrie un roman foarte bun despre viaţa ei. Dar şi ea, şi Mircea

au scris acele romane îngrozitoare...Au vrut să vorbească despre dragoste. Nu era dragoste...doar sex. Asta nu mi-a plăcut. Eu puteam scrie un roman de o mie de ori mai bun - despre ea, soţul ei, viaţa lor..."' *(Eliade şi Maitreyi: dragoste sau foc de paie,* I, II, III, film difuzat de TVR 1, pe 24 februarie, 3 martie, 3 aprilie 1997, în cadrul rubricii „Culturaîn lume")

d) *Seducătoarea Jenny alături cu antipatica Jenia.* O surpriză la fel de mare ne fac şi epistolele altui „personaj" memorabil al romanului, Jenia Isaac (semnând Jenny). Prezentată în genere din perspectiva devastatoarei iubiri pentru Maitreyi şi comparată tot timpul cu ea, Jenia este, în carte, o tânără a cărei prezenţă fizică nu-l prea încântă pe Allan şi a cărei cultură „hibridă" îl irită, fiindcă îi aminteşte superficialitatea lumii din care se desprinsese. Iată, de pildă, cum şi-o reprezintă Allan: „Se numea Jenia Isaac, din Capetown, Africa de Sud, şi se afla de câteva luni în India, cutreierând Himalaya în căutarea unei mănăstiri care s-o primească. îmi făcu de la început impresia unei exaltate reci, lucide, exaltată mai mult din dezamăgire decât din sete pentru un altfel de adevăr. Când paznicul aprinse felinarul cel mare, am privit-o mai de aproape; destul de tânără, fară expresie; faţa rotundă, ochii albaştri, glas de fetiţă, contrastând cu trupul ei bine legat, înalt, puternic, cu braţe vânjoase şi piept larg. Era îmbrăcată ciudat, într-o toaletă de voiaj prin colonii, adaptată foarte curios la un drum de munte. Era atât de îngheţată, încât paznicul a trebuit să facă ceai mult, şi l-a sorbit lacomă, vorbind mereu, întrebând, suspectându-mă. Mă plictisea oarecum această vizitatoare inoportună, dar m-am liniştit aflând că peste două zile cel mai târziu pleacă..." Şi ceva mai departe: „Simţise şi ea, în cele din urmă, că mă cam plictiseşte puţin, dar era atât de singură şi atât de nenorocită, încât îşi călca peste orgoliu şi trimitea mereu să mă cheme, născocind pretexte. în acele ceasuri de tovărăşie îşi continua confesiunile, ca şi cum i-ar fi fost peste putinţă să comunice sufleteşte cu mine înainte de a-mi spune întreaga ei viaţă şi a-mi lumina toate ascunzişurile sufletului ei, pe care îl voia divers de al celorlalţi moderni, când, ca şi oricare altul, trăia şi ea un permanent bovarism, nutrindu-se cu idei maxime şi adevăruri cu majusculă. Jenia mi-a destăinuit astfel întregul ei dezgust de lume, de societate, de familie şi de dragoste, de nesfârşitele ei suferinţe, până ce şi-a regăsit libertatea, renunţând la totul Numai despărţirea de muzică, de artă, a fost mai grea. Despre dragoste avea o părere prea rudimentară ca să-i dea de gândit. Nu se îndrăgostise niciodată, şi cel pe care crezuse un timp că l-a iubit s-a logodit cu alta. Atunci a înţeles că numai i s-a părut că iubeşte. Ar fi vrut mult să cunoască experienţa dragostei complecte înainte de a renunţa la viaţa aceasta efemeră, pentru a căuta absolutul. Deci, înainte cu două săptămâni de a părăsi Africa, s-a dat unui camarad, un neamţ simpatic, excelent dansator, care o curtase cândva şi care n-a vrut s-o creadă când i-a spus că era fecioară. Prietenul acela, brutal sau neîndemânatec, o făcuse să se dezguste definitiv de apropierea carnală a bărbaţilor. Era chiar încântată că viaţa pe care şi-o pregătea o va împiedica să iubească şi să fie iubită. Ajunsese să creadă că orice bărbat e o brută, un porc sau un imbecil, şi că singurii masculi care merită vreo consideraţie sunt cei care renunţă la «plăcerile» lumii, adică sihastrii, filozofii, misticii. în capul Jeniei se băteau o sumă de idei inconsistente, alături de dezamăgiri sentimentale şi superstiţii femeieşti (cultul «omului superior», al «omului singur», izolarea,

aventura, renunţarea). Aproape că mă îngrozeam ascultând-o, căci, de când mă retrăsesem aici, ajunsesem să gândesc un lucru până la capăt, să cercetez o idee în toate implicaţiile ei, şi mă făcea fără voie să sufăr substanţa hibridă şi incongruentă a conştiinţei acestei tinere fete în căutare de absolut."

Prototipul ei real, Jenny, transpare din epistole cu altă statură intelectuală şi cu o seducătoare feminitate. Ea e pusă tot timpul pe şotii şi mici maliţiozităţi (într-o scrisoare îi face chiar inventarul greşelilor de limbă engleză găsite în ultima lui epistolă) şi pare sincer îndrăgostită, deşi tară speranţă. Invers de cum prezintă faptele cartea, ea pleacă ultima din sihăstria himalayană, continuând să-şi expedieze scrisorile de acolo până spre vara lui 1931. Iată câteva dintre ele, cele care au contingenţă mai vizibilă cu problematica romanului (menţionăm că, în textele originale, prenumele scriitorului, probabil greu de pronunţat pentru vorbitorii de limbă engleză, este transcris uneori „Măriei" sau „Măriei"", forme pe care noi le corijăm):

.Aproximativ 8 seara, minutul al 18-lea.
[15 ianuarie 1931; ştampila poştei.]

Dragă Mircea,

Mi se pare că nu ţi-a plăcut scrisoarea mea. îmi pare rău. Mi-am dat seama, pentru că tonul scrisorii tale de răspuns a fost cam amar. Te rog să mă ierţi dacă amspus ceva care te-a ofensat sau ţi-a rănit sentimentele. De asemenea, nu ai mai binevoit să-mi faci favoarea altor mărturisiri privind afacerile tale, probabil gândind că nu am apreciat încrederea ta de până acum în mine, pierzându-mi astfel dreptul la confidenţe pe viitor. Poate ai dreptate. Dar am fost într-adevăr foarte curioasă să aflu cum te-ai descurcat în privinţa doamnei Perris şi a profesorului tău, apoi despre ce a gândit doamna Perris în legătură cu faptul că ţi-ai luat o secretară la Rishikesh, cum le-a plăcut barba ta etc. Aşa că am fost cam dezamăgită de tăcerea ta de piatră în legătură cu aceste probleme. Dar sigur că tu ştii cel mai bine, şi departe de mine intenţia de a pătrunde cu forţa în problemele private şi personale ale altora.

Scriu această scrisoare în pat, deoarece mă retrag destul de devreme zilele astea, pentru că serile par acum teribil de lungi. Dar fiindcă nu am putut dormi deloc, am aprins lampa din nou şi am început să scriu unei persoane pline de resentimente, cam depărtate în momentul de faţă.

Ştiu că nu ai putut rezista tentaţiei de a o vedea pe draga ta domnişoară Bannerjee încă o dată. Nu pretinde că a fost un accident că ai pierdut expresul de Dehra Dun - nu mă poţi înşela! ştiu că a fost aranjat dinadins ca s-o mai poţi vedea o dată pe fata ca o floare şi silueta îngerească a celei atât de iubite. Ce durere trebuie să fi fost să te smulgi după atât de puţine ore de beatitudine. Vai! Inima mea sângerează pentru tine. Dar nu-ţi face probleme! Tu, efectiv, *trebuie* să-ţi petreci următoarea vacanţă în *Missouri*

Guananand a trecut pe aici în dimineaţa de 15. Am bănuit că nu s-a bucurat de o primire prea călduroasă la Roorkee. Zicea că bătrânul parcă a înnebunit; nu l-a lăsat să predice în incinta bisericii. A mai spus, de asemenea, că eu nu m-am simţit bine la Roorkee şi am fost grozav de geloasă tot timpul dacă altcineva îndrăznea să-ţi vorbească. Nu-i caraghios? M-a informat că bagajele sale erau de cealaltă parte a

râului, la Kali Kumbli Chetlar, şi nu le-a putut traversa, deoarece nu avea bani pentru un hamal; însă, pentru că nu era nimic de făcut în acest scop, a plecat şi nu s-a mai întors. Dar, înainte de a pleca, m-a informat că urma să aibă *kutiar-uX* tău şi că-l pierduse pe credinciosul Shivananda. Am fost foarte amuzată: Mary şi-a pierdut mieluşelul; ce-ai zice de un anunţ în *The Statesman:* «Pierdut, furat sau rătăcit un câine credincios pe nume Shivananda. Foarte rău, nu muşcă, de fapt, vă mănâncă din palmă. Semne particulare, o pereche bună de pantofi maro şi nici un ban.» Totuşi, un *yatri* m-a informat ieri că Guananand renunţa la Rishikesh pentru următoarele câteva luni. Sigur că am fost teribil de supărată să fiu astfel privată de compania şi conversaţia sa stimulatoare şi iluminantă

Eşti foarte nedrept. Ţi-am scris o scrisoare lungă, şi tu mi-ai răspuns eu una atât de scurtă, de rece şi de «stai-la-distanţă», şi nimic despre tine. Te rog nu fi supărat pe mine, tratându-mă cu atâta indiferenţă.

Cred că este destul pentru astă-seară. Voi încheia mâine. Aşa că: *«Bon nuit».* Ce-ai zice dacă ne-am întâlni în seara asta, pe la 12, în "3ţ"cjp^" *^iri* j ^? Crezi că zeii ne-ar dori spirit? Sigur că nu, dacă amândoi am veni în corpurile noastre *ashall*

încep să am dubii serioase în legătură cu *«Bon nuit\»;* sunt sigur că am greşit, dar pur şi simplu nu-mi amintesc, aşa încât pentru a-ţi plăti pentru râs, voi face lista tuturor greşelilor din ultima ta scrisoare. Iată:

Errata	*Corectare*
1. I thought at you	*I thought of you*
2. Sceptism	*Scepticism*
3. One own s truth	*One 's own truth*
4. Aventure	*Adventure*
5. You have dispose	*You have disposed*
6. Gange	*Ganges*
7 Guirlanded	*Garlanded*
8. I wishyou good	*I wish you well*
9. Strenghtfor fight	*Strength for battle*
10. I didn 't came	*I didn '/ come*
11. Soliloquii	*Soliloquy*
12. Slaid	*Slayed*
13. Wielgot	*Wiel get*

Nu te supăra pe mine. Ţi-am arătat greşelile, ca să-ţi dovedesc că trebuie să scrii scrisori mai lungi tocmai pentru exerciţiu, mai ales că viitorul tău roman urmează să fie în engleză (sector în care mai este încă mult loc de mai bine, *n'est [cejpas, mon ami?).*

Trebuie să scrii şi să-mi spui dacă profeţia înţeleptului de la Brahmapuri, referitoare la boala şi vindecarea surorii tale şi, în acelaşi timp, la sfârşitul necazurilor în 15 zile, se dovedeşte corectă.

(Ziua următoare.)

încearcă să citeşti piesele lui Galsworthy şi Barry în orele tale «libere»; de asemenea, *Steppanwolf* (Herman Hesse) şi *Seraphita* (Balzac), dacă poţi pune mâna pe ele. Mi-ar plăcea să-ţi aud părerea despre ultimele două.

Nu te teme, nu te căi, tu eşti Atman, fj*Q* roj J"| iefj^'' (Ui aminteşti?)
Cu munţi de urări de bine pentru un viitor senin şi netulburat.

Sincer, a ta,
Jenny."

Tocmai îţi terminasem scrisoarea, când un vizitator a sosit să mă vadă, acelaşi care te-a favorizat cu o vizită înainte de a pleca, adică omul cu lista de reguli de *ashram.l-am* spus să-i comunice *Mohanl-u\m* că nu voi mai produce *ashram-u\\ii* nici o neplăcere prin prezenţa mea nedorită şi că voi împacheta şi voi pleca imediat. Gândindu-mă încă o dată, acest mod de acţiune se va dovedi necorespunzător, deoarece rufele mele sunt cu Doby, poşta din Africa nu a sosit încă etc. Totuşi mă voi gândi şi voi decide asupra planului celui mai bun.

Probabil voi pleca azi sau mâine, după ce voi aranja totul. încă nu ştiu unde voi merge. Voi lăsa lucrurile tale şi ale lui Shivananda, de asemenea, ligheanele, ceainicul etc. la credinciosul Mânu Lai. El va avea grijă de toate cum se cuvine.

Deci,

a ta în incertitudine,
Jenny. "

„Apusul soarelui.
Aceeaşi zi.
Din adăpostul meu.
[21 ianuarie 1931; ştampila poştei.]

Dragă Mircea,

Ziua de azi a fost groaznică, atât de lungă şi de stearpă, şi în fundal o suferinţă imposibilă, dureroasă, oribilă, care nu poate ti ignorată. Mă simt într-adevăr «abandonată», ca în visul tău. Vezi, deşi teribila Gargi este atotputernică precum de obicei, şi mâine probabil se va ridica cu mânie şi o va duce la tăcere pe sentimentala Sita, acum simt cumva că o urăsc. Da, trebuie să recunosc că au fost vărsate câteva lacrimi de crocodil, de n-ar ti mâine Gargi furioasă. Te rog, trebuie să mă ierţi dacă uneori am fost brutală, dar vezi, tot ce vreau este să-i ofer lui Dumnezeu tot ce-i datorez, astfel încât, atunci când un posibil rival intră în scenă, să cad asupra lui şi să încerc să-1 rup în bucăţi, chiar dacă ar ti să pier eu însămi în încercare. Cred că înţelegi. Mâine, Sita nu va mai fi ucisă de triumfătoarea Gargi, dar în noaptea aceasta ea se simte foarte rebelă, plină de curajul disperat pe care îl încearcă numai sufletele condamnate în ajunul execuţiei. Este foarte periculos să scrii scrisori într-o astfel de dispoziţie emoţională, deoarece în momentul când eşti din nou zdravăn, scrisorile nu mai pot fi aduse înapoi şi rupte, aşa cum merită să fie.

Mă întreb unde eşti acum? Probabil suportând o obositoare călătorie cu trenul. Şi mă întreb la ce te gândeşti în aceste clipe? Poate la sărmana şi micuţa «Julieta», **NI** unui A în turnul său de veghe?

Acum ONtc exact ora când «Romeo» venea să-şi bea cacaua. Ce ceaşcă vrei, cea limiP «nu **VOM** imen'r Ai destul zahăr sau să-ţi mai pun? Nu uita să mesteci din când llt i'dltil. HIHPI uMi'ituii NC va lăsa la fund. Ce vom discuta în seara asta? Ramacharaka |l mlan **I** lunuri|rr' (inul vei primi această scrisoare, vei fi stabilit în Calcutta, şi

şederea ta la Rishikesh îţi va apărea ca un vis, plăcut, tară îndoială, dar îndepărtat şi ireal. Sper că ai să poţi să-ţi aranjezi toate problemele în mod satisfăcător şi că nu te vei lăsa prea sâcâit de ele. Crede-mă, sunt cu totul alături de tine, în toate încercările prin care vei trece în următoarele câteva săptămâni, până când toate vor fi definitiv aranjate.

Te rog să nu te alarmezi că primeşti o scrisoare de la mine atât de curând şi să-ţi închipui că ea este predecesoarea multor altor scrisori şi a unor frecvente neplăceri. (Dar poate până acum mă cunoşti destul de bine ca să nu faci o asemenea greşeală!)

Tu ai norocul să fii în condiţii complet noi, dar totul în această cameră goală vorbeşte despre tine. (Vei înţelege că eu continuu această scrisoare jos, în camera mea, la lumina lămpii.) Oriunde privesc, ochii mei cad pe obiecte asociate cumva cu tine. Este într-adevr *hapasya* crudă! (L| Wţ'0|~ ţ)

Devin teribil de sentimentală. Gargi mă va pedepsi sever mâine pentru asta! N-are importanţă; mâine, corpul neînsufleţit al Sitei va pluti în jos pe Gange. Aşteaptă cadavrul la Calcutta!

Mânu Lai tocmai a fost şi a plecat. El a adus ca de obicei *angeti* (?), dar eu nu pot să-mi beau cacaua. Atât el, cât şi Ram Dien (?) au arătat foarte deprimaţi astăzi. Mă întreb de ce? Poate au pierdut ceva? Amândoi îţi trimit *«namaskars»* şi vorbesc despre tine în cei mai călduroşi termeni, cu afecţiune şi dragoste.

îţi spun acum «Noapte bună», pentru că am scris destul, poate prea mult.

Nu contează, acesta este cântecul de lebădă al Sitei, şi acum cântecul s-a sfârşit. Adio Sita!

(Iese Sita. Cade cortina; sfârşitul actului I.)

Dimineaţa următoare.

(Actul II. Cortina se ridică dezvăluind-o pe Gargi monologând.)

- Ah, sunt bucuroasă că am scăpat în cele din urmă de creatura aceea mică şi proastă. Cine s-ar fi gândit că o să fie atât de dificilă? Dar, din fericire, totul s-a terminat acum, şi voi rămâne de acum înainte în splendoarea mea solitară. Este bine. Dumnezeule! Cum dansează aceste mici păpuşi în sunetul muzicii *Maya.* Cum se lasă orbite de colbul *Maya,* cum se lasă duse de vârtej încoace şi încolo, ca frunzele moarte în vânt. Şi cât de serios se amăgesc singure! Când, oh, când se vor trezi şi vor fi mai lucide? Oarbe, vai oarbe!

(Iese Gargi încruntată şi hotrâtă, iar piesa se termină.)

P.S. Tocmai a fost Mânu Lai. Spune că nu a putut dormi toată noaptea, gândindu-se la *brahmachari* şi făcându-şi griji cu plecarea lui. Aşa că vezi că ai făcut mult rău în *ashram.* Sper că totul merge bine pentru tine. Sincer, îţi urez mult noroc şi un viitor strălucit.

întotdeauna, buna ta prietenă,
Jenny."

„Hardwar Station.
8.30 seara, 26.1.1931.

Dragă Mircea,

Trebuie să-ţi mulţumesc foarte mult pentru scrisoare şi instantanee. Păreai total schimbat fără barbă şi mustaţă. Nu te-aş fi recunoscut niciodată; totuşi, te prefer cu

barbă şi mustaţă. Trebuie să remarc că am fost toarte impresionată de frumuseţea doamnei de la masa ta din unul din instantanee; este cât se poate de atrăgătoare. Cum vezi, plec din I Iardwar de-abia la noapte. Am mai rămas aşteptând ca Doby să-mi aducă lucrurile şi pândind sosirea poştei (africană, nu englezească, cum vezi, nu vin din Missouri!); şi apoi trei prinţi nepalezi, plus soţiile lor, *retenue* etc, au venit să-mi ia *darstan-u* pe 22, şi am acceptat invitaţia lor insistentă de a-i vizita la Delira Dun, deoarece mă simţeam atât de nehotărâtă în ceea ce priveşte planurile etc, de asemenea, eram atât de curioasă să-i studiez, încât am plecat cu ei în aceeaşi zi, într-una din maşinile lor. Dumnezeule! Vizita a cam fost un fiasco! Ca să scurtez povestea, în ziua următoare, eu purtam straie europene din curtoazie pentru ei, deoarece m-am gândit că .saW-urile *khaddar* ar putea să-i stânjenească, dar prinţul cel mare părea să fi pus ochii pe mine, şi am descoperit că dorea să fim lăsaţi singuri tot timpul; fusese comandată chiar o masă în *tete-ă-tete,* pentru noi doi, la un mare hotel hindustan; eu

l-am refuzat şi m-am retras la culcare devreme, cam întoarsă pe dos. Cele trei doamne (soţiile fraţilor mai mare şi mai mic, şi sora celor trei fraţi, toate femei cât se poate de frurnose şi de elegante) străluceau prin absenţă, şi soţia fratelui mai mare a avut un atac de tensiune. Aşa încât m-am gândit că era timpul să pornesc şi am plecat în ziua următoare, regretând amarnic vizita mea, care a fost un eşec absolut de la cap la coadă. *Comprenez-vousl* Pe viitor voi evita cu atenţie amestecul cu aristocraţia, mai bine oameni simpli! (Nu eşti flatat că am refuzat să te văd din nou?!) Sărmana de mine! Oriunde merg, apar complicaţii! Dacă port *khaddar,* poliţia se ţine după mine, crezând că sunt spioană bolşevică şi fac bombe etc, iar dacă port haine europene, aduc multe necazuri. Dacă stau într-un *ashram,* nu sunt binevenită acolo, şi totuşi, dacă stau la palatul unui prinţ, iar nu-i bine. Dumnezeule! Ce trebuie să facă o biată creatură urmărită, hăituită! Uneori, aproape întotdeauna, mă simt obosită, obosită, obosită. Viaţa este atât de nesfârşit de lungă, atât de futilă, şi nu merită să fie trăită.

(1,30 *a.m.,* 28.1.1931)

Deoarece nu pot dormi, m-am gândit să profit de ocazie să-ţi termin scrisoarea. Vezi cum profit de tine, scriindu-ţi atunci când nu pot dormi! în ciuda faptului că m-ai enervat cu obligaţia de a-ţi răspunde la ultima scrisoare, eu totuşi o fac, astfel dovedindu-ţi (inutil, nu mai este nevoie s-o spun!) încăpăţânarea şi firea capricioasă a femeilor!

A propos, ai mai auzit vreodată despre turcul care-ţi ridica în slăvi reputaţia la Calcutta? Ar fi amuzant să-1 întâlnesc, nu crezi? (Iartă-mi mâzgăleala, dar mintea mi-e teribil de tulburată.)

«Mai multe *Upanişade»* a venit într-o zi, înainte de a pleca, pentru «4 a[mra]s mărunt», dar neavând nici un fel de mărunţiş, i-am dat o rupie, nemaisperând să-1 mai văd; spre surpriza mea, s-a întors curând cu 11 a[mra]s mărunt. Cam patetic, nu-i nşn? Dur mă numea «doamnă învăţată», şi asta face câţiva amras!

II suspectez foarte tare pe Guananand că a pus umărul pentru plecarea mea din ***ti,ihr<im,*** deoarece:

I Aven unu multe poliţe de plătit împotriva mea.

2. A văzut că nu mai putea avea nici un profit de pe urma mea.
3. Aştepta *kuliar-u]* meu (pusese ochii pe el de câtva timp, de când aflase).
4. Ştia că am să plec cu două zile înainte şi chiar l-a informat pe Sunderbai.

Sunt sigură că, în clipa aceasta, el este comod *instalat* în *kutiar-u* meu. într-un fel, a făcut aluzie la adresa ta, dar nu i-am dat-o, deoarece m-am gândit că s-ar putea să nu fii prea încântat. Am dat *Mohant-ului* 30 de rupii la plecare, deoarece nu voiam să rămân obligată faţă de *ashram.*

Este imposibil să scriu în aceste condiţii, aşa încât te voi scuti de altă oboseală a ochilor!

A ta, cu scuze,
Jenny. "

„Sri Aurobindoghose Ashram,
Pondicherry.
11.3.31

Dragă Mircea,

îţi mulţumesc foarte mult pentru carte, ca şi pentru notiţa din interior în care te plângi că nu ţi-am răspuns la scrisoare. Ei bine, nici n-am primit vreo scrisoare. *Karma* nefastă a acestei vieţi este cea care face să nu primesc niciodată scrisorile care-mi sunt adresate, iar oamenii cărora le scriu să nu-mi primească niciodată scrisorile. Asta e pedeapsa mea pentru a nu fi răspuns la scrisori în viaţa anterioară!!

Despre *ashram* mi-e teamă să zic ceva, pentru că gusturile noastre sunt atât de diferite (ale mele fiind net inferioare în comparaţie cu ale tale), şi de data aceasta sunt sigură că ai prea puţină încredere în recomandările mele, şi bine faci!

Oricum, tot ce pot să spun e aceasta: dacă eşti în căutarea unui *rishi* adevărat, autentic, superior oricăruia altul pe care l-ai putea găsi în India sau în întreaga lume, atunci o să-1 găseşti în persoana lui Sri Aurobindo, o fiinţă perfecţionată şi desăvârşită, cu o mare forţă, vigoare şi experienţă.

Dacă eşti în căutarea celei mai înalte filozofii şi în acelaşi timp a unei metode practice de a trăi şi de a realiza ceva, aici ai să le găseşti.

Dacă te afli în căutarea unui *ashram* ideal, unde totul e menit să dezvăluie într-un mod magnific calităţile cele mai de preţ ale fiecărei individualităţi şi unde totuşi orice este subordonat iubirii şi slujirii Divinităţii, unde partea practică şi cea spirituală a vieţii sunt perfect armonizate, iar latura practică serveşte ca cel mai eficient mod de realizare a celei spirituale, atunci aici vei găsi ceea ce cauţi.

După cum ştii, înainte să vin aici, nu citisem efectiv nici una din cărţile lui Sri Aurobindo, dar acum tocmai am terminat *Eseuri despre Gita,* carte pe care o găsesc pur şi simplu o revelaţie. îţi aminteşti că aderasem la idealurile vedantice ale renunţării, ascetismului etc. - am avut multe discuţii înverşunate despre asta -, dar acum am descoperit ceva mai bun sau mai înalt. Aşadar, vezi că iar ai câştigat, recunosc că ai avut dreptate în criticile tale, inclusiv în demolarea operelor lui Vivekananda după ce ai citit cartea lui Ghose. Am terminat eu greu cărţile lui Vivekananda; par atât de slabe prin comparaţie. Sigur, acum nu am deloc răbdare (vei fi încântat să auzi asta) să mai citesc pamflete, reviste etc. cu subiecte

religioase. In prezent sunt perfect satisfăcută de ce ştiu şi nu am nevoie să mai caut, ci doar să încerc să realizez în mine însămi idealurile *ashram-u\\x\.*

Am fost destul de norocoasă (oricum, poate că n-a fost foar şansă) să ajung aici, la Pondicherry, chiar cu câteva zile înainte de 21 februarie, una dintre cele trei zile din an când îl poţi vedea pe Sri Aurobindo. M-a acceptat ca discipol, iar eu am dat tot ce am *ashram-ulm* (nu foarte mult, din nefericire) şi acum trăiesc viaţa total şi cu entuziasm. Desigur, încă mă simt rătăcită şi neştiutoare, dar sper că în curând, dacă se va considera că merit, voi fi asimilată în viaţa *ashram-\A\x\.*

Sri Aurobindo nu mai poate fi văzut până înaugust, aşa că dacă intenţionezi să vizitezi *ashram-ul,* ***SLT*** trebui să încerci să vii atunci. Te rog să nu ai reţineri din cauza faptului că sunt aici; nici nu trebuie să ne vedem. De fapt, nici nu avem voie să primim vizitatori. Nu vreau să stau în calea ta, să-ţi împiedic întâlnirea cu cel mai mare geniu spiritual al epocii.

Mother domină *ashram-ul* ca un înger păzitor; ea este, de asemenea, un spirit desăvârşit, care s-a realizat deplin prin sine.

Acel faimos cântăreţ bengalez de care ai pomenit e aici de doi ani şi mi-a spus că nu şi-a imaginat niciodată că va putea găsi atâta fericire undeva.

Sper că ai putut să-ţi faci o idee despre acest loc din toată vorbăria mea confuză. Desigur, tu singur vei hotărî. Vei veni, dacă vei simţi tu că e bine să vii. Dar nu te gândi să renunţi doar din cauza ultimei noastre întâlniri. Nu mi-ar plăcea deloc să fiu o piedică în calea desăvârşirii tale spirituale. Vorbesc foarte serios, am găsit acum acel climat real şi autentic pe care l-am căutat îndelung şi cu atâta strădanie, în ciuda greşelilor de mai înainte, pentru care m-am căit sincer.

In speranţa că eşti bine,

a ta cu sinceritate,
Jenny. "

„Ashram,
28.3.'31.

Dragă Mircea,

M-a mişcat profund ultima ta scrisoare. Nu m-am gândit că scrisoarea mea va avea un asemenea efect asupra ta, dar mă bucur tare mult şi simt că eşti absolut sincer în ceea ce-mi scrii.

Când vii, să stai la Hotel Europa, care e cel mai bun aici; foarte curat, «mâncare bună» şi 5 rupii pe zi (asta, desigur, până când te vei stabili aici).

Sunt sigură că vei găsi în Sri Aurobindo ceea ce cauţi şi vei fi mulţumit din toate punctele de vedere, chiar şi intelectual, fapt care poate să spună multe. Cât despre Chandernagore, sunt acolo nişte foşti discipoli ai lui Sri Aurobindo, numai că acesta a tăiat orice legătură cu ei şi nu trebuie să-i iei drept exemplu pentru yoga lui. Aici sunt aproape o sută de emuli ai săi, şi toţi au feţe deosebit de spiritualizate, o adoră pur şi simplu pe *Mother* şi îl venerează pe Sri Aurobindo, a cărui influenţă, deşi nu-l văd, domină întregul *ashram.*

Unul dintre ei a fost profesor la Universitatea din Lucknow, succesorul lui Nickson; destul de straniu. Se pare că ăsta e un fotoliu cu ghinion pentru

Universitate, de vreme ce am senzaţia că cel de dinaintea lui Nickson şi-a lăsat de asemenea postul pentru acelaşi motiv. Este vorba de mr. Chadwick, şi e englez.

Mă gândeam astăzi că această metodă de yoga este într-un fel mai grea decât idealul vedantic al lui *Sarrgas* (leeţiune posibilă, *n.ed.),* pentru că, deşi e un lucru similar, deşi nu e cu mult mai profundă, aici, renunţarea nu mai reprezintă aceeaşi compensaţie sau credit pentru ceva. De asemenea, nu mai trăim într-un spaţiu închis, «departe de lumea dezălnţuită», ci în plin oraş, ceea ce îţi poţi imagina că este mult mai greu. Aici întreprindem ceva, şi nu doar vorbim despre ce trebuie să facem, deşi mă tem că oriunde în altă parte se procedează exact invers. Citesc acum volumul al doilea din *Eseuri despre Gita* şi îl găsesc foarte stimulativ şi însufleţitor; o carte atât de simplă şi clară, dar totuşi atât de profundă.

Ce să-ţi mai sptm? Trebuie să judeci singur, şi am să te las să faci propriile tale descoperiri când ai să vii.

Arşiţa e supărătoare, dar din fericire sunt aproape de mare şi, când adie vântul, nu e chiar rău. Insă am auzit că acum e frumos, aprilie şi mai sunt cele mai urâte luni, aşa că am ce să aştept cu nerăbdare, *n 'est [cejpas?* Apropo, franceza îţi va fi utilă aici, de vreme ce aproape toată lumea o ştie. Intenţionez să-mi cizelez şi eu franceza mizerabilă pe care am învăţat-o în şcoală.

Luna plină e minunată aici. Iese direct din mare, imensă, strălucitoare, purpurie, că îţi taie pur şi simplu răsuflarea. E minunată chiar şi atunci când apune. N-am văzut niciodată aşa ceva.

Ei bine, trebuie să închei acum. Sper că eşti liniştit şi că afacerile îţi merg bine.

Crede-mă,

prietena ta sinceră,
Jenny. "

Date esenţiale asupra acestui capitol din viaţa lui Eliade, care-i inspiră episodul Jeniei din roman, le găsim şi în însemnările memorialistice ale senectuţii. Citām câteva fragmente semnificative: „în preajma Crăciunului sosise în Svarga-Ashram o violencelistă din Johannesburg. Swami Shivananda a luat-o sub protecţia lui şi, spre mirarea tuturor, i s-a îngăduit să locuiască în casa pe care şi-o clădise o *maharani,* chiar pe malul Gangelui. Jenny părăsise pentru totdeauna Johannesburgul şi muzica, pentru a căuta «absolutul» în India. îmbrăcase o *sari* simplă, albă, şi medita pe terasă sau asculta pe Shivananda explicându-i rudimentele filozofiei Vedanta. O indiană bătrână din Hardwar îi împrumutase un patefon şi câteva plăci. Uneori, serile, Swami Shivananda şi cu mine veneam să ascultăm *Simfonia neterminată* sau *Jupiter,* şi Jenny ne oferea o ceaşcă de cacao.

Aveam atâtea lucruri de făcut, încât o vedeam destul de rar. Lunile de iarnă au trecut repede. Rămâneam aproape tot timpul închis în *kutiar-u* meii, lucrând, iar nopţile scriam ultimele capitole din *Lumina ce se stinge.* Aşteptam primăvara ca să pot pleca spre Bhadrinath. Şi pe nesimţite m-am trezit, Iară să vreau, implicat într-o nouă dramă. Fiind singurul european tânăr în tot *ashram-ul,* Jenny se îndrăgostise de mine. Când am înţeles asta, i-am mărturisit că ultimul lucru la care m-aş gândi, mai ales aici, într-o sihăstrie himalayană, ar fi o aventură amoroasă.

Credeam că rămăsesem bine înţeleşi, dar destinul hotărâse altfel. Swami Shivananda plecase la Benares, şi Jenny m-a rugat să continuu eu lecţiile despre Vedanta. I-am răspuns că n-o pot face; pe de o parte, n-aveam timp; pe de altă parte, Vedanta nu mă pasiona. I-am explicat de ce. I-am vorbit despre Samkya-yoga, despre teza mea, despre tantrism, adăugând că yoga tantrică mă interesează îndeosebi, dar iară să intru în amănunte. Venită în India să caute «absolutul», Jenny nu s-a lăsat abătută de rezerva şi indiferenţa mea. Discret, dar cu multă dibăcie, reuşea să mă antreneze în discuţii din care afla întotdeauna ceva mai mult despre ritualele tantrice. Continua să mă invite la ceaşca cu cacao pe terasă şi, deşi refuzam de câte ori puteam, tot acceptam să mă duc s-o văd o dată, de două ori pe săptămână.

O dată i-am făgăduit că vin şi am uitat. Pe seară, am auzit bătăi timide în uşa *kutiar-ului* meu. îmbujorată, stânjenită, cu lacrimile în ochi, Jenny mi-a mărturisit că mă aşteptase toată după-amiaza, iar în cele din urmă izbucnise în plâns, văzându-se umilită şi dispreţuită. M-am scuzat cum am putut, dar pentru că o vedeam atât de abătută, i-am spus că voi veni, mai târziu, să ascultăm împreună *Peer Gynt.*

Am înţeles, mai târziu, cum un amănunt oarecare, o întâmplare fară nici o semnificaţie aparentă, îţi poate schimba radical viaţa, împingându-te pe un drum care, doar cu puţine ceasuri mai înainte, ţi se părea indiferent sau improbabil. Viaţa mea în India ar fi fost alta dacă, în acea seară de februarie, nu m-aş fi dus s-o văd pe Jenny. De cum am intrat, am simţit că se *schimbase* ceva în văzduhul camerei vaste şi albe, cu ferestrele spre Gange, în chipul şi purtarea lui Jenny. Nu era numai faptul că pentru întâia oară îşi fardase buzele şi îmbrăcase o *sari* de mătase transparentă. Era mai ales presentimentul că mă aştepta o încercare grea şi că această încercare e de ordin «iniţiatic», adică de ea depinde o împlinire ulterioară sau un lamentabil eşec. în ceasul care trecuse de când o descoperisem plânsă şi umilită, la uşa *kutiar-u\ui* meu, Jenny se transformase total. Prin ce miracol regăsise misterul propriului ei corp şi dobândise gravitatea aproape rituală a vocii, lumina secretă a privirilor, n-am înţeles niciodată. Dar de această Jenny nu mai mi-era milă. Aproape că mi-era frică. în locul blondei, timidei îndrăgostite, care mă plictisea şi mă încurca, apăruse o fiinţă a cărei simplă prezenţă provoca o confruntare cu mine însumi. Simţeam că orice drum aş fi ales, nu voi mai putea reintegra seninătatea şi plenitudinea pe care le cucerisem cu atâtea eforturi în ultimele cinci luni. Dacă m-aş fi retras îndată în *kutiar-u* meu, mi-aş fi spus că mi-a fost frică de prima ispită reală care-mi ieşise în cale şi m-aş 11 simţit umilit pentru tot restul vieţii. Dacă aş fi acceptat ceea ce mi se părea inevitabil, şederea mea în *ashram* ar fi devenit ridicolă şi umilitoare.

Ca de atâtea alte ori în viaţă, soluţia se afla între cele două alternative, într-adevăr, când, după ce-mi adusese ceaşca de cacao, Jenny m-a întrebat dacă am văzut vreodată o *nayika* în carne şi oase, am înţeles. Sensul atmosferei rituale care mă turburase de cum intrasem în odaia aceasta era: fară să-şi dea seama, Jenny întrupase o *nayika,* partenera consacrată în anumite ceremoniale tantrice. I-am răspuns că, nefiind iniţiat, n-am putut vedea o *nayika* în nuditatea ei rituală. «Am putea să ne iniţiem împreună?» m-a întrebat Jenny. «E imposibil fără un *guru»,* i-am răspuns eu. «Am putea să-1 căutăm, a stăruit Jenny. Iar până atunci. .»

Ştiam ce vrea să spună. Până ce vom găsi un *guru* (dar eu ştiam mai dinainte că nu-1 vom găsi în acest *ashram),* am putea încerca ritualele preliminarii, de care-i vorbisem odată. Dar şi asemenea rituale preliminarii implicau o seamă de riscuri. îmi era totuşi peste putinţă să nu le înfrunt.

De-atunci, veneam târziu, după miezul nopţii, şi mă reîntorceam în *kutiar-u* meu un ceas înainte de zori. Izbutisem să-mi păstrez luciditatea şi stăpânirea de sine nu numai în «ritualele preliminarii», ci şi în tot ce-a urmat. Jenny era uluită, iar eu simţeam că sunt pe cale să devin un alt om. Dormeam uneori numai două-trei ceasuri şi nu eram obosit. Lucram tot timpul şi lucram mai bine ca niciodată. Am înţeles atunci temeiul acelei orgolioase beatitudini pe care o proclamă unii asceţi, meşteri în Hatha-yoga. Am înţeles şi cauza pentru care anumiţi yoghini se socotesc asemenea zeilor, dacă nu chiar superiori lor, şi vorbesc despre transmutarea şi chiar nemurirea trupului.

în martie, întorcându-mă o dată în zori, am găsit pe vecinul meu *naga* aşteptându-mă pe prispă. «Ştiu de unde vii», mi-a spus el îndată ce-am intrat împreună în *kutiar.* «Crezi că te poţi compara cu Maha Bhairava. Dar ai destulă *virya* (energie) ca să înaintezi pe drumul acesta? Oamenii din ziua de astăzi sunt impuri şi slăbănogi. Foarte curând ai să simţi o fierbinţeală puternică în creştetul capului. Să ştii atunci că nu mai ai mult. Mai bine, opreşte-te înainte...»

Vorbise cât putuse mai clar, utilizând propoziţii întregi în sanscrită, ca să-1 pot înţelege. îl înţelesesem. «Dar dacă voi găsi un *guru'!»,* l-am întrebat. «Ai avut deja un *guru»,* mi-a spus zâmbind. Apoi m-a salutat ducându-şi palmele la frunte şi s-a retras în coliba lui.

Nu m-am mai culcat. Am rămas câteva ceasuri nemişcat, lângă perete, acolo unde învăţasem primele,ppziţii yoghice şi mă deprinsesem să-mi ritmez respiraţia, concentrându-mă asupra unui singur obiect mental. încet, încet, am început să înţeleg. Pentru a doua oară în mai puţin de un an, mă lăsasem păcălit de propria mea imaginaţie; în termeni indieni, de nălucirile urzite de *Maya.* înţelesesem greşit afecţiunea pe care mi-o arătase familia Dasgupta şi mă lăsasem orbit de o pasiune pe care, dacă mi-aş fi păstrat luciditatea, aş fi putut-o evita. Tocmai acum, când mi se părea că mă «deşteptasem», căzusem pradă celei dintâi ispite magice pe care neodihnita *Maya* mi-o scosese în cale. într-adevăr, nu iubeam pe Jenny şi nici măcar nu eram atras trupeşte de ea. Şi totuşi, acceptasem să-i cunosc corpul în chip «magic», adică lucid şi detaşat, aşa cum numai un «iniţiat» îşi poate îngădui s-o facă, şi eu ştiam bine că nu există iniţiere fără *guru.* Mă lăsasem antrenat într-un «joc magic» fără sens şi, aşa cum mi-o anunţase *naga,* extrem de primejdios.

De data aceasta, o fată tânără întrupase o taină pe care nu ştiusem s-o descifrez. Şi, încă o dată, ignoranţa sau nepriceperea mea îmi închisese încă un drum către «India», cu care voiam să mă identific. Ratasem «adoptarea» mea de către Dasgupta şi, deci, India «istorică». Iar acum, în urmă, îndată după plecarea lui Swami Shivananda, pierdusem şi şansa de a mă integra Indiei «eterne», transistorice. Nu mai aveam dreptul să rămân în acest *ashram.* Va trebui să iau totul de la început, mai târziu, în alt *ashram.* Dar, deocamdată, trebuia să plec, şi imediat.

Nu puteam şti atunci că eterna *Maya,* în oarba ei înţelepciune, provocase şi acest al doilea *malentendu* ca să mă ajute să-mi regăsesc propriu) meu destin. Nici viaţa

de «bengalez adoptat», mei eea de sihastru himalayan nu mi-ar ti îngăduit să-mi împlinesc virtualităţile cu care venisem pe lume. Mai curând sau mai târziu, m-aş ti trezit din «existenţa mea indiană» - istorică sau transistorică - şi mi-ar fi fost greu să mă reîntorc, pentru că n-aş mai fi avut douăzeci şi trei de ani. Ceea ce încercasem eu să fac, şi anume, să renunţ la ereditatea mea occidentală şi să-mi caut o «casă» sau o «lume» într-un univers spiritual exotic, echivala, într-un anumit fel, cu renunţarea înainte de vreme la toate posibilităţile mele de creaţie. N-aş fi putut fi creator decât rămânând în lumea mea, care era în primul rând lumea limbii şi culturii româneşti. Şi n-aş fi avut dreptul să renunţ la această lume decât după ce mi-aş fi făcut datoria faţă de ea, adică după ce-aş fi istovit posibilităţile mele creatoare... Aş fi avut dreptul să mă retrag definitiv în Himalaya la capătul activităţii mele culturale, iar nu la începutul ei. A crede că, la 23 de ani, aş fi putut sacrifica istoria şi cultura pentru «absolut» era încă o dovadă că nu înţelesesem India. Vocaţia mea era cultura, nu sfinţenia. Ar fi trebuit să ştiu că nu ai dreptul să «arzi etapele» şi să renunţi la creativitatea culturală decât în cazul unei vocaţii speciale, pe care nu o aveam... Dar, evident, toate acestea le-am înţeles mai târziu.

Calm, înseninat, m-am dus s-o vestesc pe Jenny de hotărârea pe care o luasem. A împietrit, apoi a izbucnit în plâns. Am trecut pe la *Mohant,* i-am mulţumit de găzduire şi, îmbrăcând pentru prima dată hainele europene după aproape şase luni, am plecat la Hardwar şi m-am suit în primul tren spre Delhi. A treia zi de dimineaţă eram la Calcutta. Am provocat o adevărată senzaţie în 82 Ripon Street, ars de soare şi cu barbă scurtă, roşie, care-mi dădea aerul unui student din piesele lui Leonid Andreev." *(Memorii,* I, Bucureşti, Editura Humanitas, 1991, p. 214-218.)

Corespondenţa freneticei Jenny începe chiar la câteva ore de la această precipitată fugă, închipuind „destinatarul" în trenul luat de la Hardwar.

e) *Gwen Perris / blânda doamnă Ribeiro.* Un număr de scrisori primite de Eliade de la doamna Gwen Perris, prima sa gazdă din Calcutta, circumscriu perioada refugiului său în Himalaya şi se referă, de oriunde ar porni, la recuperarea sa sufletească de după incidentul din Bhowanipore. în ele freamătă, cu pitorească autenticitate, atmosfera de infernală aglomerare umană a pensiunii din 82 Ripon Street, completând admirabil scenele cu acelaşi subiect din roman. De altfel, doamna Perris este şi prototipul doamnei Ribeiro, gazda lui Allan (deşi servise cu câţiva ani înainte şi la creionarea caracterologică a doamnei Axon din *Isabel şi apele diavolului):*

„6.10.1930.

Dragă Doc,

Scrisoarea ta din data de 3.X. o am în mână şi-i anexez într-un plic două cărţi poştale primite astăzi.

Am telefonat la South 1144 şi i-am întrebat despre scrisorile tale; iar el a spus că are 3, din care eu am citit doar două. A mai spus că una era de la tatăl tău. El, Khokha, m-a întrebat unde eşti şi i-am spus că nu ştiu nimic, deci nu-i pot da nici o informaţie.

Sper să-ţi revii până când te întorci acasă. Noi suntem bine cu toţii, mulţumesc, şi toţi îşi trimit dragostea lor, inclusiv Jim.

Cu sinceritate,
G. Perris."

„82 Ripon Street.
18 oct. 1930.

Dragul meu Doc.

Am primit scrisoarea ta şi sunt bucuroasă să aflu că eşti bine, căci şi noi suntem bine; dar, din păcate, d-l Perris a avut febră în ultimele trei zile.

Aici n-a sosit nici o scrisoare sau ziar pentru tine, deci nu-ţi pot trimite nimic.

Doc, pentru că nu ştii când o să te întorci la Calcutta, îl mut pe Lawrie şi pe cei doi tineri în camera din spate şi o închiriez pe cealaltă, căci, aşa cum ştii foarte bine, nu-mi pot permite să ţin camere libere; încă de luna trecută am probleme mari, şi dacă nu ai fi venit tu să stai la noi, aş fi închiriat una din camere, iar cei doi tineri ar fi împărţit camera cu Lawrie, ceea ce fac acum. A fost foarte greu pentru mine să mă descurc, deci când te gândeşti să te întorci, vom face tot ce vom putea ca să te simţi bine. Aşa că, te rog, nu înţelege nimic greşit. Astăzi se împlineşte o lună de când eşti aici, dar cum pot să contez pe asta când tu ai stat doar o săptămână şi apoi ai plecat, iar eu mă aflu într-o situaţie-limită şi încerc să fac tot ce îmi stă în putinţă pentru a o scoate la capăt.

De mâine, Norinne intră în serviciu de noapte, aşa că va trebui să doarmă toată ziua.

îţi trimit dragostea noastră.

Cu sinceritate,
Gwyn Perris. "

„82 Ripon Street.
28.X.'30.

Dragă Doc,

Nu mai ştim nimic despre tine. Sper că eşti bine, şi când ai de gând să te întorci?

D-l Perris este foarte bolnav din data de 16, luna aceasta, şi se simte doar puţin mai bine, totuşi nu poate merge la birou. Şi Norinne a venit azi bolnavă de la birou, cred că din cauza vremii proaste pe care o avem.

Doc, Maharajahul ţi-a trimis banii luna trecută şi îţi mărturisesc că am folosit din ei 5 rupii pentru cheltuielile curente şi te rog să nu te superi. M-am descurcat foarte greu luna aceasta, şi oamenii aceia care au plecat nu mi-au plătit nici un ban, iar boala lui Perris m-a cam dat peste cap. Sper să nu fi furios.

Ţi-am dat toate rufele la spălat şi ţi le-am aranjat în cufăr.

Doc, scrie-mi ca să ne spui ce mai faci.

Cu dragoste,
G. Perris. "

„82 Ripon Street.
9 noiembr. 1930.

Dragul meu Doc,

Am primit scrisoarea ta, iar scrisoarea pentru Maharajah am pus-o la poştă, dar n-am primit nici un răspuns. Dragă Doc, am fost foarte îngrijorată şi supărată pentru

că d-l Perris e foarte bolnav din data de 16, luna trecută, şi nu ştiu altceva decât doctori şi medicamente. Cu toate acestea, el încă nu se simte prea bine şi n-am putut să-ţi trimit banii aceia; camera este încă neocupată, căci am refuzat să o închiriez, deoarece ai spus că te vei întoarce repede, deci de-atunci nu s-a mai instalat nimeni acolo. De îndată ce vine scrisoarea de la Maharajah, o să ţi-o trimit.

Nota ta de plată, pentru septembrie, o jumătate de lună, şi camera pentru octombrie şi noiembrie, ajunge la:

sept.: 1/2 lună	12-8
oct.	25-0
noiembr.	25-0
10 zile masă	20-0
Rupii	82-8

Chiria este de 25 de rupii pe lună, Doc.

Sper că eşti bine. *Grannie* s-a îmbolnăvit şi ea, deci n-am o clipă liberă şi sunt foarte îngrijorată.

Salutările noastre,
G. Perris. "

„21.XI.1930.

Dragă Doc,

Iţi trimit cartea aşa cum m-ai rugat şi sper să-ţi parvină fără probleme. Nu a sosit nici un fel de corespondenţă pentru tine; dacă vine ceva, cu siguranţă că-ţi voi trimite.

îmi pare rău că ai fost dezamăgit, dar dacă ai fi aici, ai şti in ce încurcătură suntem.

D-l Perris este bolnav de o lună. din data de 16 octombrie; nici acum nu este refăcut pentru a se putea duce la serviciu, dar trebuie să meargă.

Camera ta e încă neocupată, iar Bill nu are slujbă, aşa încât îmi pare rău că nu-ţi pot trimite nimic încă şi cred câ nici luna viitoare, căci e luna Crăciunului, Dacă aş fi avut camerele închiriate sau tu ai ii fost aici ca să poţi plăti chiria întreagă, aş fi putut să-ţi dau ceva. însă, aşa cum stau lucrurile, te rog să nu aştepţi nimic de la mine.

I-am dat în judecată pe oamenii aceia pentru banii mei, deci D-zeu ştie când o să-i am. Aşa că, te rog, nu fi supărat.

Sper că eşti bine şi te simţi în formă.

Cu dragoste din partea tuturor,

a ta,
G. Perris."

„82 Ripon Street.
6.XII.1930.

Dragă Doc,

Scrisoarea ta m-a surprins şi îţi răspund pe dată. Ţi-am trimis cartea la adresa pe care mi-ai dat-o («Swami Swananda», pentru dr. Mircea Eliade); ţi-am trimis şi corespondenţa recomandată, pe bază de recipisă. Ţi-am scris şi despre necazurile mele. Lawrie a eşuat în 'încercarea de a fugi de acasă, dar ne-a anunţat că o va face în februarie din nou.

I-am dat un bilet d-lui Barbu să se mute, dar am amânat, pentru că nu ştim ce să facem cu toate lucrurile tale; deci mai stăm puţin, să vedem ce ne va aduce noul an. D-lui Perris i-au sistat salariul din cauza concediului medica) de o lună. Acum trebuie să se lupte să-1 capete înapoi.

Când te întorci?

Cu dragoste.
G. *Perris.* "

1) *,Maitreyi"', ca roman retrăit de Maitreyi.* La apariţie, s-a vorbit de *Maitreyi* ca despre un „fapt excepţional'', unic şi irepetabil în cariera scriitorului şi chiar în literatura română. Era socotit deci, precum orice carte, un fenomen literar revolut, clasabil. Destinul i-a fost însă altul, cu totul paradoxal. Dincolo de previziunile celor mai divinatorii dintre critici, *Maitreyi* s-a dovedit nu doar suportul unor traduceri în mai multe limbi europene, ci „mirabila sămânţă" a unui alt roman, care-l completează şi continuă, sporindu-i autenticitatea şi tragismul. Este vorba de replica narativă dată lui Eliade, peste patru decenii, de Maitreyi Devi, prototipul real al personajului din roman. Ea a fost publicată în bengali, la Calcutta, în 1974, sub titlul *Na hanyate (Cea fără de moarte şi fără de sfârşit)* - sintagmă inspirată din *Upanişade,* fiind, de fapt, un citat din *Gita: „na hanya te" -,* şi doi ani mai târziu (1976) în engleză, sub titlul // *does not die (Nu face să mori).* în româneşte fiind transpus abia în 1992, la Editura Românul, cu titlul *Dragostea nu moare.* Autorii versiunii: Ştefan Dimitriu şi Theodor Handoca.

Cartea autoarei bengaleze reinterpretează din perspectiva personajului Maitreyi, cu aceeaşi supleţe a cazuisticii psihologice, drama pasională pe care îşi axează afabulaţia romanul românesc, prelungind-o dincolo de orizontul lui cronologic, până spre anul elaborării (1974), când atât eroii, cât şi inspiratorii lor din vi:iţa reală se apropiau de o veritabilă senectute. Ea reprezintă pentru cartea lui Eliade un fel de volum II sau *addenda,* realizând, cu mult mai credibilă şi percutantă \eracitate decât o fac memorialistica şi corespondenţa, un spaţiu complementar de rezonanţă, în care aceiaşi eroi mor sau îşi reformulează surprinzător comportamentul sub tirul unor evenimente ulterioare anului 1930, atitudinile lor fiind supuse unor exigenţe morale noi, care)e conduc destinele la consecinţe epice diferite şi insolite. Întrebată într-o scrisoare de exegetul american al operei lui Eliade, Mac Linscott Ricketts, ce este adevărat în romanul ei, Maitreyi Devi i-a răspuns: *„Totul este adevărat,* cu excepţia descrierii din ultimul capitol, unde am încercat să utilizez simbolul..." *(The Romanian Roots. 1907-1945,* New York, Columbia University Press, 1988, cap. 12. *Maitreyi,* p. 464-486). Aşadar, replica unui roman autobiografic este tot un roman autobiografic, păstrând simetria până şi în micile şi rarele devieri tîcţionale. De pildă, finalul uşor melodramatic al romanului *Maitreyi,* cu abandonul autopedepsitor al eroinei în braţele negustorului de fructe, inventat de la un capăt la altul, îşi găseşte corespondent în finalul metaforic şi de un infinit tragism al romanului-

replică, în care protagoniştii se reîntâlnesc în sfârşit, dar senectutea, lovindu-i pe amândoi cu o cecitate senzuală iremediabilă, le tace imposibilă comunicarea.

Interesant de urmărit însă în confesiunea autobiografică a Maitreyiei Devi sinuozităţile dramatice ale vieţii ei dincolo de fruntariile anului 1930, peste care cade implacabilă cortina romanului. După plecarea precipitată a lui Eliade din Bhowanipore, urmărită de imaginea chipului său torturat de scena despărţirii, trăieşte o cruntă suferinţă fizică, refuzând mult timp să mănânce şi apropiindu-şi uneori gândul sinuciderii. O mângâie doar speranţa întoarcerii lui, în care crede cu obstinaţie angelică, punând întârzierea pe seama riscurilor reale la care s-ar supune şi a tendinţei pe care i-o observase spre autoflagelare. Disperată de aşteptare, profită de o călătorie cu familia în Himalaya şi îi caută urma în *ashram-urile* Rishikeshului. Timpul îi mai domoleşte înfrigurarea, dar nu şi speranţa, fiind convinsă mai mult decât înainte de maturitatea sentimentelor ei. între timp face studiile universitare, pentru a scăpa într-un fel de agresiunile familiei pe tema măritişului. După patru ani de suferinţă atroce, fizică, începe să perceapă lipsa vreunui semn din partea lui Eliade ca pe o formă voalată de ingratitudine, şi iubirea intensă îi alunecă încet în ură şi aplatizare. 1 se pare că este victima unei convenţii secrete între el şi Dasgupta, şi că iubitul, fie de frică, fie interesat, preferase fuga. Nu îşi mai suportă tatăl şi pentru a scăpa de atmosfera opresivă a casei îşi îndeamnă familia să îi găsească un soţ, fiind indiferentă cum arată el şi nevoind să-1 vadă înaintea nunţii. La un moment dat este pregătită să ia de bărbat chiar pe un pretendent bizar, care îşi doreşte o mireasă foarte înaltă, socotind înălţimea medie a rasei indiene o formă de degenerescentă. „Neîntrunind'' însă dimensiunile cerute, este respinsă. Se va căsători totuşi în 1934, cu un inginer chimist, mire tomnatic având 14 ani peste vârsta ei. Nu i se va dărui însă în noaptea nunţii, agresată până la disperare de amintirea vechii iubiri. Soţul este însă, contrar aşteptărilor şi a mentalităţii obişnuite, de o exacerbată bunătate şi cu tact, în timp, îi aduce în cuget o linişte aproximativă. O ţine însă departe de cercurile intelectuale, obligată să muncească şi să trăiască într-o zonă pitorescă, dar lipsită de civilizaţie. Va naşte doi copii, şi greutăţile vieţii domestice îi vor îndepărta un timp năluca lui Eliade din minte. Prima informaţie asupra acestuia îi parvine totuşi în 1938 prin tatăl ei, care, mânat de egoismul lui malign şi neclintit în intoleranţa-i rasială, după ce îi spune că vechiul ei iubit fusese condamnat în ţara sa pentru pornografie, o anunţă sardonic că i-a dedicat şi ei o carte. Din acel moment, Maitreyi îşi va închipui această carte plină de enormităţi puse pe seama ei şi va percepe gestul lui Eliade ca o incalificabilă ofensă şi insanitate. Deşi acest sentiment n-o părăsise în 1953, când se afla în trecere prin Paris, aflând că Eliade locuieşte la câteva străzi de hotelul ei, îi scrie şi-i solicită o întâlnire la Londra. Nu primeşte însă nici un răspuns, fapt care îi sporeşte şi ura, şi nelămurirea. în 1958, când i se aduce iar aminte de carte, are acest tragic acces de furie împotriva mamei sale, atestând încă o trăire intensă a regretului pentru iubirea ratată: „Ajunsă acasă, am găsit-o pe mama aşteptându-mă la poartă. La vederea ei, mânia mi-a incendiat sufletul. Această doamnă era cauza tuturor suferinţelor noastre. Mi-a distrus viaţa ca să-i fac «lui» pe plac. Tot ce el cerea, trebuia împlinit până la capăt. «Copilul» trebuise să fie potolit. Nu contau suferinţele celorlalţi. Toată lumea trebuia să se rotească în jurul «lui», dar care a fost

câştigul? S-a amăgit pe sine însăşi timp dc zece ani, visând că totul se va termina cu bine. Ea ne-a dus pe toţi la ruină, pe tata, pe ea însăşi, dar şi pe mine. Acum se mândreşte că m-a măritat atât de bine. «Bine», într-adevăr! Dacă lucrurile s-au întors spre binele meu, ăsta nu e meritul ei. Numai pentru a-i face soţului ei pe plac, ea a comis o faptă pe care o ştia nedreaptă. Ei m-au măritat cu un bărbat cu paisprezece ani mai în vârstă decât mine şi m-au condamnat la un fel de prizonierat în izolare. S-au străduit cât au putut să-mi calce-n picioare sufletul. Acum, ea îşi proclamă meritele. îi place să spună adesea: «Da, ginerele meu este Mahadev însuşi. Ai moştenit o *karma* bună, dintr-o viaţă dinainte, de aceea ai un soţ ca el. Cum de cutezi să bombăneşti?»

Este cu siguranţă adevărat că el este însuşi Mahadev, un yogi. Toate calităţile pentru care alţii se luptă din greu, el le are înnăscute. Dar mi-am dorit eu oare un urmaş al lui Gita, un yogi? O, nu, eu am vrut o fiinţă umană, din carne şi sânge.

Mama m-a întrebat:

- Ce-i cu tine atât de târziu?

M-am dat înapoi şi i-am răspuns furioasă. Biata mama, lovită de grosolănia mea, a spus cu deznădejde:

- De ce te aprinzi tară rost? Aşa faceţi toţi! Toate supărările voastre vi le revărsaţi asupra mea!" *(Dragostea nu moare,* Bucureşti. Editura Românul 1992 p. 236-237.)

Teroarea vieţii ei nu mai este însă acum pasiunea adolescenţei, cât fluxul şi refluxul sentimentelor generate de informaţiile contradictorii asupra cărţii pe care i le furnizează cei din jur.

O scot întrucâtva la un liman două cruciale evenimente: întâlnirea din 1972 cu Sergiu Al-George, renumitul sanscritolog român, şi descoperirea, cutremurătoare pentru ea, că mesajele însinguratului iubit din Himalaya existaseră, dar îi fuseseră ascunse timp de patruzeci şi doi de ani de Khokha. Ele îi întorc ura persistentă şi profundă în remuşcare. lată reacţia la citirea tardivă a scrisorilor, rememorată în romanul său: „Pe când citeam scrisorile, m-am gândit că Mircea risipise mărgăritare dinaintea unui porc. Fusese constrâns să tăgăduiască părinţilor mei că nu va lua legătura cu mine, astfel încât îi scrisese lui Khokha. El fusese sigur că acesta o să-mi arate scrisorile şi că, astfel, eu am să fac ceea ce trebuie, la timpul potrivit. El avea o totală încredere în priceperea mea de a face ceea ce trebuie. El credea în mine, iar eu ce am făcut? Toată viaţa îmi imaginasem că m-a înşelat. în realitate, aş 11 putut face multe. Eram în ţara mea. Aveam mulţi prieteni, şi câţiva dintre ei erau oameni iluştri. Nu aş fi găsit pe cineva care să mă sprijine? De ce nu am cerut ajutorul? Numai pentru că aveam ideea preconcepută că în asemenea probleme bărbatul trebuie să ia iniţiativa, şi nu femeia. Ar fi fost o neruşinare ca femeia să acţioneze. Era şi aceasta un soi de prejudecată şi vanitate. Fusesem o fată nebună, îngâmfată şi fără cuvânt. Ar fi trebuit să-mi dau seama că, în calitate de străin, avea o poziţie vulnerabilă. Desigur, nici vorbă să aflu la vremea aceea că tata trimisese poliţia să-1 avertizeze. Tata îi spusese că, dacă încearcă să ia legătura cu mine, va fi imediat trimis înapoi în ţara lui. Tata îi scrisese: «Mi-ai întinat casa-. Ai fost ca un şarpe ascuns în iarbă; când şarpele îşi arată capul, trebuie să-1 izbeşti puternic, astfel încât am izbit.»

Fireşte că el nu avea alternativă; totuşi eu îi tăcusem reproşuri toată viaţa. Pe de altă parte. Khokha îi spusese numai minciuni. îl minţise că mi-a arătat scrisorile, până acolo. încât, atunci când fusese vorba de fotografie, inventase că eu l-am sfătuit să-şi radă barba. Este cu neputinţă, deci, ca el să nu mă considere la rândul lui o decepţie. Poate că s-a gândit că eu am evitat dinadins să fac «lucrul potrivit la timpul potrivit», pentru că nu aveam încredere în mine.

Scrisorile astea fuseseră păstrate la două mile de casa mea în toţi aceşti patruzeci de ani, şi eu le descopeream acum, după patru decenii! Aceasta e *karma,* acesta e destinul!

Khokha pălăvrăgea înainte...

- De ce să nu le citeşti mai târziu? Hai să vorbim despre copilăria noastră, Ru...

- Porcule, am spus eu. Tremuram de mânie.

El a încremenit de uimire, auzindu-mă vorbind atât de vulgar pe mine, o persoană atât de sofisticată.

- Ce-ai spus, Ru?

- Nimic. Am spus numai numele unui animal.

- Şi ce-ai vrut cu asta?

- Exact ce-am spus. Dar, Khokha, spune-mi, de ce nu mi-ai arătat aceste scrisori?

- Ba ţi le-am arătat!

- Mincinosule! Spune-mi de ce i-ai înşelat încrederea.

- Ce-ai fi putut să faci, chiar dacă ţi le-aş fi arătat? Aveai tu puterea să faci ceva?

L-am privit atentă. Transpiraţia se prelingea pe figura lui brutală. în lumina pâlpâitoare a lumânării, îmi apărea ca un soi de animal primitiv într-o peşteră. De ce se purtase omul acesta cu atâta prefăcătorie? Nu există răspunsuri la asemenea întrebri.Şi la ce mi-ar folosi, dacă ar exista? Mă port inutil de dur. Bietul băiat n-a priceput mare lucru din toate astea.

- Oricum, Khokha, eu am plecat. îţi mulţumesc că ai păstrat toate scrisorile atâta vreme.

Mi-am deschis geanta şi eram gata să le îndes înăuntru, hârtii îngălbenite de vreme. Khokha a spus:

- Ştii şi tu, Ru, cât au crescut preţurile în aceste zile. De mult timp n-am mai avut o slujbă, dacă mi-ai da câteva rupii, aş putea să cumpăr raţia pe săptămâna asta.

Am luat câteva rupii din geantă şi, aruncându-le spre el, am făcut câţiva paşi spre ieşire. Simţeam un fel de greaţă." *(Dragostea nu moare,* p. 282-283.)

Scrisorile lui Eliade îi dezvăluiau Maitreyiei că Golgota suferinţei lui fusese la fel de chinuitoare şi că, asemeni ei, nesuspectând buna-credinţă a „mesagerului", iubitul îi aşteptase „semnele" şi chiar posibila implicare în rezolvarea problemei. O impresionează mai ales descoperirea că el trăise acelaşi greu dezgust în faţa încrengăturii de prejudecăţi pe care îşi sprijinea aparenta fericire familia Dasgupta şi că părăsise India cu convingerea, poate, că şi ea devenise prizoniera lor. Preluăm din cartea poetei bengaleze aceste scrisori *(Dragostea nu moare,* p. 279-281), documente inestimabile pentru „dosarul" istorico-literar al romanului lui Eliade (lâniiise probabil în arhiva autoarei şi deci greu accesibile cercetătorului român), avertizând cititorul că, obligată de convenţiile naraţiunii sale,Maitreyi şi-a înlocuit

numele real cu cel al protagonistei ei, Amrita, şi că a transcris numele sorei sale mai mici, Chabu, prin diminutivul apropiat Sabi. Ne facem însă datoria de a aminti că Eliade, recitindu-le în cartea fostei sale iubite, le depistase o uşoară prelucrare, mărturisindu-şi impresia şi biografului său american, Mac Linscott Ricketts (vezi *The Romanian Roots.* 1907-1945. New York, Columbia University Press, 1988, cap. 12. *Maitreyi,* p. 464-486).

„Svarga Ashram,
Rishikesh.
10 nov. 1930.

Dragul meu Khokha,

M-am întors aici ieri-noapte, după mai multe zile de singurătate, petrecute în pădurea Brahmapuri, şi am găsit scrisoarea ta. Neînţelegere, între tine şi mine! Nici vorbă. Au existat numai câteva detalii necunoscute de tine, şi din acest motiv ţi le-am explicat. Lasă să-mi zică lumea Sri Chaitanya, această ieftină zeflemea nu mă turbură. Sunt bucuros că cei doi prieteni ai mei (tu şi A.) nu îi cred.

Când îmi analizezi *vairagya,* nu mă judeca aşa cum o fac europenii, poartă-te ca un indian. Vei înţelege mai bine decât mine de ce Iisus a avut de trecut prin douăzeci de ani de grele încercări, în pustiu, mai înainte de a-şi rosti mesajul. Ia aminte, Iisus nu a predicat decât optsprezece luni şi a schimbat lumea, iar eu cunosc multe creiere strălucite din zilele noastre, care au predicat toată viaţa fară să-şi poată schimba nici măcar propriul suflet. Nu mă grăbesc deloc să revin în lume. Lumea a venit ea la Sri Ramakrishna după izbânda lui, în timp ce Swami Vivekananda a călătorit prin toată lumea fară să poată converti pe nimeni. Prea multe palavre, prea multe palavre! *Sadhana* nu înseamnă să te apuci de treabă citind, scriind cărţi, dându-ţi palme şi învăţând neghiobiile fară de număr ale timpului nostru. La urma urmei, pentru mine, *sadhana* înseamnă ceva mai altfel şi ceva mai mult.

Tatăl, mama şi sora mea mă aşteaptă acasă, astfel încât nu am mai primit de mult veşti de la ei.

Manuscrisul cărţii mele *Lumina ce se stinge* a fost primit de prietenul meu în «aceeaşi» anume zi, adică optsprezece septembrie. Nu e ciudat?... Societatea femeilor literate, «Femina», a ales ultimul meu roman pentru a-l premia pe 1930... Şi toate astea, şi celelalte, şi câte încă sunt fleacuri, lucruri tară sens şi minciuni...

Fii bun şi arată-i această scrisoare lui A.

Cu prietenie, al tău
Mircea.

„Svarga Ashram.
25 noiembrie 1930.

Dragul meu Khokha,

Aşteptam scrisoarea ta şi am citit-o în grabă. De ce nu am scris acasă despre ghinionul meu? I-am pomenit ceva surorii mele. Ei toţi ştiu puţine lucruri despre mine şi despre gândurile mele, cât lasă să se înţeleagă scrisorile mele. Ei ştiu că intenţionam să mă căsătoresc cu o fată hindusă şi că mă pregăteam să mai rămân în India cinci ani. E numai greşeala mea că le-am spus atâtea. în ceea ce priveşte

sufletul meu. sunt întotdeauna şi faţă de toţi taciturn... Totuşi le voi spune totul, totul, dar nu acum. Acum aştept să apară şi pentru mine zorii. Crezi că mai am mult de aşteptat până vor veni?

Vezi, fleacurile legate de faima mea literară nu mă pot ajuta cu nimic în suferinţa de acum şi de aceea mă sinchisesc prea puţin de literatură şi de distincţii. Citesc acum fără încetare, zi şi noapte. *Upanisadele* şi părţi întregi din *Veda.* Am fost la «Gurukul» Hardwar, faimosul colegiu al lui Arya Samaj, şi am fost invitat să ţin prelegeri de religie comparată. în principiu am acceptat, pentru că în «Gurukul» am să am ocazia să vorbesc în sanscrită. Acolo, băieţii duc o viaţă în cel mai măreţ spirit al arianilor antici, într-o minunată puritate, sub copaci, în aer liber. Este singura viaţă pe care aş putea-o duce acum.

Mă întrebi de ce nu mă duc pentru scurt timp acasă? Pentru că ei nu-mi vor mai îngădui să mă întorc aici. Ei vor citi în ochii mei cât de mult m-a învăţat India. Se vor speria şi vor încerca să mă oprească în Europa. Europa este pentru mine continentul viselor. Acolo am fost eu liber şi tânăr, acolo am fost nepăsător faţă de viaţă şi fericit în ignoranţa mea. Toate astea sunt acum pentru mine un vis, ţărmurile Siciliei şi ruinele Romei, şi cerul albastru-închis al Florenţei, şi singurătatea Elveţiei nu le voi mai vedea niciodată. Eu am de luptat aici, în India, cu India. India m-a făcut sclav, India îmi va reda libertatea... Nu fac pe nebunul, nici faţă de mine însumi, nici faţă de ţara mea. Aşa încât, ce rost ar avea să mă întorc acolo şi să spun la minciuni despre minunatele mele studii de Yoga, când adevărul este... agonia.

îţi cer mai multă înţelegere şi simpatie, tu nici nu-ţi închipui ce dezastru m-a lovit, ce dezastru absolut. Deocamdată mai rămân aici. Muncesc ca un nebun în domeniul filozofiei sanscrite şi indiene. Acum am o lampă. Lucrez mult noaptea. E un loc friguros şi pustiu. Acum sunt şi eu un *hindu.*

Te rog, arată-i lui A. această fotografie şi scrisoarea mea. Ea ştie că mi s-a interzis să-i scriu şi că sufăr mult din acest motiv.

Ce mai fac Sabi şi copiii?

Cu drag,
Mircea. "

„Svarga Ashram.
5 dec. 1930.

Dragul meu Khokha,

Am citit scrisoarea ta. De ce să te iert? Ai făcut exact ce trebuia vorbindu-i prietenului tău despre dificultăţile financiare care te hărţuiesc. Este vina mea că sunt incapabil să te ajut. Aşa încât nu te necăji şi fii din nou Khokha cel dintotdeauna! Lucrez ca un nebun. Am tradus *Katha Upanishad* în limba noastră şi mi-am completat lungul articol despre filozofia *Upanişadelor...* Pot spune despre *Upanişade:* «Au fost mângâierea vieţii mele şi vor fi mângâierea morţii mele».

Când sunt obosit şi sătul de lucru, scriu literatură... scrisul este singura mea odihnă de după-amiază...

Aş vrea să te întreb ceva: i-ai arătat fotografia mea lui A.? Ce proiecte are? îmi scrii în fiecare scrisoare că ea «trece încă printr-o criză», dar acest cuvânt este la urma urmei numai un cuvânt. înţelege că sunt dornic să ştiu totul despre ea. Ştiu că

ea face şi va face întotdeauna exact ce se cuvine, dar mi-ar plăcea să aflu mai multe despre ea. De ce nu-i arăţi scrisorile mele atunci când e singură? Ai putea să-mi dai, indirect, detalii despre adevărata ei stare sufletească. Nu e nevoie să spui că «ea nu poate uita trecutul», pentru că «trecutul» este numai un cuvânt. înţelegi ce vreau să spun?... Experienţa nebunească (tu poţi să-i spui iubire) care m-a torturat în ultimele trei luni începe acum să-şi arate aspectele ei pozitive, concrete şi veşnice. Ea mi-a schimbat viaţa, făcându-mi-o de o mie de ori mai bună. Deşteptarea este măreaţă ca un răsărit de soare. Am văzut Realul, dar am văzut şi toată mizeria lumii intelectuale şi sociale. Toate sunt numai murdărie şi laşitate. Iar eu simt o inexprimabilă şi volatilă bucurie ştiindu-mă pe mine însumi pur şi puternic printre aceşti viermi care-şi halesc fetida lor fericire în numele legii, al normelor sociale etc. Cu cât descopăr mai multă minciună, cu atât mă consolez mai mult că nu sunt destinat să mă bucur de o asemenea viaţă. Nu mă voi bucura de nimic. Voi renunţa la totul. Arată-i scrisoarea asta lui A., te rog, te rog.

Prietenul tău,
Mircea. "

Simţindu-se de astă dată ea vinovată, manifestă o disperată şi irezistibilă dorinţă de a-l vedea. La 1972 însă este cuprinsă de aceleaşi spaime şi candori ca la 1930: „Pe măsură ce aflam mai multe despre el, deveneam tot mai neliniştită. Acum sunt convinsă că suferinţa mea nu se va stinge până când nu îl voi întâlni. Acum mă întreb: «Pe cine voi vedea? Unde este băiatul acela de douăzeci şi trei de ani? Sau, pe cine va vedea e/? Unde este fata aceea de şaisprezece ani?» Dar cum el nu doreşte să mă vadă, nu mă mai necăjeşte cu problemele lui. Iar problema mea este: «Unde aş putea s-o găsesc pe persoana pe care visez s-o întâlnesc? Oare îmi doresc să întâlnesc un bărbat de douăzeci şi trei de ani? Aproape un copil. Un copil? Ce altceva? La vârsta mea de azi, el mi-ar veni nepot. Dacă, printr-o şansă, l-aş întâlni pe acel Mircea, am putea fi oare prieteni? Totuşi, persoana pe care o voi întâlni acum este un bărbat bătrân şi absolut străin. Ce fel de mângâiere poate fi el pentru mine? Cum se poate, mă întreb singură, ca omul acesta, absolut străin, să mă atragă într-atât, încât puternicele legături ale lumii mele prezente să se piardă?»

Este de înţeles faptul că această misterioasă patimă a nopţilor mele tară de somn, această neîncetată dorinţă de a porni într-o călătorie spre necunoscut nu au alt scop decât să întâlnesc un străin, un necunoscut locuind într-un oraş pe care nu-l cunosc? Poate fi el raţiunea acestora toate sau este vorba de o altă putere, dintr-un alt plan, care mă împinge spre un destin tainic? Se ascunde aici cineva care este izvorul înţelepciunii şi al iubirii? De acolo să vină mesajul? Mintea mea agnostică nu poate admite cu bucurie, dar îndoiala mă împovărează. în amurgul vieţii mele, mă încălzeşte lumina dimineţii. Dimineaţa şi seara s-au amestecat. Timpul este instantaneu." *(Dragostea nu moare,* p. 266-267.)

întâlnirea se produce în cele din urmă pe 13 aprilie 1973, la Chicago, unde Eliade funcţiona (încă din martie 1957) ca profesor de istoria religiilor la Universitatea locală. Ea pare să-i fi contrariat însă pe amândoi, deşi din motive cu totul diferite. O atestă modul în care fiecare se raportează ulterior la eveniment şi

eforturile comune de a-i cobori semnificaţiile. Maitreyi il consideră, de pildă, inferior îndelungilor şi torturantelor sale preliminarii, narându-1 în culori întunecate şi trecându-1 prin filtrul unei metafore de sfâşietoare tristeţe. Eliade îl trăieşte ca pe un debusolant şi stânjenitor şoc, expediindu-l în colţul unei pagini de *Jurnal* prin aceste trei propoziţii, maliţioase şi cvasieliptice:. . . întâlnire cu M. După aproape 43 de ani. Totul mi se pare neverosimil, ireal, fals şi, într-un anumit sens, de prost-gust." Din romanul său autobiografic, dar şi din cartea lui Ricketts, aflăm însă posibila motivaţie a acestei întorsături a lucrurilor. Se pare că fosta iubită, voluntară şi originală şi la senectute, şi-a regizat cu abilitate vizita, învăluind-o într-un mister absolut. Ea nu şi-a anunţat-o nici măcar prin clopoţelul soneriei şi, folosind liftul privat al clădirii ,,Mead\ville Seminary'" în care se afla locuinţa scriitorului, i-a apărut acestuia în faţă asemeni unui înger răzbunător. în mână cu sabia de foc a dreptăţii. Surpriza s-a dovedit atât de mare pentru Eliade. încât l-a lipsit de grai şi l-a făcut deodată vulnerabil. Reacţia sa nu trebuie să ti fost de aceea prea departe de cea imaginată de autoare în această scenă de roman, povestită în termeni identici şi de biograful lui Eliade: „Am intrat în cameră. în acelaşi moment, bătrânul a exclamat: «Ohh!» şi a ţopăit în loc. Pe urmă s-a aşezat, s-a ridicat iar şi s-a întors cu spatele la mine. «Ce-o ti asta, mi-am spus, m-o li recunoscut? Cum a putut? Nici nu s-a uitat la mine, e cu putinţă să-mi ii recunoscut zgomotul paşilor? Imposibil.» In orice caz, farsa asta nu mai putea continua." *(Dragostea nu moare,* p. 294.)

După această întâlnire se vor mai vedea totuşi de câteva ori, Maitreyi fiind nevoită să rămână mai multe săptămâni în America pentru a-şi ţine conferinţele programate anterior. Din însemnarea tăcută de Eliade în *Jurnal* la 26 aprilie, se poate deduce că vizita îi tulburase ritmul existenţial şi chiar îl cam stresase: „M. pleacă să conferenţieze în mai multe universităţi. Deci, o săptămână, două, în linişte.

N-am notat aici nimic în legătură cu această vizită. Va trebui să povestesc totul, pe îndelete, în al doilea volum al *Autobiografiei.* Deocamdată, un singur amănunt: admirabila («angelica», spune Y.) purtare a lui Christinel. A întovărăşit-o peste tot, a fost tot timpul liber cu M. (Sunt multe altele de adăogat.)" Din păcate, cel de-al doilea volum al *Autobiografiei* (primul a apărut, în versiune engleză doar, abia în 1981), amânat *sine die* (poate şi din teama că o va supăra din nou pe Maitreyi), nu va mai fi scris.

Părăsind însă S.U.A., Maitreyi nu-şi găseşte liniştea până când, spre sfârşitul aceluiaşi an, nu-i vizitează şi familia din ţară (mai trăiau mama şi sora), avându-1, se pare, alături şi pe Constantin Noica. Poate şi fiindcă, la 1930, în perioada marii confruntări cu tatăl ei, închipuise de nenumărate ori varianta unei existenţe senine alături de Eliade şi familia sa, în strada Melodiei.

întoarsă la Calcutta, va trece la elaborarea romanului ei autobiografic, folosind, cum aminteam, pseudonimul Amrita (nectarul nemuririi, apă vie, în traducere) pentru sine şi Mircea Euclid pentru Mircea Eliade.

Contorsionat însă şi tragic este - aflăm din cartea sa - şi destinul familiei Dasgupta. Profesorul, moralistul inflexibil şi punitiv, la un an după conflictul cu Eliade, îşi aduce în casă, pentru aceleaşi munci pe care le prestaseră îndrăgostiţii, pe Rama, o doctorandă venală, care devenind concubina lui, îl determină cu timpul

să-şi abandoneze soţia şi copiii. Blânda doamnă Dasgupta va rămâne fară mijloace de subzistenţă, făcând mari eforturi pentru a-şi păstra casa. Mantu, soţia lui şi sora lui Khokha, delicata confidentă a Maitreyiei, părăsesc şi ei casa dezgustaţi, sub agresiunea atmosferei şi a lipsurilor. Khokha le urmează, dar norocul nu-i prea surâde în viaţă, ajungând la bătrâneţe într-o sărăcie umilitoare şi tată a doisprezece copii. Familia Dasgupta se dezagregă deci parcă sub apăsarea unui blestem, Maitreyi neezitînd sâ-i găsească motivaţia în izgonirea iubitului ei din casă într-o lună când, potrivit tradiţiilor religioase locale, chiar câinilor li se oferea adăpost.

g) *..Maitreyi" de Mircea Eliade / „ Na hanyate" de Maitreyi Devi - un roman cu doi autori.*Ca rezultantă complementară şi uneori polemică a aceleiaşi experienţe existenţiale, cartea poctei Maitreyi Devi îşi propune să dezvăluie ceea ce este esenţialmente real şi autobiografic în romanul lui Mircea Eliade, compensându-i uneori omisiunile involuntare sau programatice. Corelând de aceea perspectivele lor narative, obţinem un nou şi tulburător roman pasional, care nu este altul decât „romanul autobiografic" al celor doi autori.

Să-1 urmărim în coordonatele lui generale, ştiind că traiectul său sinuos şi tragic este parcurs nu de Allan sau Mircea Euclid, nu de fiica inginerului Narendra Sen sau de Amrita, ci de Mircea Eliade şi Maitreyi Devi, fiica profesorului de filozofie Surendranath Dasgupta.

Iată, de pildă, scena în care protagoniştii iau act de prezenţa lor, narată succesiv din perspectiva fiecăruia:

Maitreyi (1933): „îmi amintesc foarte vag că, văzând-o o dată în maşină, aşteptând în faţa lui «Oxford Book Stationary», în timp ce eu şi tatăl ei, inginerul, alegeam cărţi pentru vacanţele de Crăciun, am avut o ciudată tresărire, urmată de un foarte surprinzător dispreţ. Mi se părea urâtă, cu ochii ei prea mari şi prea negri, cu buzele cărnoase şi răsfrânte, cu sânii puternici, de fecioară bengaleza crescută prea plin, ca un fruct trecut în copt. Când i-am fost prezentat şi şi-a dus palmele la frunte, să mă salute, i-am văzut deodată braţul întreg gol şi m-a lovit culoarea pielii: mată, brună, de un brun nemaiîntâlnit până atunci, s-ar fi spus, de lut şi de ceară."

Dragostea nu moare (1974): „După câte mi-aduc aminte, în această perioadă, Mircea obişnuia sâ-1 viziteze pe tata. Dar nu l-am remarcat. într-o după-amiază, tata se afla la biroul său, iar în faţa sa stătea Mircea. Tata m-a chemat să mi-l prezinte:

-Aceasta este fiica mea.

Şi, întorcându-se spre mine:

-Acesta este studentul Mircea Euclid.

Mircea s-a ridicat. Am observat că purta ochelari cu lentile groase, părul său era moale, faţa pătrată, fruntea boltită, pomeţii obrajilor osoşi şi buzele delicate. îmi place obiceiul europenilor de a se ridica atunci când întâmpină o femeie. Băieţilor noştri nu le pasă niciodată de asta. Stau aşezaţi picior peste picior şi nici nu te bagă în seamă ori sunt excesiv de servili.

- Mircea nu e mulţumit de actuala sa locuinţă, aşa că 1-am invitat să stea la noi. Pregăteşte o cameră pentru el, mi-a spus tata.

Pentru o clipă, inima mi-a tresărit. Am spus ezitând:

- *Babă,* de ce trebuie să locuiască un englez la noi?

Tata a fost surprins de obiecţia mea. Puţin enervat, mi-a răspuns prudent, în bengali:

- Nu este un englez, Ru. Vine dintr-o mică ţară europeană. Şi chiar dacă era englez, ce-ar fi fost? Pentru asta ai şovăit atâta?

L-am privit cu atenţie pe Mircea Euclid. Nu-i englez. Tenul său este alb, dar nu are părul roşcat, ci negru şi pieptănat pe spate, â la Albert, cum spuneam noi. Şi-a fixat ochii pe mine pentru o clipă şi apoi şi-a întors privirea* în altă parte. Obiecţia mea nu era îndreptată anume împotriva englezilor; am preferat să spun aşa, mi se părea că sună mai «drăguţ»."

Iată-i în faza unor timide tatonări erotice, prin care îşi descoperă fiecare nebănuite căi de comunicare senzuală.

Maitreyi (1933): „Emoţia celei dintâi atingeri n-am s-o uit niciodată. M-a răzbunat pentru toate geloziile pe care le îndurasem până atunci. Am ştiut că Maitreyi mi se dă toată în acea abandonare a gleznei şi pulpei, aşa cum nu se mai dăduse vreodată. Scena de pe terasă o \iitasem. «Nimeni n-ar putea minţi atât de dumnezeieşte, ea să pot fi păcălit de atingerea aceasta, îmi spuneam. Mi-am ridicat fără voie piciorul sus pe pulpe, până aproape de încheietura aceea a genunchiului, pe care o presimţeam halucinant de dulce, de fierbinte, pe care o ghiceam brună şi virgină, căci, tară îndoială, nici un trup omenesc nu se înălţase atât de departe în carnea ei. In acele două ceasuri de îmbrăţişare (erau oare altceva mângâierile gleznelor şi pulpelor noastre?) - pe care jurnalul le schiţează atât de sumar, atât de şters, încât multă vreme după aceea m-am întrebat dacă mai trebuie să continuu însemnarea etapelor noastre - am trăit mai mult şi am înţeles mai adânc fiinţa Maitreyiei decât izbutisem în şase luni de eforturi, de prietenie, de început de dragoste. Niciodată n-am ştiut mai precis ca atunci că posed ceva, că posed absolut."

Dragostea nu moare (1933): „Tata trona într-un capăt al mesei, iar mama în celălalt. Era ora prânzului. Mircea stătea la mijloc, în faţa mea. în timp ce discuta cu tata filozofie adâncă, şi-a întins încet picioarele ca să mi le atingă pe-ale mele. Mi-am retras de îndată picioarele, încercând să mă conving că este vorba de un accident.

L-am privit puţin speriată. Un fior straniu mi-a străbătut trupul şi un gând absurd m-a fulgerat fară voie. *Ce voi face când acest om va plecai* Şi deodată m-am simţit foarte dezolată şi nenorocită.

Când ceilalţi s-au dus, i-am vorbit pe un ton aspru:

- A fost un accident? Eu nu cred.

- Nu, n-a fost un accident, a replicat el, calm.

- Ce impertinenţă, ce îndrăzneală! Să presupunem că l-ai fi atins pe tata. Ce te-ai fi făcut?

- Hm, ar fi fost cel puţin un *pranam.*

- Cum ţi-ai fi dat seama?

- Ha-ha, şi-a răsturnat el capul pe spate, râzând. Crezi că nu pot deosebi picioarele tale de cele ale tatălui tău?

Şi atunci, cu nonşalanţă, şi-a întins piciorul din nou, lipindu-şi-1 de-al meu.

Asta se întâmpla în urmă cu 42 de ani. Şi, minune! într-adevăr, minune! Stau încă la masa aceea şi-l văd, cu siguranţă îl văd. Poartă o cămaşă descheiată la primii doi nasturi - ceea ce-mi permite să pot vedea o porţiune din pieptul său atât de alb -, mâinile i se odihnesc pe masă, dar nu îndrăzneşte să le atingă pe ale mele. încerc cu greu să-mi retrag piciorul, dar îmi este imposibil, pur şi simplu îmi lipseşte puterea. E imoral? Săvârşesc un păcat? Ce-ar trebui să fac? Mama îmi spusese: «Niciodată să nu atingi un bărbat, dacă nu-ţi este rudă. Poţi să te simţi rău dacă o faci.» Desigur, ea spunea adevărul. Sunt epuizată, şi sângele îmi bubuie în vine. El încă nu şi-a retras piciorul, îl atinge foarte apăsat pe al meu, chiar şi acum, chiar şi aici."

Sau:

Maitreyi (1933): „După masă, Maitreyi mă opreşte în prag.

- Vrei să vezi ce-am lucrat până acum?

Aprinse lumina în bibliotecă, dar în loc să se apropie de masa unde se aflau fişele, se îndreptă către cealaltă odaie, unde nu era lampă. Se uită în dreapta şi în stânga, nu cumva să o surprindă cineva, şi apoi îmi întinse braţul, gol până la umăr:

- încearcă orice poţi cu el, sărută-1, mângâie-1; ai să vezi că nu simt nimic...

Cu mult înainte, vorbiserăm o dată împreună despre voluptate, şi îi spusei că cineva care ştie iubi cu adevărat poate experimenta voluptatea oricât de neînsemnată ar fi atingerea trupului celuilalt. îi explicasem atunci că, pentru mine, posesiunea e mult mai neînţeleasă şi mai complicată deeât se pare. E foarte greu *să ai* ceva cu adevărat, să-1 capeţi sau să-1 cucereşti. Mai mult ne închipuim că posedăm decât posedăm.

Banalităţile acestea, pe care i le spuneam în treacăt, sigur fiind că altceva mai responsabil n-ar fi în stare să reţină, au frământat-o îndeajuns pe Maitreyi. încerca acum să-şi verifice sentimentele prin această «voluptate» esenţială de care îi vorbisem atunţi.

îi luai braţul şi-1 privii o clipă fascinat. Nu mai era braţ de femeie acela. Căpătase o transparenţă şi o căldură autonomă, parcă întreaga pasiune se concentrase sub pielea aceea brună, mată, şi întreaga voinţă de victorie alături. Trăia prin sine; nu mai aparţinea fetei care îl întinsese pe jăratec ca să-şi încerce dragostea. îl ţineam în mâinile mele ca pe o ofrandă vie, zăpăcit eu însumi de intensitatea cu care palpita şi de ciudăţenia faptului care trebuia să urmeze. începui să-1 strâng, să-1 mângâi, să-1 sărut, sigur fiind că îmbrăţişez întreaga făptură a Maitreyiei, că pe ea o mângâi, de ea toată mă bucur. Simţeam cum se pleacă sub voluptate, cum cedează agonizând, simţeam că se deşteaptă la o zi nouă, căci printre sărutări îi observam faţa mereu mai palidă, ochii tot mai aprinşi, voinţa tot mai rătăcită. în acea chemare a dragostei mele, plimbată pe carnea braţului gol, o chemam pe ea. Lunecările degetelor mele către umeri se îndreptau spre ea, toată. Şi o ghicii atunci cum se clatină şi se reazămă mereu, tot mai mult, de mine, până ce şi-a încolăcit celălalt braţ de umerii mei şi a început să mă strângă, lăcrămând, fără răsuflare. Peste câteva clipe o avui în braţe, dându-mi-se ea (căci nu făcui nici un gest ca să-i violentez alunecarea, hotărât fiind să-i chinui numai braţul), şi când o sărutai de astă dată pe gură, înţelesei că nu mai era o sărutare de viol, căci buzele ei se deschideau ca să mă soarbă, dinţii ei încercau să mă străbată, încleştarea nu mai

era nici împotrivire, nici abandonare, ci coincidenţă cu dorul meu, cu sângele meu. Am înţeles atunci că orice s-ar fi întâmplat mai înainte în emoţiile şi în gândirea Maitreyiei, oricine le-ar tî răscolit mai înainte de mine, urmele acelea s-au şters, arse de ziua aceasta nouă la care se năştea fecioara. O nemaipomenită beatitudine mă invada atunci pe toate porţile sufletului şi ale trupului. îmi simţeam fiinţa plenar şi continuu, un val inefabil mă înălţa din nimic, fără să mă despartă totuşi de mine însumi, fără să mă rătăcească. Niciodată n-am trăit mai total şi mai nemijlocit ca în acele clipe, care mi s-au părut fără durată. încleştarea aceea la sânul Maitreyiei era mai mult decât dragoste.

Ea s-a deşteptat, cu palmele întoarse acoperindu-şi ochii. S-a depărtat de mine agale, privindu-mă câteodată tresărind, apoi acoperindu-şi iar faţa. Trecu pe lângă masa cu cărţi şi spuse automat, arătându-mi-le:

- Iată ce-am lucrat astăzi...

Au fost o ghicire nefirească vorbele ei. Căci în acea clipă intră Khokha şi-i spuse că d-na Sen o cheamă sus, în odaia ei. Am stins luminile, încercând să mă stăpânesc; pentru că eram buimac şi fericit, şi aproape că-mi venea să-i spun lui Khokha ce fericire mi se dăruise mie din senin, fară să o merit."

Dragostea nu moare (1974): „Lupta dintre bine şi rău îmi răscoleşte tot timpul fiinţa, totuşi mi-am format unele idei despre castitate. Ce parte a corpului constituie un păcat dacă o atingi? De pildă, în fiecare zi, când stăm la masă, el îşi pune picioarele peste ale mele. Poate fi asta un păcat? Imposibil, nu poate fi un păcat să atingi picioarele cuiva, aşa în continuu. Nu poate fi un păcat să-ţi atingi mâinile. Ne strângem cu toţii mâinile - mama dă mâna cu profesorul Tucei - , este asta imoral? Aşa că, într-o zi, în bibliotecă, i-am spus:

- Mircea, poţi să-mi iei mâna. Şi mi-am întins-o spre el.

Mi-a prins-o cu amândouă palmele. Am înţeles acum de ce braţul este comparat cu o tulpină de lotus: deoarece palma apare ca o floare. Dar mâna lui peste a mea părea foarte albă, într-adevăr. Am privit-o cu ochi geloşi. Mi-a prins braţul cu două mâini înfometate şi şi-a lipit faţa de el. De la umăr spre palmă, i-am simţit buzele cum freamătă. Mâna mea se desprinsese uşor de trup sau eu devenisem întreaga mână. Toate simţurile mele erau concentrate acolo, şi întreaga mea fiinţă a început să pulseze în locul acela. Nu mi-am dat seama cât timp şi-a ţinut mâna mea lipită de piept. Pieptul şi gâtul său le simţeam pe cot, iar faţa, peste umărul meu. Nu stătea, se mişca mereu. Treptat, mâna mea s-a transformat. Nu a mai rămas un obiect din carne şi sânge, întreaga materie solidă a dispărut. S-a prefăcut într-o străfulgerare din infinitul cer. Toţi atomii şi moleculele ei s-au dezagregat, s-au rotit şi au dansat asemenea astrelor şi constelaţiilor; planete, stele, luna şi soarele se aflau acum în locul lor. Stăteam nemişcată. Aveam ochii închişi, şi lacrimile îmi curgeau pe obraji.

- Mircea, Mircea, Mircea, ce s-a-ntâmplat? Ce e asta?"

Primul sărut este, pentru amândoi, bulversant. Percepţia gestului nu se mai însoţeşte însă, în romanul poetei Maitreyi Devi, de spaima atroce pe care - mai aproape de eveniment şi găsind sprijin în jurnalul acelor zile - Eliade o zăreşte în ochii iubitei, ci pare trecută prin filtrul elegiac al *Cântării cântărilor.*

Maitreyi (1933): „Se tăcuse noapte, se aprinseseră lămpile pretutindeni. Voii să aprind şi eu becul din bibliotecă.

- Lasă aşa, vorbi Maitreyi.

- Dacă vine cineva şi ne găseşte pe întunerec?

- Ce-are a face? Aici suntem fraţi...

Mă prefacui că nu înţeleg, dar mă întorsei aproape de ea şi-i luai mâinile, mângâindu-le.

- De ce nu auzi anumite cuvinte? mă întrebă ea, şi ghicii după glas că e gata să râdă.

- Pentru că vorbeşti prostii, răspunsei, foarte sigur pe mine şi pe dragostea Maitreyiei.

Se petrecu atunci un lucru neaşteptat. Maitreyi începu să plângă şi se smulse din mâinile mele. Voia să fugă. O înlănţuii în braţe şi-mi apropiai capul de părul ei. vorbindu-i în şoapte, încercând s-o farmec, s-o rog să nu mai plângă, să mă ierte. Dar nu mă putui împotrivi parfumului şi căldurii, şi ispitelor acelui trup neatins încă de nimeni şi o sărutai. Maitreyi se zbătu şi ţipă, ferindu-şi gura. Mi-a fost teamă să nu ne audă cineva şi-i dădui drumul. Fugi din braţele mele cu un suspin care mă umili, dar nu se îndreptă spre uşă, ci spre fereastră. Acolo, la lumina felinarului din stradă, o putui vedea. Mă cutremurai. Avea o căutătură stranie, desperată şi plânsă, părul i se răvăşise pe umeri, buzele şi le muşcase. Mă privea ca pe un duh sau ca pe un nebun. îmi arătă cu degetul locul unde o sărutasem, pe obraz. Nu putea vorbi, nu se putea apăra. Mă apropiai, o luai în braţe şi o sărutai iarăşi, înnebunit de neînţelegere, întunecat de pasiune. O sărutai pe gură şi-i întâlnii buzele umede, fragede şi parfumate, cum niciodată n-aş fi crezut că îmi va fi dat să sărut. în cea dintâi clipă se strânseră sub gura mea, încercând să se apere, dar era atât de slabă, încât le deschise şi le lăsă sărutate, muşcate, supte. îi simţeam sânii, o simţeam toată, şi se abandonase atât de decisiv trupului meu, încât avusei chiar o urmă de melancolie că mi se dăruise atât de repede. Nu ştiu cât a durat această primă îmbrăţişare. Am ghicit că se sufocă, se zbate, şi i-am dat drumul. S-a prăvălit deodată la picioarele mele. Am crezut că e leşinată şi m-am plecat palid, s-o ajut, dar ca îmi îmbrăţişa picioarele, plângea şi se ruga să nu o mai ating, mâ implora în numele Dumnezeului meu, în numele mamei mele, în numele d-nei Sen. Mă cutremurai şi tăcui. O lăsai să se ridice singură. îşi şterse lacrimile în fugă, îşi potrivi părul, mă privi, fără s-o văd, căci eu eram în lumina palidă a felinarului, iar ea la întunerec, şi plecă oftând.

M-am întors în odaia mea, agitat, zeci de sentimente străbătându-mă, chinuit şi dc bucuria că este a mea, şi de orgoliu, de remuşcarc, de teamă. N-am putut tace nimic până la masă. Mă întrebam dacă voi avea curajul să o privesc în timpul mesei. Mă întrebam mai ales ce va crede despre mine, dacă nu va spune ceva d-nei Sen sau lui Lilu. Nu ştiam nimic, nu credeam nimic. La masă n-a venit, dar, îndată după aceea, Lilu se apropie de mine şi-mi spuse:

- Poeta vă trimite biletul acesta.

îl deschisei cu răsuflarea oprită. Ca să nu înţeleagă nimeni, era scris în franţuzeşte: *uVous venir matin six heures en bibliotheque».*"

Dragostea nu moare (1974): „Aranjăm cărţile, scriem nume pe fişe şi le ordonăm într-o cutie, muncind în tăcere. Din când în când, îl privesc cu coada ochiului. Mâinile îi tremură puţin, cine ştie ce se petrece în mintea lui. Exact ce şi

când s-a întâmplat, n-aş putea spune, şi nici unde s-a întâmplat. în camera lui sau în bibliotecă? Nu pot să văd. Zăresc numai o fereastră mare şi brusc mă pomenesc în braţele lui, cu faţa sa aplecându-se peste mine. încerc să scap, mă lupt cu el, dar de ce? De ce o fac? Nu ştiu. Poate vreau să fiu învinsă. Cert este că nu încerc să-mi păstrez virtutea. Am fost înfrântă. Mircea şi-a lipit buzele de ale mele. La această atingere, gura mea s-a deschis şi am simţit gura lui apăsându-mă. întregul meu trup a început să cânte. Şi totuşi, lacrimile au început să mi se rostogolească pe obraji. Aşa sunt eu, nu pot să deosebesc necazul de bucurie. Nu ştiu de unde avea Mircea atâta bucurie în el. «Ce minunat este, mult mai grozav decât orice altceva ce ştiu de atâta vreme. Nimeni nu poate învăţa realitatea din cărţi ori din experienţele altora.» Toate aceste gânduri îmi treceau prin minte. Capul îmi era plin de gânduri. Nu am simţământul unui păcat. Şi de ce l-aş avea? Nu am comis nici un păcat. Am încercat să-1 opresc pe Mircea. N-am făeut-o oare? îl las să comită păcatul, dar ăsta nu este un păcat în ţara lor , aşa am dedus din toate povestirile pe care mi le-a spus. M-a lăsat. îmi aranjez părul şi, potrivindu-mi *sari-ul,* un cântec a început să murmure în mine: «Am nectar în inimă, îl doreşti?».

- Ru, Ru, Ru! mă aud strigată.

- Vin, mamă.

Trupul mi-a devenit mai uşor - nu pot merge, plutesc -, de ambele părţi ale umerilor, şuviţe de păr îmi flutură în vânt, au devenit aripi, păunul şi-a înfoiat penele şi dansează în mine, zbor spre stele. «Pâlcuri de stele foşnitoare, nebune de bucurie - pe tremurătoarele frunze proaspete, zefirul depune un sărut.» Brusc am ridicat privirea şi am văzut-o pe Shanti ţinându-se de balustradă şi privindu-mă. în ochii ei nu am distins gelozie sau dezaprobare, ci doar o întrebare, mica dorinţă de a şti. O străfulgerare de teamă m-a făcut să transpir: «Tremurătoarele frunze proaspete» au împietrit, iar sărutul zefirului a fugit spre o destinaţie necunoscută. Ştiu că am nevoie de curaj - teama este primejdioasă -, aşa că am spus pe un ton amical:

- La ce te uiţi aşa?

- La ce mă- uit eu? m-a întrebat înţepată. Unde ai dispărut *tu* atât de multă vreme?

Atacul este cea mai bună apărare, m-am gândit, aşa că am spus:

- Nu ştii unde am fost? Nu ştii că lucrăm la cataloage?

Shanti a rămas fără replică. A rămas acolo, cu o privire pierdută. Oare avea lacrimi în colţurile ochilor?"

îmbrăţişările, umbrite de prejudecata *păcatului* ancestral de care se lasă prăbuşită Maitreyi, prilejuiesc celor doi autori rememorări aproape identice.

Maitreyi (1933): „Maitreyi mă căuta mereu în odaia mea, în acel ceas al după-amiezii, când toţi dormeau sus, sub ventilatoare. Aproape mi se dădea acolo, pe jeţul imens, făcut din pai de bambus. Sărutările alunecau acum pe trup, coborând de-a lungul gâtului, pe umerii goi sub şal, pe braţe, pe piept. Când i-am mângâiat întâia dată sânii, cu o mână sinceră şi înfometată, s-a adunat întreagă într-un singur fior îngheţat. S-a destins apoi şi şi-a descheiat pieptarul, cu tot ce mai rămăsese spaimă şi voluptate în priviri. Mi i-a dat înnebunită, înfricoşată, aşteptând parcă un trăsnet care să ne năruie pe amândoi. Niciodată n-am văzut sâni mai frumoşi, la nici o

statuie din lume, căci paloarea aceea întunecată a trupului Maitreyiei se îmbujorase acum sub cea dintâi dezvelire, şi frumuseţea perfectă, de sculptură, a bustului se iluminase aşteptându-mă. Trupul tot era o aşteptare, faţa încremenise, ochii mă priveau ca pe o minune. Nu mai era senzualitate fiorul acela care o străbătea şi o ucidea alături de mine. Eu mă trezeam lucid şi aţâţat, experimentând în etape dragostea, în timp ce ea se dăruise toată miracolului unei atingeri bărbăteşti de trupul ei, fiind încă fecioară. Am înţeles mai târziu că voluptatea aceasta adâncită în carne, când era încă numai îndrăgostită, o crucifica. A avut atunci curajul să mă întrebe, cu un braţ încleştat pe speteaza jeţului şi cu mâna cealaltă mângâindu-mi părul.

- Nu e păcat?

I-am răspuns, ca de obicei, cu o consolare stupidă, câteva fraze fără nici un conţinut şi am continuat să mă pierd în descoperirea treptată a trupului ei. Când o priveam, la răstimpuri, uimit eu însumi de abandonarea atât de complectă, o zăream cum stă cu capul pe jeţ, ochii închişi, tremurând, lacrimile alunecându-i pe obraji, lipindu-i şuviţele de păr la colţul buzelor şi pe bărbie.

- Când vom fi uniţi, o consolam eu, ne vom iubi fără hotare. Te voi avea toată atunci.

- Dar *acum* nu e păcat? revenea ea, strângându-şi ochii, muşcându-şi buzele.

- Acum te sărut numai şi-ţi mângâi numai o parte din trup. Atunci va fi altfel, vei fi a mea, a mea...

- Nu sunt şi acum?'spunea ea, cu un glas stins. Nu e *păcat?"*

Dragostea nu moare (1974): „Stau în camera lui, privind pe fereastră. încerc să dau glas acelui cântec, dar aşteptarea mă face să tremur în sinea mea. Stă în spatele meu, foarte aproape de mine. Ţine o mână în jurul taliei mele, iar cealaltă atârnă pe umărul meu, spre piept, ca un nesfârşit colier. Faţa lui e lângă urechea mea, îmi atinge obrazul, îmi şopteşte ceva la ureche.

- Mircea, mi-e frică, mi-e tare frică.

- De ce? De ce ţi-e frică?

Tremur toată. Ştiu ce se va întâmpla acum, ceea ce am citit în acea dezgustătoare carte, *Hunger (Foamea).* M-a aşezat pe un fotoliu de trestie. Trupul mi-i amorţit. E după-amiază. Casa întreagă s-a scufundat într-o leneşă siestă. Am venit jos să mă uit după scrisori, în cutia poştală. Ştiu că trebuie să mă ridic şi să plec. Totuşi, mi-am lăsat mâna pe gâtul lui, în îmbrăţişare. Nu am puterea să mă mişc. Şi la pieptul meu dezgolit, el şi-a îngropat faţa. Trupul mi-e slab, nu am puterea de a-mi impune voinţa, mirosul părului său mi-a umplut răsuflarea. El murmură ceva, poate: «Zeiţă, zeiţă!», iar eu şoptesc: «E păcat, Mircea, e un păcat». Au trecut câteva secunde. Undeva, cineva a deschis o uşă. El m-a eliberat şi s-a depărtat într-o clipă. Mi-am revenit în fotoliul de trestie şi mi-am aranjat *sari-ul.* Nu trecuseră mai mult de trei minute, dar lumea se schimbase pentru mine. N-aş fi putut să visez niciodată că aşa ceva mi s-ar fi putut întâmpla. Repetam «E un păcat», dar nu aveam sentimentul păcatului, chiar dacă repetam asta. Ciufulindu-mi părul, el a spus:

- Amrita, nu este un păcat, pentru că asta este dragoste, şi Dumnezeu este dragoste.

L-am văzut pe Jharu intrând în curte, apoi în bucătărie. Nu observase nimic. Suntem acum la cel puţin un picior şi jumătate unul faţă de celălalt. M-am liniştit. Strig:

- Jharu, fă ceaiul!

Astea sunt mofturi. Am adoptat o atitudine falsă. Oare nu procedez rău? Ce spune cântecul? «Chiar dacă-ţi pare rău, nu lua o atitudine falsă, chiar dacă trebuie să faci faţă pedepsei, nu spune o minciună. Slavă Domnului!» Deci? Oare nu fac ceva fals? Dar n-are nici un rost să-i spun toate astea lui Mircea. E bine că el nu consideră asta un păcat. N-ar fi mai frumos să considere aşa şi să plece? Şi eu îl doresc. Dacă mă îmbrăţişează din nou, îi voi ceda cu siguranţă. îl privesc, buzele îi sunt strânse, mâinile îi tremură, pare nervos, nerăbdător. De ce-o fi nerăbdător? Este oare supărat că am vorbit de păcat? Oare să mă duc lângă el şi să-1 îmbrăţişez? Cum aş putea? Jharu e pe aproape. Atunci, celălalt eu a început să spună: «Nu, nu, nu! Nu trebuie să mai rămâi aici nici un moment. Pleacă, pleacă de-aici, fugi!» M-am ridicat Iară să mă întorc să-1 privesc şi-am pornit-o pe scări în sus, cu paşi repezi şi-mpleticiţi.

în noaptea aceea, n-am reuşit să dorm. Vreme îndelungată am simţit pe trup atingerea sa. Era dificil pentru mine să încerc o asemenea experienţă. Nu sunt obişnuită să-mi ascund faptele. Oare din această cauză sunt atât de neliniştită? Sau mai aştept altceva? Ce altceva? Propriii-mi ochi privesc în negura abisului necunoscut din mine cu severă dezaprobare."

Posesiunea, o pagină de infinită poezie, a cărei cheie muzicală nu va mai fi regăsită vreodată de Eliade în romanele sale ulterioare, este prezentă ca circumstanţă epică doar în *Maitreyi.* Ea e contestată în cartea poetei bengaleze, deşi o ambiguitate abil întreţinută în jurul problemei ne determină să credem că gestul e mai mult o concesie făcută mentalităţii conaţionalilor săi. De altfel, ca să ne dăm seama ce presiuni psihologice a avut de înfruntat (şi învins) Maitreyi pentru a accepta şi cât recunoaşte în romanul său autobiografic, amintim un fapt paradoxal şi întrucâtva anecdotic, pe care Eliade îl consemnează în *Jurnalul* său la 29 februarie 1984. Nu cu mult timp înaintea acestei date, fusese chemat la telefon din California de fratele mai mic al Maitreyiei, aflat în trecere prin S.U.A., care îi cerea o „tăgăduire scrisă" a idilei cu sora lui, motivând că, din cauza scandalului iscat încă de ea, nu-şi mai poate mărita fetele.

Iată scena mult controversată, aşa cum apare ea în romanul lui Eliade: „Eu m-am culcat puţin obosit de întâmplările zilei şi începusem probabil să visez ceva ciudat, cu plimbări pe ape, cu lebede, cu licurici, căci m-am trezit oarecum uluit, auzind câteva bătăi în uşă. Am întrebat cine e, dar nu mi-a răspuns nimeni. Mi-era puţină frică, s-o mărturisesc, şi am aprins lampa. Ventilatorul alerga cu acel zgomot de care îţi dai seama numai când îl opreşti. Am deschis şi am rămas împietrit. Venise Maitreyi, tremurând toată, în picioarele goale, ca să nu facă zgomot, şi cu o *sari* verzuie, subţire. Nu ştiam ce să fac.

- Stinge lumina, îmi şopti ea, intrând în cameră şi tupilându-se repede în dosul fotoliului de paie, ca să nu fie văzută întâmplător din stradă.

Am stins lumina şi m-am apropiat de ea, întrebând-o stupid:

Ce c cu tine? De ce ai venit, Maitreyi? Ce ai, Maitreyi?

Nu mi-a răspuns nimic, ci numai şi-a deznodat marginea *sari-ei* şi a rămas goală până la pântec, în câteva gesturi pe care le-a împlinit cu ochii închişi, strângându-şi buzele şi oprindu-şi anevoie suspinul. Vedenia trupului ei gol, în acea foarte palidă boare luminoasă din odaie, m-a izbit ca un miracol pe care niciodată nu l-aş fi putut intui în toate amănuntele lui precise şi carnale. Căci dacă mă gândeam adesea la prima noapte pe care o vom petrece împreună şi dacă îmi închipuiam însetat patul nostru unde o voi cunoaşte pe ea, niciodată nu-mi puteam închipui trupul adolescent al Maitreyiei, dezvelindu-se de bunăvoie şi din proprie pornire, noaptea, în faţa mea. Acest lucru nu mi-1 puteam închipui, deşi visam uneori o unire vertiginoasă în împrejurări stranii. Mă lovea, în acest act, tocmai simplitatea şi naturaleţea lui; fecioara care vine singură în odaia logodnicului, pentru că nimic nu îi mai desparte de acum.

Incet-încet, am cuprins-o în braţe, ezitând la început s-o apropii prea mult de mine, aşa prea goală cum era, dar întâlnindu-i şoldurile încă acoperite de *sari,* am coborât într-o singură mângâiere mâinile de-a lungul spatelui ei arcuit şi am dezvelit-o până la pulpe, tremurând tot de acest sacrilegiu şi îngenunchind în faţa acestui trup gol, care depăşise pentru mine orice frumuseţe şi participa acum la miracol. Şi-a înlănţuit ea singură braţele de umerii mei, implorându-mă să mă ridic, fară o vorbă (căci tremura toată, şi imensa bucurie care o adusese în odaia mea nu putea izgoni totuşi spaima ceasului acela). S-a apropiat de pat eu paşi mici şi moi, şi întreg trupul căpătase un alt ritm în acea înaintare. Am vrut s-o duc în braţe, dar s-a împotrivit şi s-a culcat ea singură, sărutându-mi perna. Numai o clipă am văzut-o întinsă ca un bronz viu pe cearceaful alb, tresărind, răsuflând şi chemându-mă. în clipa următoare închideam ferestrele cu oblonul de lemn, şi încăperea noastră se topi în întunerec. Am simţit-o lângă mine, strângându-se toată, parcă ar fi încercat să se ascundă, să se uite. Nu mai era sete trupească aceea, ci sete de mine tot; ar fi vrut să treacă în mine toată, aşa cum trecuse sufletul ei. Nu-mi mai amintesc nimic apoi; căci am cunoscut-o fără să ştiu, fară memorie. Câteva ceasuri după aceea, apropiindu-se zorile, ea s-a ridicat de lângă mine şi şi-a pus *sari-a* fară să mă privească. Mi-a spus numai atât, când i-am deschis uşa (cu câte precauţii, cu câte bătăi de inimă):

- Unirea noastră a fost poruncită de Cer. Nu vezi că astăzi, în ziua inelului, Chabu n-a dormit cu mine?

Am ascultat-o urcând scările spre odaia ei, dar n-am mai auzit nimic, într-atât aluneca de uşor pe lângă perete.

Dimineaţa, ea a fost aceea care m-a chemat la ceai. Adusese şi flori din grădină şi mi le-a aranjat în vase cu un zâmbet preţuind cât o îmbrăţişare. Era izbitor de palidă, părul lăsat pe umeri (îl încurcasem eu, mi-a spus mai târziu, şi i-a fost peste putinţă să-1 pieptene) şi buzele muşcate. Privii cu o imensă beatitudine urmele primei noastre nopţi de dragoste. Maitreyi era acum de o frumuseţe aţâţată, parcă întreg trupul se deşteptase în ea, şi buza aceea de jos, cărnoasă şi fragedă, îşi purta muşcăturile ca o victorie, ispitind privirea şi turburând-o."

Nici episodul plimbării la Lacuri, alături de Chabu, care declanşează marea tragedie a îndrăgostiţilor, nu are în *Dragostea nu moare* îndrăznelile romanului lui Eliade. Iată-le în paralel:

Maitreyi (1933): „într-o seară (era 16 septembrie), lui Chabu i-a fost rău pe când privea lacul, şi am luat-o în braţe ca s-o întind pe-o bancă. Acolo ne-am aşezat, Maitreyi şi cu mine, aproape de ea, şi o mângâiam pe cap, îi vorbeam frumos, încercam s-o fac să râdă, căci Chabu, în acele ultime zile, râdea de toate nimicurile, şi asta îi tăcea bine, spuneau doctorii.

- De ce nu iubeşti pe *dadă'?* se adresă ea deodată către Maitreyi.

Nouă ne-a venit să râdem, pentru că Chabu vorbea adesea prostii şi nu ne temeam de ea.

- Ba îl iubesc foarte mult, răspunse Maitreyi, zâmbind.
- Dacă îl iubeşti, sărută-1, ceru Chabu.

Maitreyi începu să râdă mai tare şi-i spuse că vorbeşte prostii şi că o fată cuminte ca ea nu trebuie să vorbească prostii.

- Dragostea nu e prostie, spuse Chabu, foarte serioasă. Haide, sărută-1. Uite, eu îl sărut.

într-adevăr, se ridică de pe bancă şi mă sărută pe obraz, şi atunci, tot râzând, Maitreyi mă sărută pe celălalt obraz.

- Eşti mulţumită acum? o întrebă.
- Tu trebuia să-1 săruţi pe gură, răspunse Chabu.
- Haide, stăpâneşte-te, făcu Maitreyi, roşind.

Dar eu eram fericit că această soră mai mică a mea (într-adevăr, o iubeam foarte mult pe Chabu) a înţeles dragostea noastră, şi îi spuneam Maitreyiei să mă sărute. Cum ea nu voia, eu mi-am strecurat mâna spre sânul ei, pe sub şal, şi mi-am oprit palma adunată mângâietor pe sânul stâng, apăsând ca să-i simt inima şi în acelaşi timp s-o silesc să mă sărute. (Maitreyi nu putea suporta mângâierea aceasta fără ca să-mi cadă imediat în braţe.) Din întâmplare, Chabu a vrut să pună şi ea mâna pe pieptul Maitreyiei, ca s-o roage să mă sărute. Şi a întâlnit acolo mâna mea, pe care mi-am retras-o cât am putut mai repede, dar nu înainte de a atrage atenţia lui Chabu. Ea începu să râdă.

- A i văzut că *dadă* îşi ţine mâna la pieptul tău? izbucni Chabu, biruitoare.
- Nu vorbi prostii, se răsti Maitreyi. Era mâna mea.
- Parcă eu nu ştiu, parcă eu n-am simţit inelul lui *dadă...*

M-a înfiorat puţin precizarea aceasta, dar cum ştiam că Chabu vorbeşte multe lucruri iară şir, nu m-am temut de consecinţele ei. De sărutat pe gură, Maitreyi nu m-a sărutat, şi în curând a trebuit să ne întoarcem la maşină, căci se înnoptase bine. Până acasă am uitat întâmplarea."

Dragostea nu moare (1974): „Boala lui Sabi era ciudată. Câteodată ea zburda ca un fluture primăvara. Alteori devenea incoerentă şi isterică. în seara aceea, hoinăream pe lângă Lacuri. Shanti dusese copiii puţin mai departe de noi. Stăteam în spatele unui tufiş. Era destul de târziu. Eram aproape unul de celălalt. Pe apa liniştită şi întunecată din faţa noastră pluteau umbrele noastre îngemănate. Ca şi natura înconjurătoare, mintea îmi era liniştită, învăluită de pace. Dar el nu avea linişte, era nerăbdător. M-a înconjurat cu braţul. Ca şi cum asta nu ar fi fost de ajuns, mi-a atins coapsa.

- Nu, nu, Mircea, nu!
- De ce nu? Nu vei fi niciodată a mea? Nu-ţi place de mine?

- Crede-mă, nu se va întâmpla niciodată. Ei nu vor accepta.
- Dar de ce? Aproape că ei mi te-au dăruit.

Bietul de el, nu înţelegea rânduiala noastră, tradiţiile şi obiceiurile noastre, în ciuda tuturor studiilor lui.

- Lasă-mă să plec, mi-e teamă! am încercat eu să mă desprind din îmbrăţişarea lui.
- Niciodată, niciodată în această viaţă nu te voi lăsa să pleci.

Chiar atunci s-au auzit nişte strigăte. Shanti mă chema.

- Ru, Ru! Uită-te ce face Sabi!

Am alergat împreună şi am găsit-o pe Sabi zbătându-se pe jos şi murmurând ceva neînţeles. Mircea a ridicat-o şi a întins-o pe o bancă de la marginea apei. I-am mângâiat părul şi am încercat să o liniştesc. Luna începea să apară şi să strălucească, nepăsătoare, ca de obicei, la tot ceea ce este martoră. Shanti i-a dus pe copii la maşină. Sabi se clătina şi striga:

- Euclid-da, vino lângă mine, mângâie-mă, sărută-mă, te rog!

Mircea a îngenuncheat şi a sărutat-o pe frunte.

- Ce s-a întâmplat, Sabi? Ce te nelinişteşte?

Ea a început să ţipe:

- Mângâie-o pe a irfi rnângâie-o! Hai, hai, hai!
- Ce prostii spui, Sabi?

Am încercat s-o opresc. Dar cu cât încercam mai mult s-o liniştesc, cu atât mai tare se înverşuna. Mircea era însă prea fericit pentru a înţelege exact ce se întâmplă.

- Da, da, trebuie s-o sărut şi pe *didi* •spuse el, dublându-şi mângâierile.

Instantaneu, l-am împins înapoi.

- Pleacă! am spus eu supărată.

După o clipă, ea strigă din nou:

- Ce i-ai făcut lui *didi,* ce i-ai făcut?
- Nimic, Sabi. N-a tăcut nimic. Stă lângă tine. Hai să mergem la maşină.

Am încercat s-o calmez, deşi nervii mei deveneau tot mai încordaţi. Căutând să-i vorbesc, un îngrozitor presentiment al dezastrului iminent mi-a sfâşiat inima. Bucuria dragostei era înlocuită de teamă în pulsaţia venelor mele. Frica îşi înfigea colţii în mine, asemenea unei vipere. Gura îmi era amară. Am mers la maşină. Shanti ne aştepta. Mircea nu avea nici un fel de presimţire neagră. Fericit şi tară griji, stătea lângă şofer. Sabi s-a liniştit în maşină. Speram: «Va uita. Nu e decât un copil bolnav.» Când am ajuns acasă, el s-a dus în camera lui şi eu într-a mea. Vocile părinţilor, pe care le auzeam de peste tot, îmi dădeau fiori."

După această scenă şi o zi plină de obstacole în calea celor doi, urmează o noapte albă, întunecată doar de gânduri negre şi o alarmă sufletească rău prevestitoare. Iată cum e ea rememorată de Eliade: „N-am putut dormi deloc, ci fumam pipă după pipă, în jeţul larg şi odihnitor, aşteptând zorile. Băteau unul după altul ceasurile în noapte, şi eu evocam cu fiecare din ele venirea Maitreyiei în acea odaie şi aproape că nu-mi venea să cred că ar fi posibil să n-o mai văd aici, lângă mine, gata să se dezbrace de îndată ce eu închideam ferestrele, gata să mă îmbrăţişeze şi să plângă. Mă gândeam că nu e posibil ca, numai după două-trei săptămâni de dragoste, Maitreyi să-mi fie luată. Cum stam singur, în întunerec, o revedeam în toate

colțurile, in toate atitudinile ei de îndrăgostită, uitam toate chinurile pe care le îndurasem din pricina ei, toate îndoielile, şi simțeam cum creşte în mine, fără hotare, o dragoste pe care Maitreyi niciodată n-o bănuise. Aşteptam zorile ca să-i pot spune că o simplă despărțire de o noapte şi amenințarea dragostei noastre îmi revelase adevărata iubire şi numai acum am înțeles cât îmi era de dragă, acum, când mă temeam că o pot pierde. Aproape că am plâns, acolo, singur, gândindu-mă că aş putea-o pierde; numai gândul că n-am s-o pot avea din nou alături de mine mă înfiora şi îmi întuneca mintea. Nu credeam că aş fi putut supraviețui sănătos unei despărțiri de Maitreyi. Dacă atât timp cât o ştiam a mea, de nimeni stingherit să-i vorbesc şi să mi-o apropii când vream, o iubeam, apoi acum, când eram despărțiți prin nu ştiu ce primejdie, dragostea crescuse până la sufocare şi simțeam că înnebunesc aşteptând ceasul când am s-o pot vedea şi strânge din nou în brațe.

în timpul nopții am ieşit de mai multe ori în curte, să spionez, şi vedeam mereu lumină în camera inginerului, auzeam acolo glasuri, câteodată un scâncet, pe care nu-l ghiceam al cui poate să fie (Maitreyi, Chabu, sora lui Khokha'?). Toate acestea mă alarmau nespus."

Neliniştea iubitului era însă justificată. Realitatea întrecea plăsmuirile sale. Iată ce se întâmpla, de fapt, sus „în camera inginerului", scene de care n-am fi aflat dacă protagonista dramei reale, Maitreyi Devi, nu ar fi retrăit în romanul său, după 42 de ani de tăcere, momentul. Episodul compensează parcă golul resimțit în cartea lui Eliade: „Ori de câte ori îmi amintesc seara aeeea, mă gândesc la groaza îngemănată cu experiența unei dragoste pătimaşe. Era o crimă pentru o fată de 16 ani şi pentru un băiat de 23 de ani să fie îndrăgostiți? Oriunde şi oricum, acesta este darul cel mai de preț lăsat de Dumnezeu pe pământ; altfel, cum oare s-ar fi putut naşte dragostea? în ce societate amenințătoare şi încruntată trăim?

După mai puțin de o oră, mama a intrat în camera mea.

- Ru, hai să mergem pe terasă.

Mama avea o înfățişare solemnă, iar vocea ei era voalată. Am urcat. Era o noapte răcoroasă, luminată de stele. Teama se estompase. Mă simțeam liniştită. Da, voi fi cu siguranță în stare să-i fac față mamei.

- Ce spune Sabi, Ru? Nu pot să-mi cred urechilor.

Pe terasă se afla o canapea de lemn. Mama stătea pe ea, cu picioarele apropiate şi cu mâinile în jurul genunchilor. Părul îi atârna lung, formând un fundal negru pentru minunatul ei trup. Razele lunii îi străluceau pe față. Arăta întocmai ca o icoană aşezată pe-un piedestal, luminată de candelă. Mama era cu numai 16 ani mai în vârstă ca mine. Treptat, devenisem prietene.

- Spune-mi totul, Ru.

Am îngenuncheat şi mi-am plecat capul la picioarele ei.

- Ma, ma, ma...

- Spune-mi, Ru, vrei să te căsătoreşti cu el?

Firea mea era de aşa natură, încât şi în momentele cele mai grave mă străfulgerau anumite idei. Gândindu-mă la Thakurma, mi-am înăbuşit un chicotit. Ce-ar fi spus ea dacă s-ar fi aflat aici? «Fată fară ruşine - s-ar fi strâmbat ea la mine -, cum să discuți despre propria-ți căsătorie?»

Mama a repetat blând:

- Spune-mi, Ru, vrei într-adevăr să te căsătoreşti cu el? în cazul ăsta, voi aranja eu totul, cu siguranță. Nici în gând nu voi permite ca fata mea să nu fie castă.

Cu capul încă plecat la picioarele ei, am suspinat:

- Ma, ma, ma, da, vreau! Nu voi trăi fără el!

-Aşa, deci. Bine, atunci vom vedea, a zis ea, oftând.

M-am întins lângă mama. Noaptea răcoroasă mă învăluia, ca şi afecțiunea mamei, liniştindu-mi mintea tulburată. Lumea întreagă părea senină şi liniştită. într-o clipă, teama mi-a dispărut. Ar fi trebuit să-i spun mai de mult. N-am înțeles-o deloc. Mama nu mi-a spus c-ar fi fost o greşeală să-1 iubesc ori că era un păcat să-1 ating. După un timp, m-a îndemnat să mă duc în cameră.

- Stai acolo, nu veni în sufragerie. îți voi aduce mâncare în cameră.

Nu l-am văzut în noaptea aceea. Nici n-a cântat la pian. Când el cânta jos, la pian, şi muzica plutea până la mine, eu - rămânând să-1 ascult târziu, în noapte - puteam să simt o stranie senzație de comuniune.

M-am întins în pat, frământându-mă. îi vorbisem de atâtea ori despre temerile mele, dar nu-i pot spune acum că nu mai este nici o primejdie. Probabil că i-o va spune mâine mama. Cu ochii somnoroşi, rămân scufundată în visuri... îl văd stând pe un scaun de lemn pictat, purtând un *dhuti* de mătase şi o eşarfa peste trupul său alb, având un semn pe frunte; ca însuşi Sri Krishna. Oh, nu, Sri Krishna era tuciuriu, oricât de minunat ar fi Sri Krishna, tot mai bine e să fii alb. Oare îi vor pune ei un colier sacru la gât? O, nu, asta e imposibil. Iar în timpul «viziunii favorabile», când ne vor ține o eşarfă peste capetele noastre, pentru a le ascunde celorlalți primul moment al «întâlnirii privirilor», va muri oare Malabika de gelozie? Ea moare chiar de pe acum, pentru că m-a ironizat spunându-mi: «Ce se mai aude cu Kacha şi Devajani?». Nu va spune: «De ce fata cea mai grozavă a desăvârşit deja ceremonia privirilor de bun augur». Şi Runu? Colega mea de şcoală mă va privi cu ochi mari. «Hm! Deci o căsătorie din dragoste. Ai, desigur, curaj.» Ce vor spune Milu, Aradhana sau Didima? Sunt sigură că toți vor fi fericiți. Nimeni nu mă va vorbi de rău. Stând întinsă pe pat şi gândindu-mă la toate acestea, fața sa adormită îmi apărea înaintea ochilor ca norii vătuiți pe cerul albastru al toamnei. Bietul băiat, nu ştie că visul i s-a împlinit. Mă doreşte atât de tare, iar eu nu pot fi lângă el pentru mai mult de câteva minute. De-acum i se vor sfârşi toate grijile. Dar eu voi suporta oare să fiu despărțită de părinți? Desigur, nu va fi nevoie de asta. El mi-a spus că va trăi aici. Asta n-ar fi destul de bine, oare? Va trebui să-i vizitez țara; nu trebuie să-i cunosc mama şi sora? Gândindu-mă la țara lui, m-am gândit la cheiul Princep Ghat. Ne-am dus să-1 vedem pe Rabi Thakkur, atunci când a plecat spre Europa. Ce vapor imens! Acum, că mi-a dispărut teama, o slăbiciune ciudată a făcut ca sângele să-mi părăsească fața. Acum trebuie să i se spună. Dar cine îi va spune? Cine altcineva, dacă nu eu? Dar când? Când vine la Calcutta. De mai bine de un an e plecat din țară. Noapte. Mă întind, pe jumătate trează, pe jumătate adormită. Privesc cele două țărmuri, în timp ce vaporul «Strathaird» alunecă prin strâmtoare. Acesta este Canalul Suez şi după el vine Mediterana. Pe măsură ce vaporul înaintează despicând valurile albastre, el se transformă într-un vas de agrement din țara minunilor.

A doua zi, când mama a intrat în cameră, inima a început să-mi zvâcnească. Ochii îi erau umflați, vocea stinsă. Oare nu avusese somn?

- Ru, nu trebuie să cobori astăzi. Stai aici. Nu vorbi cu nimeni, nici cu Shanti sau Chutki. Mă întorc imediat.

Am rămas paralizată. Ce s-o tî întâmplat oare? Genunchii au început să-mi tremure. M-am întins din nou pe patul desfăcut, în care zăcusem toată noaptea. După puţin timp, mama a venit cu un pahar de lapte.

- Bea-1! Am multe să-ţi spun.

Niciodată nu mi-a plăcut laptele, dar de data asta n-am protestat. Mama s-a aşezat lângă mine, vorbind încet.

- Ru, tatăl tău m-a pus să te interoghez. Spune-mi cât de departe aţi mers?

Am rămas mută. Mă întrebam cine o fi minţit. Shanti obişnuia să umfle lucrurile, dar nu ar fi facut-o împotriva mea. Sabi n-ar fi minţit niciodată. Nici eu nu minţeam. Mama ne spusese de nenumărate ori: chiar dacă trebuie să suporţi vreo pedeapsă, nu trebuie să rosteşti nici un cuvânt fals. Vocea mea îngăimă:

- N-am mers prea departe. Doar până lângă Lacuri. Poţi s-o întrebi pe Shanti.

Mama şi-a dat seama că nu am înţeles semnificaţia întrebării. Se simţea edificată. Am rămas tăcute. Auzeam larma copiilor de jos, zgomotul unui robinet deschis, strigătele lui Jharu, care gonea o cioară încăpăţânată. Pe culoarele răcoroase ale casei, viaţa de fiecare zi începuse. Dar chiar în acel moment, mama şi cu mine eram scufundate în alte probleme, în altă lume, în alt timp. Ea oftă zgomotos şi spuse:

- Ru, spune-mi adevărul, ce ţi-a tăcut Euclid?

Mi-am îngropat faţa în pernă. Nu voi răspunde la această întrebare sau voi spune o minciună. Cum i-aş putea spune adevărul? Atunci, totul va fi din pricina lui. Dar este oare numai vina lui? Vinovăţia mea nu e mai mică. El nu are pe nimeni aici, rude sau prieteni. Tata este tot ce are el. Acum, dacă şi tata este împotriva lui, din cauza mea, va fi groaznic pentru el. Mama repetă:

- Ru, ridică-te şi priveşte-mă!

Este imposibil să spui o minciună în faţa privirilor ei necruţătoare. Buzele îmi sunt ferecate. De ce trebuie să sufăr atât pentru un lucru minunat?

- De ee nu-mi răspunzi? De ce nu te uiţi la mine? a continuat mama. Apoi a adăugat: De ce faţa ta a devenit albastră? Unde este fiica mea care nu a făcut niciodată compromisuri? De ce se află astăzi într-o astfel de stare? Ru, capul ţi-e plecat de ruşine, eşti strivită de vinovăţie. Ce nenorocire pentru mine să trebuiască să văd aşa ceva!

Vocea mamei era gâtuită de emoţie. Ştiu că reproşurile ei sunt drepte. Totuşi, oricât de mult aş greşi, o voi minţi. N-o voi lăsa să se necăjească. Ce va fi dacă voi lua asupra mea tot păcatul?

- Spune-mi, Ru, a insistat mama, te-a sărutat?

- Da.

- Unde?

Acum trebuia să mă gândesc la un loc precis. Ştiam că buzele nu intră în discuţie.

- Pe frunte, i-am spus.

- Atâta tot?

- Da.

- Aţi procedat ca în *Gandharvcivivaha!*

- Cum adică? am întrebat-o, surprinsă peste măsură.

- Nu ştii ce înseamnă? Schimburi de ghirlande.

- Nu, astfel de lucruri nu ne-au trecut niciodată prin cap.

Mai târziu, am înţeles că mama ne căuta o ieşire. I-ar tî fost astfel mai uşor să ne ajute.

- Acum, Ru, trebuie să-ţi spun că nu pot face cum ţi-am promis şi cum aş dori. Tatăl tău este neînduplecat.

Am început să suspin. Ea şi-a pus mâna pe mine.

- Linişteşte-te, mi-a spus.

- De ce, ma, de ce?

- Tatăl tău spune că nu ştim nimic despre el, despre originea lui... cine ştie, poate are vreo boală contagioasă.

Sunt împietrită. Ce vrea să spună? A fost împreună cu noi aproape un an şi n-a avut nici măcar temperatură. De ce ar trebui să fie bolnav?

- O nu, nu acest fel de boală. Tatăl tău spune că el cunoaşte toate locurile rele din Paris. Nu trebuie să înţelegi. Tu nici nu ştii ce răi sunt francezii. Necivilizaţi.

- Dar el nu este francez.

- Tot cam acelaşi lucru. Au adoptat cultura franceză.

- Dar de ce este cultura franceză rea? întreaga Europă îi imită pe francezi.

- Şi a devenit oare, astfel, mai bună?

- Nu e bună Europa?

- Nu despre asta e vorba, Ru. Nu ştii nimic despre societatea lor. Când vei creşte şi vei citi povestirile lui Maupassant, vei şti. Soţul şi soţia sunt necredincioşi unul faţă de celălalt. Ei se căsătoresc cu o persoană şi aleargă după altele. Nu vei fi niciodată în stare să trăieşti într-o astfel de societate îngrozitoare.

- Am citit *Colierul* lui Maupassant. Nu e nimic rău acolo.

- Nu, nu, Ru, există de asemenea şi povestiri groaznice. Ceea ce mi-a spus tatăl tău mă face să tremur de teamă. Acolo nu poate fi nimic bun pentru tine.

- Ma, ma, dragă!

- Ce-aş putea face, Ru? El spune că, dacă insişti, va muri. Vrei să-ţi omori tatăl? Nu-1 iubeşti? îl iubeşti mai mult pe acest băiat decât pe noi?

Am fost şocată, dându-mi seama că nu simt nici o compasiune pentru boala tatei. Dimpotrivă, sunt mânioasă pe el. O ţine pe mama mereu sub teroare cu tensiunea lui şi o face sclava voinţei sale. Aşa că am început să mă rog: «De ce nu am tensiune? O, Doamne, loveşte-mă cu tensiunea chiar acum!»

Mama a continuat:

- Ru, dacă insişti prea mult, atunci ar putea să aibă un accident vascular, asta vrei? Controlează-te! Putem avea oare întotdeauna tot ceea ce ne dorim?

Nu ştiu cum au trecut orele. Mama a venit pe la prânz.

- Ridică-te, Ru! Mircea pleacă. Spune că doreşte să te mai vadă o dată, înainte de a dispărea pentru totdeauna.

Nu mă puteam ridica. Oasele îmi erau pulverizate. Cum aş fi putut sta în picioare?

- Ridică-te, Ru, ridică-te! El stă în bătaia soarelui, în stradă. Tu vei sta pe verandă. Tatăl tău a fost de acord. Te mai poate vedea o dată."

Iată cutremurătoarea scenă a despărţirii în viziunea celor doi autori şi tragici „actori" ai ei:

Maitreyi (1933): ,,Parcă fusesem rupt în zece bucăţi, căci îmi simţeam trupul numai o rană, sufletul risipit, nu mai aveam nici voinţă, nici putere să mă dezmeticesc o clipă. Intră Lilu, în lacrămi şi ea, şi îmi întinse repede un petec de hârtie. «Nu mă lasă să te văd. Nu-ţi zădărnici viaţa, nu te lăsa înfrânt. Pleacă în lume şi arată tuturor curăţenia ta. Fii om. Ai să afli de mine în curând. Maitreyi.» Era un scris împleticit, într-o englezească improvizată, cu pete de cerneală. Ascunsei repede hârtia în palmă, căci venea d-na Sen, cu servitorul, aducându-mi ceaiul.

- Nu pot mânca, nu pot mânca nimic, spusei eu, plângând.

- Te rog eu să iei o ceaşcă de ceai, vorbi blând d-na Sen.

Am crezut că întrevăd în glasul ei milă şi puţină înţelegere şi, amintindu-mi cât de bună fusese cu mine, cât de mult mă iubise şi mă chema fiul ei, căci atâta dorise să aibă un fiu, alături de cele două fete, nu m-am mai putut stăpâni şi am căzut la picioarele ei, îmbrăţişându-i-le, plângând.

- Iartă-mă, mamă, nu mă lăsa să plec de aici! izbucnii eu, iartă-mă, iartă-mă...

Lilu plângea rezemată de uşă. D-na Sen n-a fâcut o singură mişcare de mângâiere, ci a rămas dreaptă şi zâmbitoare cât timp eu m-am zbătut la picioarele ei. Am simţit gheaţa aceasta şi m-am ridicat, ştergându-mi ochii, suspinând.

- Ia-ţi ceaiul, vorbi.

Am pus mâna pe ceaşcă, dar m-a înăbuşit un hohot şi mi-am ascuns faţa cu braţul. Lilu n-a mai putut răbda şi a fugit pe coridor, plângând. D-na Sen a rămas tot acolo, lângă uşă, privindu-mă cu acelaşi surâs îngheţat, puţin batjocoritor, îndemnându-mă:

- Ia-ţi ceaiul...

Am curăţit ca prin somn o banană şi am sorbit din ceaşca în care se răcise ceaiul, îmi contenise plânsul deodată şi suspinam numai. Când m-a văzut că mi-am sfârşit ceaşca, d-na Sen a ieşit pe coridor şi a chemat servitorul să ridice tava.

- Pot vedea copiii înainte de a pleca? mă rugai eu, cerşind.

D-1 Sen intră chiar atunci şi-mi spuse:

- Maitreyi e puţin bolnavă, nu se poate da jos din camera ei.

Apoi, adresându-se către doamna Sen:

- Cheamă pe Chabu.

Cum ieşi d-na Sen din odaie, inginerul îmi întinse un plic închis şi-mi spuse:

- Să citeşti asta numai după ce părăseşti casa mea. Şi dacă vrei să-mi mulţumeşti pentru binele pe care ţi l-am făcut, aici, în India, respectă cele ce te rog eu...

Plecă înainte ca eu să am timp să mai spun o vorbă. Luai plicul cu un tremur de slăbiciune şi-1 vârâi automat în buzunar. Când o văzui pe Chabu, o cuprinsei numaidecât în braţe şi începui s-o leagăn plângând.

- Ce-ai făcut, Chabu, ce-ai făcut?

Biata fată nu înţelegea nimic, dar văzându-mă plângând, începu şi ea să plângă şi să mă sărute pe obraz, căci eu îmi aplecasem capul către trupul ei plăpând şi o legănam aşa, în neştire.

- Ce-ai făcut, Chabu? atât îi puteam spune.

- Dar eu ce ştiam? întrebă ea, încercând parcă să se trezească. De ce plângi, *dadă'l* Tu de ce plângi?

Am lăsat-o din braţe ca să-mi şterg faţa. De altfel, d-l şi d-na Sen veniseră din nou şi şedeau în uşă, amândoi de gheaţă, parcă mi-ar fi spus: «Haide, e timpul să pleci»...

Am sărutat-o încă o dată pe Chabu pe amândoi obrajii, apoi, venindu-mi în fire, mi-am luat casea, am îngenuncheat în faţa doamnei şi domnului Sen, punându-mi palmele pe piciorul lor drept - cel mai venerabil salut pe care îl ştiam eu - şi am plecat.

- *Good-bye,* Allan, îmi spuse inginerul, întinzându-mi mâna.

Dar eu mă prefacui că nu văd şi trecui înainte, pe coridor. Chabu alergă după mine, hohotind.

- Unde pleci, *dada!* Unde pleacă Allan-dWd? întrebă pe maică-sa.

- *Dadă* e bolnav şi se duce să se vindece, îi spuse d-na Sen într-o bengaleza şoptită, apucând-o în braţe, ca să nu iasă în stradă după mine.

Când am coborât treptele verandei, mi-am ridicat ochii spre balconul cu glicine şi am văzut o clipă pe Maitreyi. Atunci m-am auzit strigat, un ţipăt scurt şi înspăimântat, şi am zărit-o cum cade lată în balcon. Am vrut să mă întorc, dar m-am întâlnit cu inginerul pe coridor.

- Ai uitat ceva, Allan? mă întrebă el, bănuitor.

- Nimic, sir, n-am uitat nimic...

Am plecat repede. M-am suit în cea dintâi maşină şi am dat adresa lui Harold. Când porneam, am încercat să mai privesc încă o dată casa din Bhowanipore, dar mi s-au înlăcrămat ochii, maşina a virat, şi n-am mai văzut nimic."

Dragostea nu moare (1974): „Stau în mijlocul verandei. El este jos, în stradă. Ramurile agăţătoare de *madhavi,* legănându-se în bătaia vântului, aruncă o umbră ce-l protejează de razele soarelui. Şi-a ridicat faţa spre mine. O faţă de om torturat. Parcă cineva îi răsuceşte pe dinăuntru un fier înroşit. Până acum n-am mai văzut o faţă mai nenorocită ca asta. Şi-a întins palmele, făcându-mi *namaskar,* «la revedere». în acel moment, am înţeles greşeala mea. Eu nu-i spusesem niciodată că şi eu îl iubesc. M-am tot gândit să-i spun, dar am lăsat-o baltă. Acum, acest lucru nu va mai fi spus niciodată. Am gemut:

- Oh, nu! Nu, Mircea, nu! '

Şi atunci, totul a devenit gol. Am auzit mai târziu că m-am prăbuşit pe podea, căci puterea îmi părăsise picioarele. Când mi-am revenit, zăceam pe jos şi mama mă stropea cu apă pe faţă, murmurând:

- Durga Srihari! Ce voi face acum? Ce voi face?

Şi lacrimile îi curgeau pe obraji.

Mircea a plecat, cine ştie încotro. Cine-mi va spune oare? Nu văd pe nimeni. Mama vrea să mă ferească de ochii curioşilor. Toţi ar fi râs de mine. Nu mâneam nimic, înghiţeam numai băuturi răcoritoare. îmi era imposibil să mănânc. Mama procedează aproximativ ca un doctor: nu mă obligă să mănânc. Spune că în timpul unor astfel de tulburări emoţionale şi supărări, organismul secretă otrăvuri, aşa că este nevoie doar de lichide pentru a elimina aceste otrăvuri.

Mă întreb câteodată dacă ar trebui să o cercetez pe Sabi, dacă el nu i-a spus ceva, dar nu ştiu ce mă face să mă opresc. Ea este o copilă. Destul de rău că trebuie să asiste la toate acestea. Totul a fost din vina mea. Am auzit mai târziu că el i-ar fi spus:

-- Ce-ai făcut, Sabi, ce-ai făcut?

- Şi biata copilă a murmurat:

- N-am ştiut, Euclid-da, că tu şi cu *didi* veţi suferi atât de mult.

Nu-mi aduc aminte cu câte zile mai târziu mi-am dat dintr-o dată seama că este spre seară. Afară, pe cer, mai pâlpâia încă soarele. în cameră, într-un colţ, o lampă împrăştia o lumină slabă. Deodată a intrat cineva. Nu i-am putut vedea faţa, dar îmi amintesc cuvintele pe care mi le-a spus. I-am văzut picioarele acoperite de ***sari*** apropiindu-se. Cine să fi fost oare? Kakima, Shanti sau Chapadidi. S-a oprit în picioare lângă mine şi mi-a spus:

- Nu încerca să fugi, Ru. Asta nu-ţi va reuşi. Eşti încă minoră. Dacă o vei face, vei fi adusă înapoi cu forţa. Nu vei mai suferi, dar el va fi întemniţat. Nu în acel tip de închisoare în care sunt câteodată ţinuţi băieţii noştri, ci va avea de trăit printre criminali. Va purta o uniformă de puşcăriaş şi va fi dus să spargă pietre.

Mi-am îngropat faţa în pernă.

- De ce vrei să mă înspăimânţi? am suspinat. Cât de neputincioasă sunt, cât de neputincioasă! Nu mă duc nicăieri, sufăr aici de una singură.

- Nu vreau să te înspăimânt, ci numai să te previn..."

După dimineaţa - fatală îndrăgostiţilor - de 18 septembrie, ştim ce se întâmplă cu eroul, din romanul *Maitreyi* şi *Memorii.* Ajuns în 82 Ripon Street, nu-şi găseşte locul şi traversează o stare de devastare sufletească vecină cu nebunia, care îl împinge în cele din urmă în sihăstriile Himalayei. Ce se întâmplă cu Maitreyi aflăm (în afara unor informaţii contradictorii şi inconsistente venite, în romanul lui Eliade, dinspre Khokha) după patru decenii, când ea se hotărăşte să se confeseze în romanul său.: „Au trecut două sau trei zile. Sufeream mai ales pentru că nu am putut să-i spun nimic ori măcar să-mi fi luat la revedere.

E dimineaţă devreme. Uşa s-a deschis şi a intrat Khokha. Şi, în felul său obişnuit de a lua totul în glumă, a început:

- De ce toate aceste lacrimi? Ruşine să-ţi fie! «De unde ai venit, oare, o, crudule călător?» a recitat el cuvintele lui Devayani către Kakha. Apoi, devenind brusc serios: Mircea vrea o carte de-a ta. Nu are nici una la el.

- Ştii unde s-a dus?

- Desigur. în casa din Ripon Street.

- în casa acelor anglo-indieni? O, Doamne, dar se pierde ducându-se acolo. Fetele acelea sunt rele Khokha.

- Dar unde în altă parte s-ar fi putut duce? Unde se poate duce un străin, dacă se vede dat afară?

- O, Khokha, dragă frate Khokha, ce să fac?

- Sssssstttt!... îşi duse el degetul la buze. Apoi şopti: Sunt spioni peste tot. Du-te şi adu-mi repede cartea.

I-am adus-o şi atunci m-am gândit să-1 previn. Am scris pe spatele cărţii - mâna îmi tremura, aşa că literele porniseră într-un vals ciudat - şi nu am realizat atunci

că, prin puterea dragostei mele, fabricasem o minciună nepieritoare: «Mircea, Mircea, Mircea, i-am spus mamei că m-ai sărutat numai pe frunte».

I-am dat cartea lui Khokha. Mă simţeam mai bine. Acum ştiam ceva.

- Khokha, îi voi trimite o scrisoare. Trebuie să-mi aduci răspunsul.

- Foarte bine, dar fii rapidă.

Am luat o foaie de hârtie şi am început să scriu. Aveam atâtea de spus, dar gândurile îmi zburau, împrăştiindu-se ca aburii dintr-un ibric ce dă în clocot. Ştiam numai două lucruri - va trebui să-mi ţin aceste promisiuni - şi am scris: «Nu te voi uita niciodată», şi apoi, pe partea cealaltă: «Te voi aştepta, te voi aştepta, te voi aştepta». Am repetat aceste rânduri din nou şi din nou, şi i-am dat hârtia lui Khokha, spunându-i:

- Du-i-o!

Ceva trebuia să se întâmple acum.

Aveam părul lung. în acele zile, se încurcase de tot. N-o lăsasem pe mama să mi-1 pieptene. Sunt tot timpul agitată. Ea îmi tolerează hachiţele în tăcere. După ce am trimis scrisoarea, m-am întins din nou pe pat, aruncându-mi părul pe pernă şi mi-am acoperit ochii cu mâna. Atunci am luat o hotărâre: «Nu voi uita, nu, nu voi uita. Tata nu are putere asupra minţii mele.» Ideea aceasta a început să se mişte în sufletul meu, să coboare cu paşi uşori în adânc, în tainiţele nesfârşite ale minţii mele, acolo unde cuvintele nu răsună, unde nu există zi şi noapte, unde soarele şi luna nu strălucesc, nici stelele nu licăresc, şi pătrunzând în acest hău, a căzut într-o toropeală yogină. Cine s-ar fi putut gândi că, după 42 de ani, ea se va trezi din nou?

Zilele treceau, şi Khokha nici gând să apară. Dar, în cele din urmă, l-am prins:

- Ce mai e nou? I-ai dat cartea şi scrisoarea de la mine?

- Desigur.

- Ei şi?

- Nimic.

- Cum adică nimic? Nu ţi-a dat ceva pentru mine?

- Nu.

- De ce nu? Găseşte-1 chiar acum şi spune-i că vreau un răspuns.

- Dar nu mai este acolo, nu ştiu unde poate fi. Mi-au spus că a plecat.

- Oh, ce spui tu, Khokha? De ce nu m-ai anunţat mai de mult?

- Ce-ai fi putut să faci, chiar dacă ţi-aş fi spus?

- O, Khokha, fa ceva, bunul meu frate. Te implor, adu-mi veşti de la el.

- Da, bine... s-a bâlbâit Khokha.

Dimineaţa şi noaptea au trecut nici nu ştiu când. Ce lege infailibilă determină mişcarea roţii? Această roată ce aduce experienţei noastre bucurie, tristeţe, nenorocirea şi fericirea, şi transformă o substanţă în alta, ca o maşină centrifugă ce aruncă apa de prisos şi condensează materia. Mama spune că flacăra nenorocirii pârjoleşte trei zile, apoi, încet-încet, flăcările tind să se stingă. O mamă îşi revine după pierderea fiului, iar o văduvă învaţă să fie ea însăşi. în fiecare zi pierdem şi în fiecare zi primim compensaţii. Toate acestea sunt bine cunoscute. Unii o află din cărţi sau din experienţele altora, dar eu o ştiu din experienţa mea directă. Mă gândeam să-mi tai părul; nu am facut-o, dar acum nici nu mă mai gândesc la asta.

Celălalt eu îmi spune; «Ce-aş câştiga tăindu-mi părul? Voi arăta urât.» Aceasta este poftă de viaţă, eu pot s-o recunosc.

Mama a început să flecărească pentru a-mi distrage atenţia. Mantu este cam colţuros cu ea. Nevastă-sa e o scorpie Bârfeşte despre noi cu părinţii ei, chiar şi despre mine. Dar nu dau atenţie comentariilor mamei. Să se ducă la naiba dacă doresc, de ce trebuie să-mi pese?

Mama îşi trecea degetele prin părul meu, încercând să-mi desfacă nodurile şi să-mi împletească o coadă lungă. Vorbea încetişor;

- Să ştii, Ru, că şi necazurile îşi au valoarea lor. Toţi gânditorii din lume spun asta. Roagă-te lui Dumnezeu, el te va linişti. Numai suferinţa îl face pe om să-1 caute pe Dumnezeu. Apoi murmură un cântec. «Străpuns de săgeata iubirii, cineva ţi se prăbuşeşte la picioare.»

Stingându-mi lumina, mama m-a lăsat să dorm. Versurile cântecului îmi vibrau în auz, dar mintea mea agitată nu putea înţelege nimic. «Cineva pe care îl loveşti cu o floare, cineva a cărui rană e tăinuită de alinare, a cărui rea faimă e persistentă ca parfumul, cineva care nu a văzut faţa ta crudă, lipsită de binecuvântare, acel cineva, o, Doamne, nu-ţi cunoaşte strălucirea.» Ce înseamnă acest cântec? mă întreb. Oare am eu o faimă proastă? Da, desigur, vecinul nostru B.B. a spus;

- Ce lucru ciudat! De ce să inviţi un creştin în casă?

Tata a spus că o să ne mutăm. N-avem de ce să rămânem într-o astfel de localitate refractară la nou. Toată lumea vorbeşte. încet-încet, o senzaţie ciudată de stupoare mă învăluie, totuşi cântecul vibrează încă în mine. «Să cadă la picioarele tale, o, Doamne, să cadă la picioarele tale...» Versurile deveneau săgeţi ce mă loveau într-un vârtej continuu. Mă răsuceam în pat. Deodată, am căzut.

Când mi-am revenit, am găsit întreaga casă adunată în camera mea. Chiar şi tata venise. Era pentru prima oară când îl vedeam, după plecarea lui Mircea. L-am auzit spunându-i mamei:

- Dă-i un pic de coniac cu lapte. Mâine va trebui să chemi doctorul.

Atunci, unchiul Mantu i-a vorbit cu asprime tatălui meu şi a părăsit camera. Am fost surprinsă de impertinenţa lui. Era pentru prima oară când l-am văzut supărat pe tata.

L-am privit mută, cu ochii larg deschişi. Două lumini puternice s-au aprins, totuşi, figurile lor sunt ca nişte umbre. îl văd pe tata - nu, nu pe el, ci silueta lui - deplasându-se către raftul meu de cărţi. Tata caută printre cărţi. A luat una despre mitologia japoneză, legată în mătase albastră, cu o gravură de aur pe copertă. Tata a deschis-o la prima pagină, pe care a rupt-o, Mircea mi-o dăruise cu dedicaţie. Apoi, una câte una, a scos toate cărţile şi a smuls paginile pe care erau scrise cele două nume, al celui ce dăruia şi al celui ce primea cadoul. N-a descoperit însă pagina din *Viaţa lui Goethe,* ea a rămas lipită de copertă, aşa că asta era tot ce-mi mai rămăsese din partea lui Mircea. Tata a rupt încet hârtiile în bucăţele şi le-a aruncat pe fereastră. în orice altă casă, aceste cărţi ar fi fost distruse. Dar aşa ceva nu se putea petrece în casa noastră. Aveam şi noi un Genghis-Khan. Numai că el nu ardea cărţile. Oamenii, da, puteau fi arşi, dar nu şi cărţile. Pentru el, cărţile erau Dumnezeu.

Prietenul tatei şi familia sa se duceau la Madhupur, pe timpul vacanţei. Tata a spus că vom merge împreună şi vom locui în aceeaşi casă. Schimbarea de decor şi mai ales şederea în mijlocul naturii îmi vor cicatriza rana. Dar eu ştiam că e slabă speranţa. O întrebare mi se răsuceşte ca un pumnal în inimă şi-mi face mult rău: de ce nu mi-a răspuns la scrisoare? Cum pot să iau legătura cu el? Ştiu unde este Ripon Street, dar cine mă va însoţi până acolo? Nu mă pot duce singură. Aş putea merge cu şoferul, dar nu am încredere în el, mă înspăimântă. El ne urmărea cu priviri de hienă. Khokha dipăruse. în ziua în care trebuia să plecăm la Madhupur, Khokha a venit la gară. L-am luat deoparte şi l-am întrebat:

- De ce nu vii, Khokha?

El a rămas tăcut.

- Spune-mi, de ce nu mai vii?

- Nu pot suporta că suferi atât de mult, Ru. Există o limită a răbdării umane.

- Dar nu-ţi dai seama că eu mor să aflu totul despre el? Ce face acum?

- Nu este aici. A plecat în Himalaya. •

- Himalaya? De ce nu spui Darjeeling?

- Nu, nu la Darjeeling. în păduri. A devenit *sannyasi* (pustnic).

- *Sannyasi'?* De ce a trebuit să facă asta? De aceea nu mi-a răspuns la scrisoare?

în tren m-am acoperit cu un cearceaf şi am început să mă gândesc. Această nouă veste m-a lăsat perplexă. Oare îşi ieşise din minţi? Ar fi trebuit să ia legătura cu mine şi să cădem la o înţelegere, în loc să fugă în Himalaya. Mult bine o să mai iasă din asta! Am început să plâng. Ceilalţi vorbeau în şoaptă. Mama trebuia să hrănească copiii, să pregătească patul, să facă totul. Cine s-o ajute?

Eu m-am scufundat în supărarea mea. Tata e un copil în astfel de lucruri. El nu şi-a luat singur, niciodată, nici măcar un pahar cu apă.

încet-încet, lacrimile mi s-au uscat, intensitatea durerii mele a scăzut. Privită din viteză, lumea părea trecătoare, efemeră. Simţurile îmi amorţiseră de-atâta suferinţă. în această stare, pe jumătate adormită, am auzit vocea tatei:

- Trage jaluzelele din dreptul ei. Ar putea să sară pe fereastră.

în gândul meu, mi-am zis: «N-aş face niciodată aşa ceva. Viaţa este minunată. La fel şi supărarea mea. Această viaţă arde ca o lampă.» «Aprinde cu lumina *viraha* tristeţea despărţirii», mi-am amintit atunci cântecul.

Casa de la Madhupur este frumoasă. Natura înconjurătoare îmi pansează rănile. Cerul azuriu şi lanurile unduitoare mă fac să uit cât de cât povara din sufletul meu. Natura e ca o mamă. O am şi pe mama cu mine. Dar el nu are pe nimeni. Trebuie să fie teribil de singur în pădure. într-o zi, pe când şedeam pe treptele terasei, mama mi-a spus:

- Acum fii tare, Ru! Nu-1 vei mai vedea niciodată în această viaţă.

- De ce, ma/de ce?

- Neînduplecatul tău tată l-a făcut să promită că nu te va mai vedea niciodată.

- De ce trebuie sâ-şi ţină această promisiune? S-a călugărit? am sărit eu. Dar vorbele mamei - «Nu-1 vei mai vedea niciodată în această viaţă» - mi se răsuceau ca un cui în inimă."

Cele două romane au acelaşi obiect, în genere aceiaşi eroi, dar se diferenţiază ca retorică narativă, autorii lor fiind formaţi la şcoli literare diferite. De pildă,

cazuistica pasiunii în *Maitreyi* - beneficiind de exercițiul literar sporit al autorului şi mai ales de cunoaşterea experienței romanului modern european - are o adâncime, o suplețe psihanalitică şi o vigoare care îl fac comparabil oricărui mare roman al lumii. în cartea poetei Maitreyi Devi, ea se desfăşoară însă cu lentoarea şi meandrele povestirilor orientale, fiind mai sfătoasă şi mai poematică, deci mai livrescă. Romanciera reuşeşte să-1 concureze în schimb pe Eliade prin dexteritatea intervertirii timpilor în narațiune, care o face să trăiască repetat şi verosimil, în cadrul aceluiaşi capitol şi chiar al aceleiaşi pagini, mai multe vârste deodată, trecerea de la una la cealaltă fiind abia sesizabilă. Şi Eliade încercase în romanul său experiența, uzând de artificiul epic al „jurnalului" din altă epocă, dar tară performanța - credem - de mai târziu, a fostei sale iubite.

6. *Maitreyi Devi, Chitrita Devi şi Surendranath Dasgupta. Câteva repere biografice reale.* Ar merita să ne oprim puțin şi asupra operei literare a Maitreyiei Devi (bibliografiile indiene de limbă engleză îi transcriu prenumele: „Maitreyee") mai ales că ea se concretizează un timp chiar sub ochii romancierului. Născută la 10 septembrie 1914, debutează în 1929 cu volumul de poeme *Uditta (Răsăritul),* Calcutta, Chakrabarty Chatterjee & Co., 144 pag. + ilustrații, prefațat chiar de Rabindranath Tagore. (în roman, Eliade plasează debutul Maitreyiei în 1930, „cu câteva zile mai înainte" de ziua sa de naştere, când îşi închipuie că se pregătea de aniversarea a 17 ani; în realitate, ea împlinea doar 16; transcrie, de asemenea, titlul volumului, constant, *Uddhitta,* opțiune pe care i-o respectăm în prezenta ediție; bibliografiile şi enciclopediile indiene îl ortografiază însă *Uditta).* Marcată de marea dramă a vieții sale şi făcându-şi tot acum studiile universitare, reapare cu următorul volum abia după şapte ani, din acest moment cariera sa literară având o mai mare coerență. Este vorba de placheta de versuri *Chittachăyă (Umbra sufletului),* Calcutta, Mitra o Ghos, 1936, 114 pag., urmată la doi ani (1938) de o alta, *Hiranmoy pakhi (Pasărea care vorbeşte).* în 1941 murind Tagore, începe să fie preocupată tot mai vădit de ideea de a-i perpetua legenda în postumitate. Scrie, de aceea, cartea memorialistică *Mongpu Rabindranath (Rabindranath la Mongpu),* Calcutta, Abhiăn Publishing House, 1943, 299 pag., care relatează experiența sa insolită din epoca (la care se referă şi romanul său) în care poetul îi este oaspete în satul Mongpu (districtul Darjeeling), unde trăia alături de soțul ei un fel de exil voluntar, iar peste un deceniu se încearcă într-un demers eseistic, luându-şi ca obiect poezia lui Tagore: *Kavi sarvabhauma (Incursiune în orizontul fundamental al poetului),* Calcutta, Amiya Mukhopădhyăy, 1951, 185 pag. în 1957 publică o altă carte de eseuri, intitulată *„Rig veder" debata o manus (Zei şi oameni în „Rigvede "),* dar revine asupra poetului în 1976, când publică importanta monografie *Rabindranath: gribe o bishwe (Rabindranath: casa şi lumea).* îşi finalizează şi încununează preocupările privind personalitatea lui Tagore cu o culegere de scrisori trimise de poet, în diverse etape ale vieții sale, autoarei şi tatălui ei. Volumul are titlul ***Swarger*** *kachhakachhi* şi este îngrijit şi adnotat de Maitreyi Devi. Călătorind în China de două ori în perioada relativei liberalizări de după înfrângerea „revoluției culturale", dar şi în Japonia apoi, scrie două cărți de călătorii: *Achena Chin (Necunoscuta Chină)* şi *Chine oJapane (China şi Japonia).* în 1974, cum aminteam,

publică în bengali romanul său autobiografic avându-1 pe Mircea Eliade protagonist, intitulat în limba sa *Na hanyate.* Stârneşte cu el senzație şi aprinse controverse în viața literară a Calcuttei, ecoul lor dăinuind până în 1976, când este încununat cu unul din cele mai importante premii ale Indiei, „Sahitya Akademi" (Premiul Academiei de Litere). Tot în 1976, romanul este tradus şi în engleză. în timpul vieții, Maitreyi Devi era cunoscută şi prin conferințele sale, ținute atât în India, cât şi în afara ei, prima dintre ele fiind, probabil, cea despre frumos susținută la 16 ani, de care Eliade vorbeşte în roman şi intrigat, şi sedus. Oricum, în India, şi mai ales în statul său de obârşie (Bengal), este - prin propria-i operă de poet şi eseist, dar şi prin cărțile de biografie şi exegeză dedicate lui Tagore - o autoare marcantă şi deosebit de prețuită. Moare în 1990, la vârsta de 76 de ani, supraviețuind lui Eliade doar patru ani.

Chitrita Devi s-a născut în anul 1919, având în 1930. când Eliade locuia în casa părinților ei, 11 ani. Urmează Universitatea, dar căsătorindu-se cu un tânăr dintr-o familie bogată şi conservatoare este nevoită să o părăsească. îşi continuă însă instrucția ca autodidactă, prin lectură împătimită. La 18 ani îl cunoaşte pe Tagore, care exercită şi asupra ei o covârşitoare şi benefică influență. Scrie la început poezie, apoi povestiri, romane istorice, eseuri, piese de teatru (şi chiar un *music-hall)* etc. Face traduceri din sanscrită; conferențiază pe diverse teme culturale; editează un ziar. Mai cunoscute sunt volumele sale în engleză: *Upanişadele pentru toți* şi *Tagore în căutarea absolutului.* In bengali, o face cu adevărat populară o adaptare pentru scenă a *Cenuşăresei,* intitulată *Hărăno-nupur* (adică, în traducere liberă, *Pierdutul lănțişor cu clopoței de la gleznă).* Amita Bhose, care îi era şi prietenă apropiată, pregătea o versiune românească a operei sale poetice, dar moartea a împiedicat-o să-şi finalizeze proiectul.

Şi mai renumit, depăşind prin formație intelectuală şi operă orizontul restrâns al culturii sale naționale, este Surendranath Dasgupta, tatăl lor, prezentat de *Encyclopedia of Indian Literature (Enciclopedia literaturii indiene)* ca un „savant de renume mondial" şi creator al unui original sistem filozofic, cunoscut sub numele dc „teoria emergenței dependente". Născut în 1885 la Kustia, localitate aparținând astăzi Bangladeshului, el absolvă Universitățile din Calcutta şi Cambridge, specializându-se în sanscrită şi filozofie. Devine apoi, la numai 22 şi 24 de ani, doctor în filozofie al celor două universități, ulterior luându-şi şi doctoratul în litere la Universitatea din Roma. Predă toată viața sanscrita şi filozofia la mai multe universități indiene şi participă la numeroase congrese internaționale de filozofie şi religie, uneori chiar conducându-le (Congresul Indian de Filozofie din 1932). Are o operă impresionantă, care cuprinde cinci volume de *Istoria fdozofiei indiene* (1922-1955), un *Studiu asupra lui PataUjali* (1920), o lucrare despre *Filozofia Yoga în relație cu alte sisteme ale gândirii indiene* (1930), o *Istorie a literaturii sanscrite* (1947), scrisă în colaborare, câteva volume eseistice investigând din perspectivă filozofică opera poetică a lui Tagore sau alte probleme culturale, unele în engleză *(Rabindranath, Poetul şi Filozoful,* 1948), altele în bengali *(Lumina soarelui, Considerațiile poetului, însoțit de experiență).* Moare în 1952.

1. *Controverse în jurul premierii romanului.* Primele referinţe cu valoare estimativă la romanul *Maitreyi* se fac (anunţând parcă destinul de excepţie al cărţii) înainte de apariţia sa în vitrinele librăriilor. Le suscită publicitatea în jurul concursului iniţiat de Editura Cultura Naţională, dar şi faptul că laureatul este Mircea Eliade. De pildă, la numai trei zile de la data comunicării în presă a rezultatului, Mihail Sebastian publică un articol intitulat sugestiv *Premiul „ Techirghiol-Eforie lui Mircea Eliade,* în care, deşi recunoaşte că nu a citit încă manuscrisul, îl consideră pe autorul lui (luând în calcul prezenţa sa percutantă în viaţa culturală a momentului şi romanul *Isabel şi apele diavolului) o* garanţie ideală pentru viabilitatea premiului şi o ştachetă sigură ridicată în calea nonvalorii: ,Am spus în nenumărate rânduri că vieţii noastre literare îi lipseşte un premiu de prestigiu critic. Ale Academiei sunt totdeauna inactuale. Ale Ministerului sunt oficiale şi moarte. Ale S.S.R.-ului sunt, sau cel puţin au fost până într-un timp, «aranjate».

Toate, în sfârşit (şi să nu le uităm pe cele «naţionale», compromise de o serie de gafe), toate sunt lipsite de autoritate. Nici unul nu are priză asupra publicului.

Când acum două luni, Societatea «Techirghiol-Eforie» instituia un premiu de 20000 lei pentru un roman inedit, făcea, desigur, un act ce o cinstea, întreprinderile comerciale neavând, după ştiinţa noastră, asemenea îndeletniciri la noi. Era o faptă excelentă. Dar când, constituindu-şi juriul de decernare, Societatea alegea cinci nume de scriitori, dintre care trei erau cei mai autorizaţi critici ai vieţii literare actuale, aceasta nu mai era o faptă bună, ci de-a dreptul un fapt cultural. D-nii Perpessicius, Şerban Cioculescu, G.Călinescu, Cezar Petrescu şi Mihai D. Ralea aveau sarcina, nu dificilă, dar obligatorie şi plină de răspunderi, de a reabilita instituţia premiului literar şi de a nu lăsa să **se** piardă o bunăvoinţă, care nu se găseşte chiar pe toate drumurile.

Alegerea lui Mircea Eliade transformă dintr-o dată Premiul «Techirghiol-Eforie» într-o valoare. Va fi de aici încolo un criteriu, un îndreptar.

Nu cunosc manuscrisul romanului *Maitreyi,* pe care cei cinci lectori din juriu l-au ales din cincizeci. Dar e nevoie să-1 cunosc, pentru a şti că desemnarea aceasta este un act profund şi esenţial critic?

Mircea Eliade este cea mai răscolitoare apariţie a ultimului deceniu în literatura românească. O minte solicitată de atâtea probleme, o curiozitate de ascuţimea aceasta, o virulenţă critică de mare iniţiativă au făcut din el centrul motor a ceea **ce** s-a numit abuziv «generaţia tânără» şi care mai propriu s-ar putea numi viaţa culturală a ultimilor şase ani, în ce a fost mai viu şi mai agitat.

Isabel şi apele diavolului, romanul lui prim, venea uluitor în mijlocul unei cariere ştiinţifice, şi cartea aceasta fierbinte, torturantă, colţuroasă, schimba dintr-o dată pcisagiul literaturii noastre, îi siluia hotarele strâmte, i le lărgea sălbatec, **ricliuiliv.** Cred **şi** astăzi, cum am crezut la'apariţie, că *Isabel...,* dacă ar fi apărut într-o **lllllbft** euiopcuiiA cu circulaţie, ar fi fost un mare eveniment, cu rezonanţe nici astăzi ***n******m*** **Noi, iiiNfl,** uilAm **şi** îngropăm, **cu** o dezinvoltură fără pereche, fiecare victorie pltusAlidil Hf In **K"l ŞI** licciuc muncă trebuind să **fie** reluată veşnic de la început.

Ştiu bine că ***Maitreyi,*** care va fi un roman de tensiunea lui ***Isabel...,*** nu însemnează pentru Mircea Eliade decât o paranteză, un fruct pierdut în drum, un incident, şi că la acest ceas, eu scriu despre un lucru şi despre o operă peste care el a şi trecut. Câte premii şi câte edituri ar trebui, pentru ca să se golească toate sertarele lui cu manuscrise şi câte tipografii ar trebui să urmeze de-aproape cursa prin lume a lui Mircea Eliade, pentru ca să izbutească a ne ţine în actualitate cu ce gândeşte, cu ce transformă, cu ce arde acest furtunos şi năvalnic ins?

Mă întreb, cu teamă, cine va putea să poarte pe umerii săi, fără dificultate, la anul, o distincţie pe care anul acesta o poartă Mircea Eliade.

Premiul «Techirghiol-Eforie» debutează fixându-şi cadre de o exigenţă descurajatoare. Cu atât mai bine." ***(Premiul „Techirghiol-Eforie" lui Mircea Eliade,*** în ***Cuvântul,*** an. IX, nr. 2836, 17 martie 1933, p. 1.)

Mihail Sevastos, care se dovedise destul de inabil în a-şi ascunde antipatia faţă de Eliade şi în timpul preliminariilor tipografice ale romanului ***Isabel şi apele diavolului,*** apleacă urechea la şuşotelile răutăcioase ale unor competitori învinşi, insinuând că decizia juriului ar avea în subsidiar un anume partizanat. El se face avocatul acestora sub pretextul ***„audiatur et altera pars",*** suspectându-1 pe Perpessicius că şi-a impus părerea celorlalţi, iar pe aceştia, că s-au lăsat uşor ademeniţi datorită comodităţii. Citām în mare acest articol, probă pitorescă de balcanism gazetăresc, pe care mulţi dintre comentatorii ulteriori ai romanului îl vor avea în vedere, dezavuându-1 grăbiţi sau polemizând manifest cu el: „Deci, un premiu «Techirghiol» pentru cel mai bun roman românesc...

Editura a fixat un juriu, format de d-nii Ralea, Călinescu, Cezar Petrescu, Perpessicius şi Cioculescu.

Bazaţi pe numele membrilor din juriu, vreo câteva zeci de autori şi-au trimis lucrările la Bucureşti. Rezultatul se ştie. A fost premiat romanul d-lui Mircea Eliad. Concurenţii merg din redacţie în redacţie şi povestesc lucruri curioase asupra operaţiei de premiere. Cum ei sunt parte în proces, le luăm declaraţiile subt beneficiu de inventar. Totuşi, nu le putem trece subt tăcere. Prea coincid... Şi apoi, nu-i exclus să fie exacte.

Concurenţii susţin următorul lucru, verificat de dânşii:

- că d-nii Ralea (D-sa era la Geneva), Călinescu şi Cezar Petrescu n-au văzut mei un manuscris;
- că d. Cioculescu a citit patru-cinci manuscrise;
- că restul de câteva zeci a fost dus acasă la d. Perpessicius, care a hotărât premierea d-lui Mircea Eliad.

Colaboratori la acelaşi ziar, d-nii Perpessicius şi Mircea Eliad îşi cunosc, desigur, scrisul, ceea ce face ca secretul numelui, pus în plic cu ***motto*** etc, să fie un moft.

După verdictul d-lui Perpessicius, d-nii Cioculescu şi Cezar Petrescu şi-ar fi dat asentimentul, auzind câ-i vorba de d. Mircea Eliad... scriitor pe care dumnealor îl consideră de talent.

Cu alte cuvinte, concurenţii pretind că numai unul din juriu a putut ceti toate manuscrisele: d. Perpessicius. Pe cuvântul unuia dintre membrii juriului, alţi doi membri şi-ar fi dat adeziunea. (Nu se ştie bine «cum a devenit cazul», întrucât editura n-a publicat un proces-verbal.)

Aceştia doi însă - aşa se susţine - nici n-ar fi cunoscut manuscrisul cu pricina. Noi credem că o atare afirmaţiune nu poate fi exactă. D-nii Cezar Petrescu şi Cioculescu au luat, desigur, cunoştinţă de lucrarea premiată.

Situaţia este, totuşi, gravă, din pricină că membrii juriului care au votat premiarea, n-au cetit toate manuscrisele." *{Premiile literare,* în *Dreptatea,* an. VII, nr. 1659, 5 aprilie 1933, p.l.)

în final, autorul articolului se întreabă insidios dacă nu cumva e nevoie de o anchetă „ca-n Parlament". Răspunsul prob i-l dă însă Cezar Petrescu, care cu argumente inflexibile şi profesioniste îi spulberă orice posibilitate creditabilă de recidivă. Din intervenţia sa aflăm şi câteva dintre titlurile celorlalte manuscrise aflate în concurs, numărul doi în ierarhia juriului reprezentându-1 *Polca pe furate* de Mihail Celarianu, naraţiune umoristică destul de fragilă artistic şi comună (tipărită în anul următor la Editura Adevărul), departe cu ani-lumină de autenticitatea, originalitatea şi modernitatea romanului lui Eliade. Reproducem judiciosul punct de vedere al lui Cezar Petrescu, care este în acelaşi timp şi o febricitantă pledoarie pentru sprijinirea şi promovarea creativităţii generaţiei tinere, în perimetru] căreia simte germenii înnoirii prozei româneşti: „Prea puţin răsunet a avut chipul cu totul occidental şi departe de bagatelizările cafenelei în care a luat fiinţă Premiul «Techirghiol-Eforia», a fost alcătuit juriul, s-au cercetat manuscrisele şi s-a făcut alegerea romanului de cea mai înaltă ţinută literară.

A fost o excepţie de la năravurile pământului. O cinstită şi lăudabilă preocupare de a reabilita proasta reputaţie a premiilor distribuite după ochi, prietenii, sentimente caritabile sau coterii de cenacluri cu ceai şi pesmeţi. întru aceasta au contribuit, în egală măsură, iniţiatorii premiului: Editura Cultura Naţională cu al său civilizat director, îndrăgit de carte şi literatură, profesorul Rosetti-Bălănescu, şi cu mai tânărul ei gospodar Isaia Răcăciuni; membrii juriului: Mihail Ralea, Perpessicius, G. Călinescu, Şerban Cioculescu şi modestul semnatar al acestor reflecţii întârziate. N-a existat nici o impietare în deplina libertate de judecată. Nici o sugestie abil strecurată sau impusă de-a dreptul cu o grosolană tactică electorală, cura de ani de zile asistăm la spectacolul urât de la S.S.R. Alcătuirea juriului a fost o garanţie de strictă obiectivitate, prin diversitatea de optică, de temperament, de concepţie şi de afinităţi a celor cinci lectori de manuscrise. Nimic nu putea îndreptăţi ofensa unei prealabile mize în scenă pentru a laurea cu tam-tam un roman dinainte, bucurându-se de preferinţa editorului. Asemenea bănuieli au fost rostite încă de la anunţarea premiului, cu uşurătatea caracteristică mahalalei noastre literare. Romanul ales între toate va apărea de sub tipar peste câteva zile.

Atunci, juriul va avea de răspuns pe faţă opiniei publice dacă s-a pronunţat ori nu cu aceeaşi cinică uşurinţă, cu care au fost rostite anticipat suspiciunile flecarilor gata să descopere o maşinaţiune suspectă sub cea mai onorabilă intenţie. Fără îndoială, atunci când romanul apărut în vitrină va ratifica în faţa opiniei publice seriozitatea cu care a procedat juriul în judecata sa, meritul cel mai mare va reveni în primul rând confraţilor Perpessicius şi Şerban Cioculescu, fiindcă mai ales aceştia doi şi-au sacrificat un timp preţios citind absolut toate cele 50 manuscrise prezentate editurei, inclusiv elucubraţiile dovedite ca atare de la lectura primelor pagini. Celorlalţi, sarcina le-a fost mai uşoară, orientându-ne între zece-cincisprezece manuscrise reţinute după primul triaj.

Romanul laureat al tânărului coleg întru scris, Mircea Eliade, e sub teascul tiparniţei. Peste o săptămână va fi în toate mâinile. De prisos deci să anticipăm judecata criticei, după ce din partea juriului votul unanim a însemnat deja o fermă opinie, asumându-şi respectivele grele răspunderi. Am crezut însă de cinstită datorie să stăruim asupra celorlalte manuscrise care au fost puse în discuţie după primul triaj. Au fost subliniate şase-şapte titluri. Sunt poate mai multe, până la 10-12, care merită atenţiunea editorilor. Premiul era pentru un singur roman. Pentru cel care întrunea, la intersecţia opiniilor, cele mai multe şi indiscutabile însuşiri, de originalitate, de ţinută literară, de promisiuni pentru viitor, şi care se apropia mai mult de... programul unei edituri. Cultura Naţională şi-a statornicit printre celelalte edituri româneşti o carieră singuratecă, izolată. N-a vânat succesul de tiraj. A făcut cât mai puţină negustorie. Editează clasicii noştri în ediţii critice îngrijite şi cu tiraj limitat, cum nu-şi îngăduie ceilalţi editori. Din literatura contemporană a mers către scriitorii care se adresau unei pături de subţire intelectualitate. Un premiu patronat de asemenea editură în orice caz nu viza o carte de mare succes în librărie. Ci una de o deosebită valoare, dincolo de considerentele de tiraj. Adică una din acele pe care tocmai ceilalţi editori ar fi stat în cumpănă să o tipărCască oricât s-ar convinge de valoarea în sine a operii, prea bine cunoscând dintr-o îndelungă experienţă că în bilanţul unei întreprinderi de comerţ literar calitatea stă scrisă la o rubrică deficitară de cele mai adesea ori, iar tirajul la o rubrică mult mai îndepărtată; în judecata juriului n-au lipsit şi aceste criterii.

Valoarea romanului premiat a fost măsurată în absolut. Nu s-a avut în vedere perspectiva unui succes de mare public. Dimpotrivă, manuscrisele care îndreptăţeau asemenea pronosticuri au fost cercetate mai circumspect şi au fost oarecum sacrificate, socotind că îşi vor face liberă carieră în vitrina librăriei şi fără banderola unui premiu literar.

Asupra acestor romane simţim de a noastră datorie să revenim. Au fost mai multe. Cum erau anonime, cu un simplu număr de înregistrare, îndreptăţeau cele mai contradictorii ipoteze. Unele ni s-au părut scrise de oameni care posedă cu maturitate tehnica literară. Altele, pline de sevă, dar încă stângace în amănunte de construcţie. Toate însă justificând din plin optimiste aşteptări asupra destinului literar de mai târziu al autorilor şi câteva, chiar asupra destinului imediat al romanelor, de îndată ce-şi vor găsi un editor, să vadă lumina tiparului. Romanul în scrisori *Polca pe furate* depăşeşte în calitate multe cărţi apămte în ultima vreme şi semnate de scriitori de mult cunoscuţi. *Cei şapte fraţi siamezi* ar fi precumpănit poate în alegerea juriului, dacă autorul, necunoscut, nu s-ar fi întâmplat să apară prea mult tributar subsemnatului în problematică, atmosferă, ritm şi procedeu de construcţie. (Diagnoza amicului Perpessicius.) *în credinţa celor 7 sfeşnice,* un roman masiv, tumultuos, pornit pe o matcă largă de roman-fluviu, cu o amplă rezonanţă epică şi mişunând de notaţii surprinse din cea mai vie actualitate; dar roman mult prea voluminos pentru cutezanţa şi riscurile oricărui editor din ţara românească. (Dacă ţinem bine minte, peste 1600 pagini bătute la maşină.) *Iahtul alb* aminteşte graţia artificioasă şi de subţire humor sentimental din tradiţia romanelor lui Henri Duvernois, Francis de Miomandre, regretaţii şi puţin cunoscuţii Jean Pelerin şi Toulet. *Marşul femeilor. Plozii lui Kukuruz* ar merita atenţia oricărei

edituri şi nu s-ar decolora în vitrină aşteptând un problematic lector. Sunt opere de o fină artă, unele cu o desăvârşită stăpânire a meşteşugului (căci romanul e înainte de toate operă de artizan); multe depăşesc în calitate romanele pe care editorii le tipăresc pe necitite, fiindcă sunt semnate cu nume de circulaţie literară. Remarcabilă e mai ales diversitatea de inspiraţie, de climat, de lume zugrăvită şi de drum parcurs, o abundenţă de resurse uimitoare şi neaşteptată, de la acest tineret pe care editorii îl ignoră sistematic, cerându-i mai întâi să se... afirme. Dar cum? Dar unde? Revistele cele mai multe, în loc să deschidă dezinteresat coloanele talentelor tinere, le supun la o carantină şi la o tutelă odioasă, caută să le înregimenteze în garda cutărei ori cutărei doctrine socialo-politice. Dezgustaţi şi înăcriţi, tinerii îşi pierd generozitatea şi loialitatea atât de încântătoare a vârstei. Fac ucenicia strategiei literare de cafenea: linguşitori cu unii, vindicativi cu alţii, se constituiesc în trupă de manevră a gălăgioşilor şi nerăbdătorilor «şefi de generaţie», ne înstrăinează deja chemarea şi pasiunea lor creatoare, nădăjduiesc să se afirme dărâmând, ca şi cum timpul nu le-ar fi aliatul lor cel mai sigur şi ca şi cum o operă are nevoie de ciomăgari, pentru a-şi face loc sub soare. Cercetarea celor cincizeci de manuscrise prezintate juriului de la Cultura Naţională ne-a prilejuit aceste reflecţii optimiste. Scriitorii tineri, încă netipăriţi, întrec în mare măsură puerila originalitate a scriitorilor tot tineri, dar tipăriţi în ultimii 3-4 ani, cu o originalitate mirosind prea mult moda Parisului de acum 7-8 ani, pe vremea manifestului suprarealiştilor de la moartea lui Anatole France, pe vremea când mânzocii lui Grasset au pornit cu atâta vâlvă, ca să nu mai ajungă la potou decât în număr de 2-3, din 20-30. Generaţia aceea, la dânsa acasă, e considerată lichidată de un Marcel Arland, de un Daniel Rops, de un Drieu de la Rochelle, de un Henri de Montherlant, adică tocmai de cei mai străluciţi reprezentanţi ai ei, care au supravieţuit efemerelor gloriole, fiindcă aveau ceva de spus. Printr-un foarte tradiţional obicei al pământului, moda răsuflată la Paris a căpătat de-abia acum căutare şi în ţara românească, după cum magazinele din Lipscani aduc drept ultima noutate soldurile galeriilor pariziene de la lichidarea fiecărui sezon. E ceea ce garantam că se va întâmpla întocmai, acum 4-5 ani, confraţilor şi amicilor de la Paris, Marcel Arland, Emanuel Bove, Maurice Betz... E ceea ce s-a întâmplat şi nu poate încânta pe nimeni, fiindcă, iată, există o generaţie care are ceva mai mult de spus şi o spune mai bine decât impacienţii săi misionari, cu manifeste, programe şi planuri de machiavelică strategie literară." ***(Cu prilejul unui premiu literar. Editori vechi şi scriitori noi,*** în ***Curentul,*** an. VI, nr. 1866, 12 aprilie 1933, p.1-2.)

De fapt, chiar dacă am admite cazul că demersul lui Cezar Petrescu este doar un ***pro domo*** în numele juriului sau că cititori sensibili şi exersaţi precum Perpessicius şi Cioculescu s-au lăsat într-atât de fascinaţi de ***Maitreyi,*** încât n-au mai fost interesaţi de continuarea lecturii celorlalte manuscrise care-l concurau, gândind astăzi, când cunoaştem şi posibilele alternative, că orice altă alegere s-ar fi dovedit esteticeşte greşită, subvalorică, le dăm dreptate. Aflat în al şaselea deceniu de existenţă şi neumbrită celebritate, negăsindu-şi în tot acest răstimp egal în literatura română şi căutându-l încă în literatura universală, în al cărei circuit a pătruns deja, ***Maitreyi*** este opera care a făcut chiar din evenimentul perisabil al premierii un fapt marcant de istorie literară.

2. *Cronici, recenzii, eseuri având ca obiect romanul. Puncte de vedere autohtone.* Ca de obicei, primul între recenzenţii cărţilor lui Eliade, Ionel Jianu, publică în *Rampa* un text „fierbinte", pasional, subjugat de autenticitatea tumultuoasă a romanului. El consideră *Maitreyi* o carte cu totul „nouă" în literatura română, greu de inclus unei formule narative consacrate prin faptul că ajunge la un paroxism al veracităţii, care o face confundabilă cu viaţa însăşi: *„Maitreyi* e povestea unei iubiri. E o operă de o intensitate extraordinară, un tumult de viaţă, cu frământări adânci, turburătoare prin neliniştea ei, prin avântul cu care e scrisă, prin înfiorarea evocărilor.

Nu e un roman. E mai mult decât atât: e povestea unui suflet ce se consumă la flacăra iubirii. O iubire atingând paroxismul vieţii, ca primăverile în jungla sălbatecă. O iubire ce-şi află tragismul şi intensitatea în apropierea a două lumi diferite, depărtate, contrarii prin mentalitate, structură şi concepţii. O iubire ce pustieşte sufletul, şi îl rodeşte totuşi prin vigoarea ei.

Maitreyi - un nume cu sonorităţi adânci, plin de farmec exotic, de parfum greu şi [nejbănuite melodii - e cea dintâi poveste de iubire adevărată din literatura română.

Ea va rămâne prin intensitatea şi tumultul de viaţă ce le cuprinde, prin înfiorarea clipelor vieţuite, prin tulburarea pe care o răspândeşte şi prin frumuseţea evocărilor sale.

Şi mai ales, va rămâne prin autenticitatea ei.

Maitreyi nu prezintă conturări de personagii puternic reliefate, nici caractere, nici aventuri.

Maitreyi nu e decât povestea unei iubiri.

Cadrul nu e decât accesoriu. Personagiile celelalte sunt numai schiţate, ca un fundal necesar. Pe primul plan apare numai povestea iubirii dintre un alb şi o bengaleza, dintre Allan şi Maitreyi.

Romanul lui Mircea Eliade nu e însă liric. Nici analiză psihologică: e viaţă intensă, puternică, tumultuoasă, cu îndoieli, cu bucurii, cu avânturi, cu aşteptări, împliniri şi înfrângeri.

Extraordinara vitalitate a lui Mircea Eliade se răspândeşte ca un val ce cuprinde pe cetitor, îl antrenează şi îl subjugă.

Cartea aceasta se citeşte aşa cum a fost scrisă: dintr-o dată, dintr-un avânt." *(„Maitreyi" de Mircea Eliade,* în *Rampa,* an. XVI, nr. 4584, 27 aprilie 1933, p. 1, în cadrul rubricii „Cărţi noi".)

Cărnii Baltazar, poet de stirpe bacoviană, dar şi intuitiv interpret de literatură, simte percutanta şi individualitatea stilistică a romanului *Maitreyi* dintr-un fragment publicat îii presă. Strecoară de aceea într-un articol pe alte probleme, înainte de apariţia cărţii, aceste consideraţii: „Am citit pentru prima dată o pagină ruptă din alt soi de peniţă şi de altă substanţă: fragmentul din *Maitreyi* publicat în unul din numerile trecute ale *României literare.*

Fraza nu mai era chealã; cuvântul se înflorea de o căldură din întrerânduri; totul era învăluit şi de un farmec stilistic care se vedea că vine de undeva, de mai adânc decât stereotipa vezică a gazetăriei mecanice." *(Intre originalitate şi autenticitate,* în *România literară,* an. II, nr. 60, 8 aprilie 1933, p. IV, în cadrul rubricii „Carnetul meu".)

Când romanul apare, îi consacră una din cele mai entuziaste cronici, care, dincolo de perspectiva incandescent sentimentală (relevabilă chiar din titlu: *Cartea inimii mele),* lansează câteva aserțiuni memorabile, preluate și dezvoltate ulterior chiar de profesioniști ai cronicii literare precum Mihail Sebastian sau Perpessicius. Camil Baltazar este de părere, de pildă, că romanul *Maitreyi* atinge pe alocuri tensiuni și praguri de capodoperă, și că de la *Pan* al lui Knut Hamsun nici o fiziologie a iubirii n-a mai avut supleţea, acurateţea şi verosimilitatea lui artistică. Ii prevedea de aceea viitorul unor călii fundamentale precum *Tristan şi holda* sau *Suferinţele tânărului Werther,* adică acela de a deveni „biblia", cartea de căpătâi a mai multor promoţii sociale: „Mă simt stingherit începând să scriu despre ultimul roman al domnului Mircea Eliade. Sunt încă sub febra contagioasă a lecturii (fiindcă *Maitreyi* este o carte care contagiază) şi mă gândesc că aceste rânduri nu pot avea, scrise sub teroarea farmecului cărţii, obiectivitatea necesară. Dar, pentru mine, care nu sunt critic, lucrul acesta este secundar.

S-a întâmplat în ultimul timp să scriu cu aderenţă şi entuziasm, care putea să pară un act de lirism pur şi simplu, despre câteva cărţi dragi. Nu mă jenează această eventuală opinie. Adeziunea mea, plasticizată în câteva rânduri entuziaste, va să fie luată ca un act de confesiune a unui lector. Astfel m-a cucerit şi m-a încântat *Patul lui Procust,* fiindcă aducea o zestre de substanţă cerebrală pe care o găseşti numai la câţiva foarte rari scriitori de la noi; m-a încântat mai ales prezenta continuă şi lucidă a scriitorului, pe care îl simţi, stăpân şi sigur, printre rânduri. Astfel m-a cucerit *Maidanul cu dragoste* al lui George Mihail Zamfirescu: e o lume acolo, vie, văzută viu, pitoresc; înţeleasă *uman* şi înălţată până la potenţa ei spirituală ultimă.

Cartea lui Mircea Eliade m-a cucerit însă altfel. E cartea inimei mele. Mărturisirea este gratuită şi, pentru un principiu critic elementar, aş putea să pun punct aici. Voi încerca însă, pentru cinstirea unui firesc prestigiu de recenzent, să arăt şi de ce m-a cucerit, oricât de greu îmi vine s-o fac.

Maitreyi este spovedania unui tânăr inginer european care, gonit de febra mistică şi de un proces de conştiinţă religioasă, evadează în Indii.

întreprinderea la care se angajează îi prilejuieşte cunoştinţa unui ins care începe prin a-i fi şef şi sfârşeşte prin a-i fi un mare şi adevărat prieten. Aşa de mare şi de adevărat prieten, încât până la urmă îl va invita şi găzdui în casa sa pe tânărul inginer european. în casa aceasta, în preajma acestor oameni de castă brahmană, tânărul inginer va trăi o mare şi tragică experienţă, întâi de ordin etic şi apoi de ordin pasional.

Deşi de castă brahmană şi supus unor severe legi etice, absolut de neînţeles pentru noi, europenii, inginerul Sen e, totuşi, un ins larg, generos şi foarte puţin ortodox. O dată cu el, familia sa va îmbrăţişa pe tânărul inginer european, care duce o viaţă stingheră şi aspră printre streini, îi va oferi un cămin agreabil şi o ambianţă sufletească de frumoasă elevaţie; vor merge până colo, încât vor încerca, în virtutea naivelor canoane ale eticei lor, să-1 «înfiieze», să facă din fiinţa lui stingheră şi aventuroasă un ins legat de casa şi de sensul spiritual care animă pe gospodarii ei.

în admirabila lor etică şi bunătate, bengalezii ignorează un singur lucru: prezenţa în casă a suavei Maitreyi, fiica lor mai mare, ciudată şi unică apariţie şi care nu se putea să nu cucerească până la sfârşit atenţia tânărului inginer european.

Aci începe cartea. Când eroul cărţii o vede mai de aproape, pentru a doua oară, «Maitreyi mi s-a părut mult mai frumoasă, în *sari* de culoarea ceaiului palid, cu papucii albi cusuţi în argint, cu şalul asemenea cireşilor galbene, şi buclele ei prea negre, ochii ei prea mari, buzele ei prea roşii creau parcă o viaţă şi mai puţin umană în acest trup înfăşurat şi totuşi transparent care trăia, s-ar fi spus, prin miracol, nu prin biologie».

Această impresie de puritate desăvârşită, altoită pe imaginea carnală a unui trup dotat cu toate atributele plastice, fizice, îl va urmări până la urmă pe tot traiectul idilei de vis pe eroul cărţii; ea îl va face chiar să mărturisească la un moment dat: «ştiu că e inimaginabil de senzuală, deşi pură ca o sfântă».

Jocul începe cu vagi şi subtile atingeri de suflet. Pentru europeanul trăit la clima şi moravurile ferme ale dragostei de la noi, apariţia fecioarei bengaleze e o continuă nedumerire şi revelaţie. Fireşte, el caută să nu calce vreo regulă din acel necunoscut ceremonial al bunei-purtări indiene şi al eticei lor ciudate. în epoca de tatonări şi nedumeriri, cei doi tineri nici nu-şi vorbesc când sunt cu alţii laolaltă. Jocul de apropieri şi retrageri, de neglijente dăruiri de priviri şi respingeri brusce îşi urmează traiectoria plină de farmec şi surpriză: «Nu ştiu cât a durat privirea aceea, dar ea nu se asemăna cu nici o privire întâlnită şi îmbrăfişată până atunci, şi după ce a încetat examenul şi Maitreyi a fugit iar lângă fereastră, ne-am sfiit amândoi să ne mai privim, într-atât fusese de clandestină şi de caldă comuniunea noastră».

Pentru orice altă poveste de dragoste, convertirea unei fecioare, a unei fete de mare şi reală puritate spirituală la jocul carnal şi definitiv al dragostei ar fi poate un loc comun. însă pentru această apariţie de fiinfă jumătate rustică, jumătate intelectuală, cu aleasă intuiţie şi inteligenţă, pentru această fată crescută în spiritul severelor legi ale castei brahmane, convertirea ia o nuanţă şi frumuseţe de simbol. De altfel, toată cartea e scrisă pe marginea de cuţit a acestei situaţii echivoce: a fetei care se angaja şi urma regulile unei afecţiuni fizice, încredinţată însă tot timpul că actul ei se umple de un principiu de puritate şi sfinţenie. Aceasta, de altfel, dă farmecul rar şi nemaiîntâlnit cărţii.

Când alfabetul primar al atingerilor prieteneşti de la început e abandonat şi cei doi prieteni trec la experienţa mai dificilă a apropierilor fizice, Maitreyi îl întreabă pe iubitul ei dacă este «pur». Tot astfel cum, după ce încheie între ei o logodnă stelară şi fecioara neştiutoare de ieri, fecioara sperioasă şi dificilă la cine ştie ce gest neritual în altă împrejurare, vine goală în odaia prietenului şi i se oferă ca o ofrandă, ea se supune unui imperativ mistic. Dacă legătura aceasta, începută în jocul de priviri, îi dă eroului «o fericire calmă şi în acelaşi timp violentă, în faţa căreia sufletul nu opunea nici o rezistenţă, o beatitudine a simţurilor care depăşea senzualitatea, ca şi cum ar fi participat la o fericire cerească, la o stare de Har», mai târziu, când legătura fizică îi va fi înlănţuit de-a binelea, Allan îi va explica Maitreyiei că «experienţa lor nu-şi are rădăcini sexuale, ci e dragoste, deşi manifestată în sincerităţi carnale...».

Iar atunci când fervoarea erotică ia forma de totală libertate şi când mâna iubitului atinge pentru întâia oară sânul sacru al Maitreyiei, ea «se adună întreagă într-un singur fior îngheţat. Se destinse apoi şi-şi descheie pieptul, cu tot ce mai rămăsese spaimă şi voluptate în priviri.»

îi dă sânii întregi, «înnebunită, înfricoşată, aşteptând parcă un trăsnet care să-i năruie pe amândoi».

Dorind să dea legăturii lor o justificare legală şi un suport etic, Allan vrea să treacă în casta brahmană şi s-o ia în căsătorie. [...]

Pagina în care domnul Mircea Eliade descrie jertfa supremă a tinerei fecioare bengaleze e de-a dreptul o capodoperă... [...]

Şi legătura dintre Allan şi Maitreyi rămâne sub acelaşi semn de puritate şi elan mistic chiar după ce Allan descoperă, cu uimire, dispensa de stagiu în ştiinţa sexuală a tinerei indiene, măiestria ei în mângâieri şi abandonări de femeie consumată în vâlvorile focului erotic. Fecioara de funciară şi miraculoasă puritate de ieri îmbracă vestmântul exterior al unei febrile curtezane, aducând însă în jocul acesta, pe jarul simţurilor, aceeaşi candoare, frăţie şi abandonare totală de mamă şi amantă, de soră şi camaradă, asupra căreia fulgeră semnul unui sens şi al unui crez mistic.

Domnul Mircea Eliade a desemnat cu precizie, savoare şi talent epic remarcabil primele evoluţii ale acestei ciudate indiene. Dacă paginile tremură de un acces liric incontestabil, nu-i mai puţin adevărat că drama se desfăşoară pe traiectul dens al unei reale justificări psihologice.

Peste tot, prezenţa scriitorului e activă şi momentele de pasionalitate, ca şi cele de imponderabilă atingere sunt redate cu o peniţă care se naşte o dată pe veac.

Cunosc atâtea poveşti de dragoste, atâtea suave elevaţii pe un scut ideal şi romantic al unei idile obişnuite, dar mărturisesc că de la ***Pan*** al lui Knut Hamsun nici o carte nu m-a emoţionat, nu m-a cucerit şi nu m-a făcut să ader la focul ei magic şi să sufăr, şi să mă zbat cu eroii ei laolaltă ca aceasta.

Imaginea de purităţi unice a acestei Maitreyi, fiinţa ei care ia, prin sacrificiul şi etica personală, o apariţie de mit, se alătură marilor apariţii suave din marile cărţi de dragoste ale literaturii universale.

Regret numai că, după baia de spiritualitate şi sfinţenie a unei idile care va rămâne în veac şi o vor ceti generaţii, şi o vor ţine drept carte de căpătâi, regret sfârşitul tragic şi barbar al cărţii. Fiindcă acesta este reversul medaliei şi sfârşitul poveştii de pure arginturi şi elevaţii: tatăl Maitreyifei], aflând de relaţia dintre tânărul inginer adăpostit atât de frăţeşte şi fiică-sa, fără să ştie nici pe de departe proporţia şi gravitatea relaţiilor, va izgoni pe acel care trebuia să devină un fiu spiritual al căminului lor, va supune unui regim infernal şi barbar pe Maitreyi. Şi, pe măsură ce va afla traiectoria reală a relaţiilor, va supune pe fiică-sa loviturilor la propriu ale unor pumni sălbateci şi ale unor corecţiuni fizice, pe care o minte de european cu greu o va putea pricepe.

Cartea sfârşeşte în moarte şi tragic. Este singurul ei mare defect.

Peste baia de lumină reconfortantă de la început, peste idila de amare virginităţi a celor doi tineri, se abate apoi vântul distrugător al opacităţii etice a părinţilor, a prejudecăţilor lor religioase, care ia forme infernale.

Maitreyi, despărţită cu sălbăticie de Allan, Allan izgonit, amândoi puşi în imposibilitate să se mai vadă; prima va primi bucuroasă purgatoriul corecţiunii ll/.loo, n chinurilor sălbatice şi a penitenţii mistice, cel de-al doilea va rătăci năuc şi înnebunit, dcvitstnt şi convins că destinul nefast şi tragic nu poate fi clintit şi că nu **M< M I M** ! ptinlc revedea cu Maitreyi. Chabu, sora eroinei, aceea care printr-o delaţiune

nevinovată a dezlănţuit furtuna, moare. Maitreyi, într-un ultim elan mistic disperat care crede că o va aduce iar lângă iubitul ei, se pretează unui sacrificiu scabros, inutil şi neînţeles pentru etica noastră; totul se sfârşeşte în tragic şi nebunie.

E singurul lucru pe care nu i-1 pot ierta lui Mircea Eliade.

Cartea, însă, tradusă în câteva limbi europene, va ajunge biblia de căpătâi şi confesiune a tuturor acelor care şi-au însoţit o afecţiune de un principiu de puritate şi elevaţie, care cred în acest principiu şi vor plânge şi suferi pe paginele ***MaitreyifeiJ*** cum plâng de atâtea decenii generaţii întregi pe paginile lui ***Werther,*** ale lui ***Hero*** şi ***Leandru,*** cum plâng pe paginile poveştii ***Tristan şi holda." (Cartea inimii mele,*** în ***România literară,*** an. II, nr. 63, 29 aprilie 1933, p. **I-II.**)

La numai câteva luni, Camil Baltazar publică un alt articol privitor la ***Maitreyi,*** interesat cu deosebire de modul în care este receptat. El constată că marea autenticitate a romanului tentează în genere cititorii (chiar instruiţi) la o evaluare etică a afabulaţiei, fiind puţini cei care izbutesc să se menţină într-o espectativă constant şi dominant estetică. Deşi autorul este de astă dată ceva mai temperat, el apelează încă la superlative, continuând să socotească ***Maitreyi*** „o carte unică şi care se scrie o singură dată într-un veac", tentaculară în seducţia ei precum o molimă: „Ca pentru orice carte dragă, m-am ostenit, fireşte, să conving lumea că ***Maitreyi*** este o carte unică şi care se scrie o singură dată într-un veac. Şi desigur că entuziasmul e molipsitor, şi urmarea la îndemnul meu a fost că, într-adevăr, toţi prietenii şi cunoscuţii mai de aproape, care mă înconjoară, s-au împărtăşit, mai devreme sau mai târziu, de farmecele acestei cărţi. Şi cum experienţa de lector a fiecăruia mă interesa în mod deosebit, am cerut tuturor celor cari au cetit Maitreyi să-mi spună de ce le-a plăcut. Fireşte că foarte puţini mi-au ştiut răspunde de ce. Cartea cucereşte ca o pasiune primordială, ca o epidemie, ca un flagel.

Şi s-a întâmplat ca, în colinda asta a mea de investigaţii, să stau de vorbă şi cu un cărturar autentic, scriitor de ***aleasă*** rasă şi, întâmplător, funcţionar superior într-o direcţie de educaţie culturală a unui minister al statului. Lectorul meu, cărturar, scriitor şi mare educator social, e şi tată de copii. De aceea, părerea lui îmi era şi mai preţioasă. în cercetările mele eram avid să ştiu dacă valoarea şi drama etică a cărţii lui Mircea Eliade incită conştiinţa lectorului, dacă mustrarea pe care o încearcă e mai mare decât fiorul artei sau dacă, dimpotrivă, farmecul artei cucereşte definitiv şi integral, înăbuşind graiul conştiinţei.

Şi mi-a fost dat să constat cu surprindere că scriitorul, mare lector, dar în acelaşi timp şi tată de copii, iubeşte cartea, că o găseşte admirabilă, dar că este indignat de «canailieria» autorului, care a omorât în mod atât de crud şi de inuman eroina, respectiv pe Maitreyi. Aşadar, era un lector în care problema etică a romanului lui Mircea Eliade reuşise să domine fiorul de artă şi omul rămase cU convingerea că romanul ***Maitreyi*** este o urâtă faptă etică.

Argumentul meu că lectorul nu trebuie neapărat să suprapună pe afabulaţia cărţii o realitate trăită efectiv şi mai ales să nu o puie în sarcina autorului n-a fost de natură să convingă pe subtilul meu interlocutor.

Şi s-a întâmplat acest accident minunat ca, în chiar a doua zi, să găsesc pe ***Maitreyi*** în mâinile venerabile ale unei prea scumpe şi apropiate fiinţe dragi. Mamă şi bunică în acelaşi timp, fiinţa de care se înfioară aici condeiul meu amintind-o

întruneşte în alba şi înzăpezita ei făptură o inimă cum numai la zile mari şi revelatorii se cunoaşte. Pontifă înţeleaptă a unei familii de biblică şi dulce ambianţă şi patriarhalitate, femeia aceasta a trecut cu acelaşi creştet, înzăpezit o dată de o ninsoare prematură a firelor de păr, înzăpezit a doua oară de o superioară şi minunată intuiţie, care i-a dictat îngăduinţă şi înţelegere mai presus de toate. Şi acolo unde trebuia să invoace legea cu canini severi a eticei şi moralei, dragostea de care este în stare a înţeles şi a îmbrăţişat, deşi îmbrăţişarea îi umplea inima de un foc care nu ştia bine dacă este învâlvorare sau incendiu dezastruos.

Mă interesa neînchipuit de mult să aflu opinia acestei venerabile mame în privinţa cărţii lui Mircea Eliade. Cum şi uneia din copilele ei i se putea întâmpla cninta experienţă pe care o însângera Eliade în cartea lui, eram curios să văd cum se reflectă în conştiinţa unei mari şi adevărate mame problema etică a poveştii lui Maitreyi.

Ei bine, am fost consternat de înduioşare aflând că *Maitreyi* a cucerit-o integral. Inima acestei minunate intuitive a ridicat manile înţelegătoare ale dragostei acolo unde mă aşteptam să agite cumpăna de metal dur a unei judecăţi etice. Dragostea care incendiază paginile lui *Maitreyi* şi îi ridică un rug de sfinţenie a convins mai degrabă inima simplă, dar cât de înaltă a fiinţei acesteia atât de dragi umanităţii umile din mine. Şi, înainte de a aplica romanului lui Mircea Eliade preceptele castei ei burgheze şi imperativul etic care se deşteaptă în orice mamă, ea a înţeles mai bine ca oricine că adevărul e dragoste şi Dumnezeu e dragoste; şi legea e dragoste, fiindcă dragostea împărăteşte, elevează şi sfinţeşte, singură ea, fiinţa noastră cea de lut şi de toate zilele." *{Lectorii Iui „Maitreyi"*, în *România literară,* an. II, nr. 76, 29 iulie 1933, p. IV, în cadrul rubricii „Carnetul meu".)

Fiind unul dintre criticii care făcuseră o bună primire romanului *Isabel şi apele diavolului,* preţuindu-i noutatea şi semnalând eforturile autorului său de a renova retorica romanului românesc, Şerban Cioculescu este ispitit să descopere în *Maitreyi* semnele continuităţii şi ale convergenţei cu el. Are însă surpriza să găsească noua carte a lui Eliade construită după exigenţe deliberat şi fundamental tradiţionale, propunând personaje complexe şi credibile, scăpate de livrescul echivoc al celor din *Isabel...* Allan nu mai este, de pildă, asemeni „doctorului", un seducător demonic, împovărat de ticuri kierkegaardiene şi gidiene, ci un îndrăgostit „clasic", modelat parcă la şcoala romanelor morale de secol XIX. Nici Maitreyi nu mai păstrează sinuozităţile lirice de caracter ale Isabelei, manifestându-se, în ciuda biografiei sale exotice, asemeni unei Eve eterne, pregătită să-şi asume deopotrivă curajul păcatului originar, ca şi pe cel al redempţiunii. Combustia lor pasională, axul central al romanului, i se pare criticului a aproxima artistic „viaţa în resorturile ei permanente", biblice. Doar Camil Petrescu, prin protagoniştii *Patului lui I'rocust,* îi mai lăsase această impresie, fapt pentru care îi consideră pe amândoi în avangarda procesului de înnoire a romanului românesc: „Dacă *Isabel şi apele diavolului* este o carte foarte frumoasă, elogiată în aceste coloane de mine şi de d. F. Aderca, rămasă totuşi nerăspândită suficient, aceasta se datoreşte substanţei delicvente, amestecului teologal de diabolism şi redempţiune, influenţelor lui Gide Kiuileniînrd, inoportune sau premature în romanul nostru incipient. Am relevat hun ilr nimici crt, cu lol mediul exotic, indian, romanul este psihologic şi recomandă

pe autorul său ca pe un cert romancier, de vocaţie precisă. Nu am putut verifica evoluţia acestei autentice chemări în *Lumina ce se stinge,* roman pe care nu l-am urmărit în foileton, aşteptându-1 fără folos în volum.

Maitreyi prezintă la prima vedere aceleaşi caractere exterioare, ca şi *Isabel şi apele diavolului,* de roman exotic şi întrucâtva autobiografic. Acţiunea, povestită iarăşi la persoana întâia, se deplasează însă de la transparentul alter-ego al autorului, indianistul român cu nume tăinuit, la mai puţin identificatul inginer Allan, găzduit de şeful său, inginerul bengalez Narendra Sen, tatăl turburătoarei Maitreyi. Aceleaşi sunt şi împrejurările în care precedentul indianist a cunoscut-o pe Isabel, cu deosebirea că diabolicul gidian şi kierkegaardist era un seducător de profesie, un experimentator la rece, care urmărea modificarea în existenţele semenilor săi, cu o lucidă perversitate, exercitată când asupra Isabelei, când asupra fratelui ei Tom sau a surorilor ei, Lilian şi Verna. Allan nu mai e un Don Juan diabolic, derivat din *Jurnalul unui seducător* (în daneză *«Enten-Eller»,* în traducere germană *«Entweder-Oder»,* pe româneşte «Sau-Sau»), ci un inginer de şosele, colon sănătos, la fizic şi moral, necomplicat de problematice subtile şi contestabile. [...]

In cadrai tropical al Indiilor, care adaugă splendoarea sălbatecă a naturii dezlănţuirii pasionale, se consumă astfel povestea acestei iubiri absolute.

D. Mircea Eliade nu a cultivat însă exoticul pentru exotic, ci numai ca un complement firesc psihologiei tenebroase a femeii primordiale. Sub masc"h tuciurie şi incertă a Maitreyiei joacă trăsăturile insesizabile ale Evei eterne, ale eternului feminin. Clasabil ca romantic numai exterior, prin culoarea locală, surprinsă din căminul inginerului Sen şi urmărită în detaliile ambianţei naturale, romanul *Maitreyi* apare clasic ca tratare morală, întocmai ca *La Princesse de Cleves* sau *Adolplie.*

Pitoresc în amănuntele decorului, de un pitoresc intens, într-adevăr, filtrând misterul tortelor nebănuite ale pasiunii în gest, vorbă şi act, *Maitreyi* nu e numai o simfonie a dragostei trupeşti, o *Kamasutra* sublimată, chintesenţială. Prin lucida dramatizare a pasiunii, romanul d-lui Mircea Eliade se situează în universal, omenesc, în miezul substanţial al psihologiei generale. Clasic, cum ar spune Andre Gide, pentru că se potriveşte *pe măsura omului,* nelatitudinal.

Pasiunea lui Allan şi a Maitreyiei este «eterna alergare» după mirajul imposibil, arderea pe altarul Erosului neînduplecat.

Dacă mai considerăm combustiunea internă, temperatura înaltă, tensiunea neîntreruptă a unui scris nervos, ne vom da seama de valoarea indiscutabilă a romanului d-lui Mircea Eliade.

Maitreyi nu este numai un punct culminant în evoluţia talentului d-lui Mircea Eliade, ci un moment care va marca evoluţia romanului românesc. Alături de *Patul lui Procusl,* romanul admirabil al d-lui Camil Petrescu, *Maitreyi* se aşează în fruntea epicei noastre de substanţă, care captează viaţa în resorturile ei permanente." *(Mircea Eliade: ..Maitreyi". roman <Premiul literar al Societăţii „Techirghiol-Lforia". 19i3>,* în *Adevărul,* an. XLVII, nr. 15130, 29 aprilie 1933, p. 1,2, rubrica „Cronica literară".)

De la o premisă insolită de analiză porneşte în lectura romanului V. Cristian, publicist asiduii în câteva importante gazete culturale interbelice. Sprijinindu-se pe

cugetările lui Edgar Allan Poe asupra conceptului de poezie, el încearcă să ne convingă că ***Maitreyi*** este un veritabil şi nedezminţit „poem", de un „lirism total, cuprinzător şi fără spaţii de luciditate", apropiat ca factură doar tragicelor istorii cavalereşti (gen ***Tristan et Iseut, Helo'ise et Abelard)*** sau naraţiunilor fataliste ale lui Knut Hamsun. în eşecul iubirii celor doi protagonişti este tentat să descopere de asemenea ceva mai mult şi mai general, adică eşecul unei etici unanimiste, care ignora prăpastia dintre mentalitatea Asiei, hrănită de o viaţă interioară intensă, primară, nebuloasă, abisală, şi mentalitatea Europei, secată de nostalgii cosmice şi de puritatea originară. Finalul romanului, cu întoarcerea eroului la optica sa de european (refacerea legăturii cu Geurtie, faptul de a se lăsa întreţinut de ea, escapadele sale bahice nocturne etc), îl mâhneşte de aceea, lăsându-i impresia unei inabilităţi artistice şi a unei căderi în prozaic. Deşi logica şi argumentele investigaţiei sunt întrucâtva excentrice, cuceresc cu adevărat cutezanţa şi originalitatea ipotezelor: „Mărturisesc de la început că de mult n-am mai citit cu atâta pasiune, cu atâta ferventă prezenţă, participând după toate regulele vieţii, respirând şi suferind, o carte, ca atunci când am citit acest ***Maitreyi.***

O carte disperantă ca o muzică prea intensă şi care te face să suferi pentru că vrei s-o receptezi în toată desfăşurarea de falduri sonore. O carte plină ca, ştiu eu, cea mai perfectă imagine a plinătăţii. în sfârşit, o carte în care, ţi se pare, autorul a găsit vrăjitoreasca artă de a povesti istoria unui amor clătinat între o lume de o astrală puritate şi între o realitate de cea mai dureroasă esenţă, fără să se rătăcească pe planurile încâlcite ale unei asemenea acţiuni.

Nu ştiu care a fost viaţa autorului acelui medieval poem de dragoste şi moarte ***Tristan şi holda,*** dar bănuiesc că după terminarea lui îl obsedau până la nebunie, ca şi pe ferventii lui cititori, ultimele versuri, care sună:

«La Mort blanche couvrit le corps d'holde
Et Tristan ***preş d'elle s'endormit amoureux».***

Mircea Eliade a scris un poem de o dureroasă inspiraţie, un poem, adică ceva nedefinit, mai mult decât un roman, mai mult decât ori ceea ce s-ar putea clasa după toate regulele obiectivităţii critice.

O carte care, judecată critic, şi mai ales urmărind în paginile ei evoluţia psihologică a eroilor (deşi şi din acest punct de vedere e profund satisfăcătoare, ceea ce vom însemna mai jos) aşa cum de obicei lectorul a obişnuit s-o facă, adică, lucid, exterior, rămâne ca o abluţie paradisiacă, ratată.

Aş vedea utilitatea perfectă a criticii, dacă vreodată cineva ar reuşi să enunţe metoda, sau metodele utilizabile de lector, pentru a nu rămâne obtuz înţelegerii unei cărţi care se refuză ca substanţă, sau ca inspiraţie, oricărei analogii.

Adică să anunţe modul de a intra în raporturi nemijlocite cu valori nemaiverificate, printr-un fenomen de trăire simultană la fel de intensă a inteligenţii în afară, a sensibilităţii înăuntru sau, ştiu eu, printr-o (simplă?) acţiune magică.

Cred că mulţumită acestei cărţi care se adaogă (şi ce admirabil şi festiv adagio) la lecturi ca, de pildă, scrisorile Heloisei şi ale iubitului ei Abelard, ***Tristan et Iseut (L'Amour dune Cocodette,*** pusă pe seamă lui Stendhal), m-a preocupat ca un suprem joc de inspiraţie găsirea cheiei care să deschidă lectorului porţile misterioase ale cărţilor ciudate ca nişte paradisuri visate şi ilogice.

Şi această cheie o închidem în următoarea formulare: un lirism total, cuprinzător, fără spaţii de luciditate, prin care propriul tău «eu» să trăiască realitatea lui din afară de carte. Şi înţeleg prin acest lirism un amestec floral de sensibilitate, fantezie, umanism, animism, inteligenţă, şi prin toate acestea posibilitatea de a trăi panteic, participând şi la miracolul cărţii, şi în acelaşi timp la propriul tău miracol de lector, în faţa căruia se deschide cerul somptuos al experienţelor altuia şi ale tale totuşi, ritmul ideilor şi sentimentelor altora, respirate de tine, o dată cu ei, printr-o simplă răsturnare de cronologie.

Lecturii lui ***Maitreyi*** îi datorăm toate aceste efluvii ciudate şi dezordonate care, poate la lumina unui criticism raţional, ar părea (ce paradoxal!) simplele notaţii ale unui lector eunuc.

Această chestiune nu prezintă interes pentru mine. Ceea ce mă preocupă, mă obsedează, mă frământă încă, atunci când am citit şi acum când scriu, gândul că Mircea Eliade a scris una dintre cele mai bune cărţi citite de mine. (Şi dacă n-am citit cantitativ mult, trebuie să recunosc că am citit calitativ, adică intensiv, mai mult decât aş putea exprima.)

Şi iată încă o problemă: mă aflu în faţa unei cărţi despre care sunt obligat să scriu pentru ca să-mi demonstrez mie însumi faptul că n-am trăit un vis sau o suprarealitate citind-o şi că realmente mă aflu în faţa unei opere de artă, pe care aş putea-o discuta şi logic, situându-mă pe un plan critic (pot gândi la meşteşugul ei, pot comunica, instinctual, liric, generos, cu inspiraţia ei).

Spuneam că această carte e pentru mine ceva nedefint, şi de aceea poem, şi mi se pare că pot adânci această interpretare, după normele stabilite de Edgar Allan Poe ***(Genese d 'un poeme).***

Poemul trebuie să conţină ca elemente: spectacolul frumuseţii, principiul suprem al perfecţiunii, principiu care planează inuman, peste oameni, şi ca o aureolă deasupra artistului.

Şi pentru ca această frumuseţe să devie accesibilă oamenilor (prin poem), pentru ca acest principiu să scoboare din sfera abstractă în care artistul îl va fi descoperit, e necesar ceva profund uman, deci contrar frumuseţii, aşa, de pildă, durerea, drama, care diformează, umanizează desfigurând, concretizând.

Aşa, de pildă, în cartea aceasta, Maitreyi este pentru Allan ceva abstract, principiul frumuseţii ei îi este străin, şi numai printr-un zbor ciudat şi dintr-o dată monstruos de profund, Allan poate să comunice prin ricoşa cu ea.

Maitreyi este un inel împletit cu toate celelalte ale unui lanţ de superstiţii, concepţii, idei, sentimente, care, în fond, sunt cuprinse în viaţa aceea indiană, telurică, stufoasă, străbătută de mituri în care omul este, prin unitatea lui, oglinda unui univers familiar, comod.

O femeie ieşită din această lume e un mister pentru civilizatul îmbibat de conştiinţa că natura este în continuă adversitate cu omul, pentru civilizatul care-şi ordonează viaţa pe fişe şi jetoane; Maitreyi reprezintă, poate, în construcţia cărţii, tocmai acea abstracţie presupusă de principiul frumuseţii, neînţeles astfel de două ori.

Cum se petrece acea funestă interpătrundere cu sfâşieri tragice, demonstrează că a doua condiţie a poemului a fost realizată: drama, numai durerea o umanizează pe această Maitreyi, o integrează în viaţa lui Allan.

La început, Maitreyi este ca şi universul indic: o sferă necunoscută, peste care plutesc toate intuiţiile lui Allan, o apariţie supraterestră şi pură, pe care numai pasiunea o situează pe pământ.

Din toată această carte (şi aici Mircea Eliade îndeplineşte o altă condiţie a conceptului poesc) respiră un larg suflu umanitar, etica unei înfrăţiri unanime: India şi Europa, una înnebunită de o viaţă intensă, cealaltă secată de senzuri.

Dacă sfârşitul n-ar aduce intervenţia acelui cortegiu de superstiţii indice, cartea aceasta ar fi fost un miracol realizat de un european în cel de-al XX-lea ev. Miracolul unei reveniri la senzuri pe care civilizaţia funcţionalistâ şi utilitaristă le-a pierdut, în paguba unui spirit care poartă semnul orgoliului sterp.

Ceea ce este însă în miezul cărţii, nu în simbolica ei mistică, e profund impresionant, ca un patetic cor de pasiuni primare, cosmice, nebuloase. (Paginele plecării din casa Sen.)

Nu ştiu de ce finalul a trebuit să fie atât de tragic, ca un ultim spasm în care cetitorul va suferi (după aceeaşi concepţie a lui Poe), pentru că într-adevăr sfârşitul e tragic, demoralizant, ca acele sfârşituri din cărţile lui Hamsun sau din operele amintite *(Tristan şi Isolda, Heloise şi Abelard).*

Păcat că resemnarea lui Allan a fost tradusă tot într-un mod de viaţă europeană: dragostea cu Geurtie, revenirea la un europenism sec şi blestemat.

Mult timp vor răsuna fatalele cuvinte, care au vigoarea chemărilor unui zeu înnebunit şi suferind de viziunea paradisului pierdut: «Aş vrea să privesc ochii Maitreyiei»." *(„Maitreyi" de Mircea Eliade sau notele unui liric pe marginea unei cârti inspirate,* în *România literară,* an. II, nr. 63, 29 aprilie 1933, p. I-II.)

După circa şase luni de la primul articol, incitat de tipărirea celei de-a doua ediţii a romanului, V. Cristian scrie din nou despre *Maitreyi,* de astă dată mai mult pentru a-şi contesta sau atenua vechile paradoxuri. El regretă frugalitatea şi intemperanta primelor sale opinii, descoperind acum în *Maitreyi* „un adevărat roman, aşa cum puţine cărţi izbutesc să fie, roman prin conformitate la toate regulile genului". Chiar faptul de a-l fi predispus la mai multe interpretări i se pare o calitate de excepţie, vădindu-i modernitatea şi complexitatea. De altfel, ca şi la prima lectură, este convins de individualitatea romanului în contextul literaturii române („face figură unică în literatura noastră") şi are mare încredere în posibilităţile lui de a fertiliza „drumul" romanului autohton: „Romanul lui Mircea Eliade, *Maitreyi,* ne-a prilejuit atunci când, la apariţia lui, entuziasmul nostru ne-a pus condeiul în mână, în paginele săptămânale ale *României literare,* o exclamaţie (lirică fiind numai exclamaţia) în care închideam surpriza, admiraţia şi bucuria de a fi descoperit, într-un om pe care-l cunoşteam, pe un scriitor adevărat. *Maitreyi* era pentru noi, atunci, cartea care surprindea, prin seducătoarea-i arhitectonică simplă, lineară, imaginea pe care mai de mult ne-o lăsase lectura acelei complexe cărţi, prin acţiunea-i de luciditate şi halucinaţie, *Isabel şi apele diavolului,* imaginea unui Mircea Eliade bântuit de visuri şi viziuni, de idei şi dc sentimente difuze.

Maitreyi părea scris de altcineva decât de autorul *Isabelei,* şi totuşi, pe alocuri, ni'iiln unde Ic aşlcplai mai puţin în paginele ei, ceva, poate mai puţin decât o virgulă MIM mi puni I. aiiiiulca *apele diavolului.*

Acum, când revenind asupra celor scrise la apariţia cărţei cu scuza acestei a doua ediţii, am voit să salutăm câteva din caracterele acestei cărţi, care face figură unică în literatura noastră.

Romanul d-lui Mircea Eliade este în primul rând un adevărat roman, aşa cum puţine cărţi izbutesc să fie, roman prin conformitate la toate regulile genului. Nimic imaginat, nimic artificializat, atmosfera Indiei, oamenii, vorbele lor se împleteau organic, pe firul pur al epicei lui Mircea Eliade. Istoria acelei dragoste a lui Allan pentru Maitreyi, vraja amară care se dezlipea de ea, ne-a dictat primul nostru articol în care încercam să demonstrăm că această carte e de esenţă lirică şi că toată construcţia d-lui Mircea Eliade nu e decât un poem, elaborat după regulile poeţti ale poemei.

Dar o carte e cu atât mai bună, cu cât o poţi vedea şi înţelege în mai mult decât într-un mod, şi iată, revenind asupra *Maitreyifeij,* o găsesc roman prin acţiune, prin plan, prin amănunt, prin viaţă.

Faptul că icoana Maitreyi[ei] stăruie mai vie decât toate celelalte din carte, că Allan e mic şi supt de focul degajat de ea, faptul că viaţa ei învăluieşte protectoare toate celelalte forme de viaţă din roman, poate fi o concepţie spiritualistă, religioasă, care stă la baza inspiraţiei d-lui Mircea Eliade.

Această carte se fixează adânc în literatura actuală, luminând ca un far drumul de mâine al romanului." *(„Maitreyi"de Mircea Eliade,* în *Facla,* an. XII, nr. 820, 20 octombrie 1933, p. 1.)

Tot în *Facla,* C. Panaitescu îşi propune o perspectivă mai lucidă asupra romanului, menită a atenua entuziasmul general al congenerilor. Premisele îi sunt însă, uneori cu stridenţă, contradictorii şi naive. Astfel, deşi simte cartea provocatoare prin „autenticitate", „exotismul de bună calitate" şi „descripţia de sălbatecă frumuseţe", deşi îi atribuie, ca „poem" şi „imn" închinat iubirii, mari şanse de perenitate, trage concluzia că ea n-ar atinge cota valorică a primului roman, *Isabel şi apele diavolului,* ba nici măcar n-ar „îndritui" speranţele ocazionate de acesta. El îşi sprijină obiecţiile pe „deficienţe" închipuite precum: „uită să consolideze scheletul acţiunii" (pretinzând într-un roman de analiză şi introspecţie psihologică, narat la persoana I, ceea ce chiar i-ar fi dăunat epic) sau „se fereşte să aprofundeze sufletul atât de complex al eroilor săi, mulţumindu-se cu contururi" (incriminarea punând în discuţie personaje pur episodice, al căror profil tipologic augmentat ar fi deteriorat echilibrul interior al romanului). Demersul are pitoresc doar prin impresionism şi demonstrează că uneori Eliade n-a avut, printre exegeţi, interlocutori pe măsură: „Romanul d-lui Mircea Eliade, distins cu Premiul «Techirghiol-Eforie», fără să fie excepţional, cum ne aşteptam şi cum ne îndrituia să credem mai de mult apărutul *Isabel şi apele diavolului,* se situează totuşi pe primul plan al producţiei literare din acest an.

Fireşte, începând nota de faţă cu o obiecţiune, nu ne-am gândit, o clipă cel puţin, să vizăm filonul scriitoricesc atât de autentic - subliniem - al d-lui Mircea Eliade. *Maitreyi* însăşi a dovedit că D-sa e un romancier de vaste resurse, un scriitor care ştie dăltui fraza şi modela acţiunea până la perfecţia cea mai desăvârşită. Dar cu atât mai mare ne-a fost surpriza, cu cât în afara descripţiei de sălbatecă frumuseţe, adevărat poem închinat dragostei, de ieri, de azi, de mâine şi de

totdeauna, d. Mircea Eliade se ferește parcă să aprofundeze sufletul atât de complex al eroilor săi, multumindu-se doar cu contururi, pe alocuri imprecise, ba uneori chiar confuze (Narendra Sen).

Ne-a mai surprins faptul că, după exact 220 pagini, desfășurările, până aci calme, și totuși de o intensitate care face să vibreze strunele sufletești ale lectorului, se difuzează pe mai multe planuri și diluează finalul, care - după noi - putea fi văduvit de capitolul închinat Jeniei Isaac sau dacă nu terminat cu el. Am fi avut atunci un final episodic, ceea ce nu e cazul acum, când eroul se reîntoarce la ținta dureroasă a dragostei sale, ocupând inutil spațiul unor pagini cari nu contribuiesc cu nimic la conturarea sufletească a vreunuia din personagii.

Lăsând însă de o parte aceste obiecțiuni, care nu alterează întru nimic frumusețea literară a acestui minunat imn plăsmuit din dragostea unui alb pentru o fecioară bengaleză, *Maitreyi* aduce pagini frumos realizate, un exotism de bună calitate și, mai mult ca orice, mărturia că valoarea unui bun scriitor nu poate fi știrbită nici chiar atunci când, dus de cursivitatea frazei, se pierde și uită să consolideze scheletul acțiunii.

E cazul d-lui Mircea Eliade, care putea să exploateze mult mai mult materialul atât de bogat pe care i l-a furnizat tristul capitol de dragoste al tulburătoarei Maitreyi." *(Mircea Eliade: „Maitreyi" <Cultura Națioanlă, 1933>,* în *Facla,* an. XII, nr. 675, 30 aprilie 1933, p. 2.)

Mihail Sebastian, destul de exigent în ipostaza de cronicar literar (chiar și când se ocupă de operele unor scriitori consacrați precum Ionel Teodoreanu, Cezar Petrescu, Mihail Sadoveanu, I. Al. Brătescu-Voinești), surprinde printr-o cronică literară cu o formulă originală, neobișnuită fiindu-i și exaltarea. Deși titlul textului anunță clar că și-a propus să comenteze *Maitreyi,* în tot cuprinsul lui acuză un anume blocaj emoțional în fața romanului și se scuză pentru faptul de a nu-l putea aborda. Justificându-și însă tracul cu o anume abundență de argumente (asemeni unui avocat abil care mimează în fața barei incapacitatea de a pleda, rostindu-și, de fapt, pledoaria), Sebastian întreprinde cea mai profundă și pertinentă evaluare critică pe care a cunoscut-o vreodată un roman românesc. El vorbește de *Maitreyi* ca de o „întâmplare miraculoasă" în proza secolului, pe care n-o poate lega de vreun precedent literar și nici nu-i poate prevedea vreo posibilitate de repetiție. Nu folosește superlative, găsind instrumentarul tradițional al criticii prea caduc pentru a da concretețe permanentei stări de grație pe care o trăiește. Apelează în schimb la o perspectivă metaforic-afectivă, avertizând că ceea ce scrie e o confesiune, „o mărturisire personală" prilejuită de „dezastrul sufletesc" pe care i-l produce lectura. De altfel, consideră romanul într-atât de autentic, încât îl crede capabil să supună cititorul unui veritabil șoc, „dezadaptându-l", scoțându-l din contingent. Doar Baudelaire sau Mallarme prin unele poeme, doar Turgheniev, Knut Hamsun sau Alain-Fournier prin unele din operele lor i se mai par cronicarului potențiali creatori ai unui astfel de fenomen. Socotește de aceea cartea, mai ales în raport cu literatura de vechili, cucoane romanțioase și ratați de provincie a momentului, aflat încă în trena sămănătorismului, „o puternică și decisivă revoluție", oferind romanului autohton, „prin ferestre brusc deschise", alte zări, „alte ținuturi umane", alte culori, alte lumini, alte psihologii, într-un cuvânt, „alt drum în arta noastră literară".

Așadar, cu o excepțională economie de calificative, cu o simplicitate patetică și tristă a tonului (având parcă în subsidiar regretul de a nu fi el autorul cărții), cu o tenuitate sigură a enunțului și o acuitate memorabilă a reflecției critice, dar și cu o sentimentalitate vulnerabilă de scrisoare deschisă, Mihail Sebastian consacră romanului *Maitreyi* cele mai frumoase pagini ale exegezei. Despre care carte românească s-a mai scris, de pildă, că lasă cititorul într-o adevărată convalescență, pe care trebuie să o depășească pentru a mai putea mânca, bea, gândi, râde, pentru a-și mai putea practica profesia, pentru a mai putea reintra în vechiul făgaș existențial? Vom cita de aceea articolul în întregime: „Dacă aș fi cu desăvârșire sincer cu mine și cu dumneata, cititorule, aș tipări aici, în locul cronicii literare, o singură mărturisire: nu pot să scriu despre *Maitreyi.* Cu asta aș termina socotelile și am trece mai departe, să vorbim despre altele, cărți, probleme literare, polemici, idei, că sunt, slavă Domnului, destule. Se întâmplă și în viață - nu-i așa? - lucruri pe care le păstrezi exclusiv pentru tine și peste care arunci o lespede interioară, niciodată bănuită de ceilalți, pentru ca altminteri să continui să râzi, să umbli, să mănânci și să ai opinii ca și cum nimic nu s-ar fi întâmplat.

Aș fi atât de bucuros să am curajul de a face același lucru cu *Maitreyil* Cartea aceasta îmi deschide atâtea porți intime, încât a vorbi despre ea mi se pare un act de proprie devastare. Nu e o lectură pe care o judec. Este un ceas de viață proprie asupra căruia sunt silit să fac un oribil referat. Ar fi trebuit - toți cei care am citit *Maitreyi* - să oblonim în noi povestea asta și să convenim a o trece în tăcere, fiecare păstrând-o pentru consolările sau dezastrele lui personale.

Se zice că oamenii care supraviețuiesc unei mari catastrofe - un naufragiu sau un incendiu - nu vorbesc niciodată între ei despre ce s-a întâmplat. *Maitreyi* este un asemenea dezastru sufletesc. După ce ai închis cartea, viața din jur ți se pare scăzută, mediocră, nici suficient de trivială măcar, cu toate orizonturile trăite. Pentru o bună bucată de vreme, *Maitreyi* te dezadaptează. Ți se pare deșert să te duci la lucru, să saluți, să scrii. Te apleci asupra vieții tale ca asupra unui destin străin. își trebuie o convalescență de câteva zile ca să revii la agenda ta de avocat, profesor, gazetar sau ce se întâmplă să fii. în cazul nostru, din nefericire, critic literar.

Niciodată exercițiul criticii nu mi s-a părut mai sterp. Comentarii, comentarii... Știu atât de bine că există în *Maitreyi* un punct de foc pe care nici eu, nici nimeni nu-l va capta! Și totuși, iată, sunt gata să dau ocolul cărții și să precizez: «judecăți de valoare», ca un farmacist, care, când a spus prețul unui gram de mercur, crede că a spus ceva despre esența mercurului.

Simplul gând de a vorbi despre cartea asta într-o cronică săptămânală, de a o înscrie deci într-o «mișcare literară», de a o pune alături de alte nume și opere, de a o încadra într-o categorie critică, acest simplu gând mi se pare că este de la început o trădare, căci *Maitreyi* este un fapt unic, fără precedent și fără urmare, un fapt pe care ar trebui să-l iubim și să-l înțelegem în afară de orice deprinderi curente de judecată critică.

Mă întreb cum anume vă voi face lămurit acest lucru și aducându-mi aminte că am scris în fiecare săptămână aici despre atâtea cărți bune și proaste, nu știu cum să vă spun mai categoric că *Maitreyi* trebuie scoasă din rândul lor, că nu este vorba

acum de o carte excelentă sau detestabilă, ci de altceva, pentru care toate formulele noastre critice sunt insuficiente. Talent, psihologie, emoţie, profunzime, atmosferă, construcţie etc, etc, etc. Cât de inexpresive sunt jucăriile acestea critice.

Maitreyi le depăşeşte pe toate. *Maitreyi* îl depăşeşte pe Mircea Eliade însuşi, nu în sensul că i-ar întrece posibilităţile de creaţie, dar în sensul că această carte trece dincolo de cariera sa de scriitor («dincolo» nu însemnează «mai sus», ci «pe alt plan»), dincolo de preocupările sale de cugetare, dincolo de problemele sale spirituale. *Maitreyi* este un miracol împlinit. Mircea Eliade - acest Mircea Eliade cu care scriem în aceeaşi redacţie, cu care mergem la cinematograf, pe care îl necăjim şi care ne necăjeşte în discuţii amicale -, el nu are în împlinirea acestei întâmplări miraculoase care se numeşte *Maitreyi* decât rolul unui martor. Fiecărui timp, probabil, îi trebuie o carte frumoasă de iubire. *Daphnis şi Cloe, Paul et Virginie. Maitrevi* este această carte de iubire. Destinul 1-a solicitat pe Mircea Eliade să o scrie şi să ne-o dea. Vedeţi, destinul ştie să-şi aleagă oamenii.

Cred cu atâta certitudine că *Maitreyi* este un fapt excepţional, încât nici nu încerc să-1 leg de antecedentele literare ale lui Mircea Eliade. Ar fi uşor - şi interesant, de altfel - să observăm în ce relaţii se află cartea aceasta recentă faţă de *Isabel şi apele diavolului,* dar ar fi vorba de relaţii strict artistice, adică neglijabile şi în orice caz de plan secund. Că viziunea de romancier a autorului s-a netezit de la *Isabel...* încoace, devenind mai sobră, mai liniară şi mai fermă, se vede foarte bine din lectura lui *Maitreyi.* Dar acest lucru îl puteam afla din alte pagini *(Jurnalul* publicat în revista *Azi,* de excepţională valoare pentru definirea scriitorului epic Mircea Eliade). Că problematica din *Isabel...,* de un juvenil şi profund totuşi satanism, şi-a liniştit de atunci apele tulburi, evoluând spre un simţ tragic, mai puţin exterior, mai resemnat, mai împăcat cu sine însuşi şi atenuat de un vag umor, pe care întâile fapte literare ale lui Mircea Eliade nu-1 aveau deloc, că neliniştea ce tăia adânc, până la tumult şi confuzie, în paginile lui din primii ani, dinaintea plecării în India, sau din anul întâi al şederii sale acolo, că această nelinişte, fără să se piardă, a luat de atunci forma matură de expresie şi căutare, o aflăm, desigur, şi din *Maitrevi,* dar mai ales din alte pagini recente ale sale, din fragmentul romanului *Victorii,* tipărit tot în *Azi,* şi din aproape toate eseurile sale publicate anul acesta în *Vremea,* eseuri care vor trebui tipărite neapărat în volum, pentru a se înţelege că genul acesta abia cu Mircea Eliade începe să creeze valori originale la noi.

Dar, repet, este inutil să-i solicităm lui *Maitreyi* semnificaţii critice, pe care autorul ni le oferă larg în toate celelalte scrieri recente ale sale. *Maitreyi* trebuie păstrat pentru ceea ce are absolut unic, unic nu numai în literatura noastră, dar în literatura lui Mircea Eliade însuşi.

E neîndoios că istoria literară românească va păstra cartea aceasta pentru nenumărate argumente de ordin artistic. într-o epică plină de averi, arendaşi, revoltaţi sociali de stil sămănătorist, cucoane sentimentale şi eroi superiori rataţi în provincie, într-o asemenea epică, oamenii, culorile, situaţiile, portretele lui Mircea FI iade însemnează o puternică şi decisivă revoluţie. Lucru pe care l-am remarcat şi altă dată, când am vorbit despre turburătoarea domnişoară Roth din *Isabel...* Paul SliTinu îmi spunea de curând că plecarea Iui Mircea Eliade în Indii echivalează priiini romanul românesc cu plecarea lui Delacroix în Algeria pentru plastica

franceză. Comparaţia mi se pare neasemuit de fericită. Cine a văzut vreodată o colecţie Delacroix va verifica această apropiere. Mircea Eliade îi deschide romanului românesc ţinuturi umane noi, îi aduce, prin ferestre brusc deschise, un alt cerc, o altă lumină, alte culori, de o intensitate până la el neştiută, psihologii, siluete, drame şi momente, care nu creează numai un mare scriitor, dar inaugurează un alt drum în arta noastră literară.

Dar toate acestea, toate rămân sub *Maitreyi.* Fiindcă *Maitreyi,* după câte am spus până aci, continuă totuşi a fi altceva.

«Altceva» - e foarte uşor de spus. Ce anume însă?

Nu ştiu. Un poem poate, o legendă, un mit. Vedeţi, tot ce vă pot spune despre *Maitreyi* este o mărturisire personală, în nici un caz o precizare critică. O dată cu închiderea cărţii, povestea iubirii lui Allan şi a Maitreyi[ei] a trecut în mitologia noastră intimă, în rădăcinile cele mai adânci ale folclorului nostru personal. îmi aduc aminte de tragedia aceasta, ca de un sâmbure nestins al unei dureri mari din trecut, din propriul meu trecut. îmi aduc aminte, poate, de o noapte petrecută singur pe ocean. îmi închipui că trebuie să fie un sentiment asemănător. Este un sentiment ireductibil, care nu se explică. îl trăieşti - sau nu.

Dacă ar ajuta la ceva, v-aş spune că e cea mai frumoasă şi mai tristă carte pe care am citit-o. Sau mi-aş corecta această confesiune categorică, amintind de alte pagini frumoase, de unele poeme ale lui Baudelaire, de unele versuri ale lui Mallarme, de anumite poveşti ale lui Turgheniev, de *Pan* al lui Knut Hamsun, de *Le Grand-Meaulnes* al lui Alain-Fournier... Dar nu ajută la nimic. Misterul lui *Maitreyi* rămâne mai departe închis ca un inel aruncat în mare.

Şi e cu atât mai greu de explicat acest mister, cu cât nu ştii de unde începe, totul fiind cuprins într-o derutantă simplicitate, de la prima pagină până la cea din urmă. Mircea Eliade este un scriitor lucid, şi cele mai febrile pagini ale sale indică în cele mai patetice momente prezenţa unui ochi scrutător, ce nu iartă evadări lirice.

«Când iubesc cu adevărat pe cineva, îmi place să ascult lumea bârfindu-1; asta îmi verifică oarecum anumite procese obscure ale conştiinţei mele, pe care nu Ie pricep şi de care nu-mi place să-mi aduc aminte» (p. 9).

O asemenea observaţie (şi sunt multe în cursul acestei cărţi, totuşi pastorală) ar putea să schimbe drumul povestei spre interpretări psihologice, probleme intime, căutări complexe. Ar trebui în orice caz să rupă cercul magic de incantaţie şi vrajă ce înconjoară drama din *Maitreyi.* Totuşi, prin nu ştiu ce inexplicabil dar de poetf cartea este construită pe elemente strict epice şi pe observaţii continuu lucide, fără lirism, într-o lumină calmă şi dureroasă de poem.

Din halucinanta rătăcire a lui Allan (p. 212-218), din această goană disperată, strivitoare, plină de cea mai năvalnică sfâşiere interioară, din aceste pagini pe care nu le recitesc fără strângere de inimă, reţin totuşi curioasa paranteză de la pagina 216, atât de precisă, practică şi crudă în brutalitatea notaţiei:

«Straniu, cu toată durerea mea, eram conştient că port asupră-mi cinci sute de rupii şi, de câte ori se apropiau oamenii, duceam instinctiv mâna la portofeliu».

Asemenea remarcă îl trădează pe romancier şi psiholog, pe observatorul exersat, pe căutătorul de detalii exacte. Este uluitor, repet, cum din asemenea trasaturi epice se clădeşte o carte atât de vrăjită, purtând peste toate imaginile ei

obiective nimbul unor emoţii care ridică cele mai uşoare detalii la o înaltă semnificaţie.

Bănuiesc că trebuie să fie aici, sub această definitivă simplicitate, foarte multă artă şi o extrem de subtilă tehnică. Dar mi-e cu neputinţă să discut opera din acest punct de vedere. Poate altă dată, mai târziu, la o a doua lectură, când voi fi uitat melodia cărţii, când îi voi fi pierdut gustul acesta inexprimabil de bucurie şi de moarte. Sunt câteva rânduri în *Maitreyi* care exprimă, cu multă linişte şi cuprinzând nesfârşite orizonturi lăuntrice, acest sentiment pe care ţi-l lasă lectura cărţii.

«Aş vrea să fiu o buturugă, plutind alene, senină, beată, pe apele Gangelui. Să nu mai simt nimic, să nu-mi mai amintesc de nimic. Oare nu poate fi un sens al existenţei această întoarcere la mineral, la cristal, de pildă? Să fii un cristal, să trăieşti şi să împărţi lumina ca un cristal...»

Poate că *asta,* sentimentul ăsta, este *Maitreyi,* poate că aici stă cheia legendei, punctul de foc al poemului, centrul care îi uneşte toate drumurile torturate şi i le pacifică. Vreau să întârzii cât mai mult în această lumină şi nu consimt să o sacrific unei cronici. îngăduie-mi, cititorule, să-ţi vorbesc altă dată despre cartea lui Mircea Eliade. Te-am prevenit, de altminteri, că nu pot să o fac astăzi." *(Mircea Eliade: „Maitreyi" <Editura Cultura Naţională, Premiul Techirghiol-Eforie>,* în *România literară,* an. II, nr. 64, 6 mai 1933, p. III, rubrica „Cronica literară".)

Deşi cu *Isabel şi apele diavolului* fusese mai generos, Lucian Boz consacră romanului *Maitreyi* numai câteva rânduri, în spaţiul parcimonios al recenziilor din *Dimineaţa.* Enumera cu această ocazie şi unele „deficienţe" (că aminteşte şabloanele romanelor exotice şi mai ales pe Conrad; că scenele pasionale sunt „banale" şi chiar „inutile"; că în ultimul capitol, cel cu recluziunea în Himalaya a protagonistului, se mai simt procedeele sale „forţat" simbolice şi aride ale primului roman), dar nu pentru a-l desfiinţa, ci pentru a arăta mai degrabă că, dacă alte cărţi s-ar scufunda sub greutatea lor, *Maitreyi* rezistă şi impune prin „viaţa care trece vastă prin ea, ca fluviul Gange". Găseşte de asemenea romanul scris cu linişte şi sobrietate, în progres vizibil faţă de *Isabel...,* care i se pare a fi abuzat întrucâtva de paradoxuri şi metafore: „Laureatul premiului instituit de Societatea «Techirghiol-Eforia» este, indiferent de ideile ce le profesează, o figură reprezentativă printre tinerii scriitori. *Maitreyi,* selecţionat de un areopag de critici dintr-un vraf de cincizeci de romane, nu dezice cu nimic locul câştigat de d. Mircea Eliade. Cu atât mai mult, cu cât faţă de primul roman al d-sale, *Isabel şi apele diavolului, o* foarte tinerească încercare, romanul de faţă are liniştea şi ponderea necesară genului. Spre deosebire de *Isabel...,* care era o foarte amalgamată încercare, plină de idei sclipitoare şi situaţii forţat simbolice, *Maitreyi* este o simplă, caldă şi calmă poveste de dragoste petrecută în India şi ai cărei eroi sunt: Allan, un tânăr funcţionar, şi Maitreyi, o fecioară indiană şi, pe deasupra, poetă. Allan este simpatizat de şeful său, un inginer indian care îl ia la el acasă, cu gândul secret de a-l înfia. Se împleteşte încet firul dragostei între fiica inginerului, *Maitreyi,* şi *Allan.* Izbucnirea dragostei, evoluţia bruscă de la feciorie la feminitate, posesiunile pasionate sunt descrise cu toată culoarea necesară. Inginerul află de fapta Maitreyiei şi-l goneşte pe Allan. Acesta decade moralmente, se izolează de oameni, pierde serviciul, pleacă prin jungle şi munţi, unde într-o sihăstrie mai posedă o dată, *in efigie',* pe Maitreyi, în chipul unei roşcovane exaltate.

Romanul acesta se citeşte cu plăcerea descojirii unei banane răcoroase. Nu formulăm rezerve faţă de acest roman uşor şi fluent. Că este scris după şablonul zecilor de romane exotice (Conrad etc.) în care albul îndrăgostit de-o indigenă sfârşeşte prin a decade, că sufletul Maitreyiei e foarte netransparent, că sunt scene de sexualitate acum prea banale şi deci inutile sau că scena finală din munţi e o rămăşiţă din vechile d-sale procedee simbolice, aceasta nu are nici o importanţă, deoarece cartea îşi trage frumuseţea din viaţa ce trece vastă prin ea, ca fluviul Gange." *(Mircea Eliade: „Maitreyi" <Ed. Cultura Naţională, 251 pag. Lei 60>,* în *Dimineaţa,* an. XXIX, nr. 9467, 9 mai 1933, p. 3.)

într-un text cam stufos, cu preliminarii abundente, şi dintr-o perspectivă întrucâtva rigidă, cronicarul literar al *Curentului,* Nicolae Roşu, încearcă să lămurească un număr de probleme mult discutate în legătură cu personalitatea romancierului Eliade. îl preocupă, de pildă, cât este de „original" şi cât este de „autentic", merite care i se par supralicitate de comentatorii lui. Concluzia, foarte difuză, este defavorabilă lui Eliade. După Nicolae Roşu, romanele sale inspiră o „atmosferă" în care au mai „respirat" şi alţii, iar eroii săi nu sunt „descălecători", au modele, au o „filiaţiune". Cronicarul se contrazice însă: îi cere deci romancierului originalitate absolută, dar în cuprinsul aceluiaşi text consideră conceptul o aberaţie, „ca multe alte aberaţiuni cerebrale". De asemenea, nici prea „autentic" nu i se pare a fi autorul romanului *Maitreyi,* cu toate că nu-şi explică prea bine noţiunea, găsind-o încă „fluidă" şi „nedefinită". I-ar fi atribuit această calitate, spune, dacă jurnalul experienţei trăite ar fi fost menţinut în forma sa primară, dacă n-ar fi fost „corupt" prin literaturizare. Obiecţia este o vădită inabilitate de receptare critică şi pare mai mult o săgeată polemică trimisă celor care îl făceau pe Eliade campionul „autenticităţii" epice. De literaturizare efectivă suferă, de fapt, expozeul critic al comentatorului: „Există ceva autentic în viaţa şi în opera literară a unui «om»? Nu a unui scriitor. Ceva care nu s-a mi repetat în alte vremuri şi în împrejurări aproximativ similare? De câte ori critica literară s-a pronunţat despre cărţile literare ale d-lui Mircea Eliade, au fost pomenite nume de autori şi titluri de cărţi.

Critica romanului *Isabel şi apele diavolului* a adus în discuţie numele lui Soren Kierkegaard şi Andre Gide. Prin apropiere respiră *Adolphe* a lui Benjamin Constant şi chiar *Le disciple.* Paul Bourget, lângă Andre Gide, face figură interesantă.

Iată, dar, că «atmosfera» există şi că în ea au mai respirat şi alţii. Chiar d. Mircea Eliade îşi lasă eroii în voia cerebralităţii şi îi pune să vorbească despre cărţi cu oameni şi despre scriitori cu idei. Iar în bogata activitate publicistică, risipită în ziare şi reviste, numele lui Andre Gide, Unamuno, James Joyce şi chiar utopicul Julien Benda vădesc o netăgăduită influenţă. Chiar Unamuno, care a învăţat limba daneză pentru a citi în original pe Soren Kierkegaard, făcând pe protestantul individualist în ţara clericalismului, nu este atât de prost după cum îl cred impresarii săi, încât să nu recunoască imperativul unei realităţi inexorabile: «Mijlocul locomoţiei individualiste este de a merge singur, cu picioarele şi desculţ, şi numai acolo unde nu sunt drumuri. Aceasta înseamnă să trăieşti singur, gol şi în pustiu.» De altfel, individualismul şi originalitatea sunt aberaţii, ca multe alte aberaţiuni cerebrale. Romanele d-lui Mircea Eliade respiră într-o «atmosferă» şi eroii săi au o filiaţiune. Nici chiar bolşevismul, acest considerabil proces de

reclădire a umanității, nu inversează planurile de cunoaștere ale lumii. Metafizica materialistă este o excrescență aberantă a capitalismului burghez. Un neoplasm social, al cănii punct de plecare este cunoscut și verificat. Numai simetria evoluției îi aparține.

Cât de departe este d. Mircea Eliade de adevărata autenticitate și cât este de fluidă și nedefinită această noțiune. Numai experiența personală, care se rezumă la trăirea intimă a unui fapt, poate însemna cel mult o metodă, dar în nici un caz autenticitatea însăși.

Privit din acest punct de vedere, romanul *Maitreyi* adună și contopește substanța unei experiențe trăite, iar expunerea autobiografică, încadrându-se uneori în tehnica jurnalului intim, consemnează tendința manifestă la introspecție și individualism psihologic, dacă mi se îngăduie acest eufemism. Dacă jurnalul cu însemnări cotidiane al lui Allan ar fi fost transcris, așa cum se afla, după prima redactare, primitivă, spontană, neprelucrat și, firește, neliteraturizat, atunci am fi avut impresia sincerității și a autenticității pe care tinde să o releve acest experiențialism. Autobiografia posibilului, în cadrul unui jurnal intim, este redusă la o formă simplă, nediferențiată. în cadrul social al romanului, care literaturizează aspectele colective sau individuale ale cunoașterii, intervin elemente artificiale, caduce, care transcend autobiografia și se încadrează în posibilitățile de devenire ale lumii exterioare.

începi să te cunoști prin alții, să trăiești parazitar și subaltern vieții altora."

Concluzia criticului este în concordanță cu aleatoriul demonstrației sale: romanul nu are o „teză", un ax teoretic, autorul fiind captiv „literaturii" și literaturizării: „în acest roman, experiențialist și, prin urmare, autobiografic, sincer redat (condiție indispensabilă a artei), a cărui tehnică învederează un mănunchi de calități, am găsit un singur pasagiu care îngăduie să aflăm și o teză.

Iată-1: «Pentru mine, creștinismul nu s-a născut încă. N-au fost decât biserici creștine, dogme și rituale. Creștinismul se naște aici, în India, pe pământul cel mai împăcat cu D-zeu, unde oamenii sunt însetați de iubire, de libertate și înțelegere. Nu concep un creștinism fără libertate și fără primatul spiritualității.» (Pag. 147.)

Este prea puțin, pentru a nu crede că spiritualitatea d-lui Mircea Eliade se înnămolește în «literatură», cu un sens pejorativ." *(Mircea Eliade: „Maitreyi", roman, Ed. Cultura Naționala,* în *Curentul,* an. VI, nr. 1892, 11 mai 1933, p. 1-2, mbrica „Cronica literară".)

Ovidiu Papadima, cronicar literar respectat al cotidianului *Calendarul,* condus de Nichifor Crainic, simte în *Maitreyi* începutul unui proces de clasicizare a scrisului lui Eliade, coincident distanțării vădite de livrescul și tendința de ideologizare violentă a epicului semnalate de critică în *Isabel și apele diavolului.* „Cumințirea" i se pare totuși fragilă (premoniția avea să i se verifice, de altfel, la mai puțin de un an, când Eliade publica *Lumina ce se stinge...)* și capabilă să-1 atragă în orbita literaturii romantice (Chateaubriand, Pierre Loti etc), cu care se intersecta în predilecția accentuată pentru eroii, fundalul și problematica unor medii exotice. Câteva elemente ținând de exercițiul prozei moderne, de proaspătă actualitate, îl fac însă pe cronicar încrezător în posibilitățile de individualizare ale scriitorului. De pildă, efortul de obiectivare a perspectivei epice, observat pretulindciii în narațiune, adâncirea analizei psihologice, evitarea pitorescului și a

efuziunilor lirice în fața peisajului, ipostazierea pasiunii erotice ca un proces analizabil și influențabil, și nu ca o fatalitate (deși incomunicarea rasială și religioasă a iubiților copiază întrucâtva melodramatismul romanticilor canonici), sunt, pentru Ovidiu Papadima, tot atâtea dovezi că Eliade își exploatează creator și inovator tensiunile romantice și afinitățile culturale: „Acest al doilea roman tipărit al d-lui Mircea Eliade se integrează nesilit în linia acelui proces de cumințire, de așezare, evident în ultimii ani din toată atitudinea, problematica și temperatura scrisului d-sale, fie eseu, fie literatură. E un efort spre rodire plină și simplă, ca a pământului, care - oricum îi va fi recolta - nu poate fi însemnat decât cu bucurie.

Nu e mai puțin adevărat însă că această cotitură surprinzător de liniștită și mai ales de timpurie în tumultoasa, violenta sa evoluție închide la rându-i multe primejdii. La anumite vârste încă, între simplitate și banal sunt punți înșelătoare, creste incerte ca o dungă de cuțit. E drept, până la ultimile încercări, d. Eliade a evitat amăgirile.

De la *Isabel și apele diavolului* la *Maitreyi,* această evoluție e vizibilă. Operă caracteristică de tinerețe, primul roman voia să închidă în paginile sale tot ceea ce clocotea atunci în cel ce se hotărâse să-1 scrie. Era ca o revărsare dezordonată de ape turburi. De aci patosul gândului și al sentimentului, enormul material livresc și acea nesupunere mărturisită a fanteziei, care violenta realitatea, generând frecvente artificii. însă, frământarea precipitată a cărții te câștiga la început cu deosebire, tocmai prin această vânzoleală turbure ce îți indica un cutremur real, indiferent de origini. Alături, *Maitreyi* se arată rodul unei liniști ce tinde să se apropie de cursul calm al vieții. însă, îndepărtarea de acea problematică mistică ce nu-și putea evita totuși întipărirea livrescă a dus, ciudat, la o apropiere de alte cărți, de astă dată mult mai vechi și mai puțin complicate. în adevăr, această încercare de a zugrăvi simplu chipul îndepărtat și de a înțelege omenește câteva cute din sufletul naiv și complex totodată al fecioarei Maitreyi se așează cuminte în lumina acelei galerii de nevinovate portrete de femei exotice, cu cari romantismul a fost cu deosebire darnic, începând cu Chateaubriand și a sa *Atala* și sfârșind cu Pierre Loti, evocările din *Aziade* și *Doamna Crizantema.* Aceeași temă, bineînțeles, cu personale detalii: eterna poveste de iubire între o autohtonă și un străin pe care nu îl poate înțelege, poveste care duce de cele mai multe ori la jertfa naivă a celei ce a îndrăznit să treacă peste duhul pământului; aceeași preocupare de a găsi colori fragede pentru zugrăvirea unor suflete de o bogăție de mituri și superstiții, de o nevinovăție pe care noi europenii ne-am dezvățat să le cunoaștem; aceeași atmosferă de palidă poezie a amintirii.

în același timp însă, aici, vizibile, semnele de azi ale unui alt spirit. Un efort spre obiectivitate, spre adâncirea liniilor sufletești și înțelegere, eliminând convențiile și falșele iluminări literare; o sobră ferire de ispita pitorescului și de efluviile turburi ale sentimentului romantic al naturii. Căci dacă d. Eliade nu mai accentuează, ca în *Isabel...,* acel intelectual dispreț al peisajului, natura se arată rar, și atunci numai ca un moment de întrepătrundere cu stările sufletești. [...]

De asemenea, diferențe de înțelegere a eroticei. Iubirea nu mai cade, fatalitate, precum la romantici, ci izvorâtă din joc - ale cărui etape și nuanțe sunt urmărite de d. Eliade cu o luciditate ce amintește inciziile bisturiului modern -, ca doar apoi să

se rezolve în vechiul tragism romantic al conflictului de culturi şi religii, ce trebuie să zdrobească apropierea celor doi."

Tot Ovidiu Papadima este şi primul analist mai sistematic al punţilor dintre cele două romane ale lui Eliade, pe care le evidenţiază fără a ignora numeroasele diferenţieri. El descoperă, de pildă, în infrastructura lor tematică, aceeaşi schemă: un tânăr posedat de demonul autoanalizei şi, concomitent, „de poftele cărnii", care dinamitează încremenirea în prejudecăţi matrimoniale a unor familii asiatice prin seducerea fiicelor. Chiar mecanismul de finalizare epică a unei asemenea problematici i se pare identic: atât Isabel, cât şi Maitreyi fac eforturi paroxistice de a realiza cuplul, traversând chiar experienţa maculantă a „dăruirii trupului lor unui necunoscut nevrednic" pentru a-şi putea atinge scopul. Disociaţiile au relevanţă, sunt incitante prin originalitate şi dau un anume relief demersului critic în cadrul efortului analitic general al exegezei: „în conturarea liniştită a acestei voit simple poveşti de dragoste exotică, d. Eliade a renunţat la toate complicatele mecanisme literare ce îi erau proprii altădată. Această renunţare aduce surprinzătoarea diferenţă între cele două romane ale sale, deşi temele se suprapun aproape perfect. în adevăr, în ambele, intruziunea unui tânăr studios - zbuciumat de carte şi de poftele cărnii - în viaţa liniştită, evoluând larvară în tradiţii şi obicimiinţe, a unei familii, pe care o dezagreghează prin seducerea fiicei. Fiecare din aceste familii, a pastorului Axon în *Isabel...,* a brahmanului modernizat Narendra Sen, în *Maitreyi,* apar în aceeaşi încremenire, ca între sugativele unui ierbar, specifică vieţii sociale a celor ce se integrează fidel, automat, în tradiţii, falşe certitudini, cari sunt sfărâmate de năvala vieţii autentice. Cele două figuri femenine, deşi deosebite ca esenţă, se rezolvă printr-un mecanism erotic ce se aseamănă mai ales prin reacţiunea finală a dăruirii trupului lor unui necunoscut nevrediic, ca punct de paroxism al iubirei lui adevărate.

însă, în *Maitreyi,* totul e simplificat prin acea lucidă renunţare la voinţa de a da vieţii sensuri şi umbre astrale, de a imagina păinjenişuri de experienţe sufleteşti, cari pentru a fi complicate, cer neapărat ajutorul cărţii. Termenul de experienţă se pare, în adevăr, că rămâne în acest volum ca simplă rămăşiţă de terminologie a unei preocupări altădată dragi.

Romanul se realizează astfel cu o rotunzime pârguită prin această liniştită renunţare, prin acea sobră alegere a paletei, prin acea delicată nuanţare a umbrelor şi luminilor, şi mai ales prin acea cumpănire şi lucidă siguranţă cu care e construit întreg volumul, în a cărui desfăşurare nimic nu enervează până când izbucnirea conflictului aglomerează la sfârşitul cărţii faptele, iubirile şi urile cu un patetism sentimental ce izbeşte oarecum.

în acest sens însă, obiecţii ar fi dificil de însemnat, căci exotismul eroinei - singura fiinţă, de altfel, a romanului, în creionarea căreia autorul a avut grija detaliilor şi a trăsăturilor care să-i dea viaţă, umplând, amplă, toată carnea - e o cheie literară ingenioasă, ce închide multe reacţiuni sufleteşti pe cari, teoretic, nu le putem cântări cu măsurile noastre europene.

Prin contaminare, însăşi psihologia tânărului Allan are frecvente nuanţe de naivitate romantică. (...]

Ezitări însă, contrazise de suficiente momente de modernă luciditate şi cumpănire, cari sunt marca cea mai de preţ a cărţii şi, să sperăm, a întregii literaturi pe care această carte coaptă o anunţă pentru cei ce au pornit odinioară «lupta generaţiilor»." *(Mircea Eliade: „Maitreyi ", roman < Cultura Naţională>,* în *Calendarul,* an. II, nr. 368, 14 mai 1933, p. 1-2, rubrica „Cronica literară")

Cu toate că era la a doua lectură (prima oară citindu-l în calitate de membru al juriului, cu rol preponderent, am văzut, în decizia premierii), Perpessicius nu îşi poate stăpâni emoţia în faţa romanului, „febra" sa de cititor transmiţându-se criticului şi făcându-l, ca pe Mihail Sebastian, aforistic şi memorabil în tot ce scrie despre el. înainte de a pătrunde în universul lui, este tentat însă de o paralelă atentă cu *Isabel şi apele diavolului,* pe care îl întâmpinase, la vremea lui, cu acelaşi entuziasm. El nu vede o diferenţă prea mare între cele două romane, ba dimpotrivă, le depistează infinite căi de comunicare. De pildă, cu singura deosebire că „doctorul" din *Isabel...* se ipostaziază predilect într-un degustător rece şi satanic al iubirii, în timp ce Allan este un captiv al ei, un amant pur şi dezinteresat, criticul regăseşte în cel din urmă toate ticurile mentalităţii europene ale celui dintâi: ispita experienţelor spirituale exotice, tortura autoscopiei, preţuirea jurnalului intim şi autoflagelarea prin rememorare. îi apare de asemenea ca posibilă o interpretare creştină a finalului din *Maitreyi:* „Citesc, pentru a doua oară, după ce, cu două luni în urmă, l-am cunoscut în manuscris, noul roman al d-lui Mircea Eliade. Favoare rară pentru lectorul solicitat de roadele unui an literar, nu numai de excesivă fertilitate, dar şi de calitate excepţională. Cu atât mai rară când opera la care revii, într-un aşa de scurt răstimp, este unul din acele izvoare de munte, clare şi reci, peste care se apleacă, însetate, sufletul şi imaginaţia umanităţii. Pentru că *Maitreyi* aduce îndeosebi, şi peste toate însuşirile-i variate, acea candoare ideală, în care s-au păstrat, ca în sovonuri incoruptibile, toate legendele de dragoste, câte s-au născocit de-a lungul veacurilor, în lumea largă.

Şi faptul e cu atât mai remarcabil, cu cât d. Mircea Eliade este, prin temperament şi formaţiune intelectuală, un spirit complex, străbătut de numeroşi fluizi contradictorii, de o experienţă de viaţă, în ciuda anilor, enormă, aşa cum întâiul d-sale roman *Isabel şi apele diavolului* a arătat cu prisosinţă. *Maitreyi* izvorăşte din aceleaşi ţinuturi de feerie şi de vecinătăţi de junglă din care a coborât şi *Isabel...* Aproape acelaşi, pentru amândouă romanele, este eroul, aproape aceleaşi poziţiile fabulei. între doctorul din *Isabel...* şi Allan, tânărul inginer din *Maitreyi,* este mai mult de-o asemănare. Europeni, şi unul, şi altul, se văd deopotrivă de ispitiţi şi de implicaţi în experienţe indice. Şi în amândouă romanele, iubirea este aceea care alcătuieşte textura de aur şi de argint pe care se altoiesc flori aprinse sau ucigătoare.

Cu deosebirea, marea deosebire, că *Isabel...* este romanul unui dialectician al iubirii, pe câtă vreme Allan din *Maitreyi* este aproape un amant desăvârşit. Spun aproape, pentru că, oricât de acaparat de pasiune ar fi acest erou, tot mai stăruie în fiinţa-i ceva din propriul eroilor d-lui Mircea Eliade: luciditatea, predilecţia pentru jurnal, demonul renegărilor. Cât este de reală sau numai simplă părere, această obiecţiune, nu ştiu. Dar ca şi la întâia lectură, fascinaţia în care ne afundă, ca într-o fântână de vis, povestea Maitreyiei, este aşa de obsesivă, aşa de magică, încât revenirea la realitatea brutală frânge într-o oarecare măsură mirajul. De unde să vie însă

impresia aceasta şi care să fie interpretarea ei cea adevărată? Să nu fie oare decât regretul ce cuprinde pe lector - inimă simţitoare - când vede cum se irosesc şi cele mai frumoase vise de iubire? Să fie, dimpotrivă, convingerea că toate poveştile legendare, în rândul cărora *Maitreyi* va figura de azi înainte, se sfârşesc cu o moarte sau alta, dar fără să rupă lanţul sufletesc al logodnicilor?

Reală sau numai subiectivă, această obiecţiune cu care intenţionat am început, pentru ca să plivim entuziasmului de la început orice impediment, este, totuşi, una secundară. Fără să mai spunem că se vor găsi cetitori cari să subscrie la finalul acesta creştin oarecum şi să vadă în chiar prăvălirea în noroi a Edenului din Bhowanipore un tâlc al celor pieritoare, o filozofie."

Adâncind investigaţia romanului, Perpessicius constată însă că nu Allan este cutia lui de rezonanţă, ci Maitreyi şi pasiunea ei raciniană. O consideră de aceea egală unor „eroine tragice universale" (precum Didona, Virginie, Heloise, Fedra) şi capabilă să stea alături de ele în „sanctuarul" cultural al umanităţii. De altfel, romanul i se pare a aduce în literatura lumii şi ceva cu totul particular: amestecul insolit de „inocenţă preromantică", figurând puritatea eternă a adolescenţei, şi senzualitatea frenetică a eroinelor lui D. H. Lawrence, întruchipând metamorfozele ei în veacul nostru „incitat de evadare şi exotism". Nu se sfieşte să afirme de aceea că el sporeşte seria cărţilor fundamentale ale omenirii, devenind, alături de ele, un fel de catehism al iubirii pentru îndrăgostiţii secolului XX: ... romanul e, înainte de toate, iubirea de basm oriental, neverosimilă, dar nu mai puţin pământeană, a Maitreyiei.

Şi iubirea aceasta ţine de miracol, cum de miracol ţin şi începuturile ei, acel joc de coincidenţe şi complicităţi, dictate de legi mai presus de fire, cum de miracol ţine şi revelaţia acestei Sulamite, ce creşte şi se înfrumuseţează, ca floarea pe care o învoaltă razele soarelui. Slujind de mentor, în Calcutta, unui ziarist francez în anchetă indiană, Allan îl conduce şi în casa superiorului său Narendra Sen, un brahman mai puţin ortodox, unde ziaristul are prilejul să se informeze, la sursă, asupra moravurilor bengaleze, iar Allan să cunoască vechiul *«coup de foudre»* al preromanticilor, acel farmec optic care l-a fascinat pe Des Grieux şi toţi ceilalţi eroi, de o fire cu dânsul. [...]

O împrejurare, înscrisă, desigur, şi ea în cartea celor fatale, va apropia pe Allan de Maitreyi. Trimis de Narendra Sen, a cănii simpatie o câştigase prin meritele sale inginereşti, să supravegheze o lucrare în Tamluk şi după aceea în Assam, în junglă, Allan se îmbolnăveşte de friguri, este adus în Calcutta şi după o scurtă convalescenţă primeşte propunerea şi se mută în casa lui Narendra Sen. Ceea ce, un timp după aceea, i s-a părut lui Allan un complot matrimonial, din partea inginerului şi familiei sale, nu era decât afecţiunea pentni un copil pe care Narendra Sen l-ar fi vrut frate pentru Maitreyi. Dar iubirea nu cunoaşte limitaţiuni artificiale, ea care nu se dă înapoi nici dinaintea incestului. Şi Paul şi Virginia îşi ziceau frate şi soră, şi iubirea lor n-a fost mai puţin devastatoare. Şi lucrul acesta îl presimte cu aceeaşi putere, o dată cu Allan, şi Maitreyi. Zadarnic se va împotrivi iubirei, cu cântece, cu poeme şi flori. Toate sunt ispite, cum au fost şi Evei, străbuna. Dar iniţierea aceasta a dragostei şi prezenţa acestui filtru isoldian, în care Maitreyi dovedeşte rafinament, inocenţă, humor, forme ale aceleiaşi suverane şi perpetui feminităţi, dau prilej

d-lui Mircea Eliade să scrie unele din cele mai ingenue pagini din literatura iubirilor mijinde. După cum, mai târziu, când jocul iniţierilor se completează şi când lecţiile şi biblioteca sunt, ca pentru Abelard şi Heloisa, prilej de noi delicii intelectuale şi erotice, d. Mircea Eliade izbuteşte să scrie psihologia şi ritualul celei mai impudice castităţi. Un amestec turburător de inocenţă preromantică şi de senzualitate lawrenciană dă acestor pagini captivante o culoare şi un timbru inedit pentru literatura noastră. [...]

Cu astfel de cuvinte, în care răzbat toată poezia şi toată înţelepciunea religiilor asiatice, Maitreyi este aproape o eroină predestinată imolaţiunii. Pasiunea dezlănţuită care nu cunoaşte margini, a eroilor, şi care ilustrează acel «drept divin» al dragostei, despre care vorbea în maximele sale Chamfort, acel «contract al inimilor» despre care scria Delisle de Sales şi care ar valora mai mult decât jurămintele în faţa altarelor oficiale, trebuia să ajungă la singurul deznodământ tragic, cu putinţă, acela al despărţirii eroilor noştri. Descoperiţi printr-o nevinovată indiscreţie a lui Chabu, sora mai mică a Maitreyiei, Allan este izgonit de către Narendra Sen, care se dovedeşte pe cât de amical fusese, pe atât de sever în păstrarea legilor castei. Chinurile la care e supusă Maitreyi şi tot declinul, decapitat, al acestei mari pasiuni raciniene, pun eroinei d-lui Mircea Eliade un nimb de mucenică a dragostei şi o aşează în firidele marilor pasionate ale literaturii universale.

Iată pentru ce spuneam că sfârşitul romanului destramă, pare-se, întrucâtva din mirajul în care tot timpul plutisem. In timp ce, ca o altă Didonă - *caeco carpitur igni* -, Maitreyi pătimeşte şi va muri, desigur, de dragoste, Allan, ca un alt Aeneas, porneşte în munte, scrie pagini de jurnal şi aproape se eliberează.

Dar şi dacă pasiunea aceasta nu consumă deopotrivă pe amândoi eroii, rugul pe care arde această Fedră bengaleza dogoreşte şi luminează aşa de puternic, încât reflexele flăcărilor răscumpără şi ceea ce ni se părea nouă că este rigid în caracterul lui Allan. *Maitreyi* va rămâne cartea de căpătâi a îndrăgostiţilor de dragoste, poemul adolescenţii, în primul rând al acelei adolescente specifice veacului nostru, incitat de evadare şi exotism. *Maitreyi* realizează în literatura noastră o eroină comparabilă eroinelor tragice, universale. Izbutind, cu diversele sale însuşiri şi în somptuoasa geografie a Indiei, această carte de mare simplicitate, d. Mircea Eliade a sporit cu unul seria miturilor erotice ale umanităţii. «Cine face binele ajunge la poarta templului, cine iubeşte pătrunde în sanctuar», scrie Rabindranath Tagore în unul din distihurile *Licuricilor* săi. Şi *Maitreyi,* ca un idol, s-a statornicit de azi înainte în sanctuarul dragostei." *(Mircea Eliade: „Maitreyi", roman <Premiul Techirghiol-Eforie> < Cultura Nafională>,* în *Cuvântul,* an. IX, nr. 2890, 14 mai 1933, p. 1-2, rubrica „Cronica literară".)

Deşi *Isabel şi apele diavolului* îi inspirase lui Octav Şuluţiu mari îndoieli în vocaţia de romancier a lui Mircea Eliade, *Maitreyi* îl determină să-şi reanalizeze profund şi radical atitudinea. El lămureşte acum definitiv mult discutata problemă a „autenticităţii" romanului, situându-1 exact şi fără digresiuni emoţionale în ierarhia încă proteică a romanului contemporan. Paradoxal este însă că Şuluţiu, spirit întiiicâtva acid şi inconfortabil, îşi cristalizează opiniile în polemică nedisimulată cu unele din perceptelc-cheie ale romaneienilui. De pildă, el contestă teza acestuia potrivit căreia singura literatură autentică ar fi „jurnalul intim", demonstrând că,

într-un fragment publicat dintr-un astfel de ‚jurnal", Maitreyi este un personaj fad, „stenografie", „inexistent", în timp ce în roman, unde Jurnalul" a fost prelucrat, comentat şi utilizat electiv, iar autorul s-a supus exigenţelor de retorică literară, eroina trăieşte efectiv, concurând prin vigoare modelul real. De altfel, este de părere că nu prin „autenticitate" se individualizează cu adevărat Eliade în mişcarea literară a momentului (ea existând în coordonate cantitative sau calitative similare şi la alţi confraţi), ci mai ales prin obsesia de a combina „maxima trăire" cu „suprema luciditate", noţiuni inconciliabile. Scindarea între aceste două extreme, reprezentând conceptual antinomia dintre „viaţă" şi „inteligenţă", iar concret, în planul naraţiunii, „drama individului care aspiră după autenticitate iluzorie", este, în opinia lui Octav Şuluţiu, dominanta tematică fundamentală a romanului ***Maitreyi,*** axul lui metafizic. Interesant se dovedeşte însă mai ales faptul că această antinomie i se pare nu doar izvorul unei „drame individuale", ci şi al uneia colective, provocată de deosebirea între rase; Maitreyi, asiatica, fiind dependentă de o cunoaştere directă, panteistică, iar Allan, europeanul, de una raţională şi analitică: ***fifaitreyi*** pune încă o dată problema autenticităţii. într-un articol din ***Discobolul,*** nr. 7-8, vorbind despre ***Autenticitate şi originalitate,*** Mircea Eliade declară că singura literatură autentică e jurnalul intim. îl vom pune de faţă cu eroarea afirmaţiilor sale.

Deşi scris la pers. I, deşi aparent jurnal intim, ***Maitreyi*** este un roman, o carte de literatură. ***In Azi,*** an. I, no. 3-4 şi an. II, no. 1, Mircea Eliade a publicat, sub titlul ***Şantier,*** două fragmente din jurnalul său intim. Acolo, la intervale, apare, ascunsă sub iniţiala M., eroina Maitreyi. Deşi curios să cunosc cine e această fiinţă misterioasă, ea mi-a rămas cu totul exterioară. ***Maitreyi*** e inexistentă ca autenticitate în jurnalul lui Eliade, dar trăieşte puternic în romanul lui. Fiindcă ***Maitreyi*** e numai aparent jurnal intim. în fond, e o povestire ulterioară evenimentelor, înseilată cu câteva fragmente din jurnalul intim, acestea veritabile şi comentate după actuala stare de spirit a eroului. Vrând să fie autentic, Eliade a fost numai stenografie. Vrând să facă literatură, a atins autenticitatea. E lecţia vieţii, pe care, de altfel, Eliade o apreciază îndeajuns şi o va aprecia şi de data aceasta.

Problema trăirii stă în centrul cărţii. E acolo un gust al vieţii, un sens al ei, o exasperare de a nu o poseda din plin şi de a nu-i putea cuprinde toate aspectele ei, şi la un moment dat o nedumerire a eroului pus de faţă cu ea, este o prospeţime a valorilor naturale, opuse rigidităţii intelectuale, cari fac din această carte un breviar vital. în voluptatea Maitreyifei], ca şi în panteismul lui Chabu, ţipă dorul de viaţă, în gestul iubirii unui pom este însuşi simbolul vieţii atotputernice şi unitare. Europeanul Allan stă uneori nedumerit în faţa complexităţii sufleteşti a bengalezei Maitreyi, complexitate derivată dintr-un adânc sens şi dintr-o adâncă convingere în viaţă. De aceea, între Allan şi Maitreyi se schiţează, pe deasupra lor, un conflict, care nu-i desparte, dar le dă numai pasiunea unei mai mari interpenetrări. E conflictul dintre trăire şi inteligenţă. Este drama însăşi a lui Mircea Eliade, care vrea ca inteligenţa şi trăirea să se sudeze într-un act unic. Pasionantă în opera lui Eliade nu e autenticitatea, care nu e nici mai multă, nici mai puţină decât în alte părţi, ci drama individului care aspiră după o autenticitate iluzorie. Eliade vrea să cuprindă în acelaşi moment maxima trăire şi suprema luciditate, ceea ce e numai o iluzie,

deoarece una ucide pe cealaltă. Această dramă a individului clătinat între viaţă şi inteligenţă şi neputând să renunţe la nici una am găsit-o în ***Şantier*** şi de data aceasta în ***Maitreyi.***

Allan o iubeşte pe Maitreyi, dar îşi mai pune întrebarea dacă o iubeşte. Ceea ce pentru bengaleză e o evidenţă, pentru european e o problemă. Lucid până la distrugerea acţiunii, Allan e nemulţumit când reflectează asupra propriei lui iubiri, fiindcă se descoperă rece. îndată ce nu mai reflectează, Allan e cuprins de deznădejde şi prin ea se abandonează vieţii efective şi active. Pentru a o uita pe Maitreyi, Allan trebuie să recurgă tot la o maieutică materială, vitală: posesiunea Jeniei Isaac.

Peste drama individuală a lui Allan stă opoziţia simbolică dintre viaţă şi inteligenţă, prima simbolizată în Maitreyi şi Chabu, a doua în Allan. Or, deosebirea psihologică dintre Maitreyi şi Allan nu e decât traducerea individuală a unui fenomen mai adânc, înrădăcinat într-o realitate colectivă: deosebirea de rase. între Allan şi familia Maitreyiei este actualizat conflictul dintre rase şi imposibilitatea unei înţelegeri, a unui contact total, definitiv.

Narendra Sen, superiorul ierarhic al inginerului Allan, îl invită pe acesta să locuiască în casa lui, cu gândul ascuns de a-l îiifia. Allan nu înţelege şi crede că Sen nu vrea decât să-l căsătorească cu fiica sa, Maitreyi. Dar între Allan şi Maitreyi se leagă o iubire carnală, care e descoperită dintr-o măruntă imprudenţă. Allan e gonit şi Maitreyi, ţinută claustrată. Tragedia dintre Allan şi Maitreyi reiese nu numai din puterea tradiţiei, nici numai din simpla inerţie a prejudecăţilor familiale. Ea îşi are rădăcinile înfipte în ereditatea milenară a familiei Sen. După cum am văzut, Allan e lipsit de înţelegerea mobilurilor pure ale lui Narendra Sen. în faţa panteismului micuţei Chabu, Allan e înclinat să surâdă. Pentru Chabu, sufletul pomului e o axiomă, pe când pentru Allan e un simplu motiv de basm. Chiar în faţa naivităţii complexe a misticismului Maitreyi[ei], Allan e prins de nedumeriri. Fata bengaleză e cea mai pură încarnare a rasei ei. Ce frumos exprimă ea acest lucru când spune: «în ţara d-voastră trebuie să fie foarte frig. De aceea sunteţi albi...» Cât de fraged e exprimată pedanta teorie a influenţei climei asupra omului. Sau această afirmaţie făcută natural şi pe care Allan nu o poate înţelege: «De ce mai e poştă, dacă nu primesc scrisori de la oameni pe cari nu-i văd?».

între Allan şi Maitreyi, despărţirea e fundamentală. Familia e un accident care precipită drama dintre cele două rase. Şi dacă n-ar fi ea, despărţirea tot s-ar produce, mai devreme sau mai târziu. între intelectualul şi ironicul Allan şi mistica şi carnala Maitreyi, o disensiune stă virtual. Conflictul acesta rasial e foarte discret introdus şi formează axa romanescă a cărţii."

Deosebit de percutant este Octav Şuluţiu şi în tentativa de a trasa conturul tipologic al protagonistei, considerând-o o întrupare complexă şi labirintică a eternului feminin, asemeni unei - splendidă metaforă - „broderii" savante căreia i s-au pierdut firele. Acest portret rămâne, de fapt, o pagină antologică, fără egal în spaţiul exegezei: „Independent de dramatismul acţiunii, stă turburătoare şi bronzată figura bengalezei Maitreyi. Mai puţin interesantă e evoluţia însăşi a dramei, cât persoana capricioasă şi arzătoare a Maitreyi[ei]. A descrie graficul ei sufletesc e o imposibilitate. E în acelaşi timp inteligentă şi voluptoasă, mistică şi pasionată,

patimei ce-l consumă, fascinat de vraja fizică şi de superstiţia poetică a exoticei cu destin damnat. însuşi acest predestin la nefericire ne readuce în zona familiară a romantismului din veacul trecut, care a sanctificat iubirea şi i-a dat sensul de misiune supremă în viaţa individului. D. Mircea Eliade ne pune în contact cu simbolismul poetic şi încântarea de mit, ţesute în jurul dragostei de toată romantica unui veac renăscut în psihologia celor doi parteneri, zguduiţi de miracolul revelat al propriei lor pasiuni.

Tânărul Allan poartă semnele elective ale tuturor marilor obsedaţi de aventură byroniană, de evadare din contemporan şi istoric, de refugiu în exotism şi reverie, de atracţie a eternului feminin, ca o expresie a unui puternic individualism şi a unui îndărătnic egotism. Dar sentimentalismul patetic al romancierilor se complică la acest spirit modern cu o luciditate de autoanaliză, un gust al experienţei morale şi un obscur instinct demoniac atât de acute, încât îl situează în preajma unui coroziv monolog interior, de natură gidiană. Allan se comentează în scurte, dar repetate paranteze, îşi dedublează personalitatea, scrutând la rece şi cele mai înalte ale lui avânturi. D. Mircea Eliade şi-a combinat metoda narativă, alternând introspecţia analitică şi elanul pur, transfigurator al iubirii. De aceea, *Maitreyi* se îmbină pe două planuri, aproape fuzionate: al lucidităţii masculine şi al evocării de poetică naraţiune al unui senzualism de magie erotică. Modern prin cea dintâi înclinaţie, dovedind o nelinişte intelectuală şi un dubiu nervos de om al veacului, d. Mircea Eliade se abandonează însă unei instinctive şi patetice simplităţi în crearea mitului erotic, născut din pasiunea eroinei. în centrul romanului este, fără îndoială, figura imaterială şi totuşi de o prezenţă carnală atât de vie a Maitreyiei. Fiinţă umană şi aspiraţie metafizică, naivitate animală şi trecere lunară printre nori diafani, ingenuitate şi rafinament, pudicitate şi îndrăzneală impetuoasă, pachet de senzaţii forte şi prelungire de vis magic, consumare de simţuri şi ecou de adoraţie mistică, în această armonie de antinomii trăieşte, ca într-o transă, nefericita Maitreyi, despărţită brutal de habotnicia hindusă a familiei, când Chabu, sora ei mică, dezvăluie taina dintre ea şi albul intrus, care le-a adus în casă o dramatică şi nepermisâ pasiune. Maitreyi este, o femeie şi un mit; este mai ales un simbol al sacrificiului în iubire, trăind cu o intensitate şi un farmec de substanţă tare, aromitoare ca înseşi parfumurile orientale. în acest plan de suprarealitate stă marea sugestie a romanului; în specificul intrinsec al pasiunii de brahmană a Maitreyiei, care-şi înconjoară dragostea cu toate superstiţiile atavice ale misticismului de rasă, descifrăm exotismul d-lui Eliade. însă, dacă decorticăm învelişul uşor suprapus peste miezul povestirii, dincolo de aparenţe dăm peste permanenţa umană a unei tragedii de iubire, idilică în împrejurările materiale în care se desfăşoară, de un patetism adânc în esenţa ei sufletească."

Incitante sunt şi eforturile lui Pompiliu Constantinescu de a demarca şi caracteriza mentalităţile care se confruntă în *Maitreyi* prin intermediul modului de reacţie la suferinţă. Allan, exponent al civilizaţiei europene, îşi controlează lucid experienţa pasională, făcând din ea „material de reflexie şi prilej de contemplaţie poetică"; se recuperează din această cauză mai uşor, refuzând trăirea ei metafizică şi readaptându-se platitudinii vieţii cotidiene (reeditând, în coordonate generale, ipostaza şi ideologia protagonistului din *Isabel...);* Maitreyi, care ilustrează o

„terapeutică morală" indiană, asiatică deci, se „sanctifică" prin durere şi umilinţă, apelând la mitologie şi trăind în registrul ei abstract cu un panteism tragic. Consideră de aceea întruparea ei în proza românească o realizare de excepţie, susceptibilă de a nu fi egalată ulterior nici chiar de autorul romanului: „După izgonirea lui Allan din casa lui Narendra Sen, d. Eliade urmăreşte şi procesul de dezintoxicare al romanticului său erou. Retras într-o singurătate de pustnic indian, departe de oameni, de civilizaţie şi de prezenţa fascinatoare şi primejdioasă a Maitreyiei, Allan se exercitează să-şi recapete luciditatea. Aci apare contrastul între două mentalităţi: între europeanul stăpân pe voinţa care-i scăpase din mână şi asiaticul cufundat în fericirea propriei suferinţi. Două civilizaţii şi două moduri specifice de reacţiune morală se definesc în final. Maitreyi îşi ia asupră-şi toată vina păcatului; noţiunea de ispăşire îi este atât de organică, încât suportă umilinţi, claustrare, dar nu-şi reneagă şi nu regretă o pasiune funestă. Vrea să-şi reîntâlnească iubitul şi să se cufunde, nelimitat, cu un simţ al eternului indic, în pasiunea care a sanctificat-o prin suferinţă. Dacă nu-l va putea regăsi, îşi dă întâlnire în viaţa de dincolo. Metafizica iubirii este o trăire autentică în această brahmană, o mitologie palpabilă, ca şi panteismul ei atavic. Allan însă refuză îndărătnic să reintre în magia unei pasiuni devastatoare. Individualismul lui de intelectual egotist, luciditatea lui europeană, nu doreşte decât eliberarea. Clătinat în temeliile personalităţii, Allan doreşte o refacere şi o purificare. Şi-o regăseşte în retragerea în sine. Egotismul este însăşi etica lui. Demonismul îl salvează de nefiinţă, ca şi de aberaţia absolutului. Episodul cu Maitreyi va rămânea cea mai adâncă experienţă pasională a lui, pe care va retrăi-o în imaginaţie şi în acel trist şi poetic farmec al retrospecţiunii. Pentru el, iubirea nu e o mitologie, ci numai o creştere suprafirească a personalităţii. Dincolo de punctul ei maxim, începe însă disoluţia; de aceea se opreşte la confinele ratării. Sunt semnificative episoadele finale ale romanului d-lui Eliade pentru această psihologie de alb şi pentru terapeutica morală pe care şi-o impune Allan, asemenea olimpicului Goethe, care-şi alina demenţa romantică prin expurgarea eului de pasiune. Allan n-o aplică pe planul contemplaţiei artistice. Spirit voluntar, se vindecă de un exces de vitalitate interioară prin adaptarea la platitudinea vieţii moderne. Se purifică de metafizica iubirii prin fizica ei. Ironia în care învăluie mania indianizantă a muzicantei Jenia Isaac, pe care o posedă rece, şi simpla colare cu Geurtie, care-i împarte patul şi banii, fără tragedii incomodante, îl restabileşte în individualismul lui iniţial şi nativ. Sustras din magia indică a Maitreyiei, reintră în contingentul vieţii mecanice europene. Pasiunea lui a fost şi o experienţă, tendinţa de a-şi multiplica eul, printr-un transfer de maximă trăire, în pasiunea unei brahmane. Jenia Isaac este o reluare a simbolului de snobism exotic exprimat în miss Roth din *Isabel...;* este un corectiv venit la timp, ca să-1 limpezească de vraja orientală în care se cufundase ca un somnambul. Allan are o concepţie europeană, laică, orgolioasă a păcaUilui: sinuciderea personalităţii prin pasiune. Metafizica lui este o experienţă care îi refuză absolutul, sub aspectul indic al topirii definitive, în neantul pasiunii, a individului. Raţiunea europeană îi îngăduie numai îmbogăţirea eului, care din experienţa umană face material de reflexie şi prilej de contemplaţie poetică.

Nu fără adâncă semnificaţie, romanul d-lui Mircea Eliade se închide cu aceste rânduri, de nostalgică evocare a Maitreyiei, dar şi de salutară inhibiţie a dezastrului

personal; când află că fiica lui Sen s-a lăsat posedată de un vânzător de fructe ca tatăl ei s-o considere spurcată, s-o alunge și să-și poată astfel reîntâlni iubitul, Allan reflectează: «...Și dacă n-ar fi decât o păcăleală a dragostei mele? De ce să cred? De unde știu eu? Aș vrea să privesc ochii Maitreyiei.»

îndoiala e semnul refacerii din combustia pasională, iar dorința este certitudinea că experiența umană se purifică în contemplație.

în complexitatea fibrelor de sensibilitate prin care trăiește Allan, regăsim toată problematica din ***Isabel...;*** de data aceasta fuzionată într-o narațiune patetică, în al cărei centru de foc rămâne simbolul Maitreyiei, eroină și realizare poetică de excepțională valoare în romanul d-lui Mircea Eliade și în proza contemporană. Cartea sa e grea de revelația unui miracol, poate singular în însăși cariera sa literară." ***(Mircea Eliade: „Maitreyi" <roman>; Edit. Cultura Națională,*** în ***Vremea,*** an. VI, nr. 288, 21 mai 1933, p. 7, rubrica „Cronica literară".)

în seria referințelor poematice inspirate de romanul lui Eliade se ivește la un moment dat și un text bizar, care întrece capacitatea de metaforizare a lui Mihail Sebastian. Este vorba de eseul-scenetă ***...Cu Papini, Unamuno și Maitreyi despre Mircea Eliade,*** semnat de romancierul și ziaristul Petru Manoliu. Autorul se imaginează într-un colocviu fantast cu cei doi maeștrii ai lui Eliade menționați în titlu și chiar cu eroina romanului, toți provocați de apariția acestuia. Concluzia discuției este că Mircea Eliade nu există, că opera sa e atât de vie, încât l-a devorat, i-a substituit perfect prezența în lume, și că, de fapt, această prezență n-a fost decât o nevoie a noastră de a avea o Maitreyi. Pentru că nici Maitreyi nu i se pare a exista ca atare, ea fiind doar o acută cerință sufletească. Este convins de aceea că membrii juriului n-au premiat un roman, ci pe „uitata Maitreyi a vieții fiecăruia dintre ei, pe Maitreyi a vieții". Ea este, spune eseistul cu remarcabilă forță metaforică, „necesitatea cu nume omenesc", ca aerul când te sufoci, ca mâncarea când ți-e foame, „ca durerea mea, ca bucuria voastră, ca tot ce poate fi". Este Maya, creatoarea de iluzii, este Iluzia... Avem credința că textul e un unicat al criticii românești și poate, prin formula neobișnuită, nu departe de a întruni exigențele unui ***Guiness Book Isabel și apele diavolului*** îi inspirase lui Victor Stoe ipostaze imnice, dar erodate întrucâtva de grandilocvență și nu la această intensitate poetică. Păcat că, pe alocuri, articolul e confuz și se împotmolește în echivocuri. îl cităm însă în întregime, considerându-l o piesă de muzeu în cadrul exegezei eliadești: „Este trivial de ușor să scrii contra unui om, despre un om sau pentru un om. Vei găsi, întotdeauna, în tine, ***necesarul,*** deși, acesta nu epuizează - știi bine - fundul de necunoscut pe care fiecare îl avem ascuns, acolo unde viața a uitat să mai fie prezentă. Oricât de sincer ai fi, tot neadevărat rămâi. Iată-l pe Mircea Eliade la ușa ta, bolnav de-o «poveste simplă care a fost cândva și viață», cu o fantomă în brațe, el însuși fantomă cu carnea pierdută în Gange și ochii în ceață. Vrea să-ți spuie basmul Maitreyi[ei]. Vine așa de departe... Vine din el însuși, vine de acolo de unde mulți, dacă s-au dus, nu se mai pot întoarce, deoarece lumea le apare sarbădă și prea veselă. Dar Mircea Eliade e naiv, n-are memorie și de-aceea este aventurier. E omul cel mai nenorocit pe care l-ai întâlnit în viață, deoarece destinul - căci e predestinat - i-a dat cele mai rari fericiri; fericiri pe care nici chiar viața însăși nu și le îngăduie decât foarte rar și prudent. Căci fericirile acestea nu sunt fericiri. Și viața lui Mircea

Eliade este o asemenea fericire. El vrea să mai fie o dată amantul Maitreyi[ei], povestind-o... El vrea să învețe pe de-a rostul nenorocirea... El vrea s-o spuie, s-o repete, s-o răcnească pretutindeni, iar oamenii, știind-o, s-o uite și, uitând-o, să-l uite și pe el... Iar el să se limpezească în liniște, așa ca marea, ca văzduhul, cari nu au aduceri-aminte, dar cari sunt rând pe rând și furtună, și calm, și anotimp, și vreme, și eternitate... Așa e Mircea Eliade: prea mare ca să-l cuprindă aventura, prea mic - asemenea tuturor înaintașilor lui: întâii între oameni - pentru a nu plânge, prea trist, atât de trist, încât nu-l poți deosebi de copil...

Cine a spus că, dacă Mircea Eliade nu pleca în India, n-ar fi scris ***Maitreyi?*** Dar ce, Maitreyi e reală? Cine v-a înșelat șoptindu-vă că Mircea Eliade a fost în India? De ce introduceți în viața acestui copil cu șase dioptrii și un pisc de geniu asemenea anecdote? Și, dacă eu v-aș spune că el n-a fost decât la Polul Nord, iar Maitreyi este o balenă, oare ați putea să-mi dovediți că nu am dreptate? Eu știu că numai oamenii care se repetă au povești reale... Ceilalți, restul acela pe care nici cerul și nici viața nu-i mai încape, sunt aceea ce este necesar celor mulți ca să nu urle de plictis: nebuni de lux... Și ***Maitreyi*** este o asemenea nebunie. Un lux și o rană... Nu, Mircea Eliade n-a fost nicăieri. El ***a stat*** mereu pe locul lui, așa cum stătea și înainte de a fi, așa cum va sta de-a pururi. Mircea Eliade nu are nevoie de geografie și nici de mișcare. El trăiește mirându-se de sine și câteodată, surprins de minune, se întoarce să vadă cine a făcut-o, și atunci, copilandru, râde trist și dematerializat:

— Nu știu! Se prea poate să fiu și eu acela...

Credeți-mă, ***Maitreyi*** este scrisă de fiica lui Narendra Sen și tradusă de Mircea Eliade în românește. Acest metafizician și-a permis o glumă: s-a jucat de-a lumea. Un juriu a suportat farsa, iar publicul a aplaudat. Și metafizicianul zâmbește satisfăcut de faptul că oamenii îl cred vorbind o limbă oarecare, fie ea chiar și cea românească... Dar eu l-am întâlnit, în ziua apariției romanului, pe Papini. îl zăpăcise «sensul unic» al culturii noastre și mi-a spus:

— Tocmai pentru ***Maitreyi*** sunt în București. Și mă bucur că am venit... Da, mă bucur mult, și bucuria mea, poate, va deveni și ea un «roman». Știam eu că Maitreyi va trebui să se prostitueze... Deoarece e femeie... Și o femeie sau e mamă, sau e cocotă... ***Tertium non datur.*** Dar ceea ce mă bucură până la exaltare este faptul că Allan a avut-o întâi, și asta cu atât mai mult, cu cât, ***o spune.*** Da, mă beatifică indiscreția colegului meu... Dacă eram în locul lui, știi ce-aș fi făcut? Plăteam lui Marconi să-mi difuzeze aventura în douăzeci și patru de limbi. într-o singură zi, pământul ar mai fi avut un înveliș, între stele și inima lui de foc: basmul scris cu sângele virginității Maitreyi[ei].

Ar fi fost un «gen nou». Și eu, asta vreau: ineditul, originalul... Da, cât mai mult original, ca să nu mai putem fi originali... Căci, vezi, aceea ce-mi place «autentic» în cartea lui Eliade - mă va ierta că-i spun pe nume - este absența originalului...

Ce puteam eu răspunde la aceste neașteptate «invective»? Mă despărțisem cu o clipă înainte de d. Șerban Cioculescu, Pompiliu Constantinescu, Mihail Sebastian, Perpessicius etc, etc. Unii îmi vorbiseră de ***Paul et Virginie,*** alții de Goethe, alții de «femeia eternă»... Fiecare aveau o Maitreyi a lor cuprinsă într-o nemărturisire, într-un secret de viață... O tăinuiseră, fiecare, fricoși s-o reînvie, poate jenați...

Se temeau, domnii aceştia, să mai fie încă o dată adolescenţi. Or, Mircea Eliade îi obliga s-o reînvie pe *uitata Maitreyi a vieţii fiecăruia* dintre ei, pe *Maitreyi a vieţii.* Căci, fecioara bengaleza este un secret de viaţă, o durere care nu mai poate fi lacrimi, deoarece e prea mare, prea cuprinzătoare, prea numai durere. De aceea n-am ştiut ce să-i răspund lui Papini. Şi m-am despărţit de el trist că, şi de data aceasta, *italianul* pleacă plin de convingerea că Mircea Eliade este prea reprezentativ pentru a putea fi numai rumân. Căci, eu eram sigur, dar nu aveam cui spune neclintita mea credinţă, că *Mircea Eliade nici nu există măcar,* încât tot ceea ce Papini îmi spusese era o pură fantasmagorie şi, deci, începutul unui alt roman al său. Nu, Mircea Eliade nu există real, aşa ca noi, oamenii de azi, de ieri, de mâine... Ca noi, oamenii care nu valorăm nici măcar cât un mormânt. Ştiu că, o dată, dar nu mai pot spune când şi unde, cineva blond, jenat şi cu gesturi de miop, mi-a întins mâna... Erau în jurul nostru cărţi multe şi îndoieli... Era prin anul, mi se pare, 1927... Dar mâna părea *atunci* inventată... Căci a dispărut după aceea... Devenise gest, gest care făcea auzibilă o tăcere, o mirare, o bucurie:

— Eu sunt Mircea Eliade...

Cineva mă îmbulzea să-i spun:

— «Tu, niciodată eşti», dar m-am reţinut. Prin faţa mea, Mircea Eliade *devenea,* aşa cum devine şi azi, impersonal, fără sine, masiv, absent, faţă de propria-i prezenţă. De atunci, l-am *văzut* - acesta e un fel vulgar de-a spune - atâta, cât mi-a fost necesar ca să nu-l simt cum îmbătrâneşte el sau cum - mai sigur - îmbătrâneam eu... Ori de câte ori îl *vedeam,* ştiam că-mi scapă ceva. Sau poate Mircea Eliade se arata atât cât era necesar pentru a se sugera numai? Şi apoi, de ce să fie văzut? De *aceasta* avem *numai* noi nevoie. *El nu poate fi văzut.* El este ori de câte ori avem trebuinţă noi de el. Ori de câte ori este o necesitate. Atunci, el se materializează... Un fragment... Dar nu este el... îl cauţi şi nu-l găseşti. Căci Mircea Eliade nu impietează *necesitatea* care-l cheamă.

Aşa mă gândeam când, deodată, cineva mă prinse de braţ. Era un bătrân cu ochelari, adus din spate şi cu barbă. Purta o geantă şi, pe geantă, pe *Don Quijote...*

— Am văzut aici în fundul nopţii şi-al Europii, mi-a spus el, un tânăr... îl cheamă Eliade... Eu sunt Unamuno... Şi vreau să-i vorbesc... Vreau s-o cunosc pe Maitreyi... Căci Maitreyi este Dulcineea din Toboso... Da, o altă moară de vânt a inimii... Să nu crezi cumva că sunt un maniac... Deşi sunt bătrân, cred în fantastic. Da, cred în originile noastre fantastice. Cred în necesitatea omului de a descinde din fantastic. Şi Mircea Eliade este un asemenea fantastic. Nici nu ştii dumneata cât poate *minţi* tânărul acesta fără vrâstă... Nici eu nu ştiu... Mă înşeală chiar şi pe mine... Dar îmi place... îmi place ori de câte ori mă înşeală fantasticul, ori de câte ori îmi dau seama că numai *infirmităţile mele au nevoie de real.* De aceea aş vrea să-l văd pe Mircea Eliade şi să-i mulţumesc... Să-i mulţumesc pentru bucuria ce mi-a dat-o înşelându-mă. înşelându-mă cu propria-mi neştiinţă... Arătându-mi infirmităţile...

...Se făcuse noapte. Şi, cum eram în plin *Maitreyi,* am putut, fără să mă *contrazică* realul, să scobor în PORT... Eram doar în libertăţile de sus, cari la un singur semn şi voinţă îţi dau tot, tot, chiar şi o călătorie, «stând pe loc», în Calcutta... Culoarea locală n-o mai ştiu... Limbile erau încrucişate, monosilabice

din cauza alcoolului, iar trupurile asudate şi arămii, ca «un amestec de ceară şi argilă»... Dar mai pot eu şti *cum anume* era acolo, când în clipa aceea, în clipa aceea când, poate, s-ar fi închegat un izvor de amintiri, am văzut-o pe Maitreyi... Era urâtă, urâtă, urâtă! Hâdă, hâdă!... Oribilă, înfricoşător de oribilă! Mai ştiu încă mişcările pseudopodice ale trupului gelatinos, inconştient şi beat... Venea clătinându-se printre mese, aproape goală... îi mirosea parcă şi imaginea... Şi cânta un cânt şters, ca o icoană afumată, fără gamă, fără cuvinte... Putea fi şi plâns, cum prea bine putea fi şi bucurie... Căci i se vedeau dinţii Maitreyiei, sub buzele grele şi roşii; i se vedeau dinţii asemenea unor porumbei albi, înşiraţi unul lângă altul şi tăcuţi. Da, numai dinţii ei tăceau. Dar tăceau ostil. Tăceau ca nişte săbii trase... Iar trupul murmura; întreg trupul...

Era ca un freamăt, ca o nelinişte, ca o aşteptare. Era cântecul Maitreyiei pe care mi se pare că l-a cântat odată şi marea, atunci când mi-a furat din mâni femeia iubită, pe care l-a cântat, ştiu bine, şi trenul, trenul acela, care, poate, n-a existat niciodată, dar cu care, totuşi, a plecat Saniana...

Da, aşa cânta Maitreyi: ca durerea mea, ca bucuria voastră, ca tot ce este, ca tot ce poate fi... *Şi atunci, Maitreyi deveni frumoasă...* Şi în aceeaşi clipă mi-am dat seama că o cunosc de totdeauna şi pentru totdeauna, aşa cum *cunosc* aerul când mă sufoc, aşa cum cunosc hrana, aşa cum cunosc tot ceea ce-mi este necesar. Căci *Maitreyi este înfricoşător de necesară.* Este chiar numai necesitatea cu nume omenesc. Ea este aceea ce trebuie să fii. Te prevede şi presimte. Ea creează lumea fiecăruia dintre noi: acea intimitate care îţi îngăduie să nu mori şi să te înşeli. Da, să te înşeli, căci Maitreyi este iluzia, ţesătoarea iluziei: Maya... E păinjeniş în care te zbaţi. Şi zbaterea aceasta se numeşte viaţă, dar roman niciodată. Căci *Maitreyi* este, când vrea să fie, un roman prost, pentru că rămâne de-a pururi o taină necuprinsă.

...Noaptea era caldă acum şi pudră de tăceri... Şi Maitreyi mi-a spus un basm:

— Luna mergea înaintea noastră ca o torţă, iar Gangele era vălul Maya... Şi totuşi, eterni şi trişti pluteau aşa de lin, încât parcă stăteau pe loc. Acolo «am făcut iubire»... Şi iubita a spus:

— Dă-mi ochii tăi să mă pot vedea!

— Ia-i...

— Dă-mi glasul tău ca să fiu auzită!

— Ia-1...

— Dă-mi braţul tău să-mi fac cingătoare şi sângele tău să-mi fac rubin pentru inele...

— Ia tot ce vrai...

— Dă-mi dorinţa ta să-mi fac mătasă pentru haină şi privirea ta să-mi fac andrele de argint, şi şoaptele tale să-mi fac taine, şi durerea ta să-mi fac bucurie...

— Ia tot, tot, a mai spus iubitul. Iar după o clipă de tăcere, prin care trecuse îngerul îndoielii, iubitul a întrebat: «Dar tu ce-mi dai în schimb?».

Şi iubita a răspuns:

— Pe Maitreyi..

...După ce i-am spus basmul, iubitul meu a băut whisky. Apoi m-a înşelat ca să mă aibă. Şi am fost a lui, deoarece el avea nevoie de un cuib de uitare... Şi n-a mai fost *nimic...* El a plecat, iar eu am ajuns aici, aici unde ajung *toate,* dacă au norocul să întâlnească şi să iubească.

— Şi cine era iubitul tău?

— Un locotenent..." *(...Cu Papini, Unamuno şi Maitreyi* despre *Mircea Eliade,* în *România literară,* an. II, nr. 67, 27 mai 1933, p. III.)

în numele admiraţiei pentru autor sau a extazului în faţa romanului, s-au emis însă şi fraze goale, de circumstanţă, ori chiar inepţii. Plină de toate acestea este, de pildă, recenzia pe mai multe coloane din *Rampa* a lui Al. Robot, din care nu putem desprinde decât această frază: *Maitreyi* e o carte pe care o iubeşti. Cedăm şi noi sentimentului." *(Mircea Eliade: „Maitreyi", roman, Ed. Cultura Naţională,* în *Rampa,* an. XVI, nr. 4608, 28 mai 1933, p. 1, rubrica „Pe marginea cărţilor".)

Intermediind cu generozitate discretă editarea primului roman al lui Eliade şi contribuind esenţial la premierea şi tipărirea celui de-al doilea, ca membru al juriului Culturii Naţionale, Cezar Petrescu simte nevoia să şi gloseze în marginea ultimului. Acceptă cu această ocazie câteva observaţii pertinente emise înaintea sa, nuanţându-le adecvarea, şi enunţă altele, surprinzătoare uneori prin originalitate şi insolit. Ca şi lui Ovidiu Papadima, de pildă, *Maitreyi* i se pare a evidenţia în evoluţia lui Eliade un proces de limpezire şi maturizare artistică, descifrabil cu uşurinţă în arhitectura congruentă a edificiului epic şi în emanciparea de digresiunile livreşti. Filiaţiile cu autori romantici (Chateaubriand, Benjamin Constant etc.) sau exotici (Kipling, Conrad, Somerset Maugham), deşi predilecte în comentariile criticilor, nu le consideră oportune, mai îndreptăţite şi posibile, în viziunea sa, fiind apropierile de casta ruşilor „artişti" (Lennontov, Puşkin, Kolţov, Gogol, Goncearov, Alexei Tolstoi, Turgheniev etc), primii care dezbat în romanul european cazuri de eşuare erotică provocate de conflictul latent între clase sau rase. Ipoteza este întrucâtva partizană (se ştie că autorul *întunecării* recunoscuse deseori pentru sine o asemenea ascendenţă) şi nu poate fi acceptată, cunoscând lecturile şi modelele romancierului, decât sub rezerva întâmplării. Seduce însă prin argumente şi prezumţii care o fac pe alocuri, cu tot caracterul riscat, credibilă: „Am urmărit, fireşte, cu atenţie cam destrămată, dar destul de fidel, numeroasele comentarii pe marginea romanului *Maitreyi,* în care am găsit un Mircea Eliade limpezit, maturizat, descătuşat de febra livrescă, făcând parte dreaptă vieţii şi ideilor, ceea ce ni se pare prima virtute a unui autentic romancier. Unele cronici i-au lipit eticheta romanului exotic, altele eticheta romanului de analiză. De o parte s-a pronunţat numele lui Chateaubriand *(Atala* etc); de alta,Benjamin Constant *(Adolphe, Le cahier rouge).* Pe urmă, Kipling, Joseph Conrad şi chiar contrafacerea ieftină, pentru toate pungile şi toate priceperile, a lui Conrad: Somerset Maugham sau Conrad în versiune cinematografică. Fie-ne îngăduit să facem o apropiere care numai în aparenţă pare paradoxală. După lectură, am aşezat romanul *Maitreyi* în raftul ruşilor din epoca pe care istoriografii lor literari o numesc «a artiştilor»: Lermontov, Puşkin, Kolţov, Nikitin, Gogol, Goncearov până la Alexis Tolstoi şi Turgheniev. Nu e silnică apropierea, deşi nu ne îndoim că în primul rând autorul o va respinge scandalizat. Probabil că pe mulţi din aceşti poeţi-romancieri nu i-a răsfoit niciodată. Dar literatura rusească a acestei epoci e populată de numeroase driiinc cu acelaşi deznodământ. Civilizatul mai mult ori mai puţin occidental, în orice or/, curasian, exilat administrativ sau de bunăvoie la frontierele imperiului, dînropi-ilud deodată alt univers, dezgustându-se de companionii de aceeaşi rasă şi

clasă, iubind o fecioară cu o pasiune pe care n-ar fi cunoscut-o niciodată în climatul său natal, lovindu-se de obstacolele tradiţiei locale, de rasă şi religie, de tirania familiei, de conspiraţia elementelor înconjurătoare, sfârşind amândoi, iubit şi iubită, într-o degradare fizică şi morală ce echivalează cu o sinucidere înceată şi mult mai teribilă decât acea cu ţeava revolverului la tâmplă. Asemenea romane sunt mult mai umane şi veridice, desigur, ca toată literatura Occidentului, cu excepţia lui Joseph Conrad de câte ori se apropie de un conflict identic de pasiuni, fiindcă eurasianul (ca să utilizez termenul lui Mircea Eliade) purcede la analiză cu logică şi sisteme, pe când slavul are conflictul în el, îl povesteşte, se povesteşte, nu analizează şi disecă la rece."

Marea fluenţă şi proprietate a naraţiunii, lipsa „zgurei" epice şi solubilitatea perfectă a tezei artistice în roman, individualizarea contrastantă a caracterelor, operaţie căreia îi este subordonată chiar anecdota epică, preocuparea de a face totul - gest, atitudine, psihologii, fundal - verosimil şi vivant, finalul deschis, solicitând antrenarea cititorului, îl îndreptăţesc pe Cezar Petrescu să vadă în *Maitreyi* „o treabă de orator" eminent. Tot acestei înzestrări îi atribuie şi reţinerea scriitorului de a exploata, în ciuda nu puţinelor tentaţii, „exotismul ca exotism" şi de a-i prefera sobrietatea „sondei" psihologice ori acuitatea frazei aforistice: „...prima calitate a romanului lui Mircea Eliade e această arşiţă lăuntrică, mistuind îndeopotrivă măsură pe Allan şi pe Maitreyi, fară exterioare gesturi patetice, într-o vuitoare despărţită oarecum de universul exterior prin pereţi refractari, care nu lasă să mai străbată nimic înlăuntru de afară, să nu mai străbată nimic afară dinlăuntru. în ultimele episoade din momentul când Allan e alungat din casa inginerului Narendra Sen, când totul e rupt între amanţi fără nădejde, tot ce săvârşeşte el şi tot ce săvârşeşte Maitreyi e într-o frenezie de autodistrugere, o devorare până la scrâşnet, amintind pe alt plan nebunia, incomprehensibilă pentru occidentali, *Amok.* Amândoi, Allan şi Maitreyi, sunt absorbiţi de propria lor înverşunare să se extermine, să se târâie, să se spurce, cu orbire de posedaţi, încât cei mai de aproape prin rasă şi prin familie le apar duşmani şi le sunt într-adevăr duşmani, fiindcă uneltesc să-i readucă la ceea ce din punctul lor de vedere se numeşte realitate - viaţă normală, împăcare cu viaţa normală, renunţare, acceptare.

Ne-am ferit înadins de a urmări cronologic anecdota, «intriga», jurnalul lui Allan şi ne-am oprit direct la aceste pagini ale deznodământului, ce ni se par de mare artă, fiindcă intriga are interes într-un roman numai în măsura în care e un mijloc pentru compoziţia unui caracter. La ce-ar folosi să narăm, rezumând, un proces mai întâi subteran, redat cu atâta sobrietate de mijloace în jurnalul în *raccourci* al lui Allan? Caracterele s-au limpezit, s-au diferenţiat şi s-au opus treptat, Maitreyi şi Allan, cu al lor cosmos, care e cosmosul a două rase, s-au căutat prin acea lege a contrastelor din iubire şi poate s-au exterminat, fiindcă acesta e un destin a două rase ireconciliabile. S-au distrus prin exaltarea pasiunei, prin incapacitatea de a dobori obstacolele exterioare, nu importă. Deznodământul rezumă simbolic, şi poate fară intenţia precisă a autorului, destinul celor două lumi care stau faţă în faţă, sortite să nu se întrepătrundă şi să se devore fie chiar şi în paroxismul iubirei.

Subliniem: *fără intenţia precisă a autorului.* Căci romancierul numai constată, aci sfârşeşte misiunea lui, atât îi îngăduie arta lui: cititorul conclude.

Iar arta lui Mircea Eliade se afirmă a fi una din cele mai cruţată de zgură, de teză, de preocuparea de a dovedi şi convinge, care e treabă de orator.

Un roman indian? Ce ispită pentru risipa cromolitografică de specific local, ce vast câmp pentru zugrăvirea violentă a peisagiului şi a oamenilor, pentru a mai săpa încă în vadul vechi convenţionalul atmosferei şi a ne oferi o Indie *ă la* Francis de Croisset sau Maurice Magre! Nu e o întâmplare că Allan îşi arată undeva preferinţa sa pentru romanul lui Joseph Conrad, *Almayer 's Folly.* Dacă nu ne înşelăm, acest roman, cel dintâi al lui Conrad, a apărut acum aproape patruzeci de ani. Iar când îndărătul tău, pentru a zugrăvi un destin de european sub tropice, se ridică aproape toată opera lui Conrad, când pentru a reprezintă India, cu englezi, fireşte, se ridică partea cea mai importantă din opera lui Kipling, născut la Bombay şi format la faţa locului, exploatarea exotismului pentru exotism ar fi însemnat o temeritate osândită eşecului, ca atâtea cărţi ale lui Paul Morand, unde toţi lectorii cred poate că au găsit o Indie, o Africă, o Chină, o Americă, o Românie chiar, de cea mai garantată culoare locală, toţi, în afară de indigenii respectivi, ce nu-şi recunosc nici ţara şi nu se recunosc nici pe dânşii în caricaturala şi sincopatica imagine a vertiginosului voiajor. Mircea Eliade a închis între filele cărţii sale o Indie din care a eliminat tot ce nu interesa direct substanţa romanului, dacă se poate spune: redusă la strictul necesar. Sobrietate lăudabilă şi virtute de autentic artist.

Deci nu la descripţii şi nu la atmosferă ne oprim. Ele sunt topite în substanţa romanului, fac corp; a cita cutare sau cutare pagină e a tăia din strai cu tot cu carne.

Ceea ce ne încântă, ce poate fi izolat şi rămâne ca un specific al moralistului şi psihologului Mircea Eliade, e darul de a repezi o sondă promptă şi întotdeauna precisă în întunericul cel mişunând de-o lume larvară a sufletului omenesc. [...]

Din asemenea material de notaţii pe viaţa concretă şi-au comprimat pilulele amare de aforisme La Rochefoucauld şi Chamfort."

îi găseşte totuşi şi un „călcâi al lui Ahile", care - paradoxal - nu-l prea indispune. Allan nu i se pare, de pildă, destul de britanic prin manifestare şi psihologie, deşi trebuie să reprezinte în roman mentalitatea colonială. El îi apare mai degrabă - înţelegem dintr-un spumos calambur - „tradus" din româneşte în englezeşte: „O singură obiecţie. Nu de cronicar, ci de simplu lector. Dar tocmai fiindcă romanul pretinde credulitatea lectorului, indiferent de mijloace, fiindcă romanul face să trăieşti posibilul, nu să trăieşti realul, şi fiindcă toate aceste însuşiri le întruneşte jurnalul lui Allan, în afară de o ciudată falsificare de premisă, onest ni se pare s-o subliniem. Allan e englez. După nume, amiciţii, relaţii, acte de stare civilă. După mentalitate mai puţin. După mentalitate e numai eurasian: aproape un eurasian oarecare, francez, german, englez, eurasian de tip mediu, fără tocmai acel specific de rasă care îl izolează insular chiar în Occidentul european de ceilalţi coneurasieni. Nu ne gândim la englezul convenţional din reclamele turistice. însă un Allan poartă cu el o ereditate, o tradiţie, un bagaj de suveniruri, obsesii, dacă voiţi complexe, care nu străbat niciodată cu im accent al său, strict britanic. Nu gândeşte ca un englez; şi-mi amintesc că unul din răposaţii mei profesori de latină ne învăţa să «gândim latineşte», nu să traducem din româneşte în latineşte, ca să

pricepem ce-a însemnat Roma şi spiritul Romei!" *(Mircea Eliade: „Maitreyi",* în *Curentul,* an. VI, nr. 1912, 31 mai 1933, p. 1-2, rubrica „însemnări pe marginea cărţilor".)

Mihail Ilovici, apropiat cercului literar lovinescian şi mare admirator al lui Camil Petrescu (îi va dedica la senectute şi o carte), apreciază în *Maitreyi* cu deosebire modernitatea formulei narative. Din păcate însă, demersul său este erodat continuu din interior de un limbaj artificios şi rebarbativ. îl cităm de aceea doar cu enunţuri mai consistente şi cât de cât lizibile. Recenzentul opinează, de pildă, că cerebralitatea cu care Eliade îşi retrăieşte experienţele sufleteşti prin intermediul protagoniştilor egalează eforturile şi reuşitele în această direcţie ale unui James Joyce („...trebuie mult preţuită, fiind singura carte în care dragostea este analizată cu o luciditate pe care nu o întâlneşti decât în scrisul lui James Joyce"). Socoteşte însă această cerebralitate nu atât o calitate sau o propensiune individuală, cât una ţinând de mentalul generaţiei sale, mistuită de ardoarea unor certitudini spirituale („Acest gen de analiză lucidă a dragostei care, folosind drept mijloc fenomenologia gesturilor interioare ale unor experienţe retrăite spre a descoperi substratul unei ontologii sufleteşti, este, desigur, un înalt punct de ajungere şi o legitimare a existenţei tinerei generaţii, înrudită cu ea însăşi prin preocupări spirituale"). De altfel, nu are nici o îndoială în privinţa apartenenţei scriitorului la orientarea „experienţialistă" a literaturii contemporane (pe care o vede reprezentată îndeosebi de autori „cerebrali" precum Anton Holban şi Camil Petrescu), descoperind romanul conformat întru totul principiilor de bază ale acestei orientări, care, după opinia sa, recomandă „retrăirea lucidă a experienţelor sufleteşti, deci cunoaşterea lor ontologică, adâncă, desăvârşită".

îşi mărturiseşte din când în când şi unele rezerve, luându-şi chiar în serios ipostaza criticistă. Cele mai multe n-au însă suport convingător, violentând vizibil subiectiv sensul unor contexte sau fraze. în mobilitatea şi incertitudinea modernă a naraţiunii simte, de pildă, semnele unei anume - factice, înţelegem noi - regii („...mi s-a părut că tendinţa regizurei de a crea o incertitudine vroită se trădează de multe ori printr-o nemotivare care displace"); numeşte exotismul discret şi sobru al romanului „exagerat", deşi nu evită să-1 considere, în aceeaşi frază, „autentic şi trăit interior"; scenele de comunicare specifică, panteistică, între eroinele bengaleze ale romanului i se par dictate de Gide („Mircea Eliade nu este definitiv scuturat de anumite impurităţi gidiene, scenele imoraliste de la pag. 101, dintre Maitreyi şi Lilu"); uzul metaforic al unor simple noţiuni de terminologie creştină îl duce cu gândul la „misticism" („Deşi de o luciditate apreciabilă în analiză, păstrează totuşi acel misticism ilegal al emoţiei erotice: «...ca şi cum ar fi participat la o fericire cerească, la o stare de Har»"); acuză pe alocuri, fără a-şi ilustra ideea cu exemple, „o literarizare uşoară sau mai bine zis o neautenticitate de limbă" *(Premiul Techirghiol Eforie. „Maitrevi" de Mircea Eliade,* în *Viaţa literară,* an. VIII, nr. 144, 1-31 mai 1933, p. 2).

Lui C. Gerota, cronicar destul de cunoscut al *Convorbirilor literare, Maitreyi* îi aminteşte o întreagă constelaţie de romane romantice, centrate pe monografierea unei intense pasiuni, capabilă să zdruncine aprehensiuni religioase şi convenţii sociale. Intre ele, mai aproape ca problematică şi formulă îi apare *Carmen,* de

Prospere Merimee, explorând, ca şi în romanul lui Eliade, impactul a două civilizaţii şi rase cu antinomie vădit ireductibilă: „Romanul d-lui Mircea Eliade este mai mult o monografie psihologică decât un roman balzacian sau zolist. Este, ca şi în *Werther*, ca şi în *Adolphe*, acţiunea redusă la personajul principal, care este şi singura ce interesează din tot romanul.

E mai apropiat de *Carmen* a lui Merimee. Este şi aci, la Merimee, opoziţia între două rase foarte îndârjite, între bascul Don Jose şi gitana Carmen. Amorul fără margini al lui Don Jose ucide pe Carmen, care-i cere s-o ucidă. Sunt în aceste romane pasiuni puternice, în afară de cadrul saloanelor, cum remarcă Sainte-Beuve. Doi reprezentanţi a două rase, a două civilizaţii se întâlnesc pe acelaşi plan psihologic: amorul. Un inginer european şi Maitreyi, fata unui inginer bengalez.

Viaţa europeanului, falsificată de o civilizaţie unilaterală, materialistă, cerebrală, şi viaţa bengalezului, stăpânită de tradiţia tiranică, ce ucide avântul şi personalitatea, dar care dă educaţia jertfei supreme, se încrucişează pentru câtva timp într-un ritm sufletesc ce zguduie ambele existenţe, a lui Allan şi a Maitreyii."

Fiindcă îl consideră un tipic roman psihologic (va şi teoretiza conceptul în cadrul demersului său), „realist prin acţiune" (dar în progres faţă de romanul balzacian şi zolist) şi „exotic prin descriere" (dar salvându-se de monotonia convenţională a romanului romantic gen Bernardin de Saint-Pierre), C. Gerota îi descoperă centrul de greutate în vivisecţia operată pe cele două „caractere puternice", Maitreyi şi Allan, piloni fundamentali ai afabulaţiei, a căror evoluţie şi manifestare îi dau sentimentul acut al vieţii în ascensiunea şi declinul ei iminent. Verosimilitatea acestor personaje îl fac să vadă în *Maitreyi* un roman atât de „bun", încât nu suportă să mai adauge calificativului şi alte nuanţe, pentru a nu-i umbri proprietatea: „Ceea ce formează aci axa de susţinere a romanului este *analiza psihologică* a sufletului femenin bengalez. Conflictul dramatic absolut necesar în roman este înlocuit aici cu lacrimile interioare, cu bucuria gestului mărunt, cu un semn de mică importanţă în aparenţă, dar foarte semnificative din punct de vedere psihologic. Când *Gaud* a lui Pierre Loti aşteaptă îngândurată pe malul mării pe Yan care nu mai vine, se petrece în sufletul ei o catastrofa mai puternică decât ideea morţii. Romanul psihologic n-are nevoie de o acţiune zgomotoasă, ca să scoată în relief personajul, caracterul, ci de a se revela în acte mărunte omeneşti virtuţile sublime. Romanul îmbrăţişează viaţa în întregime, viaţa psihologică, bineînţeles, care se rostogoleşte cu mai mult sau mai puţină rapiditate; urmează de aci desfăşurarea caracterului, analiza, care sistematizează faptele ca să le aducă la un punct central; romanul reprezintă viaţa ca o gravitaţie împrejurul actelor şi sentimentelor esenţiale, întocmai ca un sistem mai mult sau mai puţin astronomic, zice Guyau. Acţiunea romanului este redusă la gesturi mărunte, dar care sunt foarte elocvente prin taina adâncă, psihologică. Maitreyi iubeşte pe Allan. Este ceva comun, în definitiv, iubirea între doi tineri. Ceea ce interesează este felul unic, deosebit, cum d-l Eliade a ştiut să ne prezinte această iubire. Arta, din noianul de pasiuni omeneşti, fixează una din ele, şi pe aceasta o măreşte ca un ochean astronomic, ca s-o vedem în toată măreţia ei, de la naştere până la moarte. Se fac atâtea căsătorii pe lumea asta, se împletesc atâtea iubiri cu deznodăminte tragice, dar asta nu este artă, fiindcă lipseşte ochiul artistului care să reliefeze sentimentele, să le individualizeze.

Romanul psihologic cere o mare subiectivitate în concepţie şi o mare obiectivitate în exprimare. Este sufletul tău, care este în joc, este iubirea ta care va alimenta romanul, dar ea trebuie privită din toate laturile să dea o variaţie pe aceeaşi temă şi să fie exprimată printr-o serie de fapte care să uşureze depanarea sentimentului de la zămislire până la culminaţie.

D-l Eliade a reuşit să creeze două caractere puternice în romanul d-sale: Maitreyi şi Allan.

Maitreyi este femeia pasionată, care se dă fără rezerve şi fără calcule. Este iubirea wertheriană sau a lui Prevost, ea este însă legată de Maitreyi şi este numai a ei. Iubind cu fanatismul orientalilor, ea nu se înfricoşează de nici o ameninţare. Sufletul ei comprimat de atâtea tradiţii religioase, politice, care fac din femei sclave fără personalitate, se deschide vijelios într-o iubire pătimaşe, în care se înnobilează omul, căci iubirea mare e altruistă.

Stăpânită de figura lui Allan, pe care-l trăieşte intens în sufletul ei, ea dispreţuieşte urmările unei căsătorii ascunse, pe lângă oprobriul public bengalez, care o ţintuia la stâlpul infamiei. Dar iubirea creştea în sufletul ei cu puterea vegetaţiei indiene, pe care nimic nu o putea zădărnici. Aici este caracteristicul bengalezei: *totul* sau *nimic*. Fapta ei este, după convenienţa socială, condamnabilă. O fată trăieşte din proprie pornire cu un străin, care mâine, poimâine va pleca sau, în tot cazul, nu va fi soţul său. Aici intervine arta, şi dintr-un fapt imoral judecat de societatea de azi, arta îl filtrează, îl spiritualizează şi ne dă o iubire dumnezeiască, în care iubirea se deapănă ca iubire, cum curge râul în matca lui, fără nici un calcul sau un scop practic. Ce este mai nobil decât această iubire, care se dezlănţuie cu forţe primare, cu biruinţi de putere elementară! Decât pentru a spiritualiza, pentru a moraliza, ca să zicem astfel, un fapt zis imoral, autorul trebuie să fie artist, să vadă lucrurile în toată lumina lor, în toată goliciunea lor, în toată *sinceritatea* lor. Numai sinceritatea făureşte opere veritabile. «Astfel, pentru a găsi viaţa, scriitorul şi artistul trebuie înainte de toate să fie sinceri, să se exprime în întregime, fără a reţine ceva din viaţa lor interioară, să se devoteze mulţimii indiferente, cum se devota odinioară zeilor. Această sinceritate a emoţiunii lor trebuie să se găsească în operile lor», zice Guyau, în *L 'art au point de vue sociologique*.

Allan este europeanul măsurat, pe care pasiunea nu-l doboară. Moral în acţiunea lui, rezervat în iubirea lui, la început mai mult senzuală, el este eroul european, pe care raţiunea îl conduce chiar în faptele lui cele mai pasionante. Iubeşte pe Maitreyi mai întâi pentru curăţenia primitivă a sufletului ei, apoi pentru sufletul ei deosebit, gata de jertfa. Deşi, în romanul lui Mircea Eliade, el este cel care profită, căci pleacă din casa lui Sen, pe care a trăsnit-o prin nenorocirea Maitreyii, totuşi ne e simpatic, întâi că sufere cu adevărat, ceea ce înseamnă că o iubeşte cu adevărat, apoi un îndreptar etic, o conştiinţă dreaptă, o călăuză morală nu l-a părăsit niciodată.

Sunt două caractere deosebite: un european ce iubeşte mai mult organic o indiană, pe care raţiunea câştigată ancestral de o civilizaţie înaintată i-o impune, şi o indiană care iubeşte aşa cum cântă pasărea, «cum murmură izvorul, cum miroase florile».

Romanul d-lui Mircea Eliade e un roman bun. Literatura nu trebuie să cunoască decât romanul bun şi romanul prost: nu romanul fără compoziţie sau cu compoziţie etc.

Realist prin acţiune şi exotic prin descriere, el este scutit de lâncezeala romantică şi monotonă a lui Bernardin de Saint-Pierre din *Paul et Virginie,* la cetirea căreia, în casa d-nei Necker, Buffon a cerut să i se aducă mai repede trăsura." *(Mircea Eliade: „Maitreyi". Roman,* în *Convorbiri literare,* an. 66, nr. 5, mai 1933, p. 487-490, rubrica „Cărţi".)

Dacă există, am văzut, cronicari fascinaţi într-atât de *Maitreyi,* încât adoptă ipostaze devoţionale, nu ne surprinde că există şi o categorie opusă lor, cei care neagă romanului orice merit. Aceştia sunt însă, în genere, condeie obscure, care nu au ce risca prin opiniile lor hazardate sau care servesc interese vindicative, câteodată chiar în dosul unor pseudonime sau iniţiale. Un astfel de autor este cel care semnează în revista *Miniaturi,* prin N. S. (probabil Nicolae Sachelarie, nume curent între colaboratorii gazetei, menţionat şi ca „administrator" al ei), o recenzie constant şi agresiv negativistă, propunându-şi parcă să polemizeze cu tot ce s-a scris mai bine despre carte. S-a vorbit, de pildă, de acuitatea şi profunzimea explorării psihologice în *Maitreyi;* recenzentul refuză categoric ideea, găsind romanul superficial, „aproape copilăresc". S-a remarcat cutezanţa problematicii şi a tehnicii lui narative; el se arată, dimpotrivă, „deziluzionat" de „lipsa noutăţii". A fost considerat un „catehism al iubirii", cu aceeaşi vigoare exponenţială pe care au avut-o, în momentul lor istoric, *Romeo şi Julieta* sau *Paul şi Virginie;* pentru N. S., el nu este însă decât un roman comun, glosând în marginea unei iubiri obişnuite, „aşa cum se manifestă oriunde, la Bucureşti, ca şi la Calcutta". Au sedus prin supleţe şi spiritualizare elementele care au creat culoarea locală; N. S. le găseşte „incomprehensibile" şi insuficient „motivate". Ba, mai mult, întreaga arhitectură compoziţională a cărţii i se pare dezordonată, autorul ei neştiind, după opinia sa, „să potenţeze efectul spre un anume scop, accentuând unele părţi ale povestirii şi suprimând altele care, deşi perfect «autentice», nu prezintă vreun interes în consensul general". Nici percutanta tipologică de excepţie a protagonistei nu-l impresionează prea mult; din contră, el nutreşte ideea că Maitreyi este un personaj inconsistent, „care se şterge repede, confundându-se cu oricare altă tânără îndrăgostită". Conclude de aceea senin şi imperturbabil în rigiditatea sa: „Nimic deosebit care să ne reţină prea mult atenţia". Invariabil contrariantă, pasiunea sa demolatoare se întoarce însă mai mult împotrivă-i: „Romanul d-lui Mircea Eliade nu justifică îndeajuns distincţia ce i s-a făcut cu premiul «Techirghiol-Eforie». *Maitreyi* e un roman uşor, apropae copilăresc, deşi autorul mânuieşte magistral verbul.

Cu factura şi motivele pe care e brodată acţiunea romanului s-ar fi putut închega un subiect mult mai impresionant şi mai profund. Lipseşte fondalul care fixează şi dă o stabilitate solidă, făcând să vibreze intens sensibilitatea cetitorului. E ca o statuetă frumoasă, dar fragilă.

O altă scădere este faptul că, cu toată tema sau cadrul nou al romanului, interesul nu se evidenţiază în noutate, şi acest lucru lasă pe cetitor oarecum deziluzionai.

Maitreyi e romanul dragostei eterne, al dragostei impetuoase dintre tineri, cu bucuriile ei incomensurabile, dar şi cu tristeţile şi înfrângerile tot atât de radicale; e, în sfârşit, dragostea obişnuită, aşa cum se manifestă oriunde, la Bucureşti, ca şi la Calcutta.

Şi ar fi putut să fie romanul unei dragoste aparte, cu parfum exotic, dai' şi cu o sensibilitate nouă, altoită pe fondul fascinant al misticismului indic şi al filozofiei panteiste al acestui popor. Autorul schiţează doar atmosfera aceasta, fără însă să o adâncească, reliefând-o şi integrând-o pe deplin subiectului.

Tânărul Allan, desenator tehnic la o societate de canalizare din India, este vrăjit de farmecele unei tinere bengaleze de 16 ani, Maitreyi, fiica inginerului şef al aceleiaşi societăţi, Narendra Sen. Favorizat de împrejurarea că locuieşte chiar în casa lor, Allan are fericirea de a fi iubit de tânăra fată, care i se dăruise pe deplin. Din anumite calcule de familie însă şi mai puţin din cauza prejudecăţilor sociale şi religioase ale castei din care făceau parte părinţii fetei, căsătoria lor era o imposibilitate. De aceea, părinţii fetei, când au aflat de legăturile lor nepermise, au luat măsurile de rigoare, despărţindu-i. Disperări, proteste, aiurări sentimentale; în cele din urmă se resemnează: el izolându-se în munţi şi rezistând imaginei ei cu reminiscenţe de gelozie, ea continuând să-l iubească în abstract, divinizându-l, dar în acelaşi timp dându-se unui vânzător de fructe cu scopul de a fi gonită apoi de părinţi şi să poată merge astfel în căutarea iubitului ei. Atât. Şi e prea puţin pentru un roman cu pretenţie. Dar chiar în atitudinea fetii şi a iubitului ei sunt lucruri cari, dacă au rostul lor de a fi în ţara lor de origină, pentru cetitorul român sunt incomprehensibile, pentru că autorul nu le justifică sau nu le motivează suficient. Ele par dezrădăcinate, deci neintegrate unităţii romanului.

Interesul cărţii e destrămat. îţi face impresia că autorul povesteşte o dragoste trăită şi uită să potenţeze efectul spre un anume scop, accentuând unele părţi ale povestirii şi suprimând altele, care, deşi perfect «autentice», nu prezintă vreun interes în consensul general. în această privinţă e concludentă lipsa de reacţiune şi energie a eroului atunci când iubita îi este secvestrată, şi acest lucru contrastează cu dragostea lui nebună, după cum reiese din altă parte a cărţii. Poate însă că autorul vrea să arate corelaţia dintre iubirea carnală şi egoistă a europeanului şi cea panteistă a indianului (iubirea cu pomul etc), dar aceasta e numai o intenţie, căci nu reiese îndeajuns din desfăşurarea acţiunii.

Cu toate aceste lipsuri, lectura romanului e plăcută, căci autorul dovedeşte reale însuşiri de romancier, care cu timpul poate se vor complecta. Deocamdată însă, romanul de faţă nu e destul de consistent, căci imaginea Maitreyiei se şterge repede, confundându-se cu orice altă tânără îndrăgostită. Nimic deosebit care să ne reţină prea mult atenţia." *(Mircea Eliade: ..Maitreyi". roman. Cultura Naţională.* în *Miniaturi,* an. I, nr. 2, mai 1933, p. 3, rubrica „Recenzii"; semnat: „N. S.".)

Constatând că lectura romanului l-a făcut să piardă percepţia coordonatelor spaţiale şi temporale ale momentului, că l-a transpus în alt „plan sufletesc", calitate atribuită în genere doar marii literaturi, Icronim Şerbii nu se îndoieşte nici o clipa de apartenenţa cărţii la această literatură, considerând-o o „reuşită" sigură, cu destin „unic" în literatura română. E interesat să se afle însă „mijloacele" prin care Eliade obţine această performanţă şi deduce că ele ar fi: simplicitatea clasică a conflictului

pasional şi dexteritatea divinatorie cu care scriitorul izbuteşte să-şi sublimeze artistic experienţa existenţială prin intermedierea psihologiei lui Allan: „Pentru că nu-i momentul să definesc poziţia pe care d-l Mircea Eliade o ocupă în literatura noastră tânără (excludem publicistica, unde excelează prin noutatea şi profunzimea problemelor pe care le agită, căci în cronica de faţă nu prezintă nici un interes), vom aminti numai de *Isabel şi apele diavolului* şi, într-o ordine spirituală diferită, de *Solilocvii,* fructul unor meditaţii preţioase.

Primul d-sale roman, deşi cu vizibile ineficiente, ne-a relevat pe actualul romancier, care, ne îngăduim s-o spunem - realizat plin în ultimul său volum -, îl aşteptăm totuşi într-o operă de mai largă şi complexă cuprindere. Căci elementele conţinute în *Isabel şi apele diavolului* ni-1 prevestesc.

Să revenim însă la *Maitreyi.*

Ne-ar fi extrem de dificil să scriem despre această carte, a cărei primă lectură ne-a entuziasmat, fără ca să nu abandonăm pedantele scrupule critice, înlăturate, de altfel, de la început, de însăşi esenţa ei.

Pentru că, să ne înţelegem: o dată ce o carte te-a transpus pe un plan sufletesc deosebit de-al tău, ea e o reuşită. Rămâne doar de stabilit valoarea mijloacelor de care s-a servit autorul pentru aceasta. Ceea ce vom încerca noi mai jos, şi o facem cu satisfacţia de-a le şti indubitabil superioare.

I s-a obiectat, de pildă, d-lui Mircea Eliade atmosfera de orientalism, standardizat de numeroşi scriitori străini, care contribuie să dea un farmec în plus romanului, negându-se astfel, fie din rea-voinţă, fie dintr-o optică insuficientă, singurul lucru valabil în acţiunea lui: conflictul pasional, care interesează tocmai în măsura în care subjugă etica specifică a dragostei, atât de diferenţiate, a fiecărui dintre cei doi eroi. Or, aici intrăm în substanţa intimă a iubirii, pretutindeni aceeaşi. Şi chiar atmosfera pitorească sau spirituală nu se valorifică prin origina ei, ci prin procesul de transfigurare subiectivă a eroului.

Nu devine semnificativ nimic din mediul indic decât ceea ce e interiorizat de Allan, care, deşi un sentimental, e dublat de-un analist rece, lucid, ce-şi disecă până şi creşterea pasiunii lui pentru Maitreyi, fiica de-o turburătoare frumuseţe a superiorului său, Narendra Sen, în casa căruia locuieşte.

De-acolo de unde începe să raţioneze, să se îndoiască asupra iubirii lui, Allan există.

Şi iată cum, de la primele pagini chiar, Allan, introdus în locuinţa inginerului, învăluit de afecţiunea soţiei acestuia, Srimati Devi Indira, cu intenţia unei adoptaţiuni filiale, bănuie o cursă întinsă în vederea presupusului mariaj cu neagra Maitreyi, care îi e indiferentă.

Şi indignarea manifestată de el nu e decât un subterfugiu al propriei sale imaginaţii, în care chipul fascinant al fetei a prins un viu interes. Căci Maitreyi exercita asupra lui o atracţie magnetică, degajând din întregul ei trup un puternic fluid sexual. Incertitudinile, insinuările, neliniştile, căutările lor dibuite, ascunse, le măreşte din ce în ce dorinţa unuia pentru celălalt, ca, fatal, să termine prin cedarea, într-un ritual mistic, a fecioarei Maitreyi.

Preludiul posesiunei lor definitive, şi ea însăşi i-a prilejuit d-lui Mircea Eliade să scrie pagini de-un minunat lirism, în care fiinţa imaterială a Maitreyifei] capătă

contururi precise, se amplifică, desprinzându-se cu toată «jungla» ei de superstiţii şi bizarerii copleşitoare prin pasiunea-i inumană. Trecerea ei frenetică de la o stare de vis voluptos la una de crudă dezlănţuire senzuală, uimind prin dexteritatea ei de amantă, pătimaşă şi inocentă totodată, impetuozitate şi latentă consumare de simţuri, îi iluminează complexităţile sufletului ei de tânără bengaleza.

Plutind într-o continuă beţie de vis şi realitate, nefericita Maitreyi e însă brutal despărţită de Allan, care e alungat din casă de părinţii ei, cărora Chabu, sora mai mică, le divulgase legăturile.

Intensitatea dramatică cu care Maitreyi îşi trăieşte suferinţele acestei pasiuni, ce-o întrece prin sublim, îi împrumută o aureolă de simbolică întruchipare a sacrificiului în iubire.

O dată cu separaţiunea lor, în modul cum reacţionează fiecare din ei, se deosebesc cele două civilizaţii şi mentalităţi distincte, a europeanului şi cea a asiaticului.

întâiul, Allan, stăpân pe voinţă, conştient de finalitatea ineluctabilă a acestei dragoste, se surghiuneşte într-un schit din Himalaya, unde îşi reface personalitatea-i zdruncinată, retrăgându-se în sine.

Se reîntoarce în oraş regăsit, după ce mai încercase un joc cu muzicanta evreie Jenia Isaac, intoxicată de indianism, pe care o posedă rece, oarecum din nevoia obscură de a-şi bate joc de farmecul oriental.

Prins în angrenajul vieţii moderne, în a cărei platitudine psihologia lui revenită la datele ei iniţiale se complace, o posedă cu aceeaşi indiferenţă şi pe Geurtie, cu care îşi împarte comod banii şi patul.

Voluntarismul lui îl ajută să se sustragă magiei irezistibile a Maitreyiţei], care pentru el va rămâne una din cele mai răscolitoare experienţe sentimentale din viaţa sa simplă, lipsită de complicaţii. Diferită de el, Maitreyi se cufundă în beatitudinea propriei ei suferinţe, zeificându-şi iubitul, contopit panteistic în soarele care o încălzeşte, în iarba aromitoare şi izvoarele limpezi.

în pasivitatea ei, se consolează cu speranţa reîntâlnirii lui într-o altă viaţă, pentru ca atunci să nu se mai despartă niciodată.

Allan mai suportă o lovitură crudă, aflând că Maitreyi, disperată, se dase unui vânzător de fructe ca, fiind alungată de-acasă, să fugă la el.

Se îndoieşte - şi acesta e semnul vindecării lui - de sinceritatea gestului Maitreyiţei], care făcuse ultimul sacrificiu ca să-1 revadă.

Şi aşa se sfârşeşte cântecul lebedei...

Simplicitatea acestei povestiri tragice de iubire, fără artificii, de-o frumuseţe clasică, se alăturează lângă creaţiile însemnate ale epocii trecute, cum, de pildă, *Paul şi Virginia* sau povestea medievală *Tristan şi Iseut,* evocând realizarea de mare îndrăgostită: Maitreyi.

D-1 Mircea Eliade a scris o carte al cărei destin e unic, trasat în literatura românească, urmând să-i fixeze locul, mai târziu, istoricii literari." *(„Maitreyi", roman de Mircea Eliade <Ed. Cultura Nafională>,* în *Discobolul,* an. II, nr. 9, mai 1933, p. 15, rubrica „Cronica literară".)

Alexandra Talex se situează de la început şi fără reţineri în tabăra entuziaştilor, simţindu-se mereu trădat de cuvânt în admiraţia sa pentru roman şi romancier.

Maitreyi i se pare „o carte de înaltă tensiune", prima şi cea mai autentică plămădire autohtonă fără „importuri" proustiene. îşi închipuie de aceea demersul o semnătură vizionară de „martor" pe actul de naştere al celui mai viguros prozator al generaţiei sale: „Literatura românească modernă, în şovăiala-i de uneori, îşi cerea de mult o carte de înaltă tensiune care, rupându-se realizărilor mărginite autohtone, să dovedească oricui că, totuşi, neimportând forme proustiene, putem plămădi ceva de laudă şi cu biet sufletul nostru, autentic creator. Ei bine, această carte de noi orizonturi şi de epocă ni-o avem în *Maitreyi* a d. Mircea Eliade.

Mărturisesc sincer şi dintru-nceput neastâmpărul sufletesc cu care mi-am întovărăşit lectura. Neastâmpăr, pe care aş vroi să-1 numesc încântare până la febra trăirii unor gânduri cu cineva anume din tine. Cartea d. Mircea Eliade reuşeşte a te strânge violent şi tot în buzele şi ochii cu care o parcurgi, reuşind astfel să trăiască în tine cu durerea crud-năucitoare a evocărilor.

Lectura acestui op îmi dă şi un regret nestăpânit. Că nu sunt un scriitor realizat ca să croiesc tipare noi de cuvinte, nerostite încă, pentru această carte. Tipare de extaziere şi de mărturisire, iar nicidecum inutile notaţii tehnice, cum ar părea c-ar voi această cronică. Şi asta, fiindcă *Maitreyi* e pagina universală a durerei omeneşti pe care, dacă o desfrunzeşti cu răbdare din îmbrăcămintea-i exotic colorată, o revelăm şi în noi, în fiecare, cu alte curbe, poate, dar cu aceleaşi cadenţe.

încerc, de altfel, dinaintea acestei cărţi, care-mi întretaie cu zăpăceli gândurile, convingerea, de rareori verificată, că însuşi cuvântul nu exprimă decât infime fragmente ale simţirei interioare de uneori. Frumuseţea, farmecul şi inefabilul cărţii d. Eliade rămân astfel încuiate în voluptatea, ca inedit tare, a primei lecturi de cunoaştere.

Tema romanului este iubirea nutrită entuziast, sincer şi până la distrugere. Allan, un inginer european, în India, cunoaşte prin intermediarii nevoite pe fiica şefului său, Narendra Sen, bengaleză Maitreyi. Descripţia psihologică a acestei ciudate bengale o putem asemăna cu cunoaşterea din pagină în pagină a unei cărţi rare. Dragostea inginerului către Maitreyi se consolidează pe nesimţite într-însul, invadându-1 copleşitor. Drama păşeşte apoi într-un cadru aşteptat. Efuziunile se adâncesc, se cer cu repetări, întârzieri, până când mărturisirea sufletului cheamă pe a trupului.

E momentul să întârziem puţin şi să relevăm emoţionant de mişcătoarele pagini ale acestei părţi- Logodna Maitreyiei cu Allan, acel straniu-logic legământ dintre pământ şi om, posedarea prin trup în noaptea fericitei lor cununii sunt pagini care rămân fără seamăn în literatura românească.

Citez: «Mă leg de tine, Pământule, că eu voi fi a lui Allan, şi a nimănui altuia. Voi creşte din el ca iarba din tine. Şi cum aştepţi tu ploaia, aşa îi voi aştepta eu venirea, şi cum îţi sunt ţie razele, aşa va fi trupul lui mie.»

Sau: «Am simţit-o lângă mine, strângându-se toată, parcă ar fi încercat să se uite. Nu mai era sete trupească aceea, ci sete de mine tot; ar fi vrut să treacă în mine toată, aşa cum trecuse sufletul ei. Nu-mi mai amintesc nimic, apoi; căci am cunoscut-o fără să ştiu, fără memorie...»

Şi dragostea se urmează, spre tăinuirea celor din casă, în dăruiri integrale şi până la extenuare, noaptea ca şi ziua. Familia Sen, preocupată de micile-i necazuri

intime, nebunia lui Chabu şi maladia lui Narendra, nu observă sau se prea încrede gândurilor sale oneste. Pentru ei, Allan nu este decât fiul, ce în curând va fi al lor, iar cât despre Maitreyi, o soră bună şi care îi ţine de urât.

Pasiunea lui Allan pentru Maitreyi şi invers se accelerează către patimă, sporind imprudenţele. Şi într-o zi, nenorocirea vine nechemată, cu dureri tragice şi concluzii sumbre. Chabu, sora Maitreyiei, care observase intimitatea cu Allan, comite imprudenţe într-un moment depresionar. Consecinţa: Maitreyi izolată, bruscată, iar Allan, silit să plece. Tabloul se precede cu sinuciderea *[sici]* lui Chabu, căită, şi agravarea sănătăţii lui Narendra.

De acum se succed numai viziuni nălucite în spaime, în sufocări de depărtări şi pribegiri către alinări ori distrugere. Allan, aproape dezechilibrat de durere, după o tentativă nereuşită, îşi pribegeşte amurgul peste ţinuturi cu necunoscut şi mizerii crude. Maitreyi, chinuită şi flagelată pentru dragostea ei, îndură cu sufletul îndumnezeit de curăţenia flacării din suflet şi, încetul cu încetul, îl abstractizează pe Allan, presimţindu-şi-1 în raza de soare, în picătura de ploaie sau în flori. Pe când Allan se cearcă, uitat de societate, printre zăpezile cu briliante mii ale Himalayei.

Tabloul final: Allan cunoaşte în munţi o evreică finlandeză, o intoxicată de literatura Indiei. Şi într-o seară, confesiunile se încep neaşteptat. Consecinţa imediată: Allan posedă trupul încă virgin al evreicei, căutând în el confirmarea marei sale dragoste, dovedindu-şi cât de adânc neuitată îi este.

Şi cartea se termină trist: Maitreyi, ca să poată fi aruncată în stradă de ai casei şi s-o poată culege Allan, se dă vânzătorului de fructe. Iar Allan, şi mai nebun de durere, şi mai îndârjit în a o uita, se mărturiseşte tot în acest final decisiv: «Aş vrea să privesc ochii Maitreyiei»...

E în exclamaţia aceasta cu intonaţie de^uspin întreaga chintesenţă a cărţii...

Cuvântul meu de încheiere este o caldă îndemnare către cititor şi o subscriere entuziastă şi convinsă pe actul de stare civilă al celui mai viguros romancier tânăr de la noi, d. Mircea Eliade." *(Un premiu meritat, Mircea Eliade: „Maitreyi",* în *Pegas,* an. II, nr. 8, mai 1933, p. 39.)

Pe George Mihail Zamfirescu, autorul duioasei drame *Domnişoara Nastasia* şi al pitoreştilor naraţiuni *Madona cu trandafiri* şi *Maidanul cu dragoste,* dar şi cronicar literar cu intermitenţe, *Isabel şi apele diavolului* îl robise prin febricitatea existenţială a personajelor şi ineditul problemelor de care se lăsau antrenate. După apariţia romanului *Maitreyi,* el îşi dă seama totuşi că prima carte a lui Eliade nu fusese decât un preambul, o fază experimentală în care se elibera de insaţietatea resimţită în faţa misterelor complexe ale interiorităţii. *Maitreyi* i se pare de aceea a fi depăşit acest punct de criză, proiectând mai multă lumină şi calm peste iadul frământărilor gidiene de altă dată. îl consideră din această cauză un fel de zenit al evoluţiei, o treaptă a desăvârşirii pe care Eliade îşi trăieşte, deşi tânăr, „cei mai frumoşi ani din cariera sa literară". Perspectiva superlativă asupra romanului nu-1 împiedică să-i depisteze însă şi accese de „pierrelotism" sau întregi episoade excedentare (îndeosebi cele finale, ulterioare idilei cu Jenia Isaac), fiind de părere că tot ce se centrează în jurul Maitreyiei şi-n orbita pasiunii sale incandescente are funcţionalitate vitală în naraţiune: „Carte chinuită, cu calităţi, dar mai ales cu defecte valorificate prin efortul evident al autorului de a ancora şi realiza în alt

cadru şi într-o substanţă alta, vivifiată de aroma tare a lecturilor gidiste, *Isabel şi apele diavolului* ne anunţa, tocmai prin paginile ei criticate, pe scriitorul desăvârşit din acest nou roman al domnului Mircea Eliade.

Operă de substanţă egală, *Maitreyi* întinde, însă, peste apele diabolice ale frământărilor interioare, un pod de lumină şi de suavitate.

Autorul a scris o poveste de dragoste, o rară şi încântătoare poveste cu dragoste şi moarte. Poate că am întâlnit, în noua carte a domnului Mircea Eliade, câteva pagini - din fericire puţine - de pierrelotism, de diluare în romantism, dispensabile. Şi am regretat, simplu lector, gestul final al eroinei, gest logic, dacă voim, şi semnificativ, dar care tulbură inutil o imagine pe care acest simplu lector ar fi voit s-o păstreze pură (un pierrelotism şi acesta), cu atât mai mult că romanul lui Allan a fost sau s-ar fi putut consuma în capitolul întâlnirii lui cu Jenia Isaac.

Dar, să precizăm, toate aceste observaţiuni de minimă importanţă, în raport cu valoarea certă a cărţii, sunt numai ale lectorului îndărătnic ascuns în fiecare din noi.

Iată formula banală: nu vom rezuma subiectul din *Maitreyi.* Nu-l vom rezuma, în primul rând, pentru că în valorificarea noului roman al domnului Mircea Eliade, ca în orice carte în adevăr valoroasă, subiectul nu are o importanţă în sine. Toate întâmplările cu dragoste sunt - până la un anumit punct - la fel. Dar Maitreyi e o figură unică în scrisul românesc, aşa cum sunt unice paginele de evocare a pitorescului şi a moravurilor bengaleze. Pluteşte peste casa inginerului Sen şi destine - ale băştinaşilor şi al inginerului Allan, deopotrivă - o aripă neagră. E o atmosferă de mister şi de neastâmpăr, în suflete, care cere suferinţă şi moarte. Caracterele, modelate într-o pastă pe care singură mâna de artist a domnului Mircea Eliade a putut-o stăpâni, trăiesc în această atmosferă şi, amănunt interesant, numai în funcţie de desfăşurarea acţiunii pe pjanul unic al iubirii dintre Allan şi Maitreyi. Ne referim, fără îndoială, la personagiile principale din romanul domnului Mircea Eliade. Nu e, aci, o imputare, ci, dimpotrivă, relevarea unui procedeu pe care noi avem cuvinte să-l apreciem. Faptul că toate aceste personagii de primă mărime nu au o existenţă a lor şi o circulaţie determinată ar lăsa impresia, la un moment dat, că *Maitreyi* are perspective epice minime. Adevărul e că procedeul amintit, al domnului Mircea Eliade, adună toate izvoarele de viaţă în albia clocotului, înspumat şi crescut astfel, din tragica iubire a celor două personagii de prim-plan. Autorul s-ar fi putut lipsi, fără ca opera să se resimtă, de toate acele personagii secundare, în frunte cu Geurtie, amanta consolatoare. Dacă ar lipsi însă numai un erou din familia inginerului Sen, fie ştrengarul Khokha sau figura tragică a lui Chabu, toată atmosfera de mister, toată acea armonie organică a romanului s-ar strica, şi rezervele ar fi în adevăr îndreptăţite. Or, una din marile surprize pe cari ni le oferă opera recentă a domnului Mircea Eliade este tocmai această contopire a existenţelor, această robire a tuturor destinelor din casa inginerului Sen unicului imperativ psihologic din drama pe care o trăiesc, în egală măsură Maitreyi şi inginerul Allan, acest eu şi celălalt, obsedant în literatura autorului, dramă urmărită şi descrisă cu bogate resurse de aprofundare şi cu un remarcabil simţ al gradaţiei, calităţi surprinzătoare la un scriitor tânăr.

Scriem, cu titlu omagial: domnul Mircea Eliade e un scriitor tânăr, deci încă departe de epoca cuminţirii şi a realizărilor cu calităţi şi fără defecte, în strict

procedeu profesional. Nu e încă un scriitor român. E numai un creator, liber să vadă, să simtă şi să aprofundeze fenomenele de viaţă, stăpân pe fantezia ce nu cunoaşte hotare şi nici principii bine determinate de valorificare convenţională. Trăieşte cei mai frumoşi ani din cariera sa literară şi - indubitabil - cei mai rodnici.

Sunt anii surprizelor mari.

O mare surpriză rămâne şi *Maitreyi,* această revelatoare poveste de dragoste, pe care nici un alt prozator român nu ar fi putut s-o scrie." *(Mircea Eliade: „Maitreyi",* în *Progresul social,* an. II, nr. 6, 20 iunie 1933, p. 431-432, rubrica „Cronica literară".)

Deosebit de inspirat şi sigur pe intuiţiile lui este un cronicar mai puţin cunoscut, pe nume Lucian Ruga, care vede *In Maitreyi* expresia concretă a efortului făcut de romancierul român pentru a se integra circuitului literar european şi chiar semnele unui „neastâmpăr" orgolios de a-l concura şi depăşi: „Păşim cert către o eră de strălucire a romanului românesc. O chezăşie mai mult de bucurie şi încurajare este faptul că acest elan de perfecţionare şi de sublimare a epocei noastre este susţinut de elementele tinere, încât o cât de parcimonioasă scontare a viitorului nostru literar nu poate decât să întrevadă o îndreptăţită ascensiune şi o absolută contopire de nivel cu roadele spiritualităţii apusene.

încă de pe acum, nu ne sfiim a susţine că acest nivel de europeană calitate a fost în bună parte [atins], şi chiar un neastâmpăr de depăşire caracterizează deplin ultimul roman al d-lui Mircea Eliade."

El găseşte romanul atât de autentic şi de verosimil, încât bănuieşte cititorul expus la adevărate traume sufleteşti, marcat definitiv de modelul feminităţii misterioase a Maitreyiei şi devenit subiect preţios pentru „cercetătorul psihanalist şi erotolog". Interesantă prin actualitate şi originalitate este şi observaţia că protagoniştii romanului, egali la început în frumuseţe şi armonie etică, ies din devoratoarea lor dramă puternic diferenţiaţi: Maitreyi, realizată erotic, fermă şi rectilinie în tot ce face pentru ca pasiunea sa să dăinuie, intens umanizată prin suferinţă; Allan, banal şi ezitant în faţa obstacolelor care îi ameninţă marea iubire, parând prin indiferenţă declinul, ratarea iremediabilă: „Din pagină în pagină, afinitatea dintre cititor şi oamenii din carte creşte, pasional, sângeros, inextricabil. Respirăm, iubim şi ne lăsăm torturaţi cu dânşii; e o carte a patimei noastre, a cărnii noastre, a celor mai curate şi nobile gânduri şi simţiminte ale noastre. O transfuzie de fior şi de tremur de domeniul magic se leagă între cititor şi carte; înspre sfârşit, ne-am strecurat de mult între pagini, şi glasul Maitreyiei suspină la un telefon al cărui receptor nu-l mai are Allan, ci-l avem de acum noi la ureche. De aceea, magul Mircea Eliade sfâşie prea brusc legătura sfântă între noi toţi, cei ce iubim pe Maitreyi, şi dânsa, legătură trecând cu mult peste imaginativ, revărsându-se total în senzitiv şi carnal. Ce va deveni, va supravieţui, trăieşte, vine, o vom vedea iarăşi pe Maitreyi a noastră? Nici un răspuns. Aruncăm îndârjiţi cartea cea mai bună şi cea mai crudă pe care am citit-o vreodată.

O vreţi totuşi pe Maitreyi? O singură soluţie. Recitiţi cartea de la început, cum am făcut eu. îndureraţi şi sceptici, cu cunoaşterea sfârşitului ca un cancer înfipt în creier, regăsim pe Maitreyi-bis. Maitreyi-bis intră în literatură pe poarta cea mare şi se situează lângă fratele Werther şi surorile Manon, Isolda şi Julieta. Nici o

exagerare. Are genialitatea amorului. în dragoste, ca peste tot, avem dotaţi şi imbecili. Iar gemu este acea acumulare şi sintetizare a tuturor calităţilor, a tuturor putinţelor, a tuturor frumuseţilor. Maitreyi, figură de pământ şi de aur, cap cu toate splendorile Asiei, suflet tremolând în cântul poeziei celei mai vechi şi mai pure, trup pentru dragoste, dar sigilat de virginitate integrală, esenţială şi axiomatică, ea trece de pe piedestalul acesta de perfecţiune estetică şi etică, în infernul de tortură morală şi fizică, de prostituare, de înnebunire pentru dragoste. Caracter logic, parcurge o traiectorie vastă, desfăşurând deplin personalitatea cea mai intensă şi mai umană posibilă. Pe linia Maitreyi, cercetătorul psihanalitic şi erotolog găseşte la fiecare subgradaţie popas copios pentru studiu şi aprofundare. Iar bărbatul, atât senzualul, cât şi sentimentalul, găseşte în femeia Maitreyi încununarea unui ideal, ce singur, fără Mircea Eliade, nu ar fi reuşit să-l formuleze, atât de cald şi de vibrant. Căci Maitreyi are fiinţă, contractează senzaţii şi îşi insinuează necontenit prezenţa. Nu uşor va dispare policromia şalurilor ei şi nici intuiţia persistentă a parfumului şi pasului ei.

Allan, la rândul său, face onoare partenerei sale. Din europeanul lucid, serios, cu studii matematice, devine iubitorul şi iubitul lui Maitreyi, şi aceasta ajunge. Această dragoste definitivă imprimă stigmat de neşters asupra vieţii lui. Sihăstria de pe Himalaya durează câteva luni; pe urmă, el coboară în vale în:re oameni; dar sihăstria din suflet, după o Maitreyi, nu mai poate fi repopulată. Allan iese din roman un ratat iremediabil."

Cronicarul are o anume exaltare şi în faţa retoricii imanente a romanului, semnalând victoria totală a romancierului asupra vechilor sale metehne estetizante şi livreşti şi recomandând calea ca singura alternativă de universalizare a prozei româneşti: „Romanul este tratat sub forma originală a revizuirii unui jurnal. Notiţe succinte, prinse *sur le vif,* mici relicve, flori, şuviţe etc. sunt reluate, amplificate şi comentate. Cartea nu este literară. A nu se face confuzie şi a nu se interpreta în rău această aserţiune. Prin literară înţeleg că ar putea fi inventivă, estetizantă, ingenioasă sau livrescă. Or, nu este; este o carte a realităţilor. Un jurnal. Un stil atât de sobru, atât de neîncărcat, atât de limpede, încât e frumos. Privim cu surâs înapoi în literatura noastră tânără şi vedem urmându-ne gâfâind, pe de-o parte, poporaniştii slavizanţi, pe de alta, cei cu mozaicuri şi arabescuri de cuvinte moderniste, sunând frumos între ele, ca bănuţii de argint. Mircea Eliade deschide un drum nou în limba literară românească cu adevărat modernă; fraza reală, copie fidelă şi nudă a ideii, expresia românului civilizat şi sobru, precum şi sinceritatea şi robusteţa latină a expunerii şi a cuvântului. Ai impresia perpetuă că aşa trebuie spus ce ai de spus şi că numai în felul acesta, de acum înainte, trebuie scrisă proza românească, ca uşor să devină mondială."

Luat de valul unei estimări prea eticiste, vădeşte însă o neaşteptată optuzitate în receptarea finalului proteic al romanului, sugerând autorului reelaborarea lui în parametrii mai rezoluţi, tradiţionali: „Final incert, confuz, deci tocmai la sfârşit, un nod şi o încâlcire în firul atât de armonios şi de pur al operii d-lui Eliade. Să fi fost teama de happy-end care să-l fi influenţat pe autor sau groaza şi platitudinea unui deznodământ cu sinucidere decupată din «fapte diverse»? D-sa trebuia să se decidă pentru un sfârşit net, tăios, bun sau rău, nu importă, dar un sfârşit ne datora, căci altfel... ne doare! Căci prea mult şi prea bine ne-a înfrăţit cu soarta eroului." *(„Maitreyi", roman de Mircea Eliade <Editura Cultura Naţională>,* în *Prezentul,* an. II, nr. 30, 26 iunie 1933, p. 1-2, rubrica „Cronica literară".)

Matei Alexandrescu îşi prefaţează cronica asupra romanului prin câteva distincţii referitoare la propensiunea tot mai vădită a romancierilor români contemporani pentru specia romanului-jurnal. Includerea cărţii lui Eliade în această categorie, în vecinătatea unor titluri incontroversabile *(Adela, Rusoaica),* reprezintă deja o situare critică: „...câteva cuvinte despre o serie de romane-jurnale, ce câştigă tot mai mult teren în literatura românească. Ce este *Rusoaica* d-lui Gib I. Mihăescu decât un jurnal scris în bordeiul de pe Nistru de către locotenentul Ragaiac? Dar *Adela,* romanul d-lui G. Ibrăileanu? Tot un roman-jurnal. Dar acest *Maitreyi,* ce ar putea fi decât cronometrarea unei iubiri neobişnuit de frumoase dintre o bengaleză şi un alb. în aceste romane-jurnal vom găsi fragmente de viaţă transpuse cu îngrijire în literatură. Capete de fire tăiate, forfecate, pe care fiecare din noi le colecţionăm şi le păstrăm cu devoţiune, ca ceva rupt din esenţa noastră însăşi. Când orice existenţă cuprinde atâtea abisuri şi urcuşuri fermecătoare, atâtea nopţi şi zile inedite prin tragicul lor, este lesne de văzut că scriitorul se simte tentat să încerce transcrierea acestor poeme singulare, compuse mai mult din jocul realităţii decât al imaginaţiei noastre.

Tot greul unor asemenea romane constă în discernământul de clasare al momentelor ce pot interesa pe fiecare cetitor. Şi, desigur, câteva tonuri aruncate, ici, colo, peste toată povestea, şi romanul se aprinde ca un decor neaşteptat. Sunt atâtea momente publice, şi aceasta cu deosebire în marile metropole, ce în nopţile sărbătoreşti, cu ajutorul câtorva incendii colorate, se reliefează şi par a se fi născut atunci pentru prima dată în ochii trecătorului.

Uneori, viaţa noastră este un joc ce ne poartă peste atâtea tragedii, peste atâtea momente de înaltă artă, şi totuşi trebuie să intervină un detaliu de minimă importanţă, care să ne atragă atenţia asupra lor. Romanele acestea gen jurnal sunt preocupate exclusiv de reacţiunile individualităţii noastre în faţa unei probleme."

Criticul se arată sedus de intensitatea lirică a conflictului pasional, de graţia lui persuasivă, dar îl găseşte abătut într-o direcţie prozaică. Modul în care autorul face să triumfe asupra atmosferei exotice „de vis şi patimă" mentalitatea practică a europeanului Allan i se pare în dezacord cu premisele esoterice ale problematicii. Mai nimerit şi benefic artisticeşte pentru roman ar fi fost, în viziunea sa, ca el să se menţină în idealitatea mistică a cărţilor lui Karl Gjellerup *(Pelerinul Kamanitta, Călătorie în eternitate* etc), în care iubirea transgresa obstacolele terestre şi chiar graniţa fragilă a vieţii prin miracolul metempsihozei: „Desigur că au contribuit la o bună preţuire a romanului d-lui Mircea Eliade şi decorul în care Allan întâlneşte şi iubeşte pe Maitreyi. Este o poveste adusă de departe, de peste nouă mări şi ţări. Dar peste această calitate de fundament a cărţii se suprapune arta cu care d. Mircea Eliade face ca fiecare rând să-şi aibă semnificaţia sa, arta cu care autorul a ştiut să redea această gradaţie ascendentă a iubirii dintre cei doi, ducând-o până în culminantul moment tragic pentru Maitreyi. Păcat numai că din aceste două ramuri rodite de vis şi de patimă se desface şi se frânge, ca un vierme la un moment dat, acela a lui Allan. D. Mircea Eliade a forţat aci nota. îşi va fi dat seama că, furat de

farmecul povestirei, paginile puteau trece una după alta, ca o poveste din o mie şi una de nopţi. De altfel, şi sufletul Maitreyiei, şi toată viaţa de pe malul Gangelui, cu zeităţi, cu basme, cu legende infinite, o cereau. Am cetit de mult o curte a lui Karl Gjellerup, *Pelerinul Kamanitta.* Trebuie că aţi cetit-o şi dvs. Tot o poveste de iubire, numai că, în *Pelerinul Kamanitta,* iubirea celor doi urcă, urcă, tot mai sus (aşa cum merge până aproape în final şi cartea d-lui Mircea Eliade), şi sufletele celor doi, transpuse, retipărite în noi forme, în noi spaţii, îşi cuceresc o iubire veşnică, dincolo, deasupra tuturor lucrurilor, tuturor originilor. Numai că eroul din *Pelerinul Kamanitta* era un fiu autentic al Orientului, reprezentantul unei nobilimi culte, ca şi Maitreyi, de altfel, pe când Allan, ce poate fi decât un alb rătăcit şi inadaptabil. Toată povestea cu intenţia de a-şi părăsi religia lui şi de a îmbrăţişa picioarele zeilor Maitreyiei nu rezistă atunci când, în final, face impresia unui bădăran, ce întoarce spatele celui mai frumos răsărit de soare.

Romanul d-lui Mircea Eliade înscrie, printre romanele-jurnale din ultimul timp, pagini de intensitate lirică demne de antologie..." *(Mircea Eliade: „Maitreyi" <Edit. Cultura Naţională, J933>,* în *Facla,* an. XII, nr. 722, 29 iunie 1933, p. 1, rubrica „Cronica literară".)

Pentru C. Federeanu, care semnează în revista *Bobi* o recenzie favorabilă şi incitantă prin câteva remarci (deşi scrisă pe alocuri trudnic), *Maitreyi* este „un duş miraculos, capabil să anihileze atât agresivitatea criticii, cât şi ezitările sau capriciile publicului. El numeşte cartea „roman-sinteză de trăire", socotind-o „un soi rarisim al epicului" şi înseriind-o „operelor cari conţin viaţă, cari pot trasa o punte de relaţie între ele şi cititor şi-i pot injecta suferinţele ori plăcerile eroilor". O percepe, aşadar, ca pe o tipică naraţiune de analiză psihologică, sondând profunzimile unor trăiri generice şi scoţând la lumină „caracteristicul acelui proces interior ce dă coloratură şi densitate eroilor". De o anume subtilitate este şi constatarea că protagoniştii romanului se zbat într-o covârşitoare şi iremediabilă alteritate, născută din confruntarea acerbă (de sorginte romantică, am adăuga noi) a unui „eu individual" cu unul „social", ultimul sfârşind în genere (tot ca la romantici) prin „capitulare". Recenzentul are însă şi suficientă detaşare pentru a-i sesiza, pornind în special de aici, unele disonanţe stilistice, vădind o alunecare romanţioasă şi declamatorie a condeiului. Pasajele incriminate, particularizate ironic prin sintagma „reminiscenţe din basmele bunicii", nu-i susţin însă convingător pledoaria, decurgând dintr-o stare de incandescenţă pasională motivată şi având congruenţa lor firească în cristalizarea afabulaţiei. De fapt, nereuşind să-i găsească vreun reper în spaţiul literaturii române („nu poate fi comparată cu nici o carte de la noi"), uită uşor de ele şi conchide că, „prin substanţa surprinzătoare şi modelarea ei în sfera unei autenticităţi perfecte", *Maitreyi* este un unicat *(Mircea Eliade: „Maitreyi", Editura Cultura Naţională,* în *Bobi,* an. II, nr. 9-10, iunie-iulie 1933, p. 6, rubrica „Cronica literară").

Cronicar al unei intemperante şi populare reviste universitare *(Cuvântul studenţesc),* Ştefan C. Ionescu este deosebit de receptiv la tot ce pune în evidenţă modernitatea cărţii, aceasta fiind văzută în directă legătură tot cu prioritatea dată analizei psihologice: „...Valoarea romanului lui Mircea Eliade stă în pătrunderea analitică, în evidenţierea amănuntului reliefat, care dă colorit unei stări şi structurează un personagiu.

Dacă cititorul de literatură va căuta în cartea lui Eliade pagini de analiză sau de descriere, nu va găsi. Pentru că în opera lui se conturează armonic descrierea cu analiza, întregind una cu alta personagiul. Eliade nu este preocupat de a scrie frumos sau de a face literatură, el urmăreşte numai definirea unei stări sufleteşti şi conturarea unei atmosfere.

Dialogul - redus - şi micile întâmplări cari formează acţiunea cărţii - care, propriu-zis, nu are acţiune - sunt făcute numai pentru a urmări şi reliefa varietatea şi vastitatea stărilor psihologice şi raţionale crescute într-un mediu extraeuropean, cari prin minuţiozitatea lor şi prin matematica lor înlănţuire şi creştere conturează desăvârşit ceea ce a avut să creeze autorul din indiana cu adânci resorturi sufleteşti, Maitreyi..." Din această cauză, obiectivul fundamental al romanului nu i se pare a fi fiziologia unei pasiuni în creşterile şi descreşterile ei impetuoase şi dramatice, precum în *Tristan şi holda, Romeo şi Julieta, Paul şi Virginia* etc, opere la care fusese deseori raportat, ci mai degrabă creaţia unui personaj viabil şi emblematic, a cărui statură tipologică să-ţi rămână în amintire precum cea a unui om viu, real. Acest personaj este Maitreyi, toate celelalte, inclusiv ubicuul Allan, fiind în viziunea cronicarului simple auxiliare, cu rol bine cântărit în portretizarea ei „cât mai completă şi mai complexă". De aici şi asocierea fără ezitări a cărţii cu *Patul lui Procust,* romanul care implementa prozei româneşti un alt redutabil personaj feminin, Doamna T. Esteticeşte, după opinia sa, Maitreyi îl surclasează însă, având prin pitoresc şi esoterism posibilităţi sporite de circulaţie şi audienţă europeană: „în romanul lui Eliade *trăieşte numai Maitreyi.*

Allan şi ceilalţi nu sunt decât personagii auxiliare, cari ajută completarea portretizării şi dinamizării interioare a vieţii sufleteşti a eroinei.

Prin atmosfera de incert şi necunoscut, de pură sentimentalitate - în sensul spiritual al noţiunii - şi de chinuită răzvrătire sexuală, la care se adaugă lumea nouă a moravurilor şi spiritualităţii milenare a indienilor, Maitreyi se strecoară în noi ca o făptură nouă de vis şi taină, care ne urmăreşte paşii şi ne încovoaie sufletul sub greutatea adâncă a spiritului şi sufletului ei.

Aşezată pe treapta valorii estetice a *Patului lui Procust,* pe care îl depăşeşte chiar, cartea lui Mircea Eliade se înscrie între cărţile rare europene ale spiritului creator românesc." *(„Maitreyi", roman de Mircea Eliade,* în *Cuvântul studenţesc,* an. VIII, nr. 6, iulie 1933, p. 1, rubrica „Note critice".)

în accepţia critică a lui M. Gh. Constantinescu, cronicar literar sporadic al *Universului, Maitreyi* este o naraţiune „remarcabilă", înfruntând fără dificultăţi „judecăţile subiective şi atacurile pătimaşe" generate de subteranele vieţii culturale. „Mărturisesc, fac această afirmaţie - scrie criticul - cu foarte multe scrupule şi mai ales cu un sentiment de teamă de a nu se crede că e formulată în urma unei prietenii, de care nu poate fi vorba atâta vreme, cât nici nu cunosc personal pe autorul minunatei povestiri indiene. Dar că am o simpatie faţă de autor, apoi ea se explică prin dragostea ce mi-a inspirat-o emotivitatea mistică a Maitreyiei şi moralitatea tragică a europeanului Allan."

Romanul îi revelă un romancier exersat, „cu intuiţia filozofică a vieţii", cu ştiinţa de a crea în coordonate autentice şi credibile „stări psihice cu o bogată amploare", însoţit în tot ce închipuie de „un perfect dar de sugestie". Ca şi alţi

comentatori, el vede în protagonista romanului ,,o creaţiune puternică", la a cărei manifestare, deşi tensionată întrucâtva romantic, participi inconştient, ca în dialog cu un interlocutor viu, cu şanse egale în faţa existenţei: „Maitreyi e o creaţiune puternică. Fata aceasta ajunge la un moment dat în ipostaza curioasă - mai curioasă pentru ea decât pentru oricine - care te-ar face să vorbeşti tot aşa cum Adolphe al lui Benjamin Constant spunea despre Elleonore. [...]

Maitreyi, cu toată teza sa romantică, are apanajul vieţii şi prin aceasta al creaţiei. Un romantism vital, dacă este îngăduită această asociere, dă toată ritmica desfăşurării. Amploarea sufletească şi jocul vieţii sentimentale fac din Maitreyi o realitate umană, capabilă, ca în sistemul lui Malebranche, să cunoască, să iubească, să simtă." *(„Maitreyi", roman de Mircea Eliade,* în *Universul,* an. L, nr. 223, 17 august 1933, p. 2, rubrica „Cronica literară".)

Petru I. Teodorescu, gazetar braşovean cu predilecţii vădite pentru temele culturale, ia în obiectiv şi romanul *Maitreyi,* pe care îl consideră cel mai consistent roman de după război şi îl plasează în vecinătatea unor opere bine cotate, deja ierarhizate într-o partitură valorică a momentului *(întunecare, Ion, Zodia Cancerului* etc). îl cuceresc îndeosebi individualitatea sufletească plenară a personajelor şi ştiinţa romancierului de a le face să crească veridic din interior. Criticul se situează de asemenea de partea celor care vedeau în Eliade un revigorator al exotismului european romantic de calitate, percepându-i tensiunea ca pe o preocupare iconoclastă, rezonând la o nostalgie acută a „societăţii moderne, mereu însetate de alte ţărmuri, alte zări": *„Maitreyi* este un roman puternic; unul dintre cele mai puternice romane de după război din literatura noastră. Prin intensitatea de viaţă care se tâlăzuieşte în paginile lui, acest roman poate fi pus alături de *întunecare* al lui Cezar Petrescu, de *Ion* al lui Rebreanu, de *Zodia Cancerului* al lui Sadoveanu, de *Papucii lui Mahmud* al lui Gala Galaction. Personagiile lui reale şi bine conturate sunt pline de o viaţă sufletească ce se desfăşoară şi se întregeşte neîntrerupt: acţiunea, de o gradaţie ascendentă, îţi deşteaptă interesul şi ţi-l sporeşte cu fiecare pagină.

Maitrevi împământeneşte exotismul indian în literatura noastră. în eflorescenta aşa de bogată a literaturii româneşti de după război, acest roman aduce o notă nouă, un element nou, exotismul, care impresionează şi atrage prin ceea ce deşteaptă ca nostalgie în sufletul societăţii moderne, mereu însetate de alte ţărmuri, alte zări. *Maitreyi* este pe linia exotismului cultivat în literatura franceză de la B. de Saint-Pierre până la Pierre Loti, Claude Farrere şi scriitorii coloniali, şi în filiaţiunea directă a marelui R. Kipling, cel mai înzestrat aed european al Indiei." *(Mircea Eliade: „Maitreyi", roman...,* în *Braşovul literar şi artistic,* an. II, nr. 10-11-12, august 1933, p. 149-150, rubrica „Cronica".)

într-o efemeridă literară a momentului, în cadrul aceluiaşi număr, găsim două texte dedicate romanului. Primul, semnat ,,E. Ar. Zaharia", este o naraţiune cuminte a intrigii, pusă în slujba acestei concluzii: „Este o carte rar scrisă şi cu atât mai vrednică de atenţie; stil minunat, neînhorborat, şi-o cursivitate inimaginabilă în toate. Mircea Eliade spunea că viaţa trăită e ceea ce poţi aduce tu, ca scriitor, mai autentic şi profund, lată de ce însemnările lui Allan sunt justificate; şi ce frumos justificate! Cartea a inaugurat drumul unei generaţii pe care M. Eliade o reprezintă

aşa de cu demnitate." *(„Maitreyi" de Mircea Eliade,* în *Pana literară,* an. I, nr. 2-3, august 1933.) Al doilea, semnat cu trei iniţiale, are formula unei tablete polemice, mimând cu dezinvoltură complice negaţia, pentru a obţine contrariul ei: *„Maitreyi* nu mi-a plăcut. Nu-mi putea place cartea aceasta, scrisă cu o desăvârşită artă a creaţiei neartistice. N-am citit o carte de d. Mircea Eliade (un oarecare biet scriitor român, care ca d-ta, ca mine, ca altul, se ceartă, înjură şi minte), ci am văzut viaţă. Cum să judec dacă «romanul» *Maitreyi* e literatură bună sau nu, dacă frazele i-s bine ciocănite la încheieturi, dacă e alcătuită cu destul meşteşug scriitoricesc, când Allan şi Maitreyi, Narendra Sen şi Chabu mai sunt încă lângă mine, vii, oameni de pe stradă, nu conturaţi de vreun autor blazat şi imbecil?

Nu mi-a plăcut cartea Maitreyii, pentru că m-au durut crucile ei. Cât de puţin m-a interesat destinul lui Lai Cantacuzin şi cât de mult am încercat, peste cartea d-lui Mircea Eliade, să mai văd ceva din sufletul Maitreyii, literatură de laborator, domnule scriitor Mihail Sadoveanu, şi viaţă, domnule Mircea Eliade." *(Pana literară,* an. I, nr. 2-3, august 1933.)

Totdeauna atent la evoluţia lui Eliade şi îndeosebi la victoriile romancierului, Petru Comarnescu dedică romanului *Maitreyi* un splendid eseu, depăşind cu mult nivelul ipotezelor de cronicar. El consideră cartea „unul din puţinele tratate intuitive despre dragoste" sau „o epistemologie concretă a dragostii", vorbind despre „fazele esenţiale", universale, ale acestui sentiment-ax al existenţei omeneşti. Surprinzătoare este însă, în acest context, explicaţia pe care o dă dramatismului constant şi infrastructural al afabulaţiei epice. Fără să conştientizeze poate, Petru Comarnescu face din Eliade un precursor al filozofiei şi literaturii existenţialiste, închipuind romanul o ilustrare percutantă şi convingătoare a ideii că insul uman este o monadă bine individualizată prin orizont şi egocentrism, care nu se deschide comunicării şi nu-şi depăşeşte „suficienţa individualităţii" decât prin dragoste, dar şi aceasta în mod accidental, tranzitoriu. „De-monadizarea", adică pierderea autarhiei eurilor prin conciliere şi „contopire", este urmată de aceea, fatalmente,.de re-monadizare. Tragismul romanului, după Petru Comarnescu, reface în mic, exponenţial, tragismul damnării originare a lumii: incomunicarea. Adâncimea şi generalitatea acestor reflecţii n-au corespondent în comentariile ulterioare: „O carte bună este aceea care aduce cu sine tot felul de întrebări şi de simţiri răscolitoare. Literatura bună se arată a fi dependentă de o anumită plinătate sufletească şi intelectuală, fără de care orice descripţie rămâne minoră şi nesemnificativă. Cărţile care rămân sunt, de aceea, numai acelea care schimbă pe cetitor, lăsându-l cu noi preocupări şi înţelegeri, şi înlesnindu-i o participare cât mai adâncă şi mai relevantă la rădăcinile vieţii, acolo unde totul se simplifică şi se luminează.

Pe mine, romanul *Maitreyi* (pe lângă multe alte însuşiri) m-a captivat prin aceea că, în el, autorul dezbate nu problema unui caz oarecare - aşa cum se întâmplă de obicei cu romanele obişnuite -, ci fazele esenţiale ale unui sentiment mare şi complex: dragostea. Cartea lui Mircea Eliade constituie de aceea unul dintre puţinele tratate intuitive despre dragoste, fiind aproape o epistemologie concretă a dragostii. Căci, în roman, funcţia eroinei Maitreyi nu este alta decât aceea de a exprima dragostea în fazele ei cele mai adânci şi mai universale. întrupare de mit, simbol, imagină concretă şi fiinţă în carne şi oase, Maitreyi trăieşte o viaţă care

poate fi turnată şi fixată în marele concept al dragostii. Atâta plinătate şi esenţialitate se află în fiecare gest şi în fiecare nuanţă psihologică a acestei fiinţe tipice, încât nu poate fi nici o mirare dacă cetitorul la urmă rămâne cu convingerea că Maitreyi nu semnifică o dragoste, un caz de dragoste, ci dragostea însăşi.

Cel puţin aşa văd eu, şi cred că este meritul autorului de a mă fi făcut să văd astfel. Filozof şi adânc trăitor totdeodată, Mircea Eliade, asemeni tuturor adevăraţilor filozofi care nu au despărţit viaţa de gând, poate prinde adevărul din experienţă, aşa cum îl prindeau adesea cei din antichitate şi mai ales Socrates, cel căruia tot o femeie, şi nu gândul singur, îi dezvălui adevărul despre dragoste, Diotima.

Cu *Maitreyi, Allan trăieşte şi verifică realitatea unui sentiment,* atât pentru că este împins de viaţă, cât şi pentru că în spiritul eroului zace o permanentă dorinţă de adevăr. Chiar în timpul legării lui de Maitreyi, Allan, adică autorul, este preocupat de problema dacă experienţa dintre ei este dragoste sau numai pornire carnală (p. 108). Şi cu cât conflictul sau, mai exact, legarea se intensifică în roman, cetitorul nu face, de fapt, decât să urmărească şi să înveţe adevărul dragostei, confirmarea că ceea ce se întâmplă depăşeşte cadrele unui caz oarecare pentru a deveni ceva de universală exemplaritate.

Dragostea este starea în care două fiinţe, deşi distincte fiziceşte, se identifică sufleteşte, mulându-se una după cealaltă pentru a fi una. în afară de dragoste, oamenii sunt nişte monade egocentrice şi închise, cu orizonturile şi natura lor limitată. Numai dragostea şi, în altă ordine, raţiunea le deschide şi le schimbă suficienţa individualităţii lor. Oamenii moderni şi accidentali iubesc arareori cu adevărat şi pe de-a-ntregul, tocmai pentru că nu pot ieşi din suficienţa individualităţii lor. Occidentalii, mult prea individualişti şi egocentrici, chiar când sunt atraşi de-o altă fiinţă, ei se iubesc tot pe ei înşişi în cealaltă fiinţă. Şi totuşi, dragostea adevărată înseamnă ieşire din tine, pierderea conştiinţei tale de om independent, trăind, cum ar spune Max Scheler, eul celuilalt.

Maitreyi trăieşte toate fazele dragostii, începând ca europenii de azi, care iubesc pe alţii, pentru că se văd şi se iubesc în ceilalţi, şi isprăvind prin a-şi pierde definitiv individualitatea, însclăvindu-se şi identificându-se în Allan. Iat-o, la început, «iubind» ca şi sora ei, Chabu, un arbore. (Chabu dă zilnic pomului din curte turte şi prăjituri şi, când i se spune că pomul nu le mănâncă, ea răspunde: «Dar *eu* mănânc!».) Maitreyi a iubit şi ea întâi un arbore (p. 130): «Nu mai mă puteam despărţi de el. Stam ziua întreagă îmbrăţişaţi, şi-i vorbeam, îl sărutam, plângeam. îi făceam versuri, fără să le scriu, i le spuneam numai lui; cine altul m-ar fi înţeles?» A iubit apoi, ideal, pe *guru-l* ei, pentru ca să iubească pe de-a-ntregul şi cu adevărat numai pe Allan, căruia înţelegea să i se dea pe de-a-ntregul, şi sufleteşte, şi trupeşte, căci orice rezervă ar fi fost pentru ea, acum, un păcat, un viţiu.

în Maitreyi se petrece participarea la tot, la natura fizică, la intelectul profesorului, la dragostea bărbatului. Chair când se leagă de Allan, Maitreyi jură credinţă pământului şi ia drept chezăşie tot felul de simboluri cosmice (p. 151 ş.a.).

Dramatismul romanului provine, cred, din această dezvăluire minunată a epistemologiei dragostei, făcându-ne să adâncim şi să pricepem ciudata şi încâlcita purtare a femeiei, menită de destin să se lege de lume şi să fie părăsită de ea. Căci alături de dragoste, Mircea Eliade aşează căsnicia, care în concepţia indiană îi este

opusul, pentru că se fundează pe sacrificiu (p. 176), precum şi umana tendinţă de independentizare, urmând întotdeauna pasiunii care se consumă. Şi imposibilitatea omului de a se concentra într-un singur sentiment, într-o singură stare. *Monadismul revine acum ca un leitmotiv.* Nici dragostea cea mai mare nu poate ghici dorinţa celuilalt (p. 149). Omul este sortit să rămână veşnic singur, pentru că niciodată nu poate rămâne contopit cu un altul. *Individuafiunea este raţiunea şi blestemul lumii.* Cheia romanului aceasta e. O recunoaşte lucid şi eroul, adică autorul: «Am iubit întotdeauna pe mai multe planuri, n-am ştiut să sacrific totul pentru un singur sâmbure de adevăr sau de viaţă, de aceea m-am lovit de toate pragurile şi m-au dus valurile cum au vrut» (p. 138).

Socot acest citat capital pentru înţelegerea întregii cărţi, precum şi ca explicaţia atitudinii finale a lui Allan, care preferă să sufere şi să se resemneze singur decât să răpească şi să ia cu sine pe Maitreyi. Filozofşi om care se cunoaşte pe sine, eroul ştie că pasiunea nu poate absorbi întreaga viaţă a unui om, pentru că nici un om până acum nu s-a putut până la sfârşit desface de limitele sale, *dezmonadiza* cu adevărat.

De altfel, chiar înainte ca destinul să despartă pe Allan de Maitreyi, contopirea celor două euri se îndeplinea ca o minune, ca ceva supranatural, de necrezut. Căci dragostea adevărată este atât de paradoxală şi de opusă constituţiei noastre monadice, încât în orice clipă ne putem îndoi de realitatea-i metafizică. Cu atât mai mult, când sunt despărţiţi de destin, Maitreyi şi Allan vor trebui să constate, cu durere, adevănil că oamenii nu pot ieşi pe de-a întregul din ei înşişi, ctitorind o veşnică dragoste. Maitreyi se va refugia în mitologie, construind un Allan-zeu, căruia probabil îi va păstra credinţă până la moarte, iar Allan, european pe cale de indianizare, se va refugia în vis, de unde, ca orice european, va putea mai uşor coborî în realitatea prozaică şi suficientă, nutrindu-se din dezgust şi futilitate, pentru a isprăvi cu scepticismul celui care nu mai numără părerile, dar nici nu mai crede cu entuziasm în adevănil metafizic.

în paginele scrise simplu şi direct ale romanului său, Mircea Eliade a spus nu numai tot ceea ce se putea mai frumos şi mai înalt despre dragoste, dar a arătat şi tragismul care înconjoară acest mare sentiment omenesc. Nu a dezvoltat, însă, urmările dragostei şi nu a afirmat realitatea absolută a experienţii sale, pentru că asemeni oricărui bun epistemologist, el intuieşte limitele cunoaşterii şi ciudata poziţie a celui care trăieşte mai mult ideile şi sentimentele sale proprii decât ale cosmosului către care totuşi aspiră. Iar aspiraţia către metafizic, cel puţin aşa cum se degajă din *Maitreyi,* este mai curând indiană decât creştină, neantul şi iluzia rozând chiar amintirea splendidei dragosti. «Şi dacă n-ar fi decât o păcăleală a dragostei mele? De ce să cred? De unde ştiu eu? Aş vrea să privesc ochii Maitreyiei...», astfel încheie Mircea Eliade cartea, întrupând realitatea romanului său dintr-o metafizică indiană, o epistemologie ^t/a^Z-sceptică europeană şi dintr-o sensibilitate universal tinerească, care se îneacă, asemeni lui Narcis, în ochii tulburători şi inefabili ai celei de neuitat Maitreyi.

Ca toate epistemologice, romanul lui Mircea Eliade luminează şi întristează totdeodată, arătând bogăţie şi limitare, adică distrugere la flacăra unui foc ceresc: dragostea." *{Epistemologia dragostii la Mircea Eliade,* în *România literară,* an. II, ni-. 81, 2 septembrie 1933, p. 1.)

Peste aproximativ un an, Petru Comarnescu revine cu unele distincţii asupra tezei monadismului uman, operând atât pe ***Isabel...*** şi ***Maitreyi,*** cât şi pe ultimul roman apărut, ***întoarcerea din rai.*** El găseşte toate cele trei romane eliadeşti construite pe o singură temă, variaţiunile ei fiind minime şi nesemnificative. Aceasta ar fi, potrivit opiniei lui, tentativa sisifică a insului de a-şi învinge singurătatea metafizică prin iubire şi eşuarea ei legică la care îl condamnă destinul, datorită perisabilităţii acestui sentiment, adică faptului că el nu poate fi conceput decât teoretic în absolut. Cu alte cuvinte, eşecul încercării de a sparge blocada monadică a individualităţii, întrucât orice comunicare - fie şi cea erotică - este imperfectă şi vremelnică: „Pentru cei care urmăresc cu atenţie epica lui Mircea Eliade nu mai este de mult ceva îndoilenic impresia că în viaţa personagiilor acestui romancier iubirea ocupă un rol pe cât de variat, pe atât de statornic. Dar ce diferită este concepţia iubirii în ***Isabel şi apele diavolului*** de cea din romanul ***Maitreyi*** sau din recenta ***întoarcerea din rai.*** Diferită şi isprăvindu-se totuşi în acelaşi chip, adică aneantizându-se în faţa vieţii ca şi a adevărului suprem.

Iată, în primul roman, cum eroul credea că intervenind în viaţa celorlalţi putea schimba sensul trăirii lor, modificându-1 după sine. Acolo, dragostea avea caracterul unei forţe, tinzând să schimbe rosturile cele mai adânci ale existenţii oamenilor, slujind drept mijloc pentru o bucurie spirituală, care totuşi pogora nu din carne şi nici din plăcere, ci din făgaşul entuziast al disponibilităţii sufletului de a se încerca şi mântui prin trăire, jertfă, abnegaţie.

Iar în ***Maitreyi,*** unde dragostea este la largul ei, neprihănită şi nebunească, avem de-a face tot cu un final care o depăşeşte, dovedindu-se astfel cum iubirea, oricât de mare şi intensă ar fi, este totuşi trecătoare, se consumă ca o flacără. în faţa singurătăţii metafizice, a monadismului care menţine pe om închis în sine şi aplecat doar asupra propriei sale fiinţe, chiar dragostea păleşte, şi Allan părăseşte pe Maitreyi în cele din urmă, nu pentru că s-a dezgustat de ea, nu pentru că e un laş sau un comod, ci pentru că este om şi, om fiind, află adevărul că nimeni nu se poate contopi la nesfârşit într-o altă fiinţă, ci trebuie să rămână tot cu sine şi destinul său.

Această atitudine, mai senin exprimată în ***Maitreyi*** şi mai viguros promovată în ***Isabel...,*** apare în ultimul roman, ***întoarcerea din rai,*** ca o realitate tristă, exasperantă, ca o încurcătură în plus, ca o complicaţie în plus a vieţii noastre atât de imperfecte şi haotice. Şi aici dragostea slujeşte drept funcţie de cunoaştere a vieţii şi a condiţiilor ei, eroul oscilând între două iubiri care, de fapt, nici nu sunt iubiri, pentru că niciodată ataşarea fizică nu se contopeşte simultan cu cea sufletească, necurmat intervenind un dualism, un joc în contratimp sau în contrapunct, care provoacă nelinişti şi exasperare.

în faţa iubirii, eroul din ultimul roman al lui Mircea Eliade este acum mai lucid, prin urmare, mai resemnat în şovăirile şi capriciile sale. Cred că întreaga atitudine faţă de iubire (din ultimul roman) poate fi rezumată de aceste cuvinte ale lui Anicet: «Iubirea... nu poate constitui un criteriu absolut de justificare a faptelor... Dacă ai putea iubi numai un singur lucru, dacă l-ai putea iubi necontenit, fără ca puritatea actului să se altereze, fără ca să-i simţi consecinţele, atunci, poate, s-ar putea spune că iubirea e un criteriu absolut de justificare, un instrument sigur de salvare a sufletului.»

Eroul din ***Isabel...*** crezuse în iubire ca-ntr-un astfel de instrument, eroul din ***Maitreyi*** încercase şi se convinsese de netemeinicia acestei credinţe, pentru ca eroul Anicet să acţioneze tară această credinţă, trăind la nimereală destinul său, ca şi cum destinul şi iubirile ar avea un rost. Se cuvine să revenim mai adânc." ***(Iubirea în opera lui Mircea Eliade,*** în ***Rampa,*** an. XVII, nr. 487, 6 aprilie 1934, p. 1.)

Spre sfârşitul anului 1933, tipărirea unei noi ediţii a romanului provoacă iar atenţia recenzenţilor. Cum însă criticii mai importanţi ai momentului se pronunţaseră deja asupra lui, cei care le urmează sunt, probabil, simplii articlieri de serviciu, întrucât nu prea strălucesc prin percutantă sau originalitate. De pildă, dintr-o recenzie cu titlu pompos ***(Cartea dragostei: „Maitreyi"),*** publicată de cotidianul care găzduise şi cronica lui Şerban Cioculescu, de abia se pot desprinde două enunţuri: unul închipuind cartea „în rândul romanelor clasice de dragoste ca ***Paul et Virginie, Manon Lescaut, Adolphe, Werther*** etc", alături de care şi-ar reprezenta secolul; celălalt decretându-1 pe Eliade primul autor autentic de romane exotice, „încetăţenind" la noi, „cu mijloace artistice", specia ***(Adevărul,*** an. XLVII, nr. 15276, 22 octombrie 1933, p. 2, în cadrul rubricii „Caleidoscopul vieţii intelectuale"; semnat: „Cronicar").

într-o altă recenzie, aparţinând unui gazetar cu nume mai circulat în presa interbelică, Mihai Popescu, printre fraze entuziaste, dar comune, formulează o observaţie incitantă, care ne invită să vedem în ***Maitreyi*** „o nouă ***Sacuntală",*** saturată de lirism şi îndemnând la reverie ***(„Maitreyi". Editura Cultura Naţională, 1933,*** în ***Revista Societăţii „Tinerimea Română",*** an. LII, nr. 1, noiembrie 1933, p. 104, rubrica „Recenzii").

încrezător în posibilităţile romanului de a concura audienţa unor cunoscute cărţi europene este şi semnatarul rubricii literare a revistei pedagogice ***Şcoala noastră,*** căruia ***Maitreyi*** îi apare ca „o adevărată revelaţie", scrisă cu „multă sinceritate", dar cu şi „mai multă intensitate dramatică" ***(Mircea Eliade: „Maitreyi", roman,*** în ***Şcoala noastră,*** an. II, nr. 6-7, noiembrie-decembrie 1933, p. 49, rubrica „Recenzii"; semnat: „t.a.").

Anul 1934 aduce în exegeza romanului ***Maitreyi,*** alături de aluviunile unor semnalări revuistice ocazionale sau a unor recenzii itinerante, un consistent eseu, intitulat ***Poema conştiinţei carnale*** şi abordând cartea dintr-un unghi cu totul insolit. Autorul lui, C. Floru, imaginează romanul o „fenomenologie" savantă a senzualităţii erotice, având în fundal convergenţa pasională a două lumi profund diferenţiate. „Dialectica apropierii trupeşti" este, pentru eseist, un fel de conciliere a contrariilor, fiecare dintre cei doi protagonişti gândind comunicarea prin filtrul psihologiei lor bine individualizate. Conştiinţa europeană a lui Allan este tributară logicii şi cuvântului prin care se exprimă; conştiinţa asiatică a Maitreyiei adastă într-un clar-obscur mitic, modalitatea ei de exprimare nefiind cuvântul, limba, ci senzualitatea carnală. Trupul eroinei „vorbeşte pentru suflet", gândurile ei nu trăiesc decât prin căldura sau sonoritatea cu care sunt rostite. Conştiinţa unei asemenea fiinţe este, după C. Floru, „profund încarnată", spre deosebire de cea a lui Allan, care e reflexivă, obiectivându-se toată, progresiv, gradat, logic, „în idei şi în fapte". îşi reprezintă de aceea romanul, în primul rând şi înainte de toate, ca „poema", inuiul acestei conştiinţe şi sensibilităţi specifice. De aici şi titlul artico-

lului, pe care, pentru relieful analizei şi ineditul speculaţiei, îl citām în întregime: „E vorba de *Maitreyi,* romanul lui Mircea Eliade. Notele acestea, târzii, subliniază unul din aspectele mai puţin remarcate ale lui.

O atmosferă grea de lirism al cărnii domneşte în toată cartea. Senzualitatea te îneacă îndată ce pătrunzi mai adânc în substanţa ei. Senzualitate rafinată, cred, unică în literatura noastră, cum se cuvine într-o carte trăită pe malurile Gangelui. Am lepădat-o din mână de mai multe ori, excedat. Totuşi, treptat, înţelegerea mi-a crescut, câmpul romanului mi s-a luminat. Senzualitatea nu mi-a mai fost o piedică, am văzut în ea însăşi tema cărţii. Impresia aceasta vreau s-o justific în rândurile care urmează.

Iată pe Maitreyi la prima întâlnire. Două momente îi fixează definitiv psihologia: privirea de panică a ochilor mari şi sălbăticia dezlănţuită a râsului. Sufletul şi-l trăieşte cu toată fiinţa, mişcările îi sunt încărcate de efluvii misterioase. De la început ne găsim într-un plan din care nimic nu ne va scoate, acela al conştiinţei erotice în care trupul vorbeşte pentru suflet: planul privirilor şi al mişcărilor, al cuvintelor şi al atingerilor, căci cuvintele trăiesc nu atât prin înţelesul lor, cât prin căldura sonorităţii lor, privirile prin contactul material pe care-l stabilesc, mişcările prin sufleteştile lor tactile. Actele posesiunii depline care unesc pe Maitreyi, în cele din urmă, cu Allan sunt la capătul unei gradări savante, încheie dialectica apropierii trupeşti. Pedant, aş zice, asistăm la o adevărată fenomenologie a conştiinţei carnale. Episoadele de flagelare care urmează ni se datorau. Asceza pe care o impun eroilor constituie un element de echilibru, după beţia în care s-au zbătut două treimi ale cărţii.

«Câte feluri de iubire nu cunoaşte sufletul!» suspină Maitreyi. Multiplicitatea aceasta e în adevăr uimitoare, îmbogăţeşte fiecare pagină a cărţii. Conştiinţa Maitreyifei] şi nu numai a ei, a lui Chabu, a mamii, a tuturor femeilor care îi alcătuiesc familia, e de esenţă erotică. Dragostea învăluie pe Allan de când păşeşte pragul casei ospitaliere; dragoste plină de manifestări fizice, de mişcări trupeşti, care rătăcesc pe apuseanul nedeprins să le diferenţieze. Şi totuşi, limite precise îngrădesc în fiecare iubire participarea trupului; trepte limpezi, evidente pentru conştiinţa indică, despart planul prieteniei de al amorului. Apropierea picioarelor, fie ea chiar strângerea pasionată a pulpelor goale, nu are înţelesul unei îmbrăţişări. Sensul ei rămâne în planul prieteniei.

Iată ce nu pricepe Allan. între el şi familia Maitreyi[ei], neînţelegerea se sapă treptat. Jurnalul îi notează etapele. Conflictul, dramatic, sparge comunitatea de iubire care i-a strâns o clipă laolaltă, manifestă opoziţia adâncă a celor două conştiinţe.

Pe fondul acesta de conflict, iubirea Maitreyi[ei] câştigă valoarea unui sacrificiu. Pasiunea ei se strecoară prin jungla simbolurilor tradiţiei, evitând păcatul, căutându-şi justificarea. E unul din aspectele cele mai dramatice ale cărţii.

în mod normal, viaţa occidentalului e un proces de lămurire progresivă. Conştiinţa lui trece întreagă în idei şi în fapte, se obiectivează câştigând treptat structura logică. Viaţa indică nu urmează aceeaşi cale. Ea rămâne *perpetuum* într-o atmosferă de clar-obscur. Tehnica spirituală pe care o foloseşte nu este de esenţă logică. Simboluri complexe fixează concret fiecare situaţie, legând-o de un mit. Aşa

cum ne-o evocă personagiile lui Mircea Eliade, conştiinţa indică e o conştiinţă profund încarnată. Limba ei firească n-o formează cuvintele - de aceea, dialogul e secundar în tot romanul -, Trupul singur o exprimă adecvat, în gest, în dans. E revelatoare mirarea Maitreyi[ei] în faţa dansatorului: «Cum nu l-a făcut înţelept dansul!»...

Romanul lui Mircea Eliade n-a fost scris, poate, pentru a fi savurat de rafinaţii literelor. Neglijenţa stilului, frazele de foileton, vor parcă, în chip mărturisit, să-i îndepărteze. Există însă o rafinare a gândului şi a simţirii care abundă în toată cartea. Ea face substanţa preţioasă a uneia din poemele cele mai adânc trăite ale literaturii noastre de azi." *(Poema conştiinţei carnale,* în *Vremea,* an. VII, nr. 320, 7 ianuarie 1934, p. 4, rubrica „Fapte şi idei".)

Graziella Sotiriu îi face lui Mircea Eliade (autor la data apariţiei articolului a unei abundente producţii publicistice, a primelor sale două romane, *Isabel...* şi *Maitreyi,* şi a volumului de eseuri *Solilocvii)* un portret în colţuri, privindu-l prin prisma bioritmului său temperamental, pe care i-l atribuie unei faze de certă maturizare. Toată demonstraţia e pusă, din câte observăm, în serviciul afirmaţiei că „stilul" autenticităţii febrile pe care îl abordează romancierul nu este ceva deliberat, programatic, ci manifestarea unei sensibilităţi şi conştiinţe artistice sincere şi pure, valorificând o gândire profundă, dar şi „neastâmpărul" liric al vârstei sale reale: „«Mircea Eliade e un liric», spunea deunăzi un coleg al meu, justificând pe romancier. Nu, Mircea Eliade e, prin esenţă, filozof şi trebuie să rămâie filozof. (Când îl calific astfel, nu mă gândesc nici la specialiştii cari scriu tratate, nici la cei cari clădesc sisteme, nici mai ales la titraţii cari ocupă catedre.)

Mircea Eliade are gânduri de o surprinzătoare adâncime; fraze scurte şi definitive, după care nu se mai poate spune nimic. Şi alături de aceste gânduri de bătrân, are scăderi, stângăcii de copil." Şi mai departe: „De altfel, Mircea Eliade nu ţine la formă, el e tipul omului autentic.

Fireşte, în măsura în care potenţialul şi valoarea conţinutului participă la strălucirea stilului, a reuşit să creeze tipare de proză, pe care cu greu le-ar putea făuri cei cari nu au nimic de spus; a scoate de aci concluzia că Mircea Eliade este un stilist cu intenţii, mi se pare riscant. întrucât mă priveşte, îl cred complet lipsit de *intenţia* formei." *(Mircea Eliade,* în *Vremea,* an. VII, nr. 323, 28 ianuarie 1934, p. 9; semnat: „Graziella S.".)

Revista Liceului „Spiru Haret", *Vlăstarul,* continuă să-i urmărească evoluţia literară cu multă asiduitate, mândrindu-se cu fiecare nou volum al său. De aceea, unul din cronicarii ei literari, Mircea Schrager (cu o anume întârziere datorată probabil periodicităţii incerte a gazetei), salută în termeni ditirambici apariţia romanului *Maitreyi,* considerându-l încă pe autorul lui printre şefii de şcoală ai generaţiei tinere. Investigaţia are însă numeroase inabilităţi de expresie critică, vădind o lipsă de exerciţiu gazetăresc, şi e greu de actualizat altfel decât în coordonatele generale de atitudine. Reţine cu deosebire atenţia ideea că o „temă" arhiuzitată în literatură şi „banalizată" prin uz precum este iubirea câştigă la Eliade prim-planul prin exploatarea „substratului psiho-analitic" şi mai ales prin ipostazierea protagoniştilor - amintind parcă tragediile antice - „în veşnică harţă cu destinul" *(Mircea Eliade: ..Maitreyi",* în *Vlăstarul,* an. X, nr. 1, 1934, p. 12, rubrica „Cronica literară").

Desele reeditări, neobişnuite pentru o carte aparţinând unui autor tânăr, care mai e pe deasupra şi autohton, se însoţesc în genere cu noi comentarii, care dau mobilitate şi revigorează periodic, în spaţiul unui deceniu şi jumătate, perspectiva critică. La a treia ediţie, de pildă, tipărită la numai un an de la apariţie, se vorbeşte deja de *Maitreyi* ca de un roman clasicizat, „de succes constant" precum *Ion* şi *Pădurea spânzuraţilor,* popular îndeosebi prin lipsa de convenţionalitate şi simplicitatea cu care se hazardează într-un domeniu tematic deja păşunit al romanului românesc, problematica erosului: „Cine ar fi crezut acum doi ani, când descifrai atât de anevoie acest nume exotic, că el va deveni un nume scump generaţiei de azi şi o carte de căpătâi pentru ea? Şi această minune s-a întâmplat totuşi.

Iată, de la succesul de critică şi de la preţuirea de cerc închis, *Maitreyi* sparge graniţele publicului obişnuit al unei ediţii şi e cerută de publicul cel mare. Dar nu şi de plebea publicului cel mare. Există două zone de lectori printre cumpărătorii din marea masă. Prima care cumpără cartea după nume şi renume, din auzite, dintr-un snobism oarecare, a doua care cumpără cartea, fiindcă a cetit cronici elogioase despre ea făcute de critica autorizată şi de un cerc de lectori subtil, care face opinia publică a unei cărţi.

Este cazul romanului lui Mircea Eliade: *Maitreyi.* Nici o clipă nu trebuie să ne lăsăm înşelaţi de aparenţe şi să credem că această carte a atins periferia marei mase. Nu. Cei zece mii de lectori, cari au cetit până acum cartea *Maitreyi,* fac parte din zestrea nobilă a lectorilor subtili. Fiindcă alt lector nu poate să înţeleagă această carte.

De aceea, succesul lui Mircea Eliade ne bucură îndoit. întâi că romanul acesta de unică şi primordială combustie pasională place şi unui public ermetic până acum operei scriitorilor tineri, al doilea că în genere cartea bună poate depăşi blestemata cifră de cinci mii de exemplare.

E drept, cartea lui Mircea Eliade e o carte unică în felul ei. Cu cât trece vremea şi o recitim mai la rece, ne dăm mai bine seama de aceasta. Şi putem spune astăzi adevărul pe faţă: în domeniul atât de delicat al eroticei e greu să creezi o carte care să nu fie convenţională.

Prin ce miracol, romanul lui Mircea Eliade a scăpat de această tară? Credem că prin combustia şi tensiunea de o valoare unică, originară, nealterabilă, netrucată pe care o conţine.

Şi aceste trei ediţii ale romanului *Maitreyi* îi deschid acestei cărţi o serie lungă de succese. Ea se aşează alături de celelalte cărţi de succes durabil ale literaturii româneşti. Ea are asigurată la fiecare doi ani câte o ediţie, alături de *Ion, Pădurea spânzuraţilor* şi alte cărţi de succes constant, ale marilor noştri scriitori.

Asemeni lui *Ion* şi, fireşte, pe alt plan, ea va fi mereu, cartea tinerei generaţii în care aceasta îşi va găsi exprimate năzuinţele, pasiunea, tensiunea. Şi astfel, ea va deveni nu cum a spus un poet la apriţia ei: «Cartea inimii mele», ci «Cartea oricărei inimi»." *(„Maitreyi" de Mircea Eliade,* în *Reporter,* an. II, nr. 24, 30 mai 1934, p. 2, în cadrul rubricii „Curier literar"; articol nesemnat.)

Un articol excentric, necatalogabil într-o specie literară, îi consacră romanului Eugen Ionescu, la ora aceea gazetar prolific şi deţinător (alături sau în alternanţă cu alţi colegi de generaţie) al unor rubrici de critica literară *(Axa, Reporter, Credinţa* etc). Excursul său asupra cărţii lui Eliade (apropiat prieten şi afin cultural) are

aspectul unei spumoase şarje, anunţând imaginaţia truculentă a viitorului dramaturg. El a fost publicat în sumarul mult controversatului volum *Nu,* premiat ca manuscris la un concurs iniţiat de Fundaţia pentru Literatură şi Artă „Regele Carol II", dar publicat (din cauza împotrivirii a doi membrii din juriu: Tudor Vianu şi Şerban Cioculescu) la Editura Vremea.

Atent, se pare, la experienţa lingvistică a avangardei româneşti şi sub sugestia, poate, a volumului lui Jean Cocteau *Fals itinerar critic,* tânărul (de 23 de ani), Eugen Ionescu pune sub semnul gratuităţii (Mircea Vulcănescu îl numeşte al „scepticismului") misiunea estetică a criticii literare şi chiar instituţia ei în sine. El nutreşte părerea că orice carte este un univers autarhic, ininteligibil, ireductibil şi irepetabil, ca şi rezultatul evaluării ei critice, şi el un univers similar, cu care se află în deplin paralelism prin iremediabila lui subiectivitate: „...o carte este un univers singular, cu lumea lui proprie de raporturi, cu existenţa lui separată, cu scara lui cu o singură treaptă de valori, care nu poate fi tăgăduit, pentru că există; care nu poate fi judecat, pentru că îşi are criteriul lui unic, ireductibil şi monovalabil, care nu poate fi valorizat, pentru că diferă esenţial de toate celelalte şi de fiecare în parte, şi este, prin urmare, egal cu fiecare în parte şi cu toate la un loc; în acelaşi timp, care nu poate fi discutat, pentru că, prin definiţie, este hermetic şi ininteligibil sau pare poate prea clar, prea fluent şi prea inteligibil, pentru că, pe de altă parte, nu se raportează la nici o realitate precisă, care să constituie un punct de întâlnire, de răscruce, a noastră cu cartea; pentru că ceea ce scriem, trăim, ne amintim fiecare, nu poate fi înţeles, retrăit, reamintit decât (şi încă viciat) de noi înşine, şi numai pentru o scurtă bucată de timp. şi aşa mai departe."

în acest caz, examenul critic se dovedeşte inoperant, pentru că este „exterior" conţinutului cărţii, ipotezele (favorabile sau nefavorabile) neputând influenţa cu nimic opera, ele reprezentând o altă operă: „...în critică tot ce se spune este egal valabil, că critica literară e întotdeauna exterioară operii, că nu are priză asupra substanţei şi că putem colora, în ochii noştri, un - să mă exprim frumos - cosmos estetic. Uneori, însă, putem să alterăm."

Dialectica intemperantului autor de paradoxuri, care va fi şi nucleul tezelor despre automatismul, absurdul şi inutilitatea comunicării, exploatate mai târziu de dramaturg, se conţine în următoarele subtile speculaţii: „Despre mort se spune de la început cel mai mare rău: că e mort. Despre viu se spune de la început cel mai mare bine: că e viu. Tot restul este accesoriu şi cvasiinutil." Aşadar, singurul discurs critic posibil asupra romanului, după Eugen Ionescu, este constatarea plată că *Maitreyi* e carte, adică un obiect inanimat. Tot ce s-ar adăuga acestui enunţ, ar fi „accesoriu şi cvasiinutil", automatism verbal. Ca să-şi demonstreze ideea, criticul întreprinde o ingenioasă parodiere a ipostazei de cronicar literar în variantele ei fundamentale, adică pro şi contra obiectului cercetării. Concluzia vrea să fie paradoxul şocant că ambele perspective critice se verifică, fiind „egal de juste", pentru că, asemeni acestora, operaţia de evaluare a lor e subiectivă şi interpretabilă, produs al altui orizont de preocupări intelectuale şi al altui context istorico-moral de creaţie, fără comunicare cu cel studiat: „Ţin, încă o dată, să reamintesc că orice atitudine critică este valabilă sau nevalabilă (e acelaşi lucra), pentru că porneşte de la un punct de vedere fatal injust şi incontrolabil şi că, de altminteri, toate punctele

de vedere, dar absolut toate punctele de vedere şi toate ipotezele se verifică în mod egal, simultan, succesiv sau succesiv-simultan.

Prima cronică este integral favorabilă. Dinadins e prima, pentru ca să-mi poată justifica toate răutăţile din a doua cronică.

Vă declar că nu voi face uz de nici o neloialitate. Nu mă voi preface că scriu despre cartea întreagă de două ori, scriind, de fapt, întâi despre părţile bune, apoi despre cele rele ale romanului. Voi scrie entuziasmat şi pe urmă scârbit despre întreaga carte, despre aceleaşi detalii. Nu voi trunchia citatele, nu voi prezenta accidentalul drept esenţial, nici esenţialul drept amănunt.

Acestea fiind zise: Gong!"

Ceea ce urmează este, de fapt, o reproducere, la scară parodică, a coordonatelor dominante ale exegezei, cu augmentarea clişeistică a nuanţelor de atitudine, menită a sugera nu numai convenţionalul şi stereotipia limbajului critic, ci chiar a întregului mecanism de raportare la operă, a actului critic în totalitate. Deşi unii dintre criticii importanţi ai momentului îl vor contesta, mulţi îi vor accepta şi situa postura nihilistă sub specia ludicului (ceea ce a şi demonstrat întreaga evoluţie a gândirii sale artistice), Mircea Vulcănescu fiind dintre cei care vor da o formulare coerentă şi convingătoare acestei opinii. El consideră experimentul colegului său de generaţie un fel de „critică a criticei însăşi", având drept scop unic o purgare „a tot ce-n actul critic nu e critic". Pentru această iniţiativă, Eugen Ionescu i se pare cu adevărat nimerit, întrucât îl descoperă cel mai fervent practicant al principiului autenticităţii, promovat de Mircea Eliade, şi chiar un îndrăzneţ continuator a lui în această direcţie: „Eugen Ionescu este, fără îndoială, un copil teribil. Dar e un fiu spiritual de al lui Mircea Eliade.

Al lui Mircea Eliade care nu încetează din 1927 să predice tineretului autenticitatea, adică situarea în evenimentul pur şi lepădarea de orice prejudecăţi a eului: valori, semnificaţii etc.

Eugen Ionescu e din cei care au urmat îndemnul lui Mircea Eliade până la capăt şi care au făcut *tabula rasa* de toţi idolii simţirii şi ai gândului lor, pregătindu-se unei primiri imediate şi inefabile a realităţii.

Şi iată-1 cum, devenit pur, se trezeşte deodată gol de orice sens şi de orice realitate, pândit de cariera oricărui Monsieur Teste, sfârşit inevitabil pentru toate experienţele de felul acesteia.

Numai că, în loc să-şi transforme, ca domnul Teste, goliciunea în metodă, Eugen Ionescu, în care a mai rămas ceva viril, pune mâna pe sine, se demască şi rosteşte acesteia un hotărât: Nu!." *(Pentru Eugen Ionescu,* în *Familia,* seria a III-a, an. I, nr. 5-6, septembrie-octombrie 1934, p. 94-101.)

Cităm în întregime acest text de referinţă ionescian, constatând încă o dată că *Maitreyi,* operă de excepţie, continuă să genereze la rându-i alte opere de excepţie:

„Cronică literară.
«Maitreyi» (roman) de Mircea Eliade.
Ed. Cultura Naţională,
Premiul Techirghiol-Eforie

Orice critică pozitivă este - îmi vine să zic: prin definiţie - handicapată. Are nu ştiu **ce aer de** complezenţă, în cel mai bun caz, **de** naivitate, **de** lipsă de subtilitate,

de candoare ridicolă sau de entuziasm necontrolat, în celelalte cazuri. Critica pozitivă pare a fi lipsită de spirit critic.

In schimb, critica negativă are de la început un aer inteligent (dacă e scrisă cu cât de puţină abilitate), competent, subtil, şmecher şi profund, un aer de «nu mă trageţi pe mine pe sfoară cu una cu două, *j 'en ai vu bien d 'autres».* (Iată de ce, probabil, d. Eugen Ionescu înjură pe toată lumea. Ca să pozeze, fără efort, în tip inteligent şi nepăcălibil. îl denunţ cu această ocazie că şi-a ales calea cea mai facilă; îl acuz de rea-credinţă, de lipsă de moralitate literară şi de-o mulţime de lucruri reprobabile.)

Pe lângă asta, şansele de a părea înzestrat cu pătrundere critică se îngrămădesc de partea criticului sever, diminuează de partea criticului debonar *(sic\).*

Domnul Jean Larinotte, un tânăr gânditor francez, a întocmit în cartea sa *De la mechancete avânt toute chose* o statistică edificatoare. A constatat că, din cărţile literare care apar, anual, în literatura universală, 80 la sută sunt vizibil şi general proaste, 10 la sută mai plac peste doi ani, 6 la sută peste şase ani, 2 la sută peste zece ani, 0,2 la sută peste douăzeci de ani, 0,002 la sută peste o sută de ani.

Prin urmare, un critic care e «sever» cu toate cărţile care apar, indiferent de conţinutul lor şi menţinându-se constant, consecvent şi monoton în această atitudine, are, de la început, dreptate 80 la sută. Şi peste o sută de ani 99,998%. Cu alte cuvinte, posteritatea crede că judecata sa critică va fi fost infailibilă, cu o imperceptibilă aproximaţie.

Iată de ce, întâi, din lipsa mea de şanse, să fiu adevărat; în al doilea rând, din faptul că mă condamn, de bunăvoie, să par naiv, mă simt jenat să declar că romanul d-lui Mircea Eliade, mareşalul oficial şi de drept al generaţiei noastre, m-a entuziasmat fără reticenţe.

La oricât ridicol m-aş expune astăzi, nu pot totuşi decât să-mi confirm, să-mi reconfirm entuziasmul. Mâine însă şi în veac sunt convins, pe deplin convins, că acest adevăr va străluci posterităţii cu o violentă lumină.

Maitreyi este o carte mare. O carte care trebuie, în mod necesar, să fie scrisă la o anumită vârstă, şi la o anumită vârstă istoric culturală. D. Mircea Eliade a fost ales de Zei să o trăiască şi să ne-o dăruiască. Să ne trăiască!

îmi dau seama că am şarjat. Nu am izbutit să par serios. Vă rog să consideraţi că - cu adevărat - nu de mai sus, ci de aici începe

Cronica literară despre «Maitreyi»

Este just că e mult mai greu să spun de ce îmi place o carte decât să arăt motivele pentru care nu îmi place. îmi vine şi mie să cred că există un farmec al unei trăiri inefabile la care eşti sau nu sensibil, la care participi, la care ai sau nu ai aderenţe. Poate că o carte îmi place, întrucât cuprinde o experienţă similară cu cele pe care le-am trăit eu. Dar e un tip pur de experienţe. Şi nu le creşte numărul, ci mi le aprinde, mi le intensifică. Spiritul omenesc este proteic. Ca să-mi placă o carte, trebuie să coincidă anumite suprafeţe ale căror geometrii să fie identice.

Din primele rânduri, de la prima frază, mărturisesc că am fost cuprins de înfrigurarea unui patetic specific, desigur, intraductibil, şi strict limitat la vârsta noastră istorică. în ***Maitreyi*** e un timbru, un accent al mărturisirii, o febră, care aparţine numai d-lui Mircea Eliade şi nouă, celor care trăim patosurile sale. Cred că oamenii îşi creează înfrigurările numai dintr-o necesitate adâncă, subiectivă, de trăire patetică şi proiectează asupra obiectelor incolore o lumină proprie. Generaţiile următoare nu mai pot avea sensul patetismelor noastre şi nu îşi vor arunca ochii decât asupra obiectelor care, de fapt, nu sunt decât pretextele indiferente ale torturei noastre. Când focurile şi luminile noastre se vor fi stins, obiectele patetismelor noastre le vor părea indiferente, iar agitaţia noastră înfrigurată, ridicolă şi absurdă. Există o permanentă necesitate de chin care e identică tuturor veacurilor şi rămâne, totuşi, închisă în veac, nerecunoscută, căci între timpuri nu există decât puntea de legătură trădătoare a problemei, obiectului etc.

Torturile noastre trăiesc în afară de problemă; iar problema nu e decât o prejudecată, un suport inutil care poate fi schimbat cu altul, un nume, o etichetă care nu întunecă, nu atinge întru nimic esenţa chinului. Astfel, problemele autenticului şi inautenticului, a păcii şi a războiului, a societăţii, a frumosului, a lui Dumnezeu, a Binelui şi a Răului, a vieţii, a morţii, dragostea, familia, vinul, opiul, prietenia ş.a.m.d. nu sunt decât diferitele denumiri arbitrare ce le acordăm aceloraşi tensiuni şi convulsiuni interioare. Toate torturile sunt, în realitate, gratuite. Toate problemele sunt, în realitate, egale. Există numai o ierarhie a temperamentelor, a gradelor de tensiune, a temperaturii, a combustiunii interioare, şi nu a altitudinilor problemelor.

Iată de ce, părăsind vastele probleme de cunoaştere, de religie, de metafizică, de filozofia culturii, de etică şi spiritualitate etc, Mircea Eliade trăieşte cu aceeaşi înfrigurare (înfrigurarea este în el, nu în obiect), la aceeaşi altitudine, cu aceeaşi ardere, pasiune şi genialitate, o simplă, banală, uşoară întâmplare sentimentală.

Toţi cei care l-au acuzat şi-1 vor acuza de preromantism şi facilitate sunt incapabili, în fond, să surprindă esenţa noului, ceea ce e diferit în romanul lui Mircea Eliade, ceea ce este ardere proprie. Ei judecă această carte cu memoria celorlalte cărţi şi confundă tema, anecdota cărţii cu *trăirea ei* care este independentă de temă şi anecdotă.

Un temperament genial se pasionează şi de ceea ce numim, cu prejudecată, mofturi şi îşi creează nimicuri care să-1 tortureze. Căci există o *necesitate gratuită* a torturei: *Maitreyi.*

Romanul lui Mircea Eliade se axează pe vraje, pe miracol. Orice evocare realizată dă, de altfel, această impresie de vraje, de existenţă imposibilă. De lume care se opune şi se impune lumii noastre cotidiene, cu o forţă neobişnuită: Căci d. Mircea Eliade posedă un dar exagerat al evocării. Şi-aş cita primele pagini: apariţia Maitreyiei în casa lui Narendra Sen, răsturnarea ceştilor cu ceai, panica şi stângăcia lor, râsul Maitreyiei, apoi, când se crede singură. Toate astea sunt adevărate, multicolore, şi nu ştiu ce fiori le dă acest mers bizar, această densitate magnetică.

Deşi reale, evenimentele, obiectele, capătă un sens, o lumină, o tensiune ireală, care le valorifică, le transfigurează.

Prezenta literară a unei întâmplări adevărate nu poate fi justificată decât de elementele de absurd care o sprijină în real sau, dacă vreţi, dimpotrivă, o minează. Frumosul nu poate fi realizat decât printr-o atmosferă vrăjită, decât printr-o neverosimilitate, prin impresia de lucruri vechi, văzute pentru prima oară; prin sentimentul fatalităţii şi ireparabilului unor miraculoase stări de lucruri, miracol în bucurie, miracol în tortură.

într-adevăr, în romanul lui Mircea Eliade, sentimentul miracolului, al neînţelesului unor înţelesuri clare, al supunerii noastre cuminţi la miracol, la lege care e miracol, există rând de rând şi aprinde - cu ce incandescenţă! - întreaga carte. Neverosimilul, calitatea esenţială a oricărei opere literare mai de seamă, este realizat de exotic, dar un exotism care nu se menţine la suprafaţă, ci coboară în adânc, interior, la esenţă: exotism al locului, al oamenilor, al obiceiurilor (acea indicibilă mângâiere a gleznelor), exotism înseamnă, aici, unicitate. Şi, în sensul acesta, şi cu anecdota românească, romanul era tot exotic. Exotismul, neverosimilul, mai este realizat printr-un fel de adâncire a verosimilului, de epuizare a clipelor, a senzaţiilor, de ducere până la capăt a bucuriei care dislocă, a dezastrelor care liniştesc Bucuria este dusă atât de departe spre ultimele ei frontiere, încât (de altfel, acest adevăr este confirmat de însăşi logica romanului) se întâlneşte, în mod necesar, cu dezastrul, iar dezastrul se va întâlni cu liniştea sau cu moartea.

Neverosimilul este, astfel, realizat şi printr-o densitate exagerată a trăirii prin catastrofă, prin tensiunea ireală care luminează şi sfărâmă realul...

...Toate cărţile într-adevăr mari, reprezentative, au ca model, conştient sau inconştient, ca şi cum ar urmări, instinctiv, un ideal de perfecţiune estetică absolută, ale cănii sensuri le căutăm şi le descifrăm în noi înşine, *tragedia greacă.* Vă daţi seama că *Maitreyi* urmează arhitectura unei tragedii greceşti? într-adevăr, primele trei cincimi ale romanului realizează o ascensiune desăvârşită, precisă, a acţiunii şi a tensiunilor. Totul se «pregăteşte» pentru nu ştiu ce misterioasă finalitate, evenimentele se prezintă într-o ordine din ce în ce mai accelerată, fatală parcă, şi nu este loc şi timp pentru nici o deviere, pentru nici un detaliu inutil, pierdut. E de remarcat clasicismul acestui roman - al acestei tragedii? îmi venea să scriu - construit pe esenţialităţi, pe momente mari, pe scene.

în adevăr, primele trei cincimi cuprind, în ordine succesivă; 1) Maitreyi-Allan; 2) începutul pasiunii şi 3) trăirea decisivă a pasiunii, părăsire în pasiune, condamnată parcă dinainte, înconjurată, apăsată de nu ştiu ce greutăţi, de ce atmosferă greoaie, prevestitoare de furtună.

In momentul al patmlea - momentul culminant - fulgerul unor pedepse. De nu ştim unde pluteşte şi se realizează o atmosferă de păcat. Parcă şi boala lui Chabu, şi orbirea lui Narendra Sen, şi sfârşitul Maitreyiei, şi nenorocirile lui Allan sunt «pedepse», parcă sunt fructul nu ştim căror furii ale unor zei insultaţi: nu ştim ce derogare de la legi transcendente justifică şi altfel, şi de sus aceste pedepse, a căror justificare psihologică există de la începutul cărţii, din atmosferă.

Toată cartea este susţinută, de altfel, ca tragediile greceşti (cea mai tipică: *Oedip Rege)* pc acest păcat pedepsit.

A cincea parte a romanului cuprinde, ca în actul al cincilea al tragediei, o liniştire a apelor, o moarte. în mod ideal, Allan moare. Desigur că teama de a nu fi melodramatic 1-a oprit pe autor să-şi omoare eroul, de fapt. Dar după logica acestei cărţi şi a acestei tragedii, Allan trebuie să moară.

E o veche prejudecată acea impresie că în clasicism nu se exprimă decât ceea ce este *general* în sufletul omenesc. De fapt, nu se exprimă decât ceea ce este particular, miraculos, ilegal, extraordinar. Sentimentul că trăieşte o viaţă tragică, un miracol, nu îl părăseşte niciodată pe autor. Să nu credeţi însă că există vreun pic de nenaturaleţă, de melodramă, aici. Nu. Totul aci este simplu. De-o simplitate care nu lasă locul nici unei umbre, nici unei imprecizii sau, cel puţin, a nici unei imprecizii realizate prin mijloace tehnice exterioare, obţinută prin diverse manevre de obscuritate tehnică. Miracolul, neverosimilul, există, aici, în plină claritate, în plin verosimil, în plin real.

Ceea ce măreşte valoarea, accentul miracolului este contrastarea lui permanentă cu obişnuitul; creşterea lui din obişnuit, din comun, din banal, şi mai ales acceptarea naturală, candidă, simplă şi mirată a miracolului: «Nu ştiu ce măreţie firească şi inumană trăia atunci în mine» (p. 32), apoi, povestea lui Chabu, a pomului vorbitor: («Numai pomii fermecaţi vorbesc? De ce? întreabă Chabu»), sau evocarea Maitreyiei: «buclele ei prea negre, ochii ei prea mari, buzele ei prea roşii, în acest trup înfăşurat şi totuşi transparent care trăia, s-ar fi spus, prin miracol, nu prin biologie» (p. 16) sau: «straniul acelui galben întunecat, atât de tulburător, atât de puţin feminin, de parc-ar fi fost mai mult al unei zeiţe sau al unei cadre» (p. 8), sau când evocă paşii inumani (de dansatoare divină) ai Maitreyiei.

Dar irealul e realizat permanent şi cu mijloace nenumărate, la fiecare frază, la fiecare scenă, la fiecare episod. Cât de frumoasă ofrandă de sine (de o frumuseţe poetică neînchipuită) a Maitreyiei. Vă rog să recitiţi acea scenă, descrisă amănunţit, cu o bogăţie de detalii care, oricând, oriunde, la oricare alt scriitor român sunt pornografice, dar aici pure, ingenue, miraculoase, însoţite de o tensiune care le transfigurează.

Dar, în sfârşit, această frază, acest ţipăt cuprinde atmosfera întreagă, spiritul întreg şi indică întreaga coloratură a romanului: «nu ştiu cum să evoc figura ei de atunci, nu pot retrăi aievea mirarea mea», spune autorul, neîncrezător în miracolul pe care el însuşi l-a trăit. Nu-ţi dai seama de miracolul vieţii decât povestind viaţa, decât încercând să evoci viaţa.

Pentru fraza aceasta strigată, pentru bucuria aceasta cu neîncredere a miracolului trăit, aş da nouă zecimi din capodoperele universale.

Şi, ca să revin, nu cunosc o laudă mai mare decât semnalizarea că *Maitreyi* este o tragedie, în sensul clasic al cuvântului. A scris cândva Marcel Arland că numai catastrofa ne poate revela natura noastră intimă. Dar într-un mod paradoxal: pornind de la particular, de la anecdotă, de la un fapt divers, catastrofa purifică anecdota, particularul, de anecdoticul, de particularismul ei şi se ridică la limitele care despart şi unesc particularul de fondul universal uman. Catastrofa nu relevează natura intimă a d-lui X, şef de cabinet, a d-lui W, şahist şi a d-lui Z, inginer indian, în calităţile lor de şahişti, şefi de cabinet, ingineri indieni, dar natura lor intimă omenească, asocială, suferinţele omeneşti universale, şi tocmai pentru aceasta

trebuie să pornească de la particular, de pildă, de la exotic, tocmai pentru anularea exoticului. La un moment dat, exoticul cade, ca vestmintele iubitei Iui Allan, şi nu rămâne decât omul tragic, acelaşi tuturor locurilor, tuturor timpurilor. Iată de ce se întâlnesc, peste atâtea diferenţe, veacuri, locuri, limbi, vestminte, societăţi şi indivizi. *Maitreyi* cu *Tristan şi holda, Paul şi Virginia,* cu *Manon Lescaut,* cu *Atala,* cu *Rene,* cu *Werther,* cu *Apele primăverii,* cu *Dominique,* cu *Adolphe* etc. Şi observaţi că aproape totdeauna - ca şi în tragedia greacă - e aceeaşi dramă: o păcătuire gravă, conştientă sau nu, grav pedepsită.

Poate că sunt banale şi evidente aceste afirmaţii spuse cu un aer de prea mare noutate, dar sunt banale numai pentru că sunt adevărate. Numai ceea ce este adânc şi universal este banal. Numai ceea ce este superficial şi neadevărat este original: şi, de aceea, banalitatea fundamentală a romanului lui Mircea Eliade e marele elogiu care i se poate aduce. De fapt, această propoziţie poate fi privită întors, şi anume (ceea ce, de la un alt punct optic care nu îl infirmă, ci îl completează pe cel dintâi, este tot atât de adevărat): nimic nu este banal din ceea ce este trăit şi epuizat. Este banal numai ceea ce se efleurează, ceea ce nu trăieşte, ceea ce rămâne exterior şi inautentic, după cum moda nu se demodează, în principiu, niciodată, dar se demodează numai ceea ce este supus modei...

...Acum, citiţi fără pauză:

A doua
Cronică literară despre «Maitreyi»

O pedeapsă fină pentru d. Mircea Eliade îl constituie faptul că, după ce a acuzat, cu atâta vehemenţă, literatura, se agaţă de literatură, cu mâini şi picioare, ca să fie mântuit pe plan cultural.

Tot aşa, după ce s-a flagelat ca să înveţe carte (lectura nu i-a plăcut niciodată, dar avea ambiţii care nu-1 lăsau să doarmă), după ce se obliga să nu piardă - întru îmbâcsire cu fel de fel de idei, teoreme, cărţi, sisteme inaderente - nici un moment din noapte şi din zi, pierderea de vreme pe care o practică şi cu care, astăzi, vă îndeamnă, îl va mântui, dacă se poate, şi purga, pe plan intelectual.

Tot aşa, iarăşi, omul acesta care, din sentimentalism nesatisfăcut şi refulat, blestema pe la toate răscrucile şi prin toate foiletoanele sentimentalismul, a fost condamnat ca, la prima aventură sentimentală banală, să se laude, să se fericească, să exulte şi să scrie un roman facil, în genul romanelor franţuzeşti sentimentale şi de duzină, pe care, nu e mult de atunci, le repudia, indignat.

Omul acesta, care vorbea de tăinuire şi forţă, face confesiuni publice, lipsite de interes intelectual, spiritual, moral sau estetic. Şi pentru că a condamnat sentimentalismul, aventura sentimentală este ultima lui resursă.

Niciodată nu am avut încredere în tribulaţiile zgomotoase - armăsarul se vădeşte ţânţar - ale căpitanului acesta al generaţiei. întotdeauna am fost convins că va sonibra sau că, cel puţin, îl va trage îndărăt cu zece trepte un examen just de ierarhizare.

După modelul lui Papini, Mircea Eliade a vrut să fie Dumnezeu sau măcar profet, sau măcar, măcar enciclopedist. A eşuat.

Intelectual mediocru, omul acesta, care încă vrea să fie un B. P. Hasdeu al timpurilor noastre, este lipsit de inteligenţă. E un caz rar de confuzie cerebrală.

într-un singur articol, luat la întâmplare, are un pumn de contraziceri. într-unui publicat în *Discobolul* (o revistă mică unde, nefiind prea controlat, nu se preface, ci se arată aşa cum e) arată că originalitatea este generată de autenticitate şi, imediat apoi, că originalitatea şi autenticitatea sunt contradictorii; crede că originalitatea de stil este o dovadă de neputinţă intelectuală, dar recunoaşte, mai jos, că originalităţile de stil caracterizează pe Unamuno, Papini, Nietzsche şi pe alţi mari gânditori mondiali; urăşte, declară, să utilizeze expesia stilistică: *«sângele meu»,* pentru ca să încheie articolul afirmând că, pentru afirmaţiile lui, va lupta până la «ultima d-sale picătură de sânge».

Totuşi, d. Mircea Eliade - după ce, probabil, i s-a spus - â avut destulă isteţie pentru a-şi da seama de gravitatea enormelor sale confuzii şi tenebre intelectuale. Pentru că contrazicerile şi nopţile există în toate formele sale de manifestare psihologică, socială, intelectuală, a teoretizat şi a pledat, cum a putut, pentru contrazicere.

«Şi eu sunt pentru», strigă cetăţeanul turmentat. Numai că - şi e un lucru catastrofal - Mircea Eliade nu adoptă atitudini contradictorii, ci numai diferite, iar contrazicerile dumisale nu structurează două atitudini precise, ci se lăfăiesc, haotic, în sânul aceleiaşi atitudini şi a aceleiaşi fraze.

Mircea Eliade a încercat să facă literatură şi nu a reuşit *{Romanul adolescentului miop).* Atunci, a tunat împotriva literaturii.

(Până la urmă, miopia sa intelectuală şi afectivitatea sa exagerată îl vor face, totuşi, se devină un literat aproape pasabil.) A vrut să fie un mare filozof. Lucrul acesta îi era şi mai greu. Atunci, a condamnat filozofia.

La un moment dat, sau la mai multe momente date, a urmat o perioadă hibridă de confuzie a planurilor, a valorilor, a noţiunilor, de spume la gură, ceea ce 1-a făcut să fie considerat un profet şi nu un miop, un dificil de înţeles şi nu un dificil înţelegător; un eliberat, un stăpân al teluricelor şi nu un rob, un inapt mânuitor al instrumentelor tehnice intelectuale.

A vrut să fie un mare conducător şi a fost crezut pe cuvânt, deşi nu este decât un agitator de braţe în vânt şi stătător pe loc sau, cel mult, un indicator de căi greşite. Dovada că sunt greşite? A găsit oameni care să-1 urmeze.

Nefiind nimic, a vrut măcar să plece în Indii. Dar s-a dus până la Constanţa, s-a întors pe furiş la Bucureşti şi a stat închis trei luni în mansarda lui. Şi-a construit un alibi şi a scris romanul *Maitreyi,* ceea ce însă pentru cititorul iscusit este o dovadă foarte clară că nu a fost în Indii.

într-adevăr, *Maitreyi* este imitat după romanele franţuzeşti, preromantice şi exotice, de-acum o sută sau o sută douăzeci de ani, în genul lui Bernardin de Saiut-Pierre sau Chateaubriand.

A încercat un lucru: să localizeze. în loc să fie vorba de Canada şi pădurile americane ca în *Atala* sau *Rene,* e vorba de Indii. în loc să fie vorba de pieile roşii, Mircea Eliade localizează: hinduşi. De altfel, America a mai fost luată o dată drept India, pentru ca Mircea Eliade să aibă dreptul, astăzi, să ia India drept America.

încolo, nimic schimbat. Ca în romanele preromantice (B. de S.-Pierre şi chiar J. J. Rousseau) este vorba de panteism naiv, de oameni puri în mijlocul naturii (v. povestea pomului fermecat a lui Chabu), de dragoste idilică, frenetică şi care se termină cu un cataclism ireparabil: e o moarte, un naufragiu sub ochii sau la urechea iubitului. (Pe ţărmul mării se afla Paul, la telefon se află astăzi Allan.) Şi asemănările se pot urmări indefinit, căci întreaga carte este făcută numai din asemănări, din texte detaşate şi adunate, mozaical, aici.

Avem până şi acelaşi patetism revărsat, dar prost înţeles (nu a învăţat nimic de la maestrul său stilistic Chateaubriand), aceeaşi vorbire la persoana întâia ca să simuleze autenticitatea, aceeaşi surabondenţă de comparaţii, descrieri, decoruri, observaţii psihologice ca la predecesorii şi modelele sale inaccesibile.

O notă originală şi diferenţiată? Are, desigur, şi Mircea Eliade: eroul său, Allan, este un beţiv de primă clasă. Se îmbată de 3 ori pe pagină (19, 20, 21, 23, 29, 31 etc), de la începutul până la sfârşitul cărţii .

Şi totul se menţine la mii de kilometri depărtare de incisivitatea, de supleţea, de humorul, de delicateţea, de tristeţea insinuantă nu numai a lui *Manon Lescaut, Dominique, Werther, Tristan şi holda, Apele primăverii, Adolphe* etc, de dragostele torturate ale lui Andre Gide, dar şi la tot atâta depărtare de oricare mărunt şi necunoscut nuvelist analitic francez.

Nu are nici savoarea galică a unui La Fouchardiere, căci nu a ştiut, în ciuda chefurilor nenumărate care îi populează romanul, nici să scrie o carte de amor vesel.

Nu ştiu dacă *Maitreyi* este o carte tristă. Dar ştiu sigur că este o tristă carte.Şi mă tem să nu fie ultima carte pe care mai poate juca Mircea Eliade.

Unde mai puneţi o sărăcie de vocabular exasperantă. Cuvântul «inuman», de pildă, se întâlneşte aproape tot aşa de des ca beţiile lui Allan. Pe urmă, un pseudofantastic, realizat prin confuzia realului cu irealul sau prin opacitate pur şi simplu şi nu prin noaptea care minează, în lături sau pe dedesupt, realitatea cotidiană; un mod lamentabil de a zbiera, care înlocuieşte expresia emoţiei şi a fervoarei. O considerabilă neputinţă de evocare: când Allan intră cu Lucien Metz, ziaristul francez, pentru prima oară, în casa inginerului indian Narendra Sen, încearcă să ne înfăţişeze exotismul şi lipsa de abilitate şi maniere europene a nevestei şi fetei inginerului.

Prin ce mijloace?

Le arată fricoase, cu ochii ficşi, vărsând ceaiul pe jos, împleticindu-şi paşii în covoare, Narendra Sen ţipă holbat la ele într-un limbaj păsăresc, în aşa fel încât Mircea Eliade nu realizează, cum încearcă, o atmosferă de *ciudat,* ci o atmosferă pur şi simplu comică, hilariantă.

*** La p. 30, Allan bea din plictiseală. La p. 29, bea rom ca să nu se îmbolnăvească. La p. 30, bea *brandy* pentru câ s-a îmbolnăvit. La p. 35, e bolnav şi ar vrea să bea un *cocktail* şi pune la cale un chef monstru. La p. 38, se plânge că, dacă se mută la Sen, n-are să mai poată bea. Totuşi, la p. 41, plănuieşte altul. La p. 21, bea în fiecare seară, fiindcă plouă. La p. 21, jos, bea ceai cu mult rom etc, etc...** *(N.a.)*

N-aş vrea să mai pun la socoteală multitudinea de discrepanţe, de neveridicităţi, în logica intimă a romanului. Astfel, niciodată n-am putut pricepe ce face ca Allan să nu fugă în Europa cu Maitreyi.

Părinţii descoperă dragostea lor ilicită, Allan află prin bilete, telefoane şi curieri că Maitreyi, de durere, se depravează, cedează şoferilor, merge spre moarte. Ce scrupule îl mai reţin pe Allan să o răpească părinţilor şi tradiţiei (în care nu crede, de altfel), acum, după ce i-a fost amantă, după ce a dezonorat-o, după ce părinţii o terorizează?

Nu o mai iubeşte? Ba da, deoarece Allan e cât p-aci să moară, şi chiar se sinucide în prima versiune. Căci, deşi sinuciderea nu a fost aprobată de comitetul Editurii Cultura Naţională şi autorul a fost consiliat insistent să-l lase pe Allan în viaţă, acesta, după logica intimă a romanului, moare din dragoste.

Nu e posibilă decât o singură explicaţie: Allan nu a răpit-o pe Maitreyi, pentru că Mircea Eliade ar fi trebuit s-o arate prietenilor, căci povestea se presupune a fi autentică.

Pentru că Mircea Eliade şi-a dat seama că *Maitreyi* este pur şi simplu un banal roman european (periferic european), care, extrem de facil, se integrează în tradiţia analiştilor francezi, fără să le ajungă însă nici fineţea, nici acuitatea, nici talentul, a uzat, cu şmecherie şi nu prea, de un truc. Şi-a îmbrăcat franţujii în haine, moravuri şi fel de a fi oarecum indian: trucul se numeşte exotism.

Dar în literatura exotică (mai precis: exotistă) şi în romanul d-lui Mircea Eliade integrarea adevărată nu se îndeplineşte niciodată, aşa încât, de fapt, exotismul este, întotdeauna, o inadecvare.

O pagină adevărată de poezie trece peste exotic; exotismul trebuie să fie ca o însuşire secundară care nu adaugă şi care nu scade, care nu oboseşte lectura şi nu o uşurează, cţire este perfect neutră şi nu impietează, nici în rău, nici în bine, asupra valoarei în sine. Dar valoarea, adică falsa valoare a romanului lui Mircea Eliade, constă în acest inesenţial decolorat exotism. De altfel, în cazul când exotismul este bine trucat, cartea este exotică pentru noi, dar pentru oamenii din partea locului nu este nici măcar exotică. Exoticul nu poate fi o valoare universală şi estetică, ci e o simplă noţiune geografică, vagă, dar totuşi geografică.

în cazul când exotismul nu este bine trucat, cartea nu este exotică pentru noi, dar este exotică pentru oamenii din partea locului, care nu recunosc, în carte, nici un loc din geografia lor naţională, fizică sau spirituală. Şi acest caz e acela al lui Mircea Eliade şi *Maitreyiei* sale.

Aş putea, dacă nu ar fi de prisos, să vă întreţin de aici încolo şapte zile şi şapte nopţi despre păcatele romanului.

Prefer să închei cu ceva care nu este în subiect.

Tristeţea cea mai de seamă a acestei cărţi este că semnalează abdicarea ultimă, totală, definitivă, a lui Mircea Eliade de la Mircea Eliade. Aventurile lui de înaltă spiritualitate, gravele, importantele lui probleme de metafizică, etică, filozofia culturii, ştiinţă etc, etc, etc, s-au îmbarcat în barca subţire a unui mic şi banal episod sentimental. B. P. Hasdeu, Maiorescu, Kogălniceanu şi tot ce mai vreţi al generaţiei noastre se vădeşte a fi un simplu Cincinat Pavelescu, minus talentul şi epigrama. Dar mă tem ca această plută subţire să nu naufragieze la rându-i... în

definitiv, nu aş vrea să se întâmple aşa de rău, căci atunci pe cine ar mai interesa rândurile acestea despre Mircea Eliade?

Pentru că Mircea Eliade s-a condamnat, el însuşi, la diletantism, a dat un doctorat tot aşa de diletant. Pentru că în aşa-zisele sale *Indii* s-a ocupat cu amorul, nici nu putea avea inima, capul şi liniştea unei cărţi ştiinţifice. La doctorat a prezentat deci o teză exotică despre *Psihologia Yoghi (sic\).* Nu am asistat, dar mi s-a povestit cum a fost susţinută teza.

Eu cred că trebuie felicitată comisia care nu a prea gustat această lucrare ce nu era, după expresia unui membru al comisiei, nici din domeniul psihologiei, nici din al teoriei cunoaşterii, nici din al logicei, nici din al eticei sau sociologiei, nici din istoria filozofiei, nici al esteticei şi nici măcar din istoria filozofiei. Comisia a făcut *«la moue»* în faţa noii năzdrăvănii a lui Mircea Eliade, ceea ce ar dovedi se pare că avem, slabă, fluctuantă, clătinându-se, dar începând să existe, un fel de tradiţie universitară cu modele, cu dignitate, cu fermitate.

Dar chiar presupunând, ceea ce nu este cazul, că teza lui Mircea Eliade ar fi fost şi genială, şi extrem de savantă, încă ar fi trebuit ca Universitatea să se opună, căci orice Universitate este conservatoare, refractară înnoirilor; pentru că orice creaţie şi orice revoluţie în gândire, în cultură, trebuie să preîntâmpine rezistenţe. O revoluţie nici nu este eficace decât dacă preîntâmpină şi înfrânge rezistenţe. Dar aceasta este singura ei justificare: de a se opune unor forţe, unor rezistenţe, unor tradiţii. Numai la noi, revoluţiile sunt ridicole şi ineficace, pentru că nu revoluţionează nimic, pentru că nu au ce să revoluţioneze. Exemple, câte vreţi, câte nu vreţi, în istoria culturii noastre, care este istoria unor revoluţii fără obiect.

în Universitatea noastră, văd că trebuie să mă hotărăsc a spune că lucrurile capătă un aspect mult mai rudimentar. Universitatea nu are o tradiţie de cultură, pentru că, în primul rând, nu are o cultură: începe numai (tot e ceva) să aibă mici scrupule ştiinţifice. Iată de ce, cu chiu, cu vai, numai aici i se putea acorda lui Mircea Eliade un doctorat.

Am auzit că Mircea Eliade ar avea curajul să traducă *Psihologia Yoghi (sic\)* în limba engleză. Să n-o facă.

Pentru că, acolo, îmi închipui, se vor găsi specialişti care vor fi voiajat serios în Indii, unde vor fi învăţat şi unde nu se vor fi amorezat...

*

Aici terminându-se şi a doua cronică despre romanul d-lui Mircea Eliade, jur că nu l-am elogiat pe d. Mircea Eliade pentm că îl iubesc şi îl admir, mei nu l-am denigrat pentru că l-aş urî sau desconsidera." *(Identitatea contrariilor,* în *Nu,* Bucureşti, Editura Vremea, 1934, p. 175, 176-197.)

L. Voyta întreprinde o cercetare de amploare a romanului, ale cărei direcţii şi intenţii sunt enunţate în titlul ei eseistic *(Simbolism şi magie).* Textul, publicat pe o întreagă pagină a săptămânalului *Vremea,* se rezumă însă, în ciuda dimensiunilor sale sporite şi a expresiei elevate, la o abordare unilateral sentimentală şi etic-tandră a anecdotei romanului. Două consideraţii fugare par totuşi, prin relevanţă şi adecvare, demne de atenţie. Este vorba de ideea că iubirea Maitreyiei se particularizează (individualizând şi romanul în cadrul literaturii de gen) parcurgând tenebrele unei

simbolistici exotice şi încărcându-se pe acest traseu cu un original halou de vis, mister şi irealitate: „...toată incantaţia cărnii se reliefează prin puncte din ce în ce mai irevelante. întreg procesul eroticului, până la actul logodnei mistice în mijlocul naturei, se desfăşoară într-o atmosferă de vis, de ireal, de joc imprecis, toate situate pe o gamă de aproape aceleaşi rezonanţe, dar încărcate de o multitudine de înţelesuri, de variate simboluri." Şi acel sugestiv *distinguo,* potrivit căruia, prin mentalităţile lor divergente, protagoniştii sunt condamnaţi la o ireductibilă nerealizare şi lipsă de consens erotic, Allan coborându-şi pasiunea la o accepţie prea terestră, iar Maitreyi ridicându-se la o generalitate prea intensă pentru a o mai percepe ca tangibilă: „Allan îşi vulgarizează pasiunea, omoară progresiv, calculat, orice amintire.

Dacă procesul de purgare a pasiunii are un sens descendent la Allan, la Maitreyi are un sens ascendent.

Imaginea lui Allan creşte până dincolo de fiinţă, dincolo de palpabil.[...]

Sunt două structuri, în acest roman, care reacţionează prin specificul lor. Nici Allan, nici Maitreyi nu pot depăşi durerea unei înfrângeri. Structura lor nu le permite o confundare în absolut, pentru a renaşte fără amintiri, fără dureri. De aceea, unul vulgarizează pasiunea, coboară imaginea iubitei într-o existenţă primară, celălalt ridică imaginea într-o «mitologie inaccesibilă», inutilă şi ea.

Vulgarul şi mitologia nu proiectează în suflet măreţia unei pasiuni, ci o depărtează, o omoară." *(Simbolism şi magie,* în *Vremea,* an. IX, nr. 435, 3 mai 1936,

în cadrul unei rubrici de reflecţii culturale a importantei reviste *Însemnări ieşene,* Dan Bădărău reaminteşte cititorilor senzualitatea frenetică a romanului *Maitreyi,* întrucâtva singulară în contextul literaturii autohtone - dominată încă de vânători bucolici (aluzie la Sadoveanu, se pare), dezrădăcinaţi sau arendaşi - şi mai apropiată problematicii romanului european: „De bună seamă, literatura noastră nu este «amoroasă». Vrem să spunem că îi lipseşte acea senzualitate care clocoteşte în romanul apusean. Dacă exceptăm pasiunea mistuitoare pe care o înfăţişează *Maitreyi* de M. Eliade şi alte câteva lucruri între care episoade din opera lui Ionel Teodoreanu, în ultimii ani, principii literaturii noastre ne-au desfătat mai ales cu spectacolul unor aspecte dulci, cu scene de vânătoare, cu personagii care iubesc banul sau pământul, sau cu pagini în care apare melancolia blândă a trecutului..." *(Eros, în Însemnări ieşene,* voi. II, an. I, nr. 15-16, 15 august 1936, p. 141, rubrica ;,Note"; semnat: „D. B.".)

Neplăcut impresionat de discursivismul eseistic al romanului *Isabel şi apele diavolului,* pe care îl consideră rod al unor „influenţe supărătoare", E. Lovinescu se arată mai generos cu *Maitreyi,* tocmai fiindcă îl descoperă „nealterat" de obsesiile „ideologului" Eliade. îl declară însă - furat probabil de implicarea pasională funciar romantică a protagoniştilor şi poate de fundalul exotic al idilei - un poem de debordantă „exaltare lirică", lipsit total de epicitate. De altfel, o reticenţă vizibilă şi poate chiar o neîncredere în opera literară a lui Eliade îl fac pe Lovinescu destul de echivoc în diagnosticele sale. Chiar despre *Maitreyi,* care - înţelegem - îl entuziasmase, scrie abia în 1937 şi numai zece rânduri într-un text sintetic, răsfrânt asupra tuturor romanelor scrise până la acea dată (preluat, în acelaşi an, şi în

cuprinsul *Istoriei literaturii române).* Le reproducem mai jos: „Exotismul mediului indian, nu încă destul de colorat pentru a putea susţine prin sine interesul unei naraţiuni penibile şi sub raportul expresiei, şi al unei erotice deficiente, şi poate tocmai de aceea obsesive, nu se realizează pe deplin decât *în Maitreyi* (1933), poem de iubire, în nici o legătură cu epica, de o puritate de sentiment, de exaltare lirică, de o pastă atât de fină şi atât de ciudată a eroinei, în decorul unui peisagiu inedit. E tot ce a scris Mircea Eliade, nu mai bun - în ordinea creaţiei literare -, ci mai unitar şi mai nealterat de intenţii ideologice..." *(Romancierul „generaţiei" sale...,* în *Adevărul,* an. LI, nr. 16.282, 24 februarie 1937, p. 1-2.)

Acuzând atmosfera de adversitate creată în jurul lui Eliade în ultimii ani ai deceniului patru mai mult pe fundalul ocult al unor antipatii politice, recenzentul gazetei *Informaţia* încearcă să o contracareze amintind că „victima" este un nume exponenţial şi port-drapelul unei generaţii de excepţie, căreia i-a deschis personal căi individualizatoare, şi mai ales autor al unui roman universal, care nu e altul decât *Maitreyi:* „D. Mircea Eliade este, în momentul de faţă, obiectivul unei aprinse polemici; o parte din presă îl atacă cu furie şi rea-credinţâ. Nu ne interesează aspectul politic al dezbaterii, după cum afinităţile spirituale ale d-lui Eliade cu anumite grupări politice nu pot frânge criteriul obiectivităţii noastre.

Suntem obişnuiţi să respectăm convingerile altora, chiar când le socotim eronate, mai ales atunci când ele stau pe temeiul unei atitudini oneste în faţa frământărilor politico-sociale.

De aceea: să ne ierte «moraliştii improvizaţi» care îşi îngăduie să măsoare talentul şi cultura «cuiva» cu cântarul mediocrităţii aurite sau «argintate».

Mircea Eliade - orice ar spune detractorii săi - este unul din tinerii, excepţional înzestraţi, care n-a moştenit nici nume, nici avere, croindu-şi prin propriile sale însuşiri un «nume» cu rezonanţă în conştiinţa unei generaţii şi deschizând un «drum propriu» în literatura şi gândirea românească.

Nu este locul în cuprinsul unei notiţe să cercetăm, metodic, valoarea producţiei tânărului scriitor; însemnăm doar atât: în literatura noastră a apărut, acum doi sau trei ani, un roman *Maitreyi;* romanul acesta are o factură care îl clasează dintr-o dată pe planul literaturii de valoare universală. Fără controversă posibilă între oameni inteligenţi şi pregătiţi.

Maitreyi poartă semnătura lui Mircea Eliade, care împlinise, când l-a tipărit, abia 26 ani." *(Informaţia,* an. I, nr. 42, 7 iulie 1937, p. 3, rubrica.„Recenzii".)

Datorită abundenţei comentariilor la celelalte ediţii, cea „definitivă" din 1938, deşi remarcabilă sub aspect filologic în raport cu ele, are în presă un ecou mai slab. Articolele prilejuite de ca sunt în genere note sau crochiuri culturale semnalând o importantă apariţie editorială, fără a întârzia însă prea mult asupra subiectului. Amintim între ele pe cele mai însemnate, apărute în: *Seara,* an. II, nr. 110, 9 martie 1938, p. 2, în cadrul rubricii „Caleidoscop intelectual"; *Pământul,* an. VII, 23 martie 1938, p. 4; *Muguri literari,* an. I, nr. 2, 30 martie 1938, p. 31, rubrica „Cronica literară" etc. Primul text îl şi cităm pentru cutezanţa de a numi romanul, tară complexe, capodoperă. Disociaţiile care sprijină enunţul stăruie în făgaşe critice oarecum vechi (asocieri cu operele fundamentale ale romanticilor, elogiul pitorescului exotic etc): *„Maitreyi.* Cartea tinereţii. într-un decor de basm oriental,

pe malurile Gangelui şi în nişte munţi uriaşi ai Himalayei, se desfăşoară povestea romantică a dragostei dintre Maitreyi şi Allan. Perechea aceasta de îndrăgostiţi este astăzi tot aşa de celebră ca şi *Tristan şi Isolda* sau *Paul şi Virginia.*

Prin Maitreyi, vraja şi misterul Indiei intră victorios în literatura românească.

Maitreyi a fost recunoscută de toţi criticii ca o capodoperă a literaturii noastre. Succesul de librărie a confirmat şi el acest elogiu. Peste 15.000 exemplare au fost vândute.

Maitreyi, romanul care a creat popularitatea d-lui Mircea Eliade, este, fără îndoială, cartea cea mai fermecătoare a generaţiei tinere." *(„Maitreyi" de Mircea Eliade,* în *Seara,* an. I, nr. 110, 9 martie 1938, p. 2, rubrica „Caleidoscop intelectual".) Textul a apărut, după două săptămâni, şi în revista *Îndreptar,* an. II, nr. 11, 24 martie 1938, p. 2, tot nesemnat.

Popularitatea lui Eliade fiind în creştere (stârnită poate de proaspetele campanii pornite împotrivă-i şi sprijinită de o productivitate accentuată), prezenţa sa în istoriile literare ale momentului devine o stare de normalitate. Este menţionat, de pildă, la capitolul speranţelor care nu se dezmint, chiar în istorii literare consacrate şcolii şi de aceea mult editate (Gh. Cardaş: *Istoria literaturii româneşti de la origine până în zilele noastre,* Bucureşti, Tiparul Oltenia, 1939, p. 437; Lucian Predescu: *Istoria literaturii române de la început până azi,* ediţia a IV-a, Bucureşti, Editura Cugetarea, 1939, p.336 etc).

Mai abundent comentat, dar în răspăr şi tern îl găsim tot acum în extinsa *Istorie a literaturii române de la origini până în prezent,* publicată în 1941 de G. Călinescu. Autorul ei, unul din membrii importanţi ai juriului care premia romanul în manuscris, recomandându-i editarea, surprinde de la început printr-o subiectivitate constantă şi maliţioasă. El nu-şi face cunoscută poziţia în problema spinoasă a suspiciunilor legate de premiere şi nici nu-i consacră vreo cronică literară (cum făcuseră ceilalţi colegi din juriu), deşi ţinea săptămânal o astfel de rubrică în *Adevărul literar şi artistic.* Ba, mai mult, într-un bilanţ literar al anului 1933 expediază romanul în categoria „cărţilor curgătoare la lectură" alături de - stupoare! - *Fecior de slugă,* romanul lui N. D. Cocea, şi promite să insiste doar „asupra operelor cu merit literar", ele fiind, în opinia sa, *Doctorul Taifun* de Gala Galaction, *Velerim şi Veler Doamne* de Victor Ion Popa şi *Calea Văcăreşti* de I. Pelz *(Anul literar,* în *Adevărul literar şi artistic,* an. XII, nr. 682, 31 decembrie 1933, p. 1). Cel care dovedise cu numeroase prilejuri intuiţii geniale (şi ar fi de ajuns să amintim că *Viaţa lui Mihai Eminescu* apăruse doar cu un an înainte) - fapt care se va întâmpla şi ulterior - este parcă lovit subit de cecitate critică. *Maitreyi* i s-ar fi impus prin spirala şocantă a entuziasmului cronicarilor, prin faptul de excepţie că a ajuns la a treia ediţie în cuprinsul aceluiaşi an şi chiar prin puţinătatea sau lipsa de credibilitate a detractorilor. Răceala criticului este însă vădit programatică (având probabil în subsidiar o gelozie colegială şi congeneră sau poate chiar o antipatie politică pentru omul de dreapta Eliade, Călinescu evoluând vizibil către slânga), ea resimţindu-se cu adevărat în *Istorie...* Aici, Călinescu nu face decât să-şi însuşească temele fundamentale ale exegezei, vorbind de roman ca despre un experiment „lucid" în linia romantismului (Chateaubriand, Loti ele), contaminat de senzaţionalul lui (căruia îi atribuie finalul abrupt al cărţii) şi chiar de melodramatism (în ipostazele disperării sale sincere, Allan e văzut ca un Des Grieux retardat). Un mod de a subevalua cartea este şi insistenţa criticului de a o clasa printre romanele exotice de formulă tipică.

întrucâtva personale (deşi gratuite în ordinea estimării) par doar reflecţiile asupra unor trasee de acţiune pe care i-ar fi plăcut să ruleze intriga romanului. De pildă, l-ar fi găsit mai interesant, deducem, dacă ar fi exploatat neîncrederea protagonistului în moralitatea fecioarei bengaleze după primirea misterioasei scrisori de dragoste de la un necunoscut sau dubiile pe care i le inspiră la un moment dat comportamentul dur al brahmanului, căruia îi atribuie şi o anume doză de ipocrizie. Toate aceste observaţii, vorbind despre ceea ce criticul ar fi dorit să fie romanul, nu reuşesc să eludeze însă o constantă lipsă de vibraţie în faţa a ceea ce el este, deşi confraţi apropiaţi ai săi îl considerau de mult o carte de panteon universal: „Mai norocos este romanul *Maitreyi,* care, văzut de departe, apare ca o singură ţâşnire epică, deşi e făcut, în fond, din sfărâmături analitice. Autorul scoate în acelaşi chip plictisitor pasagii din caietele sale pe care le comentează cu o cinică nepăsare, fără teamă de contradicţie. [...]

Până aproape de sfârşit, eroul e un experimentator lucid, hotărât să nu fie furat de lirisme. El se cheamă Allan şi e un englez folosit la întreprinderile inginerului indian Narendra Sen. Inginerul invită în casa lui pe Allan, din simpatie, şi are chiar intenţia de a-l înfia. Tânărul nu ştie la început acest lucru şi foarte prudent se teme că indianul ar voi să-l atragă într-o căsătorie cu fiica lui Maitreyi. O astfel de retezare a libertăţii de cunoaştere îi repugnă, însă putinţa de a trăi o viaţă nouă, «pe care nici un alb nu o cunoscuse de-a dreptul din izvor», îl ispiteşte. îl atrage galbenul turburător al încarnatului fetei. Privit de aproape, Allan, cu tot acel egotism pretins filozofic, este odios («...dar eu *pur şi simplu* nu pot fi căsătorit. Ce s-ar face libertatea mea?... Mă tem din ce în ce mai mult, dar situaţia primejdioasă mă pasionează...»). El este eroul din *Isabel şi apele diavolului,* care, acum, doreşte împerecherea cu o femeie de culoare. Idila între două fiinţe de rase deosebite, despărţite prin moravuri, unite în universalitatea dragostei, e o veche temă romantică, culminantă *înAtala* de Chateaubriand, dusă până la pitorescul exotic de Pierre Loti în *Azyade, Madam Chrysantheme, Le roman d'un spahi. Maitreyi* studiază o astfel de situaţie, şi ce e mai valabil aci e dezvăluirea candoarei erotice, ascunse în complexitatea unei civilizaţii inedite. E turburător nu numai amestecul (foarte superficial) de confort occidental şi tradiţie locală. Fata e de tot tânără şi e sub dependenţa asiatică a tatălui, dar e poetă cunoscută şi face conferinţe «despre creaţiune şi emoţie, despre interiorizarea frumosului». Inginerul, atât de gelos de puritatea fetei, nu se teme s-o trimită în odaia lui Allan, în scopul înfrăţirii. Iritată de purtările unui *dandy* european care, la Operă, încercase să-i ia mâna, fata îi promite o bătaie cu papucul peste gură şi, fiindcă lumea este emoţionată, se întreabă ingenuă dacă n-a făcut vreo greşeală de gramatică engleză. Câte un obicei straniu pentru european comentează marginal ineditul psihic. Maitreyi invită pe Allan în odaia ei, după ce-l roagă să-şi lase ghetele la uşă. Eroul, în ciorapi, e foarte intimidat. Fetele au despre dragoste o noţiune largă, şi a iubi un pom este a avea un trecut erotic. în termeni generali, sfânlă este dragostea încuviinţată, care duce la procreaţie, şi vinovate plăcerile sterile. Maitreyi este, dar, la antipodul lui Allan, care cultivă

senzaţiile. Această împrejurare «excită» pe Alia», care a mai aflat că o indiană e «inimaginabil de senzuală, deşi pură ca o sfântă». Sfinţenia e un cuvânt gol, folosit de autor pentru a masca interesul său sexual. Maitreyi intră în jocul lubric cu prea puţină rezistenţă, şi diversitatea de moravuri erotice e un prilej nimerit de cultură genezică. Astfel, fata rămâne, cel puţin la început, indiferentă la sărutare şi înfricoşată de atingerea cu mâinile. Ea iniţiază pe Allan într-un mod local de «prietenie». [...]

«Vrăjit, nu îndrăgostit», Allan se va iubi de aci înainte cu gleznele, «prin tuşă», în experienţe care durează câte două ceasuri. Prea curând şi fără o suficientă motivare, Maitreyi trece la sexualităţi mai pozitive, spre încântarea lui Allan, care admiră (într-o pagină impură) tehnica erotică a fetei, «perfecţiunea îmbrăţişării ei, ritmul uluitor al trupului ei» etc. înainte însă, Maitreyi făcuse un gest ritual, ce putea însenina o adevărată căsătorie naturală, în cuvinte de o străveche frumuseţe religioasă. [...]

Oricât s-ar fi cuvenit ca autorul să dezvolte mai degrabă inefabilul sufletesc, figura eroinei nu e greşită, ea e un animal asiatic cu o altă înţelegere despre viaţă, uimind tocmai prin interpretarea inedită a noţiunii de pudoare.

Către sfârşit, autorul întrerupe solemnitatea nupţială şi dă romanului caracterul senzaţional. Fie din dorinţa dc n feri pe erou de căsătorie, fie pentru a studia mai departe ferventa fetei, inginerul e prezentat ca un duşman al însoţirii fiicei lui cu Allan, deşi acesta se arată gata de a trece la hinduism. Ar fi un chip de a zugrăvi ura localnicilor împotriva albilor. însă, inginerul voise totuşi să înfieze pe tânăr. Abrutizările acestuia cu whisky sunt cam popular-cinematografice. El îşi smulge părul, îşi muşcă pumnii, plânge nebuneşte, fiindcă autorul nu poate ieşi din zona delirelor (totuşi, Des Grieux nu tăcea la fel'?). Allan e izgonit, Maitreyi bine păzită. Atunci, fata, care cu toată recluziunea izbuteşte să comunice cu Allan, face, spre a fi gonită de părinţi, un gest eroic. Se dă unui vânzător de fructe şi devine gravidă. Părinţii nu se decid să o repudieze, însă acum sunt disperaţi, ştiind că nimeni n-ar mai lua-o de nevastă. în sufletul lui Allan mijeşte nădejdea: poate că părinţii vor consimţi în cele din urma la căsătorie. Sublim în aparenţă, dar iarăşi suspect! Cu oricâtă cazuistică, cine ar dori o femeie eliberată prin astfel de metode? Experienţa sexuală reapare, şi încheierea repetă cazul diu romanul anterior, adică dorinţa eroului de a avea o femeie caic a conceput cu altul, gândindu-se la el. De reţinut un lucru, ce trece neobservat şi rămâne oricum inexplicabil: o scrisoare în bengaleza trimisă dc un necunoscut Maitreyiei ar dovedi că fata mai avusese legături cu cineva. înţelege indiana altfel dragostea, şi nu împerecherea propriu-zisă a fost cauza scandalului, ci ritualul căsătoriei? Este purtarea părinţilor o ipocrizie orientală? îndoiala aceasta putea să formeze, cu fină dezvoltare, subiectul romanului, însă ea strică încrederea în puritatea eroinei şi preface o idilă într-o operă de humor etnologic. Cu toate aceste oscilaţii, cc dovedesc incapacitatea autorului de a vedea clar obiectul său, romanul, privi! de sus, se simplifică şi capătă un contur mai ferm. întâlnirea a doi indivizi de rase feluriţi.- într-un decor sugerat, nu atât plastic, cât prin siguranţa amănuntelor socialo, c memorabilă. Mircea Eliade a îmbogăţit literatura română cu o viziune nouă, scriind întâiul roman exotic în adevăratul înţeles al cuvântului." *(Romancierii. Mircea Eliade,* în *Istoria literaturii române de la origini până în prezent,* Bucureşti, Fundaţia Regală pentru Literatură şi Artă, 1941, p. 871-872.)

Tot într-o *Istorie...,* de mai mici proporţii însă şi mai didactică, D. Murăraşu îşi concentrează atitudinea favorabilă într-o singură propoziţie: „Ideologismul este prea pe primul plan în *Isabel şi apele diavolului* (1930); literatura îşi câştigă însă drepturile ei în *Maitreyi* (1933), romanul unei dragoste exotice" *(Istoria literaturii române,* Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1941, p. 441).

Ediţia din 1942, deşi apare într-un context cultural acaparat şi surdinizat de problemele războiului, reţine atenţia câtorva gazete. Suplimentul cultural săptămânal al ziarului *Tribuna,* coordonat şi alcătuit de poetul Gherghinescu-Vania, îi consacră, de pildă, o cronică eseistică, incitantă pe alocuri, pornind de la teza că scriitorul este subevaluat şi insuficient preţuit. Autorul ei, V. Spiridonică, forţează patetic demonstraţia critică, dar reuşeşte să formuleze şi câteva interesante ipoteze de analiză. El percepe romanul ca pe un „poem erotic" de ascendenţă romantică, situat valoric în proximitatea orgolioasă a unor cunoscute opere universale, depăşindu-le chiar ca produs al secolului XX, prin exotismul bine dozat, prin profunzimea psihologiilor şi autenticitatea observaţiei *epice.* Captează atenţia, de asemenea, şi ideea (amintind supoziţiile lui Şerban Cioculescu şi Perpessicius) că romanul prelucrează, de fapt, legenda biblică a păcatului originar, Maitreyi şi Allan refăcând Golgota pasională a cuplului paradisiac şi căzând din sublimul stărilor de graţie erotice în imondiţia, banalul şi grotescul lumii cotidiene. Mesajul cărţii nu i se pare însă atât de tragic precum în *Suferinţele tânărului Werther* sau în incandescentele poeme medievale, datorită atmosferei pitoreşti de basm („ireală şi totuşi verosimilă", o numeşte criticul), care atenuează drama protagoniştilor. O închipuie de aceea un sprijin real în terapeutica nefericirilor din dragoste: „După a şaptea lectură a cărţii *Maitreyi,* sufletul rămâne biciuit până la anihilarea tuturor durerilor prin participarea şi identificarea cu furtuna pasiunei eroilor.

Privită din punct de vedere romantic, cartea lui Mircea Fliade e un poem erotic, una dintre cele mai puie poeme de dragoste nu numai din literatura noastră, ci şi din cea universală, alăturea fiind de *Paul şi Virginia, Tristan şi Isolda, Manon I.escaut, Rene, Adolphe, Werther* etc. Fără să se înrudească cu vreuna din operele citate, *Maitreyi* pe multe dintre acestea le depăşeşte prin exoticul, marea ci valoare psihologică, tehnica şi miracolul trăit.

Această tragedie a două fiinţe fundamental deosebite fascinează prin dramatismul şi deznodământul pe care-l bănuieşti apropiat, şi toluşi impresia de salvare persistă, cu toate că te încătuşează până la absurd acele notaţii ilogice ale spovedaniei lui Allan. Ceea ce o apropie de cele citate mai sus e faptul că ea conţine o sumă de valori pe cari nu ie putem tăgădui: comuniunea spirituală a eroilor, abandonarea totală în faţa cursei de neînlăturat, sensul participării la ospăţul oferit de divinitate şi trecerea acestui prag din miracol la banal prin acceptarea raportului carnal, care presupune finalitate şi deci moarte fizică. Iată preludiul tragediei.

Aşadar, pasiunea, la un moment dat, *c un* semn al realităţii tragice spre care Allan şi Maitreyi au coborât voluntar. Pe acest plan de incertitudine se estompează celălalt Allan, spiritul-Allan, care dispreţuieşte culoarea şi lumina; el trăieşte o pasiune supraomenească, deoarece toate detaliile iubitei, braţe, buze, ochi, culoare,

gest etc. sunt o sumă de dureroase trepte pe marginea cărora beţia simţurilor îl transportă în sfere nebănuite. Abandonarea aceasta echivalează cu scufundarea unei nave, iar furtuna din sufletele lor ancorează în simbol: Allan caută refugiul în moarte. Clipa furată eternităţii s-a pierdut, şi pentru că a îndrăznit să încerce, va plăti-o scump.

în faţa unei realităţi de natură formală, Maitreyi îi opune puritatea ei, tocmai ceea ce lipseşte ultimului pas spre prăpastie: invitaţia la gestul carnal.

Inevitabilul s-a comis şi ispăşirea e atât de morală cum credem că rar s-au mai scris pagini de atât de înaltă tensiune. Simplă, supărător de simplă, e curgerea vieţii eroului care persiflează cu speranţa că uitarea îl va mântui.

Şi acelaşi lucru se întâmplă şi cu Maitreyi, după plecarea iubitului izgonit şi care, reîntors în mediul banal, încearcă să devină bruta pe care viaţa o scăpase din mâini la un moment dat.

Aceeaşi pasiune pentru degradare îi încinge pe amândoi eroii. Trecutul şi viitorul sunt oglinzile lor, şi grotescul se întâlneşte cu realul, pentru ca din simbolul de la începutul cărţii să ne pomenim la urmă cu sfârşitul tragic al eroilor.

Dacă Allan nu moare, prin aceasta s-a respectat numai o regulă clasică, în fond, moartea lui a avut loc în clipa când Maitreyi s-a sinucis prin degradare. Nici unul şi nici altul n-au putut învinge durerea, căci omenescul nu le acordă fărâma de veşnicie şi amândoi, întocmai ca şi ***Faust,*** au aruncat masca şi au rămas oameni.integraţi într-o realitate dureroasă.

Maitreyi şi Allan, scoşi din existenţa primară, trăiesc aievea în câteva clipe, atât cât e de ajuns spiritului să se prăbuşească. Apoi, uniţi prin tragica lor izgonire, se întorc la punctul de plecare, dar cu sufletele cioburi. Şi astfel, aceşti doi eroi corespund celor două figuri de legendă divină, Adam şi Eva. Iată, aşadar, explicaţia cărţii lui Mircea Eliade. ***Maitreyi*** ne întoarce la păcatul originar, la zeitate, şi simbolul nu trebuie să ne sperie, pentru că el ţine de însăşi existenţa noastră pe pământ.

Nici un adolescent, credem, n-a rămas neispitit de a-l fi citit, deoarece, întocmai cum ***Werther*** ajunsese obsesia celor nefericiţi în dragoste, ***Maitreyi,*** din contră, e un element de întărire sufletească pentru cei rămaşi pe culmile pasiunii.

Povestea lui Abelard şi Eloiza se repetă în secolul nostru; cu toate astea, impresia că ai citit un basm şi nu o tragedie persistă după ce ai lăsat cartea din mână." ***(„Maitreyi" <Miracolul trăit> de Mircea Eliade,*** în ***Tribuna,*** an. II, nr. 467, 2 noiembrie 1942, suplimentul săptămânal ***Tribuna culturală,*** an. II, nr. 2, 2 noiembrie 1942, p. 3, rubrica „Cronica literară".)

Din celelalte texte provocate de apariţia ediţiei, în genere semnalări succinte, amintim fugara şi ghiduşa notă din ***Viaţa*** (an. III, nr. 684, 13 martie 1943, p. 2, rubrica „Da!") sau tableta din ***Revista scriitoarelor şi scriitorilor români*** (an. XVII, nr. 3-4, martie-aprilie 1943, p. 15, în cadrul rubricii „Cărţile şi scriitorii"), din care desprindem această incantaţie, dovadă că romanul încă fascina şi era receptat prin intermedierea mimii: „Şi la a doua (a doua oare?) lectură, ***Maitreyi*** este o carte fermecătoare, o foarte frumoasă carte de dragoste, scrisă cu o tulburătoare luciditate, cu o uluitoare stăpânire a spiritului. Şi totuşi, ce Niagară de patimi, această Maitreyi!" ***(Mircea Eliade...)***

În genere, critica momentului îl reţine pe autorul ***Maitreyiei*** cu statura unui scriitor deja realizat şi chiar întrucâtva clasicizat, caracteristic pentru această optică fiind şi portretul pe care Gabriel Drăgan i-l face în ediţia anului 1943 a ***Istoriei...*** sale: „Puternic talent de prozator, deşi cu unele excentricităţi căutate şi puţin valabile, Mircea Eliade aduce totuşi o fecundă şi polimorfa energie literară..." ***(Istoria literaturii române,*** ediţia a III-a, revăzută şi mult adăugită, Bucureşti, Editura Vatra, 1943, p. 543).

După 1947, timp de două decenii, perioadă de radicalizare proletcultistă după model stalinist a climatului cultural românesc, peste numele şi opera lui Mircea Eliade se aşterne o tăcere grea şi plină de spaime, ca asupra unui condamnat la moarte în contumacie. Ca să ne facem o idee a ceea ce însemna pentru români doar pronunţarea numelui său în această epocă, amintim o scenă petrecută în 1953 şi povestită de protagonistele ei, Veronica Porumbacu şi Maitreyi Devi, poeta bengaleză şi modelul real al eroinei eliadeşti. întâlnind-o în Elveţia la un Congres Mondial al Mamelor şi ştiind-o din România, Maitreyi Devi o întreabă pe poeta partinică şi reprezentanta proaspătului val proletcultist care invadase literatura română ce ştie despre Mircea Eliade. Răspunsul ei a fost cel pe care i l-ar fi dat, probabil, Iosif Chişinevski sau Leonte Răutu, înalţi funcţionari culturali în ierarhia comunistă a momentului. îi spune, de pildă, cu cinism, că Eliade a murit sau că, dacă această binefacere cerească nu s-a produs încă, pentru cei din ţară, el este deja un mort. (Vezi Veronica Porumbacu: ***Maitreyi regăsită,*** în ***Secolul XX,*** nr. 150, 1973, p. 138-139; Maitreyi Devi: ***Na hanyate,*** New Delhi, Sahitya Academi, 1974; ediţie românească: ***Dragostea nu moare,*** Bucureşti, Editura Românul, 1991; Mac Linscott Ricketts: ***The romanian roots. 1907-1945,*** I-II, New York, Columbia University Press, 1988, cap. 12; un fragment semnificativ din el apare şi în versiune românească, în ***Arca,*** an. II, nr. 2, februarie 1991, p. 15-16.) Este limpede, prin urmare, că orice referinţă la Eliade în această epocă se putea plăti cu ani grei de Gulag.

Primele semne de schimbare a opticii asupra sa se înregistrează însă prin 1967, în anii unei timide deschideri spre cultura Occidentului, în care se conţin şi germenii „Primăverii de la Praga". Realizând, de pildă, în ***Ramuri,*** un soi de „fişă de dicţionar filozofic", Ilina Grigorovici ia în discuţie şi ipostaza de beletrist a lui Eliade, considerând romanul ***Maitreyi*** „o carte născută, pare-se, sub o zodie fericită", „care palpită de sinceritate", fiind „interesantă" şi prin faptul că e ataşată „nemijlocit de experienţa autorului" ***(Mircea Eliade,*** în ***Ramuri,-aa.YV,*** nr. 9 <39>, 15 septembrie 1967, p. 16-18, rubrica „Mişcarea ideilor", cap. 2. ***Literatul).***

Mai profund şi mai extins în analiza romanului eliadesc este însă, în acelaşi an, Ov. S. Crohmălniceanu, care îi consacră scriitorului un capitol abundent în prima panoramă critică a literaturii române interbelice. Pentru el, ***Maitreyi*** este o aventură epică de pionierat, axată pe radiografierea lucidă a unui univers sufletesc insolit, rămas un mister pentru europeni, sufletul femeii indiene. Romanul i se pare însă „trăit" şi doar fals exotic, constatând că prin crusta mai mult sau mai puţin pitorescă a raselor şi mentalităţilor în confruntare răzbate cu uşurinţă „adevărul psihologic etern": „În ***Maitreyi*** avem iarăşi de-a face cu o experienţă erotică, dar care se ghiceşte repede a fi fost mai gravă, fiindcă a constat dintr-o angajare sentimentală

trăită cu adevărat, şi nu dintr-o construcţie ipotetică mentală. Eroul, Allan, tot un *alter-ego* al autorului, cunoaşte în casa unde e găzduit pe fiica amfitrionului, inginerul Narendra Sen.

Fata îl lasă rece la început, are chiar impresia că părinţii ei vor să o căsătorească cu dânsul (în realitate, doreau pur şi simplu să-1 adopte). Pe urmă, Maitreyi reuşeşte să-1 tulbure şi să-1 intrige, ca să sfârşească prin a-i stârni o puternică pasiune. Cartea, de un lirism gâlgâitor, e - cum s-a spus - un strigăt al dragostei, foarte pur. Allan descoperă stupefiat şi încântat în iubirea Maitreyiei e expresie inedită a erosului, amestec inseparabil de altitudine spirituală şi comuniune intimă cu teluricul şi elementarul. Poetă apreciată în cercurile intelectuale bengaleze, ea se consideră logodită sufleteşte de la treisprezece ani cu *«.guru-X»* ei, Robi Thakkur (Tagore), bătrânul venerabil care a învăţat-o arta versurilor. Când Allan schiţează cele mai vagi gesturi de apropiere, se simte jignită şi izbucneşte în plâns. La teatru îl ameninţă pe un curtezan prea intrepid că îl va bate cu papucul peste gură.

Din prima noapte a dăruirii, devine însă, surprinzător, o amantă desăvârşită. Vârtejul pasional, în care-şi antrenează partenerul, cheamă ca forţă protectoare întreg cosmosul. Maitreyi se logodeşte cu Allan printr-un soi de ritual naturist, vorbind apelor, cerului, stelelor, pământului şi legându-se faţă de ele că nu va mai cunoaşte altă iubire. Farmecul romanului vine din surpriza acestor reacţii neobişnuite şi sortite să-1 fascineze pe narator. Descoperirea sufletului feminin indian, o adevărată *terra incognito* pentru un european, se aliază cu observaţia lucidă şi realistă a asprimii raporturilor familiale şi sociale din jur. Când inginerul află ce se întâmplă sub acoperişul său, o supune pe Maitreyi la o severă claustrare şi-i interzice în termeni tăioşi lui Allan să o mai vadă, luând şi toate precauţiunile ca aceasta să se producă într-adevăr. Spre a înfrânge hotărârea părintească, fata se dă unui vânzător de fructe, spre a rămâne însărcinată, şi părinţii izgonind-o, să-şi poată astfel regăsi iubitul. Actul ei disperat se vădeşte însă zadarnic, povestea de dragoste e curmată brutal o dată pentru totdeauna, şi eroul trebuie să caute a-şi ucide în suflet amintirea Maitreyiei. Cartea izbuteşte să fie o confesiune autentică; intensitatea pasională dictează textului o sinceritate cuceritoare şi înlătură cochetăriile intelectuale, dându-le chiar, acolo unde ele intervin, culoarea adevărată a laşităţilor morale ascunse sub filozofia «trăirii». Eroul se grăbeşte a căuta în contemplaţia mistică mai ales puterea de a-şi uita dragostea. Aparent roman «exotic», *Maitreyi* reconstituie o revelatoare diagramă a înălţărilor şi căderilor pe care le poate cunoaşte iubirea între doi oameni cu formaţii sufleteşti foarte diferite. Adevărul psihologic străpunge insolitul situaţiilor şi conferă experienţei o densă substanţă omenească." *(Literatura „autenticităţii" şi „experienţei",* în *Literatura română între cele două războaie mondiale,* Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1967, p. 522-525.)

în genere, beneficiind de perspectiva integratoare asupra literaturii interbelice şi progresul retoric vizibil al criticii româneşti, textele postbelice referitoare la Mircea Eliade au o anvergură eseistică dezinvoltă şi o reverenţiozitate constantă, pe care le-o inspiră obiectul cercetării, acum savant cu audienţă internaţională, tradus şi publicat pe toate meridianele. Se simte această schimbare de optică destul de percutant mai ales în aplicatul studiu al criticului clujean Mircea Vaida, apărut la începutul anului 1968 în revista *Tribuna.* Deşi răzbat în el uneori şi câteva din

temele centrale ale exegezei (contaminare romantică, gidism, exotism, psihologism, singurătate monadică), modul în care sunt explicate, argumentate şi corelate dă unghiului de explorare individualitate şi profunzime. Pentru Mircea Vaida, de pildă, exorcizarea continuă şi obsesivă a experienţei existenţiale la care se dedă romancierul exprimă o neîncredere vădită în cunoaşterea prin inteligenţă şi trădează apropierea sa de teoriile lui Bergson şi Freud, ca şi de preocupările epice renovatoare ale lui Gide şi Proust, care îl îndeamnă cu prevalare la prospectarea subconştientului. Găseşte, de aceea, în personajele sale, acţionând concomitent, „extazul liric" în faţa cutelor impresioniste ale memoriei, tentaţiile experimentului satanic şi pervers, inerţiile refulate ale libidoului. Toate puse însă în slujba unei flagelatoare nevoi de cunoaştere, de esenţă romantică, realizată prin metode bergsoniene, proustiene şi gidiene, dar şi prin apelul constant la misteriile metafizice ale filozofiei hinduse. încercând să-1 situeze prin aceste propensiuni structurale, îi descoperă un gen proxim în preocupările unor contemporani ai săi precum Anton Holban, Cărnii Pefrescu, Hortensia Papadat-Bengescu, Gib I. Mihăescu, Felix Aderca, Ion Vinea prozatorul, fiind mai aproape de cei pentru care luciditatea şi erotismul sunt căi de aproximare a absolutului şi nu scopuri în sine: „Avatarul erotic, ca singură speranţă de metamorfoză umană, iubiri inedite urmate de căderi ale eroilor într-o platitudine penibilă, bărbaţi culţi analizând fară scârbă şi fără nădejde, cu un vag surâs, gustul unui sărut şi al unei erori, în toate acestea, Mircea Eliade, romancierul, încearcă posibilităţi şi experienţe ale absolutului. Cheile de sidef mânuite de scriitor sunt acelea ale lui Proust şi Gide. Personajul din paginile pretinsului jurnal intitulat *Şantier* mărturiseşte: «...trebuie să încercăm şi o cunoaştere globală, organică, prin pasiunile, entuziasmele, păcatele şi somnul nostru» (Mircea Eliade, *Şantier. Roman indirect.* Bucureşti, 1935, Ed. Cugetarea, p. 250). Cunoaşterii prin inteligenţă, prin «spiritul pur», el îi opune pasiunile totale ale eului şi trupului, ale subconştientului şi ale oniricului, deoarece «o pasiune şi o turpitudine» relevă un adevăr nou. în personajele sale e întrupată adesea teoria freudiană a «libidoului», eroii lăsându-se târâţi de inerţiile instinctuale şi de patosul sângelui. Fie că sunt scrise sub formă de jurnale, fie că sunt narate la persoana a treia, romanele lui Mircea Eliade dovedesc preocuparea autorului pentru autenticitate. Analizând fiecare fapt, indiferent că e îmbrăţişare, strângere de mână lascivă, perversiune, extaz liric sau viciu, el doreşte să imprime întâmplărilor amprenta realităţii. Urmând metoda lui Gide, cărţile sale sunt ecouri interiorizate ale eului. Conform teoriilor lui Bergson, el crede în fidelitatea impresiilor memoriei, a impulsurilor care după definiţia lui Freud, datorită cenzurii sociale, sunt refulate în subconştient. Ca un alt Grigore din Nazianz, Rousseau ori Casanova, el se dezvăluie meticulos cu o anumită voluptate a autoflagelării. în afara gidismului acut, pe care îl relevă George Călinescu, izvoarele prozei lui Mircea Eliade trebuie căutate şi în preocupările sale pentru mitologia, religia şi psihologia Orientului. în virtutea ideii din cartea sa: *Yoga. Essai sur ies origines de la mystique indienne,* în studiul *Concepţia libertăţii în gândirea indiană,* autorul subliniază că în mentalitatea hindusă «...iubirea în multiplele ei sensuri: erotic-concretă, în tantrism, pasională în *vaishnava»* este «...instrumentul principal de realizare» (Mircea Eliade, *Concepţia libertăţii în gândirea indiană,* în voi. *Insula lui Euthanasius,*

Bucureşti, 1943, p. 71-72). Erosul, în toate formele sale, e, aşadar, o punte pe care eroii săi tineri şi senzuali păşesc dornici de un adevăr care îi poate apropia de revelaţia absolutului. E aceasta o aspiraţie romantică, explorată însă cu uneltele filozofiei hinduse, cu metodele lui Bergson şi Gide. Aspecte ale operelor lui Gide şi James Joyce au scandalizat la un moment dat o anumită tagmă de critici cu apetitul gingaş. Imagini asemănătoare, pe care aceştia le-ar fi considerat, fără îndoială, obscene, se găsesc însă nenumărate în vechile texte hinduse. în literatura română, Mircea Eliade se înscrie printre experţii introspecţiei şi experienţei, discipoli ai lui Proust şi Gide, alături de F. Aderca, A. Holban, Hortensia Papadat-Bengescu, Gib Mihăescu, Camil Petrescu sau Ion Vinea. Spre deosebire de Vinea, Mircea Eliade, notându-şi halucinaţiile şi trăirile subconştiente, nu o face sub porunca transei onirice, săvârşind un act complet raţional, cu o luciditate exasperantă, ca un privitor rece şi indiferent situat în afara sferei onirice. De aceea, întâlnim la el dorinţa de definiţie, de precizare cu orice preţ a trăirilor, a impulsurilor şi cauzelor. în proza lui Mircea Eliade, iubirea, formele manifestărilor erotice nu sunt un scop în sine, ci numai simple mijloace şi trepte ale cunoaşterii ce ar putea releva absolutul."

în viziunea lui Mircea Vaida, *Maitreyi* este un roman prin excelenţă exotic, trăind şi crescând din revelarea unei psihologii caracteristic asiatice, cristalizată la confluenţa unor tradiţii, mituri, religii şi moravuri particulare, spre deosebire de alte romane ale sale care trec drept exotice, ca *Isabel şi apele diavolului* şi *Şantier,* în care India este un simplu ecran, voalând în dosul lui spiritualitatea europeană dominatoare a protagonistului-narator. Din această cauză, destinul Maitreyiei i se pare prim-planul real al romanului, precum în marile poveşti ale Orientului sau în dureroasele istorii cu cadâne ale lui Pierre Loti, împingând în fundal drama lui Allan şi constituindu-se ca un revers sublim al ei. I se mai remarcă apoi lui Eliade dexteritatea cu care activează în caractere esenţialmente romantice (şi până la un punct melodramatice) stările dilematice ale omului modern, sentimentul singurătăţii iremediabile. Se recunosc însă în aceste intuiţii şi tatonările unor interpreţi anteriori, între care Petru Comarnescu pare să-i fie destul de aproape: *„Isabel şi apele diavolului* şi romanul *Şantier,* ambele narate sub formă de jurnale, nu pot fi considerate romane exotice, India fiind numai un mediu inedit şi prielnic experienţelor eroului principal. *Maitreyi* e cartea izbucnită ca o flacără albă, stalactită de suflet născută din picurarea lacrimii omeneşti pe flacăra dureroasă a trupului, ecou născut din îmbinarea a două sunete, bărbat şi femeie, două mentalităţi, Allan şi Maitreyi, topite o clipă în focul cel mare al iubirii desăvârşite. Jurnalul lui Allan relatează istoria sa erotică, unde prin eul şi trupul frumoasei Maitreyi ni se relevă un exotism straniu de sacră şi mistică senzualitate. Maitreyi e floarea nocturnă a serilor de pe Gange, fascinantă ca revelaţia unui pământ necunoscut. O vrajă extatică îl cuprinde pe erou, privind-o. Ea are o frumuseţe «...dincolo de canoane, expresivă până la răzvrătire, fermecătoare în sensul magic al cuvântului». Eroul îi explorează trupul şi ascunzişurile cu *umbră* groasă ale sufletului. Prima apariţie e aceea a unei icoane orientale în linii pure şi transparente: «...imagine pală în *sari* albastră de mătase întunecată cu flori de aur. Şi părul... Persanii.eveau dreptate, în poeme, asemănându-l şerpilor.» Deci universul închis al casei inginerului Sen e un ostrov metafizic şi izolat în conştiinţa eroilor, în interiorul său asistăm la desfăşurarea lentă, gest cu gest, a iubirii. Allan îşi dă seama de gradarea crescândă a pasiunii: «Patima creşte, delicios şi firesc amestec de idilă, sexualitate, prietenie, devoţie». De la discuţiile despre poezie, traducând *Vallaka* lui Tagore, îndrăgostiţii se dedau subtilelor tehnici erotice autohtone, producându-şi delicii carnale prin atingerea picioarelor; Maitreyi se dăruieşte într-o simplă «...abandonare a gleznei şi pulpei», în mângâierile primite pe «...încheietura genunchiului», pe care eroul o presimte «halucinant de dulce, de fierbinte... brună şi virgină». Maitreyi se simte unită prin îmbrăţişări de Allan, dar ea doreşte să i se dăruiască toată, fără ascunzişuri, să nu mai rămână ungher tăinuit în gândurile şi trupurile lor. Dragostea trebuie încununată prin fruct, altfel ea se consumă pervers în plăceri sterpe şi păcătoase: «...dragostea trebuia să se săvârşească până la capăt, altminteri voluptatea ajungea viciu, iar bucuria unirii noastre, o tristeţe a cărnii». Şi, aşa cum trebuia să se întâmple, Maitreyi i se dăruieşte, dezvelindu-se singură, vedenie brună în care se auzea viaţa curgând ameţitoare ca o mireasmă bogată, sângele fecioarei ca un incendiu brun inundând trupul bărbatului cu extazul său pur, mistic, fierbinte şi omenesc. *Maitreyi* e un psalm ciudat închinat iubirii. Peste poveştile Orientului, vechi de când lumea, aromitoare şi simple, ale atâtor iubiri mereu repovestite, Mircea Eliade toarnă uleiurile subţiri ale introspecţiei şi analizei conştiente, trupeşti şi sufleteşti. Aici mai mult ca oriunde se simte cu adevărat prezenţa concretă, copleşitoare, a naturii cu care e împletit destinul omenesc. Iubirea e fluidul osmotic ce îndeplineşte apropierea dintre om, ca element cosmic, şi natura cosmică. Logodna dintre Maitreyi şi Allan se săvârşeşte în taina nopţii, sub bolţi de foc verde, vegetal, în atmosfera unui panteism ancestral, ca o reîntoarcere în mit. Incantaţia fetei ce comunică nemijlocit cu apa, cu stelele, cu pădurea şi pământul are vraja unei ceremonii înmiresmate încă de pământul legendei, de unde a smuls-o cuvântul miraculos rostit pe buze arse de îndrăgostită: «Mă leg de tine, Pământule...», astfel se deschide ruga, ca un ritual prin care ea vorbeşte direct cu Kali-Durga sau Devi, Marea Zeiţă-Mamă. Maitreyi spune: «Voi creşte din el, ca iarba din tine. Şi cum aştepţi tu ploaia, aşa îi voi aştepta eu venirea, şi cum îţi simt ţie razele, aşa va fi trupul lui mie», pasaj în care recunoaştem pe fecioara hindusă, fiica tradiţiei şi mitului, a cărei primă iubire a fost un pom în crengile căruia se urca noaptea goală, sărutându-i frunzele, înlănţuindu-i trunchiul în îmbrăţişări pătimaşe. Asemeni pomului, dragostea dintre Maitreyi şi Allan trebuie să rodească. Şi totuşi, dacă e cu putinţă să-l credem, Allan mărturiseşte că de-a lungul acestei pasiuni s-a păstrat lucid, cercetând-o cu interesul abstract al inteligenţei, cu ochii celui care efectuează o experienţă: «...mă trezeam lucid şi aţâţat, experimentând în etape dragostea, în timp ce ea se dăruise toată miracolului...». Eroul de descendenţă gidiană exclude însă posibilitatea căsătoriei, considerând, cu un egoism cras, că aceasta îi frustrează micile sale libertăţi. E respingător când mărturiseşte că gândul căsătoriei îl emoţionează numai sexual, din pricina abstinenţei prelungite, ce îi creează un «neastâmpăr pur genital». Prin contrast, Maitreyi câştigă şi mai mult în puritate şi lumină. în faţa împrejurărilor care o despart de Allan, când îl imploră dezamăgită şi neîncetând a-l iubi, gestul ei de a se da primului-venit găseşte totuşi justificare, cel puţin pe baza legilor ce populează lumea interioară a personajelor lui Mircea Eliade, unde fenomenul e tipic. Trebuie examinat cu atenţie episodul din

jurământul ritual al logodnei, pe care Maitreyi îl face în faţa naturii, când murmură solemn sub puterea forţei vieţii şi iubirii care pâlpâie în carnea ei, şi care o leagă de carnea vegetaţiei şi a pământului: «Mă leg în faţa ta că unirea noastră va rodi...» (Mircea Eliade, *Maitreyi,* Bucureşti, 1933, Ed. Cultura Naţională, p. 156). Aceasta e porunca naturii şi trebuie îndeplinită... Deşi o iubeşte pe Maitreyi, Allan nu face totul pentru a înfrânge legile tradiţiei, încercare ce l-ar putea uni pe întreaga viaţă de Maitreyi. El evadează, fuge ca un laş de teama căsătoriei. Actul eroului e de un egoism feroce, dar nu e mai puţin adevărat că Allan continuă s-o iubească pe Maitreyi, că e torturat de remuşcări, de dor şi nostalgie, că nu o va putea uita niciodată, că va fi mereu nefericit. E cert că suferinţa lui Allan e reală, totuşi, în acest cuplu erotic, Maitreyi e termenul sublim, o floare nocturnă, şi ca pentru toate florile, a risipi doar mireasmă fără a rodi nu e decât un viciu sublim, floarea fiind destinată rodului. Ca şi în cazul Isabelei, dar la o altitudine sufletească superioară, actul femeii de a se da vânzătorului de fructe e explicat chiar prin iubirea ei pentru celălalt. «Simt că a făcut asta pentru mine...», îşi spune Allan, copilul ce se va naşte din această unire va fi, de fapt, al său. *Maitreyi* reia, aşadar, ideea substituţiei reciproce a termenilor împerecherii, printr-o a treia persoană, invocată de voinţa erotică. E în actul disperat al femeii sforţarea de a sparge dogmele castei, acea «Karma» imuabilă a tradiţiei. Maitreyi rămâne însă la fel de pură, nimic n-o poate înjosi. La poalele Himalayei, în singurătate, privind Gangele, ca îndrăgostitul din străvechiul poem *Megha-Dutha (Vestitorul norilor),* el pronunţă îndurerat numele iubitei: «Maitreyi, Maitreyi!». Cartea e un veritabil roman exotic, deoarece conţine acea notă aparte de document uman, specificul asiatic, ceea ce se numeşte spiritualitate indiană, rod al sintezei de mituri, tradiţii, religii şi concepţii cristalizate în oameni şi moravuri. în *Maitreyi,* iubirea are un parfum aparte, ameţitor, miros îmbălsămat de floare exotică, risipind o vrajă mistică, o magie erotică unică şi inedită. Deşi despărţiţi, Allan şi Maitreyi sunt meniţi unul altuia în chip asemănător poveştii de dragoste dintre pelerinul Kamanitta şi iubita sa Vasiti din romanul lui Gjeilerup, fericiţi abia în paradisul Nirvanei. Modelelor romantice, ce tratează problematica iubirii dintre un european şi o «femeie de culoare», Mircea Eliade le grefează metoda introspecţiei psihologice moderne, preluată de la Proust şi Gide. Contrastul dintre elementele autohtone orientale cu aromă străveche şi luciditatea modernă a omului experienţelor creează o atmosferă nouă şi interesantă. La nostalgia domoală şi tristă din *Azyade* sau *Le roman d 'un spahi* ale lui Pierre Loti, se adaugă climatul rece al psihologiei experienţelor. Orice căi îi sunt permise eroului pentru a obţine iluzia adevărului său. Aceşti oameni luptă singuri, se siluiesc fizic şi sufleteşte, închişi ca nişte fluturi în răşini aurii de chihlimbare, în monadele lor metafizice... Şi nu o dată, în speranţa realizării, aventurieri ai experienţei, dilemele sacre ale eului, ei le plătesc prin ereziile trupului." *(Mircea Eliade, romancier,* în *Tribuna,* an. XII, nr. 2, 11 ianuarie 1968, p. 3; iu. 3, 18 ianuarie 1968, p. 3.)

Tot în 1968, tânărul universitar Sorin Alexandrescu, reputat interpret de literatură universală, teoretician structuralist şi monograf al lui William Faulkner, dar şi nepot al romancierului (ca fiu al sorei sale, Corina), îi face lui Eliade un portret de scriitor în două numere din ***Luceaflirul,*** încercând să-i readucă în actualitate romanele şi eseistica. Opera sa literară i se revelă ca o refracţie violentă

a biografiei, o „mărturie" febricitaută şi sinceră a unui om aflat în permanentă căutare de sine şi înaintând printr-im orgolios efort de autodepăşire. El îi justifica astfel prozatorului tensiunile imperioase de a se individualiza în climat, greu de raportat şi afiliat la modele şi curente consacrate. Refuzul tranşant al condiţiei sale manifeste, concrete, şi metafizice chiar, de scriitor, ca şi autenticitatea anticalofilă cu care îşi observă şi exploatează devenirea lăuntrică îl determină să-1 situeze în imediata vecinătate a lui Camil Petrescu, găsind frenezia ideatică a primelor sale cărţi egală celei din *Teze şi antiteze.* De altfel, cousiderându-1, ca şi pe acesta, un scriitor funciarmente confesiv, el ne invită să vedem în literatura lui Eliade „un jurnal neîntrerupt", alimentând asemeni unui fluviu subteran cărţile sale concretizate sau potenţiale: „Alături de Camil Petrescu, Mircea Eliade este poate scriitorul român cel mai obsedat de biografia sa spirituală, de creşterea dramatică a fiinţei sale lăuntrice. Este un scriitor al *confesiunii.* Scrisul direct, anticalofil, incandescent, caracterizează egalmente *Teze şi antiteze,* ca şi o operă care a debutat prin romanul' mărturisit autobiografic *Isabel şi apele diavolului* (1930) şi volumul de eseuri semnificativ intitulat *Soliloquii* (1932). Adevărata operă a lui Mircea Eliade, nepublicată, ar putea fi considerată, de aceea, un *Jurnal* neîntrerupt, sursa, de altfel] mărturisită a unor eseuri, fragmente şi note din volumele *India* (1934), *Oceanografie (1934), Fragmentarium* (1939), ca şi a excelentului «roman indirect» *Şantier* (1935). Personaje abia schiţate, din Calcutta, devin pregnante în atingere cu personalitatea explozivă, dar reprimată a studiosului venit din România. Adevăratul dinamism al vieţii acestuia este asigurat de tumultul ideilor, ţâşnite din cărţi..."

Maitreyi este perceput însă mai apropiat conceptului tradiţional de roman, adică mai puţin dependent de retorica „mărturisirii", roman „propriu-zis", câştigându-şi locul în ierarhia autohtonă a speciei, nu prin exotic geografic, ci prin insolitul unui „spaţiu mintal" particular, al unei percutante spiritualităţi etnice şi etice, nedefrişată până la el în literatura română: „Romanul «propriu-zis» se numeşte însă *Maitreyi* (1933), pentru că aici apare un al doilea personaj, autonom faţă de intelectualul narator, femeia Orientului, mister şi miracol totodată. Romanul nu este o poveste de dragoste exotică, ci o evocare a unui spaţiu mintal totalmente altfel decât al nostru. îmbrăţişările îndrăgostiţilor susţin încercarea, şi eşecul tragic, de contopire a spiritualităţii europene şi a celei indiene. încununat cu premiul Societăţii Scriitorilor Români *(sic\),* romanul *Maitreyi* rămâne, în ciuda unui uşor sentimentalism, unic în literatura română."

Deşi acceptă aserţiunea călinesciană potrivit căreia Eliade ar ti cel mai semnificativ discipol al lui Gide, mult mai particularizantă i se pare însă ipostaza unui romancier care îşi cristalizează ideologia artistică la confluenţa fertilă a unor cunoscute direcţii ale romanului european, preluând obsesii tematice atât de la poeţi ai carnalului sau ai expcrienţelor-limită terestre (D. 11. Lawrence, Aldous Huxley), cât şi de la fervenţi preţuitori ai eticului şi ai unor eterate aventuri spirituale (Papini, Unamuno): „Andre Gide poate fi citat în legătură cu disponibilitatea personajelor sale, fascinate de tot ce înseamnă experiment şi inedit în viaţă, dar vitalitatea lor debordantă, pasiunea pentru idei şi ciocnirea lor abstractă, obsesia morţii, a sexului, a realizării (sau a ratării) conduc spre romanul englez, mai ales spic 1). II. Lawrence şi Aldous Huxley. In schimb, fervoarea spirituala, căutarea unor esenţe transcen-

dente şi a rădăcinilor lor în conştiinţa etică amintesc de Papini şi Unamuno." *(Mircea Eliade, scriitor <I>,* în *Luceafărul,* an. XI, nr. 10 <306>, 9 martie 1968, P- 7.)

Preocupat de reintegrarea romancierului Eliade în circuitul valoric al literaturii româneşti, criticul Dumitru Micu, spirit aplicat şi comprehensiv, cu recunoscute apetenţe analitice, profită de deschiderea culturală a anilor '68 şi întreprinde un vast studiu monografic asupra prozei sale, luând în obiectiv cu deosebire romanele interbelice, dar făcând ample raportări la eseistică sau la volume şi texte apărute în exil. îl va publica în acelaşi an într-o revistă cu caracter exegetic şi destinaţie universitară *(Limbă şi literatură),* reluându-l în anul următor ca *Introducere* la volumul *Maitreyi. Nuntă în cer* şi după un deceniu în volumul *Scriitori, cărţi, reviste* (1980). înainte de a intra în subiect, operează însă şi câteva distincţii şi generalizări privitoare la rolul şi locul lui Eliade în procesul de reformulare modernă a conceptului de roman, la reperele sale teoretice şi afinităţile proxime, la particularitatea inconfundabilă a personajelor lui în concertul prozei autohtone. Emite cu această ocazie opinia că Eliade se numără printre cei câţiva scriitori români prin intermediul cărora se face resimţită în romanul european, după primul război, o anume stare de criză. De pildă, el face literatură din refuzul literaturii asemeni lui Gide şi tot ca el dă manifestărilor şi experienţelor existenţiale, inclusiv erosului, o funcţie cognitivă: „Forţa de coeziune a naraţiilor ambilor prozatori o întrupează câte unul sau mai multe personaje problematice, amorale, spirite neliniştite, căutătoare, disponibile pentru toate experienţele existenţiale. Orice act al acestora e im act de cunoaştere. Orice experienţă, pe orice plan, îi angajează ontologic. Scormonind în cotidian, în biologic, în social, aceşti doi scriitori sondează metafizicul." Exploatează predilect „dramele intelectului" şi invită cu insistenţă la surmontarea eroică a condiţiei umane nu neapărat sub sugestia lui Nietzsche, cât stimulat de Papini, eseistul Rudolf Steiner şi mai ales de filozofia şi practicile yoga, nu înainte însă de a intersecta şi propensiunile tematice similare ale contemporanului său Andre Malraux: „Tentativa de escaladare a fruntariilor omenescului i-o stimulau o seamă de autori preferaţi. Rudolf Steiner, de exemplu, sau, mai cu seamă, Papini, care, cum mărturiseşte însuşi, în *Un om sfârşit,* pornind de la cuvintele atribuite de *Scripturi* şarpelui: «Veţi fi asemenea lui Dumnezeu!», crezuse într-un timp că, prin anumite tehnici ale ascezei, se va putea înălţa la condiţia divină, întemeind implicit o nouă religie, care să transforme pe toţi oamenii în dumnezei. Depăşirea eroică a destinului uman e un laitmotiv şi al prozei lui Malraux. Un personaj din *La condition humaine* meditează: «...A fi mai mult decât om într-o lume a oamenilor. A se sustrage condiţiei umane [...], orişice om visează să devină zeu.» între Malraux şi Eliade, raportul nu e acelaşi ca între Papini şi scriitorul nostru. Punctele lor comune (concepţia eroicului ca «aventură», pasiunea pentru Orient [...] nu atestă vreun raport de influenţă (romane de ale lor cu o problematică mai mult sau mai puţin înrudită au apărut aproape simultan), dar ceva mai important: o afinitate structurală şi, în tot cazul, alimentarea spirituală a amândurora cam din aceleaşi surse. Curios e că Mircea Eliade nu pare a fi fost niciodată fascinat în chip deosebit de Nietzsche. Probabil, descoperind foarte devreme India, conceptul nietzscheian de «supraom» n-a rezistat, în spiritul său,

perspectivelor eliberatorii mult mai vaste pe care le deschid practicile yoga. Aceste practici, de care nu ştia (sau ştia ceva mult prea vag) în anii luptelor contra somnului şi contra comportamentelor normale, aveau să însemne pentru el cea mai autorizată confirmare a valabilităţii credinţei în «posibilităţile nelimitate ale omului»."

Criticul este câştigat chiar de ideea de a face din Eliade un precursor al „noului roman", prin faptul că şi el, cu mult înainte însă, făcea eforturi perseverente pentru a exprima „inexprimabilul": „Claude Mauriac vorbeşte de o «aliteratură» contemporană, producătorii acesteia fiind Kafka, Camus, Beckett, Antonin Artaud, Henri Michaux, exponenţii «noului roman». Romanele lui Mircea Eliade intră şi ele, neîndoielnic, în definiţie. Nu datorită neapărat vreunor particularităţi formale, mai ales că alcătuirile lor diferă, dar prin efortul de a transmite - cum zice Claude Mauriac - «inexprimabilul cu mijloacele literaturii, însă în măsura posibilului, fară literatură», altfel spus, de a pune cititorul în contact, fără ocoluri, cu o anume tensiune spirituală."

Protagoniştii romanelor sale îi apar de aceea ca „documente sufleteşti" ale propriilor căutări, expiind deci fapte şi trăind interogaţii care aparţin, de fapt, autorului: „Personajele nucleare ale naraţiunilor sale sunt proiecţii ale obsesiilor, ale avatarurilor spirituale, întruchipări ale eurilor posibile. în ele, scriitorul îşi trăieşte neconvulsiv dramele, neliniştile, fiecare personaj fiind, prin faptul de a lua asupra sa aceste drame şi nelinişti, un mânuitor. Un personaj e un semn de întrebare, traducând zbuciumul cognitiv din spiritul autorului. Viaţa fiecăruia - o continuă interogaţie a vieţii." De aici şi tentaţia de a vedea în ele cu deosebire „dezbateri ideologice" şi de a-l socoti pe autorul lor un iremediabil antisentimental.

Romanul *Maitreyi* îi procură însă o mare surpriză. în el descoperă imaginarul agitat şi febril al unui adevărat poet, decăzut într-o postură romantic-elegiacă*. Este şi el reprezentarea unei „aventuri spirituale", a unei metamorfoze sufleteşti ca ‚jurnal interior" al descoperirii dragostei, dar experienţei i se imprimă tot o funcţie cognitivă, întrucât protagonista nu este o iubită comună, ci Misterul întruchipat, „Indianca", aşa cum pentru locotenentul Ragaiac, eroul splendidului roman al lui Gib I. Mihăescu, *Rusoaica,* Niculina este „Femeia slavă". „Ispitirea" kierkegaardiană o exercită, aşadar, eroina, contrar situaţiei din *Isabel şi apele diavolului,* după Dumitru Micu, *Maitreyi* fiind - fericită intuiţie - romanul convertirii lui Allan, celibatar convins, cu un cult al „libertăţii" sale virtuale, la ideea căsătoriei şi a împlinirii matrimoniale: *„Maitreyi* e doar o poveste de dragoste, tristă şi încântătoare, una dintre cele mai suave, mai pure din toată literatura lui Eliade. Poveşti de iubire, frumoase, prozatorul avea să mai scrie. însă poveşti care exemplifică sau conduc la o filozofie. Pavel Anicet iubeşte cu egală intensitate şi acută desperare, în acelaşi timp, două femei. Dar dragostea în sine nu-i ajunge. Terorizat de obsesia structurii duale a omului, el caută în iubire salvarea de dualism; o caută zadarnic, ceea ce îl determină să recurgă la altă experienţă: la cea radicală, a morţii. Rememorându-şi o iubire care i-a modificat înţelegerea erosului, dând întregii sale existenţe un alt conţinut, romancierul Mavrodin *(Nuntă în cer)* caută o «dezlegare», prin aceasta, a unor enigme, confirmarea mai cu seamă a presupunerii sale că totul în viaţa omului urmează o rânduială secretă, că nimic nu se petrece la întâmplare.

«Ileana, crede el, se născuse numai şi numai pentru mine.» Prin ea a avut revelaţia unităţii primordiale umane, s-a simţit restituit sieşi, întregit. [...] Pentru Ştefan Viziru, torturat ca şi Pavel Anicet de neputinţa de a opta pentru una dintre cele două femei iubite - propria soţie, Ioana, şi o prietenă, Ileana -, dar şi (mai mult chiar) de incapacitatea de a le iubi, cum ar vrea, pe amândouă la fel dc intens şi în acelaşi timp, erosul e o tentativă de a ieşi (ca Anisie, anahoretul) din vreme, de a parveni la condiţia sfinţilor. Nimic din acestea în *Maitreyi,* nici o dezbatere, nici o ideologie.

Acest prim roman remarcabil al lui Mircea Eliade e un jurnal interior al descoperirii dragostei. Jurnalul descoperirii unui dublu necunoscut. Maitreyi nu e o iubită oarecare, e o iubită (pentru Allan) fără pereche, unică într-o existenţă. Şi este Indianca. Cam ceea ce e pentru Ragaiac al lui Gib I. Mihăescu femeia slavă. Allan nu e, fireşte, la prima lui aventură amoroasă. însă numai prin Maitreyi descoperă adevărata dragoste. Iar prin dragoste se introduce în misterul sufletului indian.

Romanul cucereşte, mai întâi, printr-un farmec liric al ingenuităţii. Tehnica narativă e, ca în alte scrieri, aceea a confesiunii. Naratorul îşi rememorează episodul Maitreyi referindu-se la jurnalul ţinut îii vremea aceea şi intercalând în relatare extrase copioase din acel jurnal. Stilul jurnalului este cel din *Şantier:* notaţii incisive, succinte şi foarte lucide autoanalize, paranteze explicative ulterioare redactării, ceva în genul subsolurilor din *Teze şi antiteze* de Camil Petrescu, în care autorul tempereazā, uneori dezminte de-a dreptul afirmaţii din textul prim. Cuprinsul notaţiilor, confesiunea în ansamblu posedă un inefabil al ineditului, al trăirii irepetabile. La început, Maitreyi, pe jumătate copil, nu reţine în vreun chip special atenţia lui Allan. Acesta o găseşte chiar urâtă, «cu ochii ei prea mari şi prea negri, cu buzele cărnoase şi răsfrânte, cu sânii puternici, de fecioară bengaleza crescută prea plin, ca un fruct trecut în copt». îl «loveşte» însă culoarea pielii: «mată, brună, de un brun nemaiîntâlnit până atunci, s-ar fi spus de lut, de ceară». Amănuntul acesta e cursa întinsă duhului bărbătesc de eternul feminin; e «ispita». Ce urmează e un complex de aţâţări şi ademeniri, candide provocări şi rezistenţe şovăitoare, un joc de stări sufleteşti, transmis cu subtilitate. Fiecare nouă situaţie i-o revelă lui Allan pe Maitreyi altfel, mereu mai stranie. Când o văzuse întâi, îi păruse destul de oarecare. După aceea, fără să-l intereseze într-un chip prea aparte, începuse să se simtă bine în preajma ei sau gândind la ea. [...] Maitreyi devine pentru Allan o enigmă. El refuză să se abandoneze farmecului, se sileşte să rămână placid, însă rezultatele sunt invers proporţionale eforturilor. Foarte atent, în pofida voinţei, la tot ce face Maitreyi, la tot ce află de la ea sau despre ea, Allan o ţine constant sub observaţie, şi cu cât îi devine mai apropiată, îşi dă seama că o cunoaşte mai puţin, ceea ce, natural, îl intrigă şi sfârşeşte prin a-l înnebuni. întâmplările sunt dintre cele mai banale, dar înăuntrul lor sunt sau par a fi ascunse înţelesuri tulburătoare. Locuind în casa părinţilor fetei, tratat de aceştia ca un fiu, Allan o învaţă pe Maitreyi franţuzeşte, luând la rându-i de la ea lecţii de bengaleza. Prilej cum nu se poate mai nimerit pentru mici intimităţi, iscodiri reciproce, conversaţii ambigue. Ambiguu îi pare lui Allan tot ce spune şi tot ce face eleva lui. Tocmai asta îl exasperează. Gesturile prietenoase ale poetei sunt un răsfăţ copilăresc sau avansuri? Este ea o inocentă primitivă sau e mai rafinată decât s-ar putea bănui? De ce îi tot vorbeşte de admiraţia ei pentru Tagore, Robi Thakkur, *gurti-l* ei? De ce i-a aruncat o floare în

odaie? Confuzia se amplifică prin neputinţa de a-şi explica perseverenţa cu care părinţii Maitreyiei încurajează idila lor. Vor oare să-i căsătorească? El, Allan, nu va consimţi în ruptul capului să-şi sacrifice libertatea! Fără îndoială, îşi zice, în jurul său se ţese un complot. Simţămintele complexe trezite de Maitreyi sc complică astfel cu unul nou, de revoltă, ceea ce îi incită şi mai mult interesul pentru această adolescentă, în care vede când o făptură dc o puritate florală, când o perversă. în realitate, inginerul Narendra Sen şi soţia lui vor să-l înfieze! Pe nesimţite, o gelozie vorace vine să covârşească aceste frământări. Confidenţe privind întâlnirile cu Tagore, mărturisirea emoţiei încercate într-un templu, când un tânăr i-a atârnat de gât ghirlande de flori, chiar evocarea dragostei pentru un pom îl nedumeresc şi-l exasperează; cu atât mai mult anumite manifestări ale fetei, deconcertante, produse sub ochii lui, de pildă, strângerea picioarelor cuiva între ale sale, după un obicei vechi indian, în semn de prietenie. Cum se întâmplă curent, gelozia macină, o dată cu liniştea interioară, şi toate obstacolele din calea iubirii. Allan o vrea pe Maitreyi oricum, cu orice sacrificiu, cu orice concesie, celibatarul intransigent doreşte căsătoria, hotărât să treacă, în acest scop, la hinduism. *Maitreyi* devine romanul unei convertiri, unei apostazii. O convertire se produsese şi în *Isabel şi apele diavolului,* determinată şi aceea de puterea iubirii (având ca agent gelozia), însă procesul sufletesc nu are acolo, nici pe departe, acuitalea şi pulsaţia de vitalitate din *Maitreyi."*

Cu adevărat antologic şi pregnant în disociaţii se dovedeşte însă criticul în demontarea „enigmei" Maitreyiei. Feminitatea fecioarei bengaleze i se pare a deconspira o esoterică ereditate mitologică, un cifru cosmic răzbătând în gesturile şi mişcările ei sufleteşti fundamentale şi tăcând-o deopotrivă ingenuă şi versată, senzuală şi austeră, provocatoare şi rezistentă, naivă şi înţeleaptă, înfocată şi solemnă, cordială şi sardonică. Este chiar deconcertat în faţa constatării că un romancier atât de cerebral şi „antiliric" a putut infuza unui personaj atâta poezie consumptivă şi a putut da literaturii române un roman atât de „liric": „Dar ceea ce constituie nota particulară, de o indicibilă prospeţime, a cărţii e misterul care se degajă permanent din gesturile eroinei. Maitreyi devine o enigmă şi pentru noi, nu doar pentru Allan, şi enigma sporeşte cu cât pătrundem în raza ei. Descoperim o lume ciudată, axată pe valori diferite de ale noastre şi operând cu alte criterii. Când ni se pare a fi intuit o ordine interioaiă, o consecvenţă, ne dăm de-abia seama cât suntem de departe de o reală cunoaştere; revelaţii neaşteptate ne răstoarnă reprezentările şi ne azvârl într-o neînţelegere şi mai perplexă. Prin Maitreyi, spiritul indian ni se arată în înfăţişări ireductibile, derutante, ca în mitologia indică, unde zeilor le place să iasă din ei, spre a parcurge morfisme incredibile, spre a se schimba sau încorpora unii în alţii, şi unde fiinţa tuturor, fiinţa lumii întregi, nu e altceva decât modu! nefiinţei întru Brahman-Atinan. Misterul feminităţii, potenţat, se particularizează imprevizibil. Maitreyi are ingenuităţi de prunc şi priceperi de hetairă, o senzualitate de fecioară sălbatică şi o religiozitate de brahman. F.a aţâţă ca o jivină fragedă şi inspiră elevaţie ca o prcsvitcră. In vârstă de şaisprezece ani, ţine conferinţe cu caracter filozofic, la un nivel de-abia accesibil, zice-sc, publicului din Calcutta; e poetă celebră, ridicată în slăvi de presa bengaleza, şi tatăl său o cârpeşte când nii-i convin purtările ci; trăieşte în belşug şi doarme ascetic pc jos, pc o

rogojină subțire ca pânza; în dragoste pare neștiutoare ca un nou-născut și, din prima noapte, dovedește a poseda o tehnică a îmbrățișărilor, care îl umilește pe partener. Așa cum se poartă, cum vorbește, nu știi, adesea, dacă e naivă sau își bate joc. Un ***dandy*** își permite, la un spectacol, un gest de tandrețe pentru care Maitreyi îl apostrofează în englezește, stârnind în jur panică. Ea, nevinovată: «Am făcut vreo greșeală de gramatică?». O dată, după lecție, dă să plece, după ce mulțumește cuviincios, dar se întoarce și, din prag, îi aruncă lui Allan o floare pe masă. O altă floare poartă în păr. A doua zi îl întreabă unde-i floarea. El minte că a presat-o, spre a nu mărturisi că o azvârlise pe fereastră. Satisfăcută aparent de răspuns, fata își cere, câteva ceasuri mai târziu, darul înapoi. Allan îi dă o alta, pregătită între timp. Maitreyi: «Asta nu e floarea mea!». Protest, bineînțeles. Dar fata știe ce știe: «Floarea aceea avea, împletit, un fir din părul meu». Chiar când își destăinuie simțămintele pentru Robi Thakkur, nu putem ști cu precizie de ce o face. Numai pentru că vede an Allan pe prietenul ei cel mai bun, un adevărat frate? Sau spre a-l zgândări, spre a-i biciui mândria virilă? Amănuntele pe care le dă sunt, în orice caz, de natură să răscolească simțurile confidentului, asmiițindu-l împotriva posibilului rival. [...]

Feminitatea profundă a indiencei se revelă mai cu seamă după depășirea stadiului idilic al aventurii la care participă. Din provocatoare, ea devine rezistentă. Din calcul? Din înalte considerente etice? Când Allan îi declară dragoste, are o mină dezamăgită. Cu un glas «depărtat», îl roagă s-o lase. «Văd, îi zice, că n-ai înțeles iubirea mea. Te iubesc ca pe un prieten, foarte scump prieten. Altfel nu pot, altceva nu vreau.» De ce a lăsat, totuși, lucrurile să ajungă până aici? Și înainte de scena aceasta, și după, Maitreyi și prietenul ei își dăruie frecvent plăcerea de a-și apropia picioarele, îmbrățișarea pulpelor pe sub masă fiind una din bucuriile lor cotidiene. Simplu joc din partea ei? Poate. însă un joc ce o tulbură vizibil, încât îl privește pe Allan palidă, «cu ochii adânciți, înspăimântați». Intimitățile în genere o dezechilibrează, provocându-i uneori adevărate vertije. Mai probabil e că Maitreyi acționează sub stăpânirea unui impuls care îi transcende voința, venit din fundurile lumii, sub puterea unei demonii ce-și schimbă neîncetat mijloacele. Când, în sfârșit, se dăruie iubitului, Allan și Maitreyi nu mai sunt ei înșiși, demonia dragostei i-a smuls condiției individuale, restituindu-i ritmului cosmic esențial, și împreunarea lor devine ceremonial mistic, «nuntă în cer». Maitreyi nu se decide să-i devină lui Allan soție decât după îndelungi preparative, după îndeplinirea ritualurilor. Cei doi se logodesc în taină, într-un parc, la Lacuri, într-un cadru aproape mioritic, noaptea, sub stele. Baiaderă sfântă, Maitreyi oficiază slujba cu solemnitate, rostește, adresându-se «cerului cu stele, pădurii, pământului», un legământ de înălțătoare frumusețe, poem al iubirii și statorniciei. [...]

Nu numai această ceremonie, ci în genere comportamentele fetei sunt participarea ei la mișcările mari ale existenței, la viața naturii și a strămoșilor, la sacru. Pentru Maitreyi, ca și pentru sora ei Chabu, natura are un suflet, pomii le devin prieteni și iubiți. [...]

înțelegând toate acestea, n-am epuizat misterul Maitreyiei. Acest mister se adâncește dincolo de gesturi, de întâmplări. Misterul feminității și neînțelesul unor rânduieli milenare din patria vegetației luxuriante și a ascetismului violent. Aflând

de legătura ei cu Allan, inginerul își pedepsește fiica, brutal, iar pe tânăr îl alungă din casă. De ce? Nu el l-a adus? N-a căutat a-l împrieteni cât mai mult cu Maitreyi? E posibil să nu-i fi trecut prin cap că lucrurile puteau să se complice? Decis să-l înfieze, nu-l acceptă de ginere cu nici un preț, și ridică obiecții principiale când Allan îi spune că ar vrea să se convertească la hinduism... Uluitoare e însă descoperirea pe care o face Allan după despărțirea de iubită. Dintr-un bilet, trimis fetei de ziua ei de către un necunoscut («o prietenă...», îl liniștise atunci) și de conținutul căruia tânărul ia cunoștință târziu, s-ar putea deduce că Maitreyi mai avusese o aventură erotică, tăinuită, înainte de a-l cunoaște pe Allan. De ce i-a ascuns-o? Dar, oare, se poate pune deplin temei pe câteva rânduri dintr-un bilet nesemnat? Romanul se încheie, așadar, nu într-un punct, ci într-un semn de întrebare. Un semn de întrebare intempestiv și prin care misterul se înnoiește, poate, cam artificial, cam facil; un roman indian însă nu se putea termina decât lăsând povestea deschisă, lansând o nouă enigmă. Mircea Eliade, antiliricul, cerebralul, a dat literaturii române un roman liric dintre cele mai fascinante." ***(Proza lui Mircea Eliade,*** în ***Limbă și literatură,*** voi. XVII, 1968, p. 103-108; reprodus, cu ușoare retușuri, ca ***Introducere,*** în ***Maitreyi. Nuntă în cer,*** București, Editura pentru Literatură, 1969, p. XXLV-XXXII.)

Florin Manolescu publică în 1969, într-un periodic exegetic al Universității București, un text incisiv și abundent în ipoteze de interpretare, care pare prin amploare și diversitate embrionul unei posibile cărți. La începutul anului următor îl preia, cu ușoare revizuiri și augmentări, în ***România literară,*** ca o cronică a volumului care readucea în actualitate ***Maitreyi*** și ***Nuntă în cer.*** El vede în romanele lui Eliade părți, „structuri arhetipale" ale aceluiași tot, aflate în deplină comunicare infrastructurală, dar semnificând și autonom. Pilonul fundamental al acestui edificiu îl descoperă într-un personaj ubicuu, irupând cu forță din toate, în ciuda unei oarecare variabilități biografice, care poate fi și un simplu artificiu de retorică narativă. Acest erou este tânărul frenetic, seducător și diabolic în același timp prin conștiința sa teoretică și pasiunea introspecției, „debordant prin virilitatea lui spirituală" și „obsedat de cunoașterea integrală a lumii", fapt care îl face să conceapă existența ca pe un imperios și invariabil experiment. Până la un punct, el i se pare a „uzurpa" biografia autorului, aflat în căutarea anarhică a Cărții, a unei ipotetice cărți totale, și diseminându-și evoluția cu „fragmente" ale ei, care-l fac veșnic tânjitor după condiția Demiurgului. Parte din acest prototip (regăsibil, cu unele nuanțări, în ***Isabel și apele diavolului,*** dar și în ***întoarcerea din rai, Huliganii, Șantier, Nuntă în cer*** etc.) este și Allan, protagonistul romanului ***Maitreyi,*** care în loc să se comporte ca un Tristan, ca un Romeo, ca un îndrăgostit pur, cartea fiind esențialmente de dragoste, se dorește un Don Juan bovaric, foarte atent la strategia lui, exersându-și rece „curiozitatea" atât în studiul iubirii, cât și în cel al geloziei. Se înțelege de aici că Florin Manolescu exclude categoric ipoteza unui ***Maitreyi-roman*** pasional, fie și de stirpe romantică. El este tentat mai degrabă de două posibile și incitante interpretări. Prima: romanul ar putea fi ilustrarea tezei pirandelliene că insul nu poate fi cunoscut, întrucât cunoașterea în genere, deci și curiozitatea experiențialistă bazată pe autenticitate, este relativă; în acest caz, chiar fascinanta individualitate a Maitreyiei, candorile ei misterioase și indescriptibile

trebuie înțelese ca supoziție, ca „ipoteză" de lucru a romancierului, aproximând doar conținutul feminității indiene. Iar a doua: *Maitreyi* ar putea fi materializarea tezei că supraomul, insul excepțional, rezistă „tentației maritale", sacrificând-o ascensiunii sale în absolut. Prin această mobilitate a perspectivei critice, eseistul demonstrează, de fapt, că romanul e, prin deschidere, prin polisemie, mai modern decât îl arată aparențele și că această calitate l-a și tăcut să-și depășească momentul: „Prima observație care se poate face în legătură cu cele mai multe dintre romanele lui Mircea Eliade privește corelația structurală care există între ele. De aceea, ele nici nu pot fi discutate separat.

Isabel și apele diavolului (1930) este un roman de aventuri spirituale; *Șantier* (1935) este un jurnal intim, captivant și plin de sugestii romanești. Din aceste două scrieri se extrage un caz particular, pe care romancierul se exercită mai amănunțit, în felul acesta rezultă *Maitreyi* (1933), un roman de experiențe erotice.

Până la un punct, *Isabel..., India* (1934), *Șantier* sunt variantele unei singure structuri arhetipale, ipotetice, irealizabile. în toate aceste volume, autorul construiește fragmentar, fără ambiții mari de romancier. El nu intră definitiv în posesia cărților sale, a căror materie fuge dintr-un volum într-altul, în căutarea unui corp definitiv.

Cu puțină libertate, dar nu în absența unui temei real, se poate spune că *Șantier* este cadrul teoretic, în vreme ce *India* este cadrai geografic și social al celorlalte două romane. Mai mult decât atât, în *Isabel...* sau în *Șantier* sunt conținute mai toate romanele ulterioare ale lui Mircea Eliade, așa încât trebuie să acceptăm fascinația acestor construcții anarhice, care ne lasă în schimb libertatea de a presupune în fiecare fragment un roman ipotetic.

Chiar dacă *Isabel și apele diavolului* sau *Șantier* sunt scrieri care nu pot fi analizate în detaliu, în măsura în care ele nu au ambiția autonomiei lor, esențial rămâne totuși faptul că din toate aceste cărți erupe un temperament viu, debordant prin virilitatea lui spirituală, obsedat de cunoașterea integrală a lumii.

Despre acest personaj frenetic, cinic și fermecător în același timp, experimentând prin discipoli, ca lordul Henry Wotton din *Portretul lui Dorian Gray,* se poate spune că este în căutarea unei cărți. Memorabil prin datele lui particulare, în *Isabel...,* și cu atât mai mult în *Șantier,* el nu reușește însă să-și descopere romanul. Observația aceasta atinge, în fond, aproape toată creația lui Mircea Eliade. Elementele unui roman memorabil, da, există și în *Șantier,* și în *întoarcerea din rai,* și în *Huliganii.* Romanul, însă, nu! Cititorul deduce, de aceea, o asemenea carte în care scriitorul însuși, Mircea Eliade, este mai interesant decât toate personajele sale. Acestea își devoră autorul, se hrănesc din el, dar nu așa cum doamna Bovary este Flaubert. Ele «fură» din biografia romancierului, comițând delictul mai grav de a nu ne lăsa să uităm acest lucru. Scriitorul este mai complex, iar personajele îl uzurpă, făcând ca cea mai buna carte a sa să rămână mereu nescrisă, ipotetică.

Lucrul cel mai curios este însă faptul că acest personaj diabolic și seducător, cu conștiința teoretică, iranscenzând adesea umanitatea, se stabilește într-un roman pur, în *Maitreyi,* unde era însă nevoie de un Tristan.

Romanul, premiat în manuscris de Societatea Techirghiol-Hforie, în juriul căreia funcționa și (î. Călinescu, ilustrează o temă mai veche *(Atala. Le roman d'un spahi).* Nouă la Mircea Eliade este tocmai plăcerea de a experimenta, și de aceea se poate spune că cei care au văzut în *Maitreyi* o poveste pură de dragoste s-au gândit cu siguranță numai la eroina romanului. Allan este, dimpotrivă, seducătorul rafinat, exersându-se aici mai mult ca în oricare altă scriere. Efortul său principal este acela de a descifra o natură umană, de a se completa printr-o experiență mai subtilă. De aceea, romancierul va proceda metodic, făcând din romanul său, până la un punct, o cercetare monografică. Allan evoluează prin toate etapele amorului, provocându-le de la indiferență la jocul sexual, la iubire și la gelozie. Tot comportamentul eroului conține o strategie complicată în vederea cuceririi, și odată faptul împlinit, Allan va experimenta în gelozie, ca Sandu din *Ioana* lui Anton Holban, cu deosebirea că personajul nostru nu iubește. Gelozia lui e teoretică, iar ceea ce îl atrage la Maitreyi este obscuritatea acesteia, temperamentul intraductibil. «Dragostea» lui pentru bengaleză nu traduce oare ambiția secretă de a rezolva un mister? în felul acesta, *Maitreyi* nu mai este un roman pur, o construcție indiferentă de autor, având legile și biologia ei, pentru că romancierul nu renunță la propriile obsesii, nu se poate desprinde de operă printr-o tăiere fermă a cordonului ombilical. Ca și în toate celelalte scrieri de început ale lui Mircea Eliade, și în *Maitreyi* accentul cade pe curiozitatea experiențialistă, pe *autenticitate,* și este interesant de observat, în legătură cu aceasta, că oricâtă vigoare ar avea observația, experiența amănunțită, autorul are intuiția relativității acestei noțiuni. Construit ca un jurnal, *Maitreyi* este compus din episoade care contrazic, de regulă, o constatare inițială. Acțiunea avansează deci pe două planuri, în ideea heracliteeană că aceeași experiență este alta în două momente diferite ale analizei. Mai mult, autenticitatea pe care o realizăm prin observație este relativă; experiența nu este nici suficientă, nici probantă, pentru că, iată, cunoaștem abia după ce actul s-a consumat. Despre un om nu știm niciodată nimic, și, de fapt, poate că această teză pirandelliană este adevăratul subiect al romanului.

Personajul fascinant al cărții rămâne, desigur, Maitreyi, tip excepțional, ilustrând ideea universală a iraționalității amorului. Ea se îndrăgostește de Allan împotriva canoanelor religioase, expunându-se unor represiuni umilitoare. Farmecul romanului, atât cât există, vine tocmai din reacțiile surprinzătoare ale acestui personaj neobișnuit, capabil de gesturi tulburătoare, de candori indescriptibile, iubind cu o frenezie demențială și biblică, în același timp. Este foarte probabil ca această imagine a feminității indiene să fie o supoziție goală, «neautentică». Dar în ridicarea ipotezei sale, romancierul se obiectivează de cartea sa, dovedind o capacitate analitică excepțională, fiind, adică, autentic!

Dar *Maitreyi* mai poate fi interpretat și ca un roman al tentației maritale, căreia supraomul trebuie să-i reziste. Chiar dacă iubește cu adevărat, pare să spună autorul, el este obligat să renunțe, printr-un act suprem de voință, continuându-și ascensiunea până la identificarea cu arhetipul râvnit." *(Mircea Eliade: „Maitreyi. Nuntă în cer",* în *România literară,* an. III, nr. 10 <74>, 5 martie 1970, p. 4, rubrica „Reeditări"; textul preia largi contexte și din articolul *Mircea Eliade. Romanul „experiențialist",* publicat în *Analele Universității București. Limbă și literatură română,* voi. XVIII, nr. 2, 1969, p. 131-138, rubrica „Articole. Studii".)

Reeditarea din 1969 a romanului îi procură lui Zaharia Sângeorzan, cronicar literar al revistei ieşene ***Cronica,*** un soi de – folosind termenul lui Bachelard – „discurs amoros", formula majorităţii textelor dedicate în moment romancierului redescoperit. Criticul face abstracţie de determinările cronologice ale operei şi autorului şi consideră romanul un spectacol estetic pur, o experienţă naratologică, traducând literar o realitate umana dramatică, dar de-temporalizând-o şi decantând-o într-o „emoţie abstractă", ca în procesul prin care insectele-fosile înglobate în boabele de chihlimbar ajung obiect de contemplare artistică. Pornind de la această idee, criticul atribuie întregului efort narativ un caracter programatic, considerându-l pe Mircea Eliade „un regizor de mare suprafaţă", iar naraţiunea, un veritabil „film", în care tema, intriga, fundalul geografic, timpul interior al personajelor şi chiar o predispoziţie a lor spre mister sunt controlate, până la amănunte nesemnificative, de o activă şi dominatoare conştiinţă literară. Ca în orice film însă, dincolo de autenticitatea stereoscopică a imaginii, forţa subliminală a memoriei naratorului creează în jurul scenelor esenţiale un halou - „imposibil de tradus într-o expresie critică definitivă", afirmă cronicarul - care dă naraţiunii deschideri şi contururi proteice, derutante, amintindu-i o splendidă metaforă barbiana referitoare la starea de imprecizie a materiei. Senzaţia de volatil şi imprevizibil o resimte îndeosebi în fiinţa Maitreyiei, a cărei concretizare tipologică forţează, după părerea sa, chiar „posibilităţile literaturii". Ea este „vulcanică erupţie a simţurilor", dar şi „mit", „enigmă", „vis", stampă coborâtă din psalmii biblici. Interesantă se dovedeşte şi compararea ei cu Otilia călinesciană, model al idealităţii erotice calme, urban-europene, faţă de care Maitreyi, produs al moralei indiene pentru care voluptatea liber asumată a iubirii este o „boală", trece drept o „spovedanie metafizică", elegie întunecată a păcatului, „văpaie şi strigăt primitiv al fecundităţii". Estetica literară a romancierului fiind fondată pe cultul autenticităţii, drama iniţierii erotice a unui astfel de personaj, obiectiv al „scenariului" narativ, i se pare, implicit, o dramă a condiţiei umane. De aici şi tragismul irepresibil şi consistent al fabulei romaneşti, care are, în coordonate generale, aparenţele unei idile obişnuite, comune: „Romanul ***Maitreyi*** poate fi definit ca un abuz copleşitor de sinceritate, de autentic, stratificat într-o emoţie abstractă. Naraţiunea absoarbe din toate direcţiile posibile şi, fără îndoială, într-o tehnică gidiană, ceea ce s-a consumat, ceea ce se poate încă retrăi intens, adică experienţa directă se traduce într-un limbaj literar a cărui realitate se identifică cu aceea a arhetipului. Romancierul nu povesteşte ca să fixeze un timp erotic petrecut, de altfel existent într-un jurnal ţinut la zi, ci ne propune o iniţiere erotică dramatică şi tulburătoare, senzuală şi pură, unică şi fantastică în sensul unui realism estetic. Arta lui Mircea Eliade este a unui regizor de mare suprafaţă: filmul se compune, există, se derulează sub impulsul autenticului, dintr-o superioară conştiinţă literară ce pregăteşte cadrele, acţiunea, temele, timpul interior al personajelor care îşi joacă sau, mai bine zis, nu se împotrivesc rolului pe care şi-l recunosc ca o posibilă imagine de acceptat şi care dovedesc o dispoziţie spre imprevizibil, spre noutate, mister, spre reflecţie şi melancolie de tip eminescian. Totul este dirijat ca naraţiunea să se despartă de pura invenţie şi să intre în real abrupt, necondiţionat, să-l depăşească, să-l supună unui regim de existenţă estetică. Personajele explică spectacolul erotic, de confruntări,

prin restituiri care sunt de-a dreptul esenţiale şi de neconfundat cu simpla «aventură». Decorul este pentru iniţiere, dar şi pentru magie, neprevăzut, pentru erupţie de sentimente, pe care orice tehnică epică nu reuşeşte să le însumeze total. Exotismul măreşte posibilitatea percepţiei de a reacţiona, deschide un spaţiu de desfăşurare mai întins («Gustul singurătăţii mele în această lume de minuni mă ameţise»). Allan îşi retranscrie aventura erotică ca să verifice realitatea ei consumată. Este un act de mare curaj: Maitreyi există numai de la nivelul experienţei, al realului care trebuie continuat, consolidat, fertilizat şi nu închis, sterilizat. Naraţiunea este aşa de vie, aşa de imposibil de tradus într-o formulă critică definitivă, încât esenţa ei nu-şi găseşte o definiţie decât chemând versurile lui Ion Barbu: «Ar trebui un cântec încăpător, precum / Foşnirea mătăsoasă a mărilor de sare; / Ori lauda grădinii de îngeri, când răsare / din coasta bărbătească al Evei trunchi de fum».

Maitreyi are o existenţă imprevizibilă: sensibilitatea ei este invadată de reflecţie (scrie versuri, e prietena lui R. Tagore, ţine conferinţe despre esenţa frumosului), dar şi de o brutală, vulcanică erupţie a simţurilor. E o enigmă, un mit, un vis, e un personaj coborât de pe pânzele pictorilor vechi, care au descoperit în ***Cântarea cântărilor*** o temă a voluptăţii erotice paradoxale şi de nedefinit. Realitatea personajului este pretutindeni derutantă: naivă, ironică, exuberantă, melancolică şi cu accese repetate de plâns, ea reprezintă femeia în toată costumaţia în care este capabilă să apară. Relaţia erotică (Allan - Maitreyi) este în esenţă şi o experienţă a literaturii. Posibilităţile literaturii sunt puse la încercare: devin un şir de rivalităţi care trebuie să-şi găsească o formă de a exista, de a se justifica. Raţiunea de a fi a experienţei este ***realul,*** iar a literaturii, traducerea lui într-un limbaj. Concurenţa valorică este supusă unui întreg flux de metamorfoze: timpul epic trebuie să recunoască timpul experienţei reale care determină conştiinţa literaturii. La Mircea Eliade, cele două structuri (experienţă-naraţiune) se suprapun, comunică, definesc şi o voinţă de neutralizare, dar şi de identificare absolută. Personajul nu-şi recunoaşte viaţa decât de la nivelul experienţei şi nu al lucidităţii: «îmi lămurii perfect aceasta: că eram vrăjit, nu îndrăgostit. Şi, ciudat, înţelegeam nu în ceasurile mele de luciditate - multe-puţine câte mai aveam -, ci în clipele din pragul experienţelor decisive, în clipele reale, când începeam să trăiesc. Reflecţia nu mi-a relevat niciodată nimic.» Iniţierea erotică explică, favorizează declanşarea emoţiilor narative. Comunicarea devine un act de o reală şi misterioasă restituire: «...ne priveam fix, fermecaţi, stăpâniţi de acelaşi fluid suprafiresc de dulce, incapabil să ne împotrivim, să ne scuturăm de farmec, deşteptându-ne. Mi-e greu să descriu emoţia. O fericire calmă şi în acelaşi timp violentă, în faţa căreia sufletul nu opunea nici o rezistenţă: o beatitudine a simţurilor care depăşea senzualitatea. [...] Apoi am uiceput să ne atingem mâinile, fără a ne despărţi, totuşi, ochii. Strângeri barbare, mângâieri de devot.» Scenariul nu-şi schimbă ritmul de derulare, nu-şi dereglează decorurile spre alte suprafeţe; numai atunci când relaţia Allan-Maitreyi este descoperită. Realitatea erotică intră în derută, mecanismul atât de perfect se rătăceşte în aproximaţii, devieri neaşteptate. Morala indiana este lege, şi europeanul nu-i înţelege raţiunile. Boala erotică se transformă în boală morală, într-un dialog apropiat de o stare anormală, care nu poate fi lecuită decât prin singurătate şi

meditaţie. Retrăirea scenelor din casa lui Sen este raţiunea de a fi a lui Allan. E şi sensul esteticii literare a lui Mircea Eliade, ale cărui principii, ca şi ale lui Camil Petrescu, sunt autenticul, experienţa totală: «Eram însetat de concret, de viaţă nemijlocită, de prezenţă. Pe mine mă chinuia tocmai amintirea ei carnală, tocmai ceea ce era viu şi imediat, şi neînlocuibil în făptura ei, şi pe această Maitreyi de suflet şi carne o doream, pe ea o întâlneam în filmul meu de toate zilele.»

Spontaneitatea şi brutalitatea reflecţiilor epice, o derulare cinematografică lentă dau naraţiunii un caracter de poem straniu, tragic, o durată a experienţei care salvează ideea de operă închisă. Maitreyi e tipul de femeie cel mai enigmatic şi imprevizibil din literatura română. Otilia lui G. Călinescu este inocenţa, materialitatea unui realism captat principiului de finalitate, de utilitate urbană, de acceptare, pe când Maitreyi este o spovedanie metafizică unică de voluptate carnală, o elegie înflorită din păcat şi refuz al dogmelor indiene. Otilia e numai puritate, femeia obişnuită pe care Felix Sima o transpune în ramele idealităţii, pe când Maitreyi este văpaia, strigătul primitiv al fecundităţii, realitatea destrămându-se ca să cucerească, să asimileze ideea de comunicare absolută. Personajul e mai real decât realitatea de care încercăm neliniştiţi să ne apropiem, s-o verificăm dacă există într-adevăr sau e numai o iluzie. Dragostea devine o existenţă vitală care dirijează raţiunea de a fi, dar şi o dramă a condiţiei umane." *(Mircea Eliade: „Maitrevi. Nuntă în cer",* în *Cronica,* an. V, nr. 20 <223> , 16 mai 1970, p. 8, rubrica „Cronica literară".)

Tot ediţia romanului din 1969 îl incită la câteva reflecţii memorabile şi pe eseistul Leon Bacoiisky, care se arată subjugat de statura complexă a scriitorului, capabil încă de surprize şi metamorfoze. El polemizează de aceea cu cei care o socotesc în moment, din raţiuni obscure sau din comoditate, un fel de „violon d'Ingres" a savantului, considerând-o o manifestare bine sugerată şi individualizată, paralelă, dar şi incidenţă manifestării acestuia. în privinţa romanului *Maitreyi,* opinia sa pare tributară întrucâtva, chiar şi terminologic, ideilor exprimate cu treizeci de ani în urmă de Petru Comarnescu, după care cartea ar contura, „cu elevaţie şi pătrundere, o veritabilă epistemologie a dragostei", insistând îndeosebi pe „reversul tragic al erosului". Tot ca Petru Comarnescu, dar beneficiind poate şi de teoretizările existenţialiştilor, eseistul gândeşte dezagregarea cuplului de îndrăgostiţi ca un *fatum,* sub semnul inevitabilului şi al ireversibilului, decurgând din individualismul damnat şi legic al condiţiei umane, care face imposibilă comunicarea totală şi identificarea absolută cu eul celuilalt: „Condiţia de monadă a fiinţei umane învinge în cele din urmă idealul de împlinire a cuplului, pare să conchidă autorul, disecând reacţiile contradictorii ale eroilor săi. împlinirea fiziologică a contopirii se dovedeşte de fiecare dată şubredă, în absenţa factorului superior al comuniunii spirituale desăvârşite. Allan nu se poate concilia cu situaţia de idol pe care i-o oferă indianca, resemnată să-şi mortifice şi să-şi umilească existenţa reală, terestră, sub semnul unei uniuni simbolice, astrale. «Eram însetat de concret, de viaţă nemijlocită, de prezenţă, glosează el, în marginea mesajelor de neclintită adoraţie ale captivei Maitreyi. Pe mine mă chinuia tocmai amintirea ei carnală, tocmai ceea ce era viu şi imediat, şi neînlocuibil în făptura ei, şi pe această Maitreyi, de suflet şi carne, o doream, pe ea o întâlneam în filmul meu de toate zilele. Nu voiam cu nici un preţ să dispar în dragostea ei, înlocuit fiind de o idee, de

un mit. Nu voiam să mă consolez cu o dragoste eternă şi cerească; dragostea mea cerea împlinire, vieţuire pe pământ, nu pereche îngerească...» (p. 144). Povestea lui Abelard şi a Heloisei nu i se pare un model cu putinţă de urmat; ceea ce-l determină să-şi impună uitarea şi revenirea la existenţa anodină, anterioară condiţiei sale de intrus, în lumea de eresuri şi intoleranţă mistică a Maitreyiei. Scepticismul general cu care se încheie dramaticul episod de dragoste pare să confirme totodată adevărul unor mai vechi frământări ale conştiinţei de european a eroului, formate în cultul unui anume individualism, confundat cu noţiunea de liberate a eului: «Simţeam că mi se răpeşte ceva al meu, mi se calcă un petec de loc rezervat numai mie. Mă dăruisem cu desăvârşire Maitreyiei, şi nu rămâneam o clipă singur; chiar în preajma somnului, imaginea ei mă urmărea. Când aveam nevoie de singurătate, de ce nu mi-o ghicea? De ce nici dragostea cea mai mare nu poate ghici dorinţa celuilalt?» (p. 94). Absolutul nu se poate deci realiza, nici în dragoste, în condiţia pământeană a omului, adevărata «nuntă» presupunând detaşarea de contingent, înălţarea la condiţia pură a cuplului edenic."

Insolite sunt de asemenea şi observaţiile privind imposibilitatea şi inutilitatea cazuisticii de care abuzează protagonistul în revelarea feminităţii misterioase şi fugace a partenerei. Leon Baconski vede efortul introspectiv şi analitic al lui Allan sortit eşecului şi doar o „supapă" a raţiunii sale egolatre, deoarece ipostaza sa de posedat şi magia „clipei erotice", veşnic împrospătate, fie şi prin memorie, îl ţin captiv unei transfigurări subiective a realităţii, care o transcende şi absolutizează în complexitatea ei nuanţată. *(în perspectiva unei restituiri,* în *Steaua,* an. XXI, nr. 5<244>, mai 1970, p. 54-58.)

Un eseu vădind extazul discret-metaforic al unui Mihail Sebastian, dar şi penetraţia disociativă a unui Pompiliu Constantinescu sau Petru Comarnescu publică pe la jumătatea anului 1970, în *Ateneu,* universitarul şi comparatistul ieşean Ion Constantinescu, ulterior exilat. El este surprins de convergenţa tematică paradoxală a romanelor *Maitreyi* şi *La condition humaine,* cu atât mai mult, cu cât, ambele fiind tipărite în 1933, nu se poate pune problema vreunei contaminări sau înrâuriri. Ca şi romanul lui Malraux, cel al lui Eliade i se pare o tentativă îndrăzneaţă de a demonstra divorţul abisal dintre condiţia umană europeană şi cea asiatică. în viziunea lui Ion Constantinescu, protagoniştii lui Eliade sunt doar în mod adiacent preocupaţi de iniţierea erotică. Ei sc află, de fapt, într-o cursă încrâncenată şi plină de capcane, prin care fiecare doreşte să-şi apropie dimensiunea morală a lumii pe care o reprezintă şi din care vine celălalt, pentru a le face să consune. Eşecul aventurii şi sacrificiul lor Tragic pe altarul acestei idei sunt menite să sugereze solitudinea incurabilă a insului teluric, „fragmentarismul" lui iremediabil într-un univers trăind şi el ca fragment, „râul" damnat de a nu- şi putea depăşi mediocritatea terestră spre a se întrupa într-o existenţă superioară. Allan este văzut de aceea ca o nouă întrupare a lui Don Juan, care se ratează erotic, fiindcă rămâne captiv destinului său de cm al Occidentului, adică psihologiei „fragmentului", refuzându-se psihologiei mitice şi metafizice a Orientului, reprezentată de Maitreyi, din „teama" de a nu-şi pierde identitatea şi din neîncrederea caracteristic europeană în posibilităţile absolute ale comunicării. Toate aceste aserţiuni acuză însă la Eliade (ca şi la Malraux, de altfel) o poetică preexistenlialistă, pe care Petru Comarnescu

i-o observă, cum mai aminteam, încă din deceniul patru: „O coincidenţă interesantă face ca două experienţe, până la un punct similare, să se exprime în 1933 în două mari cărţi: ***La condition kumaine*** şi ***Maitreyi.*** Nici una nu e, de fapt, «literatură», amândouă sunt viaţă, ***viaţă trăită.*** Şi Malraux, şi Eliade încearcă acesată aventură (una dintre cele mai interesante ale secolului) a contopirii celor două condiţii umane - cea occidentală şi cea extrem-orientală - într-una şi a depăşirii lor deci. ***Quasi-eşecul*** rămâne mai curând o speranţă. ***Maitreyi*** este numai aparent un roman erotic. în adevăr, există în această carte o aparenţă de senzualitate, de haină a voluptăţii. Erosul e însă aici un ritual, o integrare în marele Cosmos. Ritualul înlătură senzualitatea, care nu mai rămâne nici măcar aparenţă. Occidentalul Allan trebuie să «descopere» erosul. Pentru el, Maitreyi e un continent pe care îl descoperă ca un somnambul. Dincoace şi dincolo de Maitreyi, el, de fapt, nu există.

Existând autentic prin Maitreyi, Allan, fugind, îşi refuză, într-un fel, existenţa. El a «existat» doar în rarele momente de contopire. Fuga este, desigur, ***teama,*** dar şi ***înţelegerea:*** el a înţeles imposibilitatea contopirii depline, a presimţit eşecul. «Libertatea» recâştigată era, de fapt, inexistenţă. După ruptură, Allan nu mai era Allan cel dinaintea ***aventurii*** cu Maitreyi: ceva din el rămăsese acolo şi ceva din sufletul bengalezei trăia în el. Povestea lui Allan nu este povestea unui seducător, ci aceea a unui seducător care se transformă - anulându-se. într-un fel, personajul lui Eliade e o ***reîntrupare*** a lui Don Juan. Şi pentru el, erosul rămâne numai o ***etapă*** dincolo de care se află acel altceva pe care îl caută: depăşirea ***fragmentului*** şi contopirea în întreg, în totalitate. Trecând în ritual, erosul încetează să mai exprime finalitatea, devenind un «instrument». Metamorfoza lui înseamnă un acces către esenţe. Dar altfel decât Don Juan, Allan «evadează»: îl înspăimântă perfecţiunea întregului. Allan afirmă voinţa de a nu se ***întoarce,*** de a rămâne ***fragment:*** poate şi din conştiinţa că, pentru el, ***întregul*** înseamnă inexistenţă.

Personajul lui Mircea Eliade e lipsit, în fond, de experienţă: în rarele episoade cu prietena sa europeană, rămâne pasiv; prima experienţă fundamentală cu Maitreyi îl derutează, îi produce un sentiment de panică: poate pentru că se aştepta la o «aventură» de stil «european». Maitreyi îi oferă însă un eros «mitic», aproape ***metafizic.*** Allan acceptă «jocul», întrucât îl descoperă, latent, în el însuşi. Occidentalul accede către acest mister al Orientului de care nu se simte cu totul străin. Senzualitatea (atât câtă există) a acestui «joc» al fragmentelor nu poate fi şi nici nu este «biblică», ci e «vegetală», aproape «minerală». Faptul devine cu atât mai semnificativ, cu cât Maitreyi nu este un «copil al naturii» (în sensul european al cuvintelor), deşi este foarte aproape, uneori parcă «dizolvată» în ceea ce numim noi ***natură*** (episodul cu pomul din grădină), ci e un produs rafinat al câtorva milenii de cultură. Ea vorbeşte despre ***conceptul de frumos*** cu aceeaşi «senzualitate» cu care îl iubeşte pe Allan: nici o ruptură între viaţa spiritului şi viaţa trupului. Această identitate îl aruncă pe Allan într-o perplexitate din care-l trezeşte doar revelaţia unei alte existenţe şi teama, abia perceptibilă, că ***acolo*** nu va mai fi el însuşi. Deşi «fir de nisip», el reculează în faza «existenţei» «firului de nisip» pe o plajă imensă; refuză «coşmarul» (pentru el) de a se şti asemenea celorlalte «fire de nisip». Egoismul ***fragmentului*** învinge. Psihologia ***fragmentului*** redevine agresivă. Allan rămâne un om al Occidentului, al unei lumi unde ***omul*** e ***măsura*** tuturor lucrurilor. Delirul

violent (semn al unei pasiuni unice) pe care-l trăieşte după ruptura cu Maitreyi exprimă, desigur, ***răul*** unei fiinţe care nu s-a «reîntrupat» într-o existenţă superioară. După ce delirul s-a consumat, Allan pare «liniştit», oarecum ***vindecat.*** El îşi trăieşte destinul său şi al unei culturi care, neîndoielnic, poate asimila experienţa alteia, dar care nu poate deveni alta."

La fel de apodictic şi aforistic este eseistul şi când face câteva aprecieri referitoare la retorica romanului. El găseşte cuvântul atât de intens „trăit", încât nu-l mai interesează prin semnificaţia lui pur lexicală, ci mai degrabă prin funcţionalitatea lui narativă, ca „gest, privire, semn al sufletului, muzică". ***Maitreyi*** i se pare de aceea un adevărat „poem", un „strigăt" depăşindu-şi contingentul: „La Eliade, în ***Maitreyi,*** care e în totul un poem, cuvântul nu mai rămâne cuvânt decât prin inerţie, el devine gest, privire, semn al sufletului, muzică. Metamorfoza cuvântului se produce prin intensitatea trăirii. Cartea aceasta e un fel de strigăt în transcendent. Caracterul ritualic al fiecărui gest, al fiecărui cuvânt «spus» elimină «fabula», «istoria». ***Maitreyi*** încearcă să depăşească literatura." ***(Mircea Eliade: „Maitreyi",*** în ***Ateneu,*** an. VII, nr. 6<71>, iunie 1970, p. 12, în cadrul rubricii «Cărţi".)

Deşi îi survolează opera cu o anumită superioritate, imitându-l uneori pe G. Călinescu, Ion Rotaru are în genere o bună impresie despre ***Maitreyi,*** considerându-l „substanţial" prin observaţie psihologică şi „convingător sub raportul trăirii în concret". îi preţuieşte de aceea epicitatea (pe care în ***Isabel...*** o descoperise erodată de paradoxuri aride, incongruente) şi mai ales îndemânarea cu care face credibilă o mentalitate exotică, punând-o să se manifeste în situaţii generice. îi remarcă de asemenea originalitatea în cadrul formulei romanului de dragoste, cu toate că este tentat să îmbrăţişeze răutăţile lui Călinescu privitoare la senzualitatea debordantă a unor scene, căutându-le deliberarea, programul: „Din experiment «trăirist», cartea capătă astfel turnura obişnuită a unui roman de dragoste, cu totul original, în modul cum este pusă în evidenţă psihologia fetei exotice, indianca, deosebită de cele ştiute şi totuşi asemănătoare cu toate celelalte. Filozofia cedează locul mărturisirii înfrigurate, şi drama omenească pare a covârşi. Cu toate acestea, rezervele lui G. Călinescu, venite în sensul că autorul caută prilej de a dezvălui senzualităţi frapante, trebuie avute în vedere." ***(Alţiprozatori,*** în ***O istorie a literaturii române,*** II, Bucureşti, Editura Minerva, 1972, p. 698-699.)

Ion Lotreanu, gazetar asiduu şi romancier, este primul care îndrăzneşte o prospectare monografică a beletristicii eliadeşti, publicând-o sub titlul ***Introducere în opera lui Mircea Eliade,*** în 1980, la Editura Minerva. Cea mai mare parte a eseului o tipăreşte însă în presă, începând cu anul 1978. N-am putea spune că diagnosticele sale aduc mari seisme sau iluminări în interpretarea romanului ***Maitreyi,*** dar moderaţia lor şi un anume exces în dorinţa de a le conferi acoperire şi adecvare critică le fac penetrante şi consistenete analitic. în viziunea lui Ion Lotreanu, cel de-al doilea roman al lui Eliade este o „arheologie" elegiacă într-o Indie morală, spiritualizată, „de adâncime", realizată prin intermediul unor „personaje-metaforă", reprezentând foamea, caracteristic umană, de absolut. Tectonica acestui „continent" interior, Eliade o obţine, afirmă eseistul, punând în relaţie două moralităţi erotice deosebite, care se apropie, se intersectează, se completează, dar

nu se identifică, rămânând într-o angoasantă şi dureroasă scindare. Din această confruntare, eroii ies reformulaţi sufleteşte, mai liberi, precum la Dostoievski, dar mai fragili în faţa marilor încercări ale existenţei. Iubirea lor are în ea ceva arhetipal, generic, neutralizând şi absorbind exotismul inerent al ambianţei.

„In *Maitreyi* - scrie Ion Lotreanu - se întâlnesc şi, în aparenţă, se «acomodează» două moduri de a concepe iubirea. Dragostea spiritualizată se apropie de modul carnal de eros, în vremea ce patima posesivă aproximează dimensiunile unui extaz pe care bătrânul continent nu-l cunoaşte decât foarte vag. Allan e un Des Grieux rătăcit în peisajul asiatic, turmentat de dimensiunile nebănuite ale unor sentimente omeneşti. Soluţia romancierului este, artisticeşte, extrem de ingenioasă. Iubirea nu s-a putut desfăşura firesc. în condiţiile existenţei unei opoziţii de mentalitate, partenerii s-au rătăcit fiecare în felul său. Dar prejudecăţile pun în lumină alt mare adevăr: iubirea are una şi aceeaşi esenţă, indiferent pe ce meridian se manifestă. Romanul din 1933 al lui Mircea Eliade este un poem de dragoste, în care eroii principali au funcţiuni de metafore. Pe tânăra «barbară», ca pe femeia de pretutindeni, iubire împlinită o umanizează, îi anulează capriciile, îi dezvăluie feminitatea şi devoţiunea specifică. Naivitatea cuplului transformă idila într-un *delict* comis imprudent, aproape în văzul tuturor. Eroii sunt *liberi,* teama lor este de natura febrei, nu expresia unui secret. Ei sunt total fără protecţie. Exotismul romanului se resimte ca atare doar pentru cel obişnuit exclusiv cu cadrul european al literaturii. *întâmplarea* a făcut ca povestirea să se petreacă în Orient. Dacă un scriitor indian scria o povestire similară, ai cărei eroi erau un indian şi o europeancă, şi dacă ambianţa era Parisul sau Geneva, atunci «exotismul» avea semnul plus în loc de minus..."

Tot dostoievskiană i se pare şi „febra" lor erotică, vădind un anume tangaj între umilinţă şi exaltare, şi păstrând în senzualitate o autenticitate tragică, deloc lubrică: „Febra iubirii e prinsă în cele mai bune pagini. Nimic impur, nimic lubric. Eroii se comportă în suferinţele iubirii ca umiliţii şi obidiţii lui Dostoievski: strivesc lacrimi în ochi, tremură, îşi muşcă pumnii, pronunţă jurăminte sfâşietoare, au răcori pe şira spinării. Ca-n prozele celebrului scriitor rus, scenele tragice se desfăşoară pe spaţiu mic: se trece dintr-o cameră-n alta, se fac legăminte pe-o scară interioară, tinerii îndrăgostiţi sunt spionaţi prin geam. Micile evenimente (strângerea pulpelor, atingerea sânilor, mângâierea braţului) sunt interpretate la nivel de traumatisme. Prozatorul pregăteşte totul cu grijă. Senzaţia de autentic e atât de puternică, încât s-ar crede că e vorba de relatarea unei întâmplări curente. Dar câtă subtilitate!"

Interesantă este şi ipoteza de care se lasă sedus la un moment dat eseistul, de a vedea în dăruirea incandescentă a Maitreyiei şi-u senzualitatea ei cutezanţă, transgresând dogmele matrimoniale indiene, o convertire la un mod european de a concepe iubirea. între ea şi Julieta sau Manon Lescaut nu sesizează de aceea, în materie de înfiorare şi frenezie erotică, nici o diferenţă: „Am putea spune că, îu lupta dată în fiinţa tinerei brune, învingătoare a ieşit iubirea «made în Europa», mai lipsită de transfigurare, mai puţin spirituală, dar parcă mai aproape de focul mistuitor ce sălăşluieşte în omul de pretutindeni. Iubirea are, în definitiv, un «ce» universal, cuplurile se comportă aproximativ la fel, indiferent de religii, educaţie, mediu, percepte de morală etc. Lupta erosului funciar cu toate aceste elemente de

«ideologie» dă farmec multor capodopere ale literaturii lumii. Şi tot aici e şi sursa unui tragism de mare intensitate. Fata inginerului din Bhowanipore se dăruieşte cu înfiorare, ca o .Julietă sau ca o Manon Lescaut."

Ion Lotreanu mai face şi surpriza unei drepte şi corecte viziuni asupra exegezei romanului. El are intuiţia subiectivităţii caustice subtextuale de care abuzează Călinescu (trebuie remarcat că, în moment, sentenţiile criticului erau mai mult decât fetişizate) şi, în revers, pe cea a pertinenţei şi reliefului consideraţiilor lui Pompiliu Constantinescu, pe care le percepe ca „cele mai profunde, cele mai exacte" *(Probleme ale prozei,* în *Săptămâna,* sene nouă, nr. 401, 11 august 1978, p. 3, rubrica „abc", cap. 3; nr. 402, 18 august 1978, p. 3, rubrica „abc", cap. 4; nr. 402, 22 august 1978, p. 3, rubrica „abc", cap. 5; texte preluate *în Introducere în opera lui Mircea Eliade,* Bucureşti, Editura Minerva, 1980, p. 138-151, cap. *O monografie a „turbur arii", „. Pericolul" iubirii..., O Julietă din... Bhowanipore)*

Preocupat de Mircea Eliade încă din perioada primelor tentative postbelice de readucere îu actualitate, când se opreşte, într-un amplu articol, asupra încercărilor sale literare de adolescent *(începuturile,* în *Steaua,* an. XX, nr. 10, octombrie 1969, p. 71-78), Ion Bălu revine în exegeza scriitorului, peste un deceniu, cu un extins şi consistent eseu având ca obiect dramatica sa aventură culturală şi existenţială în spaţiul Indiei. Ia în discuţie, în acest context, romanele sale cu fundal şi subiect indian, *Maitreyi* fiind, se înţelege, în prim-planul cercetării. El îl consideră o decantare „superioară" a observaţiei sale morale asupra Indiei, faza în care îşi depăşeşte „viziunea reportericească", în „reflecţie artistică", în creaţie. Avertizează de aceea pe cei tentaţi să suprapună cartea biografiei autorului că ea „valorifică electiv, după un program literar îndelung teoretizat, o experienţă personală, dar, ca şi la alţi scriitori europeni care aplică acest program, nu devine simplă autobiografie, ci o reconstruire e^cnţializată a ci, o ontologic secundă şi paralelă, cristalizată la convergenţa realităţii cu ficţiunea: *„Maitreyi* începe acolo de unde viziunea reportericească asupra Indiei s-a sfârşit. Reportajele reprezintă sinteza primară; *Maitreyi* reflectă sinteza superioară, observaţia a evoluat în creaţie, analiza a coborât spre esenţe. Exotismul se transformă în cadrul geografic al cunoaşterii, evenimentele cotidiene sunt înlocuite cu reconstruirea lor în planul marilor semnificaţii, umanitatea evoluează spre tipologie, meditaţia morală se întoarce în reflecţie artistică.

«Autenticitatea» teoretizată de autor, alături de Camil Petrescu, M. Sebastian şi Anton Holbau, îşi trăgea seva din trăirea efectivă a naraţiunii. «Cartea aceasta este adevărată de la început până la sfârşit!» mărturisea romancierul (Camil Baltazar, *De vorbă cu domnul Mircea Eliade, Viaţa literară,* III, nr. 89, ***b*** ian. 1934, p. 4), şi nimeni nu bănuia atunci cât verosimil dezvăluia afirmaţia. *Maitreyi* a existat cu adevărat şi după apariţia romanului a venit în România. Era fermecătoarea fiică a profesorului Surendranath Dasgupta. Mircea Eliade o cunoscuse în toamna anului 1929, în casa părintelui ei, unde, săptămânal, profesorul îl ajuta să rezolve problemele dificile de gramatică sanscrită şi verifica progresele în însuşirea filozofiei Samkya-Yoga. Din ianuarie 1930 până în septembrie acelaşi an, Mircea Eliade a locuit în casa lui Dasgupta. Zilnic, sub îndrumarea sa, efectua o oră de comentarii

textuale pe tratatul lui Patanjali despre yoga. în aceste limite temporale se situează fabulaţia romanului.

Maitreyi nu rezumă viaţa lui Mircea Eliade în India, ci valorifică artistic o secvenţă din această existenţă. Chiar dacă structura caracterială a personajului este similară cu a romancierului, personajul nu este niciodată autorul, după cum eroii naratori ai lui Andre Malraux ori Cesare Pavese nu sunt cu adevărat Malraux şi Pavese. *Maitreyi* este un jurnal subiectiv, narat la persoana I, în care romancierul s-a obiectivat într-un personaj de ficţiune, Allan. în succesiunea evenimentelor reale sunt introduse şi elemente fictive, pentru că scopul autorului este de a realiza un discurs narativ credibil, armonios echilibrat. Vocea naratorului dezvăluie în personajul principal un tânăr tehnician desenator, angajat «la Societatea de Canalizare a Deltei», Surendranath Dasgupta apare sub numele Narendra Sen, inginer la aceeaşi societate. în schimb, fetele profesorului, Maitreyi şi Chabu, au intrat în roman cu numele lor reale."

Relevându-i romanului, cu risipă de argumente, autarhia literară, îi preţuieşte vizibil şi modernitatea narativă, pe care o găseşte la fel de intensă chiar raportată la noul context epic. Va încerca din această cauză o hermeneutică subtilă a naraţiunii, decriptându-i resorturile imanente. Este, de fapt, primul critic român care coboară, sprijinit pe o instrumentaţie şi terminologie de rezonanţă structuralistă, în intimitatea retorică a romanului eliadesc. El descoperă *Maitreyi* construit pe consecuţia a trei mari „segmente diegetice" (germanul *diegese* = povestire), în dezvoltarea ascensională, ultimul contrabalansând antitetic pe primul. Focalizarea acestora o realizează cuplul de îndrăgostiţi Maitreyi - Allan, cele trei structuri (reprezentând etape bine definite ale spiralei iubirii) fiind, în viziunea lui Ion Bălu: 1) „seducţia", faza în care Allan se simte, involuntar şi progresiv, „vrăjit"; 2> extazul, trăirea efectivă a stării de beatitudine senzuală şi a senzaţiei comuniunii sacrale cu cosmosul; 3) asceza, eliberarea cathartică, prin luciditate, şi regenerarea spirituală. Refuzul vădit al omiscienţei naratoriale, perspectiva constantă a persoanei I şi descifrarea unor intenţii epice bine determinate în folosirea, intersectarea său suspendarea unor timpuri verbale îl fac pe critic să bănuiască o contaminare proustiană. Interesantă este şi motivaţia ipotezei că, prin Maitreyi, Eliade şi-a propus realizarea unei noi Phedre, idee cu care ne familiarizase, de fapt, Perpessicius. Apelul la publicistică sau la fraze-cheie din alte volume ale scriitorului dă un plus de pregnanţă şi eficienţă demonstraţiei critice: „După aproape cinci decenii, *Maitreyi* îşi păstrează nestinsă modernitatea. Mircea Eliade a realizat un roman cu focalizare internă, edificat pe trei segmente diegetice aproximativ egale, trei macrostructuri care dezvoltă ascensional universul spaţio-temporal al naraţiunii. Fiecare treaptă a spiralei aduce o altă determinare calitativă, iar ultima este construită antitetic cu cea dintâi. Interzicându-şi digresiunea omniscientă, naratorul subordonează povestea de dragoste figurii retorice a analepsei. Allan se confesează lumii printr-o zguduitoare reîntoarcere în trecutul apropiat. Rememorarea îndeplineşte rolul unui catharsis: naratorul retrăieşte evenimentele pentru a se descătuşa de povara trecutului.

Frazele enunţiative ale romanului sunt construite pe tripla convergenţă a timpurilor verbale: «Am şovăit în faţa acestui caiet, pentru că nu am izbutit să aflu

încă ziua precisă când am întâlnit-o pe Maitreyi. în însemnările mele din acel an n-am găsit nimic. Numele ei apare acolo mai târziu, după ce am ieşit din sanatoriu şi a trebuit să mă mut în casa inginerului Narendra Sen.» Percepem mai întâi un timp prezent subînţeles, marcând începutul confesiunii. Şovăiala redactării este determinată de imposibilitatea aducerii aminte a unor fapte anterioare trecutului exprimat de perfectul compus. în ultimul capitol, prezentul indicativ aduce din nou acţiunea în momentul vorbirii, naratorul iese din text la mijlocul unei fraze, în vreme ce suferinţa continuă să ardă deasupra textului. Caietul amintit există cu adevărat, şi introducerea multor secvenţe în fabulaţie sporeşte sentimentul de reală «trăire». Structura singulativă a povestirii (naratorul relatează o singură dată desfăşurarea unui eveniment) este întretăiată de reveniri iterative, prin care întâmplările identic desfăşurate de nenumărate ori sunt restrânse la un singur enunţ: «Mă deşteptam în fiecare dimineaţă cu o nouă mirare». Procedeul sugerează caracterul ciclic al zilelor, accentuează accelerarea timpului în funcţie de trăirile psihologice.

Captivează îndeosebi densitatea evenimenţială. întâiul segment diegetic recreează seducţia involuntară exercitată de Maitreyi asupra tânărului. Răscolitoare rămâne autenticitatea acuităţii şi a pulsaţiei sufleteşti. Atras irezistibil de Maitreyi: «Nu ştiu ce farmec şi ce chemare aveau până şi paşii ei...», îndrăgostit fără să ştie, Allan nu-şi poate justifica logic comportamentul: «Strigau în mine două suflete; unul mă îndemna către viaţa nouă, pe care nici un alb, după ştiinţa mea, nu o cunoscuse de-a dreptul din izvor, o viaţă [...] pe care prezenţa Maitreyiei o făcea mai tonică şi mai fascinantă ca o legendă»; celălalt îi impunea prudenţă: invitaţia de a locui în casa inginerului îi limita libertatea, îl implica «într-o existenţă cu rigori şi mistere, unde petrecerile mele tinereşti vor trebui sacrificate». Prin revers, invitaţia însăşi rezolvă antinomia: «Intrasem atât de repede şi fără rezerve într-o casă în care totul mi se părea neînţeles şi dubios, încât mă deşteptam câteodată din acest vis indian, mă întorceam cu gândul la viaţa mea, la viaţa noastră, şi-mi venea să zâmbesc. Ceva se schimbase, desigur. Nu mă mai interesa aproape nimic din vechea mea lume, nu mai vedeam pe nimeni în afară de musafirii casei Sen...»

Frazele dezvăluie refuzul existenţei anterioare, dar şi negarea lumii exterioare. Subconştient, secţionează legăturile cu «viaţa», restrânge până la totala extincţiune determinaţiile precedente, renunţă la cunoştinţe, la prieteni, la «lume», în favoarea unei singure făpturi: Maitreyi! Majoritatea pauzelor descriptive se coagulează în jurul fetei, fără a implica suspendarea timpului diegezei. Descrierea se transformă în analiză psihologică a percepţiei contemplatorului. în acest fel, Mircea Eliade se depărtează de proza tradiţională, apropiindu-se de tehnica lui Marcel Proust.

De la prima întâlnire cu Maitreyi, Allan trece printr-o contrastantă trăire sufletească: «Mi se părea urâtă - cu ochii ei prea mari şi negri, cu buzele cărnoase şi răsfrânte, cu sânii puternici, de fecioară bengaleză crescută prea plin, ca un fruct dat în copt». Imediat, repulsia este anulată de uimire: «...m-a izbit culoarea pielii: mată, brună», atât de puţin feminină, ca şi cum ar fi fost a unei zeiţe, pentru a fi îndată înlocuită cu un farmec imposibil de justificat raţional. Gestul, cuvântul, intonaţia dezvăluie o compozită structură lăuntrică, în care senzualitatea pătimaşă se conexează cu ingenuitatea unei sfinte.

Următoarele segmente diegetice sunt construite pe două modalităţi arhetipale: *extazul* şi *asceza.*

Dragostea pentru Maitreyi este recompensată de o reciprocitate adâncă, transfiguratoare. Termenul iniţial al enigmei, sugerat de titlul romanului, se dezvăluie pe deplin: cu cât apropierea dintre cei doi se diminuează, cu atât se accentuează misterul. Prin Maitreyi, Allan are revelaţia «spiritului indian» (D. Micu), a unei lumi sustrase curgerii fireşti a timpului. Iubirea nu constituie o simplă contiguitate sufletească între două fiinţe despărţite prin moravuri, dar înlănţuite în universalitatea dragostei, ca în *Atala* dc Chateaubriand. Pentru Mircea Eliade, dragostea reprezintă integrarea în ordinea cosmică. Maitreyi, intelectuală cu pregătire filozofică superioară mediei, acceptă dăruirea după îndeplinirea ritualului statornicit de tradiţie. Noaptea, sub cerul cu stele, se adresează elementelor primordiale: «Mă leg pe tine, Pământiile, că eu voi fi a lui Allan, şi a nimănui altuia. Voi creşte din el ca iarba din tine. Şi cum aştepţi tu ploaia, aşa îi voi aştepta eu venirea, şi cum îţi sunt ţie razele, aşa va fi trupul lui mie. Mă leg în faţa la că unirea noastră va rodi, căci mi-e drag cu voia mea, şi tot răul dacă va fi să nu cadă asupra lui, ci asupră-mi, căci eu l-am ales. Tu mă auzi, Mamă-Pământ, tu nu mă minţi, maica mea!» Frazele impregnate de cadenţa biblică sunt un elocvent exemplu de gândire în tipare, în forme statornice. Comuniunea cu natura elementară constituie trăsătura distinctivă a personalităţii. Maitreyi, sora sa Chabîi participă constant la marile procese ale existenţei, ale sacrului, într-un univers aflat sub imperiul interdependenţei regnurilor.

Fericirea pentru o fată indiană constă în «predarea ei completă unui ideal vechi de atâtea mii de ani, idealul familiei, al educaţiei fiilor» *(India,* ed. cit, p. 217). Dăruindu-se lui Allan, Maitreyi are sentimentul că străbate un spaţiu impur, stigmatizat de păcatul săvârşit: pasiunea nu a fost corectată de cutumele străvechi, şi zeii îşi trimit seninele prevestitoare: Chabu şi Narendra Sen se îmbolnăvesc. Undeva, răul a fost pus în mişcare, iar Maitreyi se mistuie pe altarul dragostei ca o Phcdră raciniană. în această explozie a simţurilor se ivesc germenii incompatibilităţii. Luciditatea masculină pusă în cucerirea fetei de Allan, experimentator asiduu, «vrăjit, nu îndrăgostit», se stinge prin fuziunea dragostei cu vraja. însă echilibrul clădit pe un dualism structural se dovedeşte labil. O gelozie sălbatică îi acaparează gândurile şi îi domină comportamentul, iubirea degenerând ineluctabil. Nu cumva Allan a fost atras de femeia indiană ideală, noţiune abstractă, utopică, inexistentă în stare piuă, şi a proiectat imaginea generală asupra individualului? Câtă vreme dragostea rămâne dragoste, «ca nu oferă decât o pseudocunoaştere, o cunoaştere personală, redusă la limitele şi destinele acelui binom sufletesc în care se petrece experienţa. Dar deodată se întâmplă ceva ciudat, intraductibil: dragostea s-a limpezit sau s-a dus, o cunoaştere reală se alipeşte sufletului, un adevăr care înmărmureşte.» (Mircea Eliade, *Despre adevărurile găsite la întâmplare. Vremea,* V, nr. 265, 27 nov. 1933, p. 6.) Aşa se explică tristeţea Iui Allan după întâia noapte: «Descoperisem gesturi de amantă care mă umileau!».

Extazul este negat dc *asceză.* împotriva dragostei îiepământene a fetei se ridică nu numai familia şi legile nescrise ale castei, «ci şi o parte» din «propriul eu» al lui Allan. Structura constituţională a tânărului era identică eu a romancierului: «De

câte ori doresc să aflu mental ceea ce crede M[aitreyi] despre anumite acte ale mele, soluţiile contrare se prezintă simultan şi mă chinuie. Când sunt brutal, gândesc şi argumentez că ea apreciază tocmai contrariul. Când mă port blând, ipoteza contrarie se cristalizează şi e adoptată. Dacă încerc să mi-o închipui singură, în lipsa mea, o văd în acelaşi timp tristă şi în braţele altcuiva, deşi ştiu că aceasta e imposibil.» *(Şantier,* ed. cit., p. 200.) îndepărtarea sa din casa inginerului se integrează logic în desfăşurarea evenimentelor.

«Din octombrie până în februarie», în sihăstriile Himalayei, unde singurătatea i-a fost «aspră şi deznădăjduită», Allan duce cu sine o iremediabilă sfâşiere; gelozia evoluează inexorabil către o structură logică, aşezată sub semnul tragicului lăuntric: «Asistam ziua întreagă la desfăşurarea aceluiaşi vis fantastic, care ne izola pe noi doi, pe mine şi pe Maitreyi, de cealaltă lume. Fapte de mult uitate îşi recăpătau prospeţimea, şi închipuirea mea le împlinea, le adâncea, le lega între ele. Amănunte pe care atunci nu le luasem în seamă schimbau acum întregul câmp al viziunii mele anterioare. Oriunde mă duceam, o întâlneam pe ea, printre pini şi mesteceni, pe stânci, pe drumuri», aşa cum E. A. Poe vedea pretutindeni scânteind ochii mari ai frumoasei Annabel Lee.

Recluziunea ascetică anulează suferinţa şi intensitatea vieţii trăite se revarsă într-o amplă regenerare spirituală. Durerea, va afirma concluziv Mircea Eliade *(Fragmente nefilozofice. Vremea,* VI, nr. 299, 6 aug. 1933, p. 7), constituie «cel mai trainic colaborator al echilibrurilor sufleteşti». *Maitreyi* va adăuga «experienţei» generale cunoaşterea abisală a sufletului indian." *(Mircea Eliade şi „experienţa" Indiei,* în *România literară,* an. XII, nr. 6, 8 februarie 1979, p. 21, cap. *Maitreyi.)*

Nicolae Manolescu, autorul unei temerare şi remarcabile morfologii a romanului românesc modern *(Arca lui Noe,* I-III, 1980-1983), îşi cristaliza observaţiile sale asupra contribuţiei particularizatoare a generaţiei lui Eliade la propăşirea şi înnoirea speciei încă din 1979, într-o sinteză doctă şi informată, inclusă în sumarul volumului colectiv *Istoria literaturii române. Studii,* apărut sub egida Editurii Academiei. Aici, criticul individualizează percutant şi ferm ideologia artistică a romancierului din deceniul 4, între propensiunile şi modelele lui figurând vizibil şi cele ale tânărului Eliade. Potrivit concluziilor sale, generaţia anilor '30 se vrea cu ardoare heterodoxă, urmărind cu o anume ostentaţie sincronismul cu Occidentul. „Noii romancieri, scrie Nicolae Manolescu, vor să fie (şi reuşesc adesea) în pas cu noutatea genului pe plan european, cu alte cuvinte, «sincronici», după expresia folosită de E. Lovinescu şi devenită celebră în epocă. Descoperirea lor este Europa; nimic, nici lipsa obişnuinţei şi a tradiţiei, nici rezistenţa criticii (destul de conservatoare, ataşată de formele tradiţionale), nici limba fără circulaţie, nu-i împiedică să se considere europeni. Şi nu imitând: ci stabilind o lungime de undă comună." „Filoburghezi" şi agenţi ai liberalismului pozitivist care promova afirmarea individualităţii umane într-un climat de libertate spirituală, ei vor cultiva, după opinia sa, cu predilecţie, romanul autobiografic, psihologist şi experimental, integrându-se unei orientări larg europene şi asimilând creator lecţia unor mari reformatori ai momentului, precum Gide, Proust, Papini, Joyce. Vor respinge de aceea omniscienţa balzaciană şi flaubertiană şi vor descoperi potenţialitatea şi abisalul inferiorităţii insului, orientându-se către explorarea nu atât a unor medii sociale sau clase,

ci a unor sentimente umane fundamentale, expresii ale individualităţii opusă unei supraindividualităţi anihilante. Vor refuza de asemenea uniformitatea metodologică şi vor prefera în genere o estetică mai îndrăzneaţă, violentând prejudecăţile tehnice prin exarcerbarea autenticităţii, lucidităţii" şi a subiectivităţii perspectivei epice: „...spre deosebire de generaţia anterioară, în ochii căreia burghezul continua să fie, în cel mai bun caz, mediocratul balzacian sau flaubertian, generaţia anilor '30 are revelaţia ***inferiorităţii*** burgheze, deci a clasei care a introdus în Europa individualismul, libertatea, egalitatea (ca principii). Asistăm la o de-socializare a burghezului, în conştiinţa căruia se separă polemic laturile pozitiv-istorice: locul lui Tănase Scatiu, arivistul grosolan, îl ia burghezul ca om liber, capabil de acte spirituale, producător de cultură. De aici derivă, într-un fel, intimismul romanelor noi, care analizează iubirea, gelozia, moartea ori ideile, nu pe latură socială, ci privată. Conştiinţa indivizilor nu mai repetă automat conştiinţa clasei de care aparţin; îşi are legile ei proprii. Iată o cale de a permite multiplului non-identic să triumfe asupra identităţii unice; şi un refuz al uniformităţii prin tehnică, politică, ideologie; morala curentă e pusă în discuţie şi i se preferă morala excepţiei; estetica curentă e combătută în numele esteticii excepţiei. Semnificativ este că, romanul tradiţional odată contestat, începe să fie pus la îndoială romanul pur şi simplu, văzut ca specie de consum burgheză. Noii romancieri nu mai scriu, propriu vorbind, romane: ci jurnale, eseuri, documente de viaţă, toate expresii ale individualităţii autentice în conflict cu supraindividualitatea opresivă. Noţiunile-cheie ale generaţiei vor fi tocmai acelea de autenticitate şi luciditate." Este limpede că în acest portret-robot se regăsesc, în proporţii diferite, Camil Petrescu, Anton Holban, Mihail Sebastian, M. Blecher, Ion Biberi, C. Fântâneru etc, dar cu mult mai plenar şi reprezentativ intemperantul Eliade. De altfel, şi Nicolae Manolescu este tentat întrucâtva de această ipoteză din moment ce, în acelaşi studiu (dar în alt context), va afirma: „în linii mari, i se aplică toate trăsăturile remarcate în legătură cu romanele noii generaţii."

Din aceeaşi perspectivă va privi, de fapt, într-o survolare itinerantă, şi romanul ***Maitreyi,*** pe care îl vede deosebit de cunoscutul roman al lui E. M. Forster, ***O călătorie în India*** (1924), prin faptul că, transcriind în ţesătura caracterială a lui Allan evenimente autobiografice, acesta se arată, ca şi est-europeanul Eliade, mai interesat de insolitul mentalităţii orientale şi mai „receptiv" la pitorescul mod de existenţă indian decât „pragmaticii" eroi ai romancierului englez: „Călătoria în India a lui M. Eliade poate fi raportată la cunoscutul roman al lui E. M. Forster, deosebirile fiind frapante. Pe M. Eliade îl interesează mitologia asiatică mai ales sub raportul ei de noutate faţă de aceea europeană. Personajele lui Forster sunt englezi pragmatici, puşi faţă-n faţă cu indienii. Allan din ***Maitreyi,*** romanul lui M. Eliade, este mult mai receptiv la tipul indian de existenţă, mai înclinat să descifreze ezoterismul, pitorescul şi bizarul din spiritualitatea indiană. ***Maitreyi*** este un roman de dragoste (tot în formula jurnalului), locul principal ocupându-1 iniţierea tânărului european într-o ordine cosmică şi morală (dar şi socială) necunoscută." ***(Romanul românesc modern: „creaţie şi analiză",*** în ***Istoria literaturii române. Studii.*** Bucureşti, Editura Academiei, 1979, p. 256-258, 260, cap. ***Noul roman.)***

După câtiva ani, în cel de-al doilea tom al cărţii ***Arca lui Noe,*** criticul revine asupra romancierului Eliade, disociind nuanţat în marginea poeticii sale româneşti şi operând cu deosebire pe ***Maitreyi.*** Nu-1 mai simte acum ataşat preceptelor psihologiste, ba dimpotrivă, îi descoperă o anume alunecare către speculaţia metafizică şi ontologică, numind dezideratul lui „roman metafizic şi roman al condiţiei umane" sau „roman existenţial". Tendinţa de a opune tranşant insul supraindividualităţii, observată la congenerii săi Camil Petrescu şi Anton Holban, i se pare acum a rodi invers la Eliade, într-o dorinţă expresă de conciliere şi reintegrare în orizontul ei. „...Individul nu e decât albia în care curg apele fiinţei umane generice", va conchide Nicolae Manolescu, aducând în sprijin afirmaţia romancierului: „Cu cât eşti mai autentic, mai tu însuţi, cu atât eşti mai puţin personal, cu atât exprimi o experienţă universală sau o cunoaştere universală". îl consideră de aceea mai apt pentru „parabole şi mituri", în care „întregul poate fi reprezentat de oricare din părţile lui", dând sentimentul refacerii unităţii pierdute a lumii. Orgoliul de a scrie romane, încă din adolescenţă, îl menţine astfel, după opinia sa, într-o ipostază inconfortabilă, vădindu-i clar divorţul între viziune şi metodă. „Viziunea, va scrie criticul, îi îndreaptă romanele spre metafizic şi ontologic, spre condiţie umană şi mit; metoda e psihologistă şi realistă. Prima e totalitară, a doua, relativistă." Concluzia pe care o trage în urma acestei constatări nu îl încântă, dar o socoteşte inevitabilă şi implacabilă: „Romanele sale rămân ezitante între două universuri mentale şi între două feluri de a scrie. Nici cele propriu-zis fantastice nu sunt scutite pe de-a-ntregul de hibriditate. Formula narativă, potrivită cu această viziune, Mircea Eliade o teoretiza fără s-o utilizeze vreodată."

Are totuşi, în acest context, revelaţia că unul dintre ele reuşeşte să se sustragă într-o oarecare măsură acestei „ezitări" destructurante. Este vorba, se înţelege, de romanul ***Maitreyi,*** pe care-l declară, fără dubii, capodoperă: „Singurul roman al lui Mircea Eliade care dă, în chip indubitabil, recitit astăzi, impresia de capodoperă, este ***Maitreyi.*** Romanul ocupă, în multe privinţe, o poziţie singulară."

O prospectare a romanului cu mijloacele naratologiei moderne îi prilejuieşte însă criticului noi uimiri. De pildă, dubla perspectivă a lui Allan asupra evenimentelor din carte, realizată prin comentariul jurnalului mtim, îi apare ca un important gest iconoclast, asimilabil stop-cadrului din cinematografie sau ***replay-ului*** din televiziune, mai îndrăzneţ decât refuzul naratorului din ***Adela*** de a-şi „prelucra" rememorarea şi mai funcţional decât indecizia celui din ***Ioana*** „între scriere şi rescriere". El îi dovedeşte criticului că Eliade are îndoieli în eficienţa analizei psihologice şi îşi propune, prin punerea ei în discuţie, să depăşească experienţa romanescă a congenerilor săi Liviu Rebreanu ***(Pădurea spânzuraţilor),*** Hortensia Papadat-Bengescu, Anton Holban şi chiar Camil Petrescu, tăcând un pas înainte prin „reconsiderarea a înseşi structurii romaneşti": „Allan are o dublă perspectivă asupra evenimentelor: contemporană şi ulterioară. în epoca iubirii pentru Maitreyi, el ţine un jurnal intim pe care îl completează şi corectează mai târziu, când istoria acestei iubiri s-a consumat; când scrie în jurnal întâmplările fiecărei zile, nu ştie cum se va sfârşi totul, dar când rescrie jurnalul, sub forma unui roman, cunoaşte acest sfârşit. Procedeul dublei perspective este vizibil din primele fraze ale

romanului: «Am şovăit atâta în faţa acestui caiet pentru că n-am izbutit să aflu încă ziua precisă când am întâlnit-o pe Maitreyi. în însemnările mele din acel an n-am găsit nimic.» Situaţie oarecum nouă în raport cu aceea din ***Adela*** sau ***Ioana,*** unde «jurnalul» era unul şi acelaşi cu «romanul», iar perspectiva rămânea una singură; şi ea ridică o delicată problemă de teorie. Am putea oare afirma, în termenii lui Booth din ***Retorica romanului,*** că Allan este atât naratorul dramatizat al cărţii, cât şi autorul ei implicat? Teoreticianul american deosebeşte, în legătură cu orice roman, un ***autor propriu-zis*** (persoana reală al cărei nume figurează pe copertă), un ***autor implicat*** (cel care scrie şi care, ştim de la Proust, nu este unul şi acelaşi cu cel care trăieşte), un ***narator*** sau mai mulţi (cel care povesteşte) şi unul sau mai mulţi ***eroi*** (protagonişti ai ficţiunii). Despre narator, Booth ne spune că poate fi dramatizat sau nu: cu alte cuvinte, identificabil ca persoană sau impersonal. Am discutat de câteva ori în acest eseu despre condiţia naratorului. Mai greu accesibil (vreau să spun: vizibil cu ochiul liber) este cazul autorului implicat, pe care n-am simţit nevoia să-1 iau în considerare până acum. El este un alter-ego virtual al autorului propriu-zis. în definiţia lui Booth: un grup de norme şi reguli, unele stilistice, în care putem recunoaşte pe autorul real. «Chiar şi în romanul în care nu există narator dramatizat - spune Booth - se creează imaginea implicită a unui autor care stă în culise, fie în calitate de regizor, păpuşar sau Dumnezeu indiferent, curăţindu-şi în linişte unghiile.» Dar, pe cât ştiu, criticul american nu vorbeşte nicăieri de posibilitatea ca acest alter-ego virtual, care e autorul implicat, să fie o persoană în adevăratul înţeles al cuvântului. Iată, în ***Maitreyi,*** pe lângă rolul de erou şi de narator, Allan şi-1 asumă şi pe acela de autor al romanului. în ***Ioana*** şi în celelalte romane ale lui Holban, situaţia era, întrucâtva, asemănătoare. Diferenţa constă în faptul că acolo perspectiva naratorului nu era clar separabilă de cea a autorului implicat, căci ***jurnalul*** şi ***romanul*** se suprapuneau. în ***Maitreyi,*** unde romanul e mereu diferit de jurnal, trebuie să luăm în considerare existenţa, în pielea personajului Allan, a doi povestitori distincţi: unul aflat la nivelul imediat al evenimentelor (pe care le consemnează în jurnal) şi altul situat la o oarecare distanţă de ele (şi care le reordonează în roman). Cum să-1 numim pe al doilea? Autor implicat ***dramatizat?*** Sau să introducem în schema lui Booth o a cincea categorie, în care să-1 cuprindem pe cel care, în interiorul ficţiunii, se «înfăţişează» drept autorul ei, deşi nu se confundă cu naratorul?

Există mai multe feluri de distanţe, cum ar spune Booth, între vocea unuia şi vocea altuia. Voi releva (înainte de a ne întoarce la capitolul din care am reprodus fragmentul) un scurt pasaj, foarte concludent, în care Allan se plânge a nu găsi în jurnalul său urma unui eveniment anume, ce s-a dovedit mai târziu capital: «Totuşi n-am scris nimic în jurnalul meu, şi astăzi, când caut în acele caiete orice urmă care să mi-o poată evoca pe Maitreyi, nu găsesc nimic. E ciudat cât de incapabil sunt să prevăd evenimentele esenţiale, să ghicesc oamenii care schimbă mai târziu firul vieţii mele.» Cea mai evidentă distanţă este de natură temporală: una din voci s-a făcut auzită (sau, mai bine, pentru cazul de faţă, ar fi trebuit să se facă auzită) ***atunci,*** în paginile jurnalului; cealaltă se face auzită ***acum,*** când comentează jurnalul. De aici se naşte o distanţă pe care am putea-o numi morală: între vocea care exprimă o trăire şi vocea care judecă această trăire. Aprecierea informaţiei

diferă. Şi, o dată cu calitatea, diferă cantitatea informaţiei. Jurnalul se dovedeşte, în unele privinţe, sumar sau chiar mut: abia rescrierea redă glasul. în al patrulea rând, există o diferenţă de expresivitate. Ceasurile de îmbrăţişare, evocate în scena din capitolul opt, par, la lectura jurnalului, «schiţate atât de sumar, atât de şters». Rescrierea e menită tocmai să regăsească atmosfera vie a momentului, ceea ce ne avertizează asupra unui sens oarecum nou al ideii de autenticitate: consemnarea imediată, fidelă, nu mai garantează adevărul trăirii; abia regândită, prelucrată, trăirea îşi recapătă prospeţimea. Deosebirea de concepţia lui Camil Petrescu şi Anton Holban apare în acest punct frapantă. Romanul ionic nu se mai încrede, la Mircea Eliade, în jurnalul intim, şi-a pierdut inocenţa şi redevine interesat de o perspectivă mai îndepărtată asupra evenimentelor. Abia aceasta îngăduie naratorului să vadă limpede: reluând mental filmul evenimentelor şi fixându-şi atenţia acolo unde doreşte. Tehnica o putem compara cu a *replay-ului* din televiziune sau a *stop-cadrului* din cinematograf. Fără jocul dublei perspective, n-ar fi fost practicabilă. Nu e, de altfel, întrebuinţată înainte în romanul ionic, şi nici romanul doric n-o cunoaşte (excepţiile sunt neglijabile), deşi din motive inverse: întâiul, câtă vreme nu are soluţia corectării perspectivei imediate, trăite, printr-una ulterioară; al doilea, câtă vreme nu ştie să interiorizeze, fie şi parţial, viziunea autorului omniscient. în aceste condiţii, trebuie să observăm că dublarea naratorului de către un autor implicat nu e accidentală. Rolul celui din urmă va consta în a corecta pe cel dintâi. Şi, dacă saţietatea de ficţiune era, în *Adela,* un refuz implicit de a «prelucra» viaţa, e de notat că romanul ionic a străbătut un drum destul de lung până la a începe, în *Maitreyi,* să se îndoiască de efectele magice ale naturaleţii jurnalului: şi că acest drum - care traversează indecizia lui Holban între scriere şi rescriere, ca pe o provincie intermediară - nu e de aflat pe vreo hartă a istoriei romanului, ci doar pe aceea a metamorfozei lui interioare: *Adela, Ioana* şi *Maitreyi* se tipăresc în acelaşi timp.

Este evident, pe de altă parte, că dublarea perspectivei trăite (a «jurnalului») de aceea prelucrată (a «romanului») conduce la o reconsiderare a înseşi structurii româneşti. Rolul autorului implicat constă în definitiv într-o luminare diferită, mai bună, a faptelor pe care naratorul jurnalului le-a consemnat cum s-a priceput: luminare care-i permite să reintroducă în aceste fapte o ierarhie de semnificaţie, întâlnirea din bibliotecă îi apare la sfârşit lui Allan ca un eveniment care i-a schimbat destinul; deşi ecoul ei imediat în jurnalul epocii se dovedeşte minim. Semnificaţia e de obicei posterioară trăirii: trăită, întâlnirea a fost emoţionantă, dar numai contemplată din perspectiva târzie a întregii poveşti de iubire ea şi-a revelat caracterul de situaţie-cheie. Evoluţia romanului ionic ne-a arătat până acum efortul scriitorilor de a renunţa atât la determinarea evenimentului de conştiinţă printr-unul exterior, cât şi la privilegierea unor evenimente de conştiinţă în detrimentul altora; şi iată că, abia instaurată, domnia nemotivatului şi a derizoriului e din nou ameninţată. Romanul ca gen nu poate ieşi, de altfel, din această dialectică: ar fi să devină, la un capăt al procesului, entropie, iar la celălalt, un fel de univers concentraţionar, în care cel mai neînsemnat clement să fie strict determinat.

Maitreyi are din nou structura dramatică a *Pădurii spânzuraţilor.* Câteva din cveiiimentele-cheic pot fi lesne identificate în acesală structură. Primele trei

capitole constituie o introducere: acțiunea propriu-zisă se declanșează o dată cu mutarea lui Allan în casa lui Sen. întâmplările anterioare n-au fost consemnate în jurnal; căci abia după mutare Allan se decide să țină un jurnal. Mutarea în casa Sen este un prim eveniment capital și care parcă deschide tânărului ochii asupra propriei vieți, ce i se va părea de aici înainte îndeajuns de bogată și de interesantă ca să merite a fi așternută pe hârtie. Aceasta ar fi istoria jurnalului intim din ***Maitreyi.*** Cealaltă istorie, a romanului rezultat din transcrierea și completarea acestui jurnal, se leagă de un eveniment mult ulterior: pericolul iminent ca relația lui Allan cu Maitreyi să devină publică. «Numai la o săptămână după ziua de naștere a Maitreyiei s-a întâmplat faptul pentru care am început eu a scrie acest caiet»: faptul ca atare este o plimbare cu mașina, în care Chabu, sora mai mică a Maitreyiei, se arată deodată în cunoștință de adevăratele raporturi dintre aceasta din urmă și Allan și amenință să le divulge familiei. Suntem la mijlocul capitolului XII. Nu mai e nevoie de alte exemple pentru a dovedi structura dramatică a romanului. Și dacă tot efortul lui Camil Petrescu și Holban fusese de a pulveriza acest tip de structură - reducând romanul la forma pură a unui jurnal inconștient de articulațiile sale -, efortul lui Mircea Eliade este unul contrar, de a marca puternic aceste articulații. Procedând astfel, romancierul pare să facă un pas înapoi spre ordinea de semnificație din romanele dorice, în care omnisciența și ulterioritatea perspectivei trasau vieții personajelor figura ei definitivă, prefăcând-o în destin și umplând în modul acesta actele lor cele mai anodine de sensuri majore ^pre a fi cât mai exacți, să precizăm că pasul înapoi nu e totuși, în realitate, decâi o jumătate de pas: căci perspectiva naratorului jurnalului nu este corectată de aceea a unui autor implicat ***omniscient,*** ci de a unuia care, situat la o anumită distanță, se află totuși înzestrat cu o perspectivă limitată. Când scrie romanul, Allan știe mai mult decât știa când ținea jurnalul: dar e departe de a ști totul. își poate, de exemplu, critica viziunea dintâi asupra lucrurilor, o poate completa («Ar trebui să povestesc mai pe larg aceste ultime zile, dar nu-mi amintesc mai nimic, iar jurnalul - care nu prevedea o schimbare atât de apropiată - nu păstrează decât scheletul unei vieți pe care acum nu o mai pot intui și nu o mai pot evoca»). Dar, ca narator și personaj în același timp, rămâne el însuși prizonier al propriei vieți și la fel de neputincios a o anticipa, acum, ca și când iubea pe Maitreyi. («Mai târziu, și chiar în timpul când am scris această povestire, m-am gândit asupra destinului meu de a nu ghici niciodată viitorul, de a nu prevedea niciodată nimic dincolo de faptele de fiecare zi...») Această limitare face ca finalul romanului să aibă caracter deschis. După ce a fost alungat de Sen și după ce a încercat să se vindece de iubirea lui nefericită trăind singur, un timp, într-un ***bungalow*** din Himalaya, Allan se înapoiază la Calcutta; află câ Maitreyi (ale cărei scrisori nu le citise) e pe cale să-și piardă mințile și că s-a dat unui vânzător de fructe, voind probabil să fie, la rândul ei, gonită de Sen și să-și poată reîntâlni iubitul; însă toate acestea, se gândește Allan, nu sunt decât simple presupuneri: «Sunt ceasuri de când mă gândesc. Și nu pot face nimic. Să telegrafiez lui Sen? Să scriu Maitreyiei? Simt că a făcut-o asta pentru mine. Dacă aș fi citit scrisorile aduse de Khokha... Poate plănuise ea ceva. Sunt foarte turbure, acum, foarte turbure. Și vreau totuși să scriu aici tot, tot... Și dacă n-ar fi decât o păcăleală a dragostei mele? De ce sa cred? De unde știu? Aș vrea să privesc ochii Maitreyiei.»

Naratorul ionic are totdeauna nevoie să privescă în ochii personajelor sale ca să scape de mcertitudini; ochii Maitreyiei n-ar fi avut însă ce argument să adauge la inebranlabilele certitudini ale unui narator doric.

Să ne întoarcem la scena din bibliotecă și s-o examinăm mai în amănunt. Voi începe prin a atrage atenția asupra unei constatări a lui Allan. Uimit de extraordinara seducție pe care Maitreyi o exercită asupra lui, tânărul și-o explică nu ca pe o îndrăgostire banală, ci ca pe o vrajă. Despre opoziția aceasta va fi vorba mai încolo: deocamdată să reținem că Allan e încredințat că nu în ceasurile lui de luciditate, când apele sufletului s-au calmat, a înțeles cu adevărat în ce constă forța magică a Maitreyiei, ci chiar «în clipele din pragul experiențelor decisive, în clipele *reale,* când începeam să trăiesc». Și conchide: «Reflecția nu mi-a relevat niciodată nimic». Mărturisirea aceasta a naratorului poate fi pusă, sigur, și pe seama unui impuls de moment. Dar dacă îi acordăm șansa de a fi mai mult decât atât, vom fi siliți să constatăm că ea vine în contrazicere cu alte mărturisiri în care, cum am văzut, autenticitatea nu mai este legată de trăirea imediată, oarbă și inconștientă, ci de reflecția ulterioară asupra ei; idee care, cum ne-am dat seama, a condus pe Mircea Eliade la tehnica dublei perspective și a rescrierii jurnalului. Ceea ce respinge Allan aici este, în definitiv, dreptul analizei psihologice (care e o formă a reflecției) de a se pronunța asupra vieții sufletești. Analiza, acest instrument utilizat de toți romancierii noștri de seamă, de Ia Hortensia Papadat-Bengescu la Holban, se găsește, iată, pusă în chestiune. Analiza are însă totdeauna două laturi: una care exprimă dorința naratorului de a privi conștiința personajelor ca pe ceva fundamental rațional, chiar dacă adesea imprevizibil și insolit: nu analizăm decât analizabilul; și o alta, decurgând uneori de aici, care face din analiză un instrument lucid și oarecum distant. Am remarcat și înainte că discursul analitic este vorbire *despre* suflet, în deosebire de monologul interior, care este vorbirea însăși a sufletului. Mi se pare neîndoielnic că această a doua latură a analizei nu are cum să fie respinsă de naratorul din *Maitreyi,* și argumente există în toate paginile anterioare: în contrast semnificativ cu alte romane ale sale, Mircea Eliade nu numai că nu urmărește în *Maitreyi* să restituie conținutul conștiinței în realitatea lui imediată, dar se îndoiește chiar de valabilitatea perspectivei prea apropiate, dublând-o de una distantă în timp. Cealaltă latură poate fi, în schimb, vizată critic de mărturisirea lui Allan: înțelegerea psihologică, pare să gândească el, e un fenomen înrudit cu revelația, fiindcă sufletul uman e irațional." *(Arca lui Noe,* voi. II, București, Editura Minerva, seria „Momente și sinteze", 1981, p. 197, 199-200, 204-210.)

în textul citat și în întreg eseul apar concepte și noțiuni ținând de o clasificare „tipologic-genetică". Se vorbește, de pildă, de romanul doric, ionic și corintic. Iată cum le delimitează Nicolae Manolescu în *Postfața* demersului său critic: *«Doricul* înfățișează o vârstă a iluziilor și a inocenței genului. Lumea romanului doric este omogenă, coerentă și plină de sens. Exprimă mentalitatea burgheziei în ascensiune. Energie, intrepiditate, exces. Eroi virili. Sociabilitate pozitivă și triumfătoare. Miturile luptei, vigorii și cuceririi. Valoare dominantă: economicul. Sexualitatea ca luare în posesie, acaparatoare, ofensivă, masculină. Tragedii care nu modifică sensul pozitiv al lumii. Viziunea dorică este auctorială. Viața apare ca superioară și reflecției, și simțirii. Narator supraindividual. Magia artei, *trompe l 'oeil,* iluzio-

nism, creaţie. Formă închisă, teleologică. Tirania semnificaţiei. Construcţia: modelul lumii răsturnat. Psihologia crizei şi a excepţiei. Preponderenţa moralului asupra psihologicului: subiectul se pierde în obiect. Eroul ca obiect. Caracterologie, tipicitate. Epic, logică, continuitate. Frescă, cronică, istorie.

Ionicul înfăţişează o vârstă a conştiinţei de sine. Lumea romanului ionic rămâne plină de sens, dar îşi pierde omogenitatea. Exprimă mentalitatea unei burghezii stabilizate şi aristocratizate. Lipsă de spirit întreprinzător, atonie, individualism. Spirit de fineţe, discernământ. Socialitate refuzată, pusă la îndoială. Valorile dominante sunt de ordin personal. Subiectivitate şi fragmentarism. Autenticitate, inferioritate, intimitate. Sexualitatea ca frustrare, neputinţă, idealism, defensivă. Dramele personale nici nu modifică, nici nu lasă intact sensul lumii: se separă de el, merg în paralel. Viziunea ionică este relativistă. Simţirea este superioară vieţii şi adesea reflecţiei. Psihologism. Eroul ca subiect. Narator-personaj. Intermediarul. «Reflectorii». Jurnalul, confesia, biograficul. Autoscopie. Formă deschisă, ignorarea scopului. Trucarea construcţiei: asimilarea formei romaneşti cu forma sentimentului. Liric, evoluţie paradoxală, discontinuitate.

Corinticul înfăţişează o vârstă a ironiei. Lumea romanului corintic este neomogenâ, incoerentă, vidă. Exprimă o mentalitate derutată sau abuzivă, fară discernământ, autoritară sau opresivă. Mimarea sau parodia tuturor atitudinilor active. Socialitate represivă. Valorile dominante sunt de ordin politic. Reflecţia este superioară şi vieţii, şi simţirii. Raport de forţe descărnat. Miturile inutilităţii, jocului, absurdului. Metafizicul ironic. Sexualitatea politizată, deturnată, dominatoare. Transcendenţa goală: naratorul supraindividual. Viziunea corintică este ironică: artificiul, ludicul, masca, caricatura. Formă alegorică, simbolică. Confuzia subiect-obiect. Ambiguitate. Povestire filozofică, parabolă, mit. Metaromanul." *(Arca lui Noe,* voi. III, Bucureşti, Editura Minerva, seria „Momente şi sinteze", 1983, p. 253-254.)

Interesantă în cartea lui Nicolae Manolescu este şi discuţia înjurul statutului de „posedat" pe care îl are Allan în roman, mai ales în raport cu alţi eroi fascinaţi de eternul feminin. De pildă, spre deosebire de Emil Codrescu, protagonistuf *Adelei,* sau de Sandu, din *Ioana,* cărora anxietatea erotică şi cazuistica le erodează pasiunea, Allan „se lasă pradă vrăjii", dispreţuieşte luciditatea în jocul pasiunii, se converteşte la ritualul ei fast şi nefast, se iniţiază. El este deci un îndrăgostit incurabil, cu nimic deosebit de Maitreyi şi capabil să trăiască precum ea „absolutul iubirii". Polemizează de aceea cu Pompiliu Constantinescu, neacceptând teza mediocrităţii personajului. Pledoaria îi este cu totul persuasivă şi chiar seducătoare: „De ce natură sunt în definitiv acele trăiri reale, care produc iluminarea şi la care se referă Allan? Eroul nostru e pe jumătate convins că doar «i se pare» a o iubi pe Maitreyi, fiind atras la ea de «altceva» şi anume de iraţionalul de care farmecul ci feciorelnic este impregnat. Se simte vrăjit, mai curând decât îndrăgostit. E destul de lucid, ca să se analizeze corect, ceea ce-l apropie de Emil Codrescu sau de Sandu, dar această cunoaştere de sine nu se mai dovedeşte un antidot la fel de eficient contra ravagiilor sentimentului, cum se întâmpla la aceia doi. Mai mult: luciditatea reprezenta pentru eroii lui Ibrăileanu şi Holban o piedică de netrecut în calea iubirii; nici unul nu era destul de orb pentru a iubi cu adevărat; drumul spre pasiune le era

definitiv închis de cazuistică. Cu Allan, educat într-un spirit la fel de lipsit de iluzii, se petrece un lucru complet diferit: el se lasă târât de sentimentul său pentru Maitreyi. Nu fără a încerca să reziste. Dar voinţa lui Allan nu ascultă de glasul raţiunii; şi nici sentimentul lui. Emil Codrescu provoca erotic pe Adela până îi anihila orice împotrivire; apoi o abandona, nedându-i satisfacţia posesiei. Şi nu există erou mai penetrabil la sfaturile minţii decât eroul lui Holban, gata a le sacrifica cel mai viu sentiment. Putem spune despre Sandu orice, mai puţin că e un pasionat. Pasionatul e un somnambul erotic, care, trezit brusc, se prăbuşeşte de pe acoperişurile pe care le-a urcat sentimentul lui. Sandu şi Codrescu sunt oameni în permanenţă treji şi mult prea pătrunşi de sentimentul ridicolului. In definitiv, nu luciditatea e de vină că nu se lasă purtaţi de pasiune; lucrurile stau probabil exact invers: absenţa capacităţii pasionale este aceea care permite lucidităţii să devină un cenzor absolut. Când pasiunea există, nici o cenzură nu o poate controla. Allan, căruia spiritul critic nu-i lipseşte, este, el, un pasionat. în preajma Maitreyiei, când se întâlnesc în bibliotecă, e cuprins de o presimţire ciudată, ca şi cum un eveniment important ar fi pe cale să se producă în viaţa lui. Privirile lor întâlnindu-se, se simte străbătut de un «fluid suprafiresc de dulce», care-l face incapabil de împotrivire: farmecul erotic e ca o otravă fără antidot. în locul anxietăţii continui pe care o simt vanitoşii eroi holbanieni când se află alături de iubitele lor - anxietatea fiind o formă a distanţei, a neputinţei îndrăgostiţilor de a face corp comun - avem aici o stare de «fericire calmă şi în acelaşi timp violentă». E definiţia pasiunii: care potoleşte toate neliniştile cu excepţia celei a simţurilor înseşi; şi care e o împlinire ce nu lasă nici un spaţiu gol în suflet. Senzualitatea nu e totul. La Holban, cea mai aprinsă senzualitate era frustrantă, căci era măcinată de angoase; aici, ea conduce la beatitudine. Implicând sexualitatea, dragostea dintre Allan şi Maitreyi este deopotrivă de esenţă mistică: fizică şi metafizică. Dar orice pasiune este în definitiv mistică, în măsura în care produce extaze asemănătoare cu fericirea paradisiacă şi dă eroilor impresia de a participa la un mister cosmic. Mircea Eliade a insistat, în câteva rânduri, pe suprasexualitatea care ar caracteriza dragostea indiană, în care omul are conştiinţa că participă la marele tot, iar egocentrismul este învins de nevoia dăruirii. Noţiunea de iubire este mai cuprinzătoare pentru Maitreyi sau pentru sora ei Chabu decât pentru Allan. Allan nu înţelege de la început că fetele au, fiecare, copacul lor, de care sunt îndrăgostite, sau că Maitreyi a putut păstra o şuviţă din părul alb al lui Tagore, care-i fusese *guru,* adică mentor spiritual. Treptat însă, europeanul lucid, egocentric şi superficial, descoperă el însuşi puterea şi farmecul iubirii mistice, de care se credea la adăpost prin formaţia lui raţionalistă. Gelozia sau neînţelegerea se şterg şi ele din mintea lui, rămânând să ardă doar flacăra pasiunii. întâlnirea cu Maitreyi, în bibliotecă, este cea dintâi în care eroul se simte aruncat, de o forţă mai presus de el, dincolo de meterezele castelului său temeinic păzit, într-o mare pasiune.

Nici Maitreyi nu e Ioana sau Dania: e pasională, nu capricioasă. Atribuie din capul locului iubirii un sens de contopire deplină cu lumea. Desigur, e la mijloc natura particulară a sentimentului în concepţia indiană şi orientală. însă nu doar exotismul mediului, cum s-a observat mai demult, dar şi pitorescul moral lipseşte din *Maitreyi.* Sau este secundar. Opoziţia India - Europa din romanul lui Mircea

Eliade trebuie redusă la dimensiunile ei reale. Allan este, de altfel, un om avertizat în gândirea indiană şi surprizele pe care le mai are nu sunt legate atât de conţinutul unor practici locale, cât de forma lor. Când, de exemplu, e silit să inventeze pentru mica Chabu o poveste cu pomi vorbitori, Allan îşi dă uşor seama că încredinţarea fetiţei că *toţi* pomii vorbesc (cei reali, ca şi cei din basme) este o reminiscenţă de panteism. Scrie în jurnal: «Revelaţia a fost Chabu, un suflet panteist. Nu face deosebire dintre sentimentele ei şi ale obiectelor; de pildă, dă turte unui pom pentru că ea mănâncă turte, deşi ştie că *pomul* nu poate mânca. Foarte interesant.» Iar mai târziu, ascultând o mărturisire a Maitreyiei, îndrăgostită de un pom, face constatarea următoare: «Mă dureau cele ce spunea Maitreyi. Mă dureau cu atât mai mult, cu cât o simţeam în stare să iubească totul cu aceeaşi pasiune, în timp ce eu voiam să mă iubească veşnic numai pe mine.» Aici nu e perplexitate în faţa unei mentalităţi diferite, cât dificultatea de a şi-o însuşi. (Una e a înţelege cu mintea, alta a participa cu sufletul.) însă, şi e un lucru esenţial, nu se poate afirma că Allan fuge de revelaţiile acestui suflet complex şi misterios; din contră, încearcă să se apropie de ele. Iubirea pentru Maitreyi operează în el un miracol. După forţa magică, prin care orbeşte raţiunea, aceasta e a doua trăsătură a pasiunii: pasiunea converteşte.

Nici unul din eroii lui Holban nu e cu adevărat schimbat de iubire. Educarea partenerei (operaţia cu care Sandu se laudă) este mai mult o pregătire a ei pentru iubire decât un rezultat al acesteia. Şi reflectă, mai ales în *O moarte care nu dovedeşte nimic,* un misogism latent: ideea ar fi că nu oricine ştie să iubească şi că, de obicei, unul din parteneri trebuie să fie adus la nivelul celuilalt. La Camil Petrescu, elitismul erotic era înnăscut, la Holban el pare educabil cultural. în *Maitreyi,* în schimb, iubirea are puterea de a converti şi de a iniţia. Iar iniţiatul este aici bărbatul. Până la un punct, aceasta e o situaţie inversă decât în viitorul roman *Şarpele,* unde misteriosul Andronic o iniţiază pe Dorina în iubire ca într-un fel de religie naturală. Acţiunea acestui roman nu se va mai petrece în *India,* ci undeva în apropierea Bucureştiului. Mircea Eliade reţine din hinduism şi brahmanism câteva elemente, fără a-şi construi vreun roman pe un *fond* oriental propriu-zis. Comentatorii au exagerat chiar şi în *Maitreyi* fondul sufletesc local, insolit, când, de fapt, romanul înfăţişează o pasiune ale cărei condiţii sunt universale. Convertirea, la capătul iniţierii, e, de altfel, o trăsătură cunoscută psihologilor iubirii pasionale. Ea apare cu multă limpezime în roman. Orice convertire constă într-o intrare treptată într-un rol străin. In dragoste, convertirile subite sunt rare. Revelaţia sufletului Maitreyiei (încă o dată: nu de sufletul indian e vorba, ci de acela al unei fete extraordinar de dotate pentru dragoste) pătrunde treptat în conştiinţa lui Allan, otrăvind-o cu dulceaţa ei şi subjugând-o. Allan ştie că e vrăjit: şi se lasă pradă vrăjii. Face prea puţin ca s-o spulbere. Mai mult: acceptă primejdiosul joc, la capătul căruia nu mai există, pentru jucător, întoarcere.

Noţiunea aceasta de joc trebuie examinată cu atenţie. Nu există nimic la fata lui Narendra Sen din cochetăria capricioasă a Daniei, deşi amândouă se joacă. Jocurile Daniei sunt expresia capriciilor ei; ale Maitreyiei, expresia uneia din cele mai serioase înţelegeri a iubirii din câte am întâlnit în romanul românesc. Jocul nu exclude seriosul. Mircea Eliade însuşi aminteşte într-un loc de o legendă medievală repovestită de Anatole France: despre un măscărici care s-a călugărit şi care nu-şi poate cu adevărat arăta adoraţia faţă de Fecioara Măria decât punându-şi în valoare întreg registrul vechii sale arte. Observaţia că pasionala Maitreyi se joacă, Allan o face destul de timpuriu, după ce abia se cunoscuseră. Nu atribuie de la început jocului ei sensul exact, dar intuieşte în el altceva decât superficială cochetărie. (E cazul să lămurim, în paranteză, că multe din perplexităţile lui Allan, puse de critică pe seama ignorării spiritului indian şi deci folosite ca argument în favoarea exotismului moral al personajului feminin, se datoresc ignorării unor circumstanţe precise. Allan crede, de exemplu, că Maitreyi nu e conştientă de patima ei şi că îi rezistă din naivitate. însă Maitreyi ştie că Narendra Sen l-a adus pe Allan în casă nu spre a şi-1 face ginere, cum îşi imaginează uneori tânărul, ci spre a-1 înfia şi a profita apoi de ntdenie ca să-şi ducă întreaga familie în Anglia. Allan e mirat de uşurinţa cu care Sen îl introduce în secretele casei lui şi de lipsa de ortodoxie a acestui brahman din înalta societate. Se grăbeşte să profite, dar se loveşte de rezistenţa Maitreyiei, care, pe de o parte, se arată extrem de accesibilă, iar pe de alta, inexpugnabilă.) Când, înainte de marea scenă pe care o analizez, se întâmpla ca mâinile sau picioarele lor să se atingă, Allan se tulbura şi o credea pe Maitreyi la fel de tulburată. în marginea paginei de jurnal unde consemnase puternica emoţie, Allan va nota mai târziu: «Inexact: Maitreyi era câştigată numai de *joc,* de voluptatea amăgirii, nu de ispită. Nici nu-şi închipuia pe atunci ceea ce poate însemna pasiunea.» Acesta e primul stadiu al relaţiei lor. Stadiul următor este singurul pe care naratorul nu-1 descrie în termenii jocului: zăpăceala erotică a fetei suspendă provizoriu jocul. Dar, după aceea, jocul e regăsit spontan şi încă în momentele cele mai înalte ale iubirii: «Se regăsise pe sine în îmbrăţişarea noastră, regăsise jocul, şi-1 împlinea, dăruindu-mi-se toată, fără nici o restricţie, fără nici o teamă».

Jocurile Maitreyiei sunt jocurile pasiunii. Mă voi întoarce pentru ultima dată la scena pe care am citat-o la începutul acestor consideraţii. Observăm că fata îi propune întâi lui Allan o distracţie aparent neangajată: jocul cu cărţile. Amândoi urmează să transcrie titlurile pe fişe, pornind din părţi opuse ale mesei, pe care se găsesc aşezate la rând câteva zeci de volume: va fi interesant să vadă la ce carte se vor întâlni. Aceasta este *Tales of the unexpected* de Welles. Maitreyi e impresionată de ideea de surpriză din titlu şi se roşeşte toată. într-un joc, surpriza este esenţială şi trebuie cultivată. Se remarcă la Maitreyi că ea crede în hazardul jocului. în vreme ce Dania lua iubirea în joc, Maitreyi interpretează, cu toată convingerea, hazardul jocului ca pe un semn fast în iubirea ei. Se retrage în camera ei (după un acces de lacrimi, din timpul mesei, pe care l-am eliminat din pasajul reprodus, dar care e o consecinţă a jocului din bibliotecă), foarte tulburată şi neliniştită. Scena care urmează nu e nici ea străină de ideea jocului. E întâi între Maitreyi şi Allan acel *joc al privirilor* care stabileşte legătura. Tinerii par să cadă într-un fel de transă. Atât cât se privesc, nu se pot sustrage farmecului erotic. Vine, la rând, *jocul mâinilor,* de o senzualitate mai pronunţată. Ceea ce izbeşte în el este un caracter aproape ceremonial. Eroii săvârşesc, numai pe jumătate conştienţi, un ritual erotic şi deopotrivă mistic. «Strângeri barbare, mângâieri de devot»: carnalul nu exclude sacrul. Ca orice joc, şi acesta îşi are regulile lui. Allan nu profită vulgar de orbirea fetei şi a lui; îi permite Maitreyiei să se apere cu patimă, rostindu-şi rugăciunea învăţată de la Tagore. Jocul se identifică de la un punct cu o *experienţă* de un fel

deosebit. Ne regăsim în prezenţa unui termen pierdut (tactic pierdut) pe drumul demonstraţiei noastre. Trăirea, când e reală, decisivă, are înfăţişarea unei experienţe esenţiale. Ca să convingă pe Maitreyi că e vorba, între ei, de *dragoste* şi nu doar de o josnică atracţie sexuală, Allan n-are altă cale decât s-o lase să se pătrundă definitiv de pasiunea ei: aceasta este experienţa, în concepţia lui Mircea Eliade, şi ea logodeşte carnalul cu spiritualul şi profanul cu sacrul. E o logodnă mistică. *Jocul piciorului* e treapta cea mai de sus a acestei experienţe, şi el semnifică abandonul total şi posesiunea absolută. Două nuanţe trebuie distinse aici. în primul rând, avansarea jocului, în atingerea tot mai intimă a picioarelor, nu e descrisă în termeni de adâncime, de coborâre în fiinţa de carne a fetei, ci în termeni de înălţare («căci, fără îndoială, nici un trup omenesc nu *se înălţase* atât de departe în carnea ei»). Pasiunea adevărată înalţă pe om. în al doilea rând, jocul pasional e o formă de contact cu absolutul, dă convingerea posedării în chip absolut. Ceremonialul pasiunii este, în această privinţă, creator de iluzie perfectă. Fără certitudinea că posesiunea absolută e posibilă în iubire, nu există pasiune. Aceasta e o altă trăsătură a iubirii pasionale. Nici o clipă eroul lui Holban nu era capabil de o astfel de iluzie. Nu credea în rituri: râdea chiar şi de acele, puţine, ceremonialuri de care nu se dispensează nici cea mai banală dragoste. Era un spirit critic: iar ritul e o manifestare a credinţei, nu a inteligenţei. Maitreyi, ea, este încredinţată de miracolul întâlnirii ochilor, mâinilor sau picioarelor, aşa cum este de existenţa unui suflet demn de iubire în copacul ei favorit. însă aceasta e singura cale prin care iubirea devine pasiune: iluzionându-se că-şi posedă obiectul în mod absolut. Sandu era obsedat de a nu poseda pe de-a-ntregul pe Ioana, al cărei corp se dovedea la fel de insesizabil ca şi sufletul ei. Senzualitatea frustrată, *amor cordis* frustrată. în *Maitreyi,* iubirea se dovedeşte o experienţă completă. Ea are până aici toate atributele pasiunii: târăşte în vârtejul ei fără putinţă de împotrivire pe naiva Maitreyi ca şi pe lucidul Allan; iniţiază într-o ordine proprie de lucruri, cu alte cuvinte converteşte; creează, prin ritualul ei solemn, iluzia obţinerii absolutului.

Dar, ca teza să fie verificată deplin, mai lipseşte în demonstraţia noastră un element: caracterul nefast al pasiunii. Acest caracter există în *Maitreyi.* La Maitreyi şi Chabu, n-a scăpat nimănui. La Allan, a apărut discutabil. E de ajuns să recapitulăm principalele împrejurări ca să ne convingem că Allan însuşi se supune până la capăt exigenţelor pasiunii. Pasiunea distruge întâi pa Chabu: acţionează deci în întreg câmpul iubirii şi nu se limitează la cei care, prin jocul lor, au declanşat forţele iraţionalului. Chabu nu e numai prima ei victimă, dar este şi una absolut nevinovată, îl iubeşte pe Allan, fără să-şi dea măcar seama, şi fragilul ei suflet, neputând suporta tensiunea, explodează. Copila se îmbolnăveşte de un fel de demenţă, cu perioade de prostraţie şi cu altele de violenţă, şi moare înainte de a-şi reveni. Rolul ei în conflict e important. Contaminată inconştient de pasiunea care încărcase de electricitate aeml casei Sen, *ştie,* deşi probabil nu înţelege, ce se petrece între sora ei şi Allan, prin acel instinct al copilului care nu mai este copil, cu toate că n-a devenit încă adult; îi împinge cu ingenuitate pe unul în braţele altuia; apoi, cu aceeaşi ingenuitate, îi denunţă doamnei Sen. Chabu e geloasa inconştientă de gelozia ei, aşa cum e îndrăgostită fără să aibă conştiinţa limpede a iubirii. Cea mai însemnată victimă a pasiunii din romanul lui Mircea Eliade este, neîndoios, Maitreyi. Ea se

consumă în focul pasiunii până la capăt. Despărţită cu sila de Allan, «înnebuneşte», ca şi Chabu. Allan află urmarea de la un cunoscut comun: «Maitreyi ţipă întruna: „De ce nu mă daţi la câini? De ce nu mă aruncaţi în stradă?!" Eu cred că a înnebunit.»

Pompiliu Constantinescu (pe care l-am mai citat, căci articolul lui din 1933 a rămas până azi cel mai substanţial din câte s-au consacrat romanului) a stabilit, între soluţia Maitreyiei şi aceea a lui Allan, o opoziţie, care îmi aminteşte de finalul romanului *The American* al lui Henry James, unde un cuplu e împiedicat în mod asemănător să fie fericit şi unde Claire de Cintre se călugăreşte, iar Newman se vindecă în timp, reluându-şi treptat viaţa de mai înainte. Am spus deja că soluţia lui Allan e numai superficial alta decât a Maitreyiei. Pompiliu Constantinescu e însă de părere că «Allan refuză să intre în magia unei pasiuni devastatoare» din cauza «individualismului lui de european egoist». Şi adaugă: «Sunt semnificative episoadele finale ale romanului d-lui Eliade pentru această psihologie de alb şi pentru terapeutica morală pe care şi-o impune Allan, asemenea olimpicului Goethe, care-şi alina demenţa romantică prin expurgarea eului de pasiune». Terapeutica intră în acţiune când Allan e deja bolnav şi când pasiunea l-a cuprins sub aripa ei neagră. Pompiliu Constantinescu nu-l crede însă bolnav: «Allan are o concepţie europeană, laică, orgolioasă a păcatului: sinuciderea personalităţii prin pasiune. Metafizica lui este o experienţă care îi refuză absolutul, sub aspectul indic al topirii definitive, în neantul pasiunii, a individului. Raţiunea europeană îi îngăduie numai îmbogăţirea eului, care din experienţa umană face material de reflexie şi prilej de contemplaţie poetică.» încheiere, indiscutabil, discutabilă! G. Călinescu nu credea altceva, deşi se exprima mai puţin nuanţat şi în general defavorabil despre acel «egotism pretins filozofic» al lui Allan, personaj pe care îl socotea «odios», ca pe orice «experimentator lucid hotărât să nu fie furat de lirisme». (în paranteză fie zis, G. Călinescu merge mai departe decât toţi contemporanii săi în sublinierea caracterului exotic al temei din *Maitreyi,* care ar fi fiind primul nostru roman exotic adevărat, temă raportată la aceea din *Atala* de Chateaubriand sau din *Aziade* şi altele de Pierre Lotti: «idila dintre două fiinţe de rase deosebite», sau «studierea candoarei erotice, ascunse în complexitatea unei civilizaţii inedite». Pe Maitreyi o numeşte «animal asiatic cu o altă înţelegere despre viaţă» etc. Teză complet falsă!) Oricât de rezonabil s-ar dovedi Allan în comparaţie cu Maitreyi, el *face până la urmă experienţa pasiunii:* cunoaşte, prin fata lui Sen, absolutul iubirii. O mărturiseşte, el însuşi, indirect, în finalul scenei începută în bibliotecă. Deosebirea de Sandu şi de ceilalţi îndrăgostiţi din romanul nostru de la 1930 apare în acest punct cu limpezime: dintre toţi, singurul având sentimentul de a fi posedat absolutul iubirii el este. Nu e adevărat că experienţa lui rămâne pur contemplativă şi abstract reflexivă: dovada cea mai bună o constituie convertirea la o lege a iubirii până atunci necunoscută spiritului său lucid. După cum, o dovadă este şi «căderea» lui, după despărţirea de Maitreyi. Inutil a specula asupra tuturor amănuntelor: Allan e la fel de bolnav ca şi Chabu sau Maitreyi. Şi are nevoie de tratament, nu de profilaxie. «Dar dumneata eşti bolnav, Allan», îi spune doamna Ribeiro, în a cărei pensiune revine după ce Narendra Sen i-a interzis şederea în casa lui. Doamna Ribeiro are ochi buni. Nu ne putem îndoi de aceasta când vedem pe Allan umblând fără rost zile

în şir, cu hainele în dezordine şi murdare, ca un om hăituit şi flămând; când îl vedem pe energicul şi întrepidul funcţionar, apreciat altădată de Sen, ajuns să semene cu miile de cerşetori ce umplu străzile Calcuttei. Până la urmă, e drept, spre deosebire de Maitreyi, Allan pare că se vindecă: dar pasiunea n-a lăsat, în carnea sufletului său, urme mai puţin adânci decât în acela al fetei lui Narendra Sen. Nimeni n-a ieşit nevătămat din jocurile Maitreyiei. Să fie pierderea minţilor sau moartea singura ieşire din toate marile pasiuni? Chiar de-ar fi, aşa cum ne învaţă cazul lui Tristan şi al Isoldei, al lui Romeo şi al Julietei, putem fi oare absolut siguri că Allan, care la sfârşit doreşte din tot sufletul să mai privească o dată în ochii Maitreyiei, *ca să înţeleagă,* n-a pierit el însuşi, în nesiguranţă şi durere? Ce mai ştim noi despre el, o dată manuscrisul romanului încheiat?" *(Arca lui Noe,* voi. II, Bucureşti, Editura Minerva, seria „Momente şi sinteze", 1981, p. 210-219.)

într-un articol pe tema persistenţei jurnalului intim ca modalitate epică în romanele lui Eliade, Nicolae Florescu se referă şi la prezenţa lui în *Maitreyi,* descoperind prioritatea particularizatoare pe care o dă romancierul dublei perspective narative. „...în *Maitreyi* (1933), scrie criticul, pagina de *jurnal,* copiată fidel, până la nesiguranţele stilistice chiar, este dublată totdeauna şi de adnotarea ei, procesul epic desfăşurându-se pe două planuri paralele, *notaţia* ulterioară la *notaţie* sporind, prin fragmentare şi impresie de luciditate, caracterul veridic al însemnărilor." De altfel, obsesia jurnalului ca document existenţial şi ca eficientă radiografie a eului i se pare a irupe cu deosebire din mentalitatea gregară a generaţiei sale, care - „confesivă, emoţională şi sentimentalistă" prin formaţie - găsise în comunicarea nealterată şi nelkeraturizată un fel de defulare şi loc geometric al ideologiei sale artistice *(Mircea Eliade şi „metamorfozele" jurnalului intim, în Cronica,* an. XVI, nr. 51<829>, 18decembrie 1981,p. 7, rubrica „Cronica literelor").

Şi pentru Al. Piru, *Maitreyi* e o „capodoperă", mai ales în raport cu *Isabel şi apele diavolului,* pe care îl consideră „interesant" doar şi îndeosebi „sub aspectul noutăţii concepţiei şi a tehnicii". Discipol constant al lui Călinescu, nu izbuteşte să se detaşeze însă de teza acestuia privitoare la exotismul cărţii, găsindu-1 şi cel „mai izbutit roman de dragoste exotic românesc". Nuanţează totuşi mai convingător ideea, fiind de părere că această dimensiune i-o dă „enigma unui suflet dintr-un alt climat, impregnat de poezia panteistă, cosmică a lui Rabindranath Tagore" *(Mircea Eliade,* în *Istoria literaturii române de la origini până azi,* Bucureşti, Editura Univers, 1981, p. 460).

Gabriel Dimisianu este preocupat de întrebarea dacă entuziasmul interbelicilor în faţa romanului *Maitreyi* mai poate fi împărtăşit astăzi la aceleaşi cote. După o analiză incisivă a infrastructurii narative a romanului, corelată în permanenţă cu raportări la contextul literar al epocii sau la celelalte opere ale lui Eliade, răspunsul este afirmativ. Iată-1: „Desigur, şi în *Maitreyi* sunt elemente de realitate socială - cu toată plasarea în lumi exotice -, de mentalitate politică, de morală sau de confesiuni religioase, dar mistuite în masa confesiunii şi sublimate poetic, dizolvate în substanţa evocării. Celelalte romane ale lui Mircea Eliade din acelaşi interval pot părea mai *interesante* prin deschiderea spre câmpuri tematice noi, mai sincrone prin problematică şi chiar prin factura construcţiei, ce face atâta loc expansiunii

curajoase a eseului. în ordinea artisticului absolut, *Maitreyi* rămâne totuşi scrierea sa cea mai *bună* din acea perioadă, prin linia ei de simplitate expresivă, prin tensiunea înaltă a evocării poetice şi capacitatea de a fi impus în literatura română un personaj feminin a cărui putere de seducţie rămâne aceeaşi după decenii."

Criticul încearcă să circumscrie genul proxim al romanelor eliadeşti şi-l găseşte determinat de un filon tematic unic: problematica cuplului. Diferenţa specifică ar fi reprezentarea ei ca o experienţă morală cutezanţă, „dezinhibatoare", în care energiile se „decomprimă" violent şi radical, protagoniştii ecuaţiei erotice ilustrând voinţe puternice, fascinate de absolutul aventurii lor spirituale. In *Maitreyi* mai ales, această problematică i se pare densificată şi în desfăşurare plenară: „In toate romanele lui Mircea Eliade, mitul iubirii şi motivul cuplului sunt prezenţe dominante, chiar dacă nu formează, ca în *Maitreyi* sau în *Nuntă în cer,* tema unică. G. Călinescu şi alţi critici din epocă au vorbit despre «gidismul» primelor romane ale lui Eliade, despre fervoarea eroilor lor - cei mai mulţi adolescenţi sau tineri - de a se abandona în spirit gidian sau papinian unor experienţe dezinhibatoare, care, toate, sunt revolte faţă de morala constituită. Energii tinere se decomprimă rebel în acte care ţintesc să provoace «crize», să tulbure linişti, dezmorţind instinctele agresării, în dispreţ de «superstiţiile burgheze», dar şi de orice fel de urmări. Un personaj din *Huliganii* preconizează ceea ce el numeşte «experienţa huliganică», în care vede un mod al afirmării viguroase, creatoare, prin debarasare de orice idee primită şi luarea totului de la început pe cont propriu: «Există un singur debut fertil în viaţă: experienţa huliganică. Să nu respecţi nimic, să nu crezi decât în tine, în tinereţea ta, în biologia ta, daca vrei... Cine nu debutează aşa, faţă de el însuşi sau faţă de lume, nu va crea nimic. Să poţi uita adevărurile, să ai atâta viaţă în tine, încât adevărurile să nu te pătrundă, nici intimida...»

Afirmarea personalizată a eului, ieşirea din inform, implică deci în această viziune radical-anarhică, netimorare în faţa adevărurilor admise şi atacarea lor nesăbuită cu indiferent ce mijloace. A ajunge tu însuţi: o învolburare de energii care dislocă şi revoluţionează.

De ce am început totuşi prin a vorbi despre motivul dominant al iubirii în proza lui Mircea Eliade, despre frecvenţa temei cuplului? Pentru că erosul este un ferment strecurat peste tot în impetuoasele, dezlănţuitele trăiri ale eroilor eliadeşti, un factor care precipită nenumărate procese, alimentează conflicte şi tensiuni sau le calmează şi stinge, desigur, nu singurul factor, dar unul cu funcţiuni decisive în planuri numeroase, chiar dacă nu imediat evidente. Cineva prevăzut cu instrumentaţie psihanalitică ar putea glosa copios în marginea reprezentărilor scriitorului, a proiecţiilor sale romaneşti, în care tot ce ni se înfăţişează sub forma de experienţă morală hotărâtoare, de vieţuire în absolutul unei spiritualităţi ce-şi caută febril identitatea, prezintă măcar elemente de contaminare cu sfera eroticului, a raporturilor complicate dintre sexe. Dar aproape totdeauna este vorba de mai mult: erosul pentru personajele lui Mircea Eliade este o zonă de confruntare maximă între voinţe şi terenul predilect de experimentări morale, de trăire-limită la care îi forţează pe indivizi, acel prea plin al sufletului şi al biologiei, aflat în expansiune. Adeseori este un câmp de angajare dură, unde violenţa se cultivă ca preţ al râvnitei dezinhibări totale (violenţa şi chiar violul, în sensul propriu), sub incidenţa aceluiaşi consemn

de insubordonare, de nealiniere la perceptele vreunui cod. «Să nu crezi decât în tine», proclamase eroul pe care l-am amintit, din *Huliganii.* «Nu cred în nici o morală din lume», adaugă altul la fel de tăios şi procedează în consecinţă, adică liber, cum afirmă, de orice «şantaj sentimental», chiar dacă sinuciderea iubitei este un act ce-i poate cădea în culpă.

Reiese, cred, că în proza lui Mircea Eliade erosul reprezintă o dimensiune care angajează experienţe omeneşti esenţiale, dă impuls unor acţiuni revelatoare pentru natura adâncă a legăturilor umane, pentm semnificaţia complexă a unor personaje purtătoare de ideologii."

Tot *Maitreyi* îi apare criticului a ocupa prim-planul şi la capitolul autenticităţii narative, fiind centrată pe o fluentă şi rectilinie poveste de iubire, fără resorturi conceptuale voalate şi fără exces de eseistică: *„Maitreyi* urmează linia mai simplă, despovărată de orice injoncţiuni ideologice, a unei poveşti de iubire. Este adevărat că luăm act şi aici de o desfăşurare ce poate fi încadrată în conceptul cunoscut de *experienţă morală,* că răzbat şi aici elemente din conduita ştiută a eroilor din celelalte romane («mă tem din ce în ce mai mult, dar situaţia primejdioasă mă pasionează», notează Allan la începutul «aventurii» sale), dar ceea ce ni se înfăţişează aici nu este trăire *provocată* în direcţia ilustrării unui concept, a unei ideologii cu alte cuvinte, ci trăire pur şi simplu, viaţă. De aceea şi stă romanul pe unele elemente de jurnal, o materie din timp în timp evocată ca un reper de autentificare a mărturisirilor, de confruntare a impresiilor iniţiale cu ceea ce s-a petrecut ulterior, căci autorul, ca narator, se aşează în perspectiva faptelor deja cunoscute, având sub priviri toată drama."

Singurele elemente perturbatorii ale traseului epic sunt, în viziunea lui Gabriel Dimisianu, „natura dilematică" a lui Allan, geamănă lucidităţii şi febricitaţiei imoraliste a celorlalţi eroi ai romanelor lui Eliade, şi echivocitatea enigmatică a manifestării Maitreyiei, cu izvor într-o deliberată şi bine întreţinută „ambiguitate simbolică", menită a conferi realului o deschidere spre metafizic. De altfel, în această „înaburire" a portretului eroinei, criticul vede un fericit artificiu epic, prilejuind romanului o permanentă stare ascensională, creată de patima descifrării întreţinută în erou.

Merită semnalată, de asemenea, şi seducătoarea ipoteză că egolatrii eroi ai romanelor lui Eliade, autovictimizându-se printr-o mistică şi voluptate a dominării celorlalţi (nietzscheeană, în fond, dar reverberând atitudini papiniene şi gidiene), îşi găsesc aprigi prozeliţi în protagoniştii romanelor lui Nicolae Breban: „S-a dedus, cred, din ce am arătat, că în interiorul cuplurilor precumpănesc raporturile de dominare a unui partener de către celălalt: nu numai în iubire, dar şi în prietenie, dar şi în relaţia dintre învăţăcel şi mentor ş.a.m.d. Cel puternic ia în posesie întreaga fiinţă a celuilalt, îi adoarme voinţa şi manevrează cu ea ca un hipnotizator, până la anularea, în victimă, a simţului elementar de apărare. Ca în transă, cei dominaţi execută sugestii care îi împing la fapte ce lovesc în ei înşişi sau în cei apropiaţi: îşi părăsesc familia, ca Tom din *Isabel şi apele diavolului,* o fură, ca Anişoara din *Huliganii.* întâlnirea unei împotriviri, a unei rezistenţe cât de timide, contrariază adânc şi dezlănţuie crize nebuneşti de orgoliu. Respins inexplicabil de mereu indecisa Marcella, Mitică Gheorghiu - un soi de Rogojin balcanic, decăzut în

grotesc - o asediază tenace, când umilindu-se, când ameninţând, aţâţat până la obsesie de un refuz care îl aruncă în disperări şi furii demenţiale, înecate în orgii bahice. Recurge spre a se mântui la abjecţia violului în toaleta unui vagon de tren.

în anume aspecte, asemenea stranii raporturi anticipează situaţii şi tipuri din literatura unui N. Breban. Perechile se constituie pe relaţii de forţă sau, în orice caz, pe îndârjirea neconcesivă a uneia din părţi de a impune celeilalte concepţia sa şi, chiar dacă nu totdeauna conf-untarea îmbracă formele violenţei, peste tot, în esenţă, este vorba de acelaşi instinct al dominării." *(Erosul ca experienţă morală,* în *România literară,* an. XV, nr. 10, 4 martie 1982, p. 20-21.)

într-o anume convergenţă cu enunţurile lui Nicolae Manolescu este universitarul timişorean Simion Mioc, într-un vast „periplu" al prozei eliadeşti publicat la sfârşitul anului 1982. El redescoperă în edificiul romanului *Maitreyi* funcţionalitatea şi esenţialitatea „dublei perspective" narative, precum şi resortul ei antipsihologist şi anticalofil: „Formula romanească în *Maitreyi* este tot jurnalul intim, ca şi în *Isabel şi apele diavolului,* dar de data aceasta, în subtile reţele de semnificaţii şi tensiuni lirice care plasează romanul lui Mircea Eliade din 1933 în perimetrul realizărilor artei epice contemporane. Modalitatea narativă se bazează, de fapt, pe *recitirea* (deci re-trăirea, re-memorarea) unui jurnal mai vechi, după ce patima erotică s-a stins, în protagonist, ceea ce permite o dublare a perspectivei: tot ce i se pare exaltat, patetic, «romantic» este cenzurat, acum, mărindu-se astfel pentru cititor gradul de «autenticitate» al textului romanului. Adaosurile parantetice sunt impregnate de luciditate şi chiar ironice *(«Notă.* Nu e adevărat. Maitreyi n-a simţit niciodată patima în timpul acela.»)

Dedublarea perspectivei mai înseamnă însă la Mircea Eliade, ca şi la Camil Petrescu, contestarea calofilismului în literatură. Cei doi eseişti respingeau psihologismul literaturizat, contrafăcut, scrisul «frumos», cerând o scriitură ce presupune o experienţă, o trăire, o nelinişte proprie, toate aceste vibrări interioare înscriindu-se la cei doi mari eseişti interbelici în sfera conceptului [de] *autenticitate.* în eseul *Originalitate şi autenticitate,* Eliade scrie, în acest sens: «In ceea ce mă priveşte, mi-e peste putinţă să citesc pe un om care caută cu orice preţ să spună lucrurile *frumos* sau *adânc.* Mai ales dacă acest *frumos* şi acest *adânc* nu fac parte dintr-un canon clasic şi sunt propria descoperire a autorului, *originalitatea* sa, marca sa personală.» Numai aparent există o contradicţie la Mircea Eliade între originalitate, autenticitate şi universalitate. După cum explică el, în continuare, în acelaşi eseu, exprimarea celei mai profunde intimităţi înseamnă atingerea universalului uman. E drept însă că Eliade nu disociază îndeajuns între *ce este* şi *cum* se face trecerea de la real la scriitură, de la autenticitatea individuală la «canonul clasic» al expresiei, adică la retorica şi poetica discursului. Reacţia sa este de natură general-filozofică, în spiritul vremii, şi vizează calofilia literară, «făcutul» şi «caligrafia» stilului: «în faţa originalităţii, eu propun autenticitatea. Care, de fapt, înseamnă acelaşi lucru, în afară de ceremonialul, de tehnica şi fonetica inerentă în orice *originalitate.* A trăi tu însuţi, a cunoaşte prin tine, a te exprima pe tine... A povesti o experienţă proprie nu înseamnă *individualism, egocentrism* sau mai ştiu eu ce formulă. înseamnă că exprimi şi gândeşti *fapte.* Cu cât eşti mai autentic, mai tu însuţi, cu atât eşti mai puţin personal, cu atât exprimi o experienţă universală sau o cunoaştere universală.

Un jurnal intim are, pentru mine, o mai universală valoare omenească decât un roman cu mase, cu zeci de mii de oameni *(s.a.).»* Iar finalul eseului din care am citat sună cvasiaforistic: «O experienţa autentică, adică nealterată şi neliteraturizată, poate reprezenta întreaga conştiinţă umană a acelui ceas»."

Criticul se lasă antrenat într-o pledoarie incisivă (anticălinesciană, în fond) în sprijinul ideii că ***Maitreyi*** nu e o carte de exotic artizanal şi pitoresc estetizant, ci un roman care plasează evenimenţialul cotidian şi aparent factologic într-un context cosmic, de largă semnificaţie ontologică. Dintr-o astfel de perspectivă, chiar gesturile profane, de îndrăgostită, ale Maitreyiei i se par componentele unui ritual sacral, arhetipal: ***„Maitreyi*** nu este o carte pitorească, exotic-exterioară, fapt sesizat adecvat de Pompiliu Constantinescu, la data apariţiei cărţii. Există în roman un personaj privit cu ironie, Lucien, ziaristul descins în India cu gândul să scrie o carte despre această imensă ţară. Francezul se ***documentează*** tot timpul şi are mereu în mână carnetul de notiţe. Textul lui se umple de poncife şi locuri comune, exterioare. Pe când privirea lui Allan se încarcă de privirea erotică a Maitreyiei, şi iubirea lor este ocrotită, legănată de asemenea întreţesere de priviri, iar în final, după despărţire şi dezastru, naratorul revine la punctul de sprijin al privirii, cel al amintirii însă: «Numai acolo mai puteam regăsi fiorul acelor priviri fixe, hipnotice, nesăţioase, descoperite în cea dintâi zi a noastră, în bibliotecă. Când ne opream la bariere, în plină lumină, ochii noştri se căutau, se găseau şi se înlănţuiau exasperaţi, dăruindu-şi atât de nebuneşte privirile...»

Alături însă de asemenea stări de comuniune, Allan observă cu uimire marile deosebiri dintre jocul şi arta iubirii indiene şi cele cunoscute de el din tradiţia şi miturile europene ale amorului. Nefăcând deosebirea dintre sacru şi profan, mai bine-zis, înscriind cu emoţie orice element şi gest al relaţiilor lor într-un joc ritualic de străveche sorginte, Maitreyi îi reproşează lui Allan, chiar în timpul lecţiei de franceză (el - profesor, ea - elevă), că nu ştie să se joace. [...] Tânărul inginer englez nu poate înţelege, cel puţin pentru faza de început a iubirii lor, de ce «natură» au fost relaţiile dintre Maitreyi şi Tagore (acesta a fost un ***guru*** pentru tânăra fată), între Chabu, sora mai mică a acesteia, şi un copac simpatizat în mod deosebit. E un halou de semnificaţii ce plasează omul într-o textură vie, universală. Treptat însă, această transgresare a cotidianului spre o ordine metafizică totală se infiltrează şi în spiritul lui Allan, cu izbucniri şi unpliniri extatice, în spaţiul nocturn al pădurii: «Nu ştiu ce suflet necunoscut din mine izbucni atunci chemat de toată această Indie nebănuită. Pădurea părea că n-are nici început, nici margini. Arbori de eucalips, fără vârstă, prin care cerul se ghicea anevoie, într-atât erau de mincinoşi licuricii şi de depărtate stelele... Am stat aşa mult timp şi n-am cutezat atunci s-o sărut pe Maitreyi. Nu mai doream nimic, nu mai simţeam nevoia vreunui gest. Era o seninătate nefirească în sufletul meu, deşi taina şi miracolul din jur mă exaltase, mă narcotizase, mă răzvrătise. Nu ştiu cum s-a petrecut aceasta...»

Comuniunea lor, «cununia» lor silvestră, culminează în cunoscutul fragment naturistic, în care Maitreyi se adresează elementelor naturii, într-un poem erotic oriental, cu transsemnificaţii de «religiozitate cosmică», «definită» de Mircea Eliade ca o transgresare a obiectelor şi ritmurilor cosmice de către sacru. [...] E un

imn al transfigurării vieţii prin amor, o plasare a acesteia în creativitatea şi fertilitatea tuturor nivelelor cosmice ale Magnei Mater."

Reţine atenţia de asemenea şi strădania criticului de a individualiza câteva toposuri ale imaginarului epic eliadesc, după metodologia bachelardiană, inspirat îndeosebi de dialogul scriitorului cu Claude-Henri Rocquet din *L'epreuve du labyrinthe.* „Atmosfera" de irizată şi difuză patriarhalitate din casa Dasgupta, cea des şi elegiac evocată din salonul casei părinteşti, ambianţa plină de nelinişti şi taine din casa chivuţelor creionată în *La ţigănci* sau aceea pe care protagonistul *Nopţii de Sânziene* şi-o reprezintă în memorie sub numele de „camera Sambo" ar forma, în viziunea sa, un fabulos spaţiu germinativ pentru imaginaţia artistică a lui Eliade. Iată şi ce original cod atribuie misteriosului inel de logodnă primit de Allan de la iubita sa: „în *Maitreyi,* inelul de logodnă dăruit de fată este în formă de şopârlă, ceea ce trimite, dincolo de mulţimea de semnificaţii, în ordine temporală, la arhetipul uroboros, care prin muşcarea propriei cozi «închide» finitudinea şi devine simbol al veşniciei."

Merită amintită şi interpretarea pe care criticul o dă (pe urmele unor aserţiuni interbelice, dar cu subtile nuanţări) finalului. El vede în temperarea şi espectativa erotică a lui Allan o spaimă egoistă de a nu-şi pierde libertatea: *„Maitreyi* este un roman al eliberării de o pasiune (la modul goethean) prin însăşi poematizarea misterului erotic. în ciuda «contopirii» trupeşti şi spirituale, în vraja ritului venusian, în regimul nocturn, semnificaţia structurală a celor doi protagonişti, avem impresia, rămâne divergentă. Desfăşurarea «jocului» devine tragică pentru Maitreyi în regimul diurn. Nu arată şi Leo Frobenius, de pildă, că «jocul» cosmic-primordial şi sacru cunoaşte, în timp, două «forme» de manifestare: tragedia şi comedia? [...] Asaltată de nexul opreliştelor şi prejudecăţilor, Maitreyi este gata să sacrifice totul pentru împlinirea «destinului» lor. Structură spirituală opusă, Allan nu poate scăpa de raţional, luciditate şi îndoială în legătură cu «adevărul» sentimentelor lor, alinându-şi drama în pădurile de pini din Himalaya, pe când Maitreyi îl trecuse, unic şi definitiv, în mitologie şi metempsihoză, numindu-1 «neuitata mea lumină».

într-un anume sens, se poate spune că Allan procedează «napoleonian», fugind pentru a nu-şi pierde liberatatea. Nu-şi refuză totuşi experienţa erotică, pentru că în aceşti ani «creatorul» său credea într-o relaţie ineluctabilă între experienţă şi libertate, aşa cum scrie în perioada când redacta *Maitreyi,* într-un eseu: «Singura libertate posibilă o concep prin experienţă, căci nu pot scăpa de anumite lucruri decât trăindu-le, nu pot limpezi anumite obsesii decât privindu-le în faţă şi nu pot cunoaşte adevărata dragoste decât depăşind-o»." *(Periplu în proza lui Mircea Eliade,* în *Studii de literatură română şi comparată,* voi. IV, 1982, p. 1-9, cap. I. *„Metafizica" amorului în „Maitreyi".)*

în 1986, o recenzie succintă, semnalând în *România literară* reapariţia romanului în librării, aminteşte cititorului că autorul lui este „unul dintre marii prozatori români ai secolului" *(Mircea Eliade: „Maitreyi. Nuntă în cer" <Editura Minerva, colecţia „Arcade"* >, *mRomânia literară,* an. XIX, nr. 41, 9 octombrie 1986, p. 10, nibrica „Vitrina"; semnată: „Lector").

Aceeaşi ediţie inspiră, se pare, şi articolul lui Gheorghe Glodeanu, publicat în *Tribuna* în prima parte a anului 1987, o explorare cu deschidere subtil eseistică, dar

frecventând în genere traseele esenţiale ale exegezei. Cele mai multe enunţuri ale sale par de aceea o reformulare a unor cunoscute sentenţe critice sau sunt judecăţi de cititor cuminte, cu bun-simţ şi aplecări spre sinteză. Demne de semnalat se vădesc totuşi două remarci de surprinzătoare tenuitate şi insolit. Ipostaza lui Allan, de „străin" decodând o realitate fizică şi metafizică exotică, reeditează, în viziunea sa, postura naratorului din *Scrisorile persane* de Montesquieu: „Trista poveste de dragoste dintre Maitreyi şi Allan constituie pretextul iniţierii cititorului într-o lume pe cât de fascinantă, pe atât de exotică. Deşi asistăm la fenomenul confruntării a două culturi extrem de diferite, evenimentele sunt relatate din punctul de vedere al europeanului care încearcă să decodifice esenţa spiritualităţii indiene. Procedeul descoperirii realităţilor autohtone din perspectiva unui străin aminteşte de tehnica folosită de Montesquieu în *Scrisorile persane."* Jocul perspectivelor temporale asupra evenimentelor şi personajelor evocate, artificiu de care abuzează Allan, folosindu-şi şi comentându-şi jurnalul, îi apare ca o achiziţie retorică gidiană: *„Maitreyi* nu este numai o fascinantă poveste de dragoste. însuşindu-şi lecţia lui Andre Gide, Mircea Eliade ne oferă şi romanul scrierii unui roman. Jurnalul ţinut de Allan în această perioadă devine proces-verbal al unei experienţe dramatice care, din perspectiva timpului, se transformă într-o memorie a trecutului..." *(Nevoia de autenticitate,* în *Tribuna,* an. XXXI, nr. 18<584>, 30 aprilie 1987, p. 2, rubrica „Privire în actualitate".)

Ediţia anului 1991 îl predispune pe Aureliu Goci la câteva reflecţii incitante, deşi argumentaţia lor critică e cam sinuoasă şi ambiguă. Pornind de la ideea că imaginarul conştiinţei poate fi mai autentic şi mai reprezentativ uman decât „evenimenţialul consemnabil", că trăirea devine mai verosimilă când îşi „asumă" posibilul, virtualul, el conchide că literatura eliadescă cu temă indiană se salvează de pitoresc şi senzaţional prin scriitură şi autonomie estetică. Maitreyi, ca personaj, i se pare a încorona exemplar teoretizarea sa asiduă în marginea autenticităţii vieţii, fiind o „întruchipare a firescului" şi o „relevantă inovaţie" în spaţiul tipologiei romanului autohton. Tot o inovaţie - în materie de retorică epică, înţelegem noi - este, în viziunea sa, şi îndrăzneala de a ocupa prim-planul narativ al unui roman considerat tipic conradian, englezesc, cu un personaj „foarte român", adică în contradicţie, prin structură mentală, cu teza lui exotică. Toate traseele demersului converg, de altfel, către o inflexibilă concluzie: într-o ierarhie valorică a romanului românesc, *Maitreyi* nu poate fi închipuit decât pe unul din primele zece locuri: „înţelegând şi judecând astăzi conceptul de literatură a autenticităţii care animă - şi nu numai la începuturi - opera lui Mircea Eliade, vom descoperi un complex scriptural amalgamat de jurnale fictive şi romane strict biografice, de memorii imaginare şi opere non-fiction. Disocierea dintre elementul trăit şi cel imaginar nu oferă o cheie a autenticităţii. Aventura umană, fiinţarea posibilă şi chiar probabilă nu are limite trasate de atestarea evenimenţială ori credibilitatea simplistă.

Orice biografie - de la cea foarte spectaculoasă până la cea anodină - conţine un fond ficţional, adică imaginarul trăit în conştiinţă poate fi mai autentic decât acumularea factologică.

Orice viaţă devine cu atât mai «realistă», cu cât îşi asumă convenţia existenţialului posibil, pactul, nu neapărat faustic, dintre componentele care scindează psiho-

logia - chiar şi cea mai rudimentară -, deci ideea că pot fi împăcate visul posibil, altceva-ul refulat şi evenimenţialul consemnabil, accidentalul nesemnificativ.

Cu Mircea Eliade, aventura existenţială nu devine şi autentică decât în măsura în care scriitura îşi păstrează independenţa şi se exprimă pe sine, indiferent şi independent de volumul de experienţe şi evenimente. De aici, refuzul pitorescului şi al elementului senzaţional.

Se uită, îndeobşte, când se vorbeşte de formaţia tinereţii lui Mircea Eliade, că înainte de experienţa religioasă indiană (care însumează şi aventura erotică) a fost efigia culturală europeană, probabil Italia şi Renaşterea, constituind fondul de «rezistenţă» la straniul şi miraculosul univers indian. Orice convertire - fie şi culturală - rămâne o experienţă tragică. Fertilitatea ascetică a renunţărilor nu poate fi disociată de extazul noilor adopţiuni. Oricât de complexă, lumea indiană este receptată de Mircea Eliade ca un univers non-tragic. Dacă europeana Isabel era scindată între realitatea şi fantasmagoriile conştiinţei, Maitreyi este o structură, un monument de unitate şi seninătate, care primeşte înfrângerile şi luminiscenţa credinţei în Nirvana.

Cu Maitreyi, personajul, Mircea Eliade descoperă fiinţa autentică, după ce a teoretizat abstract modurile de autenticizare a vieţii.

Această descoperire îl obligă să nu-şi mai scrie romanul la persoana I, să se disocieze de agentul narativităţii, funcţie în care acreditează un personaj oarecare, eventual străin şi non-umanist.

Aparenţa de roman englezesc (Conrad, Hemingway) îmbracă experienţa unui tânăr foarte român, ceea ce produce o mutaţie şi în planul scriiturii. Altceva-ul aspiraţiei, al utopiei, se încorporează în altceva-ul exprimării, adică limba şi structura mentală a personajului acţionează ca nişte fatalităţi insurmontabile.

însă cea mai relevantă inovaţie în proza marelui scriitor este descoperirea autenticităţii în tipologie şi nu doar în ilustrarea ideatic-narativă a fiinţării. Maitreyi nu este neapărat o furtună de senzualitate, cât întruchiparea firescului, a disponibilităţii şi lipsei de prejudecăţi.

Există «un pitoresc moral» - zice Pompiliu Constantinescu dar şi un «etern feminin», care completează neliniştea lucidităţii masculine. Femeie brahmană şi mit viu, Maitreyi, prin macularea ei înjositoare - incredibilă pentru o aristocrată a spiritului şi frumuseţii -, îl obligă pe Allan să se retragă în europeismul şi modernismul său, să se purifice «de metafizica iubirii prin fizica ei».

Maitreyi este unul din primele zece romane ale literaturii române." *(„Maitreyi" - romanul unei imposibile iubiri... şi manuscrisul ars în Revoluţie,* în *Dimineaţa,* an. III, nr. 85<597>, 5 mai 1992, p. 2, rubrica „Simpozion".)

3. *Ecouri pe alte meridiane. Maitrevi* intră şi în atenţia unor critici care îşi publică glosele în străinătate, fie în periodice, fie în volume. Ele fac în genere obiectul unor sinteze şi istorii de literatură română destinate cititorilor din afara ţării sau sunt recenzii prilejuite de versiunile romanului. Paradoxal este că cele mai consistente au tot autori români. De pildă, într-un volum cu titlul neutru *Etudes sur la litterature roumaine contemporaine,* editat la Paris în 1937, romancierul şi psihanalistul Ion Biberi îi consacră lui Eliade un capitol extins, încercând să-i decanteze din operă „fizionomia intelectuală" şi operând cu generalitatea, concen-

trarea şi caracteristicul unei veritabile fişe de dicţionar literar. îl consideră cu această ocazie vârful necontestat şi prodigios al primei generaţii postbelice, singurul susceptibil de a se realiza plenar şi capabil deci să-i concretizeze artistic sau să-i reprezinte mesajul. Ca formulă, romancierul i se pare a evolua între o tendinţă autohtonistă şi una universalistă a literaturii contemporane, închipuind calea de mijloc, a echilibrului şi a concilierii creatoare. îl simte însă mai aproape de prima (atenuându-i conservatorismul prin elanul său nestăpânit de înnoire), pentru faptul că scriitorul nu face altceva decât să-şi exploreze propria-i experienţă existenţială şi realitate interioară, ele fiind inevitabil un reflex al realităţii româneşti în care trăieşte şi la care se raportează în permanenţă. în linii generale, pentru Ion Biberi, Mircea Eliade este o individualitate dilematică şi fermentativă, cu o gândire impetuoasă şi efervescentă, cu o sensibilitate acută şi un orizont intelectual pe cât de larg, pe atât de divers; legat de meandrele vieţii telurice, dar preferându-le soluţionări spirituale şi metafizice; concepându-şi aventura culturală, asemeni marilor asceţi, ca pe o experienţă intimă; trăind direct şi cu patetism ceea ce gândeşte şi narează, mărturisindu-se deci prin scris; căutând riscul, acceptându-1 şi experimentând-ul; arborând ţeluri implacabile şi absolute. De altfel, socoteşte existenţa şi opera lui Eliade o continuă provocare a destinului, reproducând la scară individuală drama generaţiei sale, fascinată concomitent de acţiune şi de idealitate. Transcriem în traducere acest sugestiv şi memorabil „portret al artistului la tinereţe", subliniind că, la configurarea lui, contribuţia adusă de romanul *Maitreyi,* cea mai importantă şi reprezentativă operă a lui Eliade la această vârstă, este preponderentă şi edificatoare: „Corifeu al generaţiei de scriitori care începuseră să se afirme către anul 1925, d-1 Mircea Eliade este poate singurul dintre tinerii scriitori care nu reprezintă pentru literatura noastră doar o simplă promisiune. Opera sa, atât de variată deja, se impune prin accentul ei personal şi suflul robust, în ciuda prodigioaselor sale lecturi, d-1 Mircea Eliade s-a străduit să transpună literar propria sa frământare şi experienţele sale interioare. El a rezistat modelor literare şi când din necesităţi de ordin tehnic, a folosit - modelând-o - o modalitate preluată de la alţii, a făcut-o totdeauna pentru a--şi exprima propria-i atitudine. El se deosebeşte astfel de ceilalţi scriitori care-i sunt contemporani: între cei cărora nu prea le pasă de culoarea locală românească şi reprezintă în mod deliberat o orientare europeană sau cosmopolită şi cei care, tot deliberat, se străduiesc să elimine din opera lor orice ecou străin pentru a exprima exclusiv tendinţele autohtone, M. Eliade păstrează calea de mijloc. El nu urmează decât expresia propriei sale realităţi interioare şi, implicit, pe cea a realităţii româneşti de care se simte legat şi al cărei exponent este.

Opera lui M. Eliade se plasează deci între tendinţa universalistă, dacă se poate spune aşa, şi cea de suflu autohton. Scriitorul este solid implantat în solul vieţii româneşti şi, cu câteva excepţii, el transpune în scrierile sale ecourile unei conştiinţe saturate de atmosfera ei, deşi se vădeşte familiarizată în acelaşi timp şi cu problemele marii culturi europene.

Astfel situat, M. Eliade ni se oferă ca cea mai autentică personalitate literară a generaţiei noastre... Gândirea sa, tumultuoasă şi hărţuită, sensibilitatea sa vie, impresionabilă şi efervescentă, varietatea orizontului său intelectual şi extensia registrului său interior şi-au găsit în opera lui o finalitate şi o realizare. Fiecare din cărţile sale pune una sau mai multe probleme, dezbate un proces, expune o dramă. Toate freamătă de viaţă bogată în semnificaţii şi toate părăsesc la un moment dat trama existenţei cotidiene pentru a se aventura într-o lume a simbolurilor sau în sfera de mare altitudine a unei vieţi pur spirituale.

Ceea ce ne frapează totdeauna la Mircea Eliade este caracterul viu şi absorbant al preocupărilor sale intelectuale. Pentru el, gândirea pare, ca la majoritatea oamenilor sau ca la sceptici, un simplu joc al spiritului. Ea este, la Mircea Eliade, mărturia unei drame interioare permanente şi nepotolite. îl ghicim totdeauna concentrat pentru a aprofunda sensul unei probleme, pentru a surprinde esenţa unei realităţi sau pentru a decanta înţelesul ei simbolic. Cercetarea sa nu este deloc impersonală, rece, fără legătură cu eul său profund, ci, dimpotrivă, ea se insinuează cu totul vieţii sale, participă la existenţa sa intimă. Pentru acest gânditor, activitatea spiritului este singura care contează. El ştie să-i sacrifice totul, cu un fel de fervoare şi de renunţare care aminteşte de ascetism. Pentru că M. Eliade este un mare neliniştit. Cunoaştem puţini oameni care să fi trăit o dramă de conştiinţă la fel de intensă ca el... Patetismul vieţii sale interioare, disperarea sa l-au împins totdeauna să trăiască direct problemele pe care le aborda. Pentru el, a gândi înseamnă a trăi, este acelaşi lucru.

Ideologia d-lui Mircea Eliade, astfel ancorată în viaţa sa intimă, îl exprimă în totalitate. De unde şi accentul ferm al convingerilor lui şi puritatea atitudinii sale. Nimic firav, şovăitor, nesigur la acest scriitor.

El vizează totdeauna absolutul, valorile permanente, realităţile esenţiale. în această goană aventuroasă i se întâmplă adesea să se afle pe o pistă greşită. Atunci, M. Eliade îşi recunoaşte greşeala şi porneşte din nou, cu acelaşi avânt, în asaltul absolutului. Impresionant spectacol această lungă şi patetică luptă la care am asistat de mai bine de zece ani!

Neliniştea şi autenticitatea experienţei interioare, într-un cuvânt, gândirea sa vie, nu definesc în întregime personalitatea complexă a lui Mircea Eliade. O altă trăsătură, poate tot atât de importantă, se adaugă la aceasta, explicând în acelaşi timp timbrul specific al operei sale, ca şi abundenţa şi varietatea sa. Este vorba de invincibila sa inventivitate. O energie neîmblânzită, o inepuizabilă facultate de reînnoire, un tumult aparent dezordonat şi o continuă efervescenţă dau acestui spirit vigoarea şi fermitatea care transpar din câteva opere ale sale. în atmosfera pacifică a climatului intelectual autohton, Mircea Eliade se dovedeşte de aceea o veritabilă erupţie. Talentul său năvalnic a imprimat vieţii noastre literare un alt ritm. A fost ca o ţâşnire de sevă nouă, care cuprindea brusc un organism cu o creştere încetinită.

Această asociere de nelinişte şi efervescenţă condiţionează, după părerea noastră, fizionomia intelectuală a lui Mircea Eliade. Ea produce febra sa, contradicţiile sale, tumultul său, dar dirijează mai ales direcţia capitală a gândirii sale, şi anume, căutarea sensurilor vitale ale problemelor şi efortul de a pătrunde până în adâncurile realităţilor pe care le studiază. Mircea Eliade nu se opreşte la zonele exploatate în mod obişnuit, ci se cufundă cu îndrăzneală în necunoscut. Chinuit de angoasa sa, el nu ezită să se arunce în aventură. Duşman al spiritelor liniştite şi al dogmaticilor, el acceptă riscul şi, la nevoie, îl creează. ^ — — ^ ţ T j ^ ţ K

în aceste condiţii, se înţelege bine, Mircea Eliade nu putea să se dăruiască în întregime operei sale. El nu aparţine acelei categorii de scriitori pentru care literatura slujeşte la disimularea gândirii. Ci, dimpotrivă, scrie pentru a-şi transmite mesajul, pentru a se confesa, direct sau indirect.

Romanele sale, stufoase şi variate, exprimă în complexitatea lor şi în ciuda numărului mare de personaje care se mişcă în ele drama umană a autorului. Dar, în acelaşi timp, profund inserată, şi epopeea similară a unei întregi categorii de intelectuali, destul de înrudiţi între ei."

Concluzia criticului are un aer definitiv şi inflexibil, surprinzător pentru epoca în care este formulată, una şi aceeaşi cu cea în care scriitorul era anatemizat pentru pornografie şi marginalizat pentru simpatiile sale politice. Obiecţiile în faţa unei creativităţi de asemenea vigoare şi anvergură, oricare le-ar fi fost suporturile, i se par de aceea de o deplorabilă moralitate: „Bilanţul operei d-lui Eliade este, fără îndoială, prematur: acest scriitor îşi aprofundează continuu viziunea prin noi lucrări. Excepţionala sa putere de muncă, deconcertanta sa productivitate, efervescenţa spiritului său şi diversitatea resurselor sale îi deschid toate posibilităţile. Noi recunoaştem în el cea mai plenară expresie a spiritualităţii «generaţiei sale».

Cât dejalnice sunt obiecţiile la literatura lui! S-a încercat stabilirea unor filiaţii, eliminarea unui număr de volume sub pretext că nu aveau substanţă sau, pe de altă parte, că ar fi fost prea îmbibate de erotism!

Ca şi cum un creator de o asemenea forţă ar putea fi evaluat cu etaloanele scriitorilor de duzină." *(Etudes sur la litterature roumaine contemporaine,* Paris, Editions Corymbe, 1937, p. 173-176.)

într-o panoramă critică a literaturii române de după 1900, tipărită ca şi cea a lui Ion Biberi în Franţa, compatriotul nostru Basil Munteanu descoperă în infrastructura celor cinci romane publicate de Eliade o comunicare atât de firească şi dezinvoltă, încât e tentat să le închipuie fragmente sau părţi ale unui singur discurs epic, având aspectul unei „confesiuni" făcute de un singur erou, acesta fiind identificabil, în mare, în manifestările şi tensiunile interioare ale romancierului. Paradigma caracterologică a unui asemenea ubicuu personaj este cea a unui „cerebral complex", tipul insului solitar şi introvertit, sincer şi crud cu sine, preocupat cu ardoare de autocunoaştere şi autodepăşire şi traversând pentru aceste scopuri, cu o supraomenească nevoie de autenticitate şi adevăr, experienţe purificatoare sau imunde. în *Maitreyi,* el este văzut şi ca detonatorul unei senzualităţi exotice şi reprimate, căreia încearcă să-i interpreteze europeneşte psihologia: „Romanele d-lui Mircea Eliade - care a trecut de treizeci de ani - adoptă uneori faţă de cititor o dezinvoltură abia perceptibilă. Ele eludează toate preceptele genului şi chiar tind să evadeze din literatură, ca să-şi îndeplinească mai bine rolul de simplă mărturie, necalofilă; abundă de asemenea în perspective integratoare şi observaţii care-l trădează pe eseist. Ansamblul lor formează epopeea confuză a unei bogate personalităţi în evoluţie: un suflet exigent face jurământ de sinceritate şi-şi făgăduieşte să spună totul; un suflet care, ştergând cu buretele adevărurile dobândite, se străduieşte să înalţe pe aceste ruine propriul său adevăr. Este omul singur, pornit la descoperirea sinelui şi a raţiunii sale de a fi. O înţelegere nesfârşită a celor mai mici reacţii ale sale *vis-ă-vis* de marile probleme ale acestei lumi; o nostalgie

neomenească după altceva, care să fie «autentic» prin excelenţă; o facultate de dedublare implacabil lucidă; curajul de a trăi experienţele cele mai variate, livreşti, satanice, extatice, de la cele mai pure la cele mai scabroase; acestea sunt mijloacele de investigaţie ale acestui cerebral complex, paradoxal, crud, în perpetuă stare de tensiune interioară. Mărturia sa are valoare pentru tot tineretul, care este deja ceva mai mult decât cel de ieri.

Din această confesiune abia romanţată se detaşează câteva cărţi în care, departe de a împiedica acţiunea, problema dezbătută antrenează noi avânturi romaneşti perfect edificatoare. *Maitreyi* (1933), numele unei încântătoare fecioare hinduse care se abandonează unui european, este cu mult mai mult decât o iubire în India: este arzătoarea psihologie a delirului carnal." *(Mircea Eliade,* în *Panorama de la litterature roumaine contemporaine,* Paris, Editions du Sagittaire, 1938, p. 254-256.)

Versiunea franceză a romanului (cu titlul editurii: *La nuit bengali),* intrată în librării în septembrie 1950, este semnalată în luna următoare prin două succinte recenzii, apărute sub semnături şi în gazete întrucâtva obscure (J. Amsler, *Mircea Eliade: „La nuit bengali",* în *Est-Eclair,* 15 octombrie 1950; Gini A. Pellevant, *Mircea Eliade: „La nuit bengali",* în *Bulletin europeen,* octombrie-noiembrie 1950). Curios este că ea mai provoacă un cronicar abia peste şase ani (P. Rocher, *Mircea Eliade: „La nuit bengali",* în *Nice-Matin,* 15 aprilie 1956). După o însemnare de jurnal, datată cu oarecare incertitudine în cuprinsul anului 1951, aflăm însă că trebuia să fie comentată, conform unui anunţ făcut în *post-scriptum-xA* unei cronici publicate la puţin timp de la apariţia romanului, chiar de către Marcel Brion, în popularul şi răspânditul *Le Monde.* O subtilă diversiune, pusă în fapt, se pare'- după bănuiala scriitorului -, de serviciile secrete comuniste din ţară sau de vreun „prieten" făţarnic din exil, îi compromite această necesară regie a lansării şi o transformă într-un eşec financiar. în aceeaşi însemnare vorbeşte însă de impresia puternică pe care romanul o face asupra unor cunoscute personalităţi ca Tucci, Renan şi Bachelard, care îşi „mărturisesc" preţuirea, se pare, epistolar. Este şi contextul în care Eliade aminteşte celebrul calificativ cu care Gaston Bachelard a încercat să caracterizeze sintetic romanul numindu-l *„une mythologie de la volupte".* Iată întreg pasajul: *„La nuit bengali* a trecut neobservată, şi mă întreb dacă nu e mai bine aşa, de exemplu, dacă un eventual succes de presă şi de public nu m-ar fi pus într-o lumină falsă: pentru că romanul nu reprezintă decât un aspect al literaturii mele, şi mei măcar unul din cele mai semnificative. Nu mi-ar fi. convenit să fiu *identificat* ca autorul *acestui* roman (chiar după ce-a fost «înnobilat» prin caracterizarea lui G. Bachelard *«une mythologie de la volupte»* sau prin mărturisirile lui Tucci, Renan şi alţi orientalişti că, în sfârşit, ceva dintr-o Indie contemporană *autentică* se reflectă într-o operă literară europeană). Ce e mai interesant: s-ar putea ca acest insucces să se datoreze unei întâmplări. într-adevăr, puţin timp după apariţie, Marcel Brion anunţa la sfârşitul unei «cronici a cărţii străine» din *Le Monde* că săptămâna următoare va discuta *«le beau roman de Mircea Eliade».* Pentru un scriitor străin, nu se putea închipui o «lansare» mai prestigioasă. Dar foiletonul din *Le Monde* n-a mai apărut. Marcel Brion mi-a explicat, într-o prea amabilă scrisoare, că cele patru pagini dactilografiate nu i-ar fi fost de ajuns, că are nevoie de 12-15 pagini şi deci va redacta un studiu pentru *Revue des Deux Mondes.*

Până astăzi, acest studiu n-a apărut şi nu cred că va mai apărea vreodată. Sunt sigur că a intervenit ceva, dar nu ştiu ce. Probabil vreun denunţ la direcţia ***Le Monde,*** nu interesează din ce parte (putea veni tot atât de bine de la Legaţie sau de la vreun «tovarăş de exil»). Dar nu încape îndoială că acest accident a îngropat cartea. în acele săptămâni de toamnă târzie, neapariţia cronicii lui Marcel Brion echivala cu o catastrofă; nu numai din punct de vedere financiar, dar mai ales pentru că eşecul ***La nuit bengali*** anula posibilităţile de a vedea traduse celelalte romane. Dar acum îmi spun că autorul denunţului mi-a făcut, fără să vrea, un mare serviciu. ***Nu se cuvenea*** să fiu descoperit ca scriitor, ***astăzi,*** printr-un roman scris la 25 de ani. Dacă îmi va fi dat să fiu cunoscut, într-o zi, ca romancier aici, în Occident, este mult mai firesc să fiu descoperit prin opera mea de maturitate, adică ***Noaptea de Sânziene.*** Numai o asemenea carte - în cazul că va avea norocul să fie citită de cei o sută-două de lectori şi critici a căror opinie o respect -, va reuşi să ***salveze,*** i.e., să dezvăluie semnificaţiile tuturor experienţelor romaneşti care au precedat-o." ***(Jurnal,*** I, Bucureşti, Editura Humanitas, p. 208-209.)

Momentul este fixat şi în ***Memorii,*** contextul dând câteva amănunte interesante privitoare la rezerva cunoscutului editor Gustave Payot la beletristica lui Eliade, care o considera capabilă să-i erodeze ipostaza de savant. Dacă această optică a avut extensie în epocă, este de înţeles de ce ***La nuit bengali*** n-a stârnit prea mult critica franceză. ***„La nuit bengali,*** îşi aminteşte scriitorul, a apărut, în sfârşit, în septembrie, dar n-a avut succesul - nici de critică, nici de public - pe care îl aşteptam Brice Parain şi cu mine. Pe de altă parte, Gustave Payot părea plictisit că, nici doi ani după ***Trăite d 'histoire des religions,*** publicasem un «roman». «Numele dumitale, mi-a spus, evocă în mintea cititorilor un orientalist şi un istoric al religiilor. Nu trebuie să-i dezorientezi!» Avea, desigur, dreptate. Dar eu crezusem că tradiţia compartimentării stricte, impusă de pozitivism (obiectivitatea cercetării ştiinţifice şi a gândirii filozofice, pe de o parte, subiectivitatea creaţiilor artistice, pe de alta), devenise desuetă. Nu ptrteam uita că aproape toţi filozofii germani de la începutul secolului XIX scriseseră romane, iar succesul unor autori ca Gabriel Marcel, Camus sau Jean-Paul Sartre demonstrase solidaritatea între gândirea filozofică şi creaţia literară. Mă înşelasem, însă, alegând ***Maitreyi*** pentru debutul meu literar în Franţa. Câţi dintre cititori ar fi putut descifra, ca Gaston Bachelard, ***«une mythologie de la volupte»*** în acest roman din tinereţe?

Din fericire, în acea toamnă 1950 credeam că ***La nuit bengali*** ar putea avea succes, măcar de public, ceea ce mi-ar fi îngăduit să cer încă un avans din drepturile de autor. Situaţia noastră financiară se agrava pe măsură ce trecea timpul. Eram nevoiţi să ne împrumutăm de la prieteni şi de la Sibylle, ca să ne asigurăm chiria camerei şi o masă pe zi la restaurantul (totuşi, atât de ieftin) din rue de Sevres." ***(Memorii,*** voi. II, Bucureşti, Editura Humanitas, 1991, p. 122.)

în Italia, romanul fiind tradus încă din 1945, el este singurul titlu asupra căruia insistă Gino Lupi, autorul unei substanţiale ***Istorii a literaturii române,*** publicată la Florenţa în 1955, în cadrul paragrafului dedicat scriitorului. El îl preţuieşte pentru că îl descoperă neatins de discursivismul rece ***(,jredda ideologia")*** resimţit în celelalte romane eliadeşti: „Autor de romane cerebrale care amintesc de Gide, fără a-1 imita, prezintă prin intermediul unei detaliate analize introspective viaţa tinerei

burghezii a momentului, îndeosebi pe coordonatele experienţei erotice. Operele care rezultă din acest studiu obosesc uneori printr-o anume prolixitate şi divagaţii, dar când viaţa răzbate în ţesătura invenţiei artistice şi se impune ideologizării reci, se nasc circumstanţe epice şi personaje cu adevărat reuşite, ca în ***Maitreyi*** (1933)." ***(Storia della letteratura romena,*** Florenţa, G. S. Sansoni Editore, 1955, p. 377-378, ***Parte III.)***

în spaţiu german, ***Maitreyi*** are o neaşteptată audienţă. Cunoaşte, de pildă, în numai un sfert de veac două versiuni, iar ultima, cea din 1975, devine obiecml unui adevărat regal de cronici, cuprinzând nu mai puţin de cinci (Wemer Helwig: ***Mircea Eliade, „Dos Mădchen Maitreyi",*** în ***Russelscheimer Echo,*** 23 iunie 1975; ***Mircea Eliade: „Das Mădchen Maitreyi",*** în ***Darmstădter Echo,*** 23 iunie 1975, articol nesemnat; Renate Mathaei: ***Das Heilige und das Profane, Fine wierderaufgelegte Erzăung das Rumănien Mircea Eliade [„Das Mădchen Maitreyi"],*** în ***Frankfurter Allgemeine Zeitung,*** 4 iulie 1975; Werner Helwig: ***„Das Mădchen Maitreyi " von Mircea Eliade,*** în ***Westermanns Manetshefte Die Zeitsclwift Jur Bucherleser,*** aprilie 1976; ***Mircea Eliade. Roman. „Das Madclien Maitreyi". Der Westen Konn den Osten nie begreifen,*** în ***Rlteinische Post,*** 26 iunie 1976).

Cum opera eliadescă a ajuns obiectul unei ediţii critice şi în Japonia, avem surpriza să găsim romanul ***Maitreyi*** amplu analizat şi într-o gazetă exegetică niponă (Kyoko Nakamura, ***„Maitreyi" no Ichikosetin,*** în ***Kawamura Ton ki Deigeku kenkyukiyo,*** nr. 7, 1987, p. 168-183).

4. ***Lucian Blaga, Liviu Rebreanu, Mircea Vulcănescu - trei reacţii insolite.*** Suntem tentaţi să amintim în finalul acestor hote şi comentarii şi manifestarea de entuziasm exploziv la care îi predispune lectura cărţii pe trei confraţi apropiaţi ai romancierului (surprinzătoare oarecum dacă ne gândim la prestanţa şi popularitatea lor în moment), care - chiar dacă nu s-a concretizat în texte critice de referinţă - are în ansamblu semnificaţia unui veritabil calificativ.

Lucian Blaga, de pildă, aflat în Austria ca ataşat de presă al Legaţiei române (1 noiembrie 1932- 31 ianuarie 1937), îi trimite lui Eliade această epistolă, în care se declară cu totul vrăjit de roman, oferindu-se să-i intermedieze tipărirea într-o editură austriacă:

„Wien, 6 iunie 1933.

Scumpe Mircea Eliade,

Isprăvesc tocmai citirea romanului despre Maitreyi şi mă declar ***profund entuziasmat [subl. L. B.].***

Nu ai cumva posibilitatea de a-1 traduce în nemţeşte? Dacă aş avea traducerea, m-aş face luntre şi punte să-1 plasez la o casă de editură de aici.

Al d-tale, cu toată prietenia,

Lucian Blaga."

Acelaşi entuziasm pare să-1 fi stăpânit şi pe Liviu Rebreanu, un alt constant preţuitor al scrisului lui Eliade, care deducem din ***Memorii -*** face un gest de seducătoare confraternitate: cumpără mai multe exemplare din ***Maitreyi*** şi le împarte cunoscuţilor, recomandându-le expres lectura.

Tot din *Memorii* aflăm şi despre curioasele „rezerve" ale lui Mircea Vulcănescu la *Maitreyi,* cauza fiind - paradoxurile sale erau bine cunoscute - clasicitatea *ab ovo* a cărţii. Mare degustător al romanului *Isabel şi apele diavolului,* căruia îi admiră cifrul simbolic al problematicii şi structura lui sinuoasă şi ambiguă, oscilând între eseu şi epică pură, eseistul se arată dezorientat de limpiditatea apodictică a noului roman: „Nu ai ce spune despre el, se mărturiseşte criticul autorului. E o carte transparentă, fără enigme; spune tot şi, după ce ai citit-o, nu mai poţi adăuga nimic, ***nu poţi comenta." (Memorii,*** voi. I, Bucureşti, Editura Humanitas, 1991, p. 271.) Nedumerirea sa voala însă, cu evidenţă pentru oricine, un subtil elogiu.

III. VARIANTE

Maitreyi, manuscris: *A;* **„Maitreyi" de Mircea Eliade,** în *România literară,* an. II, nr. 57, 18 martie 1933, p. III (fragment din cap. IX; în ediţia de faţă, p. 69-73): *B;* **„Maitreyi" de Mircea Eliade,** în *Vremea,* an. VI, nr. 281, 26 martie 1933, p. 6 (fragment din cap. X; în ediţia de faţă, p. 77-83): *C;* **„Maitreyi" de Mircea Eliade,** în *România literară,* an. II, nr. 62, 22 aprilie 1933, p. III (fragment din cap. XI; în ediţia de faţă, p. 89-95): *D;* **Maitreyi,** Bucureşti, Editura Cultura Naţională, 1933: *E;* **Maitreyi,** ediţia a II-a, Bucureşti, Editura Cultura Naţională, 1933: *F;* **Maitreyi,** ediţia a III-a, Bucureşti, Editura Cultura Naţională, 1933: G; **Maitreyi.** Ediţie definitivă. Bucureşti, Editura „Cugetarea" - P. C. Georgescu Delafras, 1938: //; **Maitreyi,** Bucureşti, ediţia a V-a, Editura „Cugetarea" - Georgescu Delafras, 1942: /; **Fragment din „Maitreyi",** în *Literatura română contemporană,* Bucureşti, Editura Dacia, 1943, p. 271-279 (fragment din cap. XI; în ediţia de faţă, p. 89-95): *J;* **Maitreyi,** ediţia a Vl-a, Bucureşti, Editura „Cugetarea" - Georgescu Delafras, 1946: *K.*

Pentru o mai rapidă decodare a aparatului de variante facem mai jos câteva menţiuni. Secvenţa lexicală „omite", culeasă cu litere cursive, aparţine editorului şi este folosită *exclusiv* pentru a marca lipsa unui context mai amplu, de la două propoziţii în sus (vezi *Variante,* p. 146, între r. 1-2; p. 147, r. 1-7).

Când au lipsit secvenţe lexicale simple, în genere cuvinte, am marcat absenţa lor, fără excepţii, cu ajutorul ultimelor secvenţe lexicale între care se produce hiatul (vezi *Variante,* p. 5, r. 5-6, r. 37; p. 7, r. 19, r. 28-29; p. 8, r. 2 etc). Acestea au mai fost utilizate şi în cazurile în care editorul a trebuit să individualizeze variante similare aflate pe acelaşi rând (vezi *Variante,* p. 4, r. 21 etc).

Textul variantelor este transcris după aceleaşi norme filologice care au orientat şi operaţia de stabilire a textului de bază. Când în cuprinsul lui apar secvenţe lexicale culese cu caractere cursive însoţite de o paranteză cu variante la acestea, sublinierea aparţine editorului, care indică astfel că variantele din paranteză se raportează doar la elementul indicat prin cursive (vezi p. 15,r. 19;p.46,r. 32; p. 71, r. 23; p. 85, r. 25; p. 92, r. 8; p. 94, r. 16; p. 117, r. 7 etc). Celelalte sublinieri din text aparţin însă, cum e de aşteptat, romancierului.

3

7 prin *A, E, F,* G; în *H, I, K1* 1930 *A;* 1929 *E, F, G, H, 1, KII* 24 Navy, a *A;* Navy Stores, a *E, F, G, H, I, Kll*

4

1 feminina, *K,* femenin£, *F, G, H,IIII* Y.M.C.A. - ei, nişte *A, E, F,* G; Y.M.C.A., nişte *H, I, Kll* 10 bengali *A;* bengaleză *E, F, G, H, I, KII*11 scârboase *A, E, F,* G; dezgustătoare *H, I, Kll* 17 ascult *A, E, F,* G; aud *H, I, KI* cari *A;* care *E, F, G, H, I, Kll* 21 cari *A, E, F, G;* care *H, I, K II* 23 se dezvoltă *A, E, F, G;* creşte *H, I, K I* negativă *A, E, F,* G; vrăjmaşe *H, I, KII* 24 ei *A, E, F,* G; celei dintâi *H, I, K II* 27 bengali *A, E, F,* G; bengaleze *H, I, K II* 31-32 jurnalul de-atunci *A;* jurnalul meu de-atunci *E, F, G, H, I, KII*33 Jasmin *A, E;* iasomie *F, G, H, I, KII* 35 carierii *A, E, F,* G; carierei *H, I, KII*36 rotarian *A, E, F,* G; membru în „Rotary-Club" *H, I, KII* 38 voisem^, *E, F, G;* visasem//, /, *KII*

5

4 de la Edinbourough *A, E, F,* G; din Edinburgh *H, I, KII* 5-6 Nu mai eram *A;* Nu eram *E, F, G, H, I, KII* 7-8 nu neurastenizez *A, E, F,* G; mă feresc de neurastenie *H, I.KI/9* de la *A, E, F,* G; din *H, /, KII*10 viu *A, H, I, K;* vin *E, F, G II*12 când *A, E, F, G;* căci *H, I, Kll* 14 *breakfast A, E, F,* G; prânz *H, I, KI* şantiere *A;* şantier *E, F, G, H,I,KII* 15 vacanţe *A, E;* vacanţă *F, G, HJ.KII* 18 magazine *A, E, F,* G; reviste *H, I, KII* 25 cari *A, E, F,* G; care *H, I, KII* 26 nu învăţaseră încă *A, E;* încă nu învăţaseră *F, G, H, I, KII*32 cari *A, E, F, G;* care *H, I, Kll* 37 scoborau mult în *A;* scoborau în *E, F, G, H, I, KII* 39 origina *A, E, F, G;* originea *H, I, KII*

6

1 să-mi fumez *A, E, F, G;* să fumez *H, I, KI* reflectând *A, E;* pe gânduri *F, G, H, I, K/17* vreodată dat să-1 văd *A;* dat să-1 văd vreodată *E, F, G, H, I, K119* şi în stânga *A;* şi stânga *E, F, G, H, I, KI* humor *A, E, F,* G; voie bună *H, I, KII*30 Ascultă-mă *A;* Ia *E, F, G, H, I, KI* spune tipului *A;* spune, te rog, tipului *E, F, G, H, I, Kll* 32 Vreau *A;* Am venit *E, F, G, H, I, Kll* 33 cu A; de *E, F, G, H, I, KII*

7

1-3 copii. - Ascultă, Allan *A;* copii. M-a întrebat de mai multe ori: - Allan *E, F, G, H, I.K//4* cetit *A;* citit *E, F, G, H, I,KII9* femeilor bengali *A, E, F,* G; indienelor *H, I, Kll* 15 din vi, *E, F,* G; în//, /, *Kll* 19 spus inginerului că *A;* spus că *E, F,* G, *H, I, Kll* 21 scrie, m-a *A;* scrie, Sen m-a *E, F, G, H, I, KII22* când am urcat *A;* urcând *E, F, G, H, I, KI* ca *A;* la „Cămin" *E, F, G, H, I, KII* 23-25 vestea! - Şi ascultă, Allan, Sen *A;* vestea! Lucien nu fusese până atunci într-o casă de indieni *avuţi* (bogaţi *H, I, K)* şi se pregătea să compună un reportaj desăvârşit. - Sen *E, F, G, H, I KII*25 e? - Brahman *A;* e? se *informa* (informă *H, I, K)* el. - Brahman *E, F, G, H, I, K II 21* fundator *A, E, F,* G; fondator *H, I, K II* 28-29 carne, şi invită *A;* carne, invită *E, F, G, H. I, KII* 34 miezul *A;* interiorul *E, F, G, H, 1, KII*

2 familie bogată bengaleza *A;* familie bengaleza ***E, F, G, H, I, Kll***4 cetind ***A, E, F,*** G; citind ***H, I, KII*** 5 cari ***A, E, F,*** G; care ***H, IK/IS*** şi-şi ***A;*** şi îşi ***E, F, G, H, I, KII*** 9 spuseseră gazdele *A;* spusese gazda ***E, F, G, H, I, KII*** 10 cari ***A, E, F,*** G; care ***H, I, Kll*** 12 care mi-o ***A, E;*** care să mi-o ***F, G, H, I, KI*** poate ***A, E;*** poată ***F, G, H, I, K II***14 cari ***A, E, F, G;*** care ***H, I, Kll*** 19 viată şi mai ***A, E, F, G;*** viaţă mai ***H, I KII*** 24 pe ***A, E, F,*** G; în ***H, 1, K*** // 32 Congres ***A, E, F, G;*** congrese ***H, 1, KII***33 cari ***A, E, F,*** G; care ***HJ.KI*** nu le citea, de altfel ***A;*** de altfel, nu le citea ***E, F, G,*** //, /, £// 38 plin de ***A, E, F,*** G; cu ***H, I, KII***39 M. ***A;*** Maitreyi ***E, F, G, H, I, KII***40 peste ***A, E, F,*** G; pe ***H, I, KII***40 - 1 (p. 9) scenă acel ***A;*** scenă neasemuită acel ***E, F, G, H, I, KII***

9

I veştmintelor ***A, E, F, G, H, I;*** veşmintelor ***KII***3 carnetul de ***A;*** carnetul lui de ***E, F, G, H, I, KI/4*** M. ***A;*** Maitreyi ***E, F, G, H, I, Kll*** 10 M. ***A;*** Maitreyi ***E, F, G, H, I, KII***18 negru ***A;*** tuciuriu ***E, F, G, H, I, KII*** 27 înroşite ***A;*** roşite ***E, F, G, H, I, KII*** 30 că ea e A, ***E, F, G, H;*** că e /, ***KII***33 avea A; purta ***E, F, G, H, I, KI*** europeană ***A, E;*** de stambă ***F, G, H, I, KII***34 braţele goale ***A;*** braţele ei goale ***E, F, G, H, I, KII*** 35 sileau ***A, E, F, G;*** făceau ***H, I, Kll*** 36 vreo ţigancă nubilă de la noi ***A, E;*** o ţigăncuşe (europeană ***F, G) F, G, H, I, KII***

10

5 bengaly^; bengaleza ***E, F,*** G; bengali ***H, I, KII*** 8 ***Scusez-moi\ Vous s'assoir\ Ici A; Scusez-moi] Ici E, F, G, HJ.KIIYi*** d-na ***A;*** doamna ***E, F, G, H, I, KII***28 celalt ***A, E, F,*** G; celălalt ***H, I K II*** 30 mi s-au părut ***A, H, I, K;*** le-am simţit ***E, F, G I*** veşnicii ***A, E, F, G;*** nesfârşite ***H, I, KII***31 sălbăticia ***A;*** salbatâcia ***E, F, G, H, I, KI*** Mi se părea ***A, E, F, G;*** aveam sentimentul ***H, I, KII***32 voinţa ***A, E, F,*** G; puterea ***H, I, KII***34 Când am plecat ***A;*** Plecând ***E, F, G, H, I, KII*** culegeam ***A;*** auzeam ***E, F, G, H, I, KI caii A, E, F,*** G; care ***H, I, Kll***

11

3 că, cu ***A, E, F,*** G; că numai cu ***H, I, KII*** 8 Higgering ***A, E;*** Higgerig ***F, G, H, 1, K II*** 10 24 de ani ***A;*** 24 ani ***E, F, G, H.I.KIIU*** alene ***A;*** agale ***E, F, G, H, I, KII***12 cealaltă ***A;*** cealaltă ***E, F, G, H, I, KI*** paserile ***A;*** păsările ***E, F, G, H, I, Kll*** 17 spus atunci că ***A;*** spus că ***E, F, G, H, I, KII*** 21 număr, fără ***A;*** număr şi fără ***E, F, G, H, I, K/l***

12

1 pe ***A;*** la ***E, F, G, H, I, KII*** 6 recepţionarea ***A;*** o recepţionare a ***E, F, G, H, I, K li*** 7 citit-o ***A;*** cetit-o ***E, F, G, H, I, KII*** 10 aburi viorii, cu ***A;*** aburi, cu ***E, F, G, H, I K II***14 în ***A, E, F,*** G; din ***H,I, Kll 17*** Lumding-Sadiya ***A, E, F,*** G; Lumding-Sadyia ***H, I, Kll 22*** în Consiliu ***A, E, F, G;*** cu Consiliul ***H, I, KII***24 elimine ***A;*** elimineze E, F, G, H, I, K / streini ***A;*** străini ***E, F, G, H, l KII*** 27 lucrat ***A, E, F, G;*** lucru ***H, I ,K II*** 30-31 Inginerul puse ***A;*** Inginerul îmi puse ***E, F, G, H, I, K II*** 31 umărul meu ***A;*** umăr ***E, F, G, H, I, KII***33 nu înţelegi ***A, E, F, G;*** nu ne înţelegi ***H, I, KI*** bengali ***A, E.F.G;\imbaH,I,K/l***

9 genuchi ***A;*** genunchi ***E, F, G, H,I,KII\2*** cu ***A, E, F, G;*** lui ***H, I, K1114*** toţii serios întristaţi ***A, E, F,*** G; toţii întristaţi ***H,I, Kll21*** acelaşi ***A;*** acel ***E, F, G, H, I, KI*** gest al salutului ***A, E, F,*** G; salut ***H, I, KII 22*** întreg ridiculul situaţiei ***A, E, F, G;*** cât de ridicolă era situaţia ***H, I, KII***23 când ***A, E, F, G;*** ce ***H, I. KII***35 ***jeunne A, E, F, G; jeune H, I, KI achchha A; achha E, F, G; achhal H, I, KII***

14

1 d-tale ***A, E, F, G;*** dumitale ***H, I, K II 2*** ieftene ***A;*** ieftine ***E, F, G, H, I, K II*** 4 economisim ***A, E, F, G;*** economisesc ***H, I, K117*** umeri ***A, E, F, G;*** umăr ***H, I, K II*** 8 D-ta ***A, E, F, G;*** Dumneata ***H, IKII9*** d-ta ***A, E, F, G;*** dumneata ***H, I, K II*** 12 poartă ***A;*** purta ***E, F, G, H, I, KI*** private ***A, E, F, G;*** intime ***H, I, KII***13 mai nimic; numai ***A, E, F;*** decât ***G, H, I, KII***14 zgomot, şi dacă ***A;*** zgomot, dacă ***E, F, G, H, 1, Kll*** 16 sumă.4; mulţime ***E, F, G, H, I, Kll*** 17 mă invită^; m-a invitat £, ***F, G, H, I, Kll*** 21-22 căci mă ***A;*** căci îmi dovedea încă o dată că mă ***E, F, G, H, I, KII***22 afla ***A;*** aflam ***E, F, G, H. I, Kll*** 24 ultimele ***A, E, F, G, H, K;*** ultimile ///

4 pătruns ***A, E, F, G;*** cuprins ***H, IKII9*** căci o altă ***A;*** căci altă ***E, F, G, H, I, Kll*** 10 triburi, oameni ***A;*** triburi, alături de oameni ***E, F, G. H, I Kll*** 11 acum ***A, E, F, G;*** atunci ***H, I, Kll*** 14 Voiam ***A;*** Vroiam ***E, F, G, H, I, Kll*** 16 mai mult mă înfundam ***A, E;*** mă afundam mai mult ***F, G, H, I, Kll*** 19 controlat. Dar ***A, E; controlat*** (calm ***H, I, K) ca*** în oraşe. Dar ***F, G, H, I, Kll*** 20 în joacă alături de neurastenie ***A, E;*** de luptă cu neurastenia ***F, G, H, I, Kl*** auzind ***A;*** ascultând ***E, F, G, H, I, Kll 22*** cu ***A, E, F, G;*** de ***H, I Kll*** 26 Steteam ***A, E, F, G;*** Stăteam ***H, I, Kll***

16

2 venea ***A, E, F, G, H;*** veni /, ***Kll*** 3 s-o pornesc ***A;*** să pornesc ***E, F, G, H, I, Kll A*** întunerec ***A, H, I, K;*** întuneric ***E, F, G l*** către un ***A, E, F, G;*** într-un ***H, I, Kll 7*** celora ***A;*** celor ***E, F, G, H, I, K II %*** parfumurile ***A, E, F, G;*** aburii ***H, I, K I*** acelea de putregai mă ***A, E, F;*** acelea mă G; acelea vegetale mă ***H, I, Kll*** 10 inspector de ***la A;*** inspector la ***E, F, G, H, I, Kll*** 14-15 zgâriam, nu ***A, E;*** zgâriam atunci, nu ***F, G, H, I, Kll***15 nervii erau atunci ***A, E;*** îmi simţeam nervii ca ***F, G, H, I, KII***18 ***Boy-ul A, E, F,*** G; Feciorul ***H, I, Kll*** 21 familiară ***A, E, F, G;*** blândă ***H, I, Kll 22*** porneam ***A, E,F,G;*** plecam ***H, I, Kll***25 unui mare oraş ***A;*** unui oraş ***E, F,*** G, ***H, I, Kll 29*** Sadiya ***A;*** Sadyia ***E, F, G, H, I, K ll*** 34 Neglijam ***A;*** Neglijasem ***E, F, G, H, I, K ll*** 39 Duminicile ***A, E, F, G, K;*** Duminecile ***H, Ill***

17

1 şi gura ***A, E, F, G, I, K;*** şi cu gura ***Hll 9*** patefonul şi mi-am ***A;*** patefonul, mi-am ***E, F,*** G, ***H, I, K ll*** 10 cari ***A, E, F, G;*** care ***H, I, Kll*** 21 ***malaria A. E, F.*** G; malarie ***H.I.K/l***27 adus ***A;*** dus ***E, F, G, H, I, Kll32*** până ce să ***A;*** până să ***E, F,*** G. ***H, I, K II*** 33 compartiment de clasa ***A;*** compartiment clasa ***E, F, G. H, I. Kll***

18

2 prost A; mediocru E, F, G, H, I, KII 5 cetit A; citit E, F, G, H,I,KIIU Doamna A, E, F, G; Femeia H,1,KIIY1 d-stră A; dumneavoastră E, F, G, H, I, KII18 Ideea A, E, F, G; Gândul H, I, KI mă mişcă A; m-a mişcat E, F, G, H,I,K/I\9 podidi A, E, F, G, H, I; podidiră/://21 două luni.4; cinci săptămânii, F, G, H, I, KIl29 ziua aceea a deşteptării A; ziua deşteptării E, F, G, H, I, KII33 sumă A; mulţime E, F, G, H, I,KI cari A, E, F, G; care H,I, KIl37 s-au A, E, F, G; s-a H, I, KII 39 nevestii A, E, F, G; nevestei H, 1, KI care-i A; care îi E, F, G, H, I, KII

19

5 mister A; mr. E, F, G, H, I, KII 13 ipocrit şi roşind A; ipocrit, roşind E, F, G, H, I, Kll li betelA, E;pan F, G, H,1,KII\9 fetii A, E, F, G; fetei H, I.KII 26 bengali A; bengaleză E, F, G, H, I, KII27 amuzat A, E, F, G; interesat H, I, Kll 30 mântuită A, E, F, G; scăpată H,I,K//3\ n-o A; nu E, F, G, H,I, Kll 32 ea A, E, F, G, H; ne /, KI prezenţă A, E, F, G, H; prezenţa /, K//

20

35 bengaleză A, E, F, G; bengali H, I, KII 36 fiice-sei A; fiicei sale E, F, G, H, I, K I surprinsă A; aprinsă E, F, G, H, I, Kll37 asculta A; ascultă E, F, G, H, I, KII 39 sălbatec A, E, F. G, H, I; sălbatic KII

21

1 întrebam A, E, F, G; întreb H, I, KII 6 strein A; straniu E, F, G, H, I, KII 10 făcu A; făcea E, F, G, H, I, KII12 fals A, E, F; falş G, H, I, KII 21 să ţi-o A; să-ţi E, F, G, H, I, KII 22 încheia A; încheie E, F, G, H, I, KII 23 privea A, E; privi F, G, H, I, K II 28 care A, H, I, K; cari E, F, G II 28-29 cari A, E, F, G; care H, I, K II 33 revelase A; relevase E, F, G, H, I, KII34 tainică A, E, F; tanică G; tonică H, I, KII 35 celalt A; cellalt E, F, G; celălalt H, I KII

22

3 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, K117 aceasta A; asta E, F, G, H, I, Kll 10-11 să mă salveze A; că am nevoie de ajutorul lor E, F, G, H, I, Kll 16 veni atunci în A, E, F; veni în G, H, I KII 20 zâmbetul A; sufletul E, F, G, H, I, KII23 Haide, haide, nu A; Haide, nu E, F, G, H, I, Kll 28 cetit A; citit E, F, G, H,I,KII3% spuse mai A; spuse ea mai£,F, G, H, I, KII

23

7 fruntea, încercând să A; fruntea, să E, F, G, H, I,KII% spuse A, E, F, G; spune H, I, KI d-l A; mr. E, F, G, H, I, Kll 11 ştiu A; ştia £, F, G, H, I, KII 15 Harold^, £, /% G, //, /; Allan Kll 17 negrul, £, i\ G; indiană //, /, Ă7/ 20-21 şi cu Harold vl; şi Harold E, F, G, H, 1, Kll 26 salvat, să A; salvat, Allan, să E, F, G, H, I, Kll

24

5 jeţ A, E, F, G; fotoliu H, I, K II 8 cari A. E, F, G; care H, I, K II 24 d-stră A; dumneavoastră E. F, G, H, I. KII

25

1 fost şi surprins A, E, F, G, H; fost surprins I, K II 15 hindustană A, E, F, G; hindustani H, I, Ki observam A, E, F, G; observasem H, I, KII16 mele, cum A, E; mele, aşa cum F, G, H, I, KI stă A, E\ sta F, G, H, I, KI soarbe A, E; sorbea F, G, H, I Kll 21 cari A, E, F, G; care H, I, K II 30 adesea A, E, F, G; adeseori H; adeseaori I, Kll 33 feţii A, E, F, G, H; feţei /, KII

26

9 D-ta A; Dumneata E, F, G, H, I, Kll 13 spun A; spui E, F, G, H, I, K1116 birou A, E, G, H, I K; biurou F II 17 steteam A, E, F, G; stăteam H, I, K I gânduri, a A; gânduri, Maitreyi a E, F, G, H, I Kll 20 uşă A, I, K; uşe E, F, G, HII 22 cuvinte mai multe A, E, F, G; mai multe cuvinte H, I, KII 24 adăugă A, E, F, G, H, I; adăoga K II 36 ceva şi se A, E, F, G; ceva, se H, I, K II 38 uşă A, I, K; uşe E, F, G, HII 40 fereştrile A, E, F, G; ferestrele H, I, Kll Al învestmântata, E, F, G, H; înveşmântat IKII

27

2 glasul acela scurt A; glasul scurt E, F, G, H, I, Kll 3 pasere A, E, F, G; pasăre H, I, KII7cuA, E, F, G; de//, /, AT/mândru^, E, F, G; mândră//, /, Kll 11 cari.4, E, F, G; care H, I, KII 14 greşală A, E, F, G, H, greşeală I, Kll 16 greşală A, E, F, G, H; greşeală /, KII18 scrie necunoscuţi A, E, F, G; scrie oameni necunoscuţi H, I, K II 23 Acceptai eu cu A; Acceptai cu E, F, G, H, /, K II 24 coperişul A, E, F, G; acoperişul H, I, Kll 33 d-stră A, H, I, K; dvs. E, F, G II

28

5 D-stră A, H, I K, Dvs. E, F, G III1 Lew A, F, G, H, I, K; Leon EI pronunţa A, E; pronunţă F, G, H, I, K II 11-12 Lew (Leon £) englezeşte A, E, F, G; Lew în englezeşte//, /, Kll 16 odăieivi E, F, G, H; odăii/, Kll 17 maiat; maică-sai, F, G, H, I, K II 21 coprinse A; cuprinse E, F, G, H, I, K II 21-22 bucurie aproape entuziastică A, E, F, G; nemărginită bucurie H. I, K II 23 coperişul A, E, F, G; acoperişul H, L KII 24 toţi pomii A, E, F, G; arborii H, I, KII 27 M. A; Maitreyi E, F, G, H, L Kll 28 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, KII29 odăiei A, E, F, G, H; odăii/, Kll

29

I instantaneu A, E, F, G; într-o clipă H, I,K/I3 cetit A; citit E, F, G, H, I, Kll 8 cari A, E, F, G; care H, I, KI cetisem A; citisem E, F, G, H, I, KII 9 nimic A, E, F, G; nici una H, L KII24 îi A; o E, F, G, H, L KII 27 ridicul A; ridicol E, F, G, H, I, KII 31 M.A; Maitreyi E, F, G, H, I, KII 34 jăratec A. E, F, G, H; jeratec /, KII

30

8 vocalele A; vocale E, F, G, H, I, KII 10 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, Kll 13-14 pom? - Nu A; pom al ei? - Nu E, F, G, H, L Kll 15 turte A; turtă E, F, G, H, I, KII 16 şi din A, E. F, G; şi firimituri din H, I, Kll 22 plec (ca A) A, E, F, G; mă duc H, I, KII 25 mult A, E, F,G; multe H, L KII 28 deosibire A; deosebire E, F, G, H, L K II34 adăogat A, E, F, K; adăugat G. H, III 36 şi îmi A; şi-mi E, F, G. H, I, KII

31

3 acelei *A,* ***E, F,*** G; acestei *H,* ***I, KII***9 M. *A;* Maitreyi ***E, F, G, H, I, KII***12 când ***A;*** după ce ***E, F, G, H, I, K II*** 13 an mai înainte ***A, E, F, G;*** an înainte ***H,*** *1,* ***KI M. A;*** Maitreyi ***E, F, G,*** *H,* ***I, KII***16 ***dandy A, E, F,*** G; tânăr elegant ***H,*** *1,* ***Kll*** 17 ia ***A, E, F, G;*** apuce *H,* ***I, Kl*** întunerec ***A. H, I, K;*** întuneric ***E, F, GII***20-21 intervenit. - Am ***A, E;*** intervenit. Discuţii, explicaţii, scuze. - Am ***F, G, H, I, KII*** 22 greşală ***A, E, F, G, H;*** greşeală /, ***KII***26-27 sau îi auzeam ***A, E, F, G, H;*** sau auzeam /, ***KII***28 M. ***A;*** Maitreyi ***E, F, G, H, I, KII*** 31 făcu *A;* făcea ***E, F, G, H,*** *1,* ***KII*** 36 îmi spuneam ***A;*** reflectam ***E, F, G, H, I, KII*** 37 cari ***A, E, F, G;*** care ***H, I, KII***

32

I întâlnesc ***A;*** întâlnii ***E, F, G, H, I, KII*** 3 vorbii eu cu ***A;*** vorbii cu ***E, F, G, H, I, K II***5 începu ***A, E;*** începea ***F, G, H, / KII***24 Avu ***A, E. F, G;*** Avea ***H,*** *1,* ***KII***28 e om ***A*** e un om ***E, F, G,H,I,KII***

33

6 neînţeles ***A, E, F, G;*** fără înţeles ***H, I, KII***17 să vă ***A, E, F,*** G; să-ţi ***H, J, Kl*** spuse ea, şi-i *A;* spuse, şi-i ***E, F, G, H,*** *1,* ***Kll***27 ***ah. A;*** oh ***E, F, G, H, I, Kll*** 33 greşeşte ***A;*** greşeşti ***E, F, G, H,*** *1,* ***KII***

34

19 subsoară ***A;*** subsuoară ***E, F, G, H, l KII*** 24 şi A; iar ***E, F, G, H, I, KII*** 25 adaog ***A.E, F, G, H, K;*** adaug///

35

10 avea/l, ***E, F, G, H;*** aveau /, ***Kll*** 13 rezervei; rezervă***E, F, G, H, I, Kll*** 16 şi îmi ***A;*** şi-mi***E, F, G, H, I, Kll*** 18mosafirii *A,* ***E, F, G;*** musafirii//, /, ***K//23ea***mi-arfi profesor ***A, E, F,*** G; mi-ar da ea lecţii ***H, I, KII*** 25 conversaţie ***A;*** conversaţia ***E, F, G,H,I,KII***

36

3 multe ***A;*** mult ***E, F, G, H, I, KII*** 10 cari ***A, E, F,*** G; care ***H, I, KII*** 16 una ca asta ***A. E, F,*** G; o asemenea nuntă ***H. I. KII*** 33***jeunne A; jeune E, F, G, H. I, KI jeunne A; jeune E, F,*** G, ***H, I, KII***34 cu o precizie ***A;*** cu precizie ***E, F, G, H, I, KII***

37

14 asta? întrebai ***A;*** asta? o întrebai ***E, F, G, H,*** *1,* ***KII*** 16 ce scrisese ***A;*** scrise ***E, F, G, H,I, Kll*** 19 amuzat-o ***A, E, F,*** G; înveselit-o ***H, I.K/1***25 bucur/l, ***E, F. G;*** bucure ***H, I, KII*** 28 îmi spuneam ***A, E, F,*** G; o numeam ***H, I, KII 32*** cari ***A;*** care ***E, F. G, H, I, KII***33 voiam ***A;*** vroiam ***E, F, G, H, I, KII***

38

7***jeunne A; jeune E. F. G. H. I. Kll*** 12 iarăşi ***A;*** iară ***E, F. G, H;*** iar /, ***K ll***15 Aş! vorbii cu convingere. Aceea ***A. E, F,*** G; Ar fi fost foarte greu, mă apărai eu. Fata aceea ***H, I, KII***19 spuse ea ***A, E, F.*** G; şopti ***H,*** *1,* ***Kl*** sieşi ***A. E. F, G*** pentru sine ***H, I. Kl'*** 21 bengalice ***A;*** bengaleze ***E. F. G. H, I,*** A' /-' 23 bătrân ***A;*** bărbat ***E. F. G. H,*** ***/, Kll*** 27 16 ***A, E, F, G, H,*** şaisprezece /, ***Kll*** 28 o ***A, E, F,*** G; un fel de ***H,*** *I,* ***KII*** 30 cari ***A, E, F, G;*** care ***H,*** *I,* ***K//***

39

6 arat ***A;*** arăt ***E, F, G, H, IKII7*** celelalta ***A;*** cealaltă ***E, F, G, H, l.KI/9*** cealaltă ***A;*** cealaltă ***E, F, G, H,*** *1,* ***Kll*** 14 minM; minţii***E, F, G, H,*** *I,* ***Kll*** 18-19 întors, m-am ***A;*** întors de la birou, m-am ***E, F,*** G, ***H,*** *I,* ***KII*** 23 m-am trântit ***A, E;*** mă trântii ***F, G, H,*** *I,* ***Kl*** sunt un ***A, E;*** sunt totuşi un ***F, G, H,*** *I,* ***KII*** 26 începurăm ***A;*** Am început ***E, F, G, H,*** *I,* ***KII***33 că zvârlisem ***A, E, F, G;*** că, de fapt, zvârlisem ***H,*** *1,* ***KII*** 38 ca ***A, E, F,*** G; lăsând-o ***H,*** *I,* ***KI*** reîncepurăm ***A, E, F, G;*** continuarăm ***H,*** *I,* ***KII*** 39 m-am dus ***A;*** am ieşit ***E. F,*** G, ***H,*** *1,* ***KII***40 uscând-o ***A, E, F. G;*** ofilind-o //, /, ***KII***

40

6 Ideea ***A, E, F,*** G; Gândul ***H,*** *I,* ***K117*** dezgustă ***A;*** dezgusta ***E, F,*** G, ***H,*** *I,* ***Kll &*** M. ***A;*** Maitreyi ***E, F,*** G, ***H,*** *I,* ***KII*** 14 M. ***A;*** Maitreyi ***E, F, G, H,*** *I,* ***KII*** 15 mesei ***A;*** cât a durat masa ***E, F, G, H,*** *I,* ***K II*** 21 ***IA.. A;*** Maitreyi ***E, F, G, H, l K II*** 25 M. ***A;*** Maitreyi ***E. F. G, H,*** *I,* ***Kll*** 30 greşală ***A, E, F, G. H,*** /; greşeală ***KII*** 36 uşă ***A,*** *I,* ***K;*** uşe ***E, F, G, ti II***38 Probabil că pălii ***A;*** Probabil pălii ***E, F, G, H,*** *I,* ***KII***40 un fir din părul meu, împletit ***A, E, F,*** G; împletit, un fir din părul meu ***H,*** *I,* ***KII***41 pasemite ***A;*** pare-mi-se ***E, F, G. H,*** *I,* ***KII***

41

3 învestmântată ***A, E, F,*** G, ***H;*** înveşmântată /, ***KII*** 15 d. ***A;*** d-l ***E, F, G, H, /, KII 22*** asta ***A;*** aceasta ***E, F, G, ti,*** *1,* ***Kll*** 24-25 pe seară ***A;*** peste vreo două ceasuri ***E, F,***

42

1 amândoura ***A;*** amândorora ***E, F, G, H,*** *I,* ***KII 6*** M. ***A;*** Maitreyi ***E, F, G, H,*** *I,* ***KII*** 8 fereştrile ***A;*** ferestrele ***E, F,*** G, ***H,*** *I,* ***K ll*** 10 verandei, auzii din *A;* verandei, mă auzii chemat din ***E, F, G, H, l KII*** 26 care ***A;*** ce ***E, F, G, H, l KII*** 30 odăiei ***A, E, F, G, H;*** odăii ***I,K/I37 şi*** îmi ***A;*** şi-mi ***E, F, G, H,*** *I,* ***KII***

43

19 mormăi ***A, E, F,*** G, //; mormăii /, ***Kll*** 23 obişnuit ***A;*** obicinuit ***E, F, G, H,*** *I,* ***KII 29*** începusem ***A;*** începui ***E, F, G, H,*** *I,* ***KII*** 30 asculta ***A,*** *1,* ***K;*** ascultă ***E, F, G, HII*** 34 ineficient ***A;*** insuficient ***E, F,*** G, ***H,*** *I,* ***KII*** 35 Rămăsei mut ***A, E;*** Amuţii, puţin plictisit de întrerupere ***F, G, H, I, Kll*** 36 ceai ***A, E;*** ceaiul ***F, G, H,*** *I,* ***KII***

44

12-13 nu mai putea de nerăbdare ***A;*** de-abia îşi putea stăpâni nerăbdarea ***E, F,*** G, ***H,*** *1,* ***KII***13 ce scriam ***A;*** ce eu scriam ***E, F, G, H,*** *I,* ***KII*** 15 scrisese ***A***; scrise ***E, F, G, H.IKI*** atât ***A, E, F, G, H;*** atâta /, ***Kll*** 17 el *A,* ***E;*** acela ***F, G, H,*** *I,* ***KI poate A;*** poate ***E,F,G,H,],K//\8peA,E;*** de ***F, G, H,*** *I,* ***KI*** genuchi *A*; genunchi ***E, F,*** G, ***H,*** *1,* ***K ll*** 19 beau ***A, E, F, G;*** beam ***H,*** *I,* ***Kll*** 24 cu singură ***A, E, F, G;*** drept singura ***H,*** *I,* ***K ll*** 29 împreună mai serios ***A;*** împreună serios ***E, F, G, H,*** *I,* ***KII***

45

13 înfloritură *A, E, F;* înflorituri G, *H, I,* ***K/îaA,*** *E;* de *F, G, H, I,* ***Kll*** 16 Când îmi voi *A;* Când voi *E, F, G, H, I,* ***KII*** 27 cari *A, E, F, G, H,* care *l* ***Kll 7,2*** sine *A, E, F,* G; el însuşi *H, I,* ***KI*** prodigios *A, E, F, G;* de necrezut *H, I,* ***KII*** 33 prostituatele *A, E, F,* G; cocotele *H, I,* ***KII***

46

6 Poate *A, E, F,* G; Pare *H, I,* ***K II*** 7-8 împrietenit repede *A;* împrietenit foarte repede *E, F,* G, *H, I,* ***KII***19 *noctis A, E, F, G, H; nox* ***I,KII2*** detaliile *A, E, F,* G; amănuntele *H, I,* ***KII*** 22-23 îmbracă excelent, şi *A, E, F,* G; prinde foarte bine, iar *H,I,* ***Kll 23*** încercând *A, E, F,* G; silindu-mă *H, I,* ***KII***24 adevărată *A, E, F,* G; mare *H, I,* ***KII*** 26 îndrăgostit, dar îndrăgostit ciudat *A;* îndrăgostit ciudat *E, F, G, H, I,* ***K 1121*** ca în India *A;* (ca în India) *E, F, G, H, I,* ***KII*** 28 devota *A, E;* devotată *F, G, H, I,* ***KII***29 de mamă *A, E, F,* G; filială ***H,I,KII*** 30 văd *A;* zăresc *E, F, G, H, I,* ***KII*** 32 „fiu", că am nevoie de *mângâiere* (mângâiere *E)* şi de mamă, că *A, E, F,* G; „fiu", că*H,* ***l.KII 37*** *N.A. A, E, F,* G; *NotăH, I,* ***KII***

47

2 că astfel *A. E, F,* G; astfel că *H.* ***l.KII A*** cari *A;* care *E, F,* G, *H, I,* ***KII*** 8 *N.A. A, E, F,* G; *notă H, I,* ***K II*** 12 M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, I,* ***K II*** 16-17 fericit, prea mediocru fericit. Unde *A;* fericit. Unde *E, F, G, H,* ***l.KII*** cari A *E, F, G;* care *H, I* ***KI*** cumpăram *A, E, F,* G; cumpăr *H. I,* ***KII***20 *noctis A, E, F, G, H; nox I.* ***KII*** 26 violentă *A, E, F,* G; bruscă *H, I,* ***KII*** instantanee *A, E, F,* G; violentă *H, l,* ***KII*** 32 *N.A. A, E, F,* G; *Notă H, I,* ***KII*** 37 niciodată. Am observat instantaneu schimbarea. Maitreyi yl; niciodată. Maitreyi *E, F, G, H, I,* ***Kll***

48

4 *N.A. A, E, F, G; Notă H,* ***l.KI/7*** *N.A. A, E.F.G; Notă H, I,* ***KII***7-8 iubeam *A, E, F,* G; eram prea îndrăgostit *H, I,* ***KII 9*** M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, I,* ***KII*** 10 M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, I,* ***K II*** 12 burlac *A, E, F,* G; celibatar *H, I,* ***K II*** 13 M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, I,* ***Kll*** 14 *N.A. A, E, F,* G; *notă* ***H,I,KIIY1*** are *A;* au *E, F, G, H, I* ***KII 22*** M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, I,* ***KII 29*** strein *A, E, F;* străin G, *H, I,* ***KII*** 30 şi mai *A;* şi cea mai *E, F, G, H, I,* ***KII***

49

1 *N.A. A, E, F, G; Notă H. I,* ***Kll*** 3 M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H,* ***l.KII d*** M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H,* ***l.K/IS*** şi rugasem *A;* şi mă rugasem *E, F, G, H, I,* ***KII***

50

6 plajă *A, E, F,* G, *H;* plaje /, ***KI*** Literatură? *A, E, F,* G; Literatură. *H, I,* ***KII***10 *N.A. A. E.F.G; Notă H.****l.KI***M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, I,* ***Kll*** 12 *N.A. A, E, F,* G; *Notă H, I.* ***KI*** M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, l,* ***KII*** 14 posesiunea *A;* pasiunea *E, F,* G, *H, I,* ***Kll*** 16 M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H. I,* ***KII***18 M. *A;* Maitreyi *E, F, G. H, I,* ***KI*** fâstâcit *A, E. F,* G; zăpăcit *H. I* ***KII*** 19 d. *A;* d-1 *E, F,* G, *H, I.* ***KII 22*** *şi ea A;* şi ea *E, F, G,* ***HJ.KI*** *N.A. A, E. F,* G; *Notă H, I,* ***K li*** 24 M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, I,* ***KII*** 25 c-o *A;* că o *E, F, G, H, /,* ***KII***

51

2 putea vorbi *A, E, F, G;* vorbea *H,* ***I,KI/5*** M . *A;* Maitreyi *E, F, G, H, I,* ***KII***6 *N.A. A, E, F, G; Notă H, I,* ***Kll*** 13 M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, I,* ***Kll*** 16 lirică^4, *E, F, G;* patos ***H.I.KII \7*** cari *A, E, F,* G; care ***H,1,KII\%*** *N.A. A, E, F, G; Notă H, I,* ***KI*** M . *A;* Maitreyi *E, F, G, H, I,* ***KII22*** M . *A;* Maitreyi *E, F, G, H, I.* ***KII***26 întunerecul *A, H, I,* ***K;*** întunericul *E, F,* ***GII***27 inimaginabil *A, E, F, G;* neînchipuit *H, I* ***KII***28 femeiei *A, E, F, G, H;* femeii ***I.KII*** 31 M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, I,* ***KI*** insinuează *A, E, F;* insinuează G, *H, I,* ***KII***32 itinerariul *A, E, F,* G, /, ***K;*** itinerarul H // 33 A U . *A, E, F, G; Notă H, I,* ***Kll***

52

1 M. *A;* Maitreyi *E, F,* G, *H, 1,* ***KII*** 5 M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, I,* ***KII*** 8 Continuu *A, E, F, H, I* ***K;*** Continuai G / tactică *A, E;* strategie *F, G, H, I,* ***KI*** ce *A;* care *E, F, G, H,* ***IKII9*** M . *A;* Maitreyi *E, F, G, H, I,* ***Kll*** 16 M . *A;* Maitreyi *E, F,* G, *H, I,* ***K II*** 17 creier *A, E, F,* G; suflet *H, I,* ***K II*** 20 banal, e copilăresc *A, E, F,* G; banal, copilăresc *H, I,* ***KII*** 36 *primejdia A;* primejdia *E, F, G, H, J* ***K1/37*** *M. A;* Maitreyi *E, F,* ***G,H,I,K//***

53

2 *N.A. A, E, F, G; Notă H,* ***I,K//6*** deconcentrantă *A;* deconcertantă *E, F, G, H, I,* ***K II9*** Maitreyi *A;* Maitreyiei *E, F, G, H, I,* ***KII*** 10 şi ea a *A, E, F, G;* şi a *H, I,* ***Kll*** 19 făcut eroice eforturi *A;* făcut eforturi *E, F, G, H, I,* ***KII 22*** *N.A. A, E, F,* G; *Notă H, I,* ***K/M.*** *A;* Maitreyi *E, F, G, H, l* ***KII*** 25 M. *A;* Maitreyi *E, F,* G, *H, I,* ***KI*** e *A, E, F, G;* va fi *H, I* ***KII 29*** excitantă *A, E, F, G;* turburătoare *H, I,* ***K ll***'31 *N.A. A, E, F, G; Notă H,* ***I.K/1***32 purta *A;* poartă *E, F,* G, *H, I,* ***KII***34 M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, I,* ***KII*** 36 Senzual *A, E, F, G, H;* Senzuală /, ***KII 37*** ca *A;* şi *E, F, G, H, I,* ***KII*** 38 create *A, E, F, G;* contrarii *H, I,* ***KII***

54

3 M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, I* ***KII*** 12 M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, I,* ***Kll*** 15 M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, I,* ***KII***26 mi-a spus, şoptit *A, E, F, G;* mi-a şoptit *H, I,* ***KII*** 30 *N.A. A, E, F,* G; *Notă H, I,* ***KII***33 M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, J* ***KII***

55

5 M. *A;* Maitreyi *E, F,* G, *H,* ***l.KII9*** ridicul *A;* ridicol *E, F, G,* ***H,IKII*** \ cari .4, *E, F,* G; care *H, I,* ***K 1/12*** etc, iar *A;* etc, etc, iar *E, F, G, H, I,* ***K II*** 19 M. *A;* Maitreyi *E, F,* G, *H, I,* ***Kll 31*** După-amiaza *A;* După-amiază *E, F, G, H,* ***I,K//M*** *A;* Maitreyi *E, F,* G, *H, I,* ***KII***

56

3 *NA. A, E, F,* G; *notă H,* ***IKII9*** altă dată *A, E, F;* alteori G, *H,* ***I.KII*** 11 mentală *A;* mintală*E, F,* G, *H, I,* ***Kll*** 14 M. *A;* Maitreyi *E, F, G,* ***H,I,KII\7*** M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, I* ***KII*** 22 M. *A;* Maitreyi *E, F,* G, *H, I,* ***KII*** 27 M. *A;* Maitreyi *E, F,* G, *H, I,* ***K II*** 35 M. *A;* Maitreyi *E, F,* G, *H, I* ***Kll 37*** şanse, că sunt nevoit să par slab etc *A;* şanse etc. *E, F, G, H, I* ***KII***

57

1 nedumirit-o *A, E, F, G, H;* nedumerit-o /, ***KII***5 a-mi spune *A;* a spune *E, F, G, H, I, **KII***6 D-zeu *A;* Dumnezeu *E, F, G, H, **I.KI/***1 D-zeu *A;* Dumnezeu *E, F, G, H, I, **KII***18 cari *A;* care *E, F, G, H, I, **KII*** 20 M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, I, **KII***

2 seară *A;* după-amiază *E, F, G, H, I, **KII** U* era *A, E, F,* G; este *H, I, **Kll*** 12 ducea *A, E, F,* G; duce *H, I, **KII***16 fetele? îl întrebai *A;* fetele? întrebai *E, F, G, H, I, **KII*** 18 Bhowanipore. Nu *A;* Bhowanipore, reîncepu el după o clipă. Nu *E, F, G, H, I, **K II***24-25 Y.M.C.A.-ei. - Nu *A, E, F,* G; Y.M.C.A. - Nu *H, I, **K1121** va. A, E, F;* la *G, H, I, **Kll***

59

8 *cu A, E, F;* şi *G, H, I, **Kll*** 12 viaţa *A;* viaţă *E, F, G, H, I, **Kll*** 13 îi încântă *A, E, F,* G; i-a desfătat *H, I, **K II*** 14 mâinile la piept şi *A;* mâinile şi *E, F, G, H, I, **Kll*** 25 dreapta *A, E, F,* G; mâna dreaptă *H, I, **KII***29 Spunea *A, E, F,* G; Spune *H,I, **Kll** 30* M. *A;* Maitreyi *E, F,* G, *H, I, **KII*** 38 M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, I, **KII***

60

5 de un *A, E, F;* dintr-un G, *H, I, **K1119*** M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, I, **KI*** trase *A;* retrase *E, F, G, H, I, **KII***14 avu *A;* avea *E, F, G, H, I, **KII*** 26 M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, I, **KII*** 30 sau *A, E;* şi *F, G, H, I, **Kll*** 32 M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, I, **KII*** 35 M. *A;* Maitreyi *E, F, G, HJ, **Kll** 36* trimetea *A, E, F, G, H;* trimitea /, ***K/l*** 38 M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, I, **KII***40 Thakkur *A;* Thakhur *E, F, G, H, I, **KII***

61

2 şi de sinceră *A, E;* şi sinceră *F,* G, *H, I, **KII***3 petreceau cu mult în *A;* petreceau în *E, F, G, H, **I.KI/&*** familiară *A, E, F,* G; colocvială *H, I, **Kll*** 10 Maitreyiei *A, F, G H I **K;*** Maitreyii *E **II*** 17 nu întâlnisem *A, E, F,* G; nu mă întâlnisem *H, I, **KI*** pe *A, E, F,* G; cu *H,I,**KII\%*** d. *A;* d-1 *E, F, G, H, I, **KII*** 24 M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, l **Kll*** 30 raft, şi transcrise *A;* raft, transcrise *E, F, G, H, I,* Ă7/31 dat,4, *E, F,* G; date *H, I, **KII*** 31-32 Şi-mi era teamă *A, E. F,* G; Şi mă temeam *H, I, **KII***32 ca *A, E, F;* că G, *H, I, **KI*** să nu *A, E, F,* G; ar putea să *H, I, **KII*** 34 M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, I, **K/I***

62

1 arat *A;* arăt *E, F, G, H, I, **KII** 2* cinzeci *A;* cincizeci *E, F,* G, *H, I, **KII***4 mesii *A, E, F,* G; mesei *H, I, **K II*** 5 întâlnim. Vrei *A;* întâlnim, vrei *E, F, G, H, I, **K II*** 7 distrame *A;* destrame *E, F, G, H, I, **KII***16 M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, I, **Kll** 21* ne aşteaptă *A, E, F,* G; avem înaintea noastră *H, I, **KII***29 titluri foarte caracteristice *A;* titluri caracteristice *E, F, G, H, I, **Kll*** 39 *vaishnava A, E, F,* G; *vaishnav H, I, **Kll***

63

3 M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H. I, **KII*** 11 M. *A;* Maitreyi £, *F, G. H, I, **KII*** 23 feroce .1; suprafiresc *E. F.* G, *H. I, **K II*** 23-24 dulce, suprafiresc incapabili *A;* dulce, incapabili *E, F, G, H,I, **Kll** 31 N. A. A, E, F, G; Notă H.**IK//31*** cobora *A;* scobora *E, F, G, H, I, **KII***38 *N.A. A, E, F, G; Notă H, I, **KII***

64

10 tuşă *A, E, F, G;* atingere *H, I, **K II*** 15 cari *A, E, F,* G; care *H, I, **K II*** 16 M. *A;* Maitreyi *E, F,* G, *H,I,**KII2*** genuchiului *A, E;* genunchiului *F, G, H, I, **KII***25 cari *A, E, F, G;* care *H, I, **Kll*** 28 M. *A;* Maitreyiei *E, F, G, H, I, **K/l*** 34 vehicul ce poartă *A, E;* semn de *F, G, H, I, **KII*** 38 care *A, H, I, **K;*** cari *E, F, G **II*** 39 că şi ea *A;* că ea *E, F,* G, *H, I, **K//40*** favorizaseră^; favorizează *E, F, G, H, I, **Kll***

65

8 căpătându-mi *A;* recăpătându-mi *E, F, G, H. I, **Kll*** 13 M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, I, **Kll*** 16 Spune-mi şi *A;* Spune-mi asta şi *E, F, G, H, I, **Kll*** 19 M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, l **KII***20 întunerec *A, H, I, **K;*** întuneric *E, F, G **II*** 28 M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, l **KII 29*** mâinile *A, H, I, **K;*** mâinele *E, F, G **II*** 33 M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, î, **KII***34 nu audă *A;* nu ne audă *E, F,* G, *H, I, **KII***40 sărutai *A, E, F;* sărutasem *G, H, **IKII***

66

6 şi şi le *A;* şi le *E, F, G, H, I, **Kll*** 13 mamei, în ***A;*** mamei mele, în *E, F, G, H, I, **K***

67

4 dormit *A, E, F,* G; adormit *H, I, **K/116*** feminin *A;* femenin *E, F,* G; delicat *H, I, **K II***19 ridicul *A;* ridicol*E, F, G, H, l **Kll20** M. A;* Maitreyi*E, F, G, H, I, **Kll*** 21 feţii *A, E, F, G;* feţei *H, I, **Kll*** 26 M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, I, **K/l** 21* a ridica *A;* să ridic *E, F,G, H, l **Kll***

68

5 M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, I, **KII*** 8 desenând ***A;*** desemnând *E, F,* G, *H, l **K119*** cari *A, E, F,* G; care *H, I, **Kll*** 10 cari *A, E, F,* G; care *H, I, **KII***12 pe ***A;*** în *E, F,* G, *H, l **KII***15 cari *A, E, F,* G; care *H, I, **KII***16 jicnindu-mă ***A,*** *E, F,* G; jignindu-mă *H, I, **KII*** 24 găzduiţi - şi ea *A;* găzduiţi - ea *E, F, G. H, I, **KII 33*** apărătoare ***A.*** *E. F, G, H,* apărătoarea *I, **Kll 36*** lumii unde *A, E;* lumii pe unde *F, G, H, I, **KII***

69

2 ating *A;* atinge *E, F, G, H, I, **Kll 5*** M. *A;* Maitreyi *E. F. G, H, I, **KII*** 25 cobora ***A;*** coborî *B, E, F,* G, *H, I, **KII*** 27 întârziu *A, E, F;* întârzii *B;* prelungesc *G, H. I, **K /*** mult, aproape *A, B, E, F;* mult sărutarea, aproape G, *H. I, **KII*** 35-36 firii. Ziua *A;* firii. în ziua *B, E, F, G, H, I, **KII***

70

1 M. *A;* Maitreyi *B. E. F, G. H.l.**KI*** ating din ***A,*** *B;* ating nici din *E. F, G. H. I. **KII*** 4 M. *A;* Maitreyi *B, E, F. G, H.l.**KII*** 12 genuchii ***A;*** genunchii *B, E, F. G. H, I, **K II***13 M. *A;* Maitreyi *B. E. F,* G, *H, I, **Kll*** 16 M. *A;* Maitreyi *B, E, F. G. H, I. **KII*** 24 dată împreună despre ***A.*** *E. F. G, H. I. **K;*** dată despre *B **1131*** cari ***A,*** *B. E. F. G;* care

H, I. Kll 33 M. *A;* Maitreyi *B, E. F, G, H, I, KII*39 fetii *A, B, E, F,* G; fetei *H, I, K* /jăratec *A, B, E, F, G, H;* jeratec /, *KII*

71

1-2 acrului în sine *A, B, E, F,* G; faptului care trebuia să urmeze *H, I, K II* 10 reazemă *A, B, E, F;* reazămă *G, H, I, KI* mereu mai *A, B, E, F;* mereu, tot mai G, *H, I Kll 11* celalt *A, B, E, F,* G; celălalt H, I, K //12 să strângă *A;* să mă strângă *B, E, F, G, H, I, KII* 23 beatitudine mă *invada* (invada *B) A, B, E,G, H, I, K;* beatitudine invada *E, FI* porţile, şi ale sufletului *A;* porţile sufletului *B, E, F, G, H. I, K II* 25 mine *A, B, E, F;* nimic *G, H, /, K II* 26 instantaneu *A, B, E, F,* G; total *H, I, K I* imediat *A, B, E, F, G;* nemijlocit *H, I, KII* 27 cari *A, B, E, F,* G; care *H, I KII* 37 că îmi *A;* că-mi *B, E, F, G, H, I, KII*

72

1 M. *A;* Maitreyi *B, E, F, G, H, I, KII* 3-4 despărţit aşa cum trebuie, în intimitatea noastră descoperită astăzi. Nu ne puteam despărţi decât *A, E, F, G, H, I, K;* despărţit decât *B II 5* împiedecase *A, B, E, F, G, H, I, K;* împiedicase *B II*6 căci *A, B, E, F, G, H;* că *I, KII*11 ghicisem *A, E, F, G, H, I, K;* am ghicit *B II*13 luare-aminte uşa *A, E, F, G, H, I, K;* luare-aminte, uşor, uşa *B II* 14 să mă cobor *A. B, E, F,* G; să cobor *H, I, KII* 22 moleşeala *A, B;* moleşela *E, F, G, H, I, KII* 23 pe un umăr *A, B;* pe umăr *E, F, G, H, l K II* 26 jasmin *A, B, E;* iasomie *F, G, H, I, K II* 33 jasmin *A, B, E;* iasomie *F, G, H, I, KII*37 are *A, B;* avea *E, F,* G, *H, I, KII*

73

1 nestemat dar *A, E, F,* G; dar nestemat *B;* nepreţuit dar *H, I, KI* şezând eu pe *A, E, F, G, H, I K;* şezând pe *B I* pat privind *A, B, E, F,* G, *H;* pat şi privind /, *K II* 17 despărţituri, cât şi *A, E, F,* G; despărţituri şi *H. I, KII* 25 pun *A;* spun *E, F, G, H, I, KII* 30 nebuneşte! Şi atunci *A;* nebuneşte! Atunci *E, F, G, H, I, KII*34 săruta apoi *A;* apoi săruta *E, F, G, H, I, Kll*

74

13 eu, *dar A, E, F;* eu, Allan, dar G, *H, I, Kll* 14 dragostii *A;* dragostei^, *F,* G, *H, I, KII*19 ridicul *A;* ridicol *E, F,* G, *H.I.KIpeo* biată *A, E, F, G, H;* pe biata /, *KII*23 M. *A;* Maitreyi *E, F, G. H, I, KII* 24 celalt *A, E, F,* G; celălalt *H, I, KII* 35 vestii *A, E, F. G;* vestei *H, I, Kll* 37 în *A, E, F, G, H,* la /, A'//

75

2 de *A, E, F;* din G, *H, I, K Im A;* prin *E, F,* G, *H, I, KII* 3 *M.A;* Maitreyi *E, F, G, H, I.KII* 8 M. *A;* Maitreyi *E. F. G, H, I KIIU* spuse ea. O *A;* spuse. O *E, F. G, H, I Kll* 14 linişti eu. Noi/1; linişti. Noi *E, F, G, H, I. Kll* 21 *mă A;* ne *E, F,* G, *H, I, KII* 24 M. dedea *A;* Maitreyi dădea *E. F,* G. *H, I, K li* 33 M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H. I K11*

76

4 M..1; Maitreyi *E, F. G, II, I, Kll*

77

8 M. *A;* Maitreyi *C, E, F,* G, *H, I, KII* 11 M. *A;* Maitreyi *C, E, F, G, H. I. KII* 25 dragostii *A, C;* dragostei *E, F, G, H, I KII*

78

3-A sau dacă exagerez *A;* sau exagerez *C, E, F, G, H, 1,KII%* M. *A;* Maitreyi *C, E, F, G, H, IKIIW* şeapte *A, C, E;* şapte *F. G. H,I,KII\%* mângâietor *A, E, F, G, H, I, K;* mângâietor *C I* mai mă *A, E, F, G, H, I, K;* mă mai *CII* 22 mângâia *A, E, F, G, H, I, K;* mângâia *C II* 30 şeapte *A, E, F, G;* şapte C, *H, I, KII* 31 ascultă *A, E, F, G, H, I, K;* asculta C//34 *cari A;* care *C, E, F,* G, *H, I,* Â7/38 M. *A;* Maitreyi *C, E, F, G, H, I, KII*40 veşnic numai pe *A, E, F, G, H, I K;* veşnic pe *C II*

79

4- 5 şterge. Era altfel de dragoste unirea aceea cu frunzele şi cu ramul. M-au *A, E, F, G, H, I K;* şterge. M-au *CII* 6 dedea *A;* dădea *C, E, F, G, H, I, KII*7 şeapte *A, E, F,* G; şapte C, *H, I, KII* 18 M. *A;* Maitreyi C, *E, F, G, H, I, KII* 25 M. *A;* Maitreyi *C, E, F, G, H, I KII* 26 cari *A;* care *C, E, F,* G, *H, I, KII* 28 iubire *A, C, E, F,* G; dragoste*H, I, KII*29 dragosti *A, C, E, F,* G; iubiri *H, I Kll* 30 M. *A;* Maitreyi *C, E, F, G, H,I, Kll 31* cari *A, C, E, F,* G; care *H, I, KII33* şofeurul *A, C, E, F,* G; şoferul *H, I, KII*34 intrigat *A, C, E, F,* G; mirat *H, 1, KII* 35 M. *A;* Maitreyi C, *E, F. G, H I, Kll* 40 cari *A, C, E, F, G;* care *H, I, KII*

80

2 aş vrea *A, C, E, F, G;* vreau *H, JKI/3* M. *A;* Maitreyi *C, E, F, G, H, I, KI* îl aduce *A, C, E, F,* G; mi-l aducea *H, I, KII* 4 faţă-mi, îl *A, C, E, F, G;* faţă, îl *H, I, KII* 6 nu-i fie *A, C, E, F, G;* nu fie *I, KI/7 M. A;* Maitreyi C, *E, F,* G, *H.I.KII* 15 M. *A;* Maitreyi C, *E, F, G, H, I, K II* 18 intrară *A, C, E, F, G, H;* intră *I, K II* 19 M. *A;* Maitreyi *C, E, F, G, H, I, KII22* şease *A, C, E, F, G, H;* şase /, *KII26* gură *A, C, E, F,* G, *H;* gura *I.KIM. A;* Maitreyi C, *E, F, G, H, I, KII* 34 dragostii *A;* dragostei C, *E, F, G, H,I, Kll* 35 şease *A, C, E, F, G, H;* şase /, *KII* 36 înfioram *A, C, E, F, G, H;* informam /, *KII*

81

IM. A; Maitreyi *C, E, F,* G, *H, I.KII 6* M. *A;* Maitreyi C, *E, F,* G, *H, I. KII* 8 dedea *A, C, E, F,* G, *H;* dădea *I.KII 21* senzualitate fiorul *A, C, E, F, G, H;* senzualitatea fiorului /, *KII 23* miracolului, suprafirescului unei *A, C, E, F, G;* miracolului unei *H, I, KII*24 pe *A, C. E. F, G;* de *H, I, K ii 27* celalt *A;* (mâna *F,* G, *H, I, K)* cealaltă *C.E.F, G, H.I.KII*

82

1 mângâi *A, C, F,* G, *H, I. K;* mângâi *E II*4 până ce am *A;* până am *C, E, F, G, H, I, KI* voia *A;* vroia C, *E, F, G, H, I. Kll* 5 complect *A, E. F, G, H, 1, K;* complet C // 6 că *A;* ca C, *E, F, G. H, I, KI* dragostii *A, C, E. F. G, H;* dragostei *I, Kll 14* trebuiam *A, C, E;* trebuia *F, G, H. I. K li* 16 prunci *A, C. E, F, G;* pruncii *H. I. K ,7* 22 M. *A;* Maitreyi *C. E, F, G, H. I, Kll 24* dragostii *A;* dragostei C, *E, F, G, H, I. KII*29 d. .4; d-1 *C, E, F. G. II, I, KI o* modalitate *A, C, E, F, G;* un prilej *H, I. KI* M. *A;* Maitreyi

C, E, F, G, H, I, Kll'35 M. A; Maitreyi C, E, F, G, H, I, KII36 complectă A, C, E, F, G; completă H, I, KII 37 împrejurările A; împrejurimile C, E, F, G, H, I, KII

83

6 cari A, C, E, F, G; care H, I, K Iii coşuleţele A, C, E, F; coşuleţe G, H, I, Kll 10 cari A, C, E, F, G; care H,I,KII\2 deranjat A, C, E, F, G; oprit H, I, Kll 13 şofeurul A, C, E, F, G; şoferul H, I, KI la un A, C, E, F, G; într-un H,I,KI/\9 întunerecul A, E, F, G, H, l K; întunericul C // 20 atunci A, E, F, G, H, I, K; atuncea C II 22 margeni A; margini C, E, F, G, H, I, KII 25 bazine ierboase în A; bazine în C, E, F, G, H.I.KI cari A; care C, E, F, G, H, I, KII29 că în preajma A, E, F, G, H, I, K; că preajma CII31 prezenţii A; prezenţei C, E, F, G, H, I, KI heleşteu A; eleşteu C, E, F, G, H I, Kll 32 M. A; Maitreyi C, E, F, G, H, I, KII 33 nici unui A, C, E, F, G; vreunui H, I, KII39 genuchi A; genunchi E, F, G, H, I, KII

84

2 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, KII 3 pădurii A, H, I, K; pădurei E, F, G II4 în doi A, E, F, G; împreună H I, KII 6 paserile A; păsările E, F, G, H, I, KI aceeaşi A, E; o F, G, H, I, KII 6-7 impronunciabilă A, E; dincolo de fire F, G, FI, I, K119 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I KII10 ne puteau A; ne-ar fi putut E, F, G, H I, KII 15 setii A, E, F, G; setei H, I, K II 16 comuniunea A, E, F, G, H; comunicarea /, K II 28 lăsase A, E, F, G, H; luase /, AT/ruinile A; ruinele E, F, G, H, I, Kll 32-33 XX A; al XX-lea E, F, G, H, I, KII 39 pe la treptele A, E, F, G, H; pe treptele /, K II 40 noi mai nestingheriţi A; noi nestingheriţi E, F, G, H, I, KII

85

2 ghicise A, E; cunoscuse F, G, H I, K II 3 M. A; Maitreyi E, F, G, H I, K II 4 gândesc serios la A; gândesc la E, F, G, H, I, KII6 piedică A, E, F, G; piedecă H, I, KI unirii A, H, I, K; unirei E, F, G II13 pun A, E, F, G; schimb H, I, KII25 cari A, E, F, G; care H, I, KI ca pe adevăraţii A; ca adevăraţii (adevăraţi I, K) E, F, G, H, IKII 27 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, K/l 33 dragostii A; dragostei E, F, G, H, I, K II

86

1 consimţământul A; consimţimântul E, F, G, H, I, KII4 cari A, E, F, G; care H I, KIIIU. A; Maitreyi E, F, G, H, I, KI Ne hotărâsem A, E; Ne-am hotărât F, G, H I.K//& octombrie A, E, F, G, H; octomvrie I, KII 17 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, K/121 dragostii A, E, F, G, H, I; dragostei Kli 24 cinzeci de mii A; 50.000 E, F, G, H, I,KII 31 cumpăram A, E, F, G, H; cumpărăm /. Kll 38 că 11 A; că-1 E. F, G, H, I, KI să mănânce A; să mai mănânce E, F, G, H I, KII

87

6 ia A, E, F. G; ceară H, I, KI o sută A; 100 E, F, G, H. I, Kll 12 M. A; Maitreyi E, F. G, H, I, KII15-16 de-acum A; de-acuma E, F, G, H, I, KII 23 abandonarea A, E, F, G; desăvârşita abandonare H, /, A' // 25 la D-zeu A. E, F, G; lui Dumnezeu H, I, K II 29 aici, aici în A, E, F, G; aici, în H. I. K II 32 cari A, E, F, G; care H I K I

lămurisem A, E, F, G; întregisem H, I, KII40 se va naşte A; se naşte E, F, G, H, I, Kll

88

4 ultimile A; ultimele E, F, G, H, I, KII 16 dedeam A; dădeam E, F, G, H, I, K1/7 dragostii A, E, F, G, H; dragostei I, K/M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, Kll 10 cari A, E, F, G; care H, I, Kll 14 M. A; Maitreyi E, F, G, HJ, Kll 17 avutul, E; simţită, G, H,I, Kll li M. A; Maitreyi E, F, G, H, IKII 21 de punere la punct A, E, F, G; să-mi precizez anumite hotărâri H, I, Kl M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, Kll 22 să-mi plece A, E, F, G; să plece H, I, Kll 23 încalcă A, E, F; calcă G, H, I, Kll 27 nu poate ghici nici dragostea cea mai mare A, E; nici dragostea cea mai mare nu poate ghici F, G, H, I, Kll

89

3 M. A; Maitreyi D, E, F, G, H, I, J, KII 6 M. A; Maitreyi D, E, F, G, H, I, J, Kll i babă A, D, E, F, G, H, I, K; babi JII 12 M. A; Maitreyi D, E, F, G, H, I, J, KII\6 sufletul Maitreyiei A, D, E, F, G, H, I, K; sufletul lui Maitreyi JII 17 Ritmul A, D, E, F, G, H, I, K; Ritul ///19 spuse A, E, F, G, H, I J, K; spune D I M. A; Maitreyi A E, F, G, H, I, J, KII 23 fier A, D, E, F, G, H, J; fir /, KI şerpi încolăciţi, unul A, D, E, F, G, H, I K; şerpi, unul JII24 celalM; celălalt D, E, F, G, H, I J, Kll 25 ea A,D,E, F, G, H,l, K; ca JII

90

4 M. A; Maitreyi D, E, F, G, H I J, K I soaţa A, D, E, J; soţia F, G, H, I, K II 5 dinlăuntru A, F, G, H, I, K; dinlăuntrul D, E, JII 6 brăţara A, D, E, F, G, H, I, K, brăţare JII 10 luciditate A, D, E, F, G, H, I, K; pudicitate JII 12 noastre orice A, D, E, F, G, H, I, K, noastre de orice ///19 Mantu A, D, E, F, G, H, I, K; Mantre JII 21 indiană, toate acestea A, D, E, F, G, H, I, K, indiană, acestea JII 24 M. A; Maitreyi D, E, F, G, H, I, J, K II 28 să spună A, E, F, G, H, I, J, K; să mai spună D II 29 tovarăş A, D, E. F, G, J; tovarăşă H, I, KII 32 şofeur A; şofer D, E, F, G, H, I, J, K 1/34 eucalips A; eucalipt D, E, F, G, H I, J, KI şofeurul A; şoferul D, E, F, G, H, I, J, KII38 nopţile A, D, E, F, G, J; în timpul nopţii H, I KII

91

7 ascundeau A, D, E, F, G, H I, K; ascundeam JIIM. A; Maitreyi D, E, F, G, H l J, KII14 dragosti A, E, F, J; dragoste D, G, H, I. KII\5 cetisem A, E, F, G, H I, K; citisem D, /// 20 M. continua A; Maitreyi continuă D, E, F, G, H, I, J, KII 26 aşa îmi va A; aşa va D, E, F, G, H, I, J, Kll 27 ta că unirea noastră nu e păcat, că A; ta, că D, E, F, G, H, I, J, KII 29 asupra-mi A; asupră-mi D, E, F, G, H, I, J, KII32 lor A, D, E, F, G, J; lui //, /, KII35 cum tu A, E, F, G, H I, J, K; tu cum D II

92

4 genuchi A; genunchi D, E, F, G, H, I, J. KII 7 ta, cu desăvârşire a ta...O A, E, F, G, H, I, J, K; ta...O D ii 8 mângâiai A, D, H, I, J, K; mâugăiai E, F, G I cuvinte pe cari (care H, I, K) A, E, F, G, H, I, J, K; cuvinte care D II 9 negăsind A, D, E, F,./; nu găsii G, H, I. KII11 M. A; Maitreyi D. E, F, G, H, I, J. K I feţii A. D, E, /•. G../;

feţei *H, I,* A*II* 28 bucurie liberă *A, D, E, F, G, J;* liberă bucurie *H, I, K II* 30 M. *A;* Maitreyi *D, E, F, G, H, I, J, Kll 31* privisem *A;* priveam *D, E, F, G, H, I, J, KII*33 cari *A, D, E, F, G, J;* care *H, I, Kll* 37 M. *A;* Maitreyi *D, E, F, G, H I, J, KII*40 M. *A;* Maitreyi *D, E, F, G, H I, J, KII*

93

2 fetii *A, D, E, F, G, J;* feţei *H, I, KI* M. *A;* Maitreyi *D, E, F, G, H, I, J,KII%* M. *A;* Maitreyi *D, E, F, G, H, I,J,KII\ * tovarăşă *A, D, E, F,* G; tovarăşe *H, I, J, KII*14 nu îl *A;* nu-l *D, E, F, G, H, I, J, KII*25 uşă *A, D, E, F, G, H, I,* A; uşe *J //* 26 puţin *A, D, E, F, G, J;* puţină *H, I, KII* 35 M. *A;* Maitreyi *D, E, F, G, H, I, J, KI* M. *A;* Maitreyi *D, E, F, G, H, I,J,KII31* cari *A, D, E, F,* G; care *H, I, J, KII*

94

I Viziunea *A, D, E, F, G, J;* Vedenia *H, I, K III* dezgolindu-se *A, D, E, F, G, J;* dezvelindu-se *H, I, KII* 8 iniţiativă *A, D, E, F, G, J;* pornire *H, I, KII9* închipuiam *A, D, E, F, G, J;* visam uneori *H, I, KII*10 simplicitatea *A, D, E, F, G, J;* simplitatea *H,I,K/IU* nu îi *A, D, E, F, G, H, J;* nu-i /, *Kll* 16 *mângâiere* (mângâiere *E, F, G) mâinele* (mâinile *E, F, G, H, I, K) A, D, E, F, G, H, I,* A; mângâiere cu mâinile *JII* 17 îngenuchind *A;* îngenunchind*D, E, F, G, H, I, J, Kll* 19 de-acum *A, D, E, F, G, J;* acum *H, I, KII* 25 însăşi *A, D, E, F, G, J;* singură *H, I, KI O* singură *A, D, E, F, G, J;* Numai o *H, I, KII21* închideam *A, E, F, G, H, I,* A; închidem *D;* închidea *J //* 28 ajunse *A, D, E, F, G, J;* se topi în *H, I,* A' / întunerec *A, D, E, F, G, H, I,* A; întuneric *JII* 30 tot *A, D, E, F, G, H, 1,* A; *şi JII31* mine cu totul *A;* mine toată *D, E, F, G,H,I,J,KII*

95

5 i-l *A;* îl *E, F, G, H, I, KII* 18 M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, I, KII* 23 nopţii *A,* A; nopţei *E, F, G, H, III* 27 măiastre *A;* măiestre *E, F, G, H, I, KII32* dăruindu-se *A;* dăruindu-mi-se *E, F, G, H, I, Kll*

96

8 invenţiunea *A, E, F,* G; închipuirea *H.I.KII 12* împlinea *A, E. F, G;* desăvârşea *H, I, KII*14 jenase *A. E, F,* G; stingherise *H. I. KII* 20 dedea *A;* dădea *E. F, G, H, I, KII 22* M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, I, KI* întunerecul *A, H, I, K;* întunericul *E, F, G II* 23 Voia *A;* Vroia *E, F, G, H, I, KII* 24 întunerecul *A, H, I, K,* întunericul *E, F, G I* celei *A;* celor *E, F, G, H, I, KII* 27 bucure *A, E, F, G;* desfete *H, I, Kll* 28 cobora jos să *A, E, F, G, H;* cobora să /, *KII* 34 variaţii *A, E, F, G;* specii *H, I, KII* 35 pe cari nu *A, E, F, G;* pe care nu *H, I, KI* pe cari le *A, E, F, G;* pe care le *H, I, KII*

97

1 ridicul *A;* ridicol *E, F, G, H, I, KII 3* fereştrile *A;* ferestrele *E, F, G. H, I, K II 9* cari *A, E, F, G;* care *H I, Kll 12* englejii *A, E. F, G, H;* englezii /, *KI* ştiau *A, E, F, G;* ştiură *H I, KU* 18 de „cale", de oameni necunoscuţi văzuţi cândva prin filme. Chema întruna „calea" *A;* de „calea" *E. F, G, H, I, K li 22* Lilu, de *A, E;* Lilu şi de *F, G, H, I, KII* 28 M. *A;* Maitreyi *E. F. G, H l* ***Kll*** *31* M. *A;* Maitreyi *E, F. G, H, I,* ***K1*** şi *A, E. F, G;* iar *H, I, KII*

98

3 Venise şi un *A, E. F;* Veni un G, *H, l,KIIA* ce *A, E;* care *F, G, H, I, KII* 5 care-ţi *A, E;* ce-ţi *F, G, HIKI* şi îţi *A;* şi-ţi *E, F,* G, *H, IKIIl* ochelari *A;* ochelarii *E, F, G, H, l.KIIW* M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, I KII*20 fetii *A, E, F, G;* fetei *H, I, KII 21* deodată *A;* o dată£, *F,* G, *H, I,* A//35 cari/l, *E, F,* G; care//, /, AV/38 suiam *A, E, F,* G; duceam *H, I KII*39 fetii *A, E, F,* G; fetei *H, I, KII*

99

1 M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, I, K II* 2 dedea *A;* dădea *E, F,* G, *H, I, K II 4* şi o nelămurită *A;* şi nelămurită *E, F, G, H, I.KIIZ* M. *A;* Maitreyi *E, F,* G, *HI Kll 11* fi *A, E, F, G;* să fie *H, I.KII* 15 M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, I, KII*17 vara *A;* seara *E, F, G, H, l Kll* 20 *oleiA;* oloi *E, F,* G, *H, l Kll 21* putea A; puteau *E, F, G, H, l KII 22* M. *A;* Maitreyi *E, F,* G, *H, I, K II* 30 M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, I KII* 32 şofeur *A, E, F, G, H, I;* şofer *KII* 39 cetite *A;* citite *E, F,* G, *H, I KII*40 necredinţii *A;* necredinţei *E, F, G, H,I,KI* minciunii *A;* minciunei *E, F, G, H, I,KI* funciare *A, E, F, G;* totale *H, I, KII*

100

1 rezidă *A, E, F,* G; dospeşte *H I KII 5* M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, I, KII*9 M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H I, K II 11* posesiune *A;* pasiune *E, F, G, H, I K II 19* M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, I, KII* 20 nu a *A, E, F,* G; n-a *H, I KII 21* era de excitat *A, E, F, G, H;* era excitat *I, KII22 M. A;* Maitreyi *E, F,* G, *H, I, KII23* şofeurul *A, E, F, G, H;* şoferul /, A // 29 M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, I.KII 30* mesii *A, E, F, G;* mesei *H I, KII*35 zgâlţie *A;* zgâlţâie *E, F, G, H, I.KII 31* lăsai *A, E;* laşi/s G, *H.I.KI* M. *A;* Maitreyi *E, F,* G, *H, I, KII* 38 lacrimi *A, E, F, G, H;* lacrămi Z A //

101

1 de *A, E, F,* G; *pe HI, Kll 4* chinul meu *A, E;* ce am suferit *F, G, H, I, Kll 5* strein *A;* străin *E, F, G, H IKIIl* violeze *A, E;* siluiască *F, G, H, I, KI* M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, I K/l* 10 ripostai *A, E, F, G;* răspunsei *H, I K II 11* cuceririle *A, E;* siluirile *F, G, H, 1.* A // 15 vorbind *A, E, F,* G; spunându-i *H, I, Kll* 26 împiedecat *A, H I* A; împiedicat *E, F, G II*27 deie *A, E, F,* G; dea *HIKI* M. *A;* Maitreyi *E. F, G, H, I* A // 32 ultimele *A, E, F, G, H K;* ultimile *II* şeapte *A;* şapte *E, F, G, H, I, Kll*

102

3 M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, I,* A //14 rămâne *A. E, F,* G; rămânea *H,I,KI* piedică *A, E, F,* G; piedecă *H, I, KII 21* să fii necinstită cu forţa nu e păcat *A, E;* nu e păcat să fi necinstită cu forţa *F, G, H, I* A // 25 s-o *A, E;* o *F, G, H, I, KII* 30 fals *A;* falş *E, F, G, H,I, Kll'*33 M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, I KII*36 M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H I Kll* 38 genuchii *A;* genunchii *E, F, G, H, I.KII*

103

2 M. *A;* Maitreyi *E. F, G, H, I, KII* 3 cari *A, E, F, G;* care *H, I, KII 10* fereştrii *A;* ferestrii *E, F,* G; ferestrei *HI, K/l* 12 la *A;* în *E. F,* G, *H I KI* îngheţaserăm *A, E;* înmărmuriserăm *F, G, II, 1, KII 21* M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, I, Kll*

104

3 M. *A;* Maitreyi *E, F,* G, *H, I, KII* 5 grijă *A, I, K;* grije *E, F, G.HIU. A;* Maitreyi *E, F, G, H, l,KII 6* cetit *A;* citit *E, F, G, H l KII* 8 să contenim *A, E, F,* G; să mai contenim *HJ,KII* M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, I, KII* 13 porecliserăm *A, E, F, G;* poreclisem *H, I, KI* încă de pe *A;* încă pe *E, F, G, H,I,KI* ceteam *A, E, F, G;* citeam *HJ, Kll 14* fac ca să o *A;* fac s-o *E, F, G, HJ, Kll 15* d-na *A, E, F,* G; doamna *H, I, Kll* 18 corijată *A, E, F,* G; corectată *H, I, Kll* 19 cari 4 *E, F, G;* care *H,* Z *Kll* 20 aceea căsătorie *A, E, F, G;* căsătoria *H, I, KI* dragoste *A, E, F, G;* dragostea *H, I, K II* 23 Să recunosc *A;* Mărturisesc *E, F, G, H, I, KII* 24 inițiativa noastră fusese pur pasională *A, E, F,* G; n-aveam alt izvor decât pasiunea *H, I, K II* 25 atunci când ne-am iubit *A, E, F,* G; iubindu-ne *H, I, KI* d-na *A, E, F,* G; doamna *H, I, KII* 28 conducerea *A, E, F,* G; voința *H, I, KII*

105

3 când eu mă *A, E, F,* G; când mă *H, I, KI* M. *A;* Maitreyi *E, F,* G, *H, I, KII*4 cea a violului *A, E, F,* G; violul *H, I, K U 5* deie *A, E, F,* G; dea *H, I, K l/7* M. *A;* Maitreyi *E, F,* G, *H, I, K/l* 22 M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, I, KI* aceasta *A;* asta *E, F, G, H, I, KII* 24 critica *A, E, F,* G; presa *H, / KII* 25 d-l *A, E, F,* G; domnul *H, I, K II* 31 M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, I, KII* 32 privise *A;* privea *E, F, G, H, I, KII*

106

I cari *A, E, F, G;* care *H, I, K II* 2 M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, IK//7* învestmântată *A, E, F,* G, *H;* înveşmântată / *Kll* 10 cari *A, E, F,* G; care *H, I, KI* transformaseră *A, E, F;* transformară *G, H, I, KII*12 M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, I, KII* 21 că ea era *A, E, F,* G; că era *H, I, KII 22* absentă şi s-a *A;* absentă. S-a *E, F, G, H, / KII* 24 imensă *A, E, F, G;* nesfârşită *H, I, KII 27* odăii *A, H, I, K;* odăiei *E, F, G II* 28 d-na *A, E, F, G;* doamna *H, I, KI* şi femeile *A;* şi celelalte femei *E, F,* G, *H, I, KII* 29 steteau *A;* stăteau *E, F, G, H, I, K I* într-altă *A, E, F,* G; în altă *H, 1, K II* 35 M. *A;* Maitreyi*E, F, G, H, I, Kll*

107

3 M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, IKII 9* M. *A;* Maitreyi *E, F,* G, *H, I, KII* 10 deşi *A;* dacă *E, F, G. H, I, KII* 13 sigur *A. E, F,* G; cu certitudine *H, I, KII*14 ezitare *A, E, F.* G; şovăire *H, I, K I* M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, I, K II* 15 credința *A, E, F,* G; mistica *H, I, KII* 17 M. *A;* Maitreyi *E, F, G, HJ, K//li* cari *A;* care *E, F, G, H, I, KII* 20 M. *A;* Maitreyi *E, F,* G, *H, I, KII* 24 La festival *A, E, F,* G; Pe scenă *H, I, K 1126* făcut mai înțelept/*; făcut înțelept *E, F, G, H.I, Kll32* d-na *A, E, F, G;* doamna *H, I,K/M.A;* Maitreyi *E, F, G, H, IKII*

|||

9-10 plângând şi strigându-mă *A;* plângând, strigându-mă *E, F, G, H, I, KII* 17 a fost *A, E, F;* fusese G, *H, I, K I* M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, I, K II* 21 neîncetat temându-se *A, E;* temându-se neîncetat *F, G, H, I, Kll* 23 vadă *A, E;* ia *F, G, H, I, K II* 26 să-i păstrez *A. E, F, G, H;* să păstrez /, *KII* 28 vreun *A;* un *E, F, G, H, 1, K I*

integral *A, E, F,* G; precis *H, I, KII* 31 M. *A;* Maitreyi *E, F,* G, *H, I, KII 33* S-au continuat *A, E, F,* G; Au urmat *H, I, KII*

109

2 prevestea *A, E, F,* G; prevedea *H, I, Kll* 12 M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, I, KII* 13 ultimile *A;* ultimele *E, F, G, H, I, K II* 14 M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, I, K II* 15 septembrie *A, E, F, G, H;* septemvrie Z *Kll* 16-17 într-o cameră *A, E, F, G;* într-o singură cameră *H, I, K //*18 sau la zece *A;* sau zece *E, F, G, H, I, K II 22* M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, I, KII*25 arați *A;* arăți *E, F, G, H, I, KII 29* în *A, E, F,* G; la *H, I, Kll* 30 septembrie *A, E, F,* G; septemvrie *H, I, Kll 32* M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, I, K II 37* M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, I, KII* 38-39 adesea multe prostii *A;* adesea prostii *E, F,* G, *H, I, KII*40 M. *A;* Maitreyi *E, F. G, H, I, KII*

110

2 M. *A;* Maitreyi *E, F,* G, *H, I, K II* 5 Iată că *A, E, F,* G; Uite *H, I, K II 7* M. *A;* Maitreyi *E, F,* G, *H, I, KI* celalt *A, E, F,* G; celălalt *H, I, Kll 10* astâmpără-te *A, E, F, G;* stăpâneşte-te *H, I, KII*16 M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, I, KII 23* victorioasă *A, E, F,* G; biruitoare *H, I, K1124 M. A;* Maitreyi *E, F, G, H, I KII* 28 M. *A;* Maitreyi *E. F, G, H,I,KII3* M. *A;* Maitreyi *E, F,* G, *H, I, K**li** 33* şease *A;* şase *E, F,* G, *H, I, KII* 35 pe sofeur A; ***şofeurul*** (şoferul *H, I, K) E, F, G, H, I, KII* 39 d-na *A, E, F,* G; doamna *H,I,KIM.A;* Maitreyi *E, F, G, H, I, K **ii***

111

3 M. *A;* Maitreyi *E, F,* G, *H, I, KII* 5 *precis A;* precis *E, F, G, H,I,KI* d-na *A, E, F,* G; doamna *H, I, Kll* 5-6 şofeurului *A, E, F,* G; şoferului *H, 1, KII*6 M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, I.KIIi* D-na *A, E, F,* G; Doamna *H, I, KI*M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, I, K/li* d-na *A, E, F,* G; doamna *H.I.KIM.A;* Maitreyi *E, F, G, H.I, Kll* 10 D-na *A, E, F,* G; Doamna *H, I, KII*11 pătrundă până în *A;* pătrundă în *E, F, G, H, I, KII* 18 *aşa A;* aşa *E, F, G, HJ.KI* ştiam *A, E, F,* G; ştiu *H, I, KI* ştie *A, E, F, G;* ştia *H, I, Kll* 19 d-na *A, E, F,* G; doamna *H,* 7, *KII* 21 d-lui *A, E, F,* G; domnului *H, I, KII 22* M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, I, KII* 30 rămâne singur, despărțit *A;* rămâne despărțit *E, F, G, H, I, KII* 32 d-na *A, E, F,* G; doamna *H, I, Kll 33* M. *A;* Maitreyi *E, F,* G, *H, IKII 39* d-na *A, E, F,* G; doamna *H, I, KII*40 spus *A, E, F,* G; şoptit *H, I, KII*

112

2 cari *A, E, F,* G; care *H, I, KI* M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, IKII 3* d-na *A, E, F,* G; doamna *H, I.K/13* sus, şi eu *A, E, F,* G; sus, eu *H, l KI* am plecat *A, E, F,* G; m-am dus *H, IKII 6* jețul meu larg *A;* jețul larg *E, F, G, H, l K117* zorii *A;* zorile *E. F,* G, *H, I,Klli* această *A;* acea *E, F, G, H, I, Kll* 11 fereştrile *A;* ferestrele *E, F, G, H, I, Kll* 13 M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, I,* AT/întunerec *A, H, I, K;* întuneric *E, F, G II*15 cari *A, E, F, G;* care *H, I, Kll* 17 M. *A;* Maitreyi *E, F, G, HJ.KIaao A, E, F,* G; n-o *H, I, K III* 8 zorii *A, E, F, G;* zorile *H, I, KII* 25 M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, I, KII27* nedespărțiți *A, G, //, /, K;* despărțit *E, FI* de *A, E, F;* prin G, *H, I, Kll 33* M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, I,* A"//36 ei? Ce-a *A, E, F, G;* ei? Tot ce-a *H, I, KII* 38 M. *A;* Maitreyi *E, F,* G, *HJ, Kll 39* mult *A, E, F,* G; lucruri *HJ,KI* neînsemnate *A, E, F,* G; puțin grave //, Z *KII*40 d-na *A, E, F.* G; doamna *H, I, KII*

113

2 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I.KII3 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, K//A d-na A, E, F, G; doamna H, I, KII6 d-na A, E, F, G; doamna H, I, Kll 10 d-na A, E, F, G; doamna H.I.KI M. 4; Maitreyi £, F, G, H, I, KII12 şofeurului X, F; şoferului £, G, H,I,KIM.A; Maitreyi E, F, G, H, I, KII14 descoasă A; descoase £, £, G, //, /, A // M. A; Maitreyi £, £, G, //, /, A // 16 genuchi A; genunchi E, F, G, H, I, A // 16-17 nu spună A; nu mai spună E, F, G, H,I,KII\l sufer A, E, F, G; sufăr H, I, K II 18 M. A; Maitreyi E, F, G, H, l, KII 21 d. A; d-l £, £, G; domnul //, /, A // 23 d-nei A, E, F, G; doamnei H, I, A // 24 d-na A, E, F, G; doamna H, I, K/l 26 întregei A, E, F, G; întregii H, I, A // 30 surprins-o pe M. într-o A; surprins-o într-o E, F, G, H, l A // 32 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, KII35 şeapte A; şapte E, F, G, H, l, A // 36 grijă A, H, I, A; grije E, F, G II 40 începu să-mi vorbească oarecum A; începu oarecum E, F, G, H, I, A //

114

1 la A; de E, F, G, H, IKIIl surprindea A, E, F, G; mira H, I, KII8 nu îmi A; nu-mi E, F, G, H.IKI dedeam A, E, F, G; dădeam H, I, A // 9-10 o sumă de lucruri cu desăvârşire automat, în acea zi A, E, F, G; în acea zi, o sumă de lucruri fără să-mi dau seama de ele H, I, KII 16 arătam A; arătai E, F, G, H, I, A // cari A, E, F, G; care H, l, Kll 18 agreabil A, E, F, G; politicos H, I, Kll 21 poţi locui A, E, F, G ; locuieşti H, I, Kll 32-33 pot cădea A, E, F, G; aş putea să mă prăvălesc H, I, Kll 33 din moment în A, E, F, G; din clipă în H, I, A / în moment, căci A, E, F, G; în clipă, căci H, I, A // 34 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I KII36 jeţ A, E, F, G; fotoliu H, I, A // 37 ştiam ce A; ştiam pe ce E, F, G, H, I, Kll

1 zeci de A; zece E, F, G, H, I, KII 3 lacrimi A; lacrămi E, F, G, H, I, KII 6 Fii un om A, E, F, G; Fii om H, I, Kll 30 curăţata; curăţit E, F, G, H, I Kll 33 pe servitor A, E, F, G; servitorul H, I, Kll 35 intra A, E; intră F, G, H, I, KII

116

8 coprinsei A; cuprinsei E, F, G, H, I, KII 14 atâta A; atât E, F, G, H, I, KII 21 îngenuchiat A; îngenuncheat E, F, G, H, 1,KII 33 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, KII

117

5 la colţ A, E; în colţul de sus F, G, H, I, KI/l eşti un strein A; eşti strein (străin H, I, A) E, F, G, H, I Kll 12 cari A, E, F, G; care H, I, K/l 16 ofensa gravă pe A; ofensa pe E, F, G, H,I,KII\S Narendranathyl; Narendra E, F, G, H, I, Kll

118

13 veşnicile A; veşnicele E, F, G, H, I, Kll 19 real A, E, F, G; concret H, I, KI M. A; MaitreyiE, F, G, H, I, K/i 23 iasmin A, E; iasomie F, G, H, I, Kll 25 masă, seara, privindu-mă A; masă, privindu-mă E, F, G, H, I, Kll 28 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I. Kll

119

12 silit A, E; îndemnat F, G, H, I, KI vecină lui A, E; de alături de F, G, H, I, A // 27 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, Kll 38 spune să-mi A, E, F, G, H, spune-i să-mi /, Kll

120

4 de-acum A, E, F, G; acum H, I, Klll subtă A, E, F, G; suptă //, I, KI sprincenele A, E, F; sprâncenele G, H, I.KII 11 o A; le E, F, G, H, I,K/I13 feţii A, E, F, G; feţei H, I K/l 19 Chemă A, E; Ceru F, G, H, I, Kll 21 M. A; Maitreyi E, F. G, H, I, A // 34 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, Kll

121

7 întrebam.4, E, F, G; întreb//, /. Kll 11M.A; Maitreyi E, F, G, H, I, Kll 18 făceaţi A, E, F, G; faceţi H, I, Kll 19 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, A // 29 strein A; străin E, F, G, H, I, A // 30 schimbare A; jenă E, F, G, H, l KII31 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I Kll 38 strângea A, E; sfâşiau F, G, H, I Kll

122

2 ta. I-au luat toate cărţile pe cari i le dăduseşi tu. Cât A, E, F, G; ta. Cât H, I, Kll A atâta A; atâtea E, F, G; atât H, I, Kll 10 ieie A, E, F, G; ia//, /, K/M.A; Maitreyi H, I, A // 20 adus A, E, F; dus G, H, I, KII 23 cari A, E, F, G; care H, I, KII38 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I KII

123

8 genuchi A; genunchi E, F, G, H, I.KII9 rugam A; rugai E, F, G,H,I,K/I\\ ăi fi A, E, F, G; eşti H, I, KI şireată A, E, F, G; şiret H, I.KII 12 Mă, tu ştii cu ce se spală indienele tale? Cu ce lasă vaca. Zău, crede-mă, de câte ori păcătuiesc cu ceva, se duc la Gange, se spală cu... mă-nţelegi... de la vacă. A, E, F, G; Vreo nespălată neagră, cum îţi place ţie...//, /, K/l 13 veneai; veni/s, F, G, H, I, Kll 19 batjocorea A, E, F, G; întrebă sarcastic H, I, Kll 32 spune A, E, F, G; spui H, I, Kll 36-37 vorbi gazda. - Eu A, E; vorbi. - Eu F, G, H, I, KII

124

15 cari A, E, F, G; care H, I, Kll 18 cu acel stăruitor A, E, F, G; stăruind H, I, A // 19-20 să-mi atragă atenţia A, E, F, G; să reînvie în minte H, I, A // 24 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, KII 25 la A, E, F; în G, //, /, Kll 26 M. A; MaitreyiE, F, G, H,I,KI auzind. D-na A, E, F, G, H; auzind, d-na /, A// 28 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, KII31-32 jos, curg A, E, F, G; jos cum curg H, I, A //

125

3 cari A, E, F, G; care H, I. A // 8 mă mai A, E; mai mă F, G, H, I, A //10 despera A, E, F, G; deznădăjdui H, I. K II 18 M. A; Maitreyi E, F. G, H, I, K II 19-20 sentimentalismului acesta neghiob A, E, F, G; amintirilor acestea de cumplită tristeţe H, I. Kll 35 nu-i A, E, F, G; nu îiH, I, KII35-36 Nici la 24 A, E, F, **G;** Nici 24 H, I, KII 38 biată de copilă A; biată copilă E, F, G, H, I, KII

126

1 extrădat *A;* expatriat *E, F, G, H, I, Kll* 10 M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, I, K II* 13 chinuiam yf, *E;* chinuiau *F, G, H, I, Kll* 17 Harold. Ai *A;* Harold, ai *E, F, G, H, I, K II*31 ridiculul *A;* ridicolul *E, F, G, H, I, KII*32 cu *A, E, F, G;* de *H, I, KII*33 ducea *A;* duce *E, F, G, H, I, KII* 34 trecea *A;* trece *E, F, G, H, I, Kll* 38 lângă mine *A, E, F,* G; şosea *H, I, KI* cari *A, E, F,* G; care *H, I, KII*

127

1 o şosea din *A, E, F,* G; un drum *H, I, KI* de *A, E, F,* G; din *H, I, KII* 3 mângâiat *A, H, I, K;* mângâiat *E, F, G II* 5 cuvintele acelea ale *A, E;* limba aceasta a *F, G, H, IK//6* erau *A, E;* era *F, G, H, I, KII* 8 două mile *A, E;* doi kilometri *F, G, H, I. K II*14 M. *A;* Maitreyi *E, F. G, H, I, KII* grijă *A, E, F,* G; griji *H, 1, KI* m-am mai *A, E;* mai m-am *F, G, H, I, KII*17 seci *A;* reci *E, F,* G, *H, I, KII* 20 o mai *A, E;* o voi mai *F, G, H, I, KII*23 acestea *A, E, F,* G; aceasta *H, I, KII* 24 insignifiant *A, E, F,* G; nesemnificativ *H, 1, K II 27* mi-a cerut *A, E;* m-a rugat *F, G, H, I, K II* 34 experienţa *A, E, F,* G; mizeria experienţei *H, I, K //* 37 M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, I, KII* 38 jicnit *A, E, F, G;* jignit *H, 1, KII*40 cari *A, E, F, G;* care *H, I, KII*

128

1 am luat *A, E, F, G;* am mai luat *H, I, KII*4 Stam *A, E;* Stau *F,* G, *H, I, KII* 5 cari *A, E, F, G;* care *H, I, K II* 6 englezească *A, E, F,* G; engleză *H, I, K I* „albă!" „Maimuţă albă!", apoi *A;* albă!, apoi *H, 1, KII* 16 cari *A, E, F, G;* care *H, I, Kll* 18 să vadă *A, E;* să mă vadă *F, G, H, I, KII*24 M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, I, KII*25-26 să odihnesc *A, E, F,* G, *H;* să mă odihnesc /, *KII27* M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, I, K I* cari *A, E, F,* G; care *H, I, K/l* 31 oameni *A, E, F,* G; oamenii *H, I, KII* 32 portofeliu *A;* portofoliu *E, F, G, H, 1, KII* 36 pornit *E, F,* G; plecat *H, I, KII* 40 mângâiere *E, F,* G; mângâiere *H, I, KII*

129

3 durerei *E, F,* G; durerii *H, I, KII* 10 cari *E, F,* G; care *H, I, Kll* 12 Mă ghiceam descompus la faţă *E;* Ghiceam că am o faţă descompusă *F, G, II, I, KII*20 crezut *E;* crescut *F,* G, *H, I, Kll* 21 singuratec *E, F, G, H;* singuratic 7, *Kll* 23 subte *A, E, F, G;* supte *H, I, KII* 25 transpirând *A, E, F, G;* transpirat *H, I, KII* 31 aici *A, E, F,* G, *H,* aci *l KII*3 2 cl. *A, E, F,* G; clasa *H, I, KII*3 5 din *A, E, F;* prin G, *H, I, KI* staţie *A, E, F, G, ti;* staţii*I, Kll 37* beletul *A;* biletul £, F, G, //", /, A / /

130

12 M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, I, KII* 13 mângâiere *A, H, I, K;* mângâiere *E, F, G I* mai mă *A, E, F, G, H;* mă mai /, *KII* 17-18 zile, hainele *A, E, F,* G; zile, cu hainele *H, /, Kll* 19 D-zeu *A;* Dumnezeu *E, F, G, H, I, Kll* 20 d-ta. *Şi A;* d-ta, şi *E, F,* G, *H, I K II* 29 Efuziunea *A. E, F,* G; Emoţia *H, I, KII* 29-30 umăr. - Nu-i *A, E;* umăr. încercă să mă consoleze. - Nu-i *F, G, H, I, KII*

131

4 maşina *A, E, F, G;* maşină *H, I, Kll* 8 M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, I, KII* 15 M. *A;* Maitreyi *E, F. G, H, I, KII*19 M. *A;* Maitreyi *E, F,* G, *H, I. KII* 22 înainte de *A, E;*

decât după *F, G, H, I, KII***28** M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, I, KII*29 M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, I, KII***39** M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, I, KII*

132

1 M. *A;* Maitreyi *E, F,* G, *H, I, KII*

133

2 cari *A, E, F,* G; care *H, I KI* aici *A;* în Himalaya *E, F, G, H, I.KII 3* Ranikhet, unde acum câteva săptămâni am început a scrie acest caiet al vieţii mele, sunt *A;* Ranikhet, sunt *E, F, G, H, I.KII5* M. *A;* Maitreyi *E, F,* G, *H, I.KII6* părăsit *A;* fugit *E, F,* G, *H,I,KI* rând Delhi *A;* rând din Dehli *E, F, G, H, I, Kll %* Fugeam *A;* Mă temeam *E, F,* G, *H, I, Kll* 10 şi nu *A;* şi, astfel, nu *E, F, G, H, I, KI* singur cât *A;* singur pe cât *E, F, G, H, I, Kll* 17 Almorei *A;* Almorii *E, F, G. H, I, Kll* 19 filmând *A;* reluând *E, F, G, H. I, K II* 20 M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, I, K I* amănunte *A;* întâmplări*E, F, G, H, I, Kll21* şi eu, şi M. *A;* noi doi *E. F, G, H, I, KII*22 de nimeni nepătrunsă *A, E;* nepătrunsă de nimeni *F, G, H, I, KII* 25 Petreceam *A;* Asistam *E, F. G, H, I, K I* într-un *A;* la desfăşurarea aceluiaşi *E, F, G, H, I, K I* vis tot mai fantastic *A;* vis fantastic *E, F,* G, *H, I, KII* 26-11 (p. 134) în care izolasem lumea cealaltă de lumea noastră, a Maitreyiei şi a mea, şi sufeream tot mai puţin când zăvoram nopţile uşa, căci ştiam de-acum că nimic nu ne poate despărţi, pe noi doi, şi că M., acolo în celula ei din Bhowanipore, gândeşte şi visează la fel ca mine. *A;* care ne izola pe noi, pe mine şi pe Maitreyi, de cealaltă lume. Fapte de mult uitate îşi recăpătau prospeţimea, şi închipuirea mea le împlinea, le adâncea, le lega între ele. Amănunte pe *cari* (care *H, I K)* atunci nu le luasem în seamă schimbau acum întregul câmp al viziunii mele interioare. Oriunde mă duceam, o întâlneam pe ea, printre pini şi mesteceni, pe stânci, pe drumuri. Atât de mult trăiam cu povestea aceasta minunată, încât orice chemare din afară mă înspăimânta, aproape mă făcea să sufăr fizic. Ştiam că şi Maitreyi, acolo, în celula ei din Bhowanipore, se gândeşte tot atât de adânc la mine, la viaţa noastră împreună, şi comuniunea aceasta în închipuire ne lega parcă pe deasupra evenimentelor, ne lega în ciuda despărţirii şi a morţii *E, F,* G, *H, I, KII*

134

16 M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H,I,KII\%* acele *A, E;* atâtea *F, G, H, I, K/l* 19 cumplită *A;* complectă *E, F,* G; completă *H, I, KI* aceea *A, E;* aceasta *F,* G, *H, I, K/l* 23 inutil, abstract şi inutil *A, E, F, G;* zadarnic, fără sens *H, I, KII* 25 M. *A;* Maitreyi £, *F, G, H, I, KII* 28-29 răsuflu *A;* respir în voie *E, F, G, H, I, KII* 31-32 mă opream **în** preajma zilei *A;* niciodată nu aveam curajul să mă apropii *E, F, G, H, I, KII* 34 cea *A;* aceea *E, F,* G, *H, I, K II* 36-37 date şi conversaţii *A;* însemnări de mâna Maitreyiei (multe din ele de pe vremea lecţiilor de franceză) *E, F, G, H, I. K II* 37 tot materialul documentar al *A, E, F, G;* toate urmele *H, I, KII* 38 tinereţei *A, E, F, G;* tinereţii *H, I, KII*

135

5-6 iluzie. Prezentul nu prezenta nici o importanţă. Nu *A;* iluzie. Nu *E, F, G, H, I, KII* 8 cari *A, E, F, G;* care *H. I KII*11 revelat *A;* descoperit *E, F. G, H, I Kll* 13 **în**

A; la *E, F, G, H, I, Kll* 18 aş [fi] fost pus *A;* m-aş fi aflat deodată *E, F, G, H, I, KII* 20 M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H.I, Kll* 21 trimitea *A, H, I, K;* trimetea *E, F, G II* 23 gardă *A, E, F;* pază *G, H, I, KI* M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, I, KII* 37 aceasta ei *A;* aceasta a ei *E, F, G, H, I, K //*

136

3 M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, I, K II* 5 complectă, desăvârşită *A;* desăvârşind-o, împlinind-o *E, F, G, H, I, KII*6 imagine *A, E, F;* imaginaţie *G, H, I, KII*10 M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, J, K II* 12-21 ei?... Kliokha *A; ei* Eram însetat de *real* (concret *H, I, K),* de *viaţă* (viaţa /, *K)* nemijlocită, de prezenţă. Pe mine mă chinuia tocmai amintirea ei carnală, tocmai ceea ce era viu şi imediat, şi neînlocuibil în făptura ei, şi pe această Maitreyi, de suflet şi carne, o doream, pe ea o întâlneam în filmul meu de toate zilele. Nu voiam cu nici un preţ să dispar, în dragostea ei, înlocuit fiind de o idee, de un mit. Nu voiam să mă consolez cu o dragoste eternă şi cerească; dragostea mea cerea împlinire, vieţuire pe pământ, nu pereche îngerească... Khokha *E, F, G, H, I, Kll 22* prelungise *A;* prelungea *E, F, G, H, I, K 1* şease *A, E, F, G, H, I;* şase *KII* 23 M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, I, KII* 29 patru *A, E;* trei *F, G, H, 1, Kll* 31 Harold etcetera, etcetera. Pe *A;* Harold. Pe *E, F, G, H, I, KII* 36 iarăşi fi *A, E, F;* fi iarăşi *G, H, I, KII*

137

2 rătăcesc *A;* spulber *E, F, G, H, I, KII*3 sunt puşi la *A;* trebuie să treacă prin *E, F, G, H, l,KII 5* Deci *A;* Aşadar *E, F, G, H,I,KII\2* lua de *A;* lua iar de *E, F, G, H, I, K I* pleca tot mai *A;* pleca mai *E, F, G, H, I, K II* 17-18 mă deprima simpla lor enunţare *A*; simpla lor *enunţare* (amintire *H, I, K)* mă întrista de moarte *E, F, G, H, I, KII*19 vizitator acolo, şi *A;* vizitator, şi *E, F, G, H, I, Kll 22* impronunciabila *A;* neîntâlnita *E, F, G, H, I, KII* 30-31 consola. Cream în fiecare zi un alt sistem de filozofie, o altă etică, o altă estetică. Tăcând *A;* consola. Tăcând *E, F, G, H, I, KII* 31 oamenii *A;* oameni *E, F, G, H, I, K II* 35-36 zona dincoace *A, E;* zona de dincoace *F, G, H, I, Kll* 36 şi dincolo *A, E;* şi de dincolo *F, G, H, I, KII*

138

1 Acum două săptămâni *A;* Pe la începutul lui februarie *E, F, G, H, I, KII %* corp *A;* trup *E, F, G, H, 1, KII* 9-10 când m-a văzut, i s-a luminat toată faţa de bucurie *A; i* s-a luminat toată faţa de bucurie când a dat cu ochii de mine *E, F, G, H, I, KII* 10 băieţaş bhutanez cu *A;* băieţaş cu *E, F, G, H,I,K/I\2* pârâu. îmi *A*; pârâu ca să urce spre *bungalow.* îmi *E, F, G, H, I, KI* spune *A;* spusese *E, F, G, H, I, Kll* 15 numeşte *A;* numea *E, F, G, H, I, Kll* 17 face *A;* făcu *E, F, G, H, I, KII*19 aprinde *A;* aprinse *E, F,* G. *H, I, KII* 20 o văd *A;* am privit-o *E, F, G, H, 7, KII* 22 E *A;* Era *E, F, G, H, I, Kll* 24 E *A;* Era *E, F, G, H, I, Kll* 24-25 trebuie *A;* a trebuit *E, F, G, H, I, Kll* 25 pe care îl soarbe *A;* şi 1-a sorbit *E, F, G, H, I, K li* 26 plictiseşte *A;* plictisea *E, F, G, H, I, Kll*27 mă împac *A;* m-am liniştit *E, F, G, H, I, Kll* 29 Zâmbesc *A;* Am zâmbit *E, F, G, H, I, Kll*30 sunt *A;* erau *E, F, G, H, I, Kll* 32 este *A;* trece *E, F,* G. *H, I, K l* îi dau *A;* I-am dat *E, F, G, H, I. K II*33 şi o sfătuiesc *A;* sfătuind-o *E, F, G, H. I, K*

/ Kotdwara *A, E, F;* Kotwara G, *H,I,KI* poate *A;* ar putea *E, F, G, H, I, KII*34 Mă întreabă *A;* M-a întrebat *E, F, G, H, I, KI* mai *A;* am să *E, F, G, H, I, Kll*

139

1-2 îi răspund *A;* I-am răspuns *E, F, G, H, I, K II* 2-3 deocamdată rămân *A;* deocamdată am să rămân *E, F, G, H, / Kll* 3 *c&eA;* că acesta e *E, F, G, H, I, K/l 5* pornesc *A;* am plecat *E, F, G, H,I,KI* Ocolesc întreg *A;* Am ocolit *E, F, G, H, I, K II*6 îmi iau *A;* mi-am luat *E, F,* G, *H, I, KI* mănânc *A;* am mâncat *E, F, G, H, l KII* 7 mă întorc *A;* m-am întors *E, F, G, H,I,KI* spune *A, E;* spuse *F, G. H, I, Kll* 11 mă necăjeşte *A;* m-a necăjit *E, F,* G, *H, I, KI* de a *A*; că va *E, F, G, H,I,KI* fiu *A;* stau *E, F,* G, *H, I, Kll* 13 O găsesc *A;* Am găsit-o *E, F, G, H, IKII 14* roagă *A, E, F,* G; rugă *H, I, KI* să-i scriu *A, E, F,* G; să scriu *H, I, KI* hindustani *A;* hindustane *E, F, G, H, IKII* 15 e *A;* era *E, F, G, H, I, Kll 20 O* întreb *A;* Am întrebat-o *E, F, G, H, 1, KII*23 îmi vine să râd *A*; Mă ispiteşte un râs *E, F, G, H, I, KII24* redescoperit în mine *A;* reînviat deodată în faţa răspunsului necunoscutei *E, F, G, H, I, K II* 25 nelinişteşte. Mă credeam mort faţă de orice *A;* nelinişteşte. Credeam că nici o *E, F, G, H, I,K/de* orice *A;* şi nici un *E, F, G, H, I, KII*25-26 ridicul. Credeam *A*; ridicul nu mă mai poate impresiona. Credeam *E, F, G, H, I, KII*27 mă *A;* îmi *E, F, G, H, I, KI* face atent *A;* stimula atenţia *E, F, G, H, I, KII*32 izbutesc *A;* am izbutit *E, F, G, H, I, Kll* 35 Jenia e revoltată de atitudinea Britaniei, îmi *A;* Jenia îmi *E, F,* G, *H, I, Kll* 35-36 engleză, ea aparţinea; engleză, aparţine *E, F,* G, *H, I, Kll* 36 stabilită *A;* stabiliţi *E, F, G,HJ,KII*

140

2 feţii *A, E, F,* G; feţei *H, I, KI* o Indie *A;* India *E, F, G, H, I, KII* 5 rămas de multă *A;* rămas multă *E, F, G, H, /, Kll 9* Johannesburg, avea *A;* Johannesburg, că avea *E, F, G, H, I,KII 10* cari *A, E, F, G;* care *H,I,KI* voiau *A*; vroiau *E, F, G, H, I, Kll* 11 ajungea *A, E;* se ducea *F, G, H, I, Kll 14* povestea vieţii ei *A*; mărturisirile *E, F, G, H, I, KII 20* civilizată *A;* în civilizaţie *E, F, G, H, I, KII* 23 cari *A, E, F,* G; care *H I, KI* revelat *A, E, F,* G; relevat *H, I, KII*

141

6 şi *A;* de *E, F, G, H, I, Kll 11 i* s-a părut numai *A;* numai i s-a părut *E, F, G, H, I, Kll 12* cunoască şi experienţa *A, E, F;* cunoască experienţa G, *H, / KI* dragostii *A;* dragostei *E, F, G, H, I, K I* complecte *A, E, F,* G; complete *H, I, K II* 16 nu cunoscuse dragostea înainte *A;* era fecioară *E, F, G, H, I, K II* 18 drăgostoasă *A;* carnală *E, F, G, H, I, K/118*-19 noua ei viaţă *A;* viaţa pe care şi-o pregătea *E, F, G, H,I, Kll 19* împiedeca *A, H, I, K;* împiedica *E, F, G II* 20 spună *A;* creadă *E, F, G, H, l Kll 21* vrednici de respecta; *cari* (care *H, I, K)* merită vreo consideraţie *E, F, G, H.IKI* cari *A, E, F,* G; care *H, I, KII 29* conştiinţii *A, E, F, G;* conştiinţei *H, I, Kll*'31 retrăgeam *A, E, F;* întorceam G, *H, I, KII* 32 aveam *A;* mi se părea *E, F, G, H, I, Kll* 34 cândva. După o *A;* cândva. O *E, F. G, H, / KII*

142

2-3 întorc. A doua *A;* întorc, mai curând sau mai târziu. A doua *E, F,* G, *H, IKII 9* M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, I, Kll*'11 impotent *A;* neputincios *E, F,* G, *H, I, KII* 12

care *A;* dacă nu cumva *E, F, G, H, 1, KII*14 mai mă *A;* mă mai *E, F, G, H,I,KI* tenta *A;* ispiti *E, F, G, H, I, K I* avut *A, E;* trecut *F, G, H, 1, K II* 15 când am înţeles *A;* gândindu-mă *E, F, G, H.J.KI s-ar putea A;* s-ar putea *E, F, G, H, I, KII*16 purtând tot restul vieţii *A;* păstrând toată viaţa *E, F, G, H, l.KIIX* 8' cu o nestăvilită *A, E, F, G, H,* cu nestăvilită *I,KII* 9-20 Dacă *A;* nu cumva *E, F, G, H,1,KII2* aceasta *A;* astfel *E, F, G, H, I, K I* aleg *A, E, F, G, H;* alerg /, *K II* 23 mentală, şi *A, E, F;* mentală. Şi *G, H, I, KII* 24-25 poate *A;* fără îndoială *E, F, G, H, I, KII* 26 mă va putea tenta *A;* va izbuti să mă tenteze *E, F, G, H, I, KII* 30 aş fi putut *A, E, F, G;* puteam *H.I.KI* totul *A;* contrariul *E, F, G, H, I, Kll* 34 cari *A;* care *E, F, G, H, I, K 1/35* câteodată râdea *A;* câteodată, dimpotrivă, râdea *E, F, G, H, I, KII* 36 drăgălaş câte o *A;* drăgălaş o *E, F, G, H, I, KII* 37 în *A, E. F,* G; la *H, 1, KII 39* e *A;* este *E, F, G, H, I, Kll* 39-16 (p. 143) port. îşi *A;* port. Este ciudat cât de mult mă gândeam la Maitreyi privind şi vorbind cu Jenia. O aveam mereu în minte, pe ea, singura, şi adesea, închipuindu-mă îmbrăţişând o femeie oarecare, pe Jenia, de pildă, mă nedumiream de imposibilitatea acestei imagini, de irealitatea oricărei eventualităţi amoroase. Hotărât, o iubeam atât de nebuneşte pe Maitreyi, şi amintirea ei îmi anula atât de decisiv orice prezenţă străină, încât mă întrebam chiar dacă trăirea aceasta într-un trecut viu nu e degradantă. Mă surprindeam întrebându-mă cu spaimă ce am să fac eu tot restul vieţii, dacă nu voi repeta povestea lui Abelard şi a Heloisei. Aş fi vrut să mă simt iarăşi liber, să-mi verific libertatea, ca s-o pot iubi pe Maitreyi fără teama că mă retrag din faţa vieţii. Mi-este foarte greu să lămuresc aici toate acele sentimente obscure care m-au îndemnat atunci la o descătuşare, la o nouă experienţă. Poate nici eu nu le înţeleg. Poate. Jenia îşi *E, F,* G, *H, I, KII*

143

16 trimisese *A, E, F,* G; trimesese *H, I, K II* 17 în *A, E, F,* G; la *H, I, K II* 18-19 inocente ca *A;* inocente ale mele ca *E, F, G, H, I. Kll* 20 o experienţă *A;* o singură experienţă *E, F,* G, *H, I, K/l* 21 repetat etc. *A;* repetat în dragoste etc. *E, F, G, H, 1, KII* 22 sâmbăta *A;* sâmbătă *E, F, G, H, I, KII* 24 e *A;* se întâmplă *E, F, G, H, I, KII* 37 braţele *A, E;* braţul *F,* G, *H, I, KII*

144

4 zăvorăsc *A, E, F;* zăvoresc G, *H, IKIIl* M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, I, Kll* 18 M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, I, Kll* 12-13 nu trecuse *A;* trecuse fără să se oprească *E, F,* G, *H, I, KII* 15-16 inutilă. O *A;* zadarnică. Nu ştiam dacă este o *E, F, G, H, I, KII* 19 cari *A, E, F,* G; care *H, J, K II* 22 M. *A;* Maitreyi *E, F,* G, *H, I, K II* 25 M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, I, KII* 28 de o femeie *A;* de femeie *E, F, G, H, I, KII 29* M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, 1, KII*30 inventând *A* născocind *E, F, G, H,I,KI* cari *A, E, F,* G; care *H, l Kll* 33-1 (p. 145) eterna M. *A;* Maitreyi *E, F,* G, *H, I, Kll*

145

2-3 întrebat-o pe Jenia: - De *A;* întrebat: - De *E, F. G, H, I, K II* 4 M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, I, K II* 4-5 îmi spune *A;* mi-a spus *E. F,* G, *H, I, KII* 6 Rămân *A;* Am rămas *E, F, G, H, I, KI* posibilă *A;* cu putinţă *E, F.* G, *H, 1. KII* 7-8 dragoste? •- Tu îmi *A;* dragoste? - îmi *E, F, G, H, I, K I* spuneai *A;* povesteai *E, F,* G, *H, 1, K I* M. *A;* Maitreyi *E, F, G. H, I, K ll* 13 M. *A;* Maitreyi *E. F, G. H, I, K /l* 16 revedea *A;*

întâlni *E, F, G, H, 1, KII* 16-17 noi? Am *A;* noi vreodată? Am *E, F, G, H, I, KII* 17-28 ... Şi de aici, din *bungalow-xA* unde am scris această povestire, văd mereu în faţa ochilor acea culme înzăpezită, albastră, ireală, unde, alături de M., aş vrea... [Manuscrisul e întrerupt.] *A;* Am rămas iarăşi singur; dezgustat, năuc, încercând să înţeleg ce are să se întâmple cu mine, încercând să mă întorc *iarăşi* (iar *H, I, K)* în dulcele (meu *E, F, G, H)* somn alături de Maitreyi. Nu voi izbuti niciodată să scriu tot ce mi-a trecut atunci prin minte, în lungile săptămâni ce au urmat plecării Jeniei. îmi amintesc vag de insomniile mele, de zădărnicia zilelor.

Şi parcă totul a trecut într-o singură clipă, deşteptându-mă o dată dimineaţa ceva mai devreme, privind surprins soarele drept în faţă, lumina, verdeaţa. Scăpasem de ceva greu, de ceva ucigător. îmi venea să cânt, să alerg. Nu ştiu cum s-a întâmplat aceasta. Se coborâse ceva în mine, mă năpădise ceva.

Şi atunci m-am întors. *E, F,* G, *H, I, KII*

146

1 *Epilog A;* XV *E, F,* G, *H, I, KII Intre* 1-2 [Nu ştiu nici până astăzi pentru ce Allan G... n-a complectat manuscrisul pe care mi l-a încredinţat, înainte de plecarea mea din India, cu rugămintea de a-l folosi pentru un eventual nou roman al meu. împrejurările în cari l-am cunoscut pe acest tânăr ar trebui povestite mai pe larg, dar ele depăşesc cu desăvârşire episodul M. şi sunt nevoit să le amân pe altă dată. De altfel, cum n-am pierdut nădejdea să reîntâlnesc pe Allan şi cum eu însumi am cunoscut câteva din personagiile caietului de faţă, aş vrea să scriu cândva întreaga poveste a tânărului meu prieten. Nu ştiu ce destin ciudat urmăreşte pe acest dezrădăcinat. Veştile pe cari le primesc, la intervale regulate, din cele mai neumblate părţi ale lumii (acum se află, cred, în insula Bali, amploaiat feroviar) îmi descoperă un suflet cu o surprinzătoare capacitate de renaştere. Allan G. este singurul contemporan pe care l-am cunoscut în stare să uite trecutul, cu o spontaneitate şi fervoare inimaginabilă. Nu vă lăsaţi iluzionaţi de acest episod al Maitreyiei. Fragmentele din jurnalul care urmează dovedesc poate şi altceva decât o dragoste dantescă. Am ales dintr-un caiet de aproape 100 de pagini numai cele ce interesează direct povestirea, urmând însăşi pilda lui Allan. Poate că tot jurnalul ar trebui publicat într-o zi, şi nu pierd nădejdea de a o face, mai ales că păstrez şi alte însemnări de ale lui Allan, şi ele ajută la lămurirea acestui suflet, de atâtea ori păcălit în toate certitudinile lui. Mi-ar fi plăcut să schiţez aici şi un portret al prietenului meu, dar cum Allan pe care l-am cunoscut eu este atât de deosebit de eroul povestirii, portretul nu şi-ar mai fi avut rostul. Cred că Allan, începându-şi confesiunea, se gândea la publicare, mai ales că voia să părăsească India şi să-şi refacă viaţa aiurea. Nu ştiu din ce pricini a renunţat la aceasta, şi ultimele capitole au fost mai mult schiţate, iar manuscrisul, cum se vede, întrerupt. Deşi el *s-a* mai întâlnit cu Jenia Isaac, şi povestea s-a complicat. Pe această tânără israelită am cunoscut-o şi eu, când a venit la Calcutta să-l caute pe Allan şi, fiind refuzată, a încercat să ajungă prostituată. îmi amintesc că se dusese la Firpos, îmbrăcată elegant şi izbitor, ca să atragă atenţia publicului european. Jenia mi s-a părut mult mai sinceră şi mai inteligentă decât reiese din scrisul prietenului meu. De altfel,

Parantezele drepte aparţin romancierului *(n.ed.).*

obişnuia să spună: „Tot sau nimic!" şi, pentru că nu izbutise să ajungă o sihastră, a preferat să încerce prostituţia decât să eşueze în mediocritate. Eu şi, indirect, Allan am izbutit să o oprim de la această hotărâre luată într-un ceas de desperare. Jenia Isaac se află acum într-un *ashram* din sudul Indiei, unde s-a legat cu jurământul tăcerii pentru cinci ani...

Pe inginerul Sen l-am cunoscut, întâmplător, la „Rotary-Club". Un om cu desăvârşire strălucitor, şi regret că Allan, robit episodului principal al confesiunii, l-a neglijat atât de mult. Narendra Sen este un bărbat care, în orice altă ramură de activitate, s-ar fi distins ca un creator. Bengalul îi datorează enorm şi, dacă boala nu l-ar fi măcinat înainte de vreme, în câţiva ani ar fi fost alături de fruntaşii Indiei. Pe Mantu l-am văzut numai o singură dată, acasă la Allan; nu mi-a lăsat nici o amintire. Harold şi Geurtie sunt ultimele personagii cunoscute de mine. Regret un singur lucru, acum, când mă aflu atât de departe de locul unde s-a petrecut această întâmplare; regret că n-am cunoscut pe Maitreyi. După ce mi-a încredinţat manuscrisul, Allan mi-a arătat şi o fotografie de a Maitreyiei. O port atât de bine în minte. Dar aş fi vrut să-i văd ochii...] *A; omite E, F, G, H,I,KII\ * binele făcut *A;* binele pe care i l-am făcut *E, F, G, H, I, Kll 13* şase-şeapte *A;* şase-şapte *E, F, G, H, I, Kll* 15 *U.A;* Maitreyi*E, F, G, H, I, Kll* 18 M. *A;* Maitreyi*E, F, G, H, I,* **AT**/roagă foarte mult *A;* roagă mult *E, F, G, H, I, KII*

147

1-7 *omite A;* Mă gândesc dacă există vreo nebunie prin care, înfăptuind-o, Maitreyi ar ajunge din nou a mea, pentru totdeauna. Dar nu găsesc nimic, nu îmi închipui nimic. Să fug cu ea în lume... Dar cum s-o fur, cum să pătrund din nou în acel Bhowanipore păzit de Sen?... Şi poate mai e ceva; poate nu o mai merit (poate n-are să mă înţeleagă niciodată *E, F, G).* Nu ştiu nimic, nimic. Aş vrea să mă uite, să nu mai sufere. Dragostea noastră s-a oprit aici. *E, F, G, H, I, KII*10 M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H,I,KI* Mctyre *A, E, F, G;* Mctire *H, I, K/l* 14 genuchi *A;* genunchi *E, F, G, H, I, KII*15 Dumnezeul meu, mi-e *A;* Dumnezeule, mi-e *E, F, G, H, I, Kll* 16 Seară *A,* £, *F,* G; Seara *H, I, KII 22* ăla te face *A, E, F,* G; aşa începi *H, I, KII* 30 streine *A;* străine *E, F, G, H, I, KII*

148

2 insignifiant *A, E, F,* G; nesemnificativ *H, I, KII*6 fumat eu o *A, E, F;* fumat o G, *H, IKII!* ţigare *A, E, F,* G; ţigară *H, I, KII* 20 M. *A;* Maitreyi *E, F,* G, *H, I, KI* silesc *A;* silească *E, F, G, H, I, KII*21 vom putea *A, E, F,* G; puteam *H, I, KI* unul al altuia *A, H, I, K,* unul altuia *E, F, G II* 22-24 spună... Tatonări *A;* spună totul Maitreyiei... Tatonări *E, F, G, H, I, KII*31 Am răscolit *A, E;* Răscolesc *F, G, H, I, Kll*

149

1 Vreau *A;* Doresc *E, F, G, H, I, K II* 8 mesii *A, E, F,* G; mesei *H, I, K I* M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, I, K II* 11 întotdeauna *A, E, F,* G; totdeauna *H, I, K II* 14 pregăteşte *A, E;* pregătesc *F, G, H, I, Kll* 21 Adevărul *A;* Faptul *E, F, G, H, l KII*

*** Parantezele drepte aparţin romancierului** *(n.ed.}.*

22 M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, I, KII* 23 aveam *A, E, F, G, H, K;* avem / // 26 cari *A, E, F,* G; care *H, l Kll* 28 M. *A;* Maitreyi *E, F,* G, *H, 1, Kll* 29-1 (p. 150) Nu ştiu ce nebunie ar putea face mai mare ca aceea de a mă fi iubit pe mine... [Pagina care urmează este scrisă la Singapore câteva luni după ultima însemnare din jurnal. Caligrafiată prost, pătată, trădează o stare de suflet neobişnuită lui Allan din acea vreme.] *A;* Mă cutremur de câte ori încerc să mă gândesc şi de aceea evit cu îndârjire orice gând care m-ar apropia de Maitreyi. Khokha îmi spune că ea ar fi în stare să se dea unui necunoscut, numai ca să fie zvârlită pe drumuri şi să poată să ajungă iarăşi alături de mine. Literatură. *E, F, G, H, I, KII*

150

1 d-nei *A, E, F,* G; doamnei *H, I, K II* 2-3 amintiri. îl *A;* amintiri. E cel dintâi cunoscut pe care îl văd în Singapore. îl *E, F,* G, *H, IKII 4* ţigare, el îmi *A, E, F,* G; ţigare îmi *H, I, Kll* 8 ascult *A, E, F,* G; aud *H, / KII*13 ei. Ştiu că voi simţi perfect *A;* ei, căci (ştiu că *F, G, H, I, K)* am să mă simt *E, F,* G, *H, I, Kll* 14 M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, I, KII*16 culcat cu şofeurul *A;* dat vânzătorului de fructe *E, F, G, H, I, Kll li* conştiinţa *A;* cunoştinţa *E, F,* G, *H, 1, KI* a observata, *E;* observă *F, G, H, I, K II* 20 gravă *A;* grea *E, F,* G, *H, I, Kll* 21 M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, / KII* 23 şofeur, dar *A;* nemernicul acela, dar *E, F, G, H, 1, Kll* 26 M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, I, Kll* 27-28 preferă s-o omoare *A;* mai bine o omoară *E, F, G, H, J, KII*28 poetă *A;* poate *E, F, G, H, I, KII* 31 M. *A;* Maitreyi *E, F, G, H, I, KII* 33 făcut asta *A;* făcut una ca asta *E, F, G, H, IKII*

151

1 Ce-aş putea face? *A;* Şi nu pot face nimic. *E, F, G, H, I, KII*3 cetit *A, E, F,* G; citit *H, IKII 6* dragostii *A;* dragostei *E, F, G, H, IKII1* cred eu? De *A;* cred? De *E, F, G, H, I, KII* 7-8 ştiu eu? în definitiv, cine ştie ceva precis despre Maitreyi? Sfârşit *A;* ştiu (eu *E).* Aş vrea să privesc ochii Maitreyiei. (Ianuarie-februarie 1933. G, *H, I, K)E,F, G,H,I,KII*

Parantezele drepte aparţin romancierului *(n.ed.).*

CUPRINS

Notă asupra volumului II V

MAITREYI 1

NOTE, COMENTARII, VARIANTE 153

I. *GENEZA ROMANULUI*

1. Ediţii în limba română 155
2. Ediţii în limbi străine 158
3. Fragmente din roman publicate în periodice sau crestomaţii 162
4. Ecranizări. Dramatizări radiofonice 162
5. *Maitreyi* între autenticitate şi ficţiune 164
   a) Allan/Mircea Eliade-Narendra Sen / Surendranath Dasgupta . 165
   b) Khokha, prototip real şi personaj 167
   c) Maitreyi şi Chabu concurându-şi dublurile literare 176
   d) Seducătoarea Jenny alături cu antipatica Jenia 183
   e) Gwen Perris / blânda doamnă Ribeiro 194
   f) *Maitreyi,* ca roman retrăit de Maitreyi 197
   g) *Maitreyi* de Mircea Eliade / *Na hanyate* de Maitreyi Devi - un roman cu doi autori 205
6. Maitreyi Devi, Chitrita Devi şi Surendranath Dasgupta. Câteva repere biografice reale 226

II. *PERSPECTIVĂ ASUPRA EXEGEZEI*

1. Controverse în jurul premierii romanului 228
2. Cronici, recenzii, eseuri având ca obiect romanul. Puncte de vedere autohtone 233
3. Ecouri pe alte meridiane 357
4. Lucian Blaga, Liviu Rebreanu, Mircea Vulcănescu - trei reacţii insolite 363

III. *VARIANTE* 364